ANTE MILOŠEVIĆ

ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA CETINE

SPLIT, 1998.

ANTE MILOŠEVIĆ

ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA CETINE

MINISTARSTVO KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE
MUZEJ HRVATSKIH ARHEOLOŠKIH SPOMENIKA
Katalozi i monografije 3

Glavni urednik:
Ante MILOŠEVIĆ

Stručni urednik:
Željko RAPANIĆ

Recenzenti:
Nenad CAMBI
Slobodan ČAĆE
Željko RAPANIĆ

Lektor i korektor:
Ivan J. BOŠKOVIĆ

Fotografije:
Zoran ALAJBEG, Živko BAČIĆ, Ante MILOŠEVIĆ
Fototeka Muzeja Cetinske krajine u Sinju
Fototeka Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu

Crteži:
Silvana BUBALO, Miljenko GREGL, Darja GROSSMAN,
Maja FABJANAC, Vanja KOVAČIĆ,
Mislav MARIĆ, Ante MILOŠEVIĆ,
Miran PALČOK, Ivanka PRPA-STOJANAC
Dokumentacija Muzeja Cetinske krajine u Sinju
Dokumentacija Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu

Oblikovanje:
Neven MARIN

Nakladnik:
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 SPLIT
S. Gunjače b.b.
tel: 021/345-255, fax: 021/46-666
E-mail: mhas1@alf.tel.hr.

Naklada:
500 primjeraka

Grafička priprema i tisak:
DALMACIJAPAPIR - Split

OVA KNJIGA TISKANA JE SREDSTVIMA
MINISTARSTVA KULTURE REPUBLIKE HRVATSKE

D 4046

ANTE MILOŠEVIĆ

ARHEOLOŠKA TOPOGRAFIJA CETINE

SPLIT, 1998.

Sadržaj

Predgovor 7

Kratke zemljopisne i kulturno-povijesne odrednice Cetine 10
Zemljopisne odrednice 10
Kulturno-povijesne odrednice 13

Pregled arheoloških istraživanja u Cetini 23
Prvi počeci u drugoj polovici 18. stoljeća 23
Kolekcionarstvo i prva istraživanja u drugoj polovici 19. stoljeća 24
Rezultati istraživanja u prvoj polovici 20. stoljeća 32
Rezultati istraživanja od 1950. do 1990. godine 36
A. Rezultati istraživanja prapovijesnih nalazišta 1950.-1990. 36
B. Rezultati istraživanja antičkih nalazišta 1950.-1990. 42
C. Rezultati istraživanja srednjovjekovnih nalazišta 1950.-1997. 46

Katalog arheoloških nalazišta i nalaza u Cetini 59
Obrazloženja uz katalog 59
I. Općine Kijevo i Civljane 62
II. Grad Vrlika 88
III. Općina Hrvace 131
IV. Grad Sinj 170
V. Općina Otok 209
VI. Općina Dicmo 221
VII. Općina Trilj 233

Literatura i izvori za arheološku topografiju Cetine 302
A. Literatura za arheološku topografiju Cetine 302
B. Izvori za arheološku topografiju Cetine 322

Usporedne table 325

Predgovor

Ovom *Arheološkom topografijom Cetine* nastojao sam prikupiti potpun pregled građe o arheološkoj ostavštini gornjega i srednjega toka rijeke Cetine. S takvom željom u ovu *Topografiju* nastojao sam uvrstiti sve ono što je do danas o tome objavljeno u znanstvenim i stručnim arheološkim i drugim časopisima, djelomično u dnevnom tisku, ono što su drugi do sada istražili i prikuplili a nisu objavili (stariji muzejski popisi i arhivi), kao i rezultate osobnih napora. Uza sva nastojanja, međutim, unaprijed sam svjestan činjenice da to nije sve i da mi je štošta promaklo i u literaturi (poglavito u starijoj, koja mi u cijelosti nije bila dostupna) i u muzejima (osobito u onima koji još nemaju potpuno sređenog inventara), a pogotovu na terenu koji sam nekoliko puta obilazio i rekognoscirao, ali iz raznih razloga nikada dovoljno sustavno. Ipak držim, da će i ovakva topografija Cetine arheološkoj znanosti biti od koristi, ako ni radi čega drugoga, ono zbog lakšeg pregleda i planiranja budućih istraživanja.

Uz to, zbog nedostatka sredstava, najčešće nisam imao mogućnosti na terenu provjeravati sve otprije poznate podatke (posebno ne one u gornjoj Cetini uokolo izvorâ rijeke, te Cetinskog i Paškog polja), pa sam svoja nastojanja češće usmjeravao na pronalaženje novih položaja, uglavnom na rubnim područijima današnjeg Peručkog jezera i u široj okolici Sinjskog polja. Rezultati su, čini se, bili izdašni, posebno u utvrđivanju novih prapovijesnih arheoloških položaja. U tim nastojanjima pronađen je velik broj do sada nepoznatih prapovijesnih nalazišta, prvenstveno gradinskih naselja i kamenih gomila kojima je cijelo cetinsko područje upravo posuto.

Zbog danas općenito prihvaćenih i prepoznatljivih vanjskih osobina ove vrste nalazišta, svi ovi položaji u ovoj *Topografiji* uvjetno su određeni kao prapovijesni, premda za to često nije bilo izravnih arheoloških potvrda (pokretni arheološki nalazi npr). Štoviše, za neka od ovih nalazišta postoje i opravdane sumnje. No, barem do probnih arheoloških istraživanja na njima, držim da ih treba ostaviti u predloženom vremenskom okviru i uvrstiti ih u ovu *Topografiju*. Ovo navodim prvenstveno radi toga jer ponekad za neke od ovih, po vanjskim oznakama evidentno prapovijesne arheološke položaje, mogu postojati i drukčija rješenja[1].

Primjerice, završetkom *Morejskog rata* i mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, Venecija je u Dalmaciji ostvarila nove teritorijalne dobitke (*Nova stečevina*) i prema Otomanskom carstvu utvrdila novu granicu (tzv. *Grimanijeva crta*). Ta je granica bila određena tako da su ravnom crtom bile spojene tvrđave Knin, Vrlika, Sinj i Zadvarje u Dalmaciji, te Vrgorac i Čitluk u Hercegovini. Uz to, svakoj od ovih tvrđava dodan je i polukružni teritorij u širini od jednog sata hoda od svake spomenute tvrđave, i to u pravilu na štetu teritorija koji je još uvijek ostao pod osmanlijskom vlašću.

Do danas su sačuvane pismene upute za utvrđivanje ove granice, a za cetinsko područje i njen podrobni kartografski prikaz koji je izradio venecijanski mjernik Emilio Alberghetti. Podaci koje sadržava ova Alberghettijeva karta za arheologiju su važni zbog sljedećega.

U spomenutom opisu tzv. Grimanijeve crte (*Istrumenti delle confinazioni fissati negli Stati della Republica e in quelli della Porta Ottomana*) granica se utvrđuje tako da na terenu slijedi vidljive topografske odrednice (brdo, lokva i sl.), a ondje gdje tih odrednica nije bilo, podignuta je kamena gomila. Tako je npr. spoj ravne granične linije, koja dolazi od kninske tvrđave, i početak polukružne, koja počinje sjeverno od vrličke tvrđave, označen

[1] A. MILOŠEVIĆ, Mletačka kartografija kao izvor za arheološku topografiju Dalmacije, *Histria antiqua, 1, Pula, 1995.*, 105-108; ISTI, La cartografia veneziana come fonte della topografia archeologica della Dalmazia, *Anales, 8, Koper, 1996.*, 333-338.

novopodignutom kamenom gomilom (*s' è alzata Massiera*). O tome u spomenutim *Istrumenti delle confinazioni* stoji: *Dalla detta Massiera di Strasgna Slanizza* (ovo je točka na kojoj završava ravna kninska i počinje polukružna vrlička granična crta) *e sotto la Boscaglia in terra arativa s' è fatta Massiera sotto la qualle è una massiera vecchia*. Takvih je gomila samo na polukružnoj granici uokolo vrličke tvrđave 1699. godine bilo podignuto ukupno 22 (prema Alberghettijevom kartografskom prikazu). Prema istom kartografskom prikazu, to mjesto koje navodi opis Grimanijeve crte, danas je negdje na području Civljana (u spomenutim uputama za Civljane stoji *Ciuigliano*). Prema saznanjima koja pružaju ostaci na terenu, vrlo je vjerojatno da je to položaj Pjeskulja između Civljana i Kotluše, gdje i danas ima gomila, i gdje je najveću od njih 1891. godine prekopao tadašnji vrlički unijatski pop P. Stanić. U ovoj gomili, prema Stanićevim podacima, nije bilo grobova, pa nije isključeno da je Stanić prekopao upravo gomilu koja je podignuta za mletačko-osmanlijskog razgraničenja na samom svršetku 17. stoljeća. Činjenica da je u gomili koju je Stanić prekopao nađena samo jedna oštećena igla veće prapovijesne spone, dopušta i pretpostavku da je materijal za podizanje granične gomile "posuđen" s obližnjih prapovijesnih gomila. Danas na terenu po vanjskim oznakama, bez arheoloških istraživanja, pokretnih arheoloških nalaza ili podrobne reambulacije Grimanijeve crte nije moguće lučiti prapovijesne gomile od onih podignutih 1699. godine.

Uz ove, spomenuta Alberghettijeva karta donosi i još neke podatke koji dovode u sumnju i druge danas na terenu ubicirane arheološke položaje. Primjerice, jugoistočno od Vrlike,

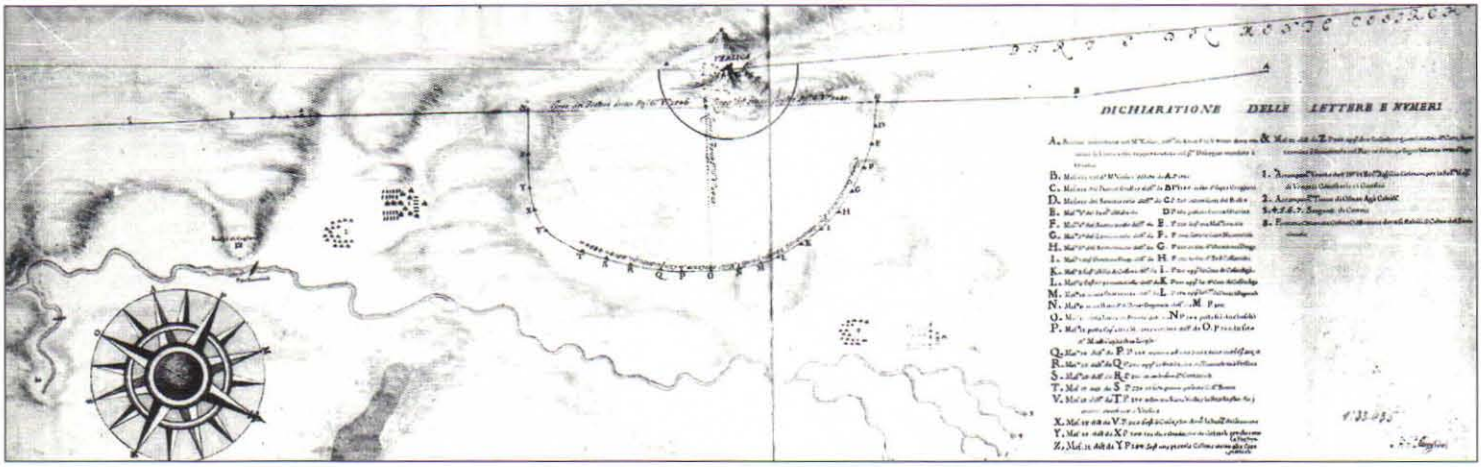

Mletačko-turska granica uz vrličku tvrđavu prema odredbama mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine

na brijegu zapadno od nekadašnjega (danas potopljenog Peručkim jezerom) Vukovića mosta na Cetini (karta ga bilježi kao *Ponte Vucovich*, a usputno, koliko mi je poznato, ovo je i najstariji podatak o postojanju Vukovića mosta), u dijelu Dalmacije koji je ostao u otomanskom carstvu bilježi *Sara' pò di Cogliane*, a ovom zapisanom toponimu dodan je i topografski znak koji na ovom položaju smješta malu tvrđavicu. Po Alberghettijevoj karti, ovaj položaj je nesumnjivo današnje brdo Derven iznad Donjih Koljana, na desnoj obali umjetnog Peručkog jezera. Na njemu su i danas ostaci koje je po sačuvanim elementima (suhozidni kameni nasip) moguće označiti kao prapovijesnu gradinu (istina neuobičajeno uskog i strmog platoa) s neznatnom količinom vrlo sitnih ulomaka netipične grube keramike. Bez drugih pouzdanih nalaza i bez arheoloških istraživanja nemoguće je sigurno tvrditi radi li se ovdje doista o prapovijesnom položaju. Vidjeli smo da postoji i druga mogućnost, povijesno čak i utemeljena, jer se može pretpostaviti da su Osmanlije gubitkom vrličke tvrđave u neposrednoj njenoj blizini na brzu ruku utvrdili novu stratešku točku. Ovo, dakako, ne bi bio osamljen primjer, jer su slično postupali i Mlečani, primjerice kada su otprilike istovremeno gradili utvrđenje na prapovijesnoj gradini na Gardunu (kod crkve Sv. Petra), kao protutežu Čačvini koja je Grimanijevom crtom ostala u otomanskom carstvu[2]. Ipak, bez obzira na ovu mogućnost, a zbog danas uobičajenih arheoloških pokazatelja na terenu (bedem u obliku suhozidnog nasipa i sitni atipični uomci grube keramike), i ovaj položaj u Koljanima u ovu je topografiju uvršten kao prapovijesna gradina. Ako uza sve ovo znamo da je na sličan način tj. podizanjem gomila na tzv. *Mocenigovoj crti* utvrđena i mletačko-osmanlijska granica *(Najnovija stečevina)* nakon *Malog (ili Sinjskog) rata* i mira u Požarevcu 1718. godine (tada utvrđena granica je i današnja granica između Dalmacije, Hercegovine i jugozapadne Bosne), onda su razlozi za temeljitu reambulaciju svih ovih položaja barem udvostručeni.

Ovu sam kratku priču naveo prvenstveno radi toga da pokažem koliko nepouzdani i manjkavi mogu biti podaci koje pruža samo arheološko rekognosciranje i površna prosudba

[2] S. GUNJAČA, Tri preživjela predhrvatska toponima, Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji, 2, Zagreb, 1973., 15.

o osobinama nalazišta na osnovu danas vidljivih i prepoznatljivih vanjskih pokazatelja, a da na samom nalazištu nema drugih pouzdanih pokretnih arheoloških nalaza, ili pak da na njemu nisu izvođena barem probna ili sondažna istraživanja. Stoga ni ovu topografiju ne treba uzeti kao konačnu niti u onoj mjeri u kojoj su podaci u njoj već prisutni, a kamoli konačnu na način na koji bi se tvrdio da na području gornjega i srednjega toka rijeke Cetine osim ovdje prikupljenih nema drugih arheoloških nalazišta. Prema mom dubokom uvjerenju, prikupljanje podataka za *Arheološku topografiju Cetine*, ovom knjigom tek je prevalilo dobru polovicu puta.

Na kraju bih naglasio da sva nastojanjanja oko prikupljanja podataka za ovu *Arheološku topografiju Cetine* nisu samo rezultat mojih nastojanja, nego i nastojanja kolegica i kolega iz drugih muzeja i srodnih ustanova koji su mi nesebičnim radom i vrijednim savjetima i zalaganjem proteklih petnaesetak godina svesrdno pomagali. Dužnost mi je da im se na ovom mjestu još jednom iskreno zahvalim. Osobitu zahvalnost za uloženi trud i pruženu pomoć stoga dugujem *Živku Bačiću, pok. Alojzu Bencu, Maji Bonačić, Zdenku Brusiću, pok. Frani Buškariolu, Nenadu Cambiju, Johnu Chapmanu, Slobodanu Čači, pok. Borivoju Čoviću, Vedrani Delonga, Bojanu Djuriću, Davoru Domančiću, Ivi Donelliju, Maji Fabjanac, pok. fra Nikoli Gabriću, pok. Branimiru Gabričeviću, Vedrani Gašparac, Smiljanu Gluščeviću, Blagoju Govedarici, Darji Grosman, Ljubi Gudelju, pok. Stjepanu Gunjači, pok. Zlatku Gunjači, Nikoli*

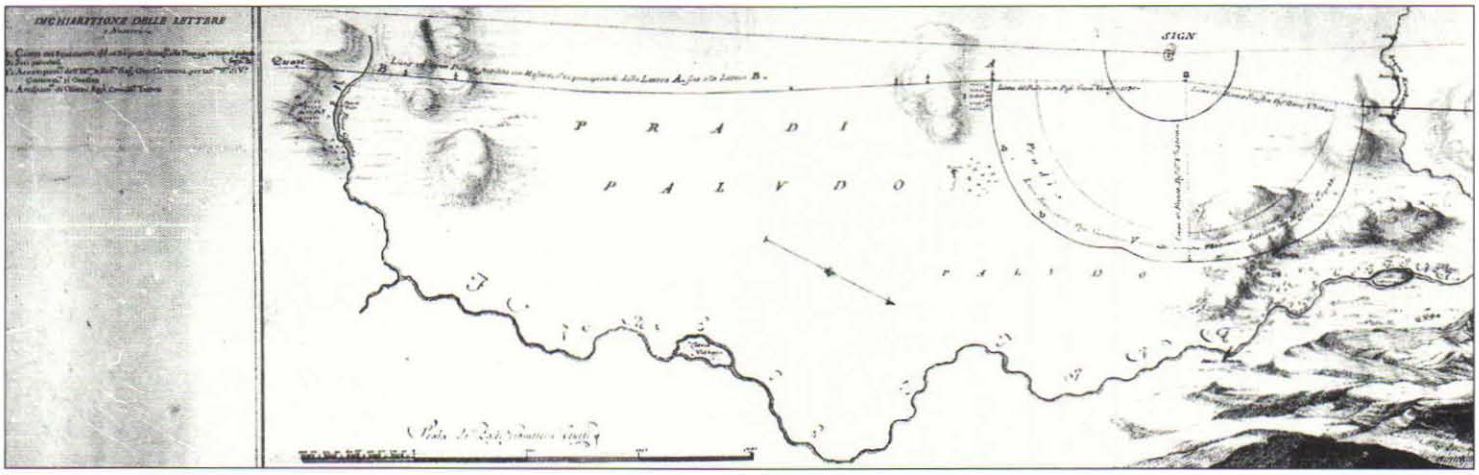

Mletačko-turska granica uz sinjsku tvrđavu prema odredbama mira u Srijemskim Karlovcima 1699. godine

Jakšiću, Jasni Jeličić, Dušanu Jelovini, Miljenku Jurkoviću, Branku Kiriginu, Mariji Kolega, Vanji Kovačić, Željku Krnčeviću, Marijanu Lozi, Jagodi Mardešić, Ivanu Maroviću, Mladenu Medaru, Marku Menđušiću, Branki Nedved, Goranu Nikšiću, Miranu Palčoku, Branku Penđeru, Maji Petrinec, Mladenu Popoviću, Goranu Protiću, Ivanki Prpa-Stojanac, Željku Rapaniću, Nidiji Razmilić, fra Anti Josipu Soldi, Nedjeljku Tomaševiću, Anti Vuletiću, Mati Zekanu, Helgi Zglav kao i svima drugima koje sam ovdje nehotimično zaboravio.

Za pruženu pomoć u dopuni i provjeri podataka za ovu topografiju, zahvalnost također dugujem i svim kolegicama i kolegama u Arheolškom muzeju i Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju i Arheološkom muzeju u Zagrebu.

Kratke zemljopisne i kulturno-povijesne odrednice Cetine

Zemljopisne odrednice

Naziv Cetina ili Cetinska krajina koji ovdje koristim, zemljopisno označava regiju koja obuhvaća gornji i srednji tok rijeke Cetine od njenih izvorâ podno Dinare (najznačajniji izvori Cetine su Milaševo, Vukovića i Četnikovo vrelo), pa do ulaska u kanjon ispod Trilja s ukupnom površinom od preko 1.500 km^2. Povijesno pak ovo je područje izjednačeno s teritorijem nekadašnje cetinske županije (10. stoljeće) i nešto kasnije vrličke župe (11.-12. stoljeće), odnosno Cetinske (ili Sinjske) i Vrličke krajine (16.-18. stoljeće). U posljednjim administrativnim uređenjima veći dio regije pripao je Splitsko-dalmatinskoj županiji (gradovi Sinj i Vrlika, te općine, Hrvace, Otok, Trilj i Dicmo), a manji Šibensko-kninskoj županiji (općine Kijevo i Civljane). Područje naselja Uništa podno Dinare i nakon državnog razgraničenja između Republike Hrvatske i Federacije Bosne i Hercegovine ostalo je pod upravom tamošnje općine Bosansko Grahovo.

Ipak, zbog logičke cjelovitosti ovog prikaza, uvjetovanog prethodno izrečenim povijesnim i zemljopisnim odrednicama, u ovu topografiju uvršteni su i podaci o arheološkim nalazištima i nalazima s područja svih naselja koja povijesno i prirodno gravitiraju cetinskom području, pa time i podaci o arheološkim nalazištima i nalazima s područja Kijeva, Civljana, Cetine, Glavaša i Uništa. Podatke za njih međutim, donosim uglavnom prema bilješkama iz literature, jer su ova područja od osnutka Muzeja Cetinske krajine u Sinju (1956. godine) bila izvan njegove teritorijalne nadležnosti, pa nisu bila obuhvaćena redovitim arheološkim obilascima koja je ovaj Muzej na ukupnom cetinskom području provodio posljednjih petnaestak godina.

Na području gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine danas su, dakle, dva gradska (Sinj i Vrlika) i šest općinskih središta (Kijevo, Civljane, Hrvace, Otok, Trilj i Dicmo). Na ovom prostoru ukupno je 79 naseljenih mjesta, od čega su samo tri veća naseobinska središta: gradovi *Sinj* (11.270 stanovnika), i *Vrlika* (1.324 stanovnika), te općinsko središte *Trilj* (2.102 stanovnika). Preostalih, više od 50.000 stanovnika regije (prema popisu iz 1991. godine), živi u 76 većih ili manjih naselja smještenih uglavnom neposredno uz sam tok Cetine. Naseljena cetinska mjesta su: *Bajagić, Bisko, Brnaze, Budimiri, Cetina, Civljane, Čačvina, Čaporice, Čitluk, Dabar, Dicmo, Donji Bitelić, Ercegovci, Gala, Gardun, Garjak, Glavice, Gljev, Gornji Bitelić, Grab, Hrvace, Jabuka, Jasensko, Ježević, Kamensko, Karakašica, Kijevo, Koljane, Korita, Kosore, Košute, Kraj, Krivodol, Krušvar, Laktac, Lučane, Ljut, Maljkovo, Maovice, Nova Sela, Obrovac Sinjski, Osoje, Otišić, Otok, Ovrlje, Podglavaš, Podi, Podosoje, Potravlje, Prisoje, Radošić, Rože, Ruda, Rumin, Satrić, Sičane, Sinj, Strizirep, Strmendolac, Subač, Sušci, Tijarica, Trilj, Turjaci, Udovičići, Ugljane, Uništa, Vedrine, Velić, Vinalić, Vinine, Vojnić Sinjski, Voštane, Vrabač, Vrlika, Vrpolje, Vučipolje, Zasiok i Zelovo.*

U širem zemljopisnom okviru cetinska regija pripada Dalmaciji, odnosno njenom kopnenom djelu - *Dalmatinskoj zagori*, a to je krševit pojas stiješnjen na uskom prostoru između dalmatinskog priobalja i južnih obronaka Dinarskog gorja, **sl. 1**. Zbog ovakvog zemljopisnog položaja cetinsku regiju odlikuje ponešto izmijenjena mediteranska klima i specifična submediteranska krška vegetacija. Od ukupne površine ove regije šume zauzimaju oko 300 km^2, obradivo zemljište (oranice, vrtovi, vinogradi i voćnjaci) oko 190 km^2, livade i pašnjaci oko 600 km^2, a ostalo je neplodno i močvarno zemljište.

sl. 1. Zemljovid toka rijeke Cetine

Okosnicu cijele regije čini rijeka Cetina, a zbog činjenice da svojim nepresušnim tokom objedinjuje nekoliko nevelikih krških polja (Cetinsko i Paško polje - 8,48 km^2, Vrličko polje - 8,97 km^2, Hrvatačko polje - 23,65 km^2, Sinjsko polje - 63,75 km^2) neposredno uz rijeku oduvijek su bili glavni gospodarski i demografski potencijali regije. Tijekom cijele godine vodom obiluje uistinu samo usko područje uz rijeku i nekoliko njenih, uglavnom sezonski kratkih, ali vodom izdašnih pritoka. Značajniji desni pritoci Cetine su: Kotluša, Nelaj, Česma, Radonjino

sl. 2. Unutrašnjost Gospodske pećine na izvoru Cetine

vrelo, Vojskava, Karakašica i Goručica, a lijevi: Dragović, Dabar, Peruča, Rumin, Malin, Kosinac, Krenica, Ovrlja, Ruda i Grab. Viša krška brdska i planinska područja oskudijevaju obradivim površinama (ograničene su na mala krška poljica, ograde i vrtače), a nemaju ni stalnih izvora vode. Nedostatak vode na ovim prostorima djelomično nadoknađuju oborinske vode koje se skupljaju u prirodnim lokvama i nakapnicama. Veći dio brdskoplaninskog dijela regije je izrazit kamenjar s niskom šikarom i rijetkom travom, te goli krš.

Cetinska je regija položena u pravcu sjeverozapad-jugoistok, pa svojim položajem prati i pravac pružanja okolnih dinarskih planina. Te su planine, visinom i strminom padina, ujedno bile i vjekovna zaštita cetinskih stanovnika. Sa sjeveroistočne strane regija je omeđena Dinarom (najviši vrhovi: Troglav - 1.913 m, Dinara - 1.831 m, Gnjat - 1.585 m i Jankovo brdo - 1.797 m) i Kamešnicom (s vrhovima Konj - 1.849 m i Tovarnica 1.265 m), a s jugozapadne strane Svilajskim lancem planina i brdskih visova (s vrhovima Svilajom - 1509 m, Velikim i Malim Kozijakom - 1.207, odnosno 1.101 m, Plješivicom 985 m, Visočicom - 907 m i Visokom 891 m). Znamo li da je sam tok rijeke Cetine na znatno manjoj nadmorskoj visini (na izvoru oko 370 m, a u Sinjskom polju oko 300 m), zaštitna uloga visine okolnih planina postaje još jasnijom.

Zemljopisni položaj Cetine (nalazi se u središtu cijele Dalmacije), te reljef i osebujna plastika ovog kraja (s prometno prohodnim područjem samo uz rijeku) pridonijeli su tome da je cetinska regija oduvijek bila najznačajnija prometna spona iz dalmatinskog priobalja s dubljom unutrašnjošću. Oduvijek su cetinske prometnice povezivale srednjodalmatinska priobalna područja i primorska trgovačka središta sa sjeverom i zapadom (preko Knina i dolinom Une prema sjeveru, te kroz Bukovicu i Ravne kotare na zapad), s istokom (preko Prologa ili Kamenskog u Livno i dalje preko Kupresa na istok), te s jugoistokom (preko Trilja i Imotskoga u Hercegovinu i dalje prema Neretvi i Dubrovniku).

Već je spomenuto da administrativno i upravno nejedinstveno područje gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine obuhvaća teritorij nekadašnjih dviju upravnih jedinica: Vrličkog kraja uz gornji tok i Cetinske (ili Sinjske) krajine uz srednji tok rijeke. Ove povijesne odrednice uočljive su i u geomorfologiji ovih zona, pri čemu je gornji tok Cetine izrazito brdovit kraj s vrlo uskim obradivim površinama svedenim gotovo isključivo samo na područja uz rijeku Cetinu. Nekadašnja polja gornjeg toka Cetine (Koljansko - 9,85 km², Dabarsko - 3,05 km² i Ribaričko 1,08 km²) danas prekriva akumulacijsko jezero "HE Peruča". Srednji tok pitomiji je predio s prostranim poljem u sredini. Uz to, područje srednjeg toka rijeke Cetine sa Sinjskim poljem i nepresušnim tokom Cetine kroz cijelu godinu, najplodniji je i gospodarstveno najznačajniji dio područja srednje Dalmacije u cjelini, pa mu je to kroz sva povijesna razdoblja (posebice kroz ona starija, u kojima je prevladavala naturalna privreda) osiguravalo značajan gospodarski primat.

Kulturno-povijesne odrednice

Ovi prirodni uvjeti odrazili su se dakako, i na ukupnu naseljenost gornjega i srednjega toka rijeke Cetine, pa već danas, usprkos znatnoj neistraženosti, a s obzirom na ulogu gospodarskih grana u pojedinim razdobljima prošlosti, možemo pretpostaviti i gustoću i značaj naselja u pojedinim njenim zonama. *Neolitički* zemljoradnici, primjerice, naseljavaju uglavnom područje uokolo plodnog Sinjskog polja (posvjedočeno slučajnim nalazima sa Šibenice i Bilokapića gradine, iz pećine Tamnica u Ruminu, te iz Trilja i Biska), a primarna uloga lovnog gospodarstva i stočarstva u ranijim, i ponekim kasnijim prapovijesnim razdobljima na ukupnom ovom području preferira naseljenost gornjeg toka Cetine. Stoga jedino do sada poznato stanište *paleolitičkih* lovaca bilježimo u Gospodskoj pećini iznad Milaševa izvora Cetine, **sl. 2**, a na ovom području su i najznačajnija staništa bakrenodobnih i brončanodobnih stočara. Ovi su posljednji uz gornji tok Cetine razvili impresivnu prapovijesnu kulturnu skupinu, tzv. *cetinsku kulturu*, značajnu i za široko područje istočnojadranske obale i dublje unutrašnjosti, **sl. 3**. Danas uočljiva terenska arheološka dominanta iz okvira ove kulturne skupine su prostrana prapovijesna groblja pod manjim ili većim kamenim gomilama, rasuta po krškim zaravnima uglavnom uz gornji tok Cetine. Osobito su značajna ona uokolo izvora Cetine (na kraškim zaravnima Šparevine i Lukovača, te na Preočanskoj kosi), zatim prostrano groblje na položaju Gaj u Otišiću, te brojna groblja s gomilama na visoravnima uz lijevu obalu Cetine od Koljana do Rumina i Bajagića. Prapovijesni arheološki unikum na cijelom dalmatinskom prostoru je i bakrenodobno naselje na položaju Vlake u Otišiću, koje zauzima cijelu, izrazito krševitu zaravan, s nekoliko desetaka manjih i većih vrtača. Sudeći po rezultatima zaštitnih istraživanja u jednoj vrtači, a i prema površinskim nalazima u drugima, u većini tih vrtača nalazilo se po jedno ili više poluzemunicких staništa.

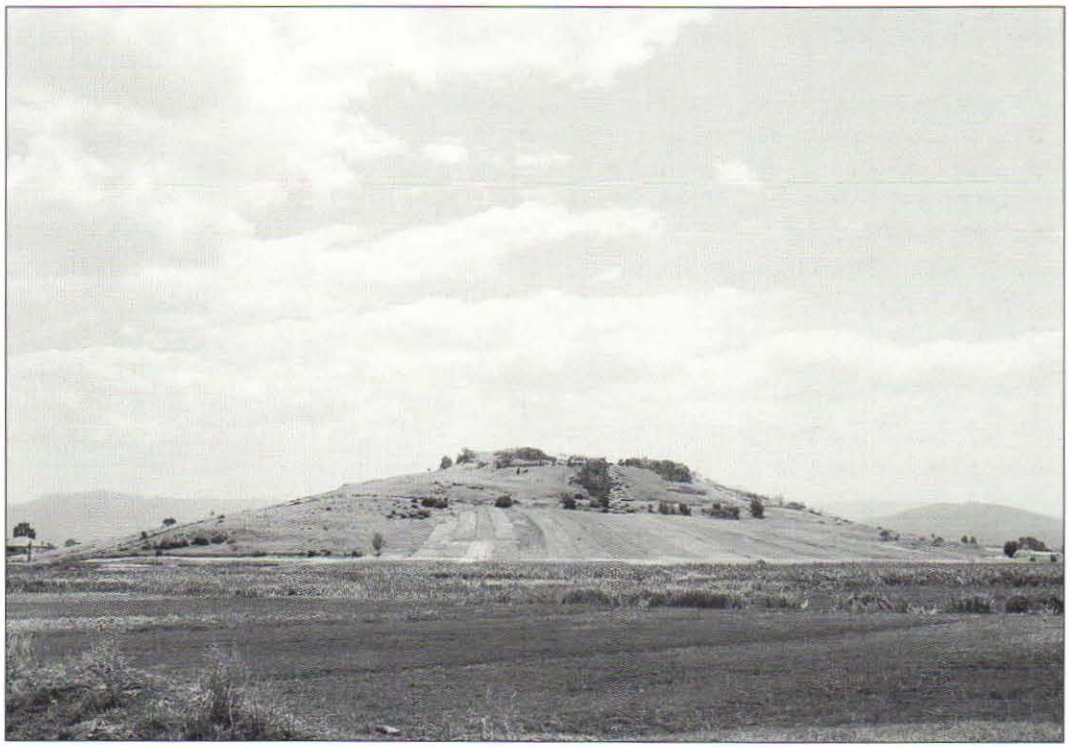

sl. 3. Keramička posuda tipa Kotorac, osobitost cetinske kulture

sl. 4. Prapovijesno gradinsko naselje na Bilokapića gradini uz istočni rub Sinjskoga polja

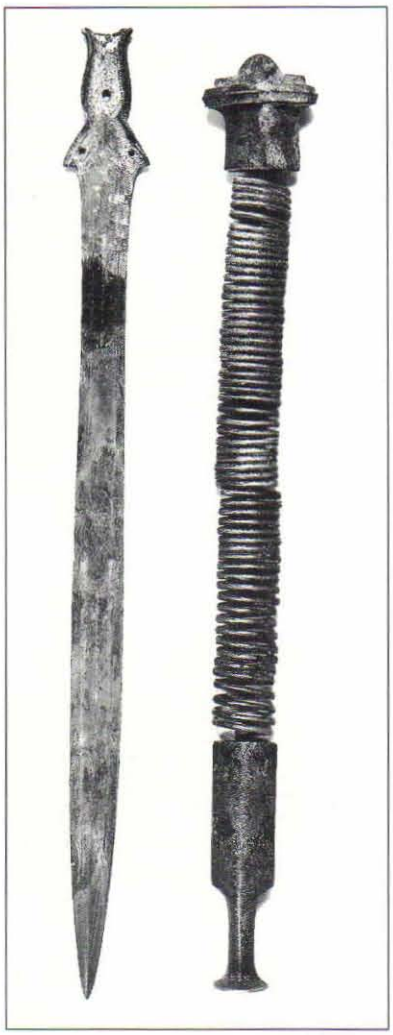

sl. 5. Ilirski brončani mač s koricama iz korita rijeke Cetine kod Trilja

sl. 6. Skulptura božice Dijane (ili Hekate) iz Čitluka (ant. Aequum)

Materijalni ostaci na svim ovim nalazištima bakrenog i brončanog doba od izuzetne su kulturne i povijesne važnosti, ali su, na žalost, tek manjim dijelom istraženi (gomile ukolo izvora Cetine, gomile na prostoru Rumina, Bitelića i Bajagića, gomile u Bisku, te jedna vrtača u Otišiću).

Oblikovanjem prvih etnički poznatih nam prapovijesnih - *ilirskih* plemenskih zajednica na Balkanskom poluotoku, od kasnog brončanog doba prema izmaku prapovijesti, dotadašnje stočarstvo, kao osnovnu privrednu granu, zamjenjuje zemljoradnja, pa time i gornjecetinsko područje gubi na značaju. Brojnija i značajnija naselja u to vrijeme nastaju i razvijaju se uz srednji tok Cetine, čemu, dakako, pogoduje vrlo plodno Sinjsko polje i vode rijeke Cetine. Najbrojniji oblik naselja ovog razdoblja su tzv. *gradine* (utvrđena naselja na vrhu brda), kakvih je do sada na području uz gornji i srednji tok rijeke Cetine poznato gotovo stotinu. Takva su naselja na sinjskom Gradu - ilirski *Osinium*, na Gardunu - ilirski *Tilurium*, na brdu Šušanj u Lučanima - ilirska *Setovia* (?), na Bilokapića gradini u Udovičićima, **sl. 4**, na Šibenici i još ponegdje. Ipak, najznačajnija naselja toga vremena su na samoj Cetini u Sinjskom polju (Gacko, Dugiš, Okruglo, Vratnice, utok Rude u Cetinu) i nisu gradinskog, nego vjerojatno sojeničkog karaktera (naselja na vodi ili uz vodu), a kako su to ujedno i jedina takva do danas poznata naselja u Dalmaciji, njihova se sveobuhvatna zaštita i istraživanja nameću neodložnima. Manja sondažna istraživanja na jednom od ovih naselja, onom na Dugišu kod Otoka, provedena su 1955. godine, a kao rezultat, uz brojne materijalne ostatke, polučila su i presjek kroz kulturne slojeve ovog naselja u rasponu od kasnog brončanog do antičkog razdoblja. U ilirsko doba ovaj je kraj pripadao području *Delmata*, a u okviru njihove plemenske zajednice, sudeći prema danas sačuvanim arheološkim ostacima, područje uz gornji i srednji tok Cetine, sasvim pouzdano, predstavljalo je njegov najznačajniji dio, **sl 5**.

Protopovijesno i početak povijesnog razdoblja na ovom području obilježava stopedeset godina dugačak delmatsko-rimski ratni sukob, za Rimljane toliko važan da su najveći dio novoosvojenog balkanskog prostora u čast *Delmatima* nazvali - *provincijom Dalmacijom*. Uspostavom svoje vlasti i uređenjem provincije, Rimljani u ove krajeve donose i svoje civilizacijske stečevine, a u svrhu optimalnog korištenja prvenstveno prirodnih resursa provincije provode i njenu romanizaciju i urbanizaciju. Iz epigrafičkih spomenika i arheoloških ostataka na terenu poznata nam je njihova djelotvornost na izgradnji sustava cesta (cetinskim područjem prolazila je cesta *Salona - Narona, Salona - Sirmium, Salona - Servitium*), putnih cestovnih postaja (Dicmo - Kokani i putna postaja na izvoru Ribarića), mostova (most na Cetini u Trilju - ant. *Pons Tiluium*, most na Hanu), vodovoda (s izvora Peruče za Čitluk - ant. *Aequum*, s Pavića Nebesa za sinjski Grad - ant. *Osinium*, iz Košuta za Gardun - ant. *Tilurium*). Razvijajući poljoprivredu, Rimljani (prvenstveno svojim građanima) potiču i organizaciju zemljoposjeda, u pravilu uz veće obradive površine. Na tim zemljoposjedima grade se često i vrlo monumentalna stambena i gospodarska zdanja (*villae rusticae*), a njihovi ostaci danas su na cetinskom području uočljivi na dvadesetak položaja: u Kotluši, Lastvama, Ševačama, Baleku, Kosorama, Stražinama, Potravlju, Hrvacama, Sinju, Glavicama, Gali, Trilju, Turjacima i drugdje. Znatne aktivnosti Rimljani provode obnavljajući stara delmatska naselja (npr. u Kijevu, u Koljanima, na Stražinama, u Podosoju, Otišiću, Potravlju, Satriću, Lučanima, Sinju, Gali, Bisku, na Čačvini i drugdje), a isto tako i podižući nova. Nesumnjivo najznačajnije antičko središte u Cetinskoj krajini je upravo jedno takvo novopodignuto naselje na položaju današnjeg sela Čitluk, oko 5 km sjeverno od Sinja. Imalo je status kolonije i jedino je antičko naselje takvog stupnja u unutrašnjosti *Provincije Dalmacije*. Na razinu kolonije podignuto je već u 1. stoljeću, za cara Klaudija (41.-54. godine), pa mu je službeni naziv bio - *Colonia Claudia Aequum*. Odlikuje ga klasični antički urbanizam (*urbs quadrata*) s pravilnim ortogonalnim rasterom ulica, brojne javne i kultne građevine, te izuzetno kvalitetna umjetnička, prvenstveno skulptorska ostvarenja, **sl. 6**. Nižeg stupnja, ali po obimu i povijesnoj vrijednosti ne manje važno antičko naselje bilo je i na Gardunu iznad Trilja (*Tilurium*). Sagrađeno je u neposrednoj blizini delmatske utvrde kao vojni logor odmah po osvojenju provincije, najprije kao sjedište VII. legije (*Legia VII. Claudia pia fidelis*), a kasnije i kao sjedište nekoliko kohorti i drugih manjih pomoćnih vojnih jedinica, **sl. 7**. Na izmaku antike *Tilurium* je (uz *Osinium*, današnji sinjski Grad, te manja utvrđenja u Rudi, Udovičiću, Otoku, Gljevu i Lučanima) bio i najznačajnije kasnoantičko naselje na ovom prostoru. Na ovim kasnoantičkim cetinskim utvrdama branjeni su zadnji ostaci nekada prostrane *Provincije Dalmacije* koja se neposredno pred avaro-slavenske prodore sterala samo od Cetine (ant. *Hippus*) do srednjodalmatinske obale. Iz tog vremena značajne arheološke ostatke danas predstavljaju i pojedinačni nalazi kasnoantičkih grobova (u Kijevu, Civljanima, Baleku, Vrlici, Podosoju, Potravlju,

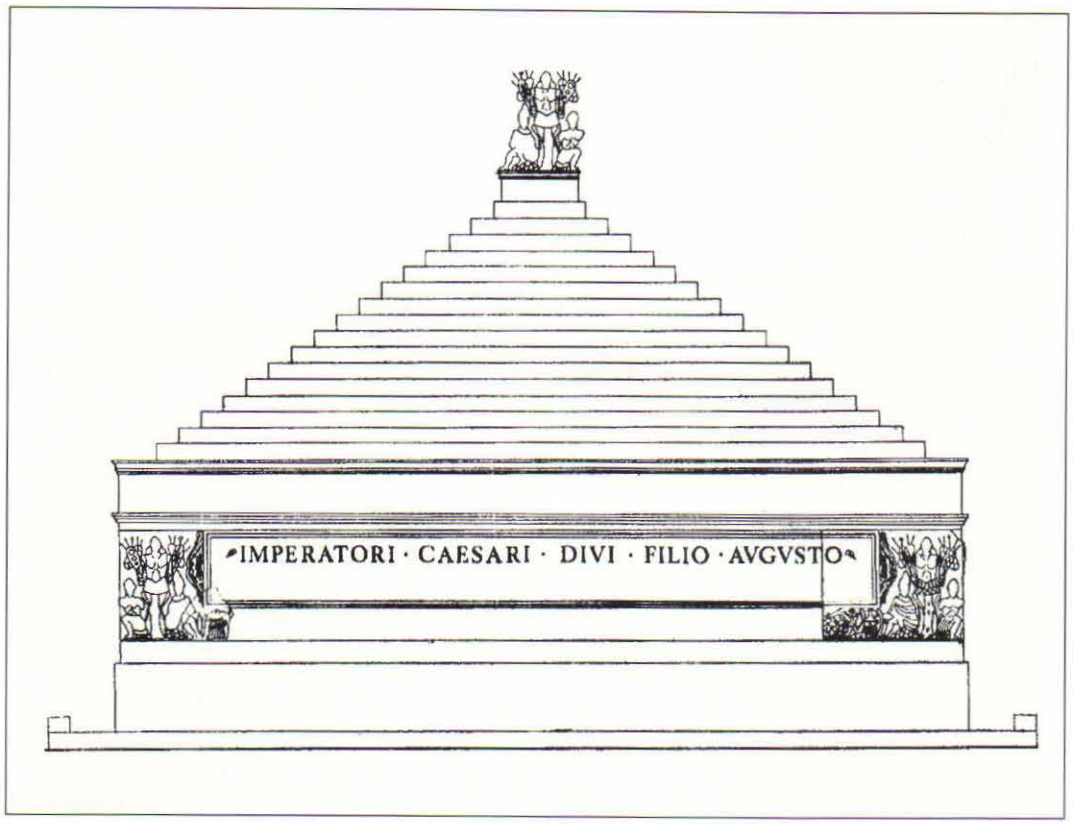

sl. 7. Dio oplate rimskog tropeuma i prijedlog rekonstrukcije cjelovitog spomenika s Garduna (ant. Tilurium), prema N. Cambiu

Ćurlinima, Lučanima, **sl. 8**, Sinju, Gardunu, Trilju, Bisku, Dicmu i još ponegdje), te posebno položaji koji sadržavaju ostatke starokršćanskih crkava i memorija (u Kijevu, Gornjim Koljanima, Vučipolju, Otišiću, Potravlju, Otoku, **sl. 9**, Sinju, Brnazama, **sl. 10**, Gali, Grabu, Trilju, a vjerojatno i u Bisku).

Avaro-slavenski prodori i naseljavanje slavenskih plemena u prvoj polovici 7. stoljeća, te nešto kasnije *Hrvata*, Cetinsku krajinu zatječu društveno i gospodarski potpuno razgrađenu. Svaki oblik dotada organiziranog gospodarstva gotovo je posve zamro (jača naturalna privre-

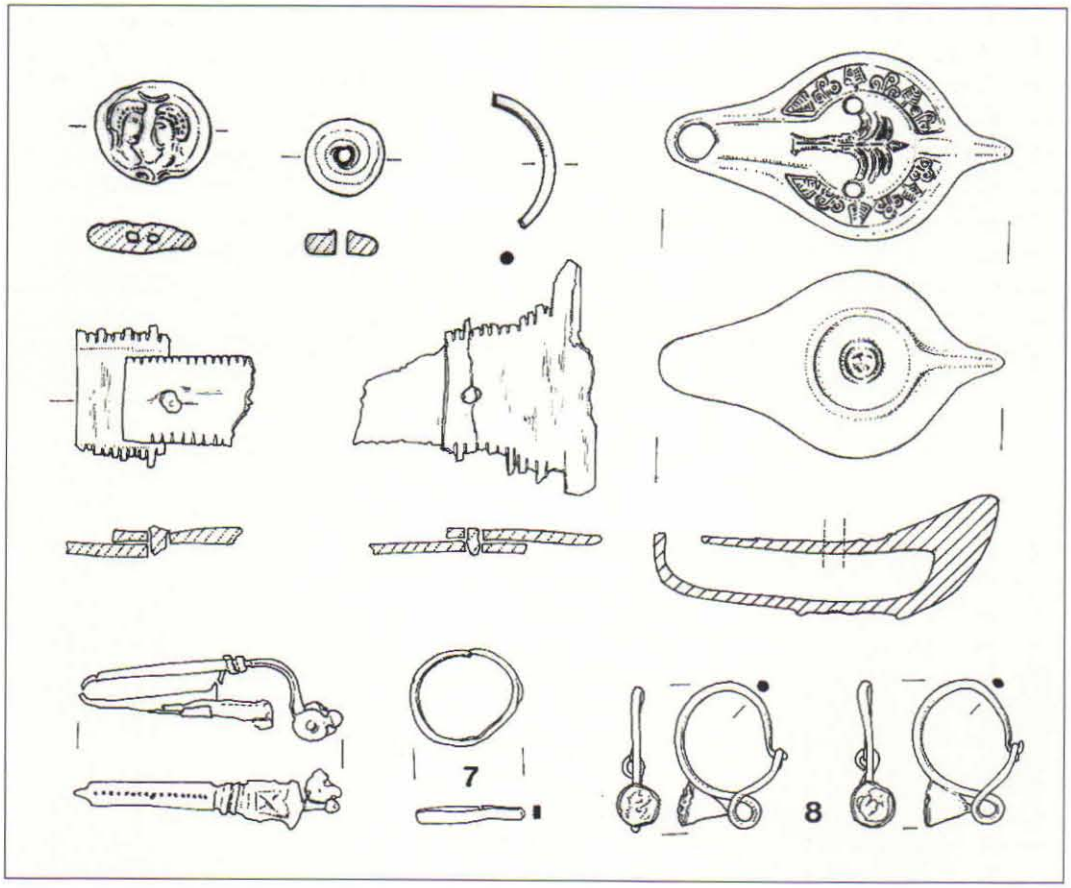

sl. 8. Sadržaj kasnoantičkog groba iz Lučana

sl. 9. Zračni snimak starokršćanske crkve u Otoku

sl. 10. Ulomak starokršćanskog pluteja oltarne ograde iz Brnaza

sl. 11. Brončana ranosrednjovijekovna matrica iz Čitluka

da), a naglašeno je i opadanje urbanog načina života. U prvom valu doseljenja u Cetinsku krajinu, Slaveni napučuju samo predjele istočno od rijeke Cetine i sjeverno od Sinjskoga polja. Ovakvo njihovo naseljavanje potvrđeno je i rasprostranjenošću najranijih srednjovjekovnih nalaza (Kijevo, Totića njive nedaleko od izvora Cetine, Zduš kod Vrlike, Gornji Koljani, Potravlje, Čitluk, **sl 11**, Jasensko, Bajagić, Jabuka). U ostalom dijelu Cetinske krajine, onome bližemu dalmatinskoj obali, još uvijek ima preživjelog antičkog stanovništva, posvjedočenog arheološkim nalazima iz Gale, Otoka, Trilja, Lučana, **sl. 8**, Biska, **sl. 12**, Garduna, Dicma i Sinja. Na ovakav zaključak upućuju i samo na ovom području preživjeli predslavenski toponimi Dicmo - od *Decimum*, Sinj - od *Osinium* i Trilj - od *Tilurium*. Rijeka *Hippus* kao granična slavensko-romanska međa, dolaskom Slavena dobila je naziv Cetina. Padom *Salone*, u prvoj polovici 7. stoljeća, prestaje život i u svim dotadašnjim urbanim središtima Cetinske krajine.

Prva stoljeća u novoj postojbini najprije Slaveni, a potom i Hrvati, provode u nastojanjima oko organizacije političke i društvene vlasti, što uspijevaju tek svršetkom 8. ili početkom 9. stoljeća, vjerojatno uz franačku pomoć. Ove nove političke i društvene promjene u sred-

njovjekovnoj Cetini očituju se i novom vrstom arheološkog materijala - mahom oružja i upotrebnih predmeta franačke (karolinške) provenijencije, **sl. 13**. Takvi pak nalazi do sada su pronađeni u Cetini (*Vrh Rici*), Vrlici, Gornjim Koljanima, Bajagiću i u okolici Trilja.

Tijekom 9. stoljeća cijela Cetinska krajina uključena je u prvu hrvatsku državotvornu zajednicu u Dalmaciji, teritorijalno organiziranu na jedanaest upravnih jedinica - *županija*. Prema bizantinskim izvorima 10. stoljeća, srednji tok Cetine tvorio je jednu takvu teritorijalnu jedinicu, a prema rijeci uz koju se sterala, nazvana je *cetinskom županijom*. Na čelu županija bili su župani, a nekolicina cetinskih spominje se i u povijesnim izvorima 11. i 12. stoljeća (*Dragomir*, 1069., *Vučina*, 1070., *Pribina*, 1076.-1080., *Višen*, 1088. *i Mirat*, 1150.). U zadnjoj četvrtini 9. stoljeća, tadašnji, vjerojatno kninski župan *Gostiha*, sagradio je i uresio zanimljivu crkvu Sv. Spasa u *Vrh Rici* kod izvora Cetine. Tijekom 11. i 12. stoljeća u županijskom sustavu zbijaju se teritorijalne promjene. Najprije se iz cetinske županije izdvaja područje Čačvine, koje se veže uz Posušje i *imotsku županiju*, a potom se *cetinska županija* širi prema zapadu na račun nekadašnje *župe Smine*. Po do sada poznatim i otkrivenim tragovima i arheološkim spomenicima, koje je moguće datirati u vrijeme od 9. do 12. stoljeća, područje Cetinske krajine ponovo doživljava svoj politički i gospodarski uspon. Nekoliko je značajnih već istraženih položaja koji o ovome živo svjedoče (crkva Sv. Spasa u *Vrh Rici* s najstarijim sačuvanim zvonikom u hrvatskoj arhitekturi, **sl. 14,** zatim crkva i groblje na položaju Crkvina u Gornjim Koljanima s vrlo dobro sačuvanim crkvenim kamenim namještajem, **sl. 15**, te crkva Sv. Mihovila u Brnazama), a postoji cijeli niz drugih položaja koji takva istraživanja tek očekuju (položaji s ranosrednjovjekovnim crkvama u Potravlju, u Hrvacama, Grabu, Udovičićima i Trilju).

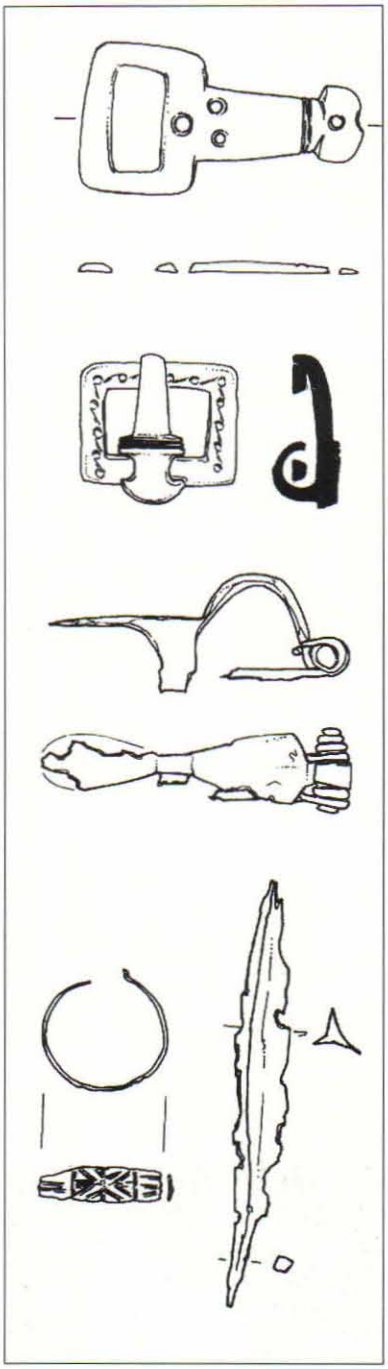

sl. 12. Kasnoantički i ranosrednjovjekovni nalazi iz Biska

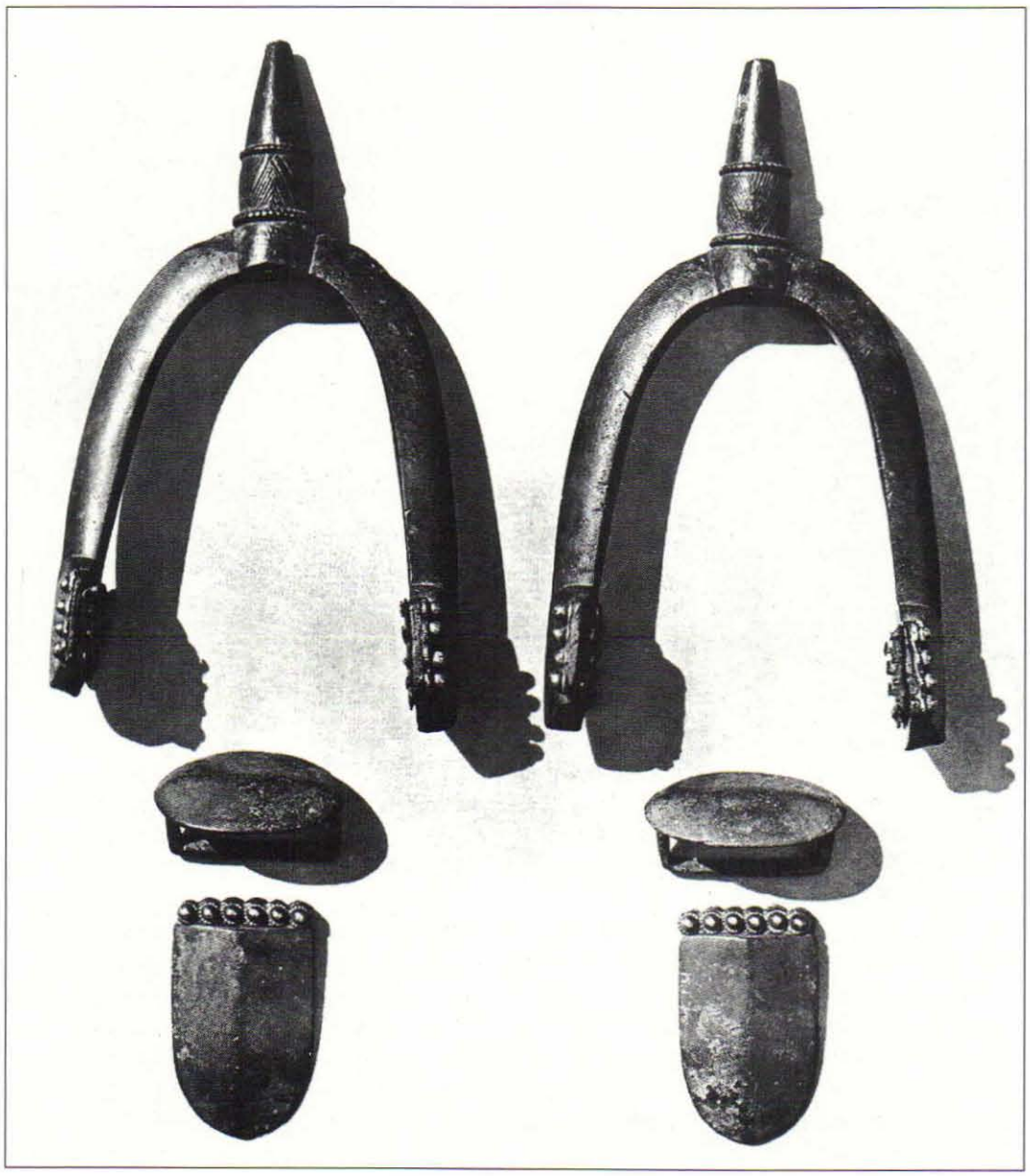

sl. 13. Ranosrednjovjekovne (karolinške) ostruge iz Koljana

KNJIŽNICA MHAS
SPLIT

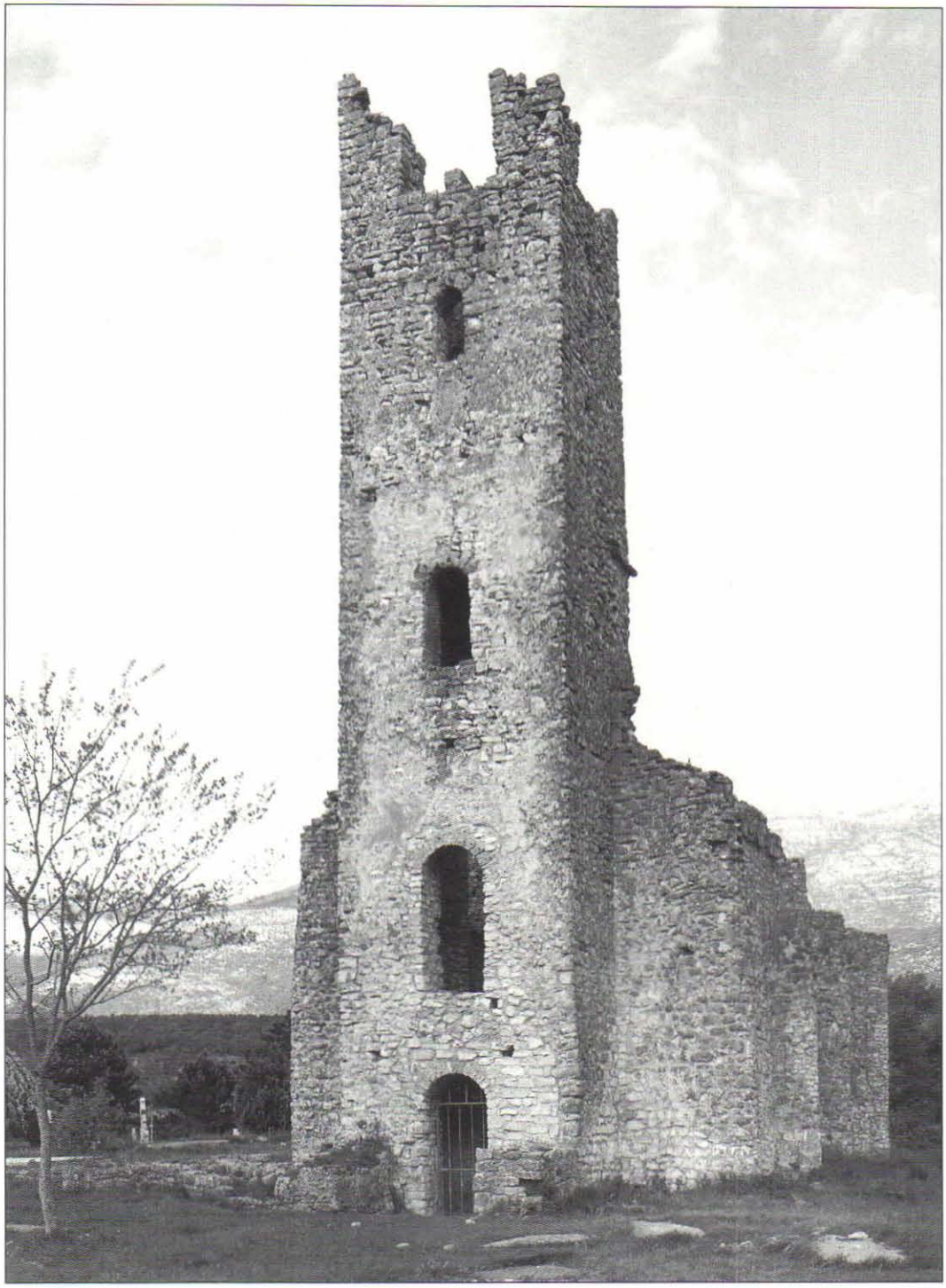

sl. 14. Zvonik na zapadnom pročelju crkve Sv. Spasa na izvoru Cetine

Propašću hrvatske države početkom 12. stoljeća slabi županijski teritorijalni ustroj, a novi *ugarsko-hrvatski kraljevi* raznim intrigama među hrvatskim velikašima pospješuju osiromašenje i raspad hrvatskog plemstva. Nagrađuju samo ugarskoj kruni politički i vojno odane plemiće, a najvažnija je nagrada proširenje njihovih zemljišnih posjeda. Stoga i Sinj i Cetinu, u početku kraljevsko dobro, nalazimo kasnije u vlasništvu sad jedne, sad druge hrvatske velikaške obitelji (1210. godine pripada knezu Domaldu; 1244. Splitskoj nadbiskupiji; 1301. knezovima Bribirskim; 1345. knezovima Nelipčićima; 1436. Frankopanima; 1446. banovima Talovcima; 1456. grofovima Celjskim). Uprkos svim ovim vlasničkim promjenama tijekom 13., 14., pa i 15. stoljeća, u Cetinskoj je krajini nastavljen raniji gospodarski napredak, posebice za stogodišnjeg gospodstva Nelipčića, **sl. 16**, a brojni arheološki položaji s katkad vrlo prostranim kasnosrednjovjekovnim grobljima pretpostavljaju i njenu izuzetnu napučenost. Takva groblja do sada su pronađena na tridesetak položaja, a ako ovima dodamo i oko tridesetak do sada pronađenih grobalja sa stećcima, **sl. 17**, kasnosrednjovjekovna napučenost Cetinske krajine je zaista impresivna. Tek manji broj ovih grobalja do sada je istražen, dok znatan njihov broj arheološka istraživanja tek očekuje, **sl. 18**. Kulturnom nasljeđu kasnog

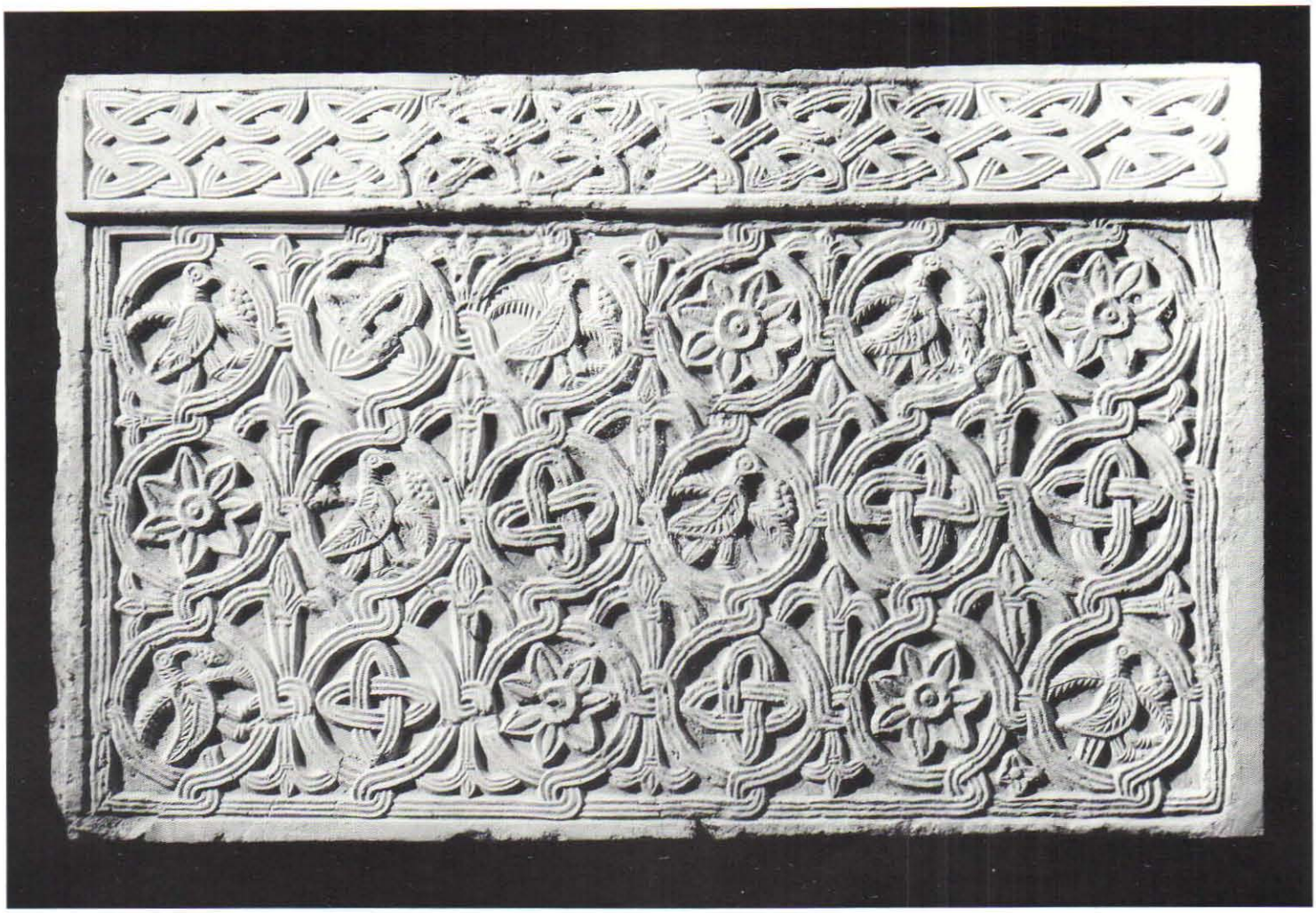

sl. 15. Ranosrednjovjekovna ploča oltarne ograde iz crkve u Gornjim Koljanima

srednjeg vijeka na ovom prostoru pripada i nekoliko položaja na kojima se nalaze više ili manje sačuvani ostaci građevinskih objekata - manjih utvrđenja (*Glavaš - Dinarić* nedaleko izvora Cetine, *Prozor* u Vrlici, *Travnik* u Potravlju, *Čačvina*, **sl. 19**, i *Nutjak* nedaleko Trilja, te još neubicirana utvrda *Vir*), feudalnih gradova (*Grad* u Sinju) i manjih crkvica (Nugo u Cetini, crkvice u Podosoju i Koljanima, crkvica na seoskom groblju u Laktacu, crkvice u Dabru, u Potravlju, na Krinju u Hrvacama, **sl. 20**, u Veliću i drugdje). Dvjema po povijesnim izvorima najznačajnijim crkvama kasnog srednjeg vijeka u Cetinskoj krajini (crkva Sv. Luke blizu rijeke Cetine i crkva Sv. Marije *poda Vsinem*), još uvijek ne znamo tačan položaj. Ova posljednja (vjerojatno u Kuli u Sinju) bila je u sklopu franjevačkog samostana u kojemu je bilo i sijelo cetinske kustodije utemeljene sredinom 15. stoljeća. Izniman kulturni i arheološki značaj ovog položaja svakako pretpostavlja, doduše još nepotvrđen podatak, po kojem bi pojedine dijelove interijera ove crkve, prema narudžbi Ivaniša Nelipčića, trebao urediti najveći dalmatinski kipar 15. stoljeća - Juraj Dalmatinac.

sl. 16. Viseći voštani pečat cetinskih kneževa Nelipčića

Nekoliko pokušaja *osmanlijskog osvajanja* Sinja i Cetine krajem 15. (prvi pokušaj 1483. godine) i početkom 16. stoljeća (Sinj je osvojen 1513. ili 1516. godine) uzrokuje iseljavanje većeg dijela Cetinjana, uglavnom na sjevernodalmatinsko otočko i slavonsko područje. Sve gospodarske i političke tekovine kasnog srednjeg vijeka radi promijenjene vlasti nakratko prestaju, da bi pomalo ponovo oživjele tijekom druge polovice 16. stoljeća, po završetku osmanlijskog naseljavanja i islamizacije Cetine. Upravno i vojno središte regije (tada *nahija Sinj i Cetina*, pripada *kliškom sandžakatu*) je grad Sinj sa statusom *kasabe*, a takav je status imalo i veće naselje u Hrvacama. Za osmanlijske uprave Sinj postupno prerasta u značajno trgovačko i zanatsko središte (prerada i obrada kože) s dvije džamije i oko 200 kuća (prema turskim *defterima* iz 16. i 17. stoljeća).

Osmanlijskog gospodstva Sinj i Cetinsku krajinu izbavila je vojna *Mletačke Republike* 1686. godine, **sl. 21**, a više opetovanih osmanlijskih pokušaja da ga povrate (1687., 1698., 1715.), izjalovilo se. U spomen na glasovitu pobjedu Sinjana nad Osmanlijama 1715. godine, u Sinju je ustanovljena viteška igra *Sinjska alka*. Mirom u Požarevcu 1718. godine cijela Cetinska krajina pripala je Mletačkoj Republici, pa otada, bez osobitog gospodarskog i svakog

sl. 17. Kasnosrednjovjekovno groblje sa stećcima na Voštanima

sl. 18. Grobni nalaz kasnosrednjovjekovnih trojagodnih naušnica i novca hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika Anžuvinskog iz Brnaza

drugog razvitka, Sinj i Cetina dijele sudbinu ostalog dijela mletačke Dalmacije. Kako svjedoči Sinjanin Ivan Lovrić 1776. godine, *narod je stradao od neznanja i neimanja.* Smjenu osmanlijske i mletačke vlasti u Cetinskoj krajini krajem 17. i početkom 18. stoljeća obilježavaju i nove velike migracije stanovništva. Propašću osmanlijske uprave podložno joj cetinsko stanovništvo bježi, a Venecija u napuštene krajeve gornjeg i srednjeg toka Cetine dovodi novo, uglavnom katoličko stanovništvo iz tada još uvijek osmanlijskih oblasti Rame, Brotnja i zapadne Hercegovine. Mletačku upravu u Cetinskoj krajini početkom 18. stoljeća obilježava i početak urbanizacije današnjeg Sinja. Podno Grada započinje izgradnja novog franjevačkog samostana i crkve Gospe Sinjske, a uz njenu istočnu stranu oblikuje se budući gradski trg. Zapadno od trga gradi se gradska tvrđavica Kamičak, i uz nju Kvartir za smještaj mletačke vojske. Ovi prvi građevinski zahvati izvan zidina Grada odredili su i osnovni urbanizam budućeg i današnjeg Sinja. Ubrzo se u njihovoj neposrednoj blizini grade i prve stambene kuće, kojih je pred kraj mletačke vlasti u Sinju (1797. godine) bilo oko 100, **sl. 22**. Međutim, od ovih prvih sagrađenih objekata u Sinju danas je malo ostalo budući su kasnije, stasanjem i bogaćenjem građanskog sloja, korijenito pregrađivane. U kasnijim preinakama znatno je promijenjen i prvotni oblik samostana i crkve Gospe Sinjske (zadnji ostatak ovog samostana nestao je "adaptacijom" 1991. godine), a isto tako i tvrđavice Kamičak (temeljito obnovljena 1890. godine). Jedine tragove mletačke vlasti u Sinju danas predstavljaju ostaci barokizirane Lovrićeve palače u istoimenom oboru u samom središtu Sinja, i još uvijek dobro sačuvan, premda ambijetalno narušen tzv. *Veliki most* preko Goručice na južnom ulazu u grad (podignut 1784. godine).

Uspostavom *francuske vlasti* (1806.-1813. godine) situacija se ponešto, ali ne bitno mijenja. Značajne komunalne i agrarne reforme koje donose Francuzi ne uspijevaju, kako zbog kratkoće vremena u kojem su provođene, tako i zbog konzervativizma tadašnjih stanovnika Cetine podupiranih i podržavanih od strane franjevaca iz sinjskog samostana. Pred kraj francuske vladavine taj konzervativizam prelazi u otvoreni sukob, a da bi ga spriječili, Francuzi miniraju stare kule i zidine na Gradu.

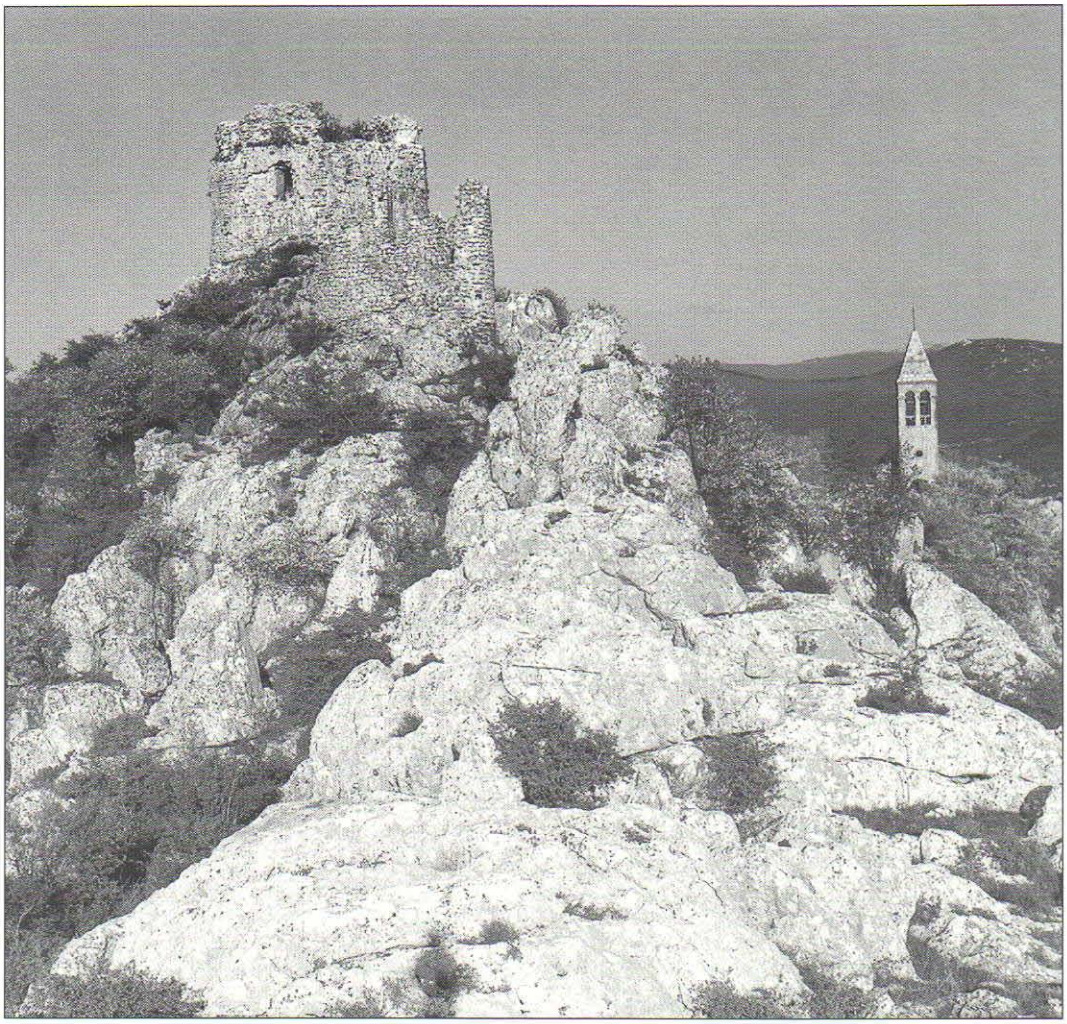

sl. 19. Ostaci kasnosrednjovjekovne utvrde na brdu Tabija u Čačvini

Za Sinj i Cetinsku krajinu značajnije promjene događaju se tek u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, za vrijeme tzv. druge *austrijske uprave*. U to vrijeme Sinj se kao općinsko središte (sinjska općina ustanovljena je 1811. godine za francuske uprave) ubrzano razvija. Broj stanovnika se naglo povećava, a jača građanski obrtnički, trgovački i posjednički stalež. Ukupni se napredak odražava i na izgled samog mjesta, a i cijele Cetine. Grade se prve velike gradske kuće (u užem središtu Sinja uglavnom su nepromijenjene i do danas sačuvane),

sl. 20. Ostaci srednjovjekovne crkvice na Krinju u Hrvacama, akvarel iz 18. stoljeća

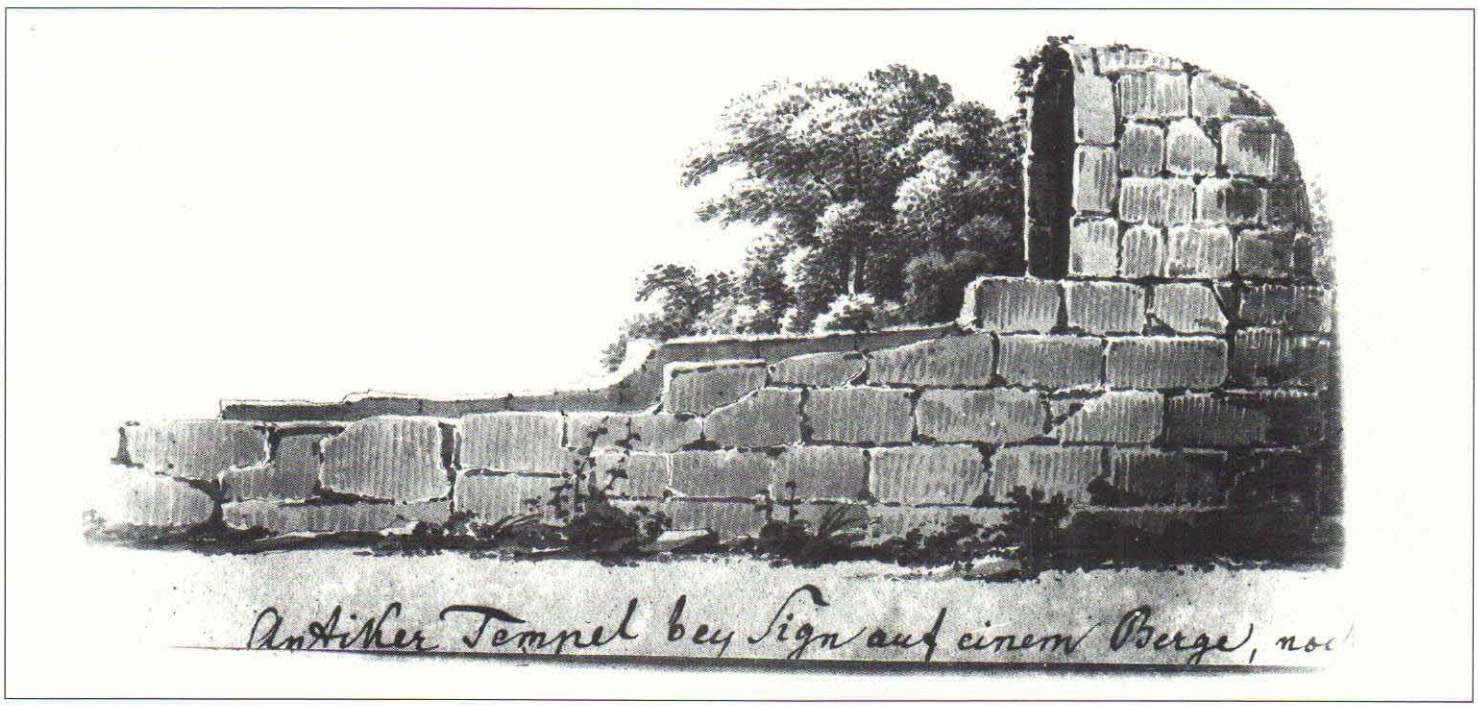

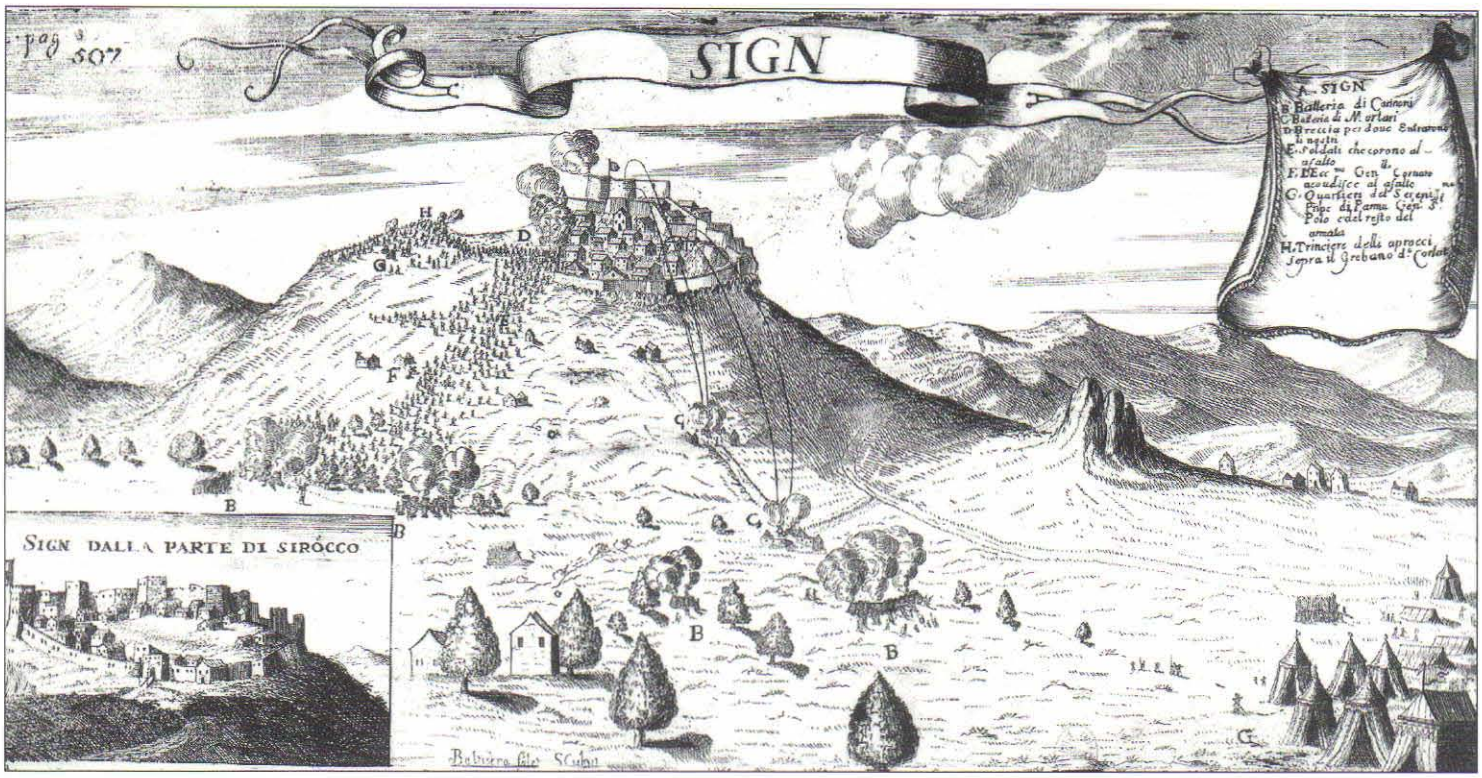

sl. 21. Oslobođenje Sinja 1686. godine, gravira iz djela: A. Lasar - A. Varea, Universus terarum II, Padova, 1713.

javne i upravne zgrade, uređuje se kanalizacija i gradski parkovi, moderniziraju se prometnice, na Cetini se grade kameni mostovi (na Hanu 1849., u Trilju 1851., a na Panju 1891.). U drugoj polovici 19. stoljeća u Sinju je sjedište kotarskog poglavarstva (1868.), gradi se domobranski garnizon (1872.), pošta (1892.), otkupna stanica duhana i klaonica (1897.), uskotračna željeznica prema Splitu (1903. godine), te gradski vodovod s Kosinca (1914. godine). Iz lokalne termoelektrane Sinj je elektrificiran 1923. godine. Ustanovljene su i dvije značajne prosvjetne i kulturne institucije: 1853. godine otvorena je klasična gimnazija, prva viša škola u Monarhiji u kojoj je nastavni jezik bio hrvatski, a 1860. osnovan je *Museum starina* pri gimnaziji, kao četvrta takva ustanova u Hrvatskoj.

Dva svjetska rata i mnoštvo neriješenih društvenih i političkih pitanja početkom i u prvim desetljećima 20. stoljeća uglavnom su zaustavili gospodarski uzlet Sinja započet polovicom 19. stoljeća, pa je za očekivati da se propušteno u budućnosti nadoknadi, prvenstveno s oslancem na gospodarske i kulturne odrednice iz prošlosti i uz potpuno poštivanje danas vrijednih prirodnih potencijala regije.

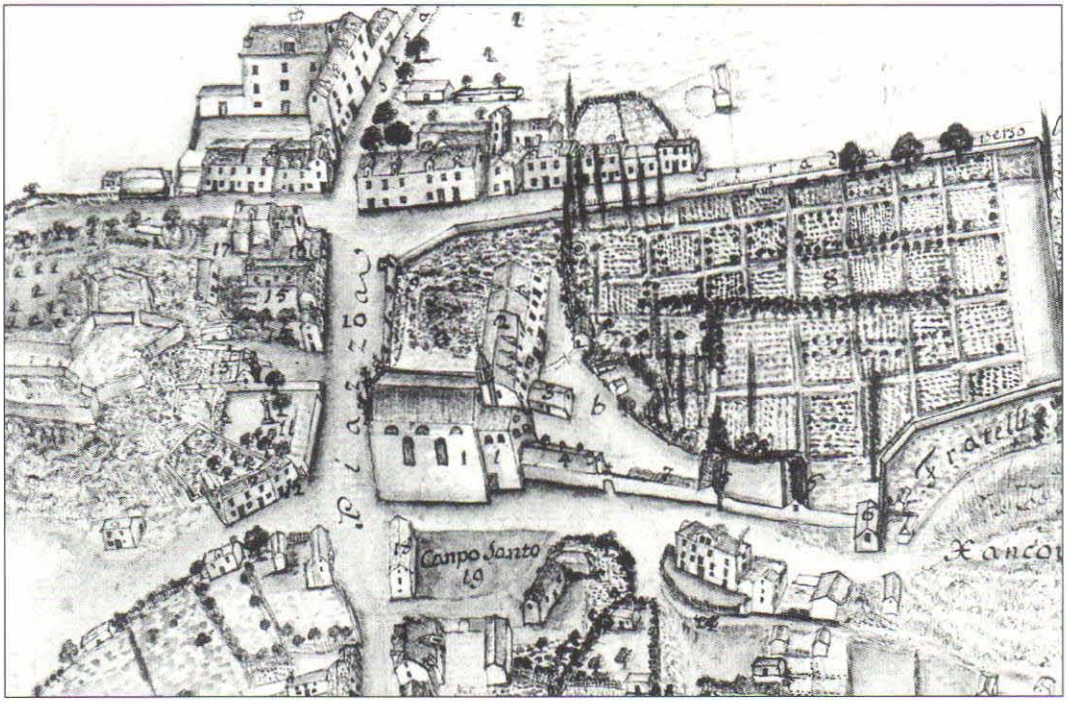

sl. 22. P. Corir, Sinj 1780. godine

Pregled arheoloških istraživanja u Cetini do 1997. godine*

* Sličan pregled arheoloških istraživanja u Cetini, od istog autora već je tiskan u *Gunjačinom zborniku* (Zagreb, 1980.) i u knjizi *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka* (izd. Hrvatskog arheološkog društva, sv. 8, Split, 1984.). Zbog karaktera ove knjige držimo da ga je i ovdje neophodno još jednom ponoviti. Prethodno tiskani pregledi arheoloških istraživanja u Cetini, ovdje su ponešto izmijenjeni i dopunjeni. Izmjene i dopune pripadaju uglavnom najnovijem razdoblju, a uglavnom donose rezultate arheoloških istraživanja koja je u posljednjih desetak godina na ovom području vršio Muzej Cetinske krajine iz Sinja. U već spomenutim prethodno tiskanim pregledima arheoloških istraživanja u Cetini, u bilješkama je navedena i sva potrebna literatura. Kako je u ovoj knjizi Arheološka bibliografija Cetine posebno poglavlje, držimo da bilješke u ovom tekstu nije nužno ponavljati. Štoviše, ovdje tiskan tekst pregleda arheoloških istraživanja u Cetini, obogaćen je i nizom novih ilustracija.

Prvi počeci u drugoj polovici 18. stoljeća

Za razliku od ostalih krajeva Dalmacije, u kojoj prve bilješke o postojanju i istraživanju arheoloških spomenika sežu u 15. stoljeće, prepoznavanje arheoloških nalazišta u Cetini i prvi pokušaji njihova objašnjenja javljaju se tek sedamdesetih godina 18. stoljeća. Razloga za ovakvo, relativno kasno zanimanje za istraživanje starina u ovoj regiji ima više, a osnovni leži u činjenici da je cijeli ovaj kraj, sve do 1686. godine, bio pod osmanlijskom vlašću. Tek mletačkim pripojenjem Sinja i Cetine 1686. godine i mirom u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, kad Cetina ulazi i duže vrijeme ostaje u sklopu Mletačke Republike, situacija se ponešto, ali ne bitno mijenja. Tada bliža zapadnoj znanosti i njenim središtima, Dalmatinska zagora, a time i cetinsko područje postaje predmetom interesa najprije venecijanskih, a zatim i drugih europskih znanstvenika.

Najranije bilješke o arheološkim nalazima u Cetini 1742. godine donosi *Antonio Lodovico Muratori* (podaci o natpisima iz ant. Aequuma), a prve opširnije podatke o arheološkim položajima i spomenicima u Cetini, uz pokušaj njihove interpretacije 1774. godine, ostavio nam je mletački prirodoslovac i putopisac *Alberto Fortis*, **sl. 23**. Uz prirodoslovne i etnografske zapise iz Cetine ostavio je i nekoliko podataka o arheološkim položajima uokolo izvora Cetine (crkva i groblje Sv. Spasa na izvoru Cetine), na Čitluku (ant. *Aequum*), a izvještava i o arheološkim ostacima u Sinju i Trilju. Drugo vrijedno, za ovu granu znanosti značajnije djelo izišlo je iz pera mladog Sinjanina, studenta medicine u Padovi, *Ivana Lovrića*, **sl. 24**. Nastalo je kao rezultat kritičkog osvrta na Fortisovo djelo, pa ni u jednom trenutku Lovrić ne propušta priliku da s njim polemizira. On nas u svom djelu, podrobnije od Fortisa, obavještava o prapovijesnim, antičkim i srednjovjekovnim arheološkim položajima oko izvora Cetine, o onima u Čitluku, Sinju i Trilju, a u prijepisu donosi i desetak pronađenih rimskih natpisa, uglavnom iz gornje Cetine i *Aequuma*. Kao izraziti zagovornik prosvjetiteljskih ideja, humanist i racionalist europskog 18. stoljeća, znatno više nego li Fortis, bliže je istini. Svaku pojavu i situaciju na terenu nastoji razložno objasniti ne dopuštajući da ga ni u kojem slučaju ponese mašta, što se Fortisu znalo dogoditi. Usporediti treba samo opise crkve i groblja Sv. Spasa na izvoru Cetine. Ponešto arheoloških podataka, posebno epigrafičkih, sadržano je i u *Sermone parenetico di Pietro Sclamer Chersino al sig. Giov. Lovrich nativo di Sign in Morlachia, Modena, 1776.* Tko je pak *Pietro Sclamer* još nije utvrđeno, a s obzirom na općenit karakter teksta i ono *nativo di Sign in Morlachia*, očito je to neki Fortisov pristalica, a možda i pseudonim samog Fortisa. Bilješke o cetinskim arheološkim spomenicima pri kraju 18. stoljeća donose još makarski provikar i arheolog *Ivan Josip Pavlović-Lučić* (1789. godine) i talijanski baron *Francesco Maria di Carneo Steffaneo*, dvorski savjetnik austrijskog cara Franje II. koji je službovao u Dalmaciji 1797. i 1798. godine. Pavlović-Lučić donosi samo podatke o nekolicini antičkih natpisa iz Aequuma, dok su bilješke Carnea Stefanea zanimljivije jer donose više činjenica i podataka s terena. Posebice su zanimljive one koje se odnose na arheološke nalaze s Garduna. Navodi se da se ondje nalaze ostaci velikog grada sa sačuvanim *parte deglli muri antichi al Nord-West consimili a guelli d'Asseria*. Dalje navodi nalaze stupa od bijelog mramora, zatim natpise, medalje i obrađene komade kamena, uz koje stavlja naznaku da ih je on pronašao i dao iz Dalmacije prenijeti na svoj posjed u Topoglianu (Friuli) u Italiji. U drugoj polovici 18. stoljeća veći broj antičkih spomenika bio je prenešen iz Čitluka u Sinj i ondje je, kako to svjedoči I.

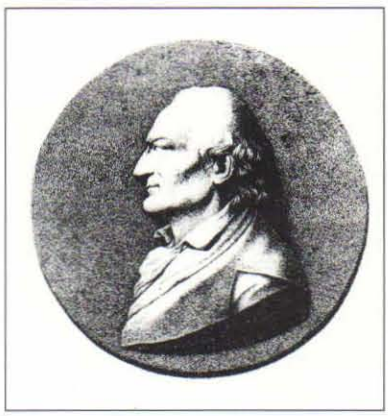

sl. 23. S. Sellier, Alberto Fortis (1741.-1803.), litografija iz 19. stoljeća

sl. 24. S. Sikirica, Ivan Lovrić (1754.-1777.), brončana plaketa 1978. godine

Lovrić, na žalost bio uporabljen za gradnju kuća u gradu. Jedan broj tih spomenika ugrađen je i u temelje crkve kada je ova bila obnavljana nakon potresa 1769. godine. *Ivan Katalinić* (1835. godine) bilježi da je tom prigodom stradalo oko 60 većih, uglavnom antičkih natpisnih spomenika, a bilo je i nekoliko venecijanskih.

Kolekcionarstvo i prva istraživanja u drugoj polovici 19. stoljeća

Stvarni početak arheoloških istraživanja i sustavno sakupljanje arheoloških predmeta u Cetini sežu u 1859. i 1860. godinu. Tih je godina u Čitluku (ant. *Colonia Claudia Aequum*) slučajno nađena mramorna šaka koja pridržava batinu, **sl. 25**. Njena veličina, vještina obrade i kvalitet kamena upućivali su na činjenicu da je ruka pripadala skulpturi nadnaravne veličine i vrlo visoke umjetničke vrijednosti. Ona je ujedno bila i povod prvim arheološkim istraživanjima u Cetini, a na položaju *Aequuma* 1860. godine obavio ih je franjevac *Antun Konstanitn Matas*. Nakon tih istraživanja i postignutih rezultata (prigodom tih istraživanja nađena je glasovita Heraklova glava, **sl. 26**) u Sinju se začela ideja oko utemeljenja arheološke zbirke pri Klasičnoj gimnaziji, što je iste godine i ostvareno. U to vrijeme osnovani *Museum starina* djeluje i danas kao *Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju*. Izvanredan poticaj takvoj aktivnosti daje i osnivanje prvih muzeja u Dalmaciji (Split 1820., Zadar 1830. godine), a zasigurno i privatno kolekcionarstvo (posebno numizmatičko) koje je u to vrijeme (polovicom 18. stoljeća) cvjetalo među pripadnicima uglednijih sinjskih obitelji. Iz tog vremena u Sinju su poznate numizmatičke zbirke *Mate Vuletića*, *Petra Midenjaka* i *Ante Buljana*, a rimske starine i natpise sakupljao je *Alberto conte Pavlović* (nekoliko antičkih natpisa iz zbirke A. Pavlovića objavio je F. Bulić). Na žalost, ni jedna od ovih zbirka nije sačuvana, a da je u

sl. 25. Mramorna ruka Heraklove statue iz Aequuma

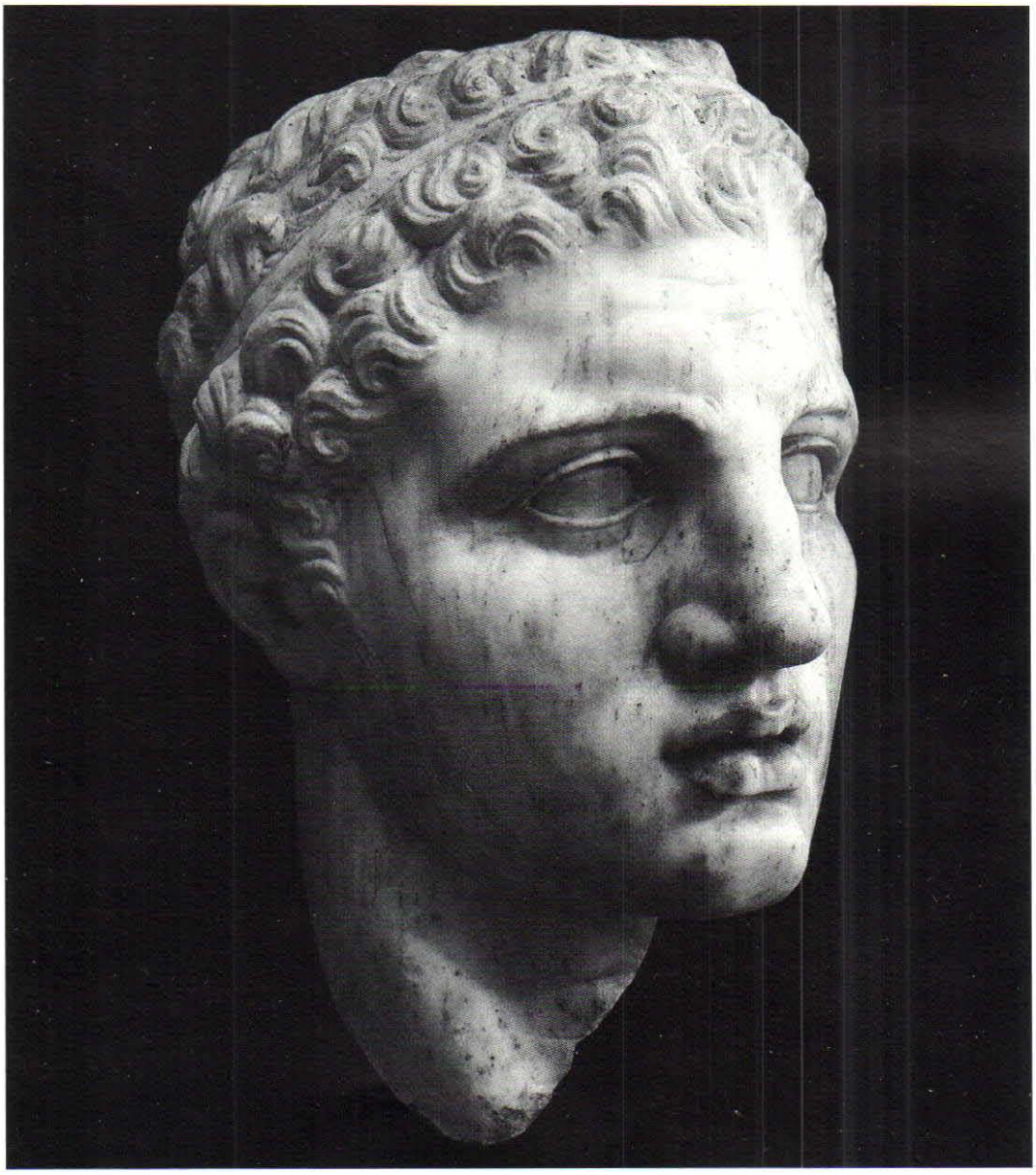

sl. 26. Mramorna glava Heraklove statue iz Aequuma

njima bilo istinskih vrijednosti, svjedoči nekoliko podataka sačuvanih u literaturi i ostavštini Ante Buljana koja se danas čuva u *Arhivu Franjevačkog samostana u Sinju.* Sačuvana su, naime, tri primjerka inventara ove zbirke - najstariji je nastao oko 1850., a najmlađi oko 1855. godine. Iz zbirke A. Buljana Franjevačkom muzeju u Sinju poklonjen je jedan doista rijedak denar carice Antonije, žene Druza Starijega, i nekoliko helenističkih keramičkih posuda, a za Arheološki muzej u Zagrebu iz Buljanove zbirke otkupljena su dva komada gotovo unikatna novca: jedan primjerak *Antinousova* novca (ljubavnik cara Hadrijana, utopio se u Nilu 130. godine, **sl. 27**), i jedan primjerak novca *Didie Klare* (kćerke rimskog cara Septimija Severa iz 193. godine, **sl. 28**). U posjed A. Buljana, prema svjedočanstvu A. K. Matasa, dospjele su i dvije značajne ostave rimskih denara pronađene na položaju antičkog *Aequuma* prije 1880. godine, a da se A. Buljan doista ozbiljno bavio numizmatikom, svjedoči i podatak da je u svojoj biblioteci imao nekoliko tada, a i danas, vrlo vrijednih i rijetkih numizmatičkih knjiga (npr. F. de Dominicis, *Repetirorio numismatico,* tom I-II, Napulj, 1827., ili T. E. Mionnet, *De la rarete et du prix des Medailles romaines,* Pariz, 1827.). Pored ovih knjiga A. Buljan je posjedovao i takve bibliotečne numizmatičke rijetkosti kakvi su bili, primjerice, *Decaloghi intorno alle medaglie di D. Antonio Agostini,* Rim, 1650., zatim C. Patini, *Thesaurus numismatum e Museo Caroli patini doctoris medici parisiensis,* Amsterdam, 1671., **sl. 29**, ili pak D. P. Mauricena, *Thesaurus numismatum,* Venecija, 1683. Većina numizmatičkih knjiga A. Buljana danas se nalazi u *Biblioteci Franjevačkog samostana u Sinju.*

U tim i nešto kasnijim godinama, posebno u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, stvarna arheološka djelatnost u Cetini odvijala se u dva pravca. Jedan, koji su podržavali profesori sinjske gimnazije i voditelji novoosnovane zbirke, a uz svesrdnu potporu splitskog

sl. 27. Antinousov novac iz nekadašnje zbirke A. Buljana, danas u AMZ-u

sl. 28. Novac Didiae Clarae iz nekadašnje zbirke A. Buljana, danas u AMZ-u

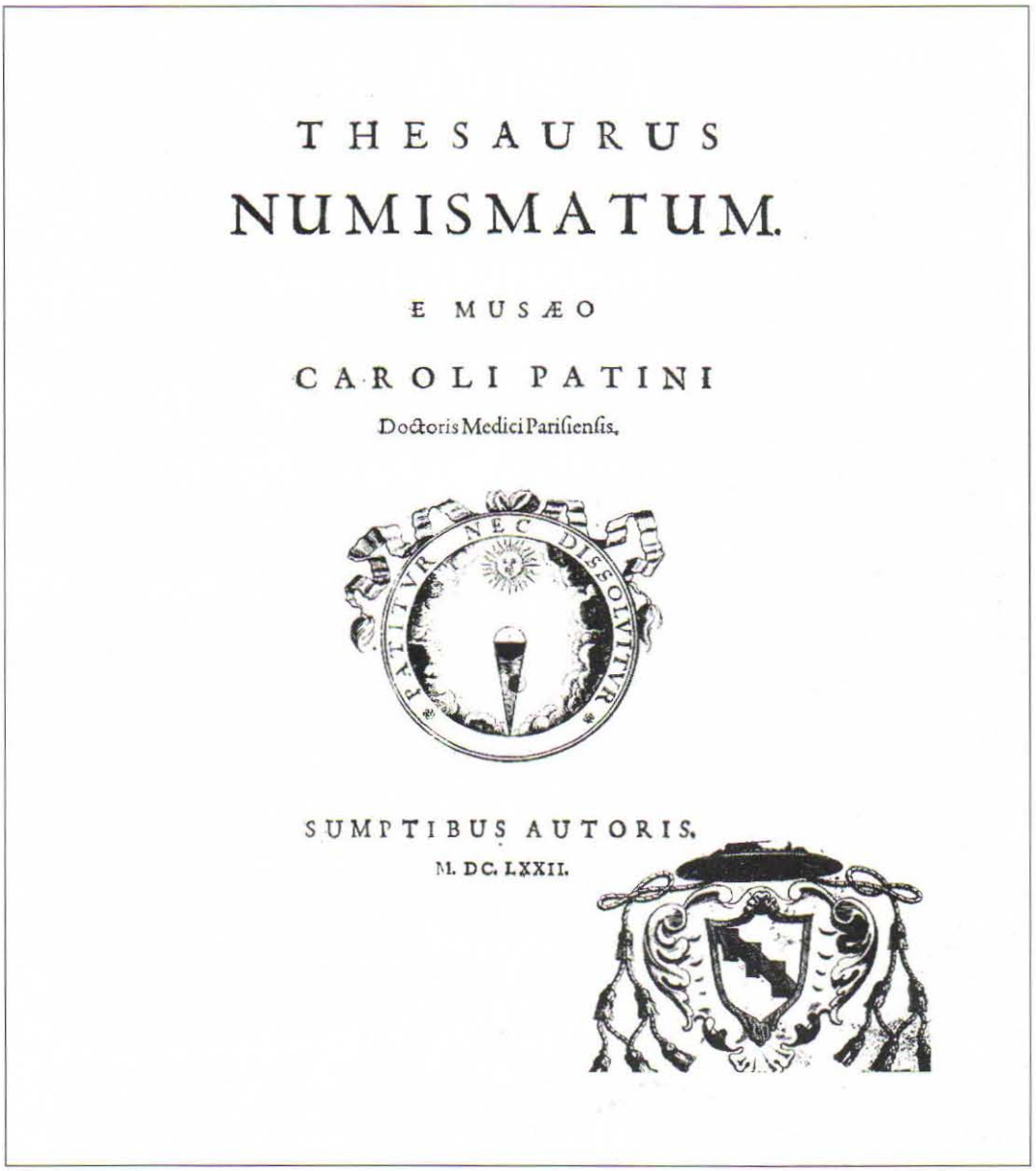
THESAURUS

NUMISMATUM.

E MUSÆO

CAROLI PATINI

Doctoris Medici Parisiensis.

SUMPTIBUS AUTORIS.

M. DC. LXXII.

sl. 29. Naslovnica numizmatičke knjige iz nekadašnje biblioteke numizmatičara A. Buljana iz Sinja

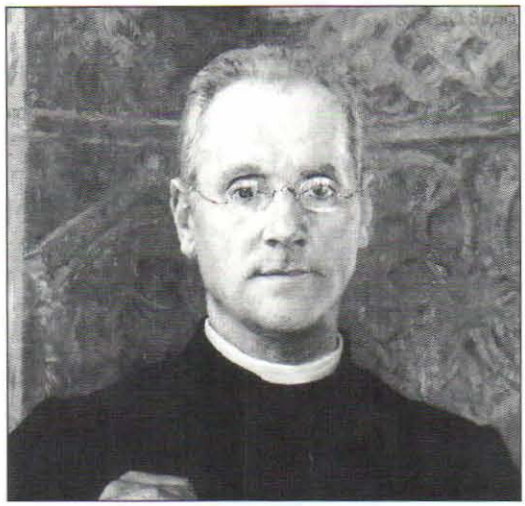

sl. 30. Frano Bulić (1846.-1934.)

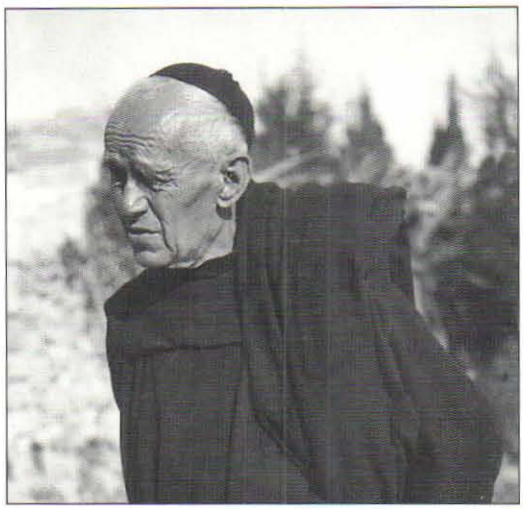

sl. 31. Lujo Marun (1857.-1939.)

Arheološkog muzeja ograničen je bio na prikupljanje spomenika uz srednji tok rijeke Cetine (prvenstveno onih iz Čitluka - ant. *Aequuma*). Drugi pravac podržavalo je *Kninsko starinarsko društvo* (osnovano 1887. godine; 1893. godine preraslo je u *Prvi muzej hrvatskih starina* sa sjedištem u Kninu, danas *Muzej hrvatskih arheoloških spomenika* u Splitu) koje povjereničkim putem ili uz pomoć arheologa iz drugih središta (Zagreb, Sarajevo) provodi i arheološka istraživanja, uglavnom uz gornji tok Cetine (šira okolica Vrlike). Ta istraživanja kninskog društva usmjerena su prvenstveno na arheološke lokalitete sa srednjovjekovnim spomenicima (Sv. Spas u Cetini - Vrh Rici, Podosoje, Gornji Koljani), a nerijetko ondje angažirani arheolozi i posebno povjerenici usputno izvještavaju i o arheološkim ostacima iz drugih razdoblja. Gotovo od samog početka *Kninsko starinarsko društvo* je i u Sinju imalo svojih stalnih članova (primjerice *Ćiril Rošić* - gimnazijski učitelj, i tadašnji župnici Potravlja, Graba i Otoka, te tri svećenika iz sinjskog samostana). U to vrijeme u Cetini svoga povjerenika ima i *Hrvatsko arheološko društvo* i zagrebački muzej (najprije je to bio *Antun Konstantin Matas*, a zatim *Stjepan Zlatović*). Dva ugledna Sinjanina (*Frano Tripalo* - član utemeljitelj i *Petar Tripalo* - godišnji

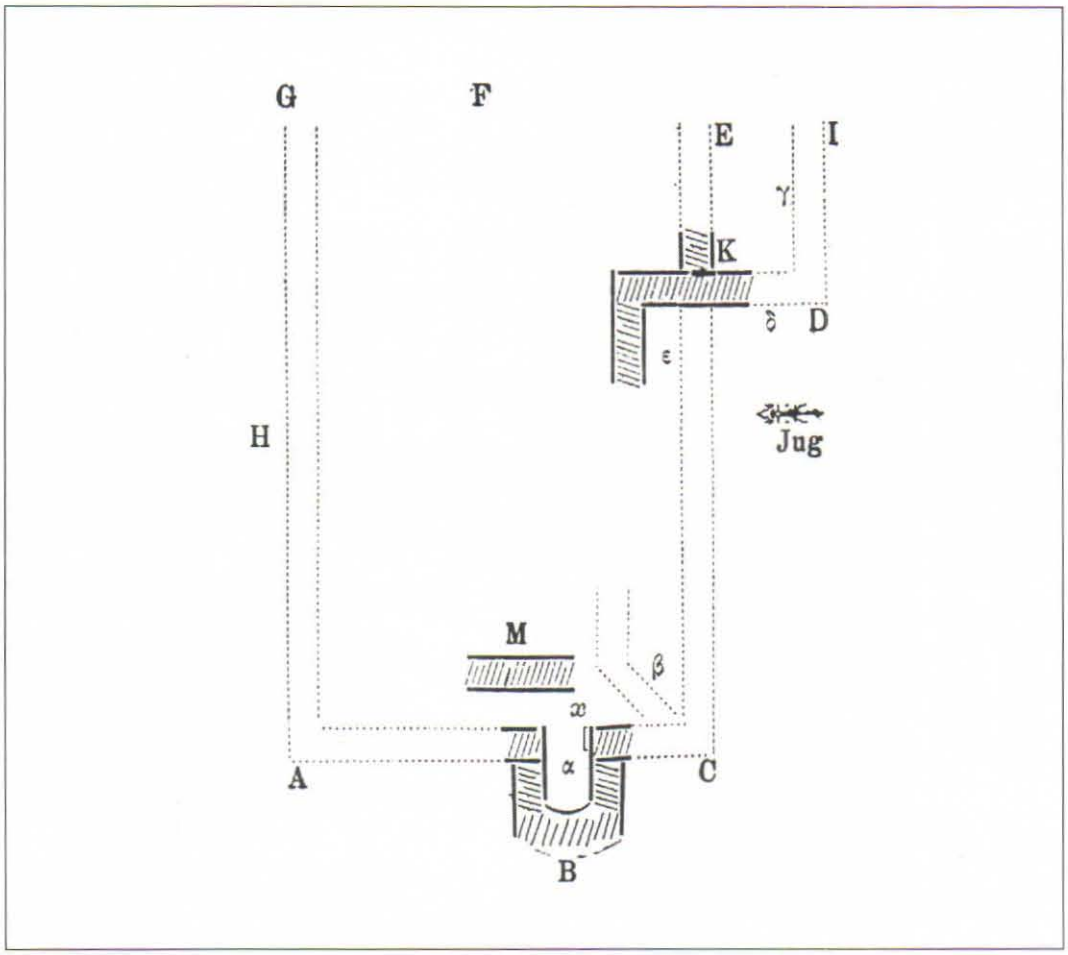

sl. 32. Tloris istraženog dijela antičke građevine u Baleku, prema P. Staniću

član) bili su i članovi *Bihaća* - društva za istraživanje domaće povijesti u Splitu već od prve godine (1894.) njegova osnutka.

Iako je rad na istraživanju arheoloških lokaliteta u Cetini od 1860. godine bio znatnije pojačan, rezultati su još uvijek bili vrlo skromni. Uglavnom su se svodili na kolekcionarstvo radi što bržeg popunjavanja zbirki, posebno u Sinju i Kninu. Pri tome se često nije vodilo računa ni o najosnovnijim podacima prilikom nalaza na terenu, a često ni o samom mjestu nalaza, pa je stoga dobar dio spomenika otkopan i pronađen u tom razdoblju za znanstvenu obradu danas od male vrijednosti. Uz to, nesretne povijesne okolnosti, posebno one iz II. svjetskog rata, ovome su dodatno pridonijele. U to vrijeme, naime, cjelokupni inventar kninskog muzeja iz sigurnosnih razloga seli u Sinj 1942., pa u Split 1945. godine, a u bombardiranju Sinja 1943. godine stradala je cjelokupna inventarska dokumentacija franjevačke zbirke u Sinju.

Arheološki članci i rasprave napisani i objavljeni u to vrijeme također su bili ograničeni uglavnom samo na popis spomenika na terenu i obavijesti o najznačajnijim nalazima, a katkada se i bez dovoljno stručnog znanja neuspješno pokušavalo rješavati pojedine stručne probleme. Ovo posljednje, pak, uglavnom se odnosi na objavljene radove terenskih povjerenika. Druga polovica 19. stoljeća obilježena je i početkom djelovanja klasikâ naše arheologije *Frane Bulića*, **sl. 30**, u Splitu, *Šime Ljubića* u Zagrebu, *te Luje Maruna*, **sl. 31**, u Kninu. U Splitu, Zagrebu i Kninu pokrenuti su i prvi stručni arheološki časopisi: u Splitu 1878. godine *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (kasnije *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku)*, u Zagrebu 1879. godine *Viestnik hrvatskoga arkeologičkoga družtva* (danas *Vjesnik Arheološkog muzeja* u Zagrebu), i u Kninu 1895. godine *Starohrvatska prosvjeta*. U gotovo svakom ranijem broju ovih časopisa nalaze se i arheološke vijesti o nalazima ili istraživanjima s cetinskog područja, a napisima se u ovim časopisima s arheološkim vijestima iz Cetine javljaju *Josip Alačević, Frane Bulić, Šime Ljubić, Lujo Marun, Antun Konstantin Matas, Šimun Milinović, Petar Milošević, Frano Radić, Petar Stanić, Stjepan Zlatović, Ćiril Iveković* i drugi. Nekoliko nalaza, prvenstveno rimskih epigrafičkih spomenika, publicirano je i u inozemnim arheološkim časopima, uglavnom u *Archäologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich* koji u Beču izlazi od 1876. godine (usp. podatke iz popisa literature).

sl. 33. Arheološki nalazi iz vrličke okolice, nekada u zbirci P. Staniča, danas u AMZ-u

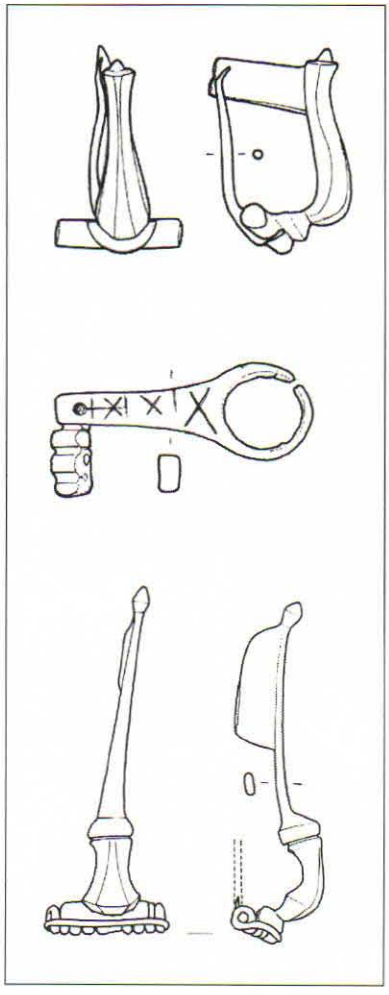

Drugu osobitost u razvoju arheoloških istraživanja u Cetini u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, kao i u cijeloj Dalmaciji, predstavlja bolje organiziranje već spomenutih povjerenika na terenu koji su radili za veće muzeje u Splitu, Kninu i Zagrebu. Uglavnom su novačeni iz prosvjećenijih dijelova stanovništva (svećenika, općinskih službenika, učitelja i sl.) sa zadatkom da prikupljaju podatke na terenu kako bi usmjerili stručnjake na položaje na kojima bi valjalo istraživati, a također i da za nadležne muzeje skupljaju i otkupljuju slučajne nalaze. Stvarnost je, međutim, bila sasvim drukčija. Zbog slabih prometnih veza, teškoća u savladavanju terena, nedostatka financijskih sredstava i malog broja kvalificiranih stručnjaka koji su u kratkom vremenu željeli istražiti što veći broj lokaliteta i sakupiti što više nalaza, tim su povjerenicima, na žalost, nerijetko povjeravani i istraživački radovi. Veoma slabo stručno osposobljeni, s minimalnim poznavanjem arheoloških metoda i bez terenskog iskustva, oni su uništavali itekako vrijedna nalazišta. Tako su, primjerice, nekoliko puta istraživanja bila povjerena vrličkom parohu *Petru Staniću*: jednom ga je angažirao kninski muzej za istraživanje ranosrednjovjekovne crkve i groblja na Crkvini u Gornjim Koljanima kod Vrlike, a drugi put Arheološki muzej u Splitu za istraživanje antičkog arhitektonskog kompleksa u Baleku, također kod Vrlike. U želji da prikupi što veći broj predmeta i time opravda ukazano mu povjerenje, Stanić je znatno oštetio oba nalazišta. Tragajući za antičkim spolijama u zidovima, potpuno je prekopao crkvu i groblje ranog srednjeg vijeka u Koljanima, a slična je situacija bila i pri Stanićevim "istraživanjima" u Baleku. Ondje je, čini se, otkopao antički građevinski sklop opskrbljen sustavom za zagrijavanje. S tog zahvata, uz kraći opis pronađenih ostataka arhitekture i sitnijih pokretnih nalaza, ostavio je i jedan dosta nerazumljiv tloris, **sl. 32**.

Osim istraživanja koja su mu bila povjerena, Stanić je, potaknut amaterskom radoznalošću i svojevoljno iskopavao, a na to je poticao i druge (u Stanićevo vrijeme u Vrlici je bilo nekoliko privatnih, prvenstveno numizmatičkih zbirki: kod obitelji Vučemilović, Žeravica i Brešan). O tim Stanićevim aktivnostima i karakteru njegovih istraživanja C. Patsch vrlo uvjerljivo piše: *On* (P. Stanić, op. A. M.) *je potaknuo i druga lica na iskopavanja, što je dovelo upravo do starinarskog pljačkanja.* Na takav način *istražujući*, Stanić je u Podosoju kod Vrlike, kako je kasnije objavio, naišao na temelje crkve i u njoj na nekoliko ulomaka kamenog crkvenog namještaja ukrašenog pleternom ornamentikom, kojima se kasnije zameo svaki trag. Istraživao je u manjoj mjeri još na nekoliko položaja (gradina na Kozijaku u Vrlici, gradina u

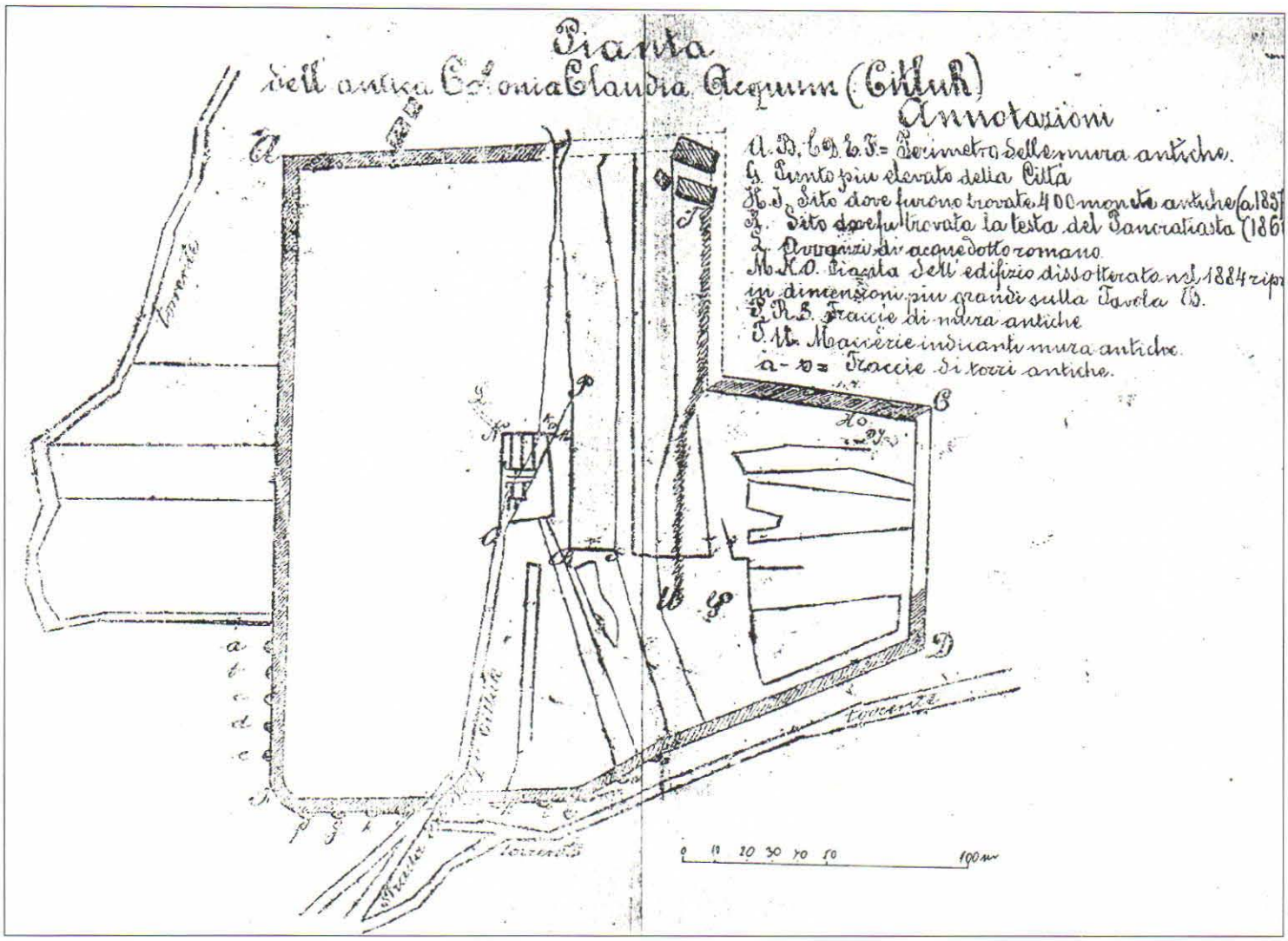

sl. 34. Tloris Aequuma, istraživanja iz 1844. godine, prema F. Buliću

Civljanima, na Velikim Stražinama, u Kotluši), skupljajući predmete iz raznih razdoblja vrličke prošlosti, često i za svoju osobnu zbirku, a ta je, prema njegovim izvješćima, bila pozamašna i danas je gotovo sva izgubljena. Nekoliko sitnih predmeta iz Stanićeve zbirke kasnije je dospjelo i danas se nalazi u Arheološkom muzeju u Zagrebu, **sl. 33**, vjerojatno stoga jer je Stanić kasnije iz Vrlike bio premješten u Mrzopolje kod Jaske u Hrvatskoj, pa je odande zagrebačkom Arheološkom muzeju bio bliži. Uz to, Stanićeva terenska izvješća često su vrlo zbrčkana i skalupljena na brzinu, a u tumačenju preopširna i znanstveno neupotrebljiva. U stručnoj literaturi sve je to već uočeno, pa primjerice o njemu i njegovu radu već spomenuti C. Patsch piše: *Žalibože nije njegovo znanje odgovaralo njegovoj dobroj volji; od njegovih saopćenja bilješke o "rimskim cestama" jedva sam uzeo u obzir, jer mu posve manjka sposobnost za takova istraživanja; u njegovim navodima o daljini nije mu stalo do nekoliko kilometara.*

Na sreću, arheološka rekognosciranja i istraživanja u ovo vrijeme u Cetini nisu provodili samo povjerenici i amateri. Potaknut Matasovim, Zlatovićevim i Stanićevim izvješćima, nedugo zatim gornjocetinsko područje obilaze F. Bulić (1887. godine) i J. Alačević (1891. godine), te u srpnju i kolovozu 1897. godine i *Carl Patsch*. Ovaj posljednji je o svom obilasku ostavio vrlo opširan, podroban i iscrpan izvještaj, posebice o prapovijesnim i antičkim spomenicima vrličke okolice. Pri tome je, gdje god mu se za to ukazala prilika, ispravljao netočnosti koje su prethodnici napravili. Tom je prigodom s istom željom posjetio i Sinj, ali ga sinjski franjevci u muzeju nisu dobro dočekali. U nastojanjima da prikupi podatke o drugim nalazima iz Cetine i pomogne u njihovu razrješenju nije uspio, pa piše: *Tu* (u Sinju, op. A. M.) *sam radi raznih zaprijeka mogao kopirati jedino natpis* (*Alfie Valentine* iz *Aequuma*, op A. M.), *što ga priopćujem u slijedećem sastavku*. Osim spomenutih G. Alačevića, F. Bulića i C. Patscha, na cetinskom su području često boravili i L. Marun i F. Radić, koji su o svojim zapažanjima (prvenstveno iz oblasti srednjovjekovne arheologije) redovito izvještavali. Uz objavljene izvještaje, L. Marun je vodio i osobne terenske dnevnike u kojima je marljivo bilježio i brojne

druge arheološke podatke, pa su i ovi dnevnici (sačuvani u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) danas izuzetna vrijednost za proučavanje arheološke topografije Cetine. Krajem 19. stoljeća područje Cetine posjećivali su i tada uvaženi europski arheolozi, a jednu takvu posjetu zabilježio je i splitski *Bullettino 7/1884.* (str. 135). U pratnji F. Bulića 1884. godine Franjevački muzej u Sinju i nalazišta na Gardunu i Čitluku posjetili su *Otto Hirschfeld*, profesor latinske i grčke epigrafike na sveučilištu u Beču, *Robert Schneider*, kustos carskog antičkog kabineta u Beču i *Carl Masner*, bibliotekar Bečkog sveučilišta. Godine 1898. nalazišta na Gardunu i Čitluku posjetio je i glasoviti *Otto Bendorf*, tadašnji direktor Austrijskog arheološkog instituta u Beču (zabilježeno u Bulićevom nekrologu ovom znanstveniku u splitskom *Bullettinu 30/1907.*, str. 177).

Vjerojatno je posjet uvaženih europskih arheologa iz 1884. godine sinjske franjevce ponovo ponukao na istraživanja u Čitluku, pa su nešto kasnije, iste godine, na ovom nalazištu još jednom provodili arheološka iskopavanja. Pod stručnim nadzorom F. Bulića, ovoga puta iskopavao je *Ivan Tonković*, franjevac sinjskog samostana. Rezultate ovih istraživanja, po nalazima znatno skromnije od onih iz 1860. godine, objavio je F. Bulić, **sl. 34**. Tom prigodom objavljen je i dio arhitekture otkopan 1860. godine, za koji je utvrđeno da pripada forumu, **sl. 35**, a prvi put je objavljen i tloris gradskih bedema (prema zemljišnoj knjizi Franjevačkog samostana u Sinju, poznat od 1780. godine, **sl. 36**), kao i svi drugi do tada poznati graditeljski ostaci unutar grada.

Povećan interes domaćih i inozemnih arheologa te privatnih kolekcionara za arheološke ostatke i položaje u Cetini krajem 19. stoljeća, nije ostao nezamijećen ni kod mjesnog stanovništva, koje s vremenom uviđa da pronalaženje ovih ostataka može biti i unosan izvor prihoda. Zahvaljujući ovoj činjenici, za arheološku znanost danas je spašen veći broj pojedinačnih spomenika pronađen u to vrijeme, a u otkupu je prednjačio splitski Arheološki muzej i njegov tadašnji voditelj don F. Bulić. Međutim, povećana potražnja arheoloških ostataka iz Cetine krajem 19. stoljeća rezultirala je i drugom krajnošću: da bi se zadovoljilo tržište, lokalno je stanovništvo (kao i drugdje u tadašnjoj Europi, posebno u srednjoj Italiji) proizvodilo i krivotvorine. Prednjačio je u tome daroviti gardunski kovač *Petar Pezelj* koji je lijevao različite brončane predmete, umjetno ih patinirao i prodavao raznim muzejima i privatnim kolekcionarima. Tako je, primjerice, tadašnji ruski konzul u Dubrovniku *Vasilije Passek* od P. Pezelja otkupio figuricu Marka Kraljevića, a Pezeljeve krivotvorine otkupljene su i našle su

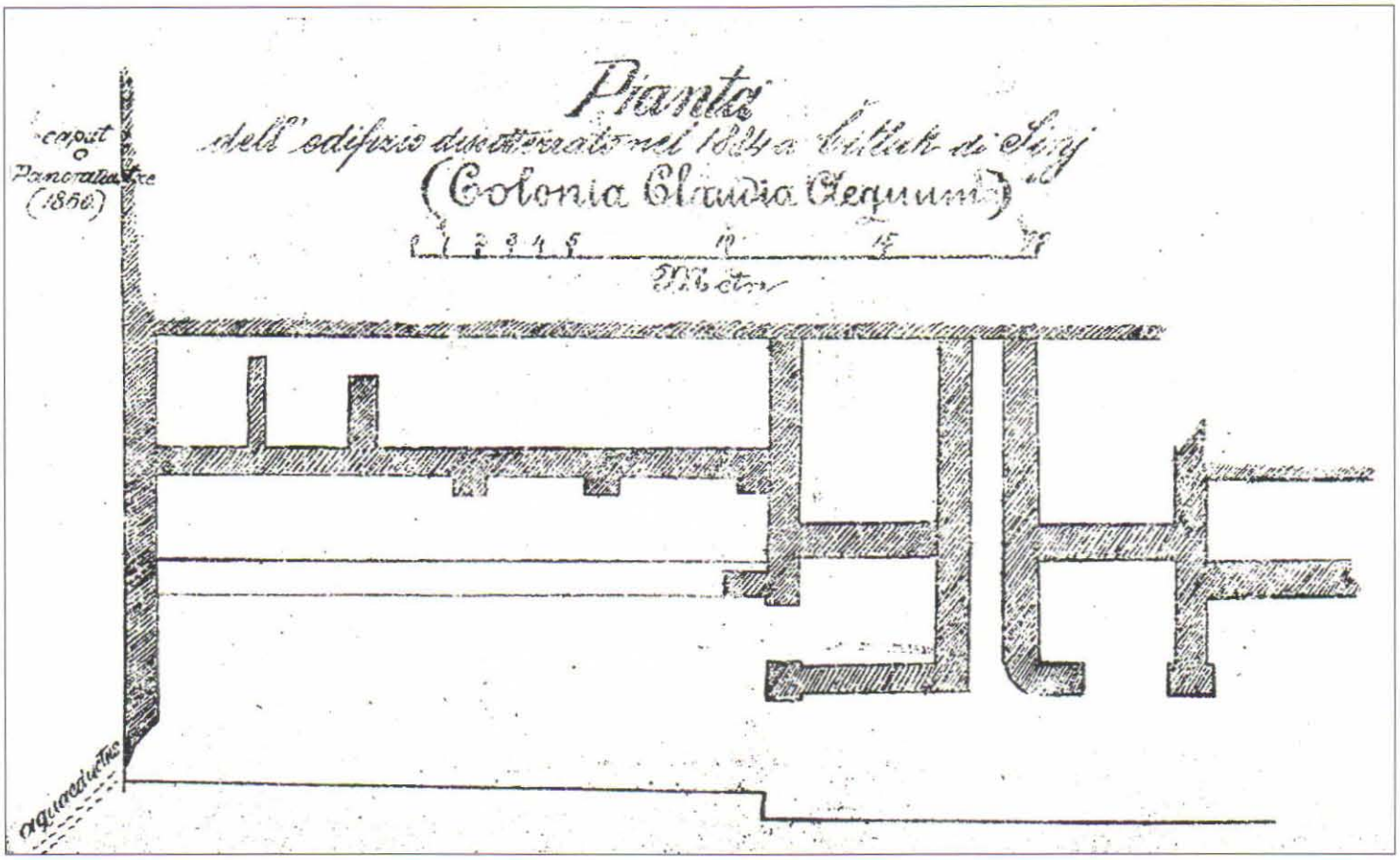

sl. 35. Tloris dijela foruma antičkog Aequuma istražen 1860. godine, prema F. Buliću

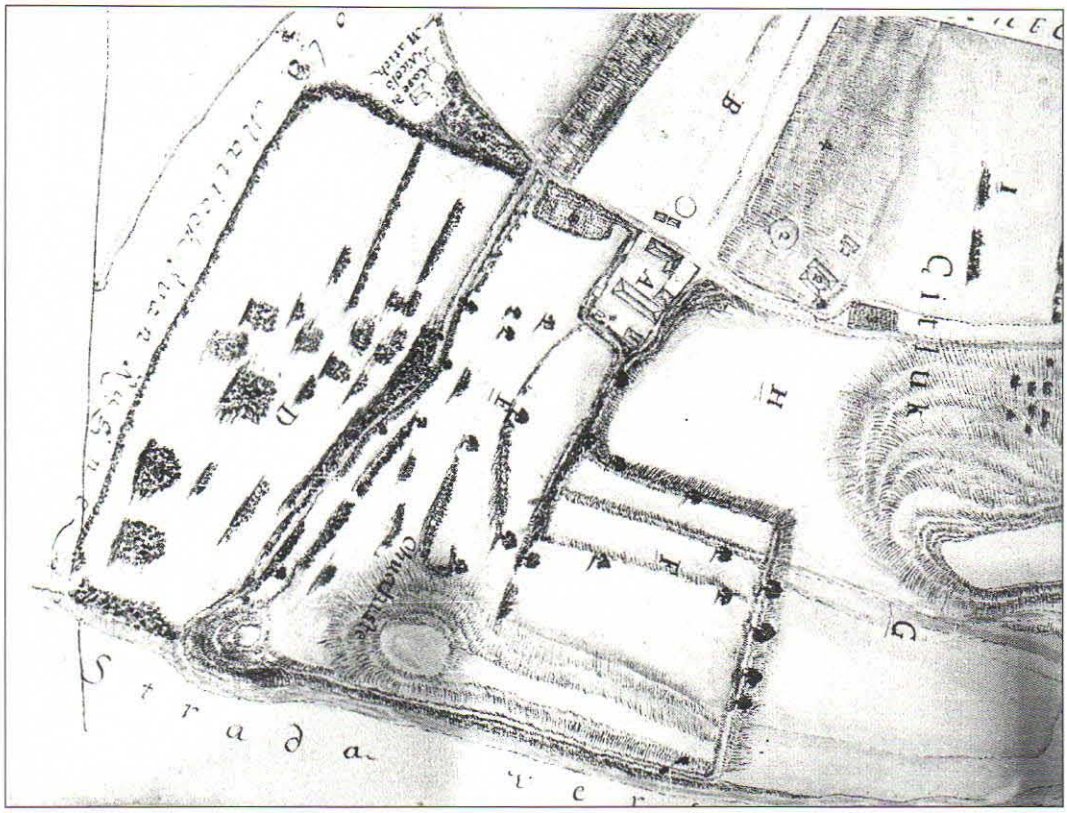

sl. 36. Tloris Aequuma iz 1780. godine, prema Zemljišnoj knjizi Franjevačkog samostana u Sinju

sl. 37. Krivotvorena figurica brončanog vola, rad Petra Pezelja iz 1890. godine, danas u Prirodoslovnom muzeju u Beču

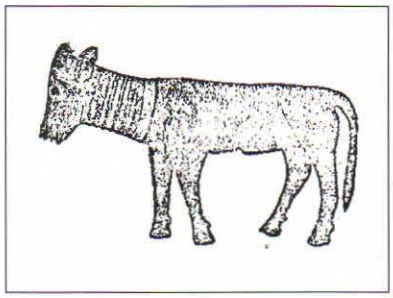

sl. 38. Keramička željeznodobna posuda s Garduna što ju je 1909. objavio Woodvard

mjesta u zbirkama velikih i tada poznatih muzeja, primjerice u Sarajevu i Beču. Za zoološki odjel *Prirodoslovnog dvorskog muzeja u Beču* 1881. godine otkupljena je tako Pezeljeva brončana figurica vola, **sl. 37,** a za arheološku zbirku *Zemaljskog muzeja u Sarajevu* 1890. godine dvije identične lijevane grupe brončanih figura koje su uspjele prevariti i vrlo poznate tadašnje stručnjake kao *F. Kennera, M. Hörnesa* i *T. Frimmela.* Međutim, zbog nevještoga trgovanja P. Pezelj je vrlo brzo bio otkriven, za što je ponajprije zaslužan F. Bulić, a zatim i *Ljudevit Thallóczy* iz spomenutog muzeja u Sarajevu.

U cjelini, druga polovica 19. stoljeća u arheološkim istraživanjima na cetinskom području, iako skromna s obzirom na uvjete rada i domicilne stručne snage, donijela je obilje novih podataka i materijala, a s obzirom na ostvarene rezultate, dala je snažan poticaj generacijama koje su dolazile. Kako je već rečeno, najviše pozornosti posvećeno je istraživanju antičkih i srednjovjekovnih lokaliteta, dok su istraživanja prapovijesnih bila ograničena na rekognosciranje terena i prikupljanje slučajnih pojedinačnih nalaza. Podatke o prapovijesnim nalazima u to vrijeme, osim onih već spomenutih *Frane Bulića, Šime Ljubića, Carla Patscha,*

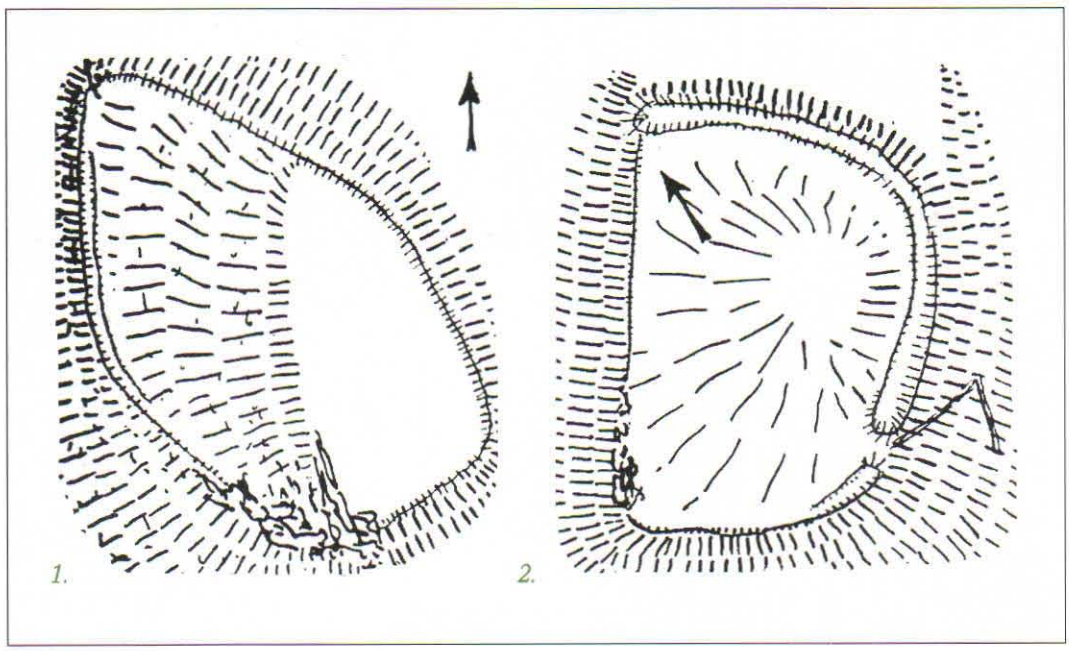

sl. 39. Gradine vrličke okolice, prema W. Buttleru (1. Balek, 2. Cetina)

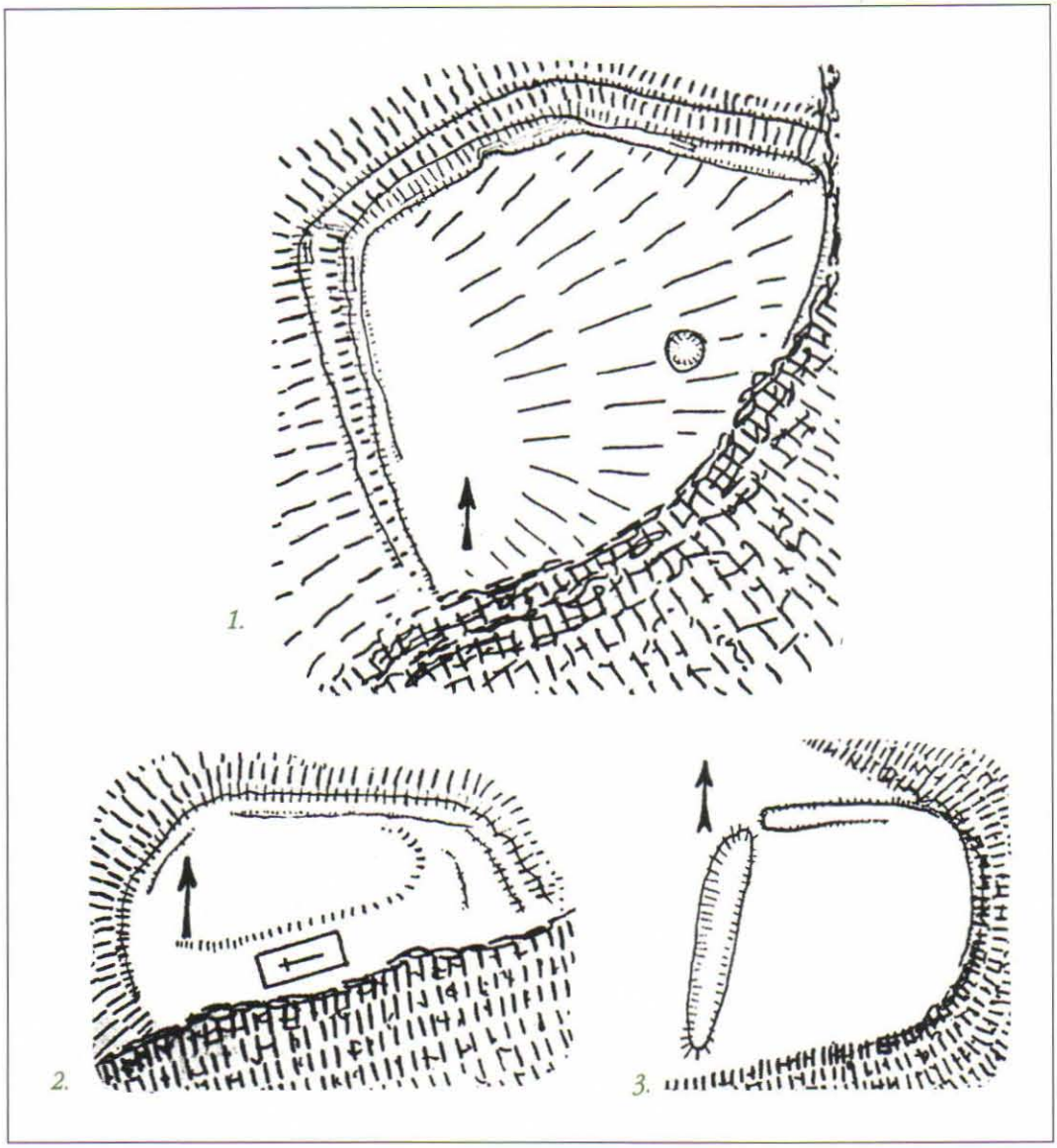

sl. 40. Gradine vrličke okolice, prema W. Buttleru (1. Vrlika, 2. Kijevo, 3. Civljane)

Frane Radića i *Petra Stanića,* donose još i *Ivan Bulić, Werner Buttler, Ivan Woldrich* i *A. M. Wodward,* **sl. 38**. Tih godina izvođena su i prva istraživanja prapovijesnih arheoloških nalazišta u Cetini, **sl. 39, 40**. Godine 1876. prvi put, pa još jednom nešto poslije, u Gospodskoj (Milaševoj) pećini na vrelu Cetine iskopavao je I. Woldrich, ali nije postigao osobite rezultate. Uz nekoliko ulomaka grubih keramičkih posuda, pronađeno je i nekoliko ulomaka kremenih alatki. Potom je, 1892. godine, na nekoliko prapovijesnih nalazišta vrličke okolice iskopavao i Petar Stanić (na gradini iznad Jojićevih kuća u Civljanima - uz prapovijesne pronađeni su i ranosrednjovjekovni ostaci, uz zapadni bedem na gradini na Kosorskoj glavici - bez osobitih rezultata, te u jednoj gomili između Civljana i Kotluše - u rastresitu materijalu gomile nađena je jedna veća igla brončane spone, **sl. 41**). Iskopavanjima na prapovijesnoj gradini na brdu Kozijak iznad vrličke tvrđave otkopao je desetak antičkih i kasnoantičkih grobova, a očekivani prapovijesni ostataci na ovom položaju, prema njegovom izvješću, nisu pronađeni. Jedan dio tada prikupljenih arheoloških nalaza iz ovih posljednjih kampanja P. Stanić je kasnije (1911. i 1947. godine) poklonio ili uz naknadu ustupio zagrebačkom Arheološkom muzeju.

U cjelini, dakle, krajem 19. stoljeća sva istraživačka arheološka pozornost bila je usmjerena uglavnom na istraživanje nalazišta na području gornje Cetine, a na cijelom ostalom, po površini dvostruko većem prostoru, istraživalo se samo na Čitluku.

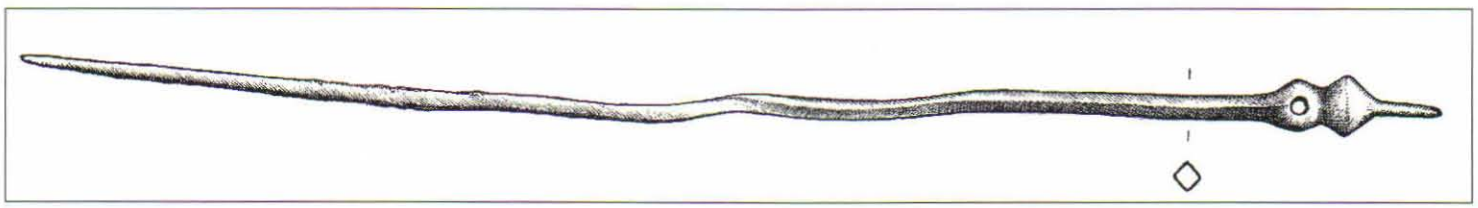

sl. 41. Brončana igla iz prapovijesne gomile u Civljanima, nekada u zbirci P. Stanića, danas u AMZ-u

Rezultati istraživanja u prvoj polovici 20. stoljeća

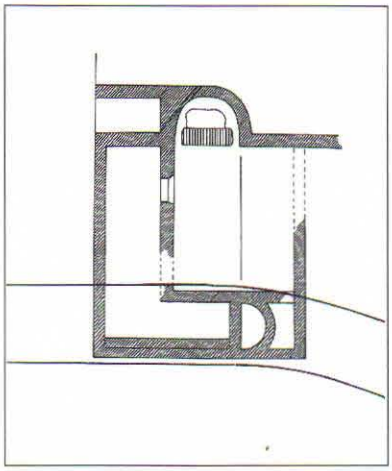

sl. 42. Ostaci kasnoantičke građevine u Sinju, prema F. Buliću

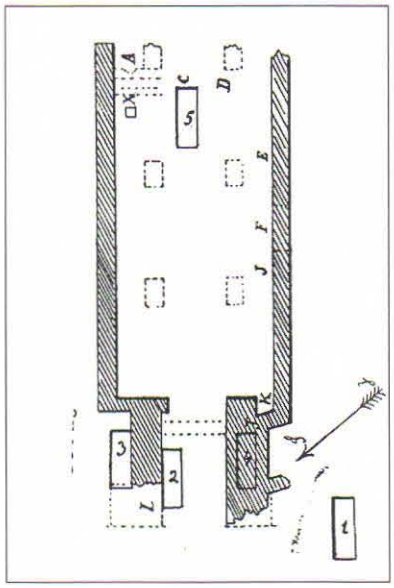

sl. 43. Crkva ranog srednjeg vijeka u Gornjim Koljanima, prema F. Radiću

sl. 44. Franački mač iz groba ranog srednjeg vijeka kod Vukovića mosta u Gornjim Koljanima

U prvim godinama 20. stoljeća istraživanja u Cetini se nastavljaju na način zacrtan u prethodnom stoljeću, s izuzetkom istraživanja kasnoantičkog kompleksa u Sinju na položaju Općinska lokva. Istraživali su, uz savjete i povremenu prisutnost F. Bulića, *M. Ujević*, franjevac sinjskog samostana i tadašnji sinjski učitelj *Posavec*. Rezultate tih istraživanja objavio je F. Bulić. Osim nekoliko grobova, koji su prema novcu datirani u vrijeme Konstantina i njegovih sinova, na ovom su položaju otkriveni ostaci građevine s apsidalnim završetkom na južnoj strani. U apsidi su pronađeni ostaci oltarne baze koji su Bulića naveli da građevini pretpostavi kršćanski karakter, **sl. 42**, ali je vjerojatnije, kako je kasnije predložio *Branimir Gabričević*, da su ovdje zapravo otkriveni temeljni ostaci neke profane kasnoantičke građevine kojoj je tek jedan njen dio tijekom 4. ili u 5. stoljeću preuređen u manji kršćanski objekt. Osim spomenutih istraživanja u Sinju, do I. svjetskog rata u Cetini se istraživalo još svega dva puta: jednom na crkvi i groblju ranog srednjeg vijeka u Koljanima (istraživanja je za muzej u Kninu 1901. godine vršio F. Radić), i drugi put na Čitluku 1912. godine (za Arheološki institut u Beču istraživao je *Mihovil Abramić*). U Koljanima je F. Radić istraživao na dva položaja: na položaju Crkvina, i na ranosrednjevjekovnom groblju kod Vukovića mosta. Ta su Radićeva istraživanja donijela prvi, a vjerojatno, zbog kasnije provedenog sustavnog krčenja terena, i jedini tloris ove važne crkve ranog srednjeg vijeka u Cetini, **sl. 43**. Na drugom nalazištu u Koljanima, pokraj Vukovića mosta uz desnu obalu Cetine, Radić je otkopao i istražio tri ranosrednjovjekovna groba od kojih se grobnim prilozima isticao samo jedan, u kojemu je pronađen franački mač, **sl 44**, par ostruga s garniturom za zakopčavanje, dvije pojasne kopče i kresivo. Abramićeve rezultate čitlučkih istraživanja objavio je *Emil Reisch* u okviru radnje o arheološkim iskopavanjima u Dalmaciji koja je do 1913. godine vršio bečki Arheološki institut. Ovaj rad E. Reischa i do danas je ostao jedina prava vrijednost i polazište u proučavanju antičkog *Aequuma*. Uz podrobni opis istražene arhitekture i pokretnih nalaza, objavljen je i tloris bedema grada, **sl. 45,** i drugi dio istraženog foruma, **sl. 46**. Uz objavljene rezultate E. Reischa, o ovim su istraživanjimna sačuvane i Abramićeve terenske bilješke, kao i podaci o svim najznačajnijim arheološkim nalazima do tada pronađenim na prostoru ovog antičkog grada, a koji su se tada čuvali u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju. Ova Abramićeva rukopisna ostavština danas se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu. Za proučavanje cetinske arheološke baštine višestruko je značajna, prvenstveno stoga jer sadržava i podatke o danas izgubljenim ili, pak, mjestom nalaza pogrešno određenim spomenicima. Od brojnih, posebno upozoravam na dva zanimljiva primjera.

Primjer prvi: Prema tim Abramićevim bilješkama nekada se u Arheološkoj zbirci franjevačkog samostana nalazila brončana matrica za tiještenje nakita u obliku krilatog lava, **sl. 11**. Te matrice u sinjskoj zbirci nema već četrdesetak godina, a zanimljivo je da je jedan ovakav identičan predmet prije otprilike isto toliko vremena (1955. godine) nabavljen za zbirku zagrebačkog Arheološkog muzeja. Štoviše, muzeološka provenijencija danas zagrebačke matrice nije pouzdano utvrđena. S obzirom na crtež matrice koji nam je ostavio M. Abramić i fotografije donesene prilikom objave ovoga, za Dalmaciju doista važnoga ranosrednjovjekovnoga nalaza, moguće je pretpostaviti da se ovdje radi o istom predmetu. Ovaj podatak sada zagrebačkoj matrici daje iznimano arheološko i znanstveno značenje. Za nas je u ovom kontekstu zanimljiviji utoliko jer potječe iz Dalmacije, konkretno iz Čitluka. Uz nadaleko poznate brončane matrice za tiještenje nakita iz Biskupije kod Knina, i ovima srodne slične ukrasne pločice iz jedne ostave u Tesaliji u Grčkoj, danas predstavlja jedine takve ranoslavenske nalaze 7. stoljeća na Balkanu.

Primjer drugi: Podaci iz istih tih Abramićevih bilješki donose i nova saznanja o još jednom značajnom nalazu iz sinjske zbirke. Ovaj na sreću nije nestao, a radi se o jedinstvenoj brončanoj figurici Silvana, **sl. 47**. U Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, kao mjesto nalaza ove figurice danas se navodi Čitluk, a tako je ušlo i u stručnu literaturu. Po Abramićevim bilješkama, međutim, figurica je nađena u okolici Vrlike, pa je i ovo nov i vrijedan podatak. Daljnja proučavanja u tom pravcu i sređivanje arheološke građe u Franjevačkoj zbirci u Sinju nesumnjivo mogu pružiti nova saznanja i zanimljive podatke.

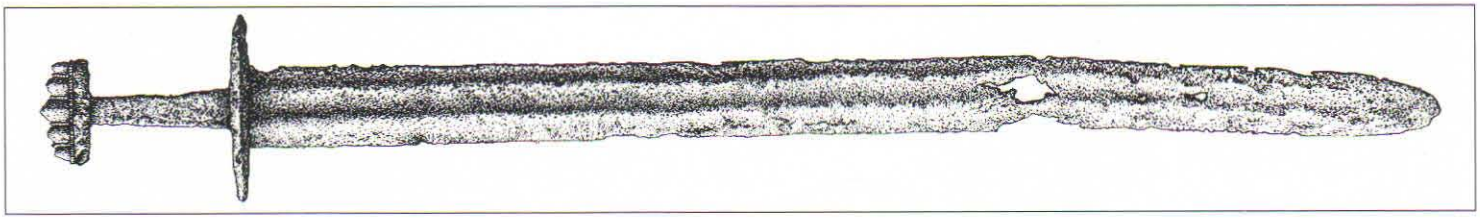

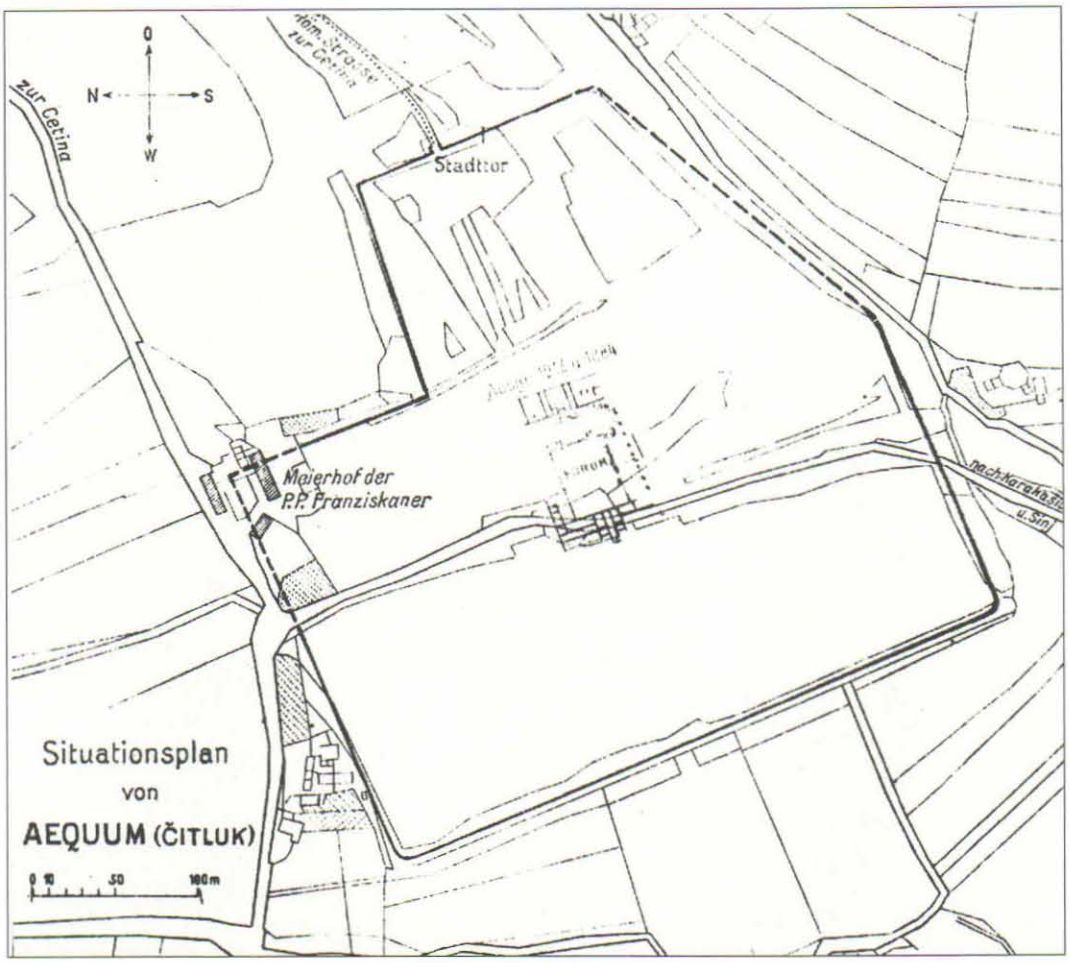

sl. 45. Aequum, rezultati istraživanja iz 1912. godine, prema E. Reischu

sl. 46. Tloris foruma Aequuma, prema E. Reischu

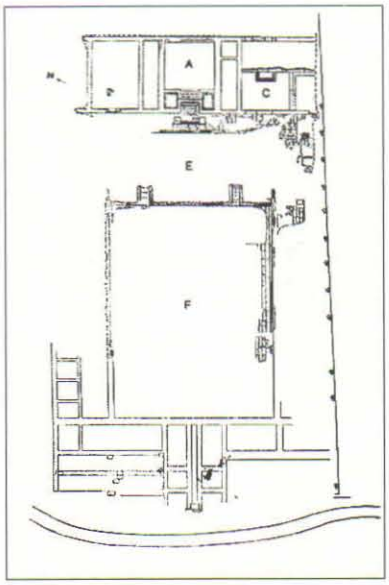

sl. 47. Brončana figurica Silvana iz Vrlike

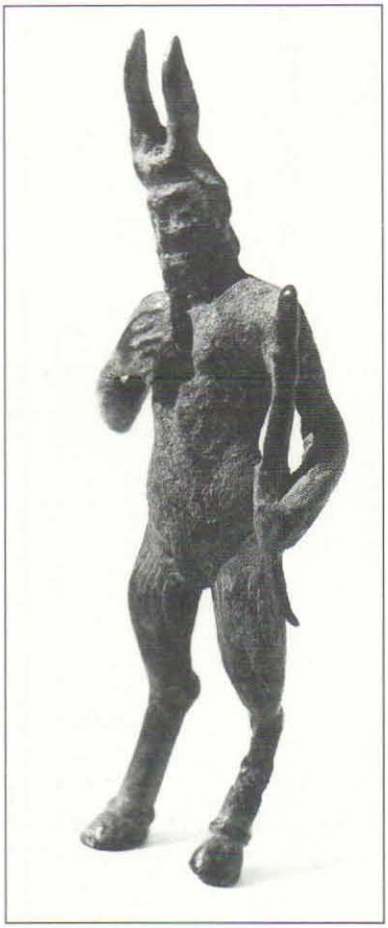

Početkom 20. stoljeća, kako smo već vidjeli, svoj rad nastavlja i nekoliko stručnjaka iz prošlog stoljeća. S cetinskog stajališta najznačajniji su svakako F. Bulić i F. Radić kojih se rad od prethodnog razlikuje utoliko što oni sada prate i bilježe samo one cetinske nalaze koji dospijevaju u splitski, odnosno kninski muzej.

U razvoj arheoloških istraživanja u Cetini vrijeme između dva rata donosi nove, ali za arheologiju nebitne promjene. Nakon I. svjetskog rata Dalmacija je pripojena Hrvatskoj i s njom ulazi u sklop novoformirane Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i kasnije Kraljevine Jugoslavije. Formalno se preustrojavaju arheološka istraživanja (planira se sustavni rad), ali zbog prečih poslova države i njene nebrige za razvoj znanosti uopće, a napose arheološke (osobito nacionalne), od početnih velikih planova i u Hrvatskoj i u Dalmaciji malo je što ostvareno. Posebno su bili pogođeni hrvatski krajevi udaljeniji od većih kulturnih i upravnih središta, a takva je bila i Cetina. Veliki dio tih planova nije se ostvario i radi smjene generacija. Novi arheološki stručnjaci, u skladu s općim razvojem arheološke znanosti, specijaliziraju se za uža područja, a u skladu s općim tadašnjim arheološkim trendom u Europi snažan razvojni zamah doživljava antička arheologija (nameću ih obrazovna arheološka središta u Italiji i Beču), dok su druge dvije osnovne arheološke grane, prapovijesna i srednjovjekovna, prilično zapostavljene. U Dalmaciji je u nezavidnom položaju bila i srednjovjekovna arheologija, jer je svojim rezultatima dolazila u sukob sa službenom državnom politikom. Glavnina tih najznačajnijih lokaliteta u Dalmaciji uz to se nalazila na području zagorske Dalmacije, gdje je prevladavalo srpsko stanovništvo, koje zbog svojih nacionalističkih interesa u pravilu nije dopuštalo istraživanje tih lokaliteta. U takvoj je situaciji bilo i područje gornje Cetine, posebno šira vrlička okolica. Iz literature su poznata svjedočanstva L. Maruna o njegovom bijegu iz Cetine i fotografijom zabilježen njegov posjet crkvi Sv. Spasa u žandarskoj pratnji, a za nastojanja oko istraživanja crkve Sv. Spasa dojmljiva su i kasnija svjedočanstva S. Gunjače. Nadalje, zbog velikog broja predmeta skupljenih u prethodnom vremenu, bilo je i sve manje izlazaka na teren, a znanstveni arheološki rad, uglavnom vezan za veće muzeje, postaje kabinetski. I broj istraživanja, za koja su sredstva bila smanjena, znatno je opao, a i vijesti s terena sve su rjeđe stizale. Povjerenička služba na terenu potpuno zamire, a amateri koji su do tada svesrdno pomagali i djelovali, zbog naglog razvojnog zamaha arheološke znanosti općenito, više nisu mogli pratiti stručnjake. Ipak, uza sve nedostatke, zahvaljujući u prvom redu slučajnim

sl. 48. Ranosrednjovjekovni zlatni nakit iz groba u Trilju

pojedinačnim nalazima, i u ovo vrijeme postignuto je nekoliko vrijednih rezultata, a otkriveni su i značajni spomenici.

U *Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku* za 1921. godinu *Ljubo Karaman* objavljuje slučajni nalaz zlatnog nakita iz oštećenog groba pronađenog na današnjem triljskom groblju, koji je datirao u kraj 8. stoljeća. Osim zlatnika Konstantina V. Kopronima, u tom grobu je nađeno još deset zlatnih nakitnih predmeta: tri para grozdolikih naušnica, par dugmeta, ogrlica i prsten s plavom staklenom pastom, **sl. 48**. Taj luksuzni zlatni nakit iz groba u Trilju i do danas je ostao jedan od najznačajnijih nalaza hrvatske srednjovjekovne arheologije.

sl. 49. Donja polovica imperatorske statue (vjerojatno cara Klaudija) iz Aequuma, pronađena 1911. godine

Drugi, za prošlost Cetine značajan arheološki rad objavljen iste godine odnosi se na antičku arheologiju. *Ante Pajo Mišura*, profesor sinjske gimnazije i tadašnji voditelj *Museuma starina* u Sinju, objavljuje svoju disertaciju *Colonia Claudia Romana Aequum (Čitluk)*, obranjenu na Univerzitetu u Friburgu u Švicarskoj. Ovaj Mišurin rad, međutim, ima nekoliko ozbiljnih manjkavosti, a osim propusta u naslovu, ne koristi vrlo značajne podatke što ih je 1913. godine publicirao E. Reisch (premda u knjizi koristi Abramićeve fotografije s tih istraživanja). Razmišljanja o *Aequumu* A. P. Mišura temelji na rezultatima svojih istraživanja koja je u Čitluku proveo 1911. godine (prilikom tih istraživanja pronađena je donja polovica imperatorske statue, **sl. 49**), a dopunjava ih i ranijim izvještajima, nekolicinom antičkih povijesnih izvora, te rezultatima istraživanja iz 1860. i 1884. godine. Uz opis grada i ostatke arhitekture, donosi i popis do tada pronađenih pokretnih nalaza (epigrafičkih spomenika, novca i drugih sitnijih nalaza), ali, usprkos već tada uvriježenoj praksi, ne navodi nikakve podatke o okolnostima i užem mjestu njihova nalaza, što njegovim nastojanjima cjelini znatno umanjuje vrijednost.

Između dva svjetska rata u Cetini je pronađeno još nekoliko značajnih pojedinačanih arheoloških nalaza. Na položaju Grudine u Potravlju 1920. godine pronađena su tri velika antička nadgrobna portretna spomenika (objavio ih je *Antun Grgin* 1924. godine). Nakon nalaza spomenici su bili preneseni u Arheološku zbirku Franjevačkog samostana u Sinju, ali

su, nažalost, dva stradala na kraju II. svjetskog rata. U pećini u Otišiću pronađen je veći broj prapovijesnih brončanih nakitnih predmeta iz starijeg željeznog doba. Dio ih je nabavljen za Arheološki muzej u Splitu, **sl. 50**, a 17 predmeta s ovoga nalazišta za sinjsku franjevačku zbirku 1928. godine nabavio je tadašnji njen voditelj *Vlade Radonić*. Nekoliko vrijednih epigrafičkih spomenika nađeno je u međuratnom razdoblju i na Čitluku, a s ovoga nalazišta posebno treba spomenuti vrlo dobro sačuvanu statuu Dijane (ili Hekate) otkopane na položaju foruma 1936. godine (nalaz je objavio M. Abramić 1952. godine, **sl. 6**), te skupni nalaz od 108 sestercija (u Franjevačkoj zbirci ih je danas 82) koje je 1958. godine objavio *Ivan Marović*.

Međuratno razdoblje u Cetini donijelo je još nekoliko arheoloških otkrića. Godine 1938. na padinama sinjskog Grada nađen je antički zavjetni žrtvenik koji je 1940. godine objavio sinjski franjevac *Ante Jadrijević*. U djelomično oštećenom natpisu stoji da je žrtvenik GENIO OSINI[ATIUM] posvetio P. Rapidije, stjegonoša nepoznate nam kohorte, **sl. 51**. Natpis je, dakle, zanimljiv, jer upućuje na činjenicu da su područje sinjskog Grada u antičko vrijeme naseljavali Osinijati, pripadnici do tada nepoznate ilirske domorodačke općine. Odatle *Osinium* - naziv antičkog naselja na sinjskom Gradu. Iste godine A. Jadrijević je objavio i zanimljiv nalaz kameje sv. Demetrija koja je 1936. godine nađena nedaleko Aequuma. S obzirom na činjenicu da je nađena uz jedan osrednje sačuvan brončani Justinijanov novac, pretpostavio je da je starokršćanskog porijekla, pa je ta kameja dugo vremena bila jedini trag štovanja kršćanskog kulta u *Aequumu*. U novije vrijeme, međutim, utvrđeno je da ovaj nalaz izvorno ne pripada starokršćanskom, nego srednjovjekovnom razdoblju i venecijanski je, odnosno bizantski rad iz 12. ili početka 13. stoljeća, **sl. 52**.

Osim radova koji su objavljivali značajne slučajne i pojedinačne nalaze, te rijetka rekognosciranja, u međuratnom je razdoblju publicirano i nekoliko značajnih teorijskih rasprava koje su obrađivale povijesno-arheološko-topografske probleme Cetine. Među njima svakako treba istaknuti disertaciju Stjepana Gunjače, *Topografska pitanja na teritoriju stare cetinske županije s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma*, tiskanu u Splitu 1937. godine. To je povijesna rasprava o srednjovjekovnoj cetinskoj županiji, njenoj povijesnoj topografiji, granicama i slično, a dodana joj je i mala topografska rasprava iz antičke povijesti Cetine: na zaravnatom obronku gradine Šušanj u Lučanima, nedaleko Sinja, pretpostavljena je ubikacija antičke *Setovije*, a raspravljena je i pouzdano utvrđena ubikacija antičkog *Tiluriuma* na uzvisini Gardun iznad Trilja. Dodatno su uklonjeni i dotadašnji prijepori oko antičkog imena rijeke Cetine, pri čemu je utvrđeno da se u antičko vrijeme cijelim svojim tokom ta rijeka zvala *Hippus*, a ne *Tilurius (Tilurus)* ili *Nastos*, kako se ranije pretpostavljalo. Ovakve pretpostavke S. Gunjače u pogledu antičkog naziva Cetine potvrdio je i nešto kasniji nalaz antičkog žrtvenika u koritu Cetine u Trilju iz 1939. godine, **sl. 53**.

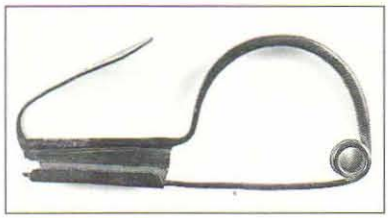

sl. 50. Dio prapovijesnih brončanih nakitnih predmeta iz pećine u Otišiću

sl. 51

sl. 52

sl. 51. Rimski žrtvenik sa sinjskog Grada
sl. 52. Kameja Sv. Demetrija iz Čitluka pronađena 1938. godine, 12. ili početak 13. stoljeća

sl. 53. Žrtvenik s antičkim nazivom Cetine (Hippus) pronađen u koritu Cetine u Trilju

sl. 53

Rezultati istraživanja od 1950. do 1997.

Vrijeme nakon II. svjetskog rata u arheološka istraživanja u Cetini unosi novu kvalitetu, u prvom redu radi osnutka novog muzeja u Sinju. Novi sinjski muzej je u početku, po karakteru i teritorijalnom određenju, trebao biti kompleksni gradski muzej, pa je kao takav i osnovan 7. srpnja 1956. godine (prvi naziv *Gradski muzej - Sinj*) s pravom djelovanja samo na području grada. U praksi se, međutim, njegova djelatnost odvijala na mnogo širem prostoru i pokrivala je teritorij cijele sinjske općine. Samim tim javila se i potreba za promjenom naziva muzeja, što je i učinjeno 1963. godine, od kada drugi sinjski muzej nosi naziv *Muzej Cetinske krajine - Sinj*. Iako utemeljen kao muzejska institucija, u početku nije imao kvalificiranih muzejskih djelatnika, a to se naravno odrazilo i na njegovu osnovnu djelatnost. Dugo vremena po osnutku nije bilo ni sredstava za njegov nesmetan rad, pa su shodno tome i rezultati bili vrlo skromni. Cjelokupna djelatnost Muzeja Cetinske krajine u početku je bila ograničena na prikupljanje slučajnih nalaza isključivo s područja uz gornji i srednji tok Cetine, a za planirana sustavna arheološka istraživanja uopće nije bilo sredstava. Nekoliko pak istraživanja koja je muzej proveo ili u njima sudjelovao imala su isključivo zaštitni karakter (npr. istraživanja u Čitluku i istraživanje tzv. Rarine gomile iznad Vedrina kod Trilja 1966. godine, te zaštitno istraživanje antičke nekropole u Sinju 1970. godine). Uza sve ove nedaće, u prvih dvadesetak godina rada u muzeju je ipak prikupljeno mnoštvo novih, posebno prapovijesnih nalaza, a prevladavaju oni iz neolitika i eneolitika koje je 1975. godine sumarno sistematizirao i publicirao *Ante Vuletić*, ravnatelj Muzeja Cetinske krajine u Sinju u razdoblju od 1956.-1977. godine. Tek od 1977. godine u muzeju je zaposlen arheolog *Ante Milošević*, pa se situacija, posebno u muzejskoj arheološkoj zbirci, ponešto mijenja. Izmijenjen je i sistematiziran dotadašnji fundus zbirke, intezivirana su rekognosciranja terena, preuređen je stalni muzejski arheološki postav, a muzej uspostavlja i bolju suradnju s drugim, posebno dalmatinskim muzejskim institucijama. U razdoblju od 1977. do 1997. godine muzej je organizirao i više, prvenstveno zaštitnih arheoloških istraživanja, čime je umnogostručen dotadašnji fundus arheološke zbirke, a postignuti su i značajni znanstveni rezultati. O rezultatima postignutim ovim istraživanjima još će biti riječi, a radi boljeg uvida i preglednosti, razvoj arheoloških istraživanja u Cetini u posljednjih nekoliko desetljeća podijeljen je u tri dijela, ovisno o vremenskoj pripadnosti istraživanih lokaliteta.

sl. 54. Paleolitički šiljak iz Gospodske pećine nedaleko izvora Cetine

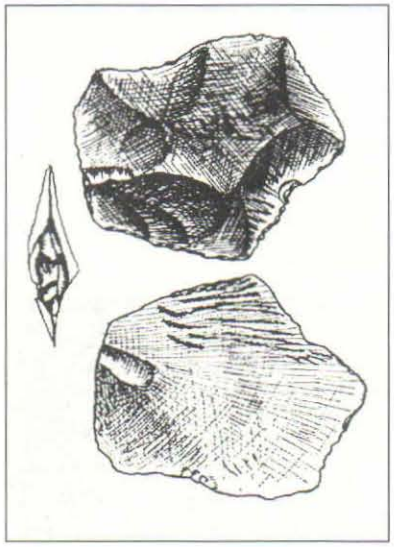

A. Rezultati istraživanja prapovijesnih nalazišta

Istraživanja prapovijesnih nalazišta, posebno u prvom dijelu ovog razdoblja, obavljali su uglavnom arheolozi splitskog Arheološkog muzeja, a u novije vrijeme i djelatnici Muzeja Cetinske krajine. U odnosu na prethodna razdoblja istraživan je relativno veliki broj nalazišta, većinom iz metalnih prapovijesnih razdoblja.

Iz paleolitika je zabilježen samo jedan slučajni nalaz iz Gospodske pećine nedaleko glavnog izvora Cetine (Milaševo vrelo). Publicirao ga je *Mirko Malez* i datirao u stariju fazu mlađeg paleolitika, kulturno ga smještajući među atipične šiljke aurignaciena s moustérienskom tradicijom, **sl. 54**. Postojanje mlađepaleolitičkih (epigravettienskih) i mezolitičkih nalazišta pretpostavljeno je slučajnim površinskim nalazima na položajima Okruglo na Radošiću (gradina) i Glavičica kod Trilja (naselje u polju). Kasnija sondiranja na Okruglom, međutim, nisu potvrdila ove pretpostavke. Utvrđeno je suprotno, da se ondje zapravo radi o prapovijesnom gradinskom naselju iz vremena kasnog eneolitika i ranog brončanog doba. Brojne silekse pronađene na Okruglom moguće je protumačiti i kao različite odbitke nastale u tom litičkom radioničkom središtu, a to dijelom potvrđuju i nalazi ulomka nožića i jezgra od opsidijana. Debela patina na artefaktima, koja je Malezu jedan od elemenata za mezolitičko određenje nalaza s Okruglog, može biti i rezultat atmosferskih utjecaja i krške podloge, jer ne treba zaboraviti da su svi nalazi koje je on obrađivao površinski.

sl. 55. Nalazi impresso keramike starijeg neolitika iz korita Cetine u Trilju

Neolitička su nalazišta u Cetini nešto brojnija. Slučajnim nalazima ostaci starijeg neolitika evidentirani su u pećini Tàmnica iznad Rumina (dva ulomka impresso keramike, objavio ih je *Mate Zekan*), ispred pripećka na Bilokapića gradini u Udovičićima (ulomci keramike starijeg neolitika s impresso i barbotin ukrasom), u koritu Cetine na utoku Rude u Cetinu (ulomci impresso keramike, **sl. 55**, i glačane kalupaste sjekire), te na položaju Poljanice u Bisku (impresso keramika i glačane kamene kalupaste sjekire u polukružnim jamama). Slučajnim nalazom jednog ulomka keramičke posude ovalnog profila ukrašenog urezanom i bijelo inkrustriranom spiralom na gradini Šibenica kod Sinja, pouzdano je utvrđeno samo jedno nalazište srednjeg neolitika u Cetini, **sl. 56**, a ovom vremenu vjerojatno pripadaju i ulomci kermičkih posuda na visokoj nozi pronađeni na Bilokapića gradini u Udovičićima i u koritu Cetine u Trilju. Keramičkim ulomcima, također samo na jednom lokalitetu, utvrđeni su

i ostaci mlađeg neolitika, i to u Gospodskoj pećini iznad izvora Cetine (probna istraživanja Ivana Marovića 1958. godine). Osim ovih neolitičkih nalaza, u ovom poratnom razdoblju na području gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, zalaganjem *Ante Vuletića* na desetak nalazišta pronađeni su i brojni primjerci kremenog i kamenog oruđa i oružja (male jezičaste sjekirice, nožići, strugala, vrhovi strelica) koji svojim odlikama mogu pripadati i neolitičkom razdoblju, ali s obzirom da su sve to netipični, slučajni i mahom površinski nalazi, vremensku pripadnost isključivo neolitiku nije im moguće pouzdano utvrditi. Ovo i radi toga jer se sličnim oblicima ovi predmeti javljaju i u kasnijim prapovijesnim razdobljima (primjerice kremene strelice u obliku lastinog repa **sl. 57**). Prema jednom podatku iz terenskih dnevnika S. Gunjače, može se suditi da je značajno neolitičko nalazište 1956. godine bilo pronađeno i nedaleko zaseoka Miljkovići u Laktacu, a danas je o osobinama i veličini ovog nalazišta malo što poznato. Tek s nekoliko redaka nalaz je spomenut u dnevniku istraživanja srednjovjekovnog nalazišta na položaju Kravarice s lijeve strane puta Laktac-Miljkovići, koji se danas čuva u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu. U tom dnevniku o ovom nalazištu je zabilježeno: *Kopajući profile na položaju Ledine iznad Kravarica desno od puta Laktac-Miljkovići našlo se na dubini od 30-50 cm na obilje fragmenata keramičkog posuđa neolitskog porijekla. Na osnovu konstatacije da se ne radi o srednjovjekovnom materijalu, započeti rad se obustavio a rov zatrpao. Nalazište je pronađeno desno od puta Laktac-Miljkovići od velikog bloka kamena uz lijevi rub ceste, točno prema istoku udaljeno 24 m.* Nastojanja da danas utvrdimo točan položaj nalazišta nisu donijela rezultata, niti je poznato gdje je završio s njega otkopani keramički materijal. Prema podacima iz ovog izvješća na ovom se položaju nalazilo nesumnjivo jedno od značajnijih neolitičkih nalazišta na cetinskom prostoru.

Vrlo značajni rezultati u istraživanju cetinskih kamenodobnih prapovijesnih nalazišta postignuti su i arheološkim istraživanjima na kraškoj zaravni Poljanice u Bisku, oko 5 km južno od Trilja. Istraživanja ovog položaja 1986. godine vodio je pisac ovoga rada u sklopu opsežnih zaštitnih arheoloških radova na ovoj zaravni u vrijeme izgradnje HE Dale. Sondažnim istraživanjima na istočnom dijelu te zaravni, u manjim polukružnim jamama ukopanim u crvenu zdravicu utvrđeni su ostaci starijeg neolitika. Jame s kulturnim materijalom sasvim izvjesno pripadaju poluzemunicama jednoslojnim stambenim objektima, jer je u njima pored kremenih artefakata, glačanih sjekira i brojnih ulomaka impresso i neukrašene keramike grube fakture, **sl. 58**, pronađeno i dosta ulomaka kućnog ljepa. Pouzdani ostaci nas-

sl. 56. Ulomak keramičke posude srednjeg neolitika sa Šibenice kod Sinja

sl. 57. Prapovijesne kremene strelice s Okruglog na Radošiću

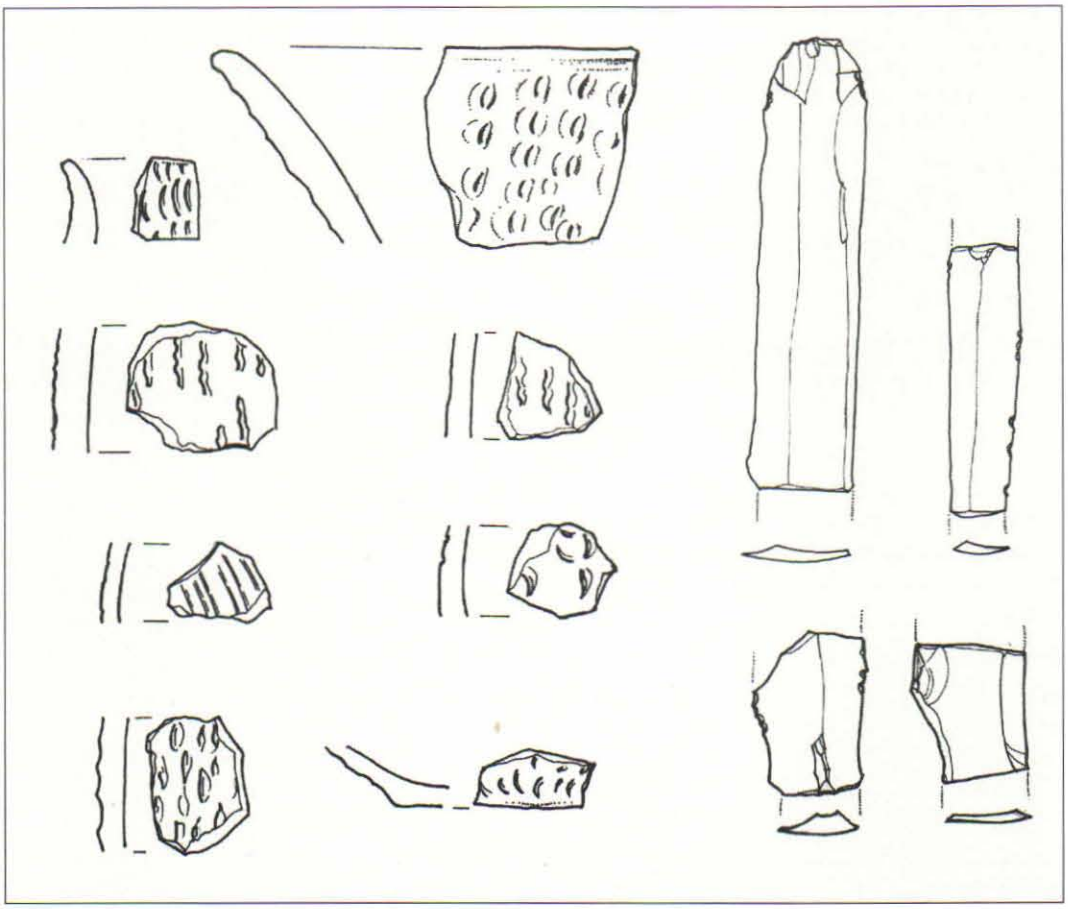

sl. 58. Nalazi starijeg neolitika iz Biska

sl. 59. Prapovijesne bakrene sjekire u Muzeju Cetinske krajine u Sinju

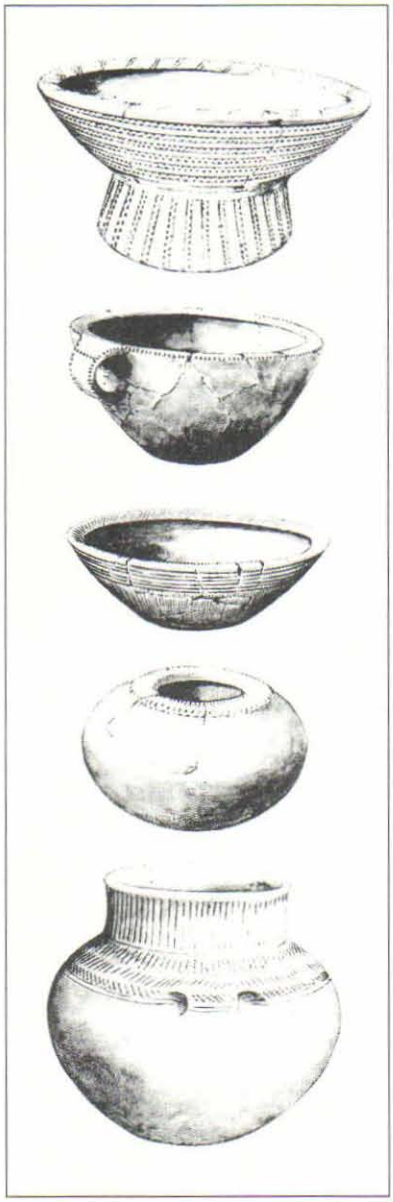

sl. 60. Keramički oblici kasnog bakrenog doba iz Otišića

tambe, međutim, nisu utvrđeni, a iznenađuje podatak da u ovim jamama nisu pronađeni ni ostaci ognjišta, niti pak drugi uobičajeni tragovi čovjekova boravka u njima, posebno ostaci prehrane. Ovim istraživanjima na Poljanicama u Bisku obuhvaćen je samo rubni dio nalazišta, dok se njegov središnji prostor, i vjerojatno i najznačajniji dio, nalazio u velikoj susjednoj vrtači (Šavina vrtlina), o čemu svjedoče i ondje pronađeni brojni površinski nalazi keramike, ljepa i različitih kremenih artefakata. Nalazište u ovoj vrtači nije istraživano jer u to vrijeme nije bilo ugroženo građevinskom djelatnošću.

Slučajnim i pojedinačnim nalazima, među kojima prevladavaju vrhovi kremenih strelica u obliku lastinog repa s trnom za nasad ili bez njega, i relativno brojnim slučajnim nalazima kamenih probušenih čekić-sjekira, u Cetini je pretpostavljeno i postojanje bakrenodobnih nalazišta. Ovim nalazima, dakako, treba pribrojiti i nekoliko bakrenih sjekira različita oblika kojih je do sada pronađeno nekoliko: po jedna u Vrlici i Otoku kod Sinja, a desetak u koritu Cetine na utoku Rude uzvodno od Trilja, **sl. 59**. Najznačajniji rezultati u proučavanju eneolitika cetinske regije postignuti su istraživanjima naselja na položaju Vlake u Otišiću. Godine 1984. provodio ih je *Ante Milošević* za Muzej Cetinske krajine u Sinju i *Blagoje Govedarica* u ime tadašnjeg Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Na ovom položaju, prethodnim rekognosciranjima 1980. i 1981. godine, utvrđeno je postojanje zanimljivog naselja u vrtačama, a probno istraživanje u jednoj od njih (1984. godine) rezultiralo je otkrićem jednoslojnog stambenog objekta s većom količinom ukrašenih keramičkih ulomaka karakterističnih za *ljubljansku kulturu jadranskog tipa*, odnosno za kraj eneolitika i početak ranog brončanog doba, **sl. 60**. Identični keramički ulomci utvrđeni su rekognosciranjima i u drugim susjednim vrtačama na ovom položaju, a kako na cijeloj visoravni ima nekoliko desetaka ovakvih položaja, vrlo je vjerojatno da se ovdje radi o cijelom naselju, pri čemu svaka vrtača najvjerojatnije sadržava po jedan takav stambeni objekt. Temeljem arheoloških rekognosciranja i površinskih nalaza moguća je i pretpostavka da se u nešto većoj vrtači zvanoj Marijanuša nalazilo središte ovog naselja, jer se i u ovoj nalaze identični ostaci, a po položaju se nalazi otprilike na sredini visoravni.

Značajniji rezultati u istraživanju prapovijesnih nalazišta na cijelom cetinskom prostoru postignuti su istraživanjima prapovijesnih kamenih gomila koje je 1953. godine na gornjocetinskom području (na nalazištu Šparevine) započeo *Ivan Marović*. U kampanji za 1953. i 1954. godinu, te u kasnijim nastojanjima (1958., 1966. i 1968. godine), na prostoru uokolo izvorâ Cetine istraženo je ukupno 120 većih i manjih kamenih gomila. Uz već spomenute

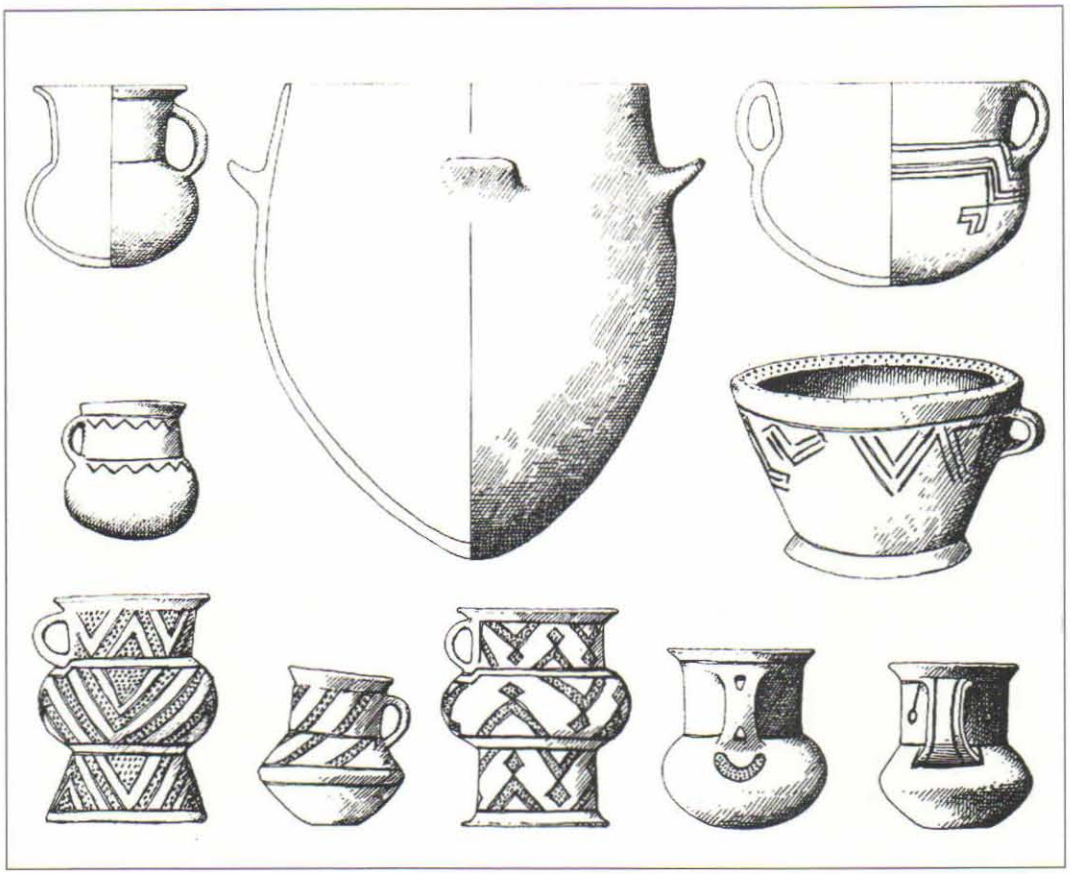

sl. 61. Karakteristični keramički oblici cetinske kulture, prema B. Čoviću i I. Maroviću

Šparvine, istraživanja su izvođena na Rudinama, Lukovači, Preočanskoj kosi te na tri nalazišta u cetinskom Čitluku (Velike gomile, Gomile više lada i Zelenovića ogradice). Od ukupnog broja istraženih gomila na ovim položajima, u dvadesetak gomila uopće nisu pronađeni arheološki tragovi, a u ostalima su pronađeni relativno rijetki prilozi i grobovi s inhumiranim ili incineriranim pokojnicima. Među prilozima su najbrojniji keramički ulomci (većinom u nasipu gomile izvan grobova, **sl. 61**), dok su metalni nalazi relativno rijetki (sjekire, trokutasti bodeži, spiralni privjesci, **sl. 62**). Godine 1955. probna istraživanja gomila *I. Marović* je obavio i na

sl. 62. Karakteristični primjerci brončanog oružja cetinske kulture, prema B. Čoviću i I. Maroviću

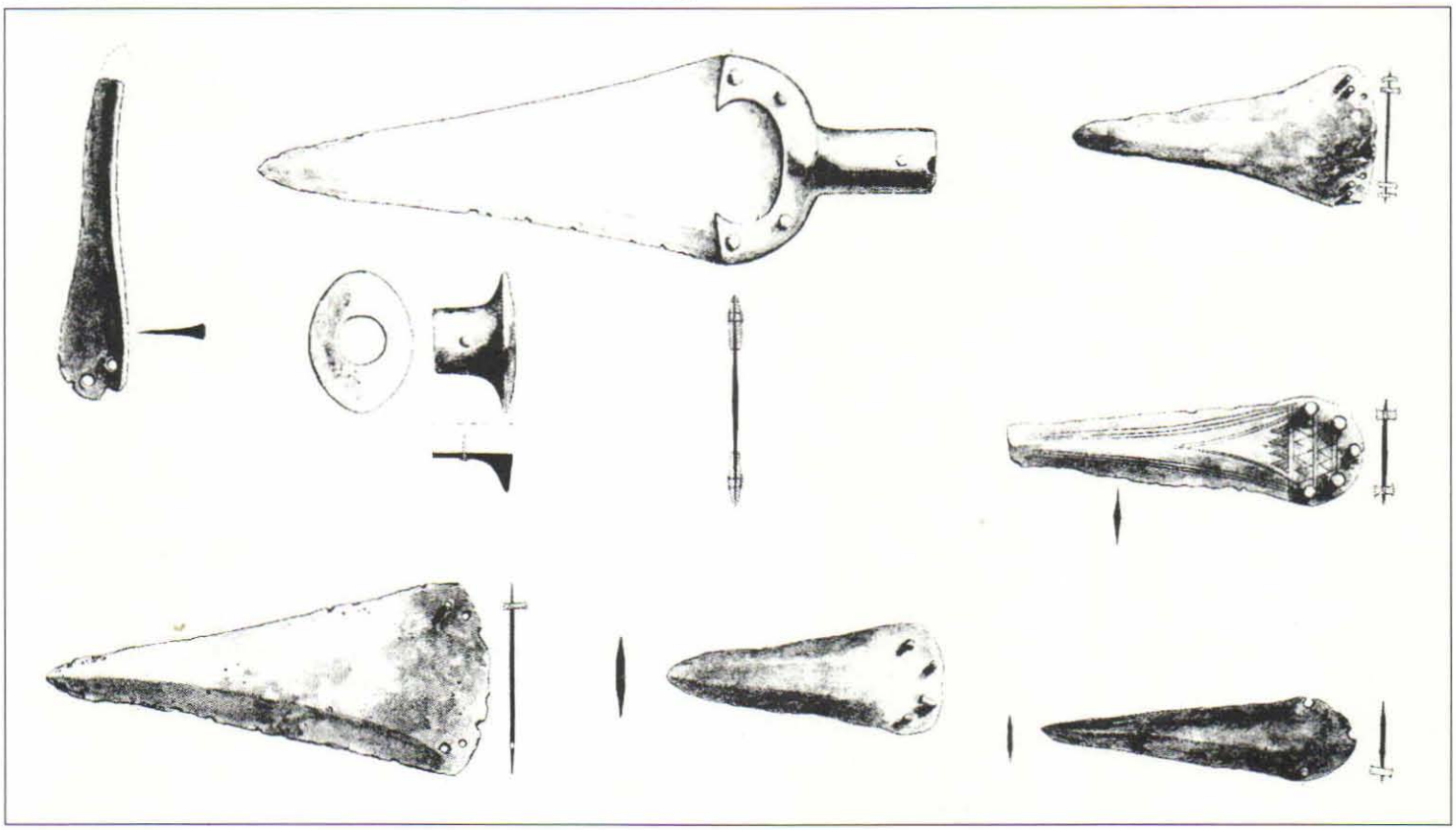

sl. 63. Prapovijesna gomila na Poljanicama u Bisku

lokalitetu Gomilice na Radošiću nedaleko Sinja, te nešto kasnije (1973. i 1974. godine) na više položaja iznad Rumina (Kovačevine, gomile iznad Velikog Rumina i nedaleko lokve Metiljevica). Prethodno je na ovim prostorima Bitelića, te na Gljevu, u Ruminu, Bajagiću i Obrovcu Sinjskom, Stipan Buljan (Rebac), seljak iz Obrovca, u vremenu od 1960.-1969. godine svojevoljno i nestručno prekopao dvadesetak kamenih gomila. Na sreću, nalazi iz ovih gomila nisu izgubljeni mada se oskudijeva uobičajenim arheološkim podacima. U gomilama koje je S. Buljan prekopao nađeni su brončani trokutasti bodeži, brojni keramički ulomci, brončani noževi, tzv. pseudobrassardi od vapnenca i drugo. Većinu ovih nalaza za svoju zbirku pribavio je Muzej Cetinske krajine u Sinju, a dio je otkupljen za Arheološki muzej u Splitu i Arheološku zbirku Franjevačkog samostana u Sinju. Godine 1966. jednu veću kamenu prapovijesnu gomilu (tzv. Rarinu gomilu) istraživao je *A. Vuletić* u Vedrinama kod Trilja, i u njoj pronašao, u grobu uz inhumiranog pokojnika, jednu brončanu sjekiru. Kasnije je iz postojećeg fundusa Muzeja Cetinske krajine izdvojeno i nekoliko ulomaka jedne keramičke zdjele uz koje je stajala oznaka da je također pronađena u Rarinoj gomili. Posljednja istraživanja prapovijesnih kamenih gomila na cetinskom području vodio je 1985. i 1986. godine *A. Milošević* na dva lokaliteta u Bisku: na Poljanicama i u Nadogradama. Na Poljanicama je istraženo ukupno 35 gomila, **sl. 63**, od kojih je samo 6 pouzdano bilo grobnih (veće kamene gomile, **sl. 64**). I ovdje je sahranjivanje, kao i na većini drugih cetinskih nalazišta, bilo dvojako: inhumacijom i incineracijom, ali su arheološki nalazi (posebno keramički) izrazito fragmentarni i vrlo rijetki. Među nalazima s ovog nalazišta značajan je nalaz jedne ogrlice sastavljene od jantarnih i brončanih spiralnih cjevastih privjesaka, i jedan tzv. pseudobrassard sa četiri rupice. Na Nadogradama je istraženo 10 gomila, a arheološki ostaci i grobovi utvrđeni su u njih šest. I ovdje je ustanovljen dvojaki obred sahranjivanja (inhumacija i incineracija), a nalazi su nešto brojniji (posebno keramički). Među predmetima iz ovih gomila značajan je nalaz jednog cjelovitog ručnog žrvnja.

Gotovo sve u ovom pregledu spomenute istražene prapovijesne kamene gomile na cetinskom području pripadaju ranom i početku srednjeg brončanog doba, a nalazi u njima odredili su osnovne obrise do tada nepoznatoj prapovijesnoj kulturnoj skupini. Prema području na kojem su po prvi puta izdvojeni njeni elementi, nazvana je *cetinskom kulturom*, odnosno *cetinskom kulturnom grupom ranog i srednjeg brončanog doba u Dalmaciji*, a ponešto istovremenih i nešto kasnijih nalaza ovih osobina na širem području Dalmacije i njoj susjednih krajeva omogućili su u najnovije vrijeme prepoznavanje elemenata ove prapovijesne kulturne skupine i na znatno širem području nego li je dalmatinsko (u Hercegovini i središnjoj Bosni, Crnoj Gori i Albaniji, u Grčkoj, a i na suprotnoj jadranskoj obali).

sl. 64. Prapovijesni grob u gomili 27 na Poljanicama u Bisku

Istraživanjima drugih oblika prapovijesnih nalazišta na cetinskom području u posljednjih pedesetak godina nisu dobiveni ovako značajni rezultati, a nisu ni izvođena u obimu kako je to bio slučaj s istraživanjem prapovijesnih gomila. Uglavnom su svedena na manja zaštitna istraživanja na ugroženim nalazištima, a gotovo u pravilu i njih je obavljao *Ivan Marović*. Tako su primjerice 1956. godine provedena zaštitna istraživanja na nalazištima Gacko u Gali i Dugiš u Otoku, oba uz Cetinu u Sinjskom polju. I ovi pokušaji, posebno onaj na Dugišu, donijeli su zanimljive, ali na žalost još uvijek neobjavljene rezultate. U dvjema istraženim sondama na Dugišu utvrđeni su ostaci jedinog do tada poznatog sojeničkog naselja u Dalmaciji s neprekinutim slijedom njegova trajanja od kasnog brončanog doba do antičkog razdoblja. Zanimljivi rezultati postignuti su i arheološkim sondiranjima pećinskih prapovijesnih nalazišta. U Cetinskoj regiji takvasu istraživanja obavljena u pećini iznad izvora Dragovića (1954. i 1956. godine), i u Gospodskoj pećini na izvoru Cetine (1958. godine). Značajnije rezultate dala su istraživanja u Gospodskoj pećini (utvrđeni su kulturni slojevi mlađeg neolitika, brončanog i željeznog doba, te površinski sloj kasnog srednjeg vijeka), dok su ona u dragovićkoj pećini uglavnom iznjedrila nalaze kasnog srednjeg vijeka. Prapovijesni nalazi su svedeni na nekolicinu keramičkih nalaza kasnog brončanog i starijeg željeznog doba.

Značajni rezultati u istraživanjima prapovijesnih razdoblja cetinskog područja postignuti su i objavljivanjem pojedinačnih i slučajnih, uglavnom metalnih nalaza s različitih nalazišta i iz različitih razdoblja (uglavnom kasnobrončanodobnih). Značajni su takvi objavljeni nalazi iz Kijeva, Civljana, Vrlike, Otišića, Potravlja, Rumina, Bajagića, Obrovca Sinjskog, Sinja, Radošića, Otoka, Udovičića, Trilja i Vojnića. I ove nalaze uglavnom je publicirao *Ivan Marović*, a u manjoj mjeri *Šime Batović, Alojz Benac, Borivoj Čović, Dunja Glogović, Blagoje Govedarica, Nikša Petrić, Ante Milošević* i drugi. Upravo ovi nalazi omogućili su, više nego li zaštitna i sustavna istraživanja, upotpunjavanje slike naseljenosti i značenja cetinskog područja u prapovijesno doba.

Posljednjih godina Muzej Cetinske krajine u Sinju nastoji prapovijesnim istraživanjima u Cetini odrediti planirati tijek i buduća sustavna istraživanja usmjeriti na položaje koji bi kvalitetom i kvantitetom nalaza omogućili svestranije proučavanje. S tim ciljem od 1985. godine na području uz gornji i srednji tok Cetine provode se arheološka rekognosciranja, a svrha im je također i izrada popisa svih prapovijesnih nalazišta na cetinskom području. U određenom smislu tome bi trebala pridonjeti i ova topografija.

Navedena rekognosciranja započeta 1985. godine, kao konačni rezultat u prvoj fazi imaju izradu popisa svih prapovijesnih gradinskih naselja na ovom području. Muzej Cetinske krajine je ova istraživanja provodio u suradnji s tadašnjim Centrom za balkanološka ispitivanja

* Ulomci starokršćanske skulpture publicirani su 1953. godine (usp. B. Gabričević, 1). Na fotografiji koju donosi Gabričević (drugi ulomak u drugom redu) publiciran je i jedan ulomak koji je prethodno donio L. Katić navodieći da je je pronađen u Cisti kod Imotskog (usp. L. KATIĆ, Tragovi starokršćanske nekropole u Cisti, VAHD 53/1952., 267, sl. 1).

Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine u Sarajevu i Arheološkim muzejem u Splitu. Na ovaj način do sada je u Cetini ustanovljeno oko 80 takvih naselja, a najnovija ratna zbivanja ovu aktivnost i inicijativu sinjskog muzeja odgodila su na neodređeno vrijeme. Značajni i vrijedni rezultati dobiveni su nedavno provedenim obilaskom toka Cetine i podvodnim rekognosciranjem njenog korita u Sinjskom polju 1990.-1995. godine. Potakli su ih u posljednje vrijeme obilni i značajni arheološki nalazi u koritu Cetine u Trilju, a ovim zahvatom omogućeno je da se, uz otprije poznata sojenička naselja na utoku Ribarića u Cetinu (danas potpoljeno Peručkim jezerom), te ona na Gackom, Dugišu i Vratnicama u Udovičiću u Sinjskom polju, takva naselja pretpostave i na otočiću Okruglo na međašnjem prostoru Otoka i Udovičića, te na utoku Rude u Cetinu oko 1,5 km uzvodno od Trilja.

B. Rezultati istraživanja antičkih nalazišta

Istraživanja antičkih nalazišta u Cetini u posljednjih pedesetak godina nisu dala osobito značajne, ali dakako ni sasvim zanemarive rezultate, premda bi ih, s obzirom na važnost i množinu antičkih nalazišta u Cetini, svakako trebalo očekivati. U ovom razdoblju istraživanja antičkih nalazišta izvođena su u Gali 1950. godine, u Otoku 1955. godine, na nekoliko položaja na prostoru gornje Cetine u vremenu od 1954.-1958. godine, na Čitluku (ant. *Aequum*) 1957., 1966., 1981., 1986. i 1988. godine, u pogonskoj hali ciglane u Ruduši u Sinju 1970. godine, te u Bisku 1985. i 1987. godine. Spomenuta zaštitna istraživanja u Gali, Otoku, u gornjoj Cetini i na Čitluku 1957. godine vodio je *Branimir Gabričević*, ona na Čitluku 1966. godine *A. Vuletić*, a na Čitluku 1981., 1986., i 1988. godine kao i ona u Bisku 1985. i 1987. godine *A. Milošević*. Ova su istraživanja imala isključivo zaštitni karakter, a rezultati su vrlo rijetko objavljivani. Zbog melioracije Sinjskog polja istraživalo se u Gali i Otoku, u gornjoj Cetini istraživanja su izvođena u vrijeme izgradnje HE Peruča, na Čitluku uglavnom iz razloga sprječavanja individualne stambene izgradnje, u Ruduši u Sinju radi izgradnje nove pogonske hale ciglane, a u Bisku radi izgradnje HE Đale.

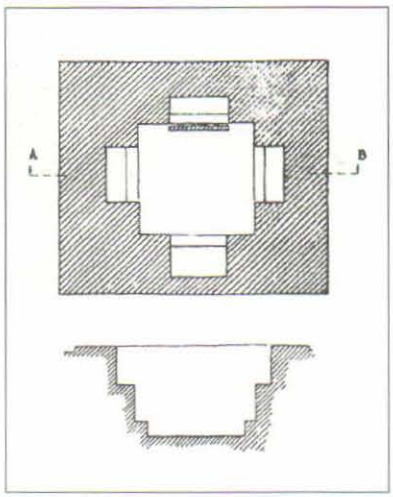

sl. 65. Tloris i presjek starokršćanske krstionice iz crkve u Otoku, prema B. Gabričeviću

U Gali su istraživanja obavljena na položajima Gacko i Tomaševića njive. Na Gackom (otok na Cetini), na položaju Kulina, osim ostataka arhitekture i grobova, kojima zbog prethodnog devastiranja nije bilo moguće pouzdano odrediti vremensku i kulturnu pripadnost, osim antičkih nađeno je i mnoštvo drugih ostataka materijalne kulture koji pripadaju vremenu od prapovijesnog do kasnoantičkog razdoblja. Na položaju Tomaševića njive, na istočnom kraju Gale, otkriveno je nekoliko antičkih grobova i ostaci nekakve građevine. Opsežnija istraživanja na ovom položaju nisu izvođena, a temeljem nalaza koji su tada pronađeni, pretpostavljeno je postojanje antičke kovačke zanatske radionice, uglavnom za proizvodnju poljoprivrednog alata za okolno ruralano stanovništvo. Nalazi iz Gale, posebno oni s Gackoga, važni su i zbog činjenice su nađeni na prostoru koji je Cetina sve donedavno plavila, a njihovi ostaci na ovom položaju ukazuju na to, da se u prapovijesno i antičko vrijeme to nije događalo.

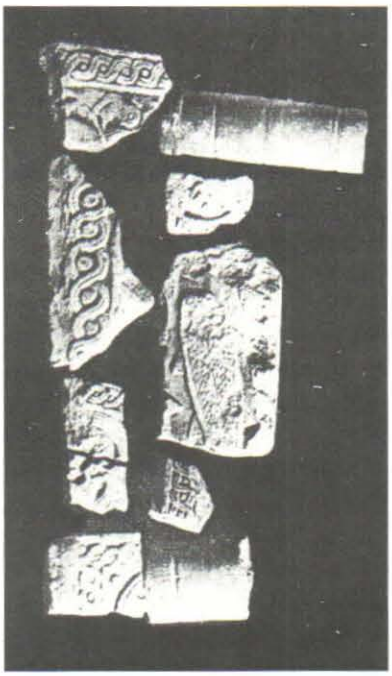

sl. 66. Ulomci starokršćanske skulpture iz crkve u Otoku, prema B. Gabričeviću

Istraživanja u Otoku, na položajima Dugiš i Mirine rezultirala su otkrivanjem manjeg naselja, prvog od nekoliko do danas poznatih položaja sa starokršćanskim crkvama u Cetini. Crkva u Otoku je jednobrodna građevina dugačka 23 m s nekoliko pomoćnih prostorija uz južni i sjeverni zid (grobne kapele i krstionica), te zapadnoj strani s narteksom i prednarteksom. Glavni brod crkve na istoku je završavao polukružnom apsidom u kojoj su subselija i katedra. Krstionica u prostoriji s južne strane crkve imala je piscinu križnog tlorisa. *B. Gabričević*, koji je vodio zaštitna istraživanja ove crkve, datirao ju je u 5. i početak 6. stoljeća, a na osnovi činjenice da je imala krstionicu, **sl. 65**, te u apsidi supselije i katedru, pretpostavio je ovdje i sjedište biskupije *Ludrum*, osnovane na II. solinskom crkvenom sinodu 533. godine. U crkvi je pronađeno i više ulomaka crkvenog kamenog namještaja, **sl. 66**, stilski bliskog onome u crkvama otkopanim u okolici Imotskoga i na prostoru današnje Bosne .

U rasponu od 1954. do 1958. godine zaštitna arheološka istraživanja antičkih nalazišta obavljena su i na prostoru gornje Cetine, i to u Podosoju, na Stražinama, u Maljkovu na izvoru Ribarića, te na trasi antičkog vodovoda od izvora Peruče do Čitluka. Na položaju na Stražinama otkopano je nekoliko građevinskih antičkih objekata, a na izvoru Ribarića vjerojatno antička putna cestovna stanica (*mansio*). Ostaci na izvoru Ribarića su bili vrlo slabo sačuvani, a uz antičke ostatke na ovom položaju otkopan je i jedan grob iz vremena seobe naroda i nekoliko grobova kasnog srednjeg vijeka. Za novootkriveni antički vodovod na izvoru Peruče utvrđeno je da je vodom opskrbljivao ant. *Aequum*. Njegovi ostaci utvrđeni su gotovo na cijeloj trasi u dužini od oko 6 km, **sl. 67**. S obzirom da mu je kaptaža na lijevoj, a grad na desnoj obali Cetine, na položaju Šilovica najprije su pretpostavljeni, a zatim arheološki i potvrđeni ostaci akvedukta koji je na tom mjestu premostio Cetinu.

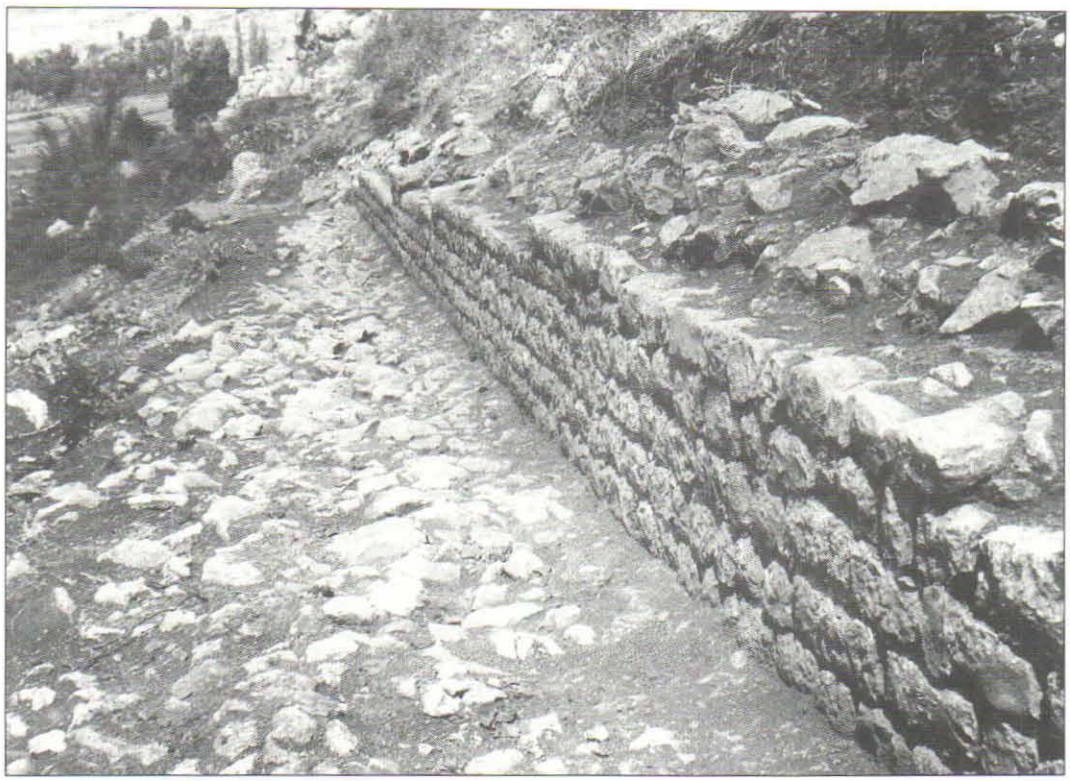

sl. 82. Ostaci vodovoda antičkog Aequuma

sl. 68. Antički nadgrobni spomenik iz Ruduše u Sinju

Zaštitna istraživanja na prostoru pogonske hale ciglane u Ruduši u Sinju velika su arheološka nesreća, jer su izvođena u vrlo otežanim uvjetima gradilišnog prostora, pa su i dobiveni rezultati u slični uvjetima. Nesreća je utoliko veća jer se na ovom prostoru i ranije nailazilo na grobove (1959. godine), pa se uništavanje moglo na vrijeme predvidjeti i spriječiti. Rezultati

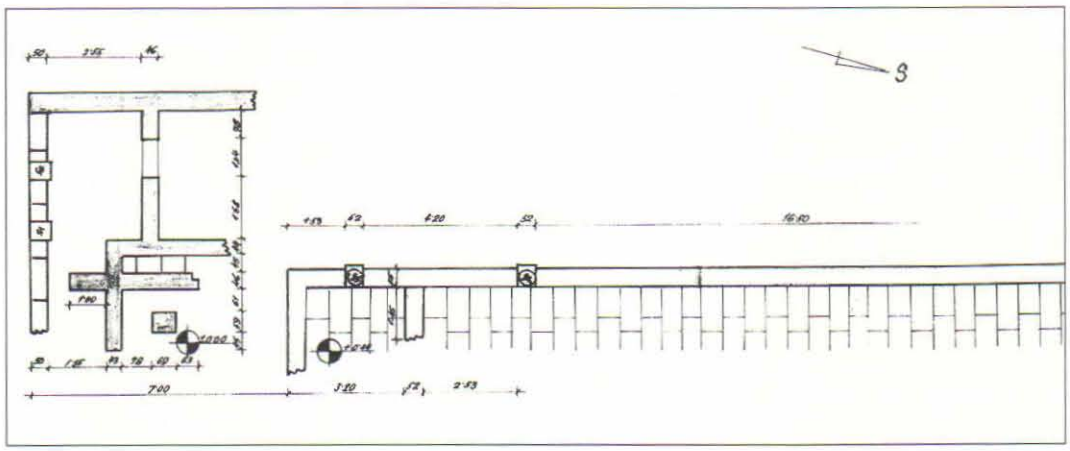

sl. 69. Tloris ostataka antičke građevine u Aequumu otkriveni istraživanjima 1966. godine

sl. 70. Skulptura božice Romae iz Aequuma

postignuti istraživanjima 1970. godine govore da se na ovom položaju nalazila vrlo značajna i prostrana antička domorodačka nekropola s vrlo dobro sačuvanim osebujnim nadgrobnim spomenicima, **sl. 68**. Uništenje nekropole u Ruduši stoga je veliki propust tadašnjih djelatnika muzeja u Sinju, ali i službe zaštite spomenika kulture. Zaštitnim istraživanjima 1970. godine spašena su svega četiri nadgrobna spomenika i ulomci još dvaju, te sadržaj nekoliko spaljenih i skeletnih grobova. Sudeći po ovim i drugim pojedinačnim nalazima, na ovom prostoru nalazila se prostrana antička nekropola *Osiniuma* (ant. naselja na južnim padinama sinjskog Grada) s grobovima od 1. do 4. ili početka 5. stoljeća.

Sva istraživanja na prostoru ant. *Aequuma* na Čitluku u posljednjih nekoliko desetljeća također su imala zaštitni karakter. Iako skromna po obimu, ipak su donijela nove važne elemente i spoznaje o urbanizmu i nekadašnjem izgledu ovog antičkog grada. U kampanji za 1957. godinu istraživalo se u zapadnoj polovici grada. Tom je prigodom otkopan jedan manji kultni objekt s apsidom na istočnoj i pratećim prostorijama popođenim mozaikom na sjevernoj strani. Cjelokupni karakter objekta dopušta pretpostavku da je zapravo bio svetište nekog orijentalnog božanstva. U drugoj sondi, u kampanji 1957. godine, uz zapadni gradski bedem otkopani su i kanali gradske kanalizacije koji su svojim pružanjem najvjerojatnije slijedili raspored gradskih ulica. Ovi su se kanali spajali pod pravim kutem, pa je nalaz potvrdio ranije

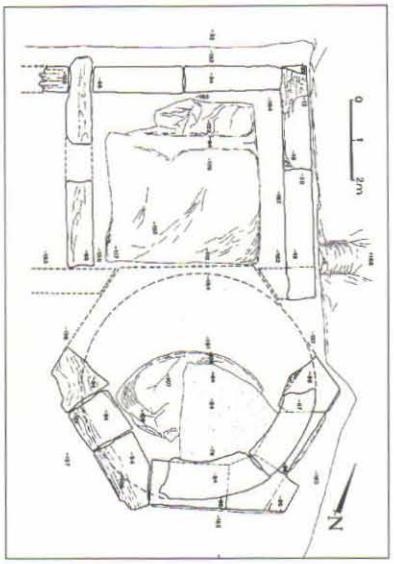

sl. 71. Tloris ostataka kula uz južna gradska vrata Aequuma

sl. 72. Temeljni ostaci kula uz južna gradska vrata Aequuma

pretpostavljeni ortogonalni ulični raster grada. Godine 1966. istraživalo se u zapadnoj polovici grada, nedaleko sjevernog gradskog bedema. U manjoj sondi, uvjetovanoj izgradnjom trafostanice, otkriveni su temeljni ostaci također nekakvog kultnog objekta koji je prema gradskom *cardu* bio otvoren manjim trgom i trijemom sa stupovima, **sl. 69**. Na ovom položaju pronađene su i dvije skulpture: božice Rome i Fortune, što ovom objektu potvrđuje kultno obilježje, **sl. 70**. Zaštitna istraživanja 1981. godine izvođena su na pretpostavljenom prostoru južnih gradskih vrata, a rezultati koji su postignuti također su vrlo zanimljivi. Utvrđeno je da se na ovom prostoru nalazio fortifikacijski sklop uz južna gradska vrata. Sastavljen je od dvije monumentalne kule: vanjske okrugle položene na šesterostranu temeljnu stopu i unutrašnje četvrtaste osnove, **sl. 71**. Konstruktivni spoj ovih kula s bedemima nije pronađen, ali se može pouzdano pretpostaviti s obzirom na uklesani usjek na kamenoj litici uz istočnu stranu četvrtaste kule. Širina ovog uklesanog usjeka odgovara širini blokova četvrtaste kule, pa je vjerojatno da su na isti način (od velikih monumentalnih kamenih blokova, **sl. 72**) u prvoj fazi bili sagrađeni i gradski bedemi. Ostaci drugih kula uz južna gradska ,vrata nisu pronađeni zbog prethodno provedenog sustavnog krčenja tla. Sudeći po obradi kamene podloge, nema sumnje da su se identična utvrđenja nalazila i sa zapadne strane ovih gradskih vrata. Zaštitna istraživanja na Čitluku provedena 1986. godine uvjetovana su iskopom kanala za recentni vodovod. Zanimljiva su, jer su oba izvođena na prostoru istočnog isturenja grada o kojemu do tada nije bilo nikakvih spoznaja. Ovim istraživanjima utvrđeni su vrlo skromni ostaci gradske arhitekture (istraženi su temeljni ostaci dvaju objekata neutvrđene namjene), te suburbane antičke arhitekture, i to na položaju gdje se ranije pretpostavljala gradska nekropola. Značajniji rezultati, međutim, postignuti su daljnjim istraživanjem gradskih bedema. Jugoistočno od foruma, na do tada pretpostavljenom unutrašnjem gradskom prostoru, pronađeni su ostaci gradskih bedema, izgledom i tehnikom zidanja identični onima uz južna gradska vrata. Ostaci bedema otkopani su i na sjevernoj strani istočnog gradskog isturenja, ali su načinom zidanja bitno drukčiji. Sagrađeni su od manjih blokova vezanih većom količinom žbuke, što možda odaje njihovu kasniju gradnju. Ovim istraživanjima je dokazano da je istočno gradsko isturenje nastalo širenjem grada u kasnijim stoljećima, odnosno da je u vrijeme nastajanja i izgradnje *Aequum* imao klasičan oblik tzv. *urbs quadrata*, **sl. 73**. Ovi rezultati potvrđeni su i zaštitnim istraživanjima 1988. godine nedaleko sjeveroistočnog ugla grada. I ovdje je otkopan manji dio gradskih bedema, a ovi su opet, s obzirom da pripadaju prvoj fazi njihove izgradnje, bili slični onima uz južna gradska vrata i dijelu bedema istraženog jugoistočno od foruma. Osim toga, na ovom položaju su 1988. godine otkopani su i ostaci arhitekture koji ne pripadaju antičkom nego srednjovjekovnom razdoblju (prema nalazima ulomaka keramičkih posuda vjerojatno su iz 12. ili 13. stoljeća), što je vrlo zanimljivo, jer je tim arheološkim nalazima po prvi put potvrđeno da je na ovom, do tada izrazito antičkom nalazištu, život nastavljen i u srednjem vijeku makar i u smanjenom obliku.

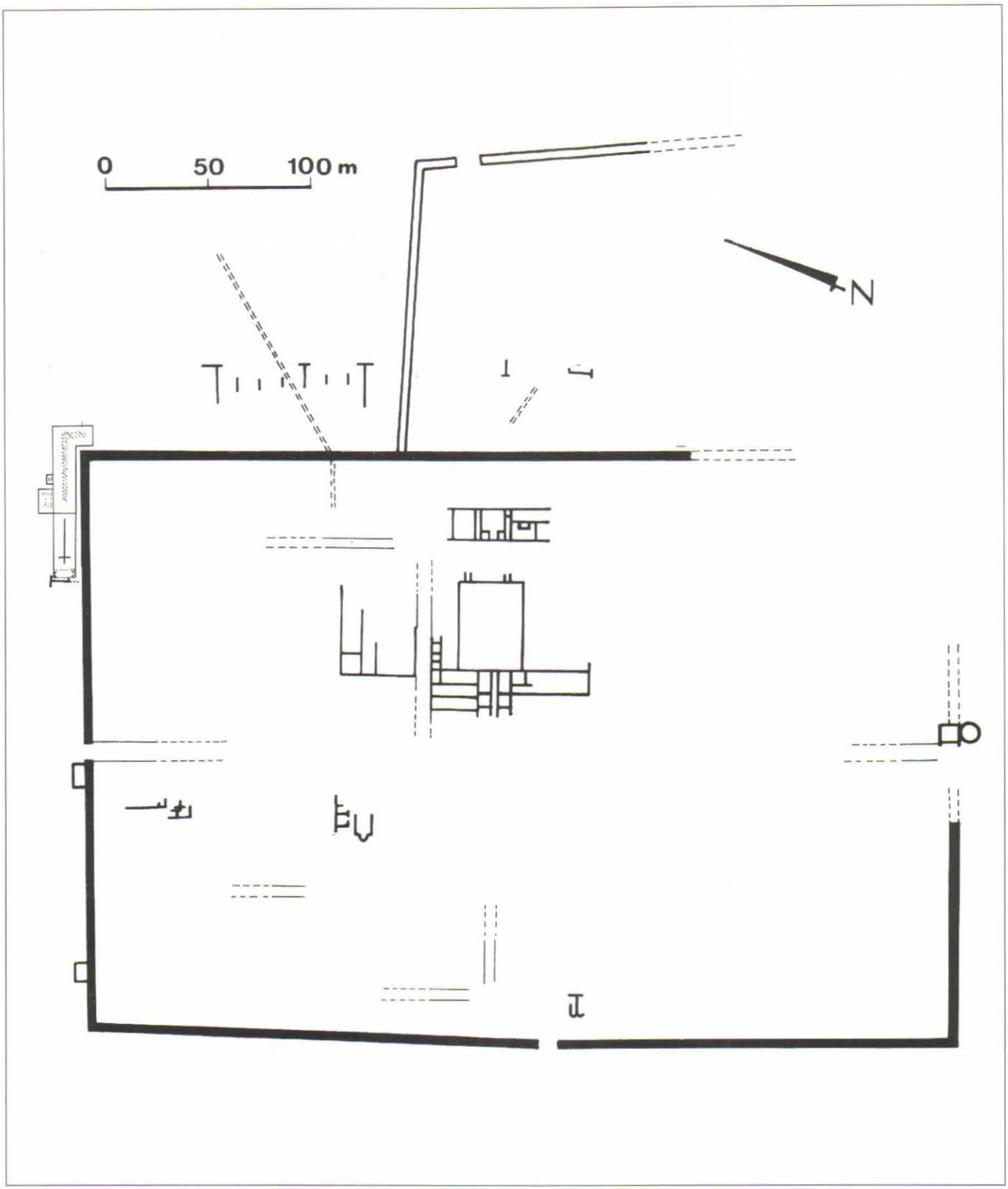

Vrlo značajni rezultati u poratnom razdoblju na polju antičke i kasnoantičke arheologije postignuti su i obradom pojedinačnih i slučajnih nalaza sa šireg Cetinskog prostora, a među ovim, relativno brojnim radovima svakako treba istaknuti nastojanja *Mihovila Abramića, Nenada Cambia, Ive Fadića, fra Nikole Gabrića, Branimira Gabričevića, Smiljana Gluščevića, Stjepana Gunjače, Ivana Marovića, Julijana Medinija, Ante Miloševića, Ante Rendića-Miočevića, Duje Rendića-Miočevića i Marina Zaninovića.*

sl. 73. Ostaci građevina Aequuma, rezultati dosadašnjih istraživanja

C. Rezultati istraživanja srednjovjekovnih nalazišta

sl. 74. Stjepan Gunjača (1909.-1981.)

sl. 75. Tloris dijela groblja i crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine, prema S. Gunjači

sl. 76. Oblici kasnosrednjovjekovnih naušnica iz grobova kod crkve Sv. Spasa

Istraživanja srednjovjekovnih arheoloških nalazišta na prostoru uz gornji i srednji tok rijeke Cetine u poratnom razdoblju bila su najopsežnija i dala su vrlo vrijedne rezultate. Uglavnom ih je izvodio *Stjepan Gunjača*, **sl. 74**, uz povremenu asistenciju *Julija Grabovca, Dušana Jelovine* i *Dasena Vrsalovića*. U novije vrijeme srednjovjekovna cetinska nalazišta iskopavao je i *Ante Milošević*.

Istraživanja srednjovjekovnih nalazišta su započela već u prvim godinama po završetku II. svjetskog rata. U Krunića ogradi u Otišiću u prosincu 1946. godine *Stjepan Gunjača* je započeo otkopavati vidljive ostatake jedne starije građevine za koje je pretpostavljao da predstavlja ostatke ranosrednjovjekovne crkvice. Kako je već u samom početku utvrđeno da se ne radi o crkvici srednjeg vijeka nego o starokršćanskoj crkvi, radovi su ubrzo bila obustavljeni. Naredne 1947. i 1948. godine *S. Gunjača* je započeo s pripremama za iskopavanje groblja i crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine. Istih je godina istraživao i groblje i ranosrednjovjekovnu crkvicu Sv. Mihovila na Ivkovića glavici u Brnazama kod Sinja, da bi ponovo od 1952. do 1954. godine nastavio uokolo crkve Sv. Spasa. Istodobno je, 1953. godine proveo i arheološku reambulaciju, a od 1954. godine sa suradnicima započeo je i zaštitna istraživanja niza arheoloških nalazišta na gornjocetinskom području koje danas pokriva akumulacija HE Peruča. Ova istraživanja s manjim prekidima trajala su do 1958. godine, a nakon toga slijedi gotovo dvadesetogodišnja stanka ispunjena tek rijetkim slučajnim i pojedinačnim nalazima (ranosrednjovjekovnih grobova u Jasenskom, Bajagiću, Potravlju, Otoku, Lučanima i Kijevu - ove nalaze objavio je *Ante Milošević*, te više nalaza ranosrednjovjekovne skulpture u Vrlici, Hrvacama, Grabu - objavio ih je *Nikola Gabrić*). Istraživanja srednjovjekovnih arheoloških položaja ponovo su intezivirana od 1977. godine, a od tada pa do najnovijih dana radilo se na desetak nalazišta u Lučanima, Hrvacama, Glavicama, Sinju, Udovičićima, Turjacima, Jabuci, Trilju i Bisku. Uglavnom su to položaji s ostacima srednjovjekovnih grobova.

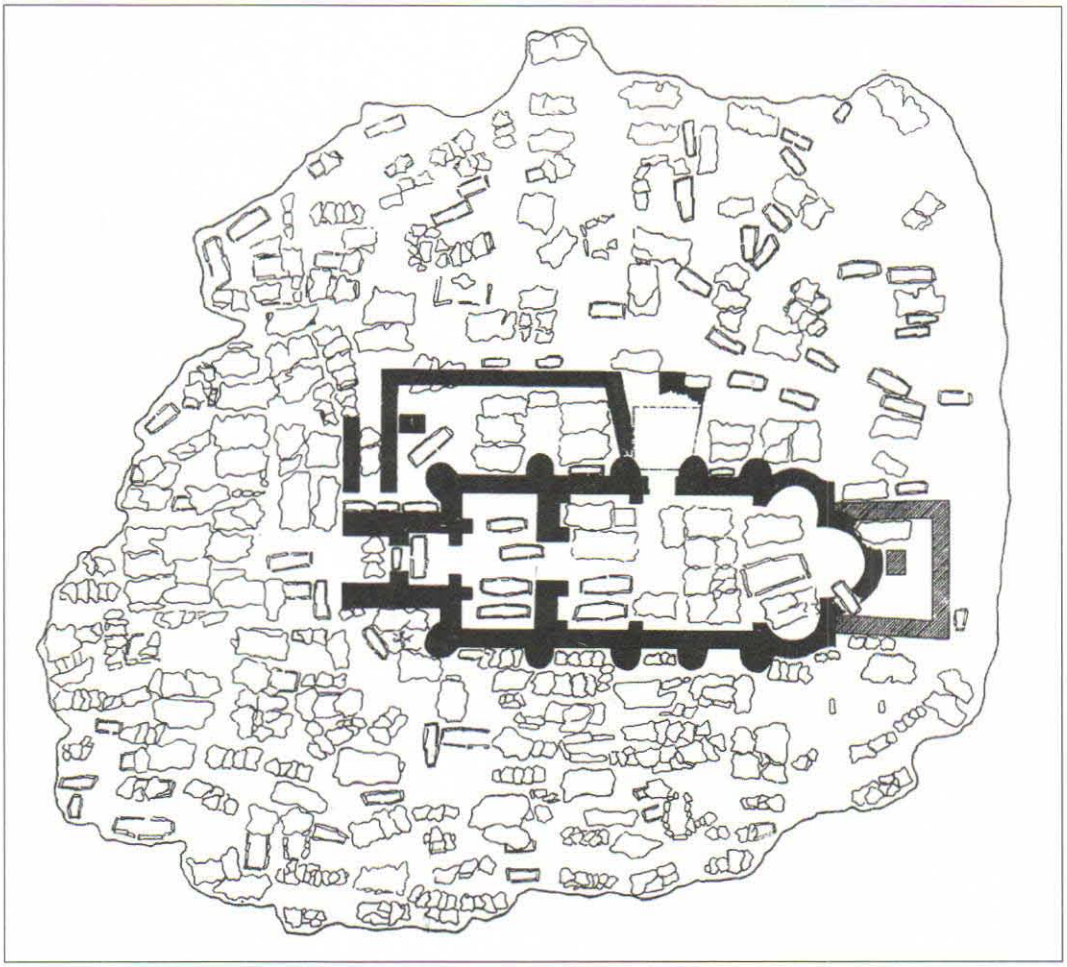

Višegodišnji Gunjačini istraživački radovi na groblju i crkvi Sv. Spasa na izvoru Cetine, osim ranosrednjovjekovne crkve iz 9. stoljeća s pregradnjama iz kasnijih razdoblja, iznijeli su na vidjelo i do danas još uvijek najveće srednjovjekovno groblje na području todobne hrvatske države, **sl. 75**. Na ovom položaju otkriveno je i istraženo ukupno 1.162 groba na površini od oko 11.250 m^2. Po nalazima koji su u grobovima pronađeni, groblje se može datirati u vri-

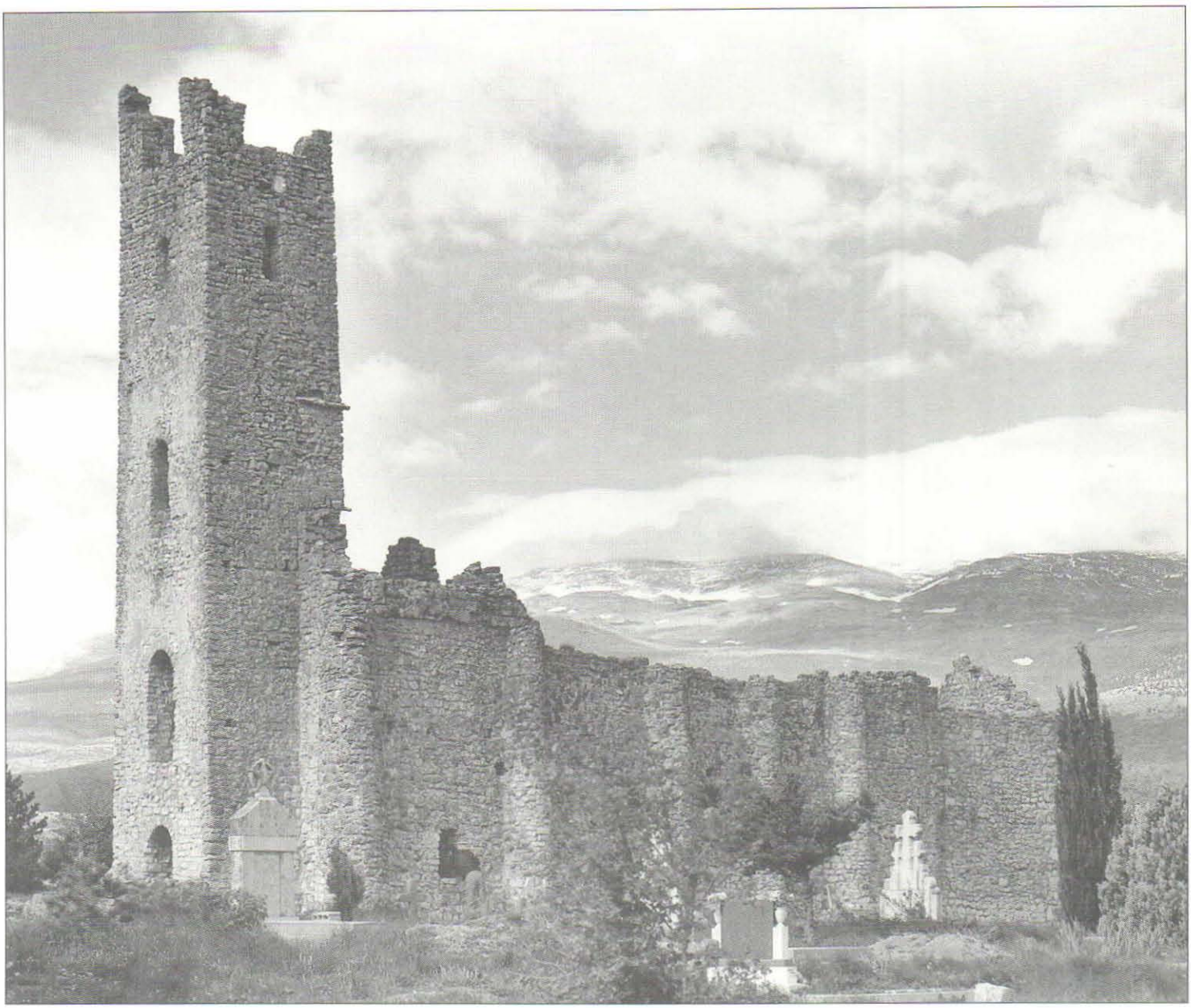

sl. 77. Ranosrednjovjekovna crkva Sv. Spasa na vrelu Cetine

jeme od 11. do 16. stoljeća s povremenim ukopima do današnjih dana. U grobovima su uglavnom pronađeni različiti oblici naušnica (prevladavaju one s tri koljenca i različiti tipovi trojagodnih naušnica, **sl. 76**), prstenja, dugmadi, ukrasnih pločica, ostaci tkanine, pojasne kopče, ostruge, noževi, različiti novac i drugo. Osobito je zanimljiv nalaz vrlo bogato ukrašenog gotičkog pojasa pronađenog u grobu pod najvećim stećkom (pojas je slučajni nalaz iz 1936. godine). Oko 850 grobova imalo je nadzemni spomenik, uglavnom u obliku nadgrobne ploče, a nekoliko ih je bilo pokriveno i vrlo monumentalnim neukrašenim stećcima u obliku sanduka. Nadgrobni su spomenici u cjelini vrlo rijetko ukrašeni, a prevladavaju heraldički motivi i motivi križa. U ovoj višegodišnjoj kampanji u cijelosti je istražena i konzervirana i crkva Sv. Spasa, **sl. 77**, jednobrodna građevina sa zvonikom na zapadnoj i prvotno troapsidalnim svetištem na istočnoj strani. Duže bočne zidove crkve podupiru masivni polukružni kontrafori. U crkvi je pronađeno i više ulomaka crkvenog kamenog namještaja, među kojim su posebno značajne dvije gotovo cjelovito sačuvane natpisne grede oltarne ograde. Na gredama se spominje ime župana *Gostihe* koji je najvjerojatnije crkvu dao i sagraditi. Ulomak s pleterom, uzidan u sjeverni pilastar trijumfalnog luka svetišta crkve, ostavljen je ondje i nakon konzervacije kao dokaz pregradnje crkve u kasnom srednjem vijeku. Na žalost, 1983. godine je otučen za volju nastojanjima tamošnjeg pravoslavnog srpskog stanovništva, da na crkvi izbriše svaki trag njene izvorne katoličke (hrvatske) pripadnosti, **sl. 78**.

sl. 78. Ulomak pletera ugrađen u sjeverni pilastar triumfalnog luka crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine, otučen 1983. godine

Usporedo s istraživanjima na groblju i crkvi Sv. Spasa na vrelu Cetine, *Stjepan Gunjača* je obavljao i manja sondiranja i probna istraživanja na cijelom nizu nalazišta u bližoj okolici. Tako je, npr., na istočnom kraju sela Cetine, nedaleko od zaseoka Totići, naišao na ostatke

starije (vjerojatno antičke) građevine i grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama. Prilozi pronađeni u tim grobovima karakteristični su za ranosrednjovjekovno razdoblje 7. i 8. stoljeća, a nekoliko većih keramičkih posuda upotrebljenih kao urne za pepeo pokojnika, imaju uočljive sličnosti jedino s ranosrednjovjekovnim urnama pronađenim u Kašiću nedaleko Zadra. Na planini Kapnici, na položaju Plazaljke pronašao je i istraživao kamenolom za nadgrobne spomenike i stećke za okolna cetinska groblja kasnog srednjeg vijeka, a na nalazištu Nugo kod Vukovića vrela istraživao je ostatke kasnosrednjovjekovne arhitekture i grobova. Nedaleko vrela Nelaja u Kotluši, na zapadnom rubu Paškog polja, pokušana su istraživanja prethodno uništenog srednjovjekovnog groblja, pri čemu je sakupljeno nekoliko grobnih nalaza koji su te grobove datirali u razdoblje kasnog srednjeg vijeka (13.-14. stoljeće). Manja probna istraživanja i sondiranja Gunjača je pokušao i na nalazištu Pivnice, na njivama zapadno od crkve Sv. Spasa, i ondje utvrdio temeljne ostatke zidova stambenih objekata građenih od grubog priklesanog kamenja vezanog glinom. Ovi nalazi omogućili su mu da se na ovom položaju pretpostavi ostatke srednjovjekovne *Vrh Rike*, naselja kojemu je pripadalo srednjovjekovno groblje i starohrvatska crkva Sv. Spasa.

Otprilike istovremeno s početkom istraživanja groblja i crkve na vrelu Cetine, Gunjača je započeo i istraživanja na nalazištu Mijoljača (Ivkovića ili Bunarska glavica) u Brnazama kod Sinja. Na ovom položaju u dvije istraživačke kampanje (1947. i 1948. godine) otkriveni su ostaci starije antičke arhitekture, ostaci jednog manjeg objekta s kamenom dekorativnom plastikom karakterističnom za starokršćansko razdoblje i temeljni ostaci zidova ranosrednjovjekovne crkvice šesterolisnog tlorisa. U ovoj crkvici pronađeno je i nekoliko ulomaka crkvenog kamenog namještaja koji omogućavaju njeno datiranje u 9. stoljeće. Zaštitnim istraživanjima na ovom položaju utvrđeno je, nadalje, da je ova crkvica stajala do 13. stoljeća, kada je porušena, a preko njenih zidova i u najbližoj okolini nasjelo je groblje kasnog srednjeg vijeka koje je prema nalazima u grobovima trajalo do početka 16. stoljeća, **sl. 79**. Na ovom položaju otkopano je i istraženo ukupno 109 gobova s vrlo rijetkim i za to vrijeme uobičajenim grobnim nalazima (naušnice, prstenje, pojasne predice, ostruga, novac). Jednom od ovih nalaza, međutim, u srednjovjekovnoj arheologiji Dalmacije pripada osobito mjesto, jer je potaknuo problem datiranja jednog dijela srednjovjekovnog dalmatinskog nakita. Radi se o nalazu u grobu br. 88, u kojemu je uz par trojagodnih naušnica pronađen i novac Ludovika Anžuvinskog, što je S. Gunjači omogućilo da ovaj tip srednjovjekovnog hrvatskog nakita datira u 14., a ne kako se do tada običavalo u 9. ili 10. stoljeće, **sl. 18**.

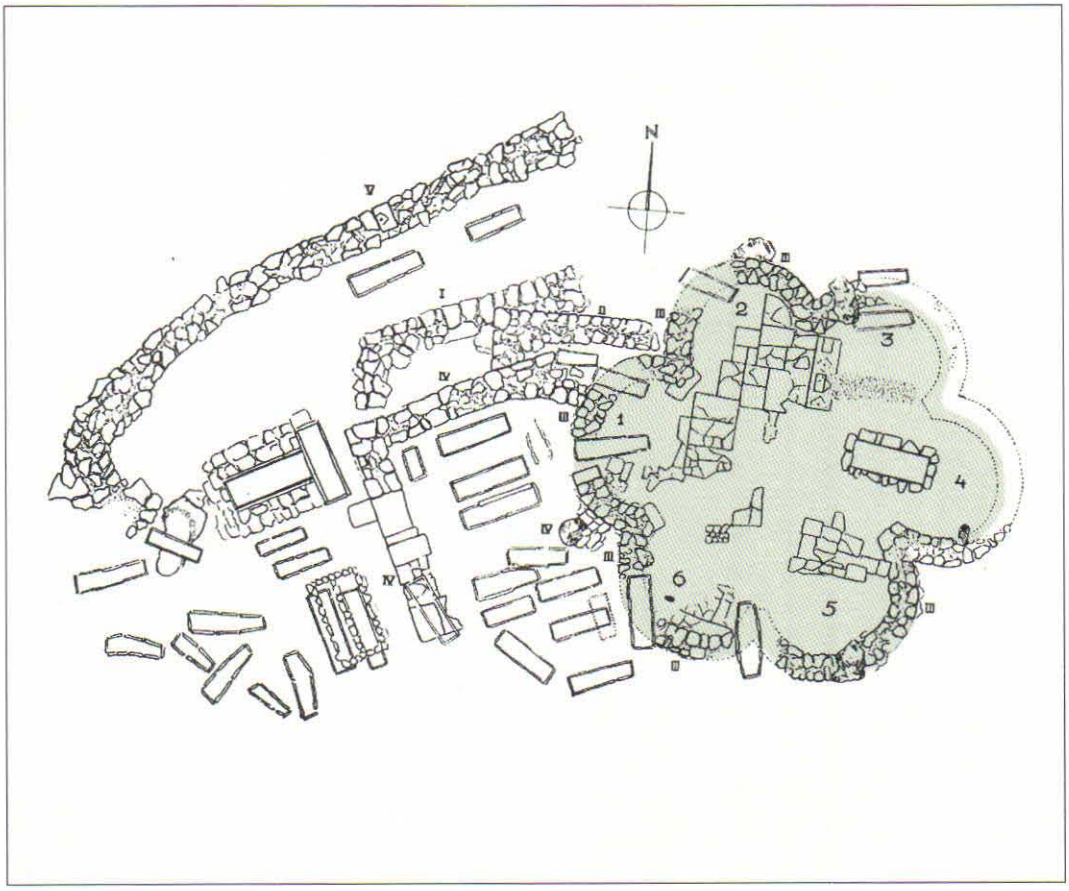

sl. 79. Tloris ostataka ranosrednjovjekovne crkve Sv. Mihovila i dijela groblja kasnog srednjeg vijeka na Ivkovića glavici u Brnazama, prema S. Gunjači

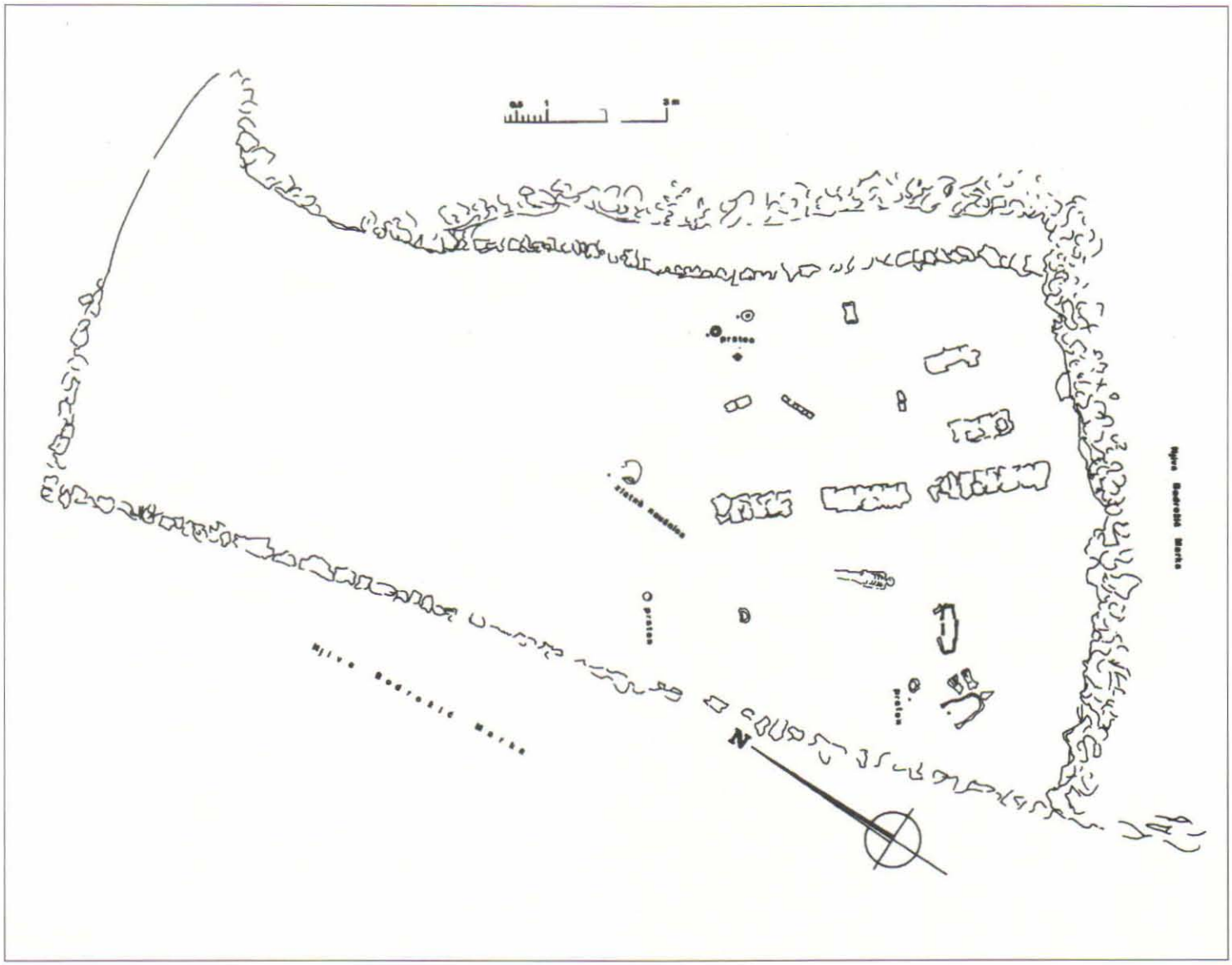

sl. 80. Tloris groblja i ostataka crkve na položaju Crkvina u Koljanima, prema istraživanjima iz 1956. godine

Izgradnja hidroelektrane i brane za njeno akumulacijsko jezero na Peruči (desni pritok Cetine) uvjetovala je prethodna zaštitna arheološka istraživanja cijelog područja koje će kasnije jezerom biti potopljeno. Nakon prethodno provedene reambulacije u veljači i ožujku 1953. godine, ova opsežna zaštitna istraživanja su započela 1954. godine. S arheološkom reambulacijom i zaštitnim istraživanjima započeto je od Peruče prema sjeveru, a osim srednjovjekovnih ova su istraživanja obuhvatila i nekoliko nalazišta iz drugih povijesnih razdoblja na kojima su prethodno ustanovljeni materijalni ostaci. Istraživano je tako već spomenuto manje prapovijesno sojeničko nalazište na utoku Ribarića (desni pritok Cetine) u Cetinu, neolitičko nalazište na položaju Ledinice kod Laktaca, te pećina iznad izvora Dragovića (lijevi pritok Cetine). Istraživana su i dva već spomenuta antička nalazišta: ono na Stražinama, i manje naselje na izvoru već spomenutog Ribarića. Antička nalazišta istraživao je *Branimir Gabričević*, ono u pećini iznad izvora Dragovića *Ivan Marović* (1954. godine) i *Duje Jelovina* (1956. godine), dok je sojeničko naselje na utoku Ribarića i ono neolitičko u Laktacu istraživala uobičajena arheološka ekipa koja je sudjelovala na većini tih zaštitnih istraživanja. Stalni članovi ekipe pored *Stjepana Gunjače* bili su *Duje Jelovina* i *Dasen Vrsalović*, te dokumentarist *Bartul Petrić* i preparator *Josip Bartulović*. Povremeno su uz već spomenute *B. Gabričevića* i *J. Grabovaca* na ovim istraživanjima sudjelovali i *Tomislav Marasović, Mladen Nikolanci, Josip Posedel* i *Mate Suić*.

Već je rečeno da su zaštitna arheološka istraživanja na prostoru buduće akumulacije započela 1954. godine, nastavljena su 1956. (1955. nije se radilo zbog nedostatka sredstava), a završena 1958. godine. U ovoj četverogodišnjoj istraživačkoj kampanji istraživalo se na tridesetak položaja na području sela Donji Bitelić (nalazišta Majdan, Glavica, Jukića brig, vinograd Milana Kelave i Šilovica), Laktac (nalazišta Crkvina, Kravarice, Ledinice, Krvavica, Mramori i Ogrljak), Dabar (nalazišta Crkvina i njiva Ilije Krajine), Maljkovo (nalazišta Greblje,

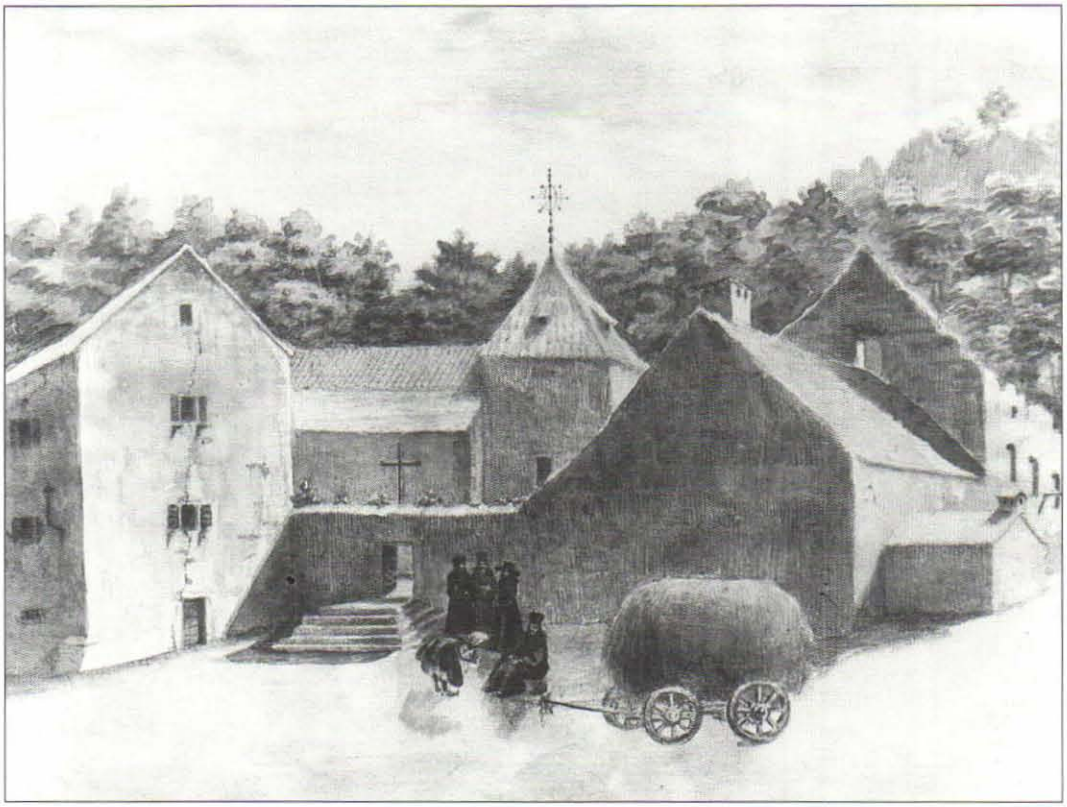

sl. 81. P. Zečević, Manastir u Dragoviću, akvarel iz 19. stoljeća

sl. 82. Antički nadvratnik s grifonima i kantarosom prenešen 1995. godine iz Dragovića u MHAS

Grudine, kuća Frane Bilandžića, Mijaljuša, Podgora, njiva Marijana Solde i utok Ribarića), Podosoje (nalazišta Crkvina, Grabići, Grebljice, Stražine, Vruljak), i Koljane (nalazišta Crkvina, pećina iznad izvora Dragovića, Stari manastir u Dragoviću, Vukovića most i Zagorčeva kuća). U cjelosti, sva ova istraživanja nisu dala neke osobito vrijedne arheološke rezultate, ali su, dakako za arheološku topografiju gornjeg toka rijeke Cetine, od iznimne važnosti. Stoga sve rezultate dobivene ovim istraživanjima ovdje nećemo pojedinačno iznositi, nego ćemo se ograničiti samo na one značajnije, a sve druge pojedinosti vezane za ova nalazišta nalaze se u odgovarajućim kataloškim jedinicama u *Katalogu arheoloških nalazišta i nalaza u Cetini* u posebnom dijelu ove knjige. Iz ove kampanje stoga izdvajam samo ona istraživanja koja su dala značajnije rezultate.

sl. 83. Ostaci crkvice kasnog srednjeg vijeka na seoskom groblju u Laktacu

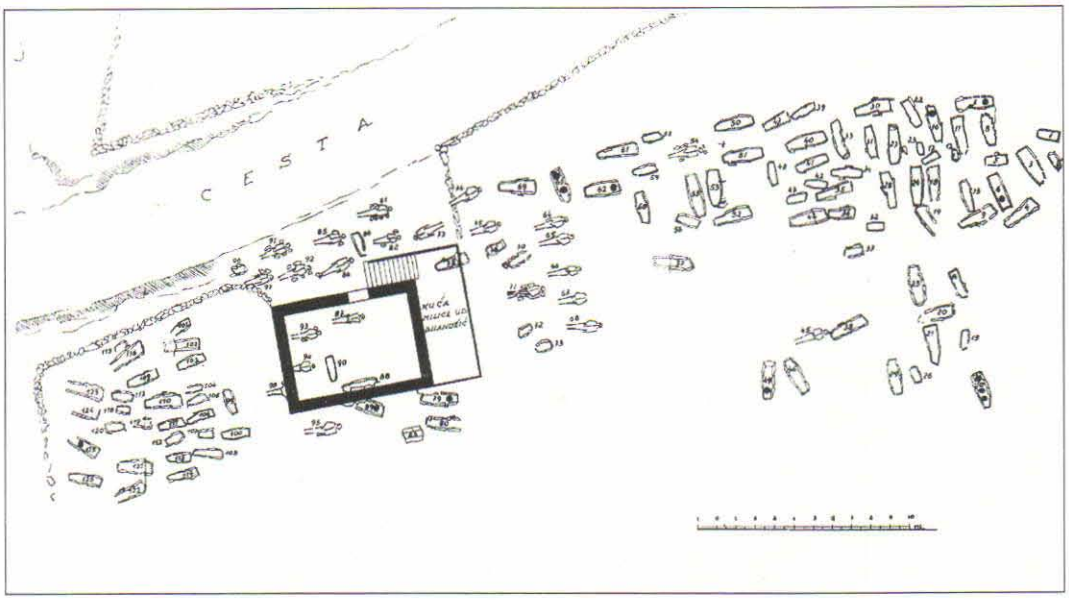

sl. 84. Tloris istraženih grobova na položaju Greblje u Maljkovu, prema D. Jelovini

1. U Podosoju, nedaleko od Račića kuća, na položaju Crkvina istraživana je crkva i groblje kasnog srednjeg vijeka (prethodno je krajem 19. stoljeća crkvu istraživao i P. Stanić). U grobovima su pronađeni vrlo rijetki nalazi, a u crkvi su kao spolije pronađeni ulomci kamenog crkvenog namještaja ranog srednjeg vijeka. Kasnije je utvrđeno da ovdje pronađeni ulomci izvorno pripadaju opremi ranosrednjovjekovne crkve u Gornjim Koljanima.

2. U Koljanima su izvedena revizijska istraživanja na dva otprije poznata i značajna arheološka položaja: na položaju Crkvina, i kod Vukovića mosta na Cetini. Revizijskim istraživanjima na Crkvini utvrđeno je da je za posljednjeg krčenja 1936. godine uništeno gotovo cijelo nalazište, i da više nema mogućnosti dopuniti tloris i arheološke nedoumice preostale nakon Stanićevih i Radićevih istraživanja krajem 19. stoljeća, **sl. 80**. Ovom prigodom otkopani su vrlo rijetki nalazi (jedna zlatna naušnica, ostruga, pojasna kopča i nekoliko komada prstenja). Ni istraživanja kod Vukovića mosta nisu donijela novih spoznaja. Revizijom je utvrđeno da na ovom položaju nema više grobova od onih koje je svojevremeno iskopao F. Radić i u jednom od njih pronašao značajne ranosrednjovjekovne nalaze (karolinški mač, ostruge i nekoliko drugih nalaza).

3. Na položaju Starog manastira u Dragoviću, **sl. 81** pronađeno je više ulomaka skulpture ranog srednjeg vijeka, ali nastojanja oko pronalaska pripadajuće crkve nisu donijela rezultata. Kasnije je, također, utvrđeno da dio ovih ulomaka pripada opremi crkve ranog srednjeg vijeka u Koljanima. Nakon rušenja i preseljenja manastira pronađeni ulomci ranog srednjeg vijeka prenešeni su u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, a dio, kao spolije ugrađenih antičih natpisa, ostavljen je u manastiru. Kasnije su (prema usmenim podacima paroha manastira 1979. godine) odneseni u neki manastir u Srijemu, a jedini, koji je do danas preostao (ulomak sarkofaga s dijelom natpisa koji spominje *princepsa* nekog kaštela) nakon "Oluje", 1995. godine, s još nekoliko kasnije pronađenih kamenih spomenika, prenesen je u Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, **sl. 82.**

sl. 85. Elipsasti vijenac kao nadzemna oznaka kasnosrednjovjekovnih grobova nedaleko izvora Ribarića u Maljkovu

4. U Laktacu, na položaju seoskog groblja, pronađeni su temeljni ostaci crkve kasnog srednjeg vijeka, **sl. 83**, u koju su, kao spolije, bili ugrađeni ulomci antičkih natpisa i ulomci skulpture ranog srednjeg vijeka. Crkvica je jednobrodna pravokutna građevina s četvrtastom apsidom na istočnoj strani. Uz crkvu je bilo i nekoliko grobova kasnog srednjeg vijeka pokrivenih monolitnim nadgrobnim neukrašenim pločama. Za ranosrednjovjekovne ulomke, kao i za one iz Dragovića i Podosoja, naknadno je utvrđeno da pripadaju opremi crkve iz Koljana.

5. Na položaju Greblje u Maljkovu istraženo je groblje kasnog srednjeg vijeka s ukupno 140 grobova, **sl 84**. Dio grobova na ovom položaju prethodno je bio uništen krčenjem za vinograd oko 1930. godine. U grobovima istraženog dijela groblja pronađeni su vrlo skromni nalazi: nekoliko pari trojagodnih naušnica, prstenje i mletački novac.

6. U Maljkovu, nedaleko izvora Ribarića, uz cestu Sinj-Vrlika istraženo je desetak kasnosrednjovjekovnih grobova s vrlo rijetkim nalazima (igle i kauri-školjke). Osobitost grobova na ovom položaju je njihova nadzemna oznaka; grobovi su, naime, na površini zemlje označeni elipsastim vijencem kamenja. Grobovi ovakvih osobina, osim na ovom položaju kod Ribarića, istraživani su i u Podosoju i Stražinama kod Vrlike, i na položaju Žabljak na Biteliću.

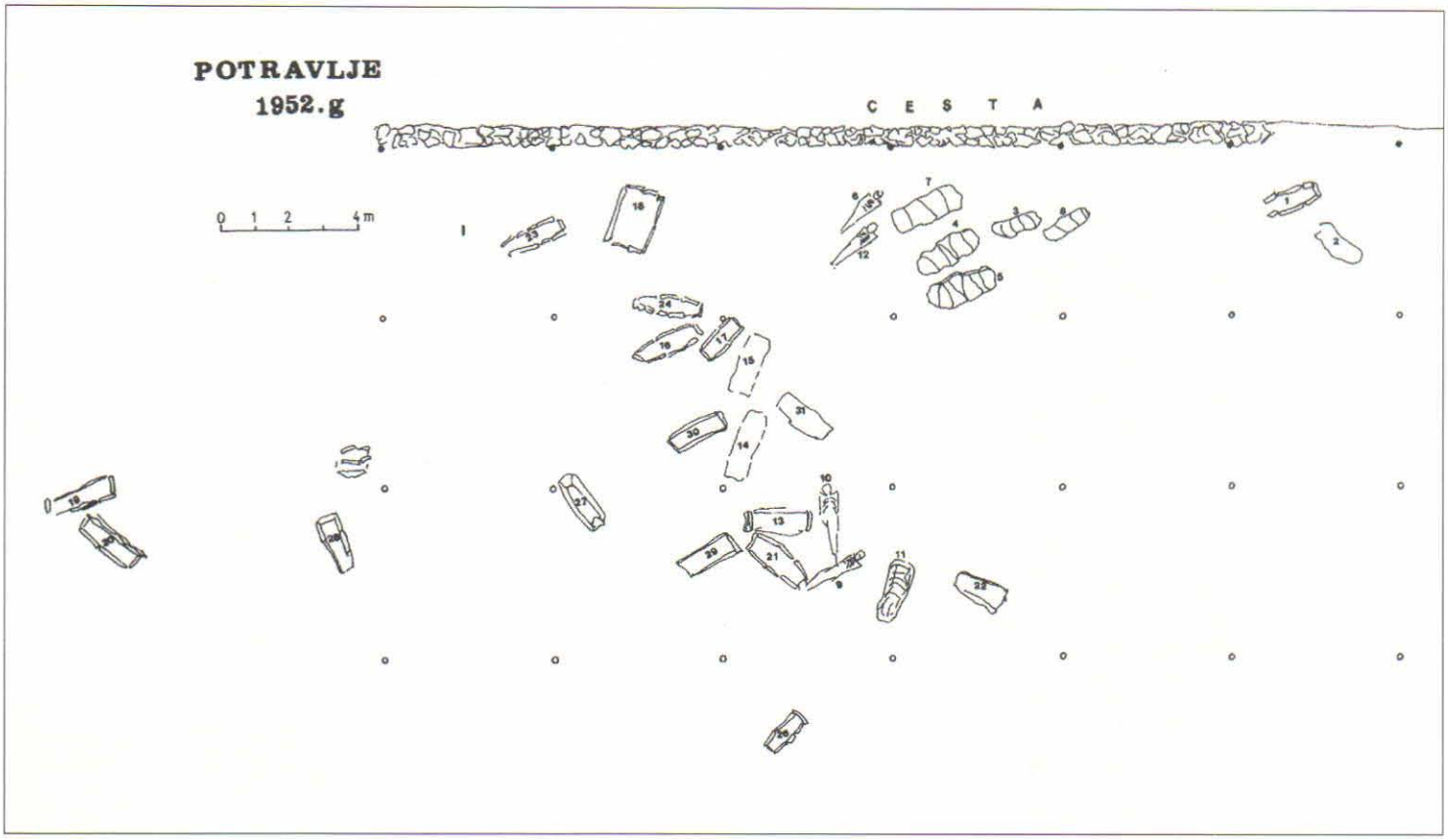

sl. 86. Tloris istraženih grobova u Potravlju iz 1952. godine

U srednjovjekovlju Cetine ovi grobovi su nesumnjivo novost, a s obzirom na povijesne odrednice, Gunjača im pretpostavlja vlašku pripadnost, **sl. 85**.

Usporedo sa zaštitnim arheološkim istraživanjima na prostoru gornje Cetine i buduće akumulacije HE Peruča, arheološka je ekipa obavljala je i zaštitna istraživanja na još nekoliko položaja: na položaju Grudine u Potravlju, na položaju Brig kod izvora potoka Zduš nedaleko Vrlike, na kasnosrednjovjekovnom groblju kod Latinčevih kuća u Trilju i na položaju Okolište, također u Trilju

Istraživanja nalazišta na položaju Grudine u Potravlju 1952. i 1953. godine obavili su *Ivan Marović, Julije Grabovac* i *Mladen Nikolanci*. Na ovo nalazište pozornost je prethodno skrenuo *L. Marun* svršetkom 19. stoljeća. Kako bilježi u svojim dnevnicima, on je na ovom položaju prethodno ustanovio ostatke starokršćanske crkve (dugačke 25 i široke 21 m) i više ulomaka kamenog crkvenog namještaja. Istraživanjima 1952. i 1953. godine na ovom položaju, ostaci crkve koju spominje Marun nisu pronađeni, ali je otkopana druga, manja crkvica kasnog srednjeg vijeka i uokolo nje 32 groba (od toga 30 kasnosrednjovjekovnih i 2 presvođene kasnoantičke grobnice), **sl. 86**. Crkvica je gotovo kvadratnog oblika (dugačka 9 i široka 8,45 m) sa četvrtastom apsidom na jugoistočnom zidu. U istraženim grobovima nađeni su rijetki grobni nalazi (nekoliko naušnica - od toga jedan par trojagodnih, par kasnosrednjovjekovnih željeznih ostruga, dijelovi dijademe, pojasna kopča i aplike pojasa). U nasipima uokolo crkvice nađeno je nekoliko antičkih i ranokršćanskih kamenih ulomaka, od kojih je jedan ulomak kapitela, koji se spoja s drugim, kojega je prethodno pronašao Marun.

Istraživanja na preostala tri položaja izvodila su se su usporedo sa završetkom velike istraživačke kampanje u gornjoj Cetini. Na položaju Brig, kod izvora potoka Zduš kod Vrlike, 1958. godine istraživao je *Duje Jelovina*, a kod Latinčevih kuća i na položaju Okolište u Trilju iste godine istraživao je *Stjepan Gunjača*. Prigodom zaštitnih istraživanja u Zdušu kod Vrlike pronađena su samo dva groba ranog srednjeg vijeka, i u njima kao prilozi dva željezna noža i jedna keramička posuda. Istovremeno su za Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu s istog nalazišta nabavljene još tri keramičke posude izvađene iz prethodno uništenih grobova. Utvrđeno je, nadalje, da su ovim zadnjim krčenjem nalazišta i zaštitnim istraživanjima pronađeni zadnji ostaci nekada prostranog ranosrednjovjekovnog groblja koje je počelo uništavati, kako svjedoči L. Marun, još 1902. godine. Prema Marunovim podacima, u grobovima ovog groblja, prethodno uništenim vađenjem pijeska 1902. godine, pronađeno je više grobnih priloga (željezna koplja i strelice, par ostruga s petljama, keramičke posude, različiti oblici naušnica, prstenja, **sl. 87**, i drugo).

sl. 87. Srebrni ranosrednjovjekovni prsten iz groba u Zdušu

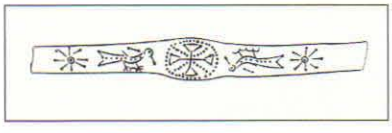

sl. 88. Stećci i grobovi kasnog srednjeg vijeka pod Borinovcem u Trilju

Istraživanja na oba spomenuta nalazišta u Trilju iznijela su na vidjelo grobove kasnog srednjeg vijeka. Na položaju kod Latinčevih kuća istraženi su zadnji ostaci groblja, koje je djelomično još 1936. godine oštetilo proširenje ceste. U kampanji za 1958. godinu istraženo je 38 grobova obloženih kamenim pločama s vrlo rijetkim sačuvanim poklopnicama. Nalazi u grobovima sasvim su oskudni (prstenje, naušnice i ulomci stakla). Na položaju Okolište istraženo je 11 grobova, bez ikakvih nalaza.

Završetkom ovih iskopavanja u Trilju, u istraživanju srednjovjekovnih cetinskih nalazišta slijedi gotovo dvadesetogodišnji prekid. Slučaj je htio da nakon ovog prekida istraživanja ponovo započnu upravo u Trilju, i to opet na položaju Okolište, na parkiralištu ispred današnje tvornice za preradu plastičnih masa "Cetinka". Prigodom uređenja parkirališta 1977. godine pronađeno je nekoliko grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama, a zaštitnim istraživanjima, koja je na ovom položaju vodio *Nikola Jakšić*, pronađeno je desetak sasvim recentnih grobova. Iste godine obavljena su i zaštitna istraživanja dijela grobova kasnog sred-

sl. 89. S. Gunjača i A. Milošević prigodom istraživanja groblja srednjeg vijeka u Lučanima kod Sinja

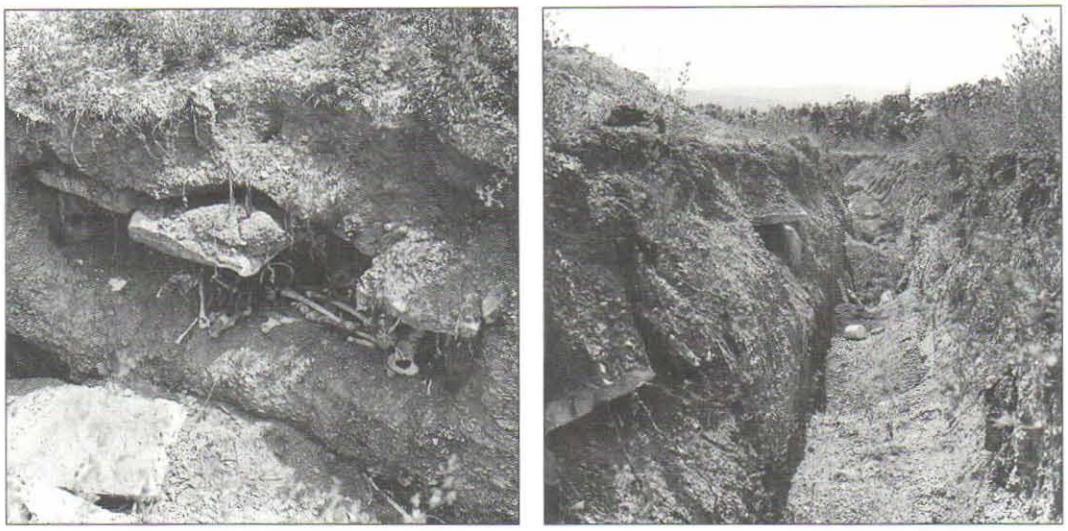

sl. 90. Uništeni grobovi kasnog srednjeg vijeka na položaju Grebčine u Udovičićima

njeg vijeka u zaseoku Žuro u Košutama. Grobovi na ovom položaju pronađeni su prigodom iskopa kanala za vodovod. Nekoliko godina potom, 1980. godine, na položaju Grebčine pod Borinovcem, također u Trilju, *Ante Milošević* je istraživao manje groblje kasnog srednjeg vijeka koje je prethodno dijelom bilo uništeno izgradnjom okolnih stambenih i gospodarskih objekata. Ovim istraživanjima otkopano je i istraženo ukupno 57 grobova, od kojih je njih 25 nad zemljom bilo obilježeno nadgrobnim pločama i stećcima, **sl. 88**. Grobovi su u pravilu bili obloženi i pokriveni kamenim pločama, s vrlo rijetkim nalazima. Stećci su mahom loše obrađeni i uglavnom neukrašeni. Samo su dva spomenika bila ukrašena motivima križa, polumjeseca, rozete i ljiljana .

Naredne 1981. godine *Stjepan Gunjača* i *Ante Milošević* istraživali su manje srednjovjekovno groblje na položaju Bare u Lučanima nedaleko Sinja, **sl. 89**. Istraživanjima na ovom položaju pronađene su dvije skupine grobova: ranosrednjovjekovna skupina od 6 grobova i skupina grobova kasnog srednjeg vijeka s 19 grobova. Prilozi su pronađeni samo u prvoj skupini grobova (keramičke posude, željezni noževi i kresivo).

Uglavnom manja zaštitna istraživanja srednjovjekovnih grobova nastavljena su i narednih godina, a u ime Muzeja Cetinske krajine vodio ih je *Ante Milošević*. Godine 1982. u zaseoku Džaje u Udovičićima, na položaju Grebčine uz istočni rub Sinjskog polja, istraživan je periferni dio većeg srednjovjekovnog groblja. Jedan dio grobova ovog nalazišta prethodno je iste godine uništen iskopom kanala za vodovod, **sl. 90**, a istraživanja su obuhvatila sjeverni rub groblja uz današnju cestu koja iz Otoka vodi prema Grabu. Tom je prigodom istraženo 26 grobova, od kojih su dva nad zemljom bila označena kamenom pločom bez ukrasa. U istraženim grobovima (6 ih je bilo u zemlji, a preostalih 20 bili su grobovi obloženi i pokriveni

sl. 91. Željezni nož i brončani prsten iz grobova s položaja Grebčine u Udovičićima

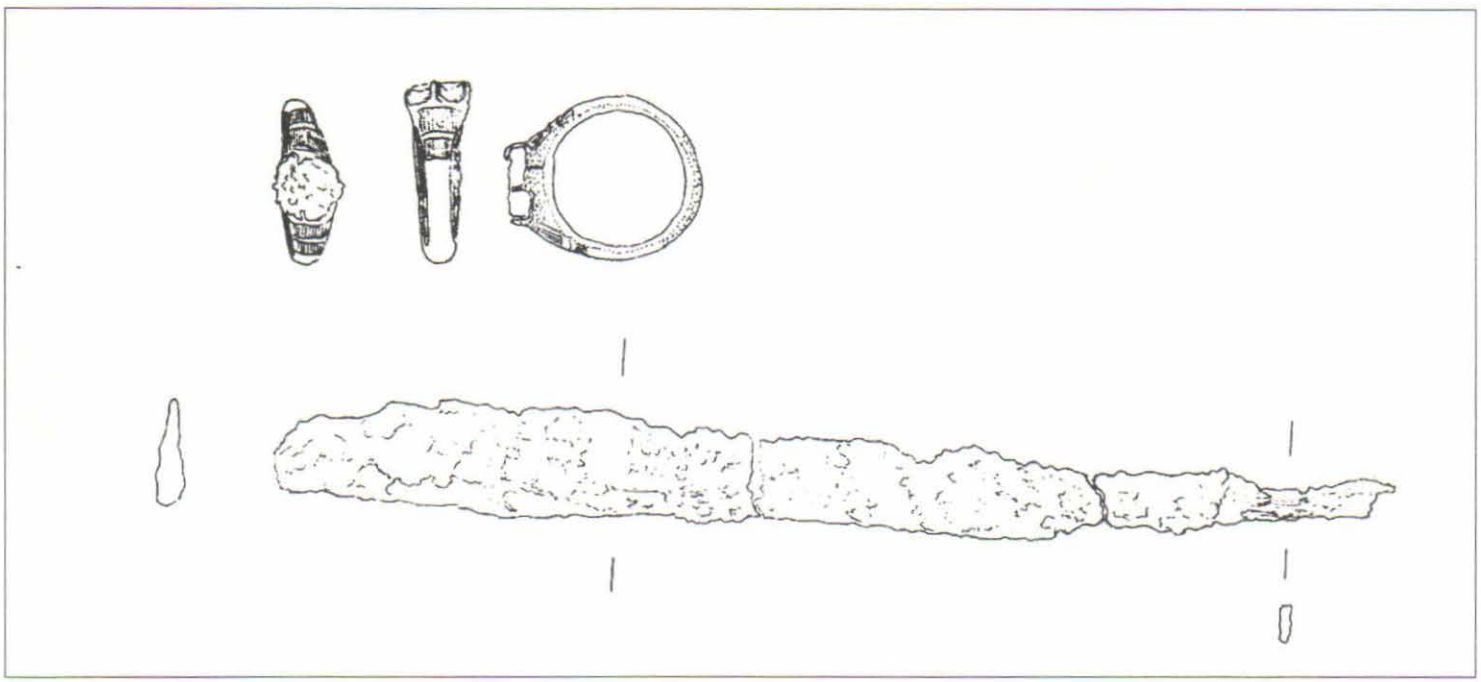

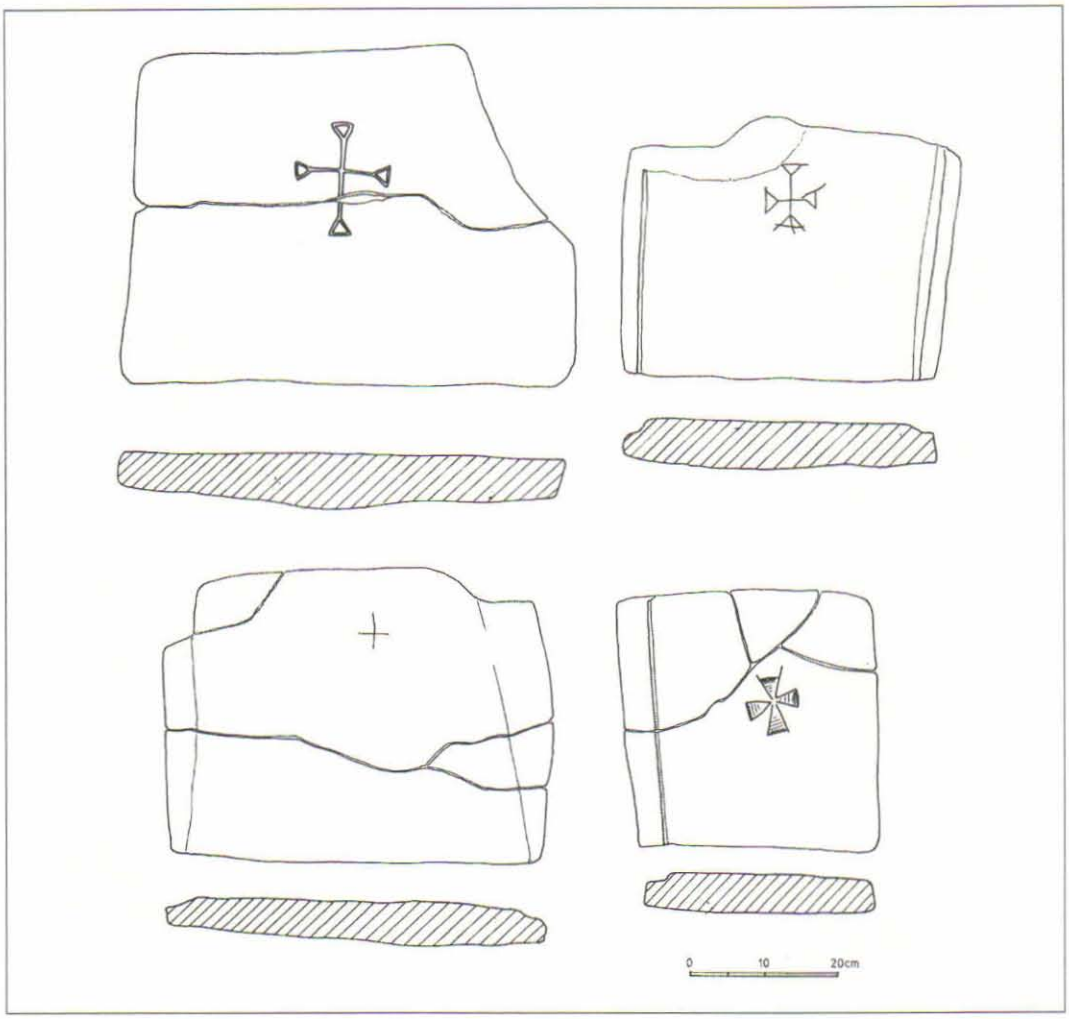

sl. 92. Urezani križevi na donožnicama srednjovjekovnih grobova iz Cetinske krajine (1. Turjaci - Tripaluša, 2. Glavice - Poljakove kuće, 3. Lučane - Bare, 4. Trilj - Borinovac)

pločama od muljike) bilo je vrlo malo nalaza (željezni nož, brončani prsten, **sl. 91**). Iste godine istraživano je i nekoliko srednjovjekovnih grobova kod nogometnog igrališta u Glavicama i na položaju Tripaluša u Turjacima. U Glavicama su otkopana četiri groba u prostoj zemlji. Samo u jednom grobu pronađena je brončana pozlaćena vitica. Četiri groba otkopana su i u Turjacima, ali su ovi svi bili obzidani i pokriveni pločama od muljike. U ovim grobovima nije bilo nalaza, a na donožnici jednog groba bio je urezan križ.

Urezani križevi na donožnicama grobova, **sl. 92,** novina su u tipologiji srednjovjekovnih grobova u Dalmaciji. Koliko nam je poznato, do sada su pronađeni samo na području srednjeg toka rijeke Cetine, a pored ovih na položaju u Turjacima, otkriveni su na već spomenutim nalazištima u Lučanima (Bare) i u Trilju (Grebčine pod Borinovcem), te u Hrvacama na pločama iz uništenih srednjovjekovnih grobova kod Vukova potoka i na tri položaja u Glavicama; u erozijom oštećenim grobovima kod Poljakovih kuća, u grobovima kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Luščić kod Jadrijevića, te prigodom najnovijih istraživanja srednjovjekovnog groblja kod Gluvinih kuća.

Posljednja veća zaštitna arheološka istraživanja srednjovjekovnih nalazišta izvedena su 1984., 1985. i 1986. godine na tri položaja u Bisku (na Poljanicama, na položaju Igralište i na položaju Škalje) i tijekom 1996. i 1997. godine na dva položaja "Iza grede" u Glavicama (kod Gluvinih i Jojinih kuća).

Zaštitna istraživanja u Bisku potaknuta su izgradnjom HE Đale, a na svim navedenim položajima odreda su istraživana kasnosrednjovjekovna groblja. Groblje na Poljanicama najznačajniji je istraživani srednjovjekovni položaj u Bisku. Groblje je bilo raspoređeno u tri skupine, nesumnjivo ovisne o fizičkim mogućnostima ukopa na samom terenu, pri čemu je treća skupina od 6 grobova bila ukopana u kamenu prapovijesnu gomilu. Groblje je sadržavalo ukupno 28 grobova, od čega su tri bila označena monumentalnim i bogato ukrašenim stećcima - sljemenjacima, **sl. 93**. Na jednom stećku je ćiriličkim slovima uklesana 1440. godina. Svi su grobovi bili obloženi i pokriveni kamenim pločama. S obzirom da pripadaju kasnom srednjem vijeku, nalazi u njima su relativno skromni (željezne igle, mala brončana dugmad, novac, naušnice, ogrlica, pojasna kopča, ostaci srme, **sl. 94**).

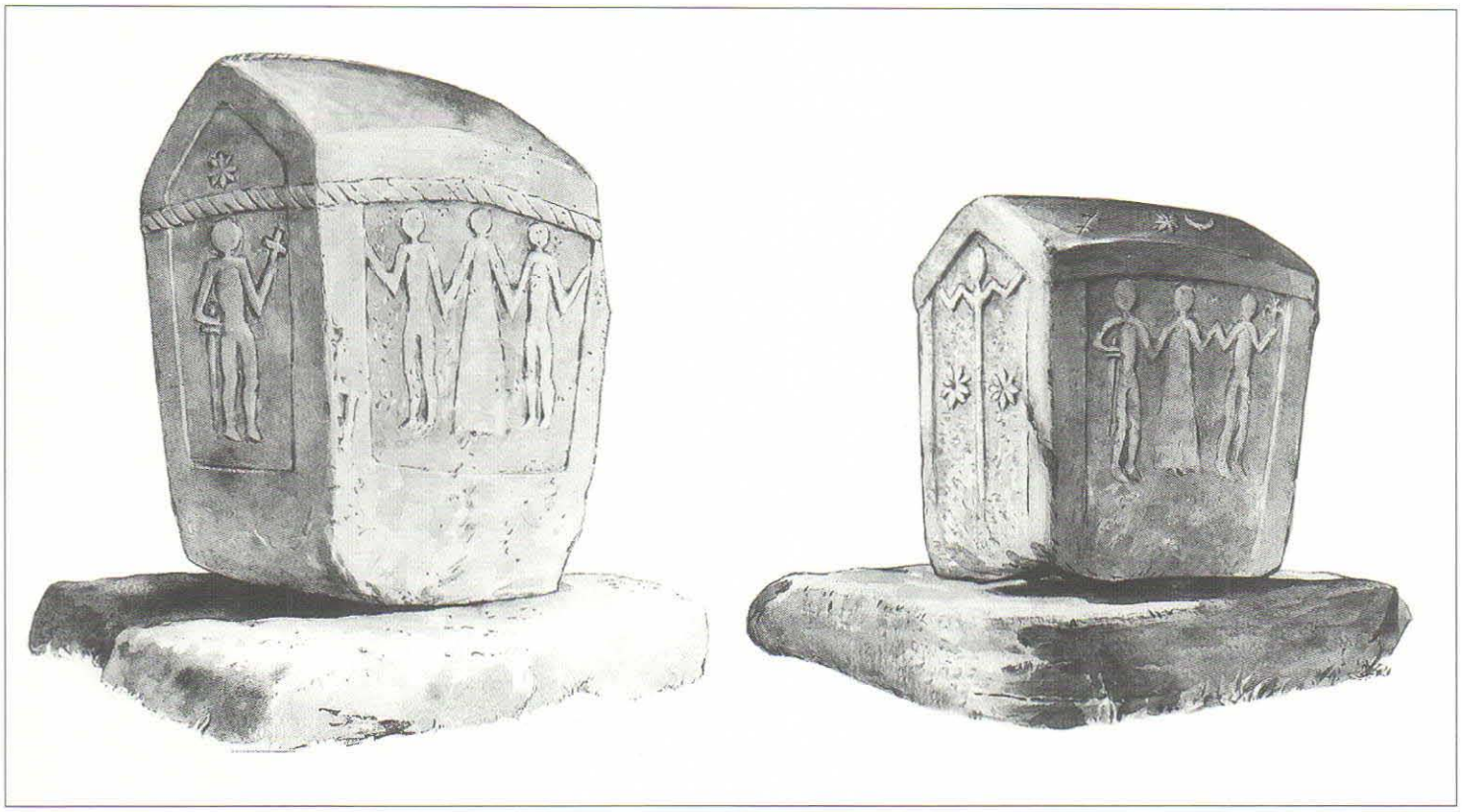

sl. 93. Stećci kasnosrednjovjekovnog groblja na Poljanicama u Bisku

Na položaju Igralište, uz sjevernu stranu današnjeg seoskog groblja u Bisku, istraživani su grobovi dvaju vremenskih razdoblja: kasnosrednjovjekovnog i kasnoantičkog. Pri tome su kasniji srednjovjekovni grobovi u potpunosti uništili ranije antičke, i to na način da su ukopi kasnog srednjeg vijeka praznili ranije grobove u koje se ponovo ukapalo. U sredini groblja pronađeno je i skupno ukapalište za izmještene kasnoantičke skelete. Grobovi su uobičajenog oblika (obloženi i pokriveni kamenim pločama) s vrlo rijetkim nalazima (brončane i srebrne vitice, novac). Na ovom položaju otkopano je i istraženo ukupno 66 grobova, od kojih su dva nad zemljom bila označena neukrašenim kamenim pločama.

Na položaju Škalje istraživano je manje kasnosrednjovjekovno groblje ukopano u ruševne ostatke antičkih građevina. Na ovom položaju istraženo je 14 grobova. Svi su bili obloženi i pokriveni kamenim pločama. Po nalazima u grobovima (željezna sjekira i noževi, mala brončana dugmad, male željezne kukice - djelovi odjeće, i okovi obuće) suditi je da pripadaju 16. i 17. stoljeću.

Najnovija istraživanja srednjovjekovnih groblja na trima položajima "Iza grede" u Glavicama 1996. i 1997. godine, posljednja su u nizu dosadašnjih arheoloških istraživanja na prostoru Cetinske krajine. Svi položaji istraživani su zajedničkim naporom Muzeja Cetinske krajine (*Vedrana Gašparac*) i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (*Ljubo Gudelj, Ante Milošević* i *Maja Petrinec*).

Na položaju kod Gluvinih kuća 1996. godine iskopano je 14 grobova, **sl. 95**, od kojih se jedan po nalazima (prstenje, naušnica, željezni nožić, keramička posuda) može datirati u rani srednji vijek, a ostalih 13 (nekoliko tipova naušnica među kojima prevladavaju jednojagodne) u srednji vijek. Neki od ovih srednjovjekovnih grobova su na donožnicama imali urezane križeve. Stotinjak metara zapadno od ovog malog groblja, na položaju Kongor, iskopan je jedan prethodno oštećen kasnoantički grob i u njemu kao prilog fibula, vršak strelice i željezni nož.

Na istoj brdskoj kosi, oko 400 m zapadnije od ovih položaja, kod Jojinih kuća, također je manje ranosrednjovjekovno groblje, na kojem su istraživanja započeta 1997. godine. Probnim istraživanjima kod kuće Ivana Poljaka otkopano je na velikoj dubini 15 ranosrednjovjekovnih grobova obloženih i pokrivenih pločama od muljike. Nalazi su relativno rijetki, a pored uobičajenih keramičkih posuda i željeznog nožića, zanimljiv je nalaz mreže za kosu složene od metalnih cjevčica i staklenih perlica.

Vrijedni arheološki rezultati pri obradi nalaza i nalazišta cetinskog srednjevjekovlja postignuti su i obradom slučajnih i pojedinačnih nalaza, a osim već spomenutih *Ljube Karamana, Stjepana Gunjače, Duje Jelovine* i *Ante Miloševića*, svoj trud u tim nastojanjima

posljednjih desetljeća iskazali su posebno *Frane Buškariol, Magdalena Dragičević, fra Nikola Gabrić, Zlatko Gunjača, Nikola Jakšić, Lovre Katić, Tomislav Marasović, Ivo Petricioli, Vladimir Sokol, Ante Josip Soldo, Zdenko Vinski, Ksenija Vinski-Gasparini, Dasen Vrsalović* i *Marian Wenzel*, te u najnovije vrijeme *Tonči Burić, Vedrana Delonga, Miljenko Jurković, Maja Petrinec* i *Tomislav Šeparović*, obrađujući uglavnom rezultate istraživanja i nalaze iz vrlo važne starohrvatske crkve Sv. Spasa i pripadnog joj srednjovjekovnog groblja u staroj Vrh Rici.

o O o

Završavajući ovaj pregled arheoloških istraživanja u Cetini, držim na kraju nužnim upozoriti na činjenicu da se arheološka istraživanja na području gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, s većim ili manjim prekidima, izvode već gotovo 150 godina. Sva ova dosadašnja istraživanja uglavnom su imala zaštitni karakter, pa su stoga značajniji i sveobuhvatniji arheološki rezultati izostali. Uz to, u proteklom razdoblju prikupljen je veliki broj slučajnih i pojedi-

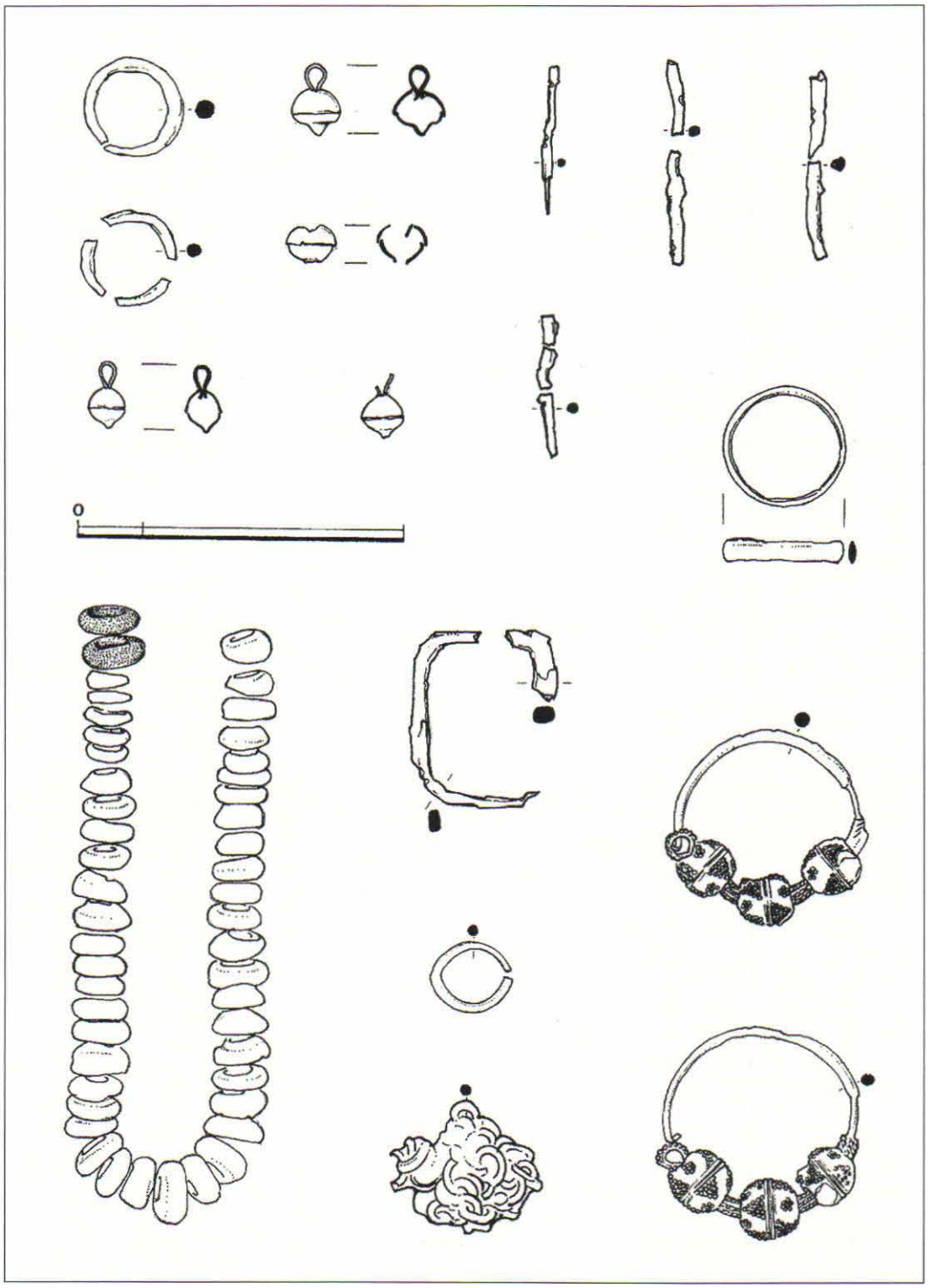

sl. 94. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnih grobova pod stećcima na Poljanicama u Bisku

načnih, ponekad vrlo značajnih nalaza, koji se danas čuvaju u muzejima u Sinju i Splitu, te manjim dijelom u Zagrebu (nalazi s Garduna i iz vrličke okolice otkupljeni od privatnih kolekcionara početkom 20. stoljeća) i Sarajevu (nalazi koje je krajem 19. stoljeća obilazeći područje gornje Cetine prikupio *C. Patsch*). Značajan nedostatak u dosadašnjim postignutim arheološkim rezultatima predstavlja i činjenica da na cetinskom području gotovo da i nije bilo sustavnih arheoloških rekognosciranja. Izuzetak su, zbog rata još nedovršena rekognosciranja prapovijesnih gradinskih naselja, te rekognosciranja korita rijeke Cetine u Sinjskom polju koja su potaknuta brojnim i značajnim nalazima iz svih prapovijesnih i povijesnih razdoblja. Od 1990.-1995. godine rekognosciranja korita Cetine obavili su *Zdenko Brusić, Smiljan Gluščević* i *Ante Milošević*.

Zbog svega naprijed rečenog, naša današnja saznanja o arheološkoj problematici cetinskog područja vrlo su fragmentarna i često nedorečena. Sasvim je izvjesno da je ovakvom načinu rada i postignutim rezultatima sukladna i arheološka topografija koja slijedi. Međutim čak i ovako dobiveni rezultati upozoravaju na činjenicu da je područje gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine arheološki izuzetno izdašno područje i da mu u budućnosti, kad to do sada nije bilo moguće, treba posvetiti daleko veću arheološku pozornost. Postojeća opremljenost i organiziranost struke, posebno u Sinju, u tom smislu još uvijek ne pruža dobro jamstvo, pa bi u najskorije vrijeme ovaj nesumnjivo primarni arheološki zadatak trebalo odgovorno rješavati. Ako tome ovaj pregled i arheološka topografija koja slijedi barem malo pridonesu, onda je cilj ovim naporom uglavnom postignut.

sl. 112. Ranosrednjovjekovni grobovi kod Gluvinih kuća, Iza grede *u Glavicama kod Sinja*

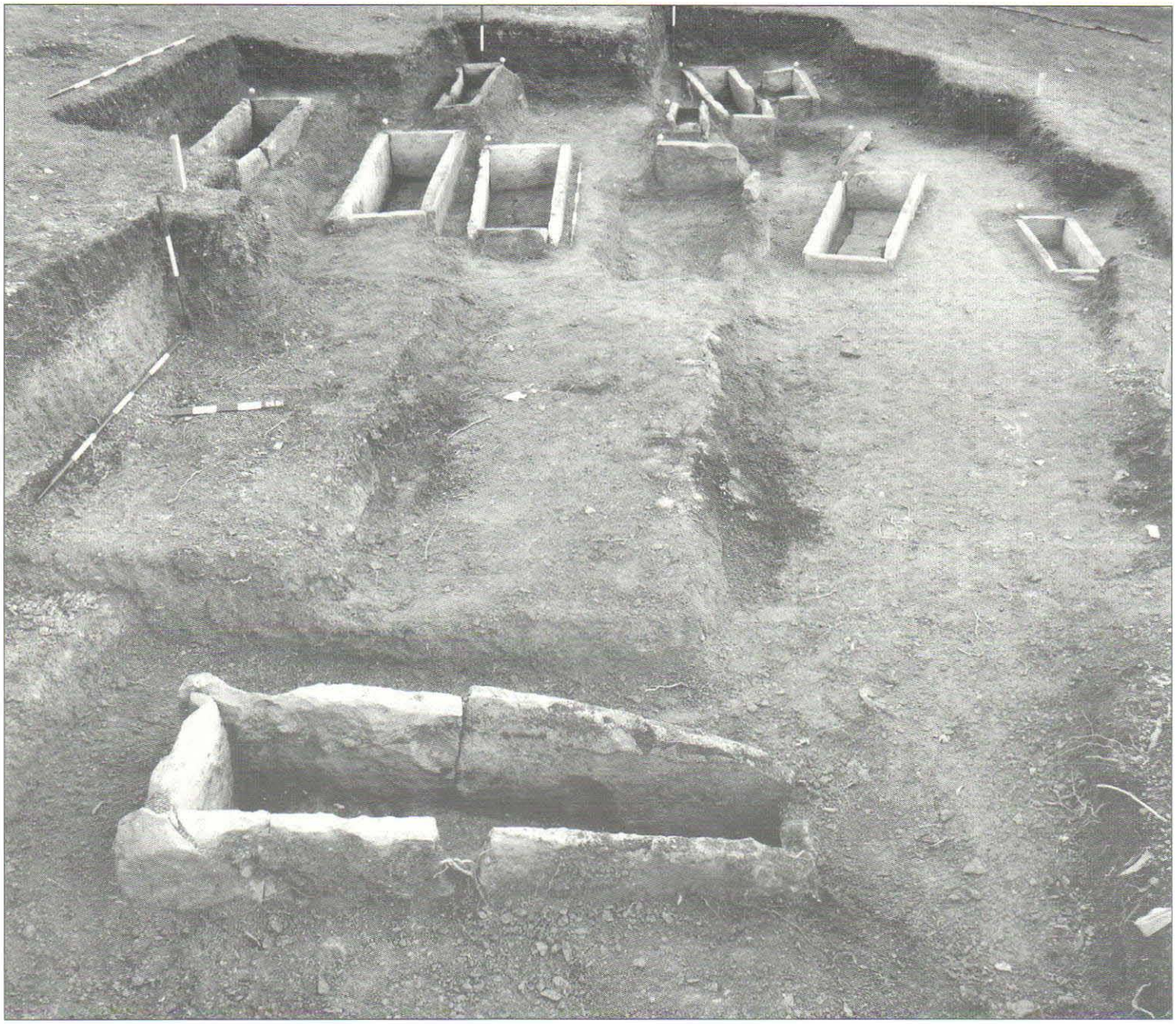

Katalog arheoloških nalazišta i nalaza u Cetini

Objašnjenja uz katalog

Svi podaci za arheološka nalazišta i nalaze na području gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine u ovom katalogu razvrstani su u sedam većih topografskih cjelina, sukladnih najnovijem teritorijalnom i upravnom ustrojstvu Republike Hrvatske. Kako je već u uvodnom poglavlju naglašeno, te topografske cjeline podudaraju se s današnjim područjem općina Kijevo i Civljane, Hrvace, Otok, Trilj i Dicmo, te s područjem gradova Sinja i Vrlike. Nadalje, područje koje ova topografija obuhvaća utvrđeno je i nekim povijesnim i zemljopisnim kriterijima, pri čemu se nije vodilo računa o današnjim administrativnim (županijskim i državnim) granicama. Stoga su u ovu topografiju uvršteni i topografski arheološki podaci za naselja Kijevo, Glavaš, Uništa, Civljane i Cetinu. Međutim, podatke za arheološka nalazišta i nalaze s područja tih naselja donosim uglavnom prema bilješkama iz literature, a tek manjim dijelom prema rezultatima arheoloških rekognosciranja i istraživanja koja je Muzej Cetinske krajine iz različitih razloga sasvim iznimno mogao obaviti.

U ovako uređenom katalogu stoga svako općinsko ili gradsko područje predstavlja zasebno poglavlje i zasebnu topografsku cjelinu. Sva područja u katalogu složena su zemljopisnim slijedom od sjevera prema jugu, i to: općine Kijevo i Civljane, grad Vrlika, općina Hrvace, grad Sinj, pa ponovo općinska područja Otoka, Dicma i Trilja. Na početku svake takve cjeline donosi se kratak opis općinskog ili gradskog područja s njegovim osnovnim prirodnim i zemljopisnim osobinama. U opisu nalaze se, ponekad, i podaci o arheološkim nalazima s tih područja koji zbog nedostatka užih topografskih podataka nisu našli mjesta u kataloškim topografskim jedinicama. Ovi arheološki podaci uglavnom se odnose na pojedinačne i slučajne nalaze zabilježene u starijoj literaturi ili u starijim muzejskim popisima, kojima je u početku bilo dovoljno da kao mjesto nalaza zabilježe samo širi toponim, npr. Gardun, Sinj, Vrliku, Hrvace slično. Svakom uvodnom poglavlju dodan je i popis nalazišta s tekućim rednim brojem, pri čemu redni broj odgovara rednom broju u tabelarnom pregledu nalazišta na kraju knjige. Slijedi potom pojedinačna obrada svakog nalazišta i nalaza, a sve pojedinosti o arheološkim nalazištima i nalazima s područja uz gornji i srednji tok Cetine razvrstane su u osam podskupina, i to:

- **Redni broj i naziv nalazišta** teče neprekinuto bez obzira na topografsku jedinicu kojoj nalazište pripada. Naziv nalazišta je mikrotoponim zabilježen u katastarskim mapama, posebnim kartama ili je dobiven od lokalnog stanovništva.

- **Smještaj i zemljopisne osobitosti nalazišta** sadrži kratak opis položaja kao i druge potrebne podatke od mogućeg interesa za daljnju arheološku analizu - npr. reljefne osobine nalazišta i okoliša, apsolutnu ili relativnu visinu nalazišta, odnos nalazišta prema prirodnim putovima, prema izvorima ili prirodnim akumulacijama vode, obradivom zemljištu, pašnjacima i sl. Ukoliko je potrebno, ponekad je donesen i podatak o najlakšem (prirodnom) pristupu nalazištu.

- **Oblik nalazišta i vrsta arheoloških nalaza.** Utvrđujući oblik nalazišta, donosi se uglavnom samo njegove osnovne i uobičajene nazive - npr. pećina, naselje, gradina, vrtača, grob ili groblje, gomila, kamena ili kakva druga građevina, crkva, utvrda i sl. Vrste arheoloških nalaza podrazumijevaju pokretni prateći arheološki materijal - npr. kremeno ili kameno oruđe i oružje, keramički ili stakleni predmeti, nadgrobni spomenik, sjekira, koplje, nakitni ili

1

2

uporabni predmeti i sl. Samo u slučajevima kada je to doista pouzdano moguće, donosim i podrobnije podatke o obliku nalazišta ili vrsti nalaza, a gdje god je to bilo moguće i fotografiju nalazišta, crtež ili fotografiju nalaza, tloris arhitekture i sl. Pri tome se vodilo računa da to budu samo najznačajniji ili, pak, još nepublicirani nalazi koji mogu biti zanimljivi za daljnja arheološka proučavanja, a takvog su značaja da njihova pojedinačna obrada i publiciranje u cjelini ne može biti primarni arheološki zadatak. Podaci o nalazištu ili nalazu u ovoj podskupini naznačeni *kurzivom* u pravilu su preuzeti iz starije literature ili iz muzejskih arhiva. U ovoj podskupini *kurzivom* su naznačena i imena osoba s antičkih natpisa.

3 - **Vremenska pripadnost ili razdoblje** određuje širu ili užu, relativnu ili apsolutnu vremensku pripadnost nalazišta ili nalaza - npr. aurignacien s mousterienskom tradicijom, mlađi neolitik, cetinska kultura, 1. stoljeće, starokršćansko razdoblje, seoba naroda, 751.-775. godine, prva pol. 10. stoljeća, kasni srednji vijek i sl., a ukoliko za to nije bilo podataka ili se, pak, radilo o nalazima koji u nepromijenjenom obliku traju tijekom više razdobljâ - npr. kamene čekić-sjekire, gruba antička keramika i sl., vremenska pripadnost nalazišta ili nalaza određena je općenitim nazivima: prapovijesno razdoblje, antičko razdoblje ili srednji vijek.

4 - **Uvjeti nalaza i obavijesti o prikupljanju podataka** u pravilu određuju sljedeće: slučajni nalaz, arheološko rekognosciranje, zaštitna, probna (sondažna) ili sustavna arheološka istraživanja. Ovi elementi ponekad su dopunjeni i drugim podacima - npr. godinom nalaza, nazivom ustanove koja je izvodila rekognosciranja ili istraživanja, podacima o voditelju rekognosciranja ili istraživanja i sl. Za slučajeve gdje je to bilo potrebno, navode se drugi relevantni podaci - npr. podaci iz literature, podaci dobiveni od mještana i sl.

5 - **Današnji smještaj arheoloških nalaza.** Većina podataka o cetinskim arheološkim nalazištima i nalazima danas se nalazi u nekoliko muzejskih ustanova u Sinju (u Muzeju Cetinske krajine i Arheološkoj zbirki Franjevačkog samostana) u Splitu (u Arheološkom muzeju i Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika), u Zagrebu (u Arheološkom muzeju) i u Sarajevu (u Zemaljskom muzeju Bosne i Hercegovine). Ukoliko su nalazi još uvijek na terenu, kod privatnih osoba ili u nekoj drugoj ustanovi, o njima se navode svi potrebni podaci. Naprijed spomenute ustanove u katalogu se navode kraticom i to: AMS (Arheološki muzej u Splitu), AMZ (Arheološki muzej u Zagrebu), AZFS (Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju), MCK (Muzej Cetinske krajine u Sinju), MHAS (Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu) i ZMS (Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine u Sarajevu).

6 - **Podaci o očuvanosti ili ugroženosti nalazišta** sadrže sve druge potrebne podatke koji nisu našli mjesta u prethodnim rubrikama, a od interesa su kako za arheološku znanost, tako i za druge prateće službe - npr. zavode za zaštitu spomenika kulture, urbanističke i komunalne zavode, zavode za prostorno planiranje i sl. Ukoliko je to potrebno, a s obzirom na značaj nalazišta ili nalaza, posebno se upozorava na njihovu ugroženost.

7 - **Podaci o nalazištu ili nalazu u literaturi.** Za sva nalazišta i nalaze koji su do sada u cjelini i djelomično publicirani, navode se i podaci iz literature prema popisu koji je sastavni dio ove knjige. Podaci se navode skraćeno, pri čemu se za svaku bibliografsku jedinicu navodi samo inicijal imena i prezime autora i redni broj bibliografske jedinice prema spomenutom popisu (npr. umjesto bibliografske jedinice: **ABRAMIĆ, Mihovil 3.** Historijski natpis iz Garduna, *VAHD 51/1930.-1934.*, 225-229, navodi se samo M. Abramić 3. Ukoliko nalazište ili nalaz nisu do sada publicirani, to se izrijekom navodi.

Katalogu je na kraju dodan i tablični popis nalazišta i nalaza koji odgovara redoslijedu i popisu u katalogu. Tablični pregled sadržava redni broj i naziv nalazišta, kronološko određenje i vrstu arheoloških nalazišta. U kronološkom određenju sva se prapovijesna i povijesna razdoblja navode kraticom, pri čemu je:

PA = paleolitik, starije kameno doba,130.000 -10.000. godina pr. Kr.
ME = mezolitik, srednje kameno doba, 10.000 - 7.000. godina pr. Kr.
NE = neolitik, mlađe kameno doba, 7.000 - 2.500. godina pr. Kr.
EN = eneolitik, bakreno-kameno doba, 2.500 -1.900. godina pr. Kr.
BD = brončano doba, 1.900 - 800. godina pr. Kr.
ŽD = željezno doba, 800. godina pr. Kr. - 9. godine
PD = prapovijesno doba općenito
AR = antičko razdoblje, 9. - 476. godine
KA = kasnoantičko i ranokršćansko razdoblje, 476. - oko 630. godine
RS = ranosrednjovjekovno razdoblje, oko 630. godine - poč. 12. stoljeća
SR = srednjovjekovno razdoblje, poč. 12. stoljeća - 1345. godine

KS = kasnosrednjovjekovno razdoblje, 1345. - 1516. godine
NV = novovjekovno razdoblje, od 1516. godine
VN = vremenski neodređeno

Za sva prapovijesna i povijesna razdoblja do srednjovjekovnoga, u ovoj kronologiji u apsolutnom razgraničenju korištena je za Dalmaciju uobičajena vremenska razdioba, dok su početak i kraj srednjovjekovnog, kasnosrednjovjekovnog i novovjekovnog razdoblja označeni godinama značajnim za lokalnu cetinsku povijest. Tako je npr. godinom 1345. (godina uvođenja Nelipčića u posjed Sinja i Cetine) označen kraj srednjeg vijeka i početak kasnosrednjovjekovnog razdoblja, a godinom 1516. (godina osmanlijskog osvajanja Sinja i Cetine) označen je kraj kasnosrednjovjekovnog i početak novovjekovnog razdoblja.

Vrsta arheoloških nalazišta i nalaza u tabličnom prikazu označena je odgovarajućim znakom ucrtanim u pripadajuću rubruku. Pri tome je:

■ cesta, most, vodovod, rudokop, kamenolom
† crkva, kultna građevina
◆ gomila, gomile
♣ grob, groblje, grobni nalaz
▲ građevina
▼ naselje
● pećina, jama, pripećak
❒ pojedinačni nalaz, ostava, slučajni nalazi
○ utvrda, bedem, tvrđava

Na kraju još samo riječ-dvije o arheološkim terminima rabljenim u ovoj topografiji. Njihova je uporaba učestala i uvriježena u našoj arheološkoj literaturi, pa će vjerojatno i ovaj pokušaj, kao i većina prethodnih, sve do oblikovanja prvog hrvatskog arheološkog terminološkog rječnika, vjerojatno donijeti samo nove prijepore, a možda i nesuglasice.

I. Općine Kijevo i Civljane

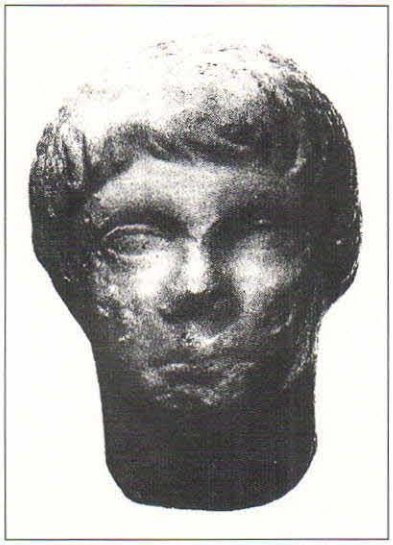

sl. 96. Mala mramorna glava Druza Julija Cezara iz Kijeva

Općine Kijevo i Civljane najsjevernije su općine cetinske regije. Usprkos povijesnim razlozima i prirodnim datostima te logičnom prostornom vezanošću s cetinskom regijom i Splitsko-dalmatinskom županijom, danas pripadaju Šibensko-kninskoj županiji. Na zapadu i sjeveru graniče s područjem općine Orlić, na istoku hrptom Dinare s Federacijom Bosne i Hercegovine, a na jugu s područjem grada Vrlike. Većim dijelom teritorij ovih općina bezvodni je i izrazito krševit teren (posebno tamošnje visoravni prema Dinari), dok su obradive površine ograničene na mala krška poljica, vrtače i ograde s plitkom zemljom, uglavnom oko današnjih općinskih središta u Kijevu i Civljanima, te na predjelu Lukovača oko Glavaša. Veće obradive površine su samo na prostoru uokolo izvorâ Cetine (današnje Cetinsko i Paško polje). Međutim, ni ove nisu pogodne za zemljoradnju jer periodično više puta godišnje poplavljuju, pa je primarna gospodarska grana pučanstva na ovim prostorima stočarstvo, čemu posebno pogoduju i okolne prostrane krške visoravni na ukupnom prostoru ovih općina. Zbog obilja vode i za prostor gornje Cetine relativno dobrih prirodnih gospodarstvenih mogućnosti, te zbog značajnog prometnog položaja, na prostoru općina Kijevo i Civljane do danas su sačuvani vrijedni arheološki ostaci (posebno na prostoru današnjeg sela Cetina). Za većinu tih ostataka raspolaže se pouzdanim podacima o mjestu njihova nalaza, ali ima i takvih koje danas nije moguće pouzdano ubicirati.

Tako je, primjerice, nekoliko arheoloških nalaza iz samog Kijeva u svojim *Starinarskim dnevnicima* krajem 19. i početkom 20. stoljeća zabilježio L. Marun: (usp. L. Marun, Starinarski dnevnik, 7. VI. 1891. godine navodi: *ruševine na fratarskoj oranici u Kijevu, koje su sada ispod zemlje, i uvjerio se da proistječu iz rimske dobe*. Zatim, 22. V. 1892. godine.: *Bio sam u Kijevu i na jednoj oranici vidio spaljene ostanke jednoga rimskoga mrtca položene u jednu kratku grobnicu omejašenu sa širokim rimskim opekam i u njoj pet rimskih svieća na svakoj po rimski novac*). Podno brda Sv. Mihovila u Kijevu, na pobliže neodređenom položaju pronađena su i četiri željezna koplja. Godine 1890. pronašao ih je i splitskom Arheološkom muzeju ustupio Joso Kulušić, tadašnji načelnik vrličke općine (podatak s korice u *BASD, 13-2/1890.*). Osim već spomenutih antičkih nalaza iz Kijeva, L. Marun je u svojim *Starinarskim dnevnicima* zabilježio i nalaz jednog zlatnika Konstantina V. Kopronima s pobliže neodređena položaja u Glavašu (usp. L. Marun, Starinarski dnevnik, 30. XII. 1911. *Špero nabavio od Andrije Jakov (?) Gjuranovića iz Civljana zlatni bizantski novac Constantina V. Copronima, našasta poviš Glavaša u Dinari*). Nekoliko značajnih antičkih nalaza s nepoznatih nalazišta s kijevskog područja danas se nalazi i u AZFS-u, primjerice jedna mala mramorna dječačka glava Druza Julija Cezara (N. Cambi 10, 11, 13, **sl. 96**), ili pak dvije dobro sačuvane staklene boce loptasta trbuha i visokog razvraćenog cilindričnog vrata, od kojih je jedna sa širokom trakastom ručkom (I. Fadić 1, **sl. 97**).

sl. 97. Kasnoantičke staklene boce iz Kijeva

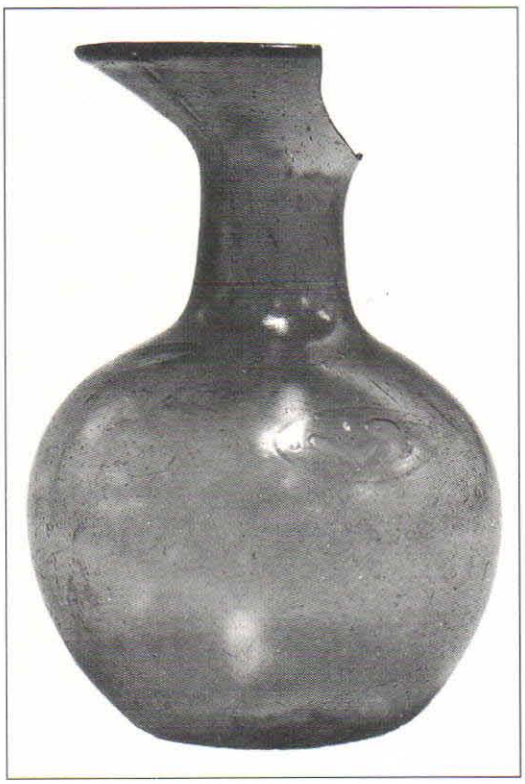

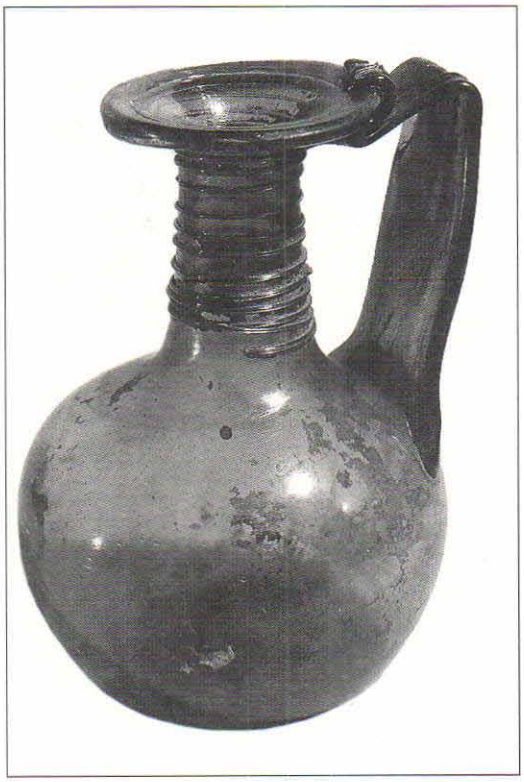

Već spomenuti *Starinarski dnevnici* L. Maruna, slične položaju kao za Kijevo, bilježe i za prostor Civljana, pa tamo, na pobliže neodređenom nalazištu, spominju nalaz rimske brončane spone (L. Marun, *Starinarski dnevnik*, 10. III. 1900.: *Nikola Bjelobrk-Kurelić p. Stanka iz Civljana donio jednu rimsku bronzanu fibulu dobro sačuvanu našastu u istomu selu pri jednoj glavici gdje krčeć za rasadnjak kupusa namjerio se na grob i u njemu na spomenutu fibulu*). Nadalje, C. Patsch 1899. godine bilježi da je za sarajevski Zemaljski muzej iz Kotluše (zaselak istočno od Civljana, na zapadnom rubu Paškog polja) nabavio nekoliko primjeraka brončanog novca rimskih careva Augusta, Vespazijana, Trajana, Geta i Julijana (C. Patsch 6), a literatutra s kraja 19. stoljeća, također s nepoznatog nalazišta u Kotluši, na kući Stjepana Crnomarkovića bilježi i uzidan ulomak antičke urne u obliku sarkofaga s manjim dijelom sačuvanog natpisa na kojemu se čita: ALEXANDE... AETERN... (C. Patsch 6, P. Stanić 2). Prema knjizi inventara Muzeja HAS-a u Splitu, u Kotluši je nađen i jedan brončani pozlaćeni novac bizantskog cara Teodozija (715.-717.). Ostala pouzdano ubicirana arheološka nalazišta na području općina Kijevo i Civljane su:

1. Bačićev vinograd, **2.** Bare (Cetina), **3.** Barišićeva gradina, **4.** Cetinsko polje, **5.** Četnikove staje, **6.** Četnikovo (Milaševo) vrelo, **7.** Doci, **8.** Glavaš, **9.** Gomile više lada, **10.** Gospodska pećina, **11.** Gradina Sv. Mihovila, **12.** Jezerine, **13.** Jojića glavica, **14.** Jojići, **15.** Kneževići, **16.** Kolovrat, **17.** Kosturova njiva, **18.** Kotluška glavica, **19.** Krstače, **20.** Kuća S. Blešića, **21.** Lelasov klanac, **22.** Lukovača, **23.** Metaljke, **24.** Milaševa gomila, **25.** Milaševo vrelo, **26.** Naslon, **27.** Nelaj, **28.** Nugo, **29.** Pećine na Kozjaku, **30.** Pekasova draga, **31.** Pivnice, **32.** Pjeskulja, **33.** Plazaljke, **34.** Pločati most, **35.** Podglavaš (Njivetine), **36.** Potok, **37.** Preočanska kosa, **38.** Preočansko groblje, **39.** Pržina, **40.** Pržinolom, **41.** Rudelića pećina, **42.** Rudine, **43.** Runjavica, **44.** Sv. Spas, **45.** Šparevine, **46.** Totići, **47.** Ukarepa, **48.** Velike gomile, **49.** Vranješeva gradina, **50.** Vukovića most (Cetina), **51.** Zelenovića ogradica.

1. Bačićev vinograd

1. Nalazište je pod Kozijakom poviše Vujića njiva kod Bačićeva vinograda, uz staru cestu Vrlika - Knin.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s nekada 11 nadgrobnih spomenika. Danas je na tom položaju osam kamenih monolitnih neukrašenih ploča, **sl. 98**, i jedna oštećena križina s natpisom na bosančici. Na natpisu stoji *"Sie leši ovai Raić Radović"*. Na križini je ispod natpisa urezana sjekira i četvrtasti štit, **sl. 99**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. i 1952. godine.

5. Nema nalaza.

6. Nakon Gunjačine objave, spomenik je cjelovito obradio V. Sokol. Nekoliko nadgrobnih ploča na ovom položaju danas nedostaje.

7. S. Gunjača 8, 12; V. Sokol 1.

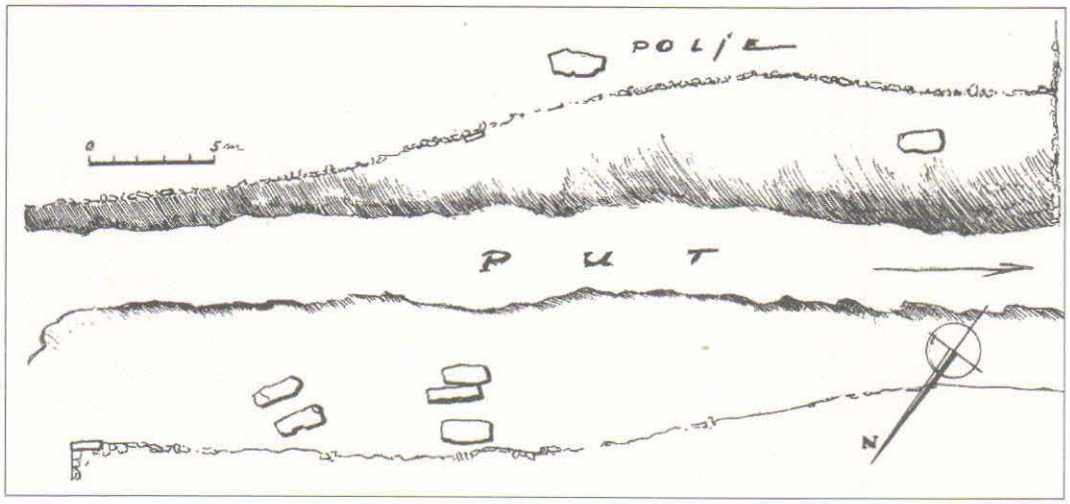

sl. 98. Tloris kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih spomenika kod Bačićeva vinograda

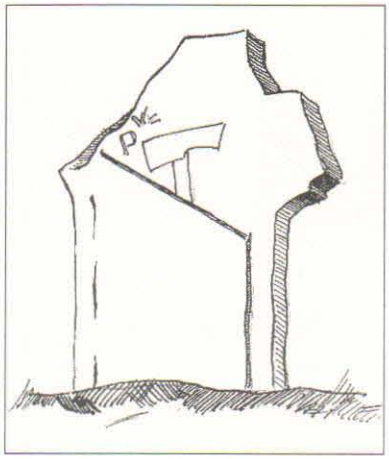

sl. 99. Kasnosrednjovjekovna križina s groblja kod Bačićeva vinograda

2. Bare (Cetina)

1. Nalazište je na malom humku, na južnom rubu Cetinskog polja, na položaju Bare nedaleko od Pločatog mosta.

2. Na ovom položaju nalazi se jedan osamljen stećak-sljemenjak bez ukrasa. Istraživanjima ispod stećka pronađen je grob obzidan i pokriven kamenim pločama. U grobu osim skeletnih ostataka drugih nalaza nije bilo.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja i zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.
5. Nema nalaza.
6. Stećak je i danas na istom položaju.
7. S. Gunjača 8,10, 12, 19.

3. Barišića gradina

1. Nalazište je na položaju Barišića (Kusonjića) gradina (kota 576) sjeverno od zaseoka Palačevići.
2. Na ovom položaju ostaci su prapovijesne gradine.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.
5. Nema nalaza.
6. Keramički ulomci koje je Stanić pronašao na ovoj gradini danas su izgubljeni.
7. P. Stanić 8.

4. Cetinsko polje

1. Nalazište je na sjevernoj polovici Cetinskog polja, u jednoj krčevini južno od crkve i groblja Sv. Spasa.
2. Prekopavajući ovu krčevinu Ilija Četnik Dušanov pronašao dva željezna šiljka koplja i jedan ključ.
3. Neodređeno.
4. Slučajni nalazi iz 1954. godine
5. MHAS.
6. Nismo uspjeli identificirati ove nalaze u MHAS-u.
7. S. Gunjača 19.

5. Četnikove staje

1. Nalazište je u podnožju brda Gnjat (u planinskom lancu Dinare) uz Četnikove staje.
2. Na ovom položaju, na zaravnjenom vrhu okruglog brijega, nalaze se ostaci gradine utvrđene suhozidnim kamenim nasipom sa svih strana. Na prostoru gradine pronađeni su ulomci keramičkih i staklenih posuda, *lijepo rezban jelenji rog* (izgubljen već 1891. godine), te *raznog oružja i posuđa*.
3. Gradina pripada prapovijesnom razdoblju, a većini nalaza s ovog nalazišta vremensku pripadnost nije moguće utvrditi.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.
5. Nepoznato.
6. Na podnožju brijega na kojemu je gradina dvije su manje pećine u kojima također ima površinskih nalaza keramičkih posuda (podaci prema P. Staniću).
7. C. Patsch 6; P. Stanić 3, 8.

6. Četnikovo vrelo

1. Nalazište je nedaleko od Četnikova vrela rijeke Cetine, s lijeve strane njenog toka.
2. Na ovom položaju nalaze se dva stećka.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1952. godine.
5. Nema nalaza.
6. U nedavnom pokušaju nismo uspjeli identificirati ovo nalazište.
7. S. Gunjača 10, 12.

7. Doci

1. Nalazište je uz zapadni rub Paškog polja, na prostoru zvanom Doci u Kotluši.
2. Na ovom položaju pronađeni su ostaci zidova antičke građevine i ulomci tegula. Prema podacima P. Stanića, krajem 19. stoljeća pronađena su ovdje i dva antička kamena kipa koja su mještani poslije nalaza razbili.
3. Antičko razdoblje.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. i C. Patscha iz 1899. godine.
5. Nema nalaza.
6. Nije poznato da li su na nalazištu vršena ikakva istraživanja.
7. C. Patsch 6; P. Stanić 4.

8. Glavaš

1. Nalazište je na koti 671 na istočnom strmom rubu Pekasove drage, sjeverno od zaseoka Podglavaš, **sl. 100**.
2. Na ovom položaju nalaze se vrlo dobro sačuvani ostaci srednjovjekovne utvrde zvane Glavaš. Dugačka je oko 50 i široka oko 25 m. Na sjevernoj strani tvrđave, gotovo do vrha sačuvana je okrugla kula s presvođenjem na drugom katu, **sl. 101**. Ulaz u tvrđavu je s južne

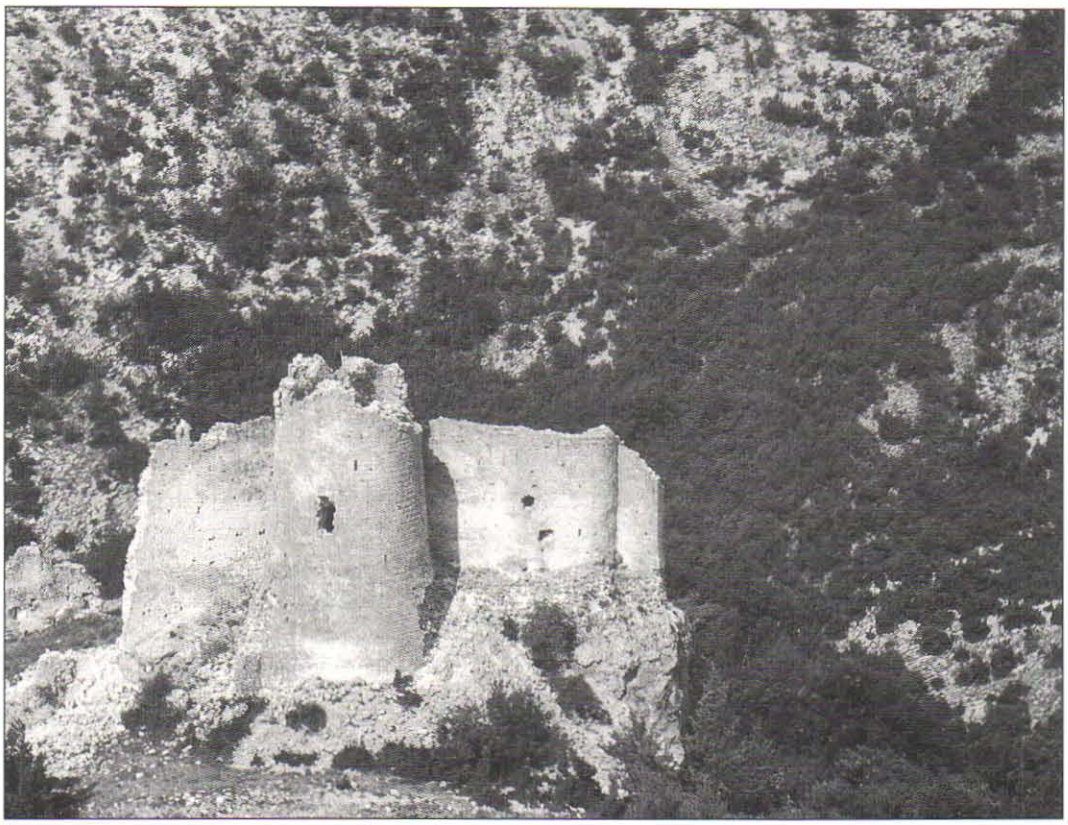

sl. 100. Srednjovjekovna utvrda Glavaš

sl. 101. Tloris srednjovjekovne utvrde Glavaš, prema L. Marunu

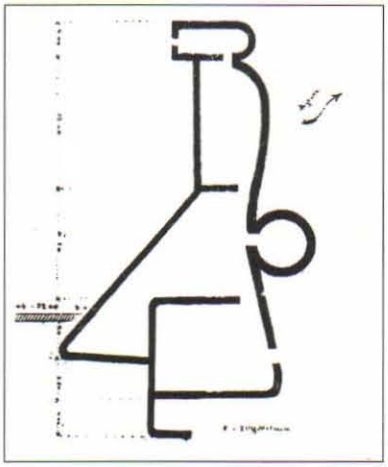

strane. Sagrađena je na prostoru prapovijesne gradine koja polumjesečasto zatvara isturenu hrid nad Pekasovom dragom. Prapovijesni bedem je sačuvan u cijeloj svojoj dužini (posebno s istočne strane), ali ne i u nekadašnjem obimu. Po bedemu ima više ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno i srednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima iz starije literature. Rekognosciranja 1984. godine.

5. MCK.

6. 1522. godine utvrdu su osvojili Turci. Na povijesnim zemljovidima 16. i 17. stoljeća utvrda Glavaš zabilježena je imenom Dinarić, **sl. 102**. Dugo vremena na njenom položaju starija hrvatska historiografija pretpostavljala je, iz povijesnih izvora, glasoviti kastrum Lab

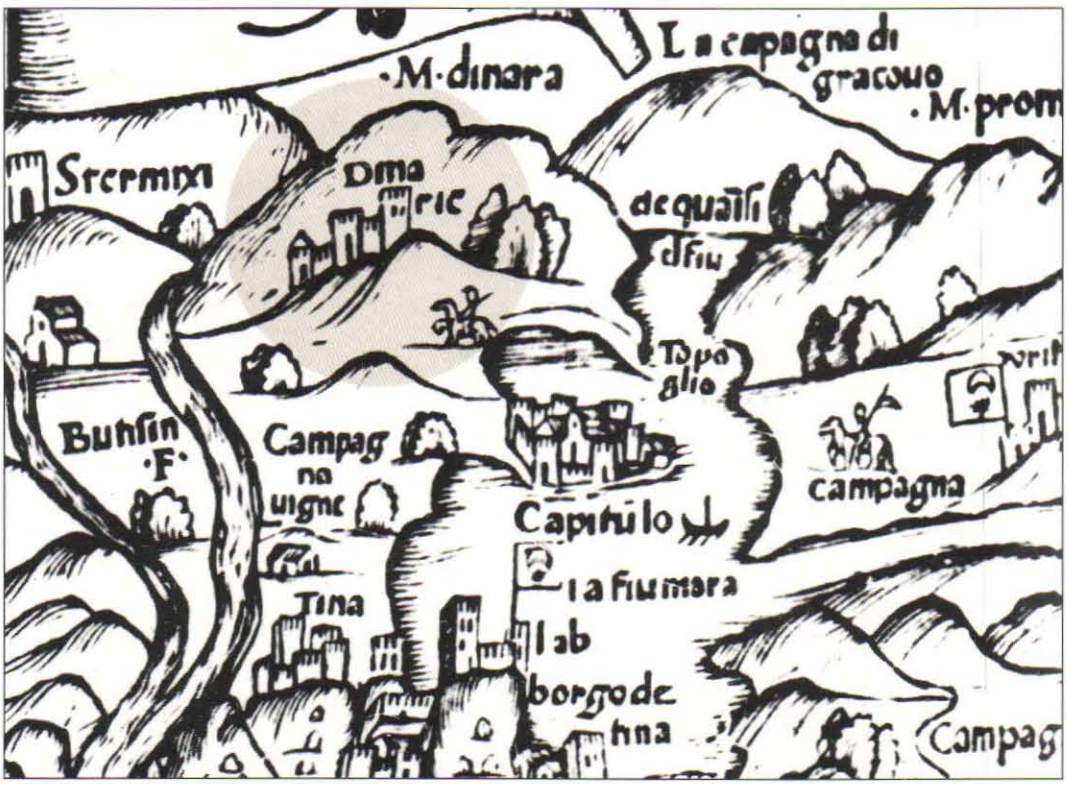

sl. 102. Tzv. Paganova karta iz 1525. godine s ucrtanim položajem Dinarića (Glavaša)

(srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno sjedište hrvatskog vicebana). Novija povijesna i topografska istraživanja pokazala su da je kastrum Lab bio u sklopu utvrđenja (kaštela) srednjovjekovnog Knina.

7. I. Lovrić 1; T. Marasović 1; L. Marun 2, 3; P. Stanić 3. (Usp. i F. ŠIŠIĆ, O srednjovječnom hrvatskom gradu Labu, *Bulićev zbornik, Zagreb 1925;* N. JAKŠIĆ, Iz srednjovjekovne topografije Knina, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru 20(9)/1981.*).

9. Gomile više lada

1. Nalazište je na blagoj brdskoj kosi koja se diže od zaseoka Zelenovići u Kotluši prema sjeverozapadu.

2. Na ovom položaju nalazi se prapovijesna nekropola s dvadesetak kamenih gomila promjera od 3,25-14,50 m i visinom od 0,35-2,10 m. Probnim istraživanjima na ovom položaju otkopano je 14 gomila u kojima su uglavnom spaljeni pokojnici. Uz relativno brojne keramičke ulomke (prevladavaju zdjele sa zadebljanim obodom, vrčevi s trakastim ručkama i posude tipa "Kotorac"), **sl. 103**. U jednoj gomili ove nekropole nađen je i kronološki vrijedan trokutasti brončani bodež.

3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba - cetinska kultura).

4. Zaštitna i probna istraživanja I. Marovića 1966. i 1968. godine.

5. AMS.

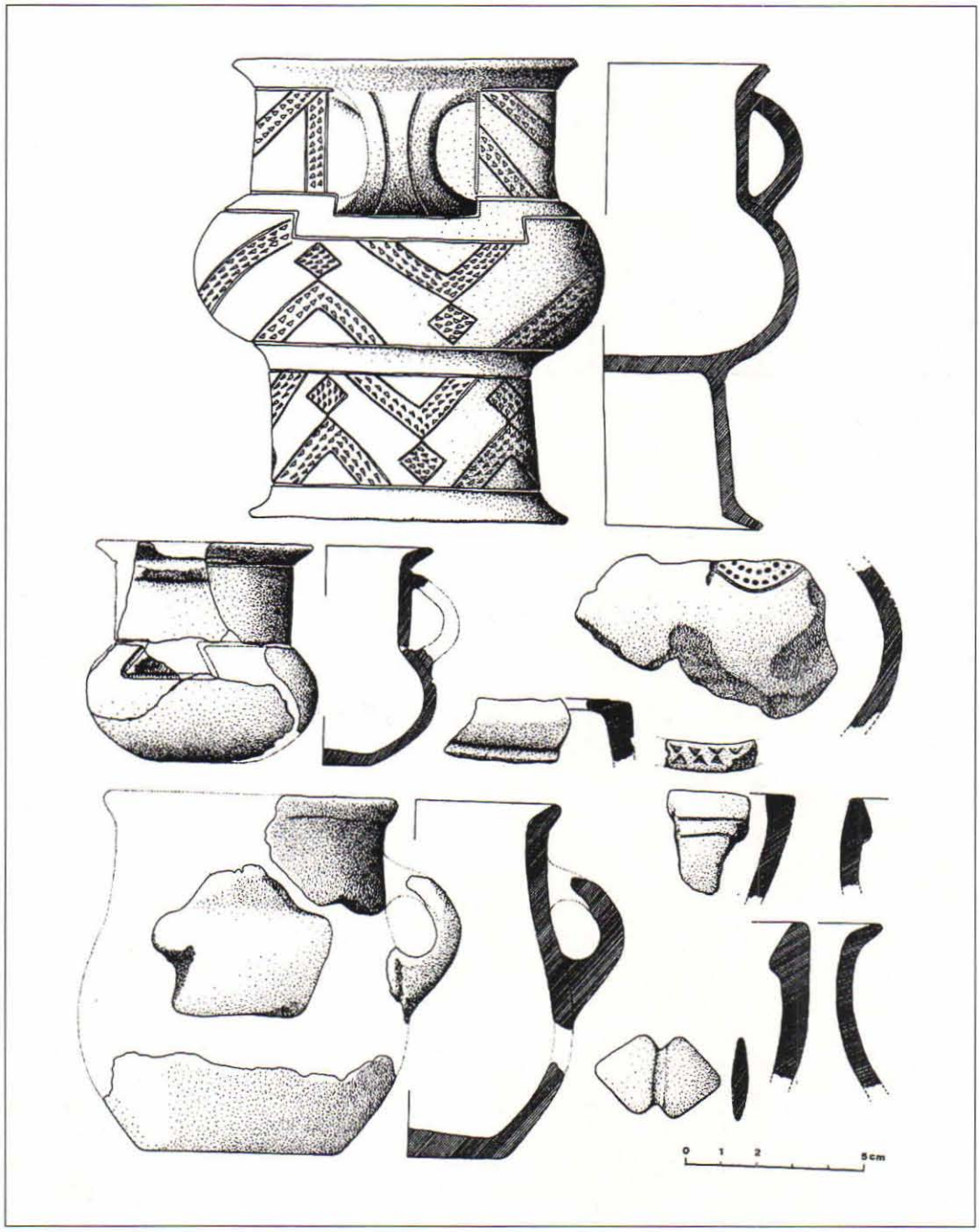

sl. 103. Keramički nalazi iz gomile 4 s položaja Gomile više lada, prema I. Maroviću

6. Većina gomila na ovom položaju današnje vrijeme nije dočekala u svom prvotnom volumenu, jer je znatan dio njihova kamenog nasipa uporabljen za gradnju okolnih ograda.

7. I. Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

10. Gospodska pećina

1. Pećina je uz zapadni rub drage Ždrelo, oko 500 m sjeverno od zaseoka Milaši, **sl. 2, 104**.

2. Probnim istraživanjima na ovom položaju pronađeno je više nalaza iz različitih vremenskih razdoblja: neolitičkog (ulomci keramike, **sl. 105**, kremeni nožići), različitih metalodobnih prapovijesnih razdoblja (ulomci keramike i kremenog oruđa i oružja), te kasnosrednjovjekovnog razdoblja (ulomci keramike, željezni noževi, ostruga, pojasne kopče, ulomci stakla). Slučajni nalaz jednog kremenog artefakta potvrđuje da je pećina bila stanište ljudi i u paleolitiku. Prethodnim istraživanjima I. Woldricha, u pećini je nađeno i ulomaka grubih posuda te ulomak kremenog oruđa. Jedno koštano šilo iz ove pećine, danas u MCK-u, slučajni je nalaz iz 1970. godine, **sl. 106**.

5. Prapovijesno razdoblje (mlađi paleolitik, mlađi neolitik, eneolitik i rano brončano doba, starije željezno doba) i kasnosrednjovjekovno razdoblje (14.-15. stoljeće).

6. Izvješća s nešto arheoloških podataka o pećini donijeli su A. Fortis 1774. godine i I. Lovrić 1776. godine, probna istraživanja I. Woldricha i J. Milkovića 1873. godine, te sondažna istraživanja I. Marovića 1958. godine; paleolitički artefakt, **sl. 54**, slučajni je nalaz iz 1976. godine.

7. AMS, jedno koštano šilo u MCK-u.

8. Sondažnim istraživanjem I. Marovića, na ulazu u pećinu otkopana je sonda veličine 4x2 m.

9. A. Fortis 1; I. Lovrić 1; M. Malez 2, 3; I. Marović 15; A. Milošević 43, 44; P. Stanić 8; I. Woldrich 1.

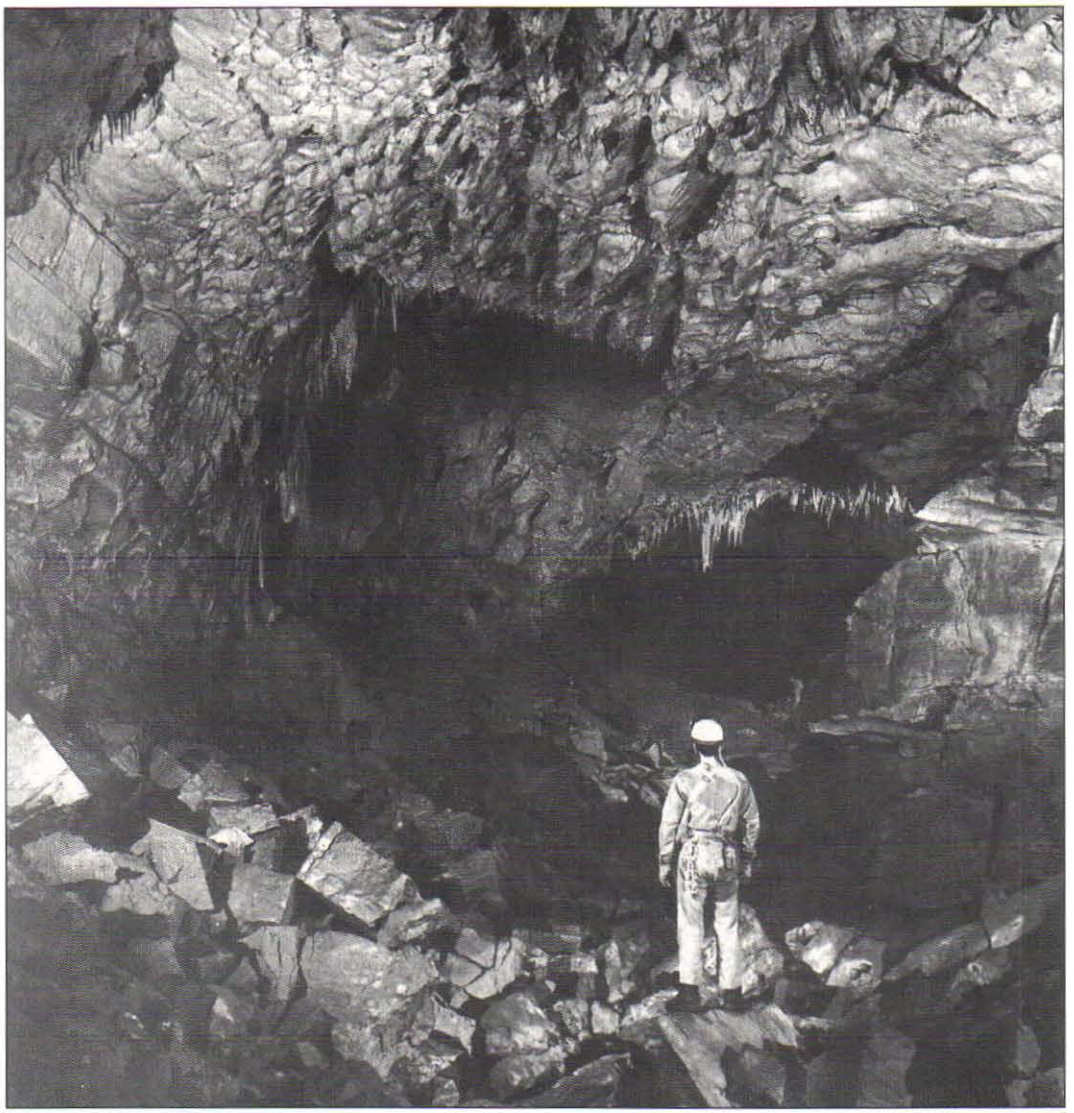

sl. 104. Unutrašnjost Gospodske pećine, foto: B. Jalžić

sl. 106. Prapovijesno koštano šilo iz Gospodske pećine na izvoru Cetine

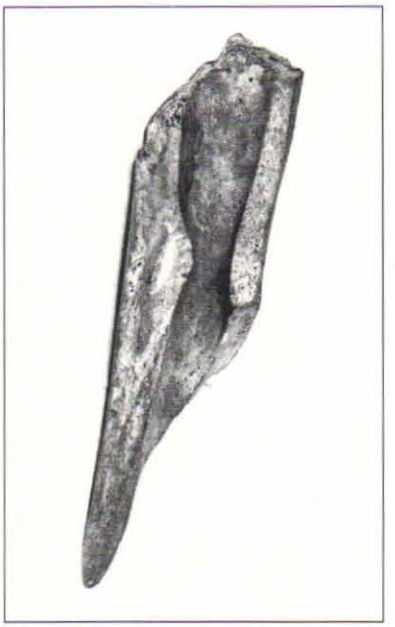

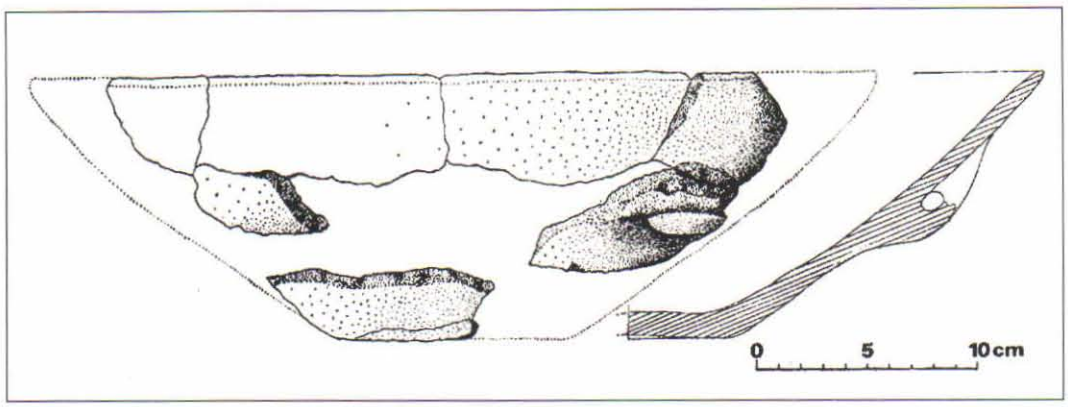

sl. 105. Neolitička keramička zdjela iz Gospodske pećine

11. Gradina Sv. Mihovila

1. Nalazište je na platou brijega u Kijevu, na kojemu je danas seosko groblje i župna crkva sv. Mihovila do temelja minirana nakon srpske okupacije Kijeva 1991. godine, **sl. 107**.

2. Prigodom novih iskopa za grobnice, na ovom položaju nailazi se na različite ostatke iz prošlosti. Prevladavaju oni iz prapovijesnog razdoblja (posebno su brojni keramički ulomci), među kojima je osobito zanimljiva jedna ostava željeznog oruđa s dvadesetak različitih predmeta (krampovi, sjekire, tesle, dlijeta, osti i drugo, **sl. 108**). Po ovim nalazima suditi je da se na ovom položaju nalazila vrlo značajna prapovijesna gradina, od koje je ostao monumentalni kameni nasip koji plato brijega dijeli na dvoje. Po položaju bedema i mjestu nalaza pokretnih predmeta treba pretpostaviti da je središnji prostor gradine bio upravo na mjestu današnjeg groblja. Kamenim nasipom bio je utvrđen južni, istočni i sjeverni dio brijega, dok je zapadna strana, prema današnjem selu, branjena strminom terena. Iskopom grobnica u novije vrijeme na prostoru platoa gradine povremeno se nailazi i na ostatke zidova sa žbukom, antičkih tegula i ulomaka antičkih keramičkih i staklenih posuda, te brončanog novca. S obzirom na nalaze jednog stupića sa sraslim kapitelom i ulomka pluteja, **sl. 109**, suditi je da se na ovom položaju nalazila i starokršćanska crkva. Nedaleko crkve Sv. Mihovila nalaze se i dva stećka (prema podacima P. Stanića 1890. godine bilo ih je desetak, a prema podacima L. Maruna iz 1891. godine petnaestak). U grobu pod jednim od tih stećaka nađena je kasnosrednjovjekovna željezna ostruga, a nedaleko i jedna trojagodna pozlaćena naušnica.

3. Prapovijesno, starokršćansko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi od kraja 19. stoljeća.

5. AZFS, MCK, AMS, MHAS.

6. Mogući ostaci starokršćanske crkve i prapovijesni kulturni slojevi dobrim dijelom su uništeni u vrijeme izgradnje nove crkve koja je nad temeljima stare (također novovjekovne) sagrađena 1933. godine. Ostaci se stalno uništavaju i iskopima za nove grobnice. Preostali prostor za istraživanja na platou je minimalan, a s obzirom na važnost lokaliteta nužno ga

sl. 109. Ulomak starokršćanskog pluteja s gradine u Kijevu

sl. 107. Gradina u Kijevu

sl. 110. Starokršćanski kapitel s kijevske gradine

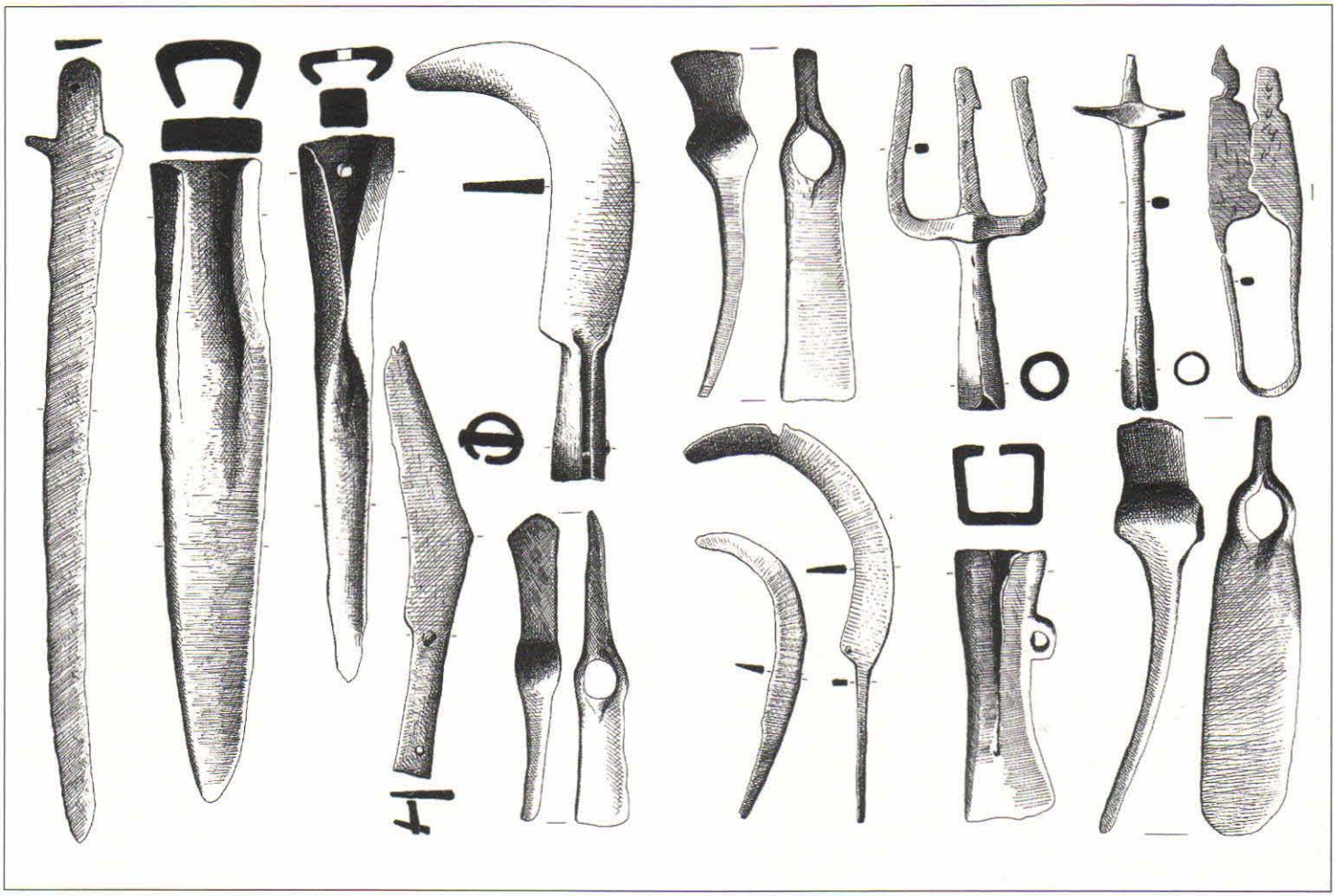

sl. 108. Prapovijesno željezno oruđe s gradine u Kijevu

treba sačuvati. Skora istraživanja na ovom iznimno značajnom položaju nalaže i moguća skora obnova, u Domovinskom ratu, srušene crkve. Prema usmenim podacima, na gradini je iskopavanja pokušao i S. Gunjača. Tom prigodom pronađen je jedan starokršćanski kapitel, danas u MHAS-u, **sl. 110**.

7. W. Buttler 1; S. Gunjača 12; A. Milošević 5, 12, 21; J. Jeličić 1; P. Stanić 8.

12. Jezerine

1. Nalazište je na međi Cetinskog i Paškog polja, na položaju Jezerine.

2. Na ovom položaju Jovan Preočanin je prekopavajući zemljište naišao na grobove u zemlji i u njima kao priloge nekoliko *starohrvatskih mamuza*. Prostor s grobovima je bio ograđen okruglim suhozidom od lomljenog kamena.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Slučajni nalaz iz 1938. godine.

5. MHAS.

6. Objavljujući kasnosrednjovjekovne ostruge iz MHAS-a u Splitu, D. Vrsalović ih ne navodi. Ondje se, međutim, navodi desetak primjeraka kojima mjesto nalaza nije poznato. U pokušaju prepoznavanja ovih ostruga u fundusu MHAS-a, nismo uspjeli.

7. S. Gunjača 8.

13. Jojića glavica

1. Nalazište je na položaju Jojića glavice, sjeverno od zaseoka Jojići (kota 460).

2. Na ovom položaju nalazi se gradina ovalna oblika s platoom utvrđenim suhozidnim nasipom sa sjeverne i zapadne strane. Ostali rubovi su joj branjeni strminom terena. Na prostoru gradine je desetak manjih kamenih gomila promjera 5-8 m. Na gradini su brojni ulomci prapovijesne keramike. Probnim istraživanjima osim više prapovijesnih keramičkih ulomaka, pronađeno je nekoliko primjeraka željeznog oruđa i oružja, verige s kukom za komaštre, nekoliko željeznih strelica od kojih je jedna avarska s trobridim vrhom, **sl. 111**, keramički pršljen i ranosrednjovjekovni kameni ulomak ukrašen troprutim pleterom i kukama.

3. Prapovijesno i ranosrednjovjekovno i srednjovjekovno razdoblje.

4. Probna istraživanja na ovom nalazištu 1891. godine izvodio je P. Stanić.

5. Sudbina većine Stanićevih nalaza s ovog nalazišta je nepoznata. U AMZ-u se nalazi

jedan keramički pršljen vretena nabavljen od P. Stanića krajem 19. stoljeća i nekoliko metalnih predmeta (od toga četiri željezne srednjovjekovne strelice) od P. Stanića za AMZ nabavljeni 1947. godine

6. S obzirom na nalaz ulomka s troprutim pleterom i kukama te druge ranosrednjovjekovne nalaze na ovoj gradini, daljnja istraživanja na ovom nalazištu nameću se kao neodložna potreba, posebno u svezi s proučavanjima ranosrednjovjekovnih naselja o kojima arheološki podaci u Dalmaciji potpuno nedostaju.

7. A. Milošević 43; C. Patsch 6; P. Stanić 8.

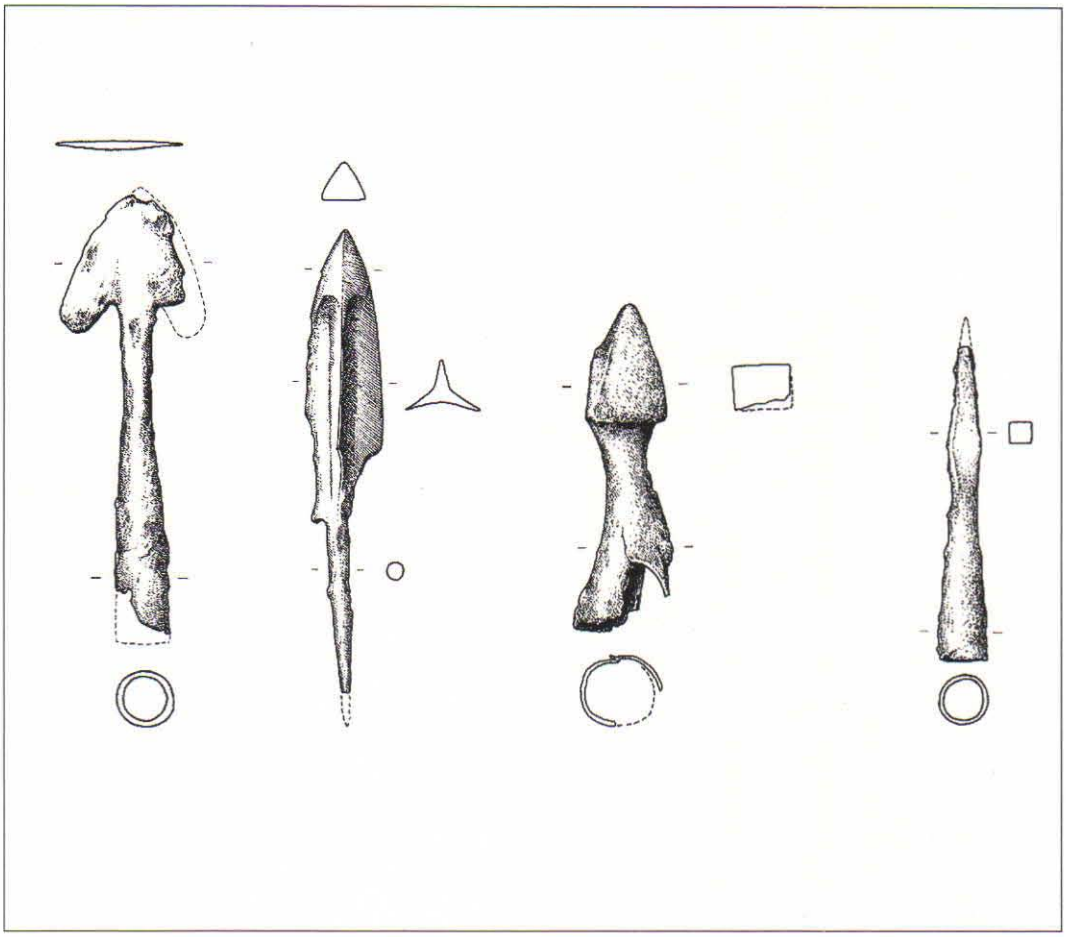

sl. 111. Srednjovjekovne željezne strelice s gradine Jojićeva glavica u Civljanima

14. Jojići

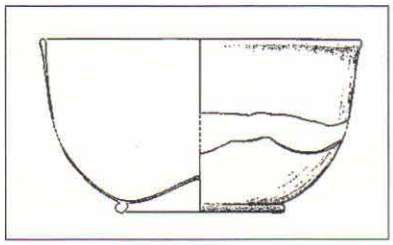

sl. 112 Staklena zdjelica iz antičkog groba otkopanog kod Jojićevih kuća u Civljanima

1. Nalazište je u zaseoku Jojići, uz sjevernu stranu puta koji iz Civljana vodi prema Kotluši.

2. Na ovom položaju pronađen je antički grob od tegula i u njemu kostur pokojnika te kao prilozi dva *balsamarija*, jedna veća staklena boca, staklena zdjelica, **sl. 112**, lučna brončana spona s tri lukovice i koštana igla.

3. Kasnoantičko razdoblje.

4. Grob je prekopao P. Stanić 26. studenoga 1891. godine.

5. Osim jedne staklene zdjelice, danas u AMZ-u, drugi su nalazi s ovog nalazišta izgubljeni.

6. Prema Stanićevim podacima, na ovom položaju nije bilo drugih grobova.

7. W. Buttler 1; C. Patsch 6; P. Stanić 8.

15. Kneževići

1. Nalazište je na položaju Gradina (kota 544), na krajnjim zapadnim padinama brda Gnjat (u planinskom lancu Dinare), istočno od zaseoka Kneževići.

2. *Na jednom ovišem šiljatom brijegu vide se ostanci neke jake kule, koju narod nazivlje "Gradinom".*

3. Prapovijesno razdoblje (?).

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nema nalaza.

6. Drugih podataka o nalazištu nema. Položaj je rekonstruiran prema Stanićevom i Patschevom opisu, te prema topografskoj karti 1:25.000 (Split 2-2)

7. C. Patsch 6; P. Stanić 3, 8.

16. Kolovrat

1. Nalazište je na oranicama zvanim Kolovrat, na međašnjem području između Civljana i Kijeva.

2. Na ovom položaju mještani su obrađujući zemlju nailazili na ostatke građevine, stupove i arhitektonske ulomke. Prema P. Staniću, *tu je nadjena neobična vrst prstena, koji sam uručio revnomu predsjedniku kninskoga starinarskoga družtva O. L. Marunu.*

3. Antičko i srednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1890. i 1891. i C. Patscha iz 1899. godine.

5. Prsten je P. Stanić poklonio muzeju u Kninu.

6. Iz Stanićevih i Patschevih izvještaja karakter nalazišta nije moguće pouzdano utvrditi. S obzirom da je nalazište svojim položajem orijentirano prema polju, vjerojatno se i ovdje radi o antičkoj vili.

7. C. Patsch 6; P. Stanić 2, 4.

17. Kosturova njiva

1. Nalazište je na njivi seljaka Kostura u samom selu Civljane.

2. Na ovom položaju nađena je izuzetno velika i dobro sačuvana lučna spona s dva zadebljanja na luku, **sl. 113**.

3. Prapovijesno razdoblje (kasno brončano doba).

4. Slučajni nalaz iz 1891. godine.

5. Sponu je Stanić, kako kaže, za *primjernu svotu* nabavio za svoju zbirku.

6. Spona se kod P. Stanića nalazila i 1899. godine (prema podacima C. Patscha). Stanić ju je kasnije darovao AMZ-u. Nismo uspjeli utvrditi pouzdan položaj ovog nalazišta.

7. Š. Batović 1; A. Milošević 5; C. Patsch 6; P. Stanić 8.

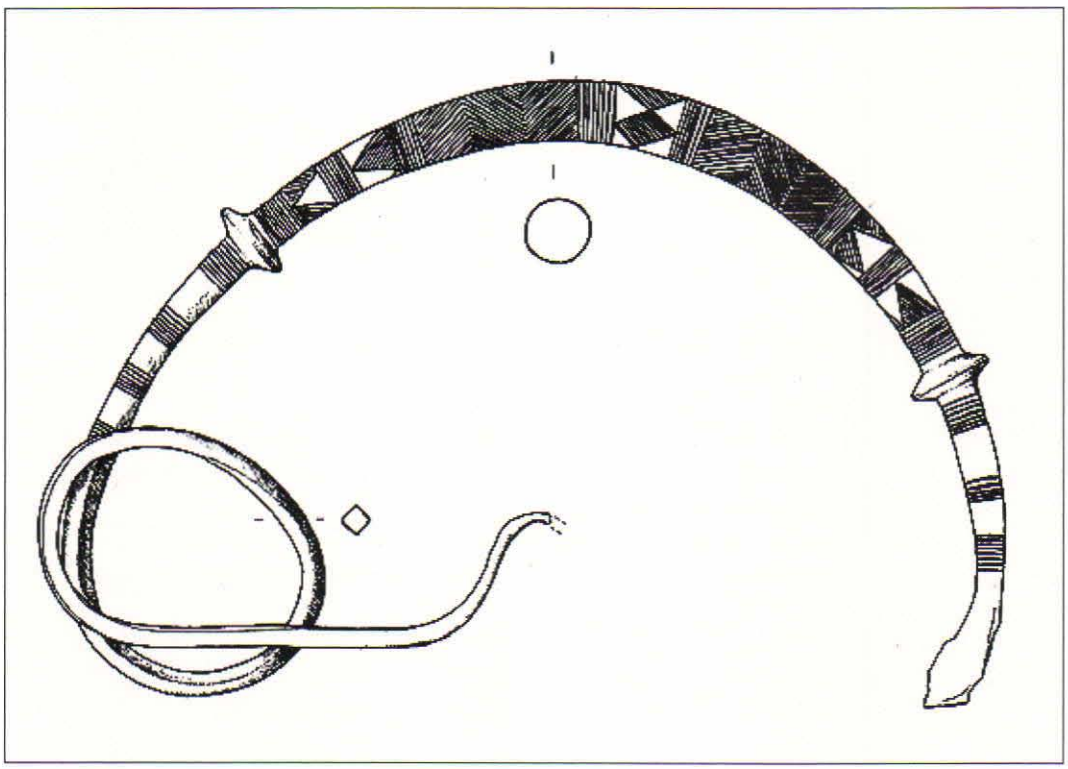

sl. 113. Brončana lučna spona sa dva zadebljanja na luku nađena na Kosturovoj njivi u Civljanima

18. Kotluška glavica

1. Nalazište je na brdu Kotluška glavica (kota 469), sjeverozapadno od zaseoka Kotluša.

2. Na ovom je položaju vrlo prostrana prapovijesna gradina s većim platoom utvrđenim sa svih strana. Na prostoru gradine i uokolo nje nalazi se veća prapovijesna nekropola s oko 300 kamenih gomila. U jednoj (promjera oko 6 m), koju je Stanić prekopao 1891. godine, osim grobne škrinje i ostataka skeleta drugih nalaza nije bilo.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema Staniću, gomile su promjera 4-6 m. Ove gomile, koje spominje Stanić, zapravo su tri položaja s prapovijesnim gomilama u novijoj arheološkoj literaturi poznate kao: *Velike gomile, Zelenovića ogradice* i *Gomile više lada*, a tako su vrednovane i u ovoj topografiji.

7. I. Marović 13; P. Stanić 8.

19. Krstače

sl. 114. Položaj Krstače u Kijevu (u prednjem planu položaj kasnoantičkog groba)

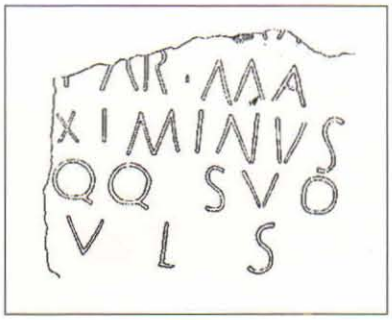

sl. 115. Antički natpis sa spomenom quinquenalisa iz Kijeva

1. Nalazište je u ogradama i vrtovima na položaju Krstače, u samom središtu sela, zapadno i istočno od raskrižja magistralne ceste Vrlika-Knin i njenog odvojka za selo Cetinu, **sl. 114**.

2. Na ovom položaju nalazi se više ostataka zidova (osobito na oranici Vuka Bajana), a neke od ovdje pronađenih građevina imale su i ostatke hipokausta. Proteklih godina, počevši od druge polovice 19. stoljeća, na ovom položaju pronađeno je i nekoliko grobova i drugih arheoloških nalaza (keramičke i staklene posude, natpisi, kamene četvrtaste urne s natpisima, ulomci tegula i amfora, novac, različiti metalni predmeti i drugo,). Značajan je jedan antički natpis koji spominje *quinquenalisa*, **sl. 115**, pa se pretpostavlja da je ovo naselje imalo municipalni rang. Tumačeći tekst jednog graničnog natpisa iz Šušnjara kod Vrlike, u Kijevu se pretpostavlja središte delmatske zajednice *Lizaviata*. Oko 20 m zapadno od ceste Vrlika - Knin, na prostoru Krstača, kod drvenog električkog stupa, pronađen je i istražen jedan kasnoantički zidani grob, **sl. 116**, u kojemu je bio sahranjen jedan pokojnik. Prilozi u ovom grobu su: ulomci staklenih i keramičkih posuda, djelovi brončane pojasne garniture i dugački željezni bojni nož. Grob je prethodno bio oštećen.

3. Antičko i kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi počevši od druge polovice 19. stoljeća. Kasnoantički grob je istraživao A. Milošević 1983. godine.

5. AZFS, MCK, AMS, MHAS.

6. Nalazište je znatno uništeno u vrijeme gradnje žandarske vojarne u Kijevu, a isto tako i pri gradnji nove ceste Vrlika-Knin. Lokalitet je i danas ugrožen zbog intezivne obrade zemljišta, a u novije vrijeme i radi stambene izgradnje.

7. B. Gabričević 3; S. Gunjača 8; A. Milošević 26; C. Patsch 6; P. Stanić 4.

sl. 116. Kasnontički grob iz Kijeva

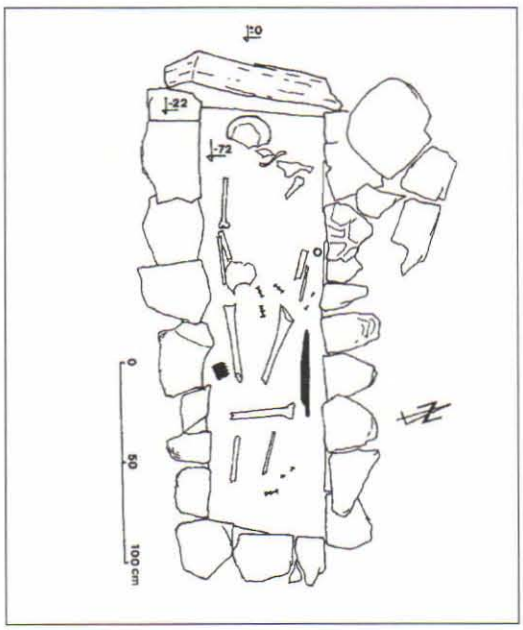

20. Kuća S. Blešića

1. Nalazište je bilo kod kuće Sime Blešića u Kotluši.
2. Na ovom položaju nađeni su ostaci nekakve građevine i jedan natpis, kasnije zagubljen.
3. Antičko razdoblje (?).
4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. i C. Patscha iz 1899. godine.
5. Nema nalaza.
6. O karakteru građevine i natpisu ništa pouzdanije nije poznato.
7. C. Patsch 6; P. Stanić 2, 4.

21. Lelasov klanac

1. Nalazište je u Lelasovu klancu, na početku uspona Dinarom prema Grahovu.
2. Na ovom položaju nalaze se ostaci kolotečina antičke ceste.
3. Antičko razdoblje.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.
5. Nema nalaza.
6. Kolotečine su, prema Staniću, vrlo dobro sačuvane.
7. P. Stanić 9.

22. Lukovača

1. Nalazište je istočno i sjeveroistočno od zaseoka Glavaš prema Milaševoj dragi, na krševitom i niskim raslinjem obraslom predjelu zvanom Lukovača.
2. Na ovom položaju nalazi se manja prapovijesna nekropola s kamenim gomilama promjera 5,30-15,60 m i sačuvanom visinom od 0,30-1,50 m. Probna istraživanja izvedena su u 10 gomila. Istraživanjima je utvrđeno da su u njima sahranjeni isključivo spaljeni pokojnici, a da su uz njih, po cijelom nasipu gomile, rasuti brojni ulomci, vjerojatno u obredne svrhe razbijenih, keramičkih posuda. Među keramičkim oblicima u gomilama na Lukovači najbrojnije su terine sa zadebljanim obodom, **sl. 117** i vrčevi s trakastim ručkama, **sl. 118**.
3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba - cetinska kultura).

sl. 117. Keramička zdjela iz gomile 69 s položaja Lukovača

sl. 118. Keramički nalazi iz gomile 69 s položaja Lukovača, prema I. Maroviću

4. Probna istraživanja I. Marovića 1958. godine.

5. AMS.

6. Grobovi u gomilama nisu jasno određeni, jer su spaljeni ostaci pokojnika zajedno s keramičkim prilozima rasuti po cijeloj gomili.

7. I. Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

23. Metaljke

1. Nalazište je na položaju Metaljke, na području između zaseoka Kotluša i magistralne ceste Vrlika-Knin.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s 19 stećaka (1891. godine bilo ih je četrdesetak), **sl. 119**. U blizini ovog kasnosrednjovjekovnog groblja, na istom položaju su i dvije kamene gomile promjera 8-10 m.

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. i S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. O obliku i ukrašenosti kasnosrednjovjekovnih spomenika s ovog nalazišta nije nam ništa poznato. Prema podacima Š. Bešlagića, nadgrobni spomenici s ovoga položaja nemaju ukrasa

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12; P. Stanić 8.

ssl. 119. Tloris grobova na položaju Metaljke

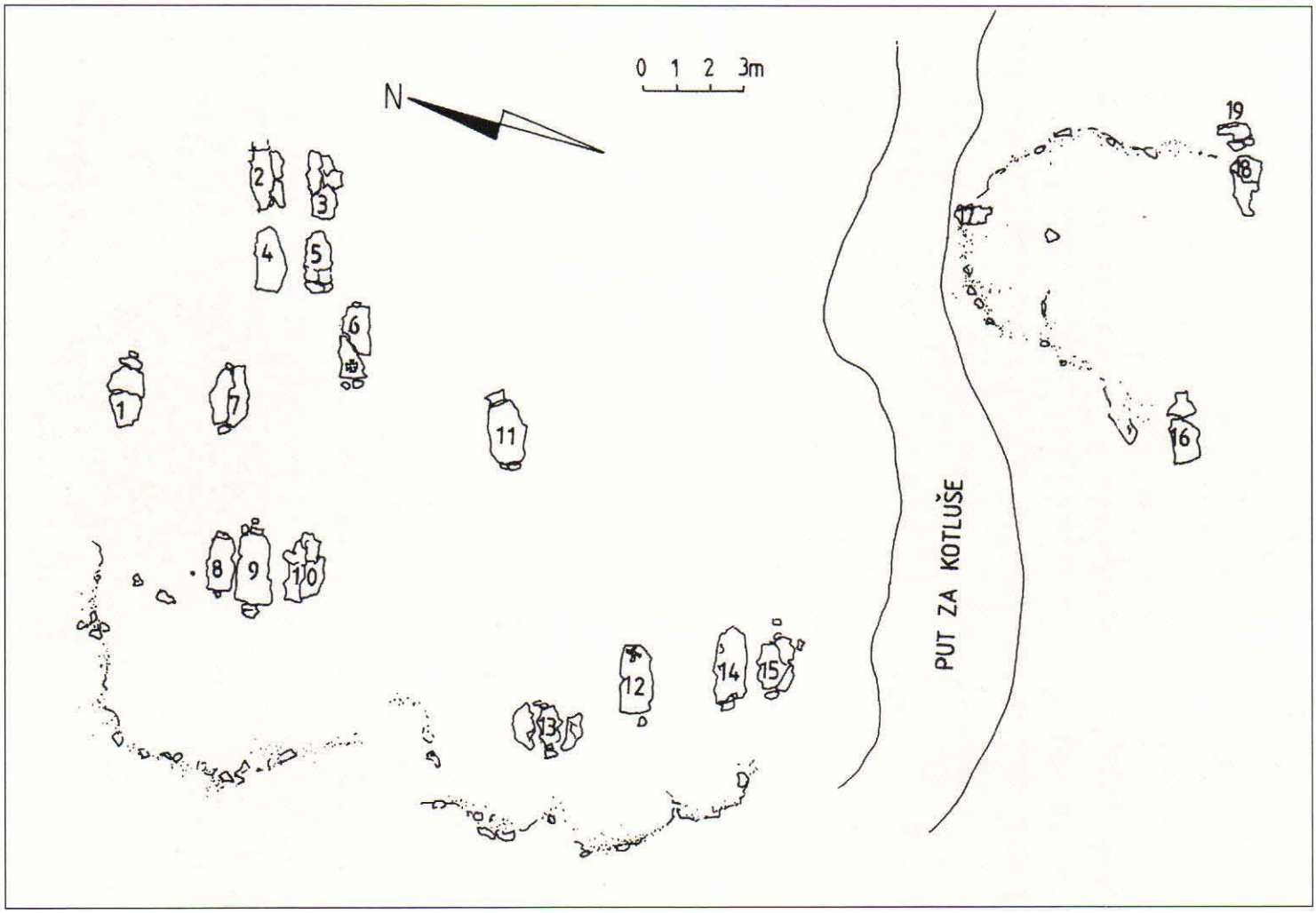

24. Milaševa gomila

1. Nalazište je na položaju Milaševa gomila, zapadno od zaseoka Milaši, uz put koji iz Cetine vodi u Kijevo.

2. Na ovom položaju krajem 19. stoljeća nalazile su se dvije velike kamene prapovijesne gomile promjera 12 i 16 m. U međuvremenu manja gomila je samljevena za građevinski pijesak, a preostala *veća* je istraživana, te je utvrđeno da je gomila primarno pripadala ranom brončanom dobu (grob u sredini gomile). Na izmaku prapovijesti i početkom nove ere u kameni nasip gomile ponovo se ukapalo. Iz tog vremena u nasipu gomile otkopano je 47 keramičkih urna s ostacima spaljenih pokojnika, **sl. 120**. Uz pokojnike, u ovim naknadno ukopanim grobovima pronađeni su relativno brojni grobni prilozi (oruđe, oružje i nakit,

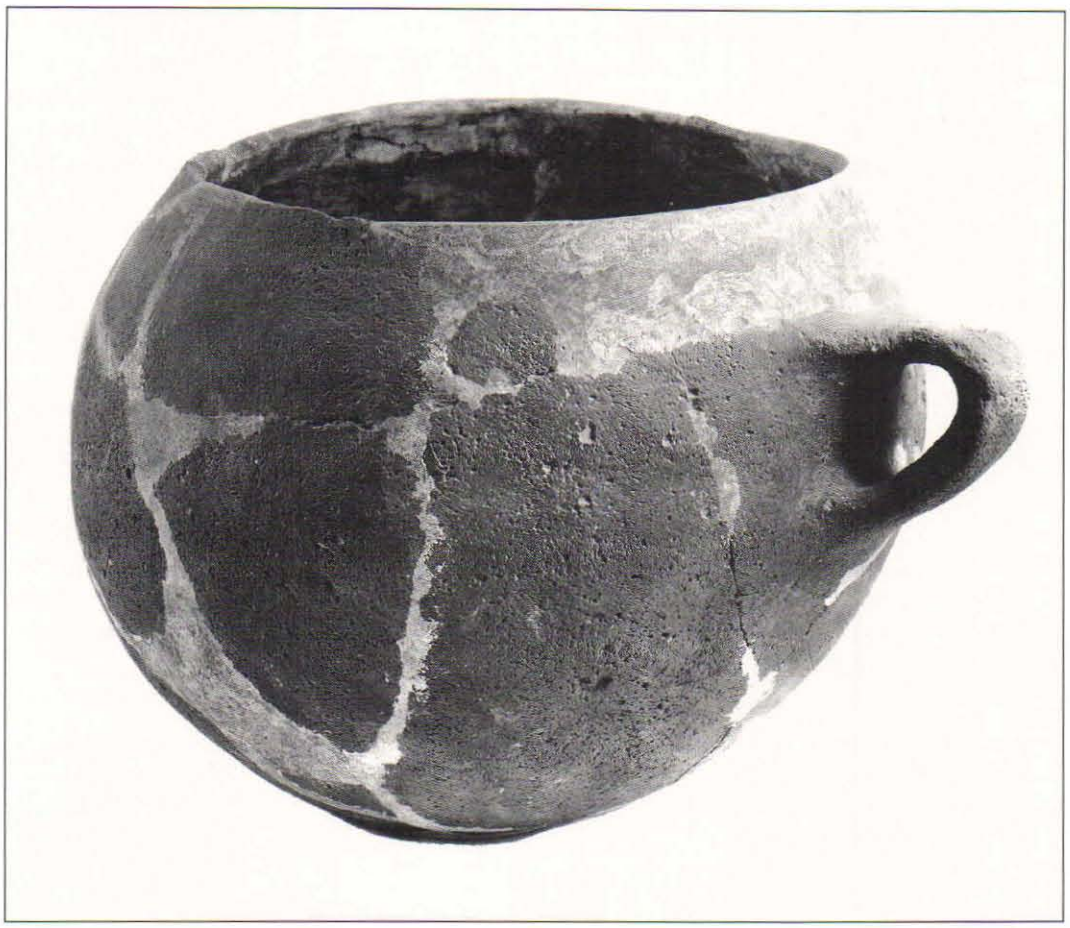

sl. 120. Keramička urna iz Milaševe gomile na izvoru Cetine

sl. 121. Brončani pektoral i dvije srebrne naušnice iz groba u Milaševoj gomili

sl. 121). Pri samom vrhu gomile otkopana su i dva prazna, vjerojatno srednjovjekovna groba.

5. Prapovijesno (rano brončano doba - cetinska kultura, mlađe željezno doba), antičko i srednjovjekovno razdoblje.

6. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine i zaštitna istraživanja I. Marovića 1953., 1954. i 1958. godine.

7. AMS. Jedna antička brončana spona s trodijelnim lukom iz ove gomile danas se nalazi u AMZ-u.

8. Po završetku istraživanja nasip gomile završio je u drobilici za kamen. Danas se ni jednoj ne zna traga.

9. P. Stanić 8; I. Marović 9; 19, A. Milošević 5.

25. Milaševo vrelo

1. Nalazište je na otočiću u dijelu korita Cetine koja izvire iz Milaševog vrela, istočno od crkve Sv. Spasa.

2. Na ovom položaju bili su ostaci srednjovjekovne vodenice podignute na drvenom kolju.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1952. godine.

5. Nema nalaza.

6. Otok na kojemu se nalazila vodenica uklonjen je jaružanjem korita Cetine 1952. godine.

7. S. Gunjača 12.

26. Naslon

1. Nalazište je na položaju Naslon, nedaleko od zaseoka Preočani na istočnom rubu Cetinskog polja.

2. Na ovom položaju Rade Preočanin je našao masivnu željeznu strelicu s tuljcem i vrhom deltoidnog oblika.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1953. godine.

5. MHAS.

6. Strelica je dobro sačuvana.

7. S. Gunjača 14.

27. Nelaj

1. Nalazište je oko 30 m sjeverno od izvora Nelaja (Nele) uz zapadni rub Paškog polja, na njivama Ante, Špira i Petra Zelenovića, na međašnjem prostoru sela Kotluša i Čitluk.

2. Na ovom položaju traktor je 1952. godine izorao i uništio nekoliko desetaka grobova obzidanih i pokrivenih kamenim pločama. Tom prigodom uz kosti pokojnika na površinu je izbačeno i nekoliko grobnih nalaza od kojih je sačuvano nekoliko prostih karičica, šest brončanih i srebrnih prstena, te dvije srebrne naušnice (jednu s koljencima i jednu s tri jagode). Prethodno je na ovom položaju pronađeno i antičkih ulomaka (poklopac i ulomci sanduka sarkofaga i natpisa, **sl. 122**). Probna istraživanja provedena na ovom nalazištu pokazala su da se ovdje nalaze ostaci antičke građevine, po Staniću, međutim, nejasna tlorisa, **sl. 123**. Ovdje je bio nađen i ulomak sarkofaga na kojemu su bile isklesane noge dječaka.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Antički predmeti su slučajni nalazi oko 1881., a probna su istraživanja provedena 1891. godine (prema podacima P. Stanića). Kasnosrednjovjekovni predmeti su slučajni nalazi iz 1952. i 1953. godine (prema podacima S. Gunjače), probna istraživanja S. Gunjače 1953. godine.

5. Prema podacima C. Patscha, antički nalazi pronađeni na ovom položaju 1899. godine bili su kod Ante Zelenovića u Čitluku, a kasniji kasnosrednjovjekovni su preneseni u MHAS.

6. Prema nalazima je očevidno da se na ovom položaju nalazila nekakva antička građevina, te manje antičko i kasnosrednjovjekovno groblje. Većina nalaza na ovom položaju krčenjem je gotovo potpuno uništena.

7. S. Gunjača 12, 14; C. Patsch 6; P. Stanić 2, 4, 7.

sl. 122. Antički žrtvenik posvećen Dijani iz Nelaja u Kotluši, prema C. Patschu

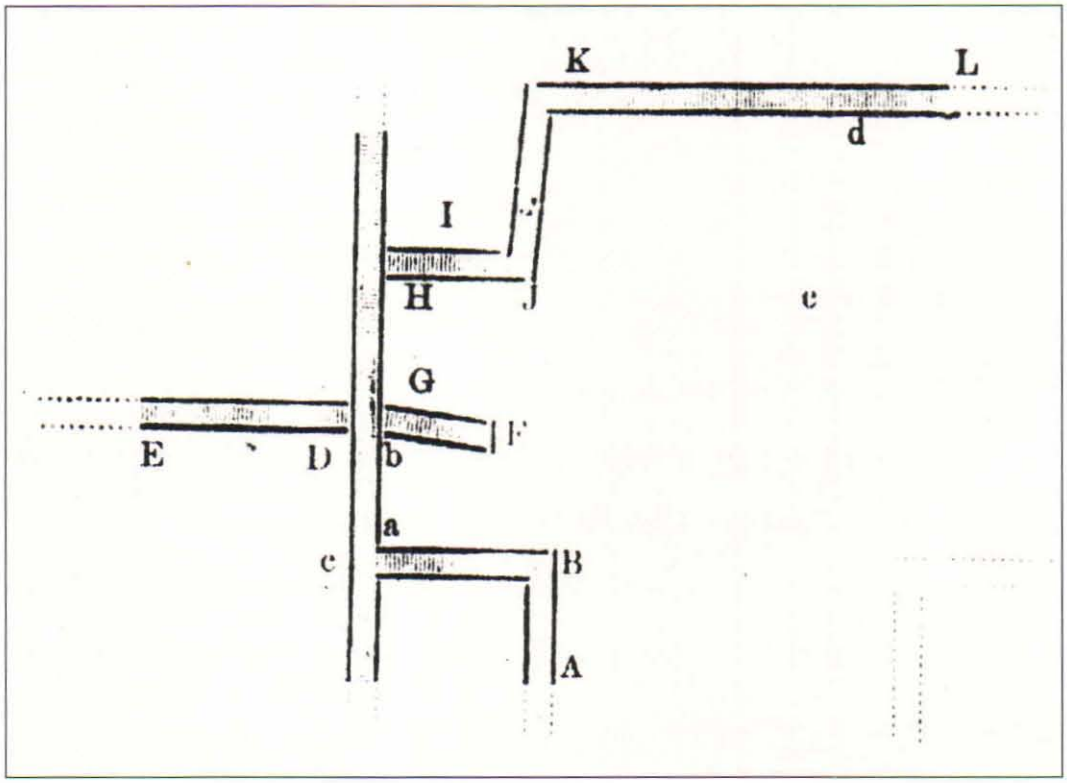

sl. 123. Tloris ostataka antičke građevine otkopane kod izvora Nelaja u Kotluši, prema P. Staniću

28. Nugo

1. Nalazište je na položaju zvanom Nugo, na zapadnom rubu Cetinskog polja, na prostoru između Vukovića mosta i zaseoka Vukovići.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci pravokutne građevine koju mještani zovu crkvom Sv. Marka. Na nalazištu su i danas mjestimično vidljivi zidovi koji strše i do visine od 2 m. Probnim istraživanjem na njivama ukolo ostataka ove arhitekture pronađena su tri groba obzidana i pokrivena kamenim pločama. U grobnicama nije bilo nalaza. **sl. 124**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Probna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Dopunske podatke o rezultatima terenskih istraživanja donosimo prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Po mišljenju S. Gunjače, ovdje se nalazio franjevački samostan koji je prema poznatim povijesnim podacima sagrađen prije 1400. godine.

7. S. Gunjača 8, 14, A. Milošević 43.

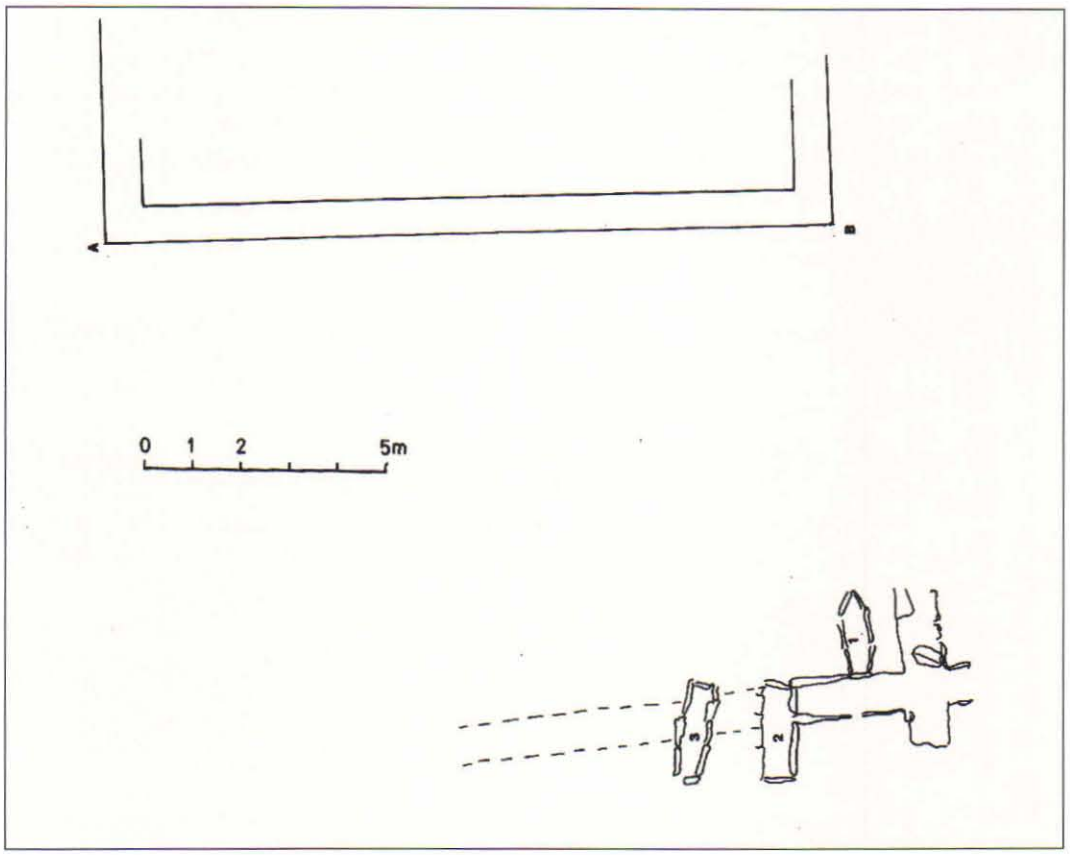

sl. 124. Tloris grobova i ostataka crkve na položaju Nugo u Cetini

29. Pećine na Kozjaku

1. Nalazište je u dvjema susjednim pećinama na brdu Kozjak jugozapadno od današnjeg središta Kijeva.

2. Na ovom položaju su dvije manje pećine. U većoj, navodi Stanić, ima prapovijesnih ostatka, i ulaz u nju je zazidan. Na zidu su otvori s puškarnicama.

3. Prapovijesno (?) i kasnosrednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.

5. Nema nalaza.

6. U pokušaju da pronađemo pećine nismo uspjeli. Na isto nalazište se možda odnosi i podatak iz Marunovih *Starinarskih dnevnika* (usp. L. Marun, Starinarski dnevnik od 5. IV. 1910., *Ante Čukun pok. Nikole iz Kijeva donijeo je dvie gjengije i nekoliko ulomaka od lonaca našastih u pećini na seoskoj muši, nedaleko njegove kuće oko 200 m na koju je slučajno naiša*).

7. P. Stanić 8.

30. Pekasova draga

1. Nalazište je u Pekasovoj dragi ispod utvrde Glavaš, na oranici Nikole Gojevića.

2. Na ovom položaju nalaze se grobovi, za koje se pretpostavlja da su pripadali srednjovjekovnoj tvrđavi Glavaš.

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. Grobovi nisu istraživani.

7. S. Gunjača 8.

31. Pivnice

1. Nalazište je na oranici Jovana Milaša, zapadno od groblja i crkve Sv. Spasa, na sjevernom rubu Cetinskog polja.

2. Na ovom položaju probnim su istraživanjima utvrđeni ostaci stambenih građevina (vjerojatno srednjovjekovne Vrlike - *Vrh Rike*). To su temelji zidova građeni od lomljenog kamena međusobno vezanog glinom.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Probna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Ostaci ove arhitekture uočeni su istraživanjima samo u jednom probno iskopanom rovu. Opsežnija istraživanja nisu obavljena.

7. S. Gunjača 19, 24, 25.

32. Pjeskulja

1. Nalazište je *kojih desetak minuta od nekropole na Kotluškoj glavici sjeverozapadno preko doline na položaju zvanom Pjeskulja.*

2. Na ovom položaju nalaze se dvije ogromne kamene gomile s promjerom oko 30 m, međusobno udaljene oko *50 koračaja.* Na jednoj od tih gomila među kamenjem je nađena brončana igla četvrtasta presjeka dugačka oko 20 cm. Glavica igle je okrugla i završava šiljasto. Igla je ispod glavice proširena i probušena, **sl. 41**.

3. Prapovijesno razdoblje (kasno brončano doba).

4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.

5. Igla je danas u AMZ-u.

6. Vrlo je vjerojatno da se ovdje radi o brončanoj igli dvodijelne zmijaste spone starijeg željeznog doba.

7. P. Stanić 8.

33. Plazaljke

1. Nalazište je na krajnjem istočnom obronku brda Kapnice (završetak istočnih padina Dinare), na položaju Plazaljke, oko 1 km jugoistočno od zaseoka Palačevići.

2. Na ovom se položaju nalaze tri nedorađena stećka, a uspoređujući vrstu kamena ovih stećaka s vrstom kamena od kojih su isklesani nadgrobnjaci na groblju Sv. Spasa, utvrđeno je da se ovdje nalazio kamenolom u kojemu je isklesana većina cetinskih stećaka.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače.

5. Nema nalaza.

6. Navedeni nedorađeni stećci se i danas ondje nalaze.

7. S. Gunjača 11, 12, 25.

34. Pločati most

1. Nalazište je na dijelu korita Cetine koji izvire iz Milaševog vrela i teče istočnim rubom Cetinskog polja. Most je pješački prijelaz između Cetinskog i Vranješevog (Paškog) polja, **sl. 125**.

2. Na ovom položaju nalazi se most napravljen od 33 masivna pločasta nadgrobna spomenika, **sl. 126**, prenesena vjerojatno s groblja kasnog srednjeg vijeka zapadno od zaseoka Vranješi (današnjeg Preočanskog groblja). Svega dva od nadgrobnih spomenika ugrađenih u ovaj most bila su ukrašena križevima.

3. Ploče su kasnosrednjovjekovni nadgrobnici, a most je kasnije složen.

4. Rekognosciranja S. Gunjače,

5. Nema nalaza.

6. Most je svakako graditeljska rijetkost, a kao i onaj kod Vukovića vrela, nužno ga treba čuvati.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8,12; L. Katić 1; A. Milošević 43.

sl. 125. Pločati most na Cetini, složen od nadgrobnih spomenika kasnog srednjeg vijeka donesenih s Preočanskog groblja

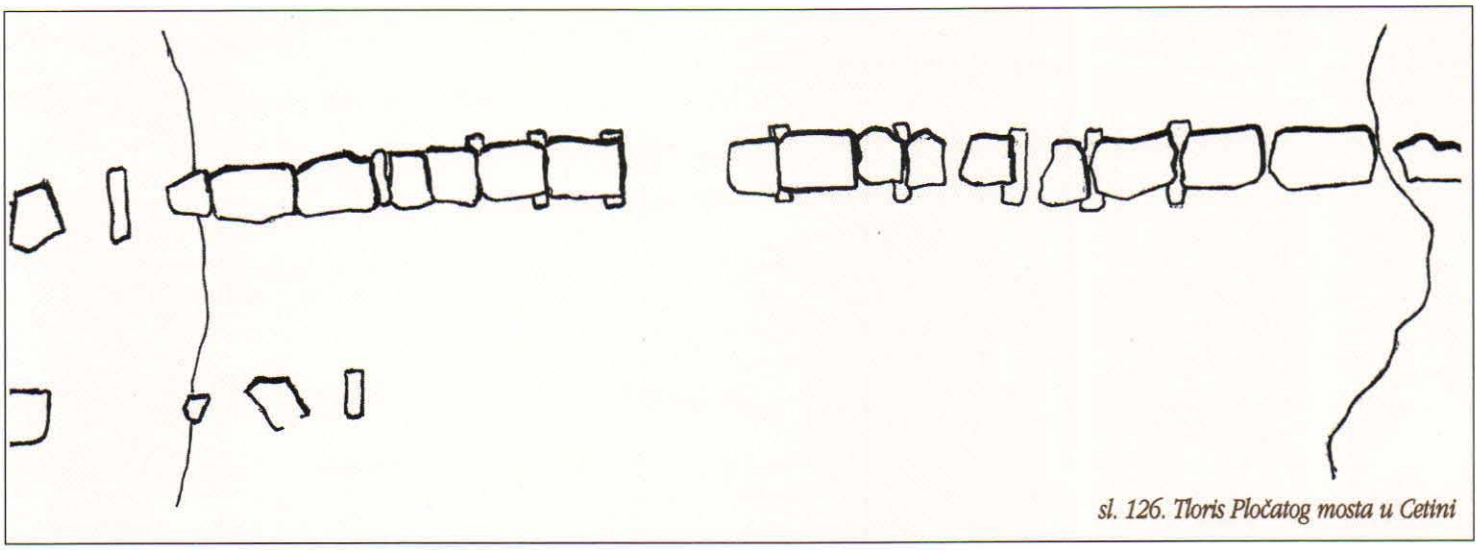

sl. 126. Tloris Pločatog mosta u Cetini

35. Podglavaš (Njivetine)

1. Nalazište je u zaseoku Podglavaš na položaju Njivetine, na visoravni Lukovača.
2. Na ovome mjestu u nekoliko su dijelova sačuvani ostaci kolotečina antičke ceste.
3. Antičko razdoblje.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.
5. Nema nalaza.
6. Kolotečine su dobro sačuvane u ukupnoj dužini od oko 100 m. Vjerojatno su dio sporedne antičke ceste koja je područje gornje Cetine preko dinarskog prijevoja iznad Uništa povezivala s Grahovskim i Livanjskim poljem.
7. P. Stanić 9.

36. Potok

1. Nalazište je sjeverno od zaseoka Totići, uz istočni rub Vranješevog polja, u koritu rječice Potok.
2. U koritu ove rječice koja često mijenja tok, nađena su dva groba obzidana i pokrivena kamenim pločama.
3. Srednjovjekovno razdoblje (?).
4. Slučajni nalaz iz 1952. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grobovima danas nema traga.
7. S. Gunjača 12.

37. Preočanska kosa

1. Nalazište je na istočnom rubu Cetinskog polja, na blagoj brdskoj kosi koja se diže iz polja prema Dinari, istočno od zaseoka Preočani i Medići.
2. Na ovom položaju nalazi se prapovijesna nekropola s više kamenih gomila promjera 5-17 m i visine 0,50-1,20 m. Probnim istraživanjima na ovom je položaju istraženo osam gomila. Ostaci grobova utvrđeni su u tri gomile (u dvije gomile sahranjeni su inhumirani pokojnici, a u jednoj incinerirani). U gomilama je pronađeno više ulomaka keramičkih posuda, ***sl. 127***.
3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba - cetinska kultura).
4. Probna istraživanja I. Marovića 1958. godine.
5. AMS.
6. Keramički nalazi su izrazito fragmentarni.
7. I. Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

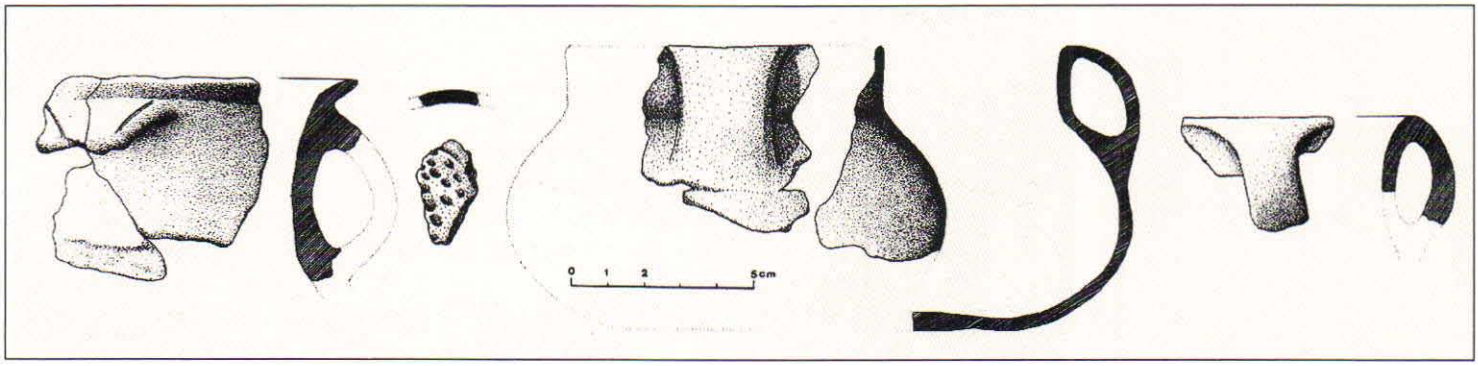

sl. 127. Keramički nalazi iz gomile 94 na Preočanskoj kosi, prema I. Maroviću

38. Preočansko groblje

1. Nalazište je uz istočni rub Cetinskog polja, na položaju današnjeg seoskog groblja, zapadno od zaseoka Vranješi.

2. Na ovom položaju danas se nalazi pet debljih nadgrobnih ploča, jedan sljemenjak i četiri istovremene križine.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja S. Gunjače.

5. Nema nalaza.

6. Kasnijom izgradnjom grobnica veći dio ovih spomenika je ili uništen ili je premješten. Većina ih je (ukupno 33 ploče) prenesena i uporabljena za gradnju Pločatog mosta (v.).

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8,12.

39. Pržina

1. Nalazište je kod mosta na potoku Pržina, uz staru cestu koja je vodila od Vrlike prema Kninu.

2. Na ovom položaju Luka Teskera je 1919. godine pronašao naušnice i koplje. Prema S. Gunjači, na tom položaju se i danas nalaze grobovi.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nalazi su izgubljeni.

6. Naušnice i koplje pronađeni 1919. godine odmah su po nalazu uništeni.

7. S. Gunjača 8.

40. Pržinolom

sl. 128. Keramička posuda iz Kijeva

1. Nalazište je u tzv. Pržinolomu, na mjestu gdje se danas kopa građevinski pijesak, oko 5 km sjeverno od Kijeva.

2. Na ovom položaju pronađen je dječji grob u zemlji, a kao grobni prilog u njemu jedna keramička posuda položena s lijeve strane lubanje pokojnika, **sl. 128**. Na ovom položaju, prema pričanju djelatnika, i poslije se nailazilo na grobove, ali s vrlo rijetkim prilozima. Jedna keramička posuda pronađena prije desetak godina, razbijena je nakon vađenja.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz oko 1977.. Rekognosciranja 1981. godine.

5. Posuda se danas nalazi kod arheologa Vladimira Sokola iz Muzeja Prigorja u Sesvetama.

6. Nalazište je ugroženo zbog eksploatacije građevinskog pijeska.

7. A. Milošević 3.

41. Rudelića pećina

1. Nalazište je u Rudelića (ili Vukovića) pećini iznad Vukovića vrela Cetine, sjeverno od zaseoka Vukovići.

2. Ulaz u pećinu je djelomično zatvoren zidom od lomljenog kamena povezanog krečom. Na zidu su otvori u obliku puškarnica. Starija literatura u ovoj pećini navodi nalaze ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno (?) i novovjekovno (?) razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.

5. Nepoznato.

6. U obilasku pećina uokolo izvorâ Cetine, Rudelića pećinu pohodili su i o tome ostavili zapis A. Fortis i I. Lovrić (usp. B. Jalžić, Ivan Lovrić - prvi hrvatski speleolog, *ZCK 1/1979.*, 223-230).

7. A. Fortis 1, 2, 3; I. Lovrić 1; P. Stanić 8.

42. Rudine

1. Nalazište Rudine je sjeverno od Milaševa vrela Cetine, na kraškoj zaravni Pod, na prostoru omeđenom istočnim rubom Milaševe drage i krajnjim zapadnim padinama Dinare.

2. Na ovom prostoru nalazi se gotovo stotinjak većih i manjih kamenih gomila promjera od 2,70-9,10 m i visine od 0,30-1,20 m. Na cijelom ovom prostoru istražene su ukupno 62 gomile. Način sahranjivanja je dvojak; inhumacija i incineracija, s tim da prevladava inhumacija. Uz grobove u gomilama je pronađena i veća količina sitnijih ulomaka keramičkih posuda (prevladavaju terine ojačanog oboda i vrčevi) **sl. 129**. U jednoj gomili (T-22) utvrđeno je i naknadno ukapanje u srednjem vijeku, a u prostom grobu uz pokojnika su pronađene bikonične jednojagodne naušnice i ulomci keramičkih posuda ukrašeni urezanim prugama i valovnicom **sl. 130**.

3. Prapovijesno (rano i srednje brončano doba - cetinska kultura) i srednjovjekovno razdoblje.

4. Probna istraživanja I. Marovića 1958. godine.

5. AMS.

6. Svi keramički nalazi iz gomila su izrazito fragmentarni, pa su rijetke posude koje se mogu cjelovitije rekonstruirati. Cijela prapovijesna nekropola na Rudinama je ugrožena jer mještani Cetine kameni nasip gomila melju za građevinski pijesak.

7. I. Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

sl. 129. Keramički nalazi iz gomile 53 s položaja Rudine u Cetini, prema I. Maroviću
sl. 130. Nalazi iz srednjovjekovnog groba iz prapovijesne gomile 22 na Rudinama u Cetini, prema I. Maroviću

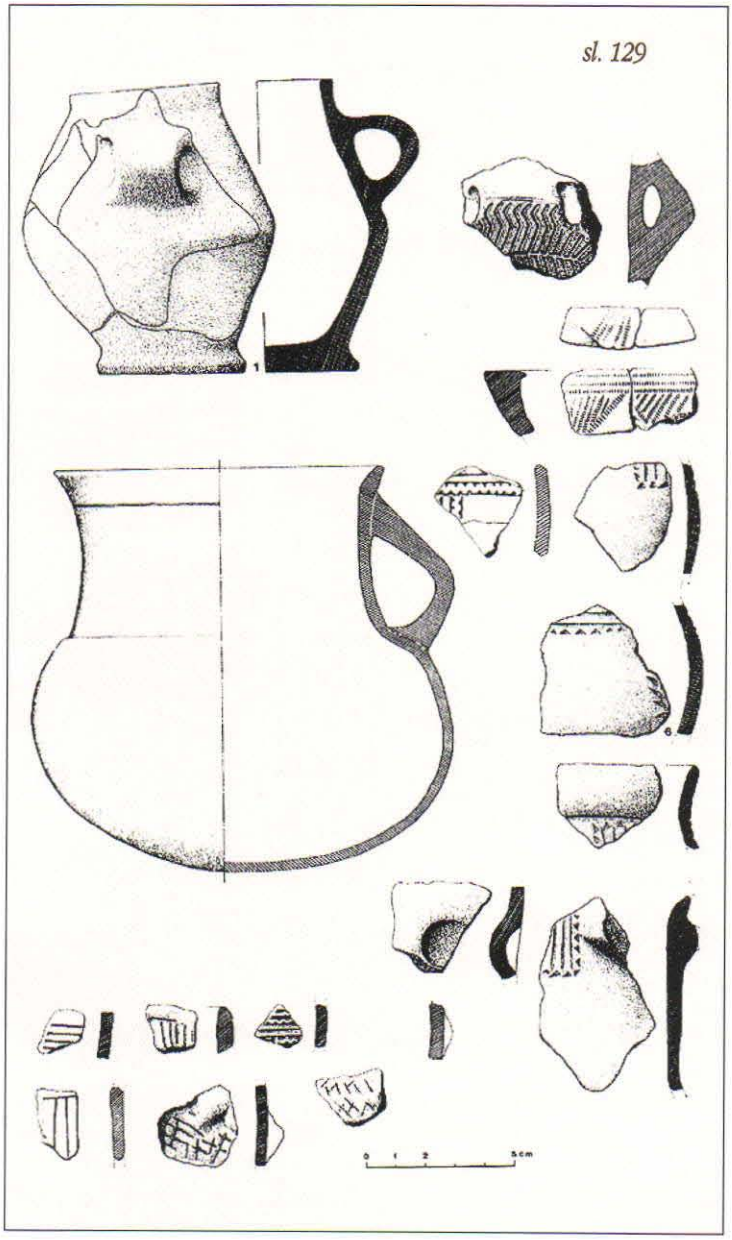

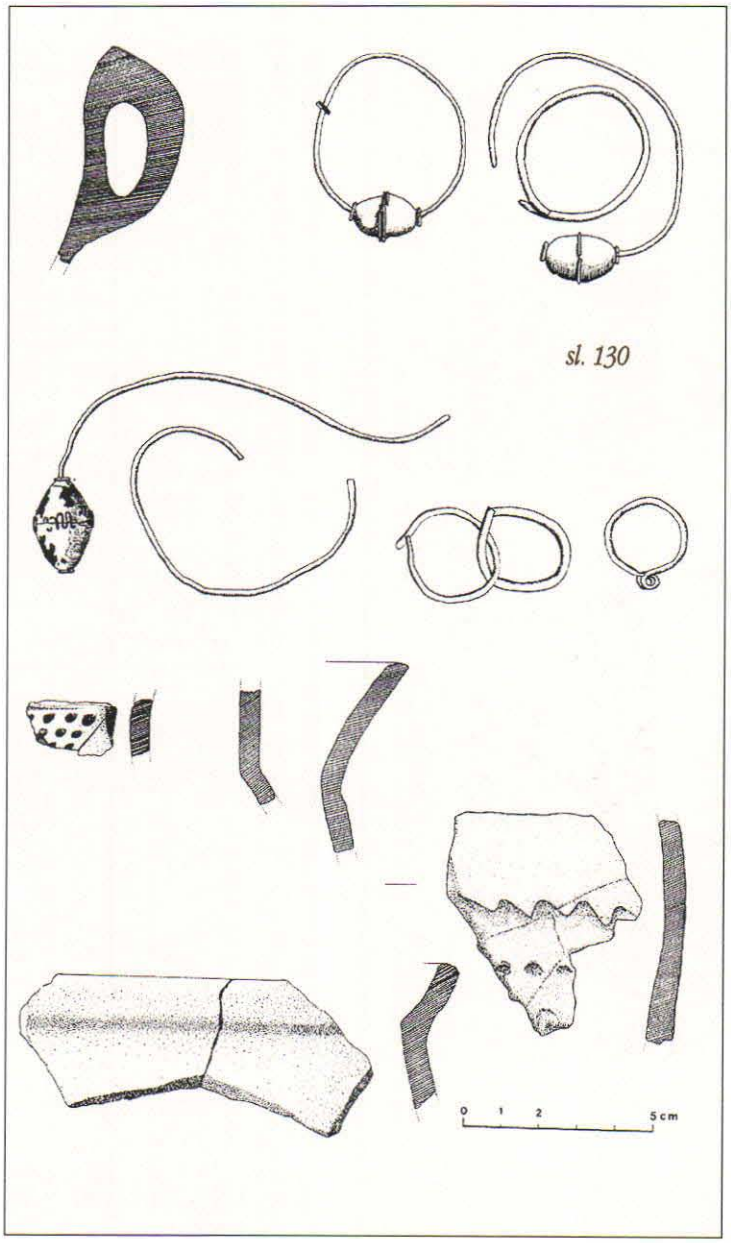

43. Runjavica

1. Podaci o mjestu nalaza su nepouzdani. U knjizi inventara u MHAS-u u Splitu stoji da je mjesto nalaza položaj Runjavica.

2. Na ovom položaju nađena je srebrna lijevana kadionica ukrašena tehnikama dubokog rovašenja i nijela. Sastoji se od kuke za vješanje s tri lanca i jajolike zdjelice na valjkastoj razvračenoj nozi, **sl. 131**.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (zadnja četvrtina 8. stoljeća).

4. Slučajni nalaz iz 1925. godine.

5. MHAS.

6. Kadionica je franačka kulturna ostavština, preostala vjerojatno kao rezultat djelovanja franačkih misionara na ovom području. Prema mišljenju S. Gunjače kadionica potječe iz mjesta Stare Vrlike (*Vrh Rike*) kod crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine. U prilog Gunjačinoj pretpostavci je i činjenica da je Runjavica brdo sjeverozapadno od Čitluka uz zapadni rub Cetinskog polja, na kojemu nije do sada pronađeno nikakvih kultnih ostataka ni približno istovremenih kadionici.

7. S. Gunjača 24; S. Gunjača - D. Jelovina 1; A. Milošević, 43; K. Vinski - Gasparini 1.

sl. 131. Ranosrednjovjekovna kadionica iz Cetine

44. Sv. Spas

1. Nalazište je južno od zaseoka Milaši, uz sjeverni rub Cetinskog polja, **sl. 132**.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci ranosrednjovjekovne crkve i groblja. Crkva pripada grupi jednobrdnih longitudinalnih građevina sa zvonikom na pročelju **sl. 14**, i izvorno troapsidalnim svetištem na istoku (današnja četvrtasta apsida podignuta je u 13. ili 14. stoljeću

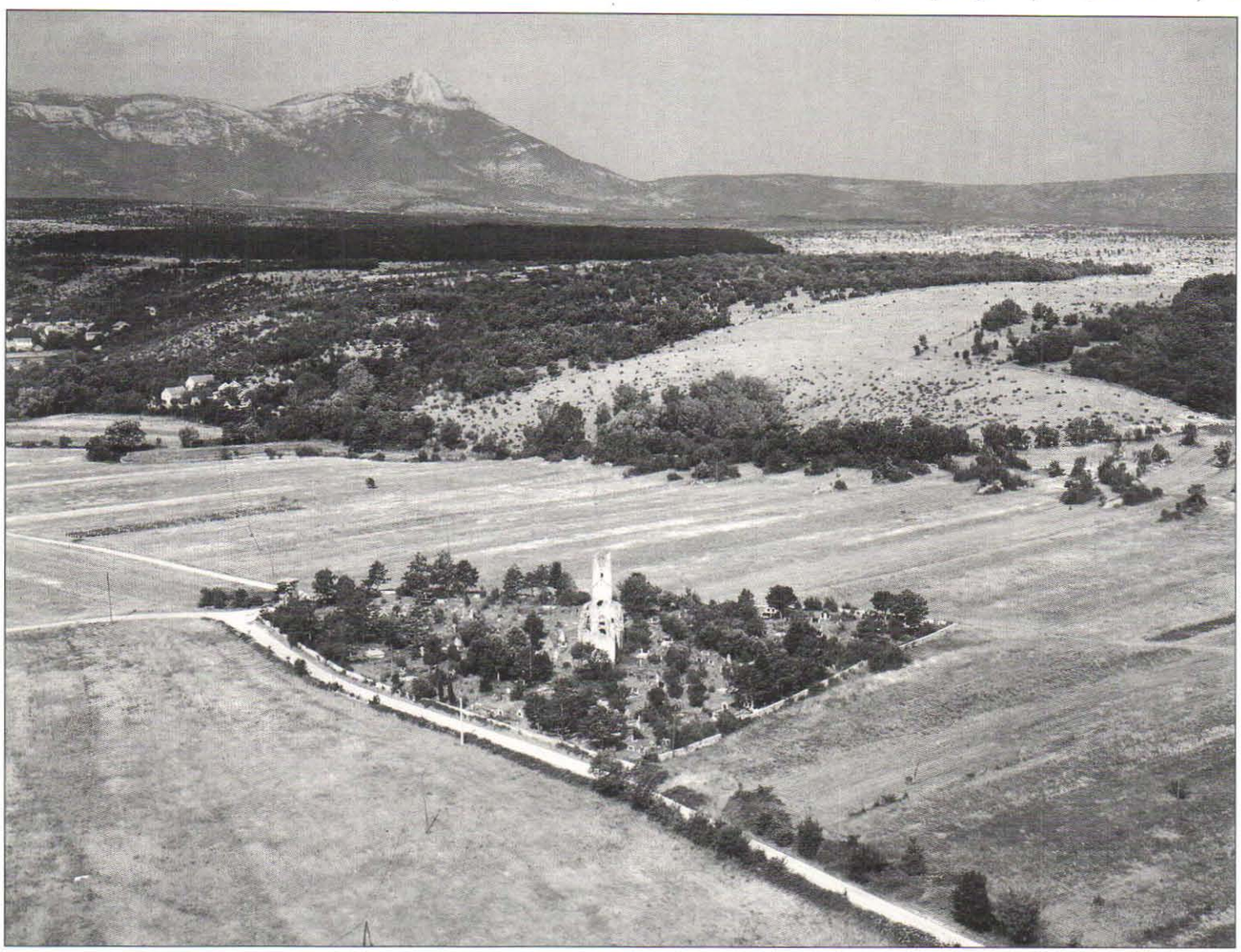

sl. 132. Cetinsko polje i crkva Sv. Spasa

na mjestu starije polukružne) **sl. 133**. Bočni sjeverni i južni zid crkve su raščlanjeni nizovima poluoblih kontrafora. Pronađeno je i nešto ulomaka kamenog crkvenog namještaja od kojih su najznačajnije dvije natpisne grede oltarne pregrade na kojima je sačuvano ime župana *Gostibe*, donatora crkve, **sl. 134**. Uokolo crkve je groblje na kojemu je istraženo ukupno 1.162 groba. U grobovima su pronađeni brojni prilozi, uglavnom nakita (vitice i prstenje, trojagodne naušnice, naušnice s koljencima, **sl. 76**, pojasne predice, dugmad), zatim ostruge, novac, željezni noževi, kresivo, ostaci tkanine i drugo. Osobito je zanimljiv vrlo raskošan gotički pojas, **sl. 135**. Oko 850 grobova je imalo nadzemnu oznaku u obliku monolitne ploče, a samo nekoliko grobova je imalo stećke u obliku sanduka. Od ukupnog broja ukrašeno je svega 27 spomenika (rozeta, polumjesec, križ, različite heraldičke oznake). Uokolo crkve pronađeno je

sl. 134. Greda s oltarne ograde crkve Sv. Spasa

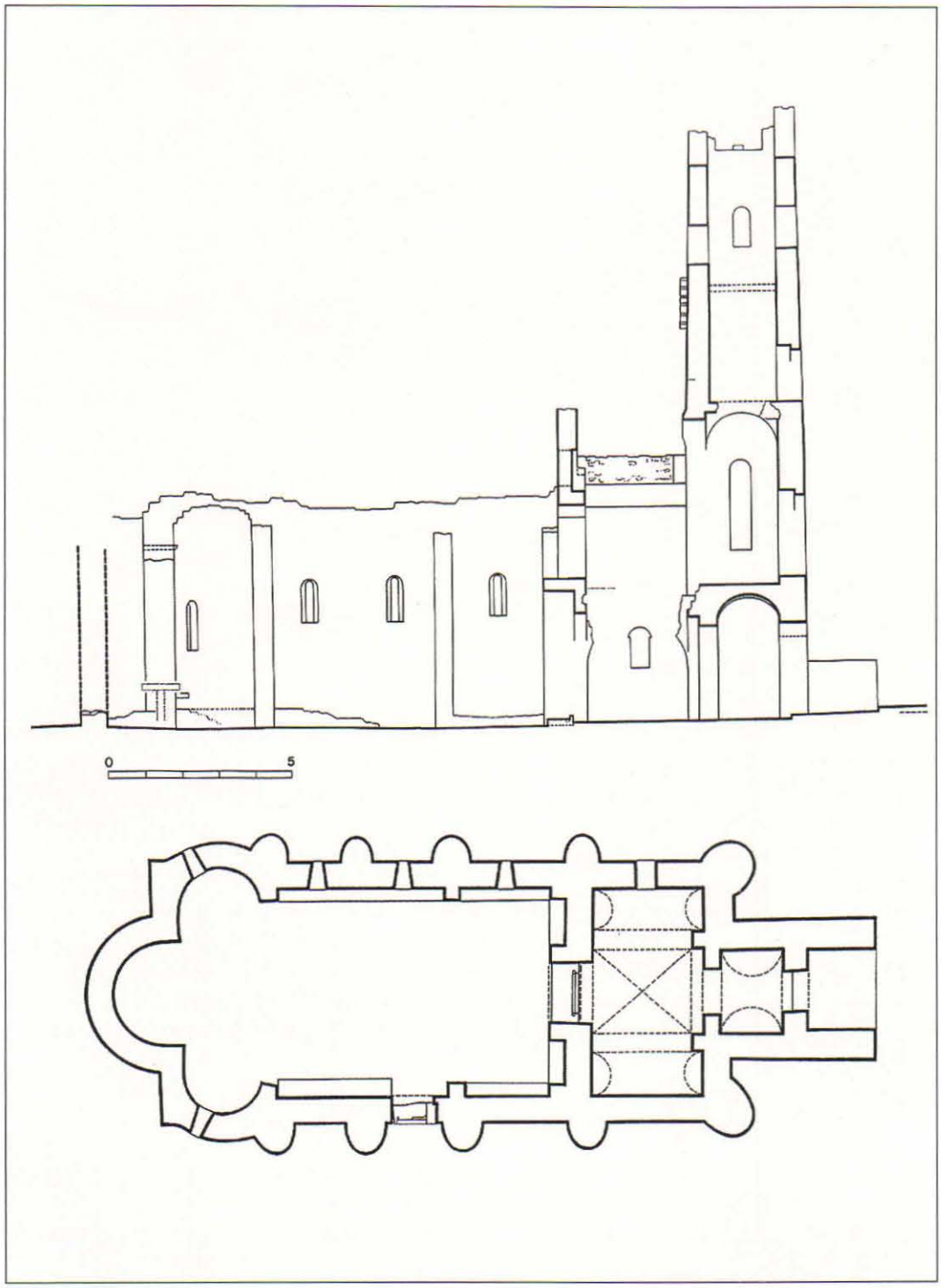

sl. 133. Tloris i presjek crkve Sv. Spasa na izvoru Cetine, prema M. Jurkoviću

i nešto antičkih ulomaka, a nekoliko antičkih natpisa bilo je ugrađeno u crkvu i okolne grobove.

3. Antičko i srednjovjekovno razdoblje. Prema rezultatima istraživanja S. Gunjače, crkva je sagrađena u drugoj polovici 9. stoljeća, a dograđena u 14. stoljeću. Groblje uokolo crkve pripada vremenu od 11.-16. stoljeća, s povremenim ukopima do danas.

4. Podatke o antičkim natpisima donosi C. Patsch 1899.. Arheološka istraživanja S. Gunjače 1947., 1948., 1952., 1953., 1954. godine. Gotički pojas slučajni je nalaz iz 1939. godine.

5. MHAS.

6. Kao materijalni dokaz pregradnje svetišta crkve bio je i ulomak ukrašen pleterom uzidan u sjeverni polustub triumfalnog luka svetišta. Taj je, međutim, otučen u kolovozu 1983. godine za volju nastojanjima da se na crkvi izbriše svaki trag njene katoličke pripadnosti, **sl. 78**. Iste godine na crkvi su suhozidom zatvoreni svi prozori, a na vrata sjevernog zida i ona na zapadnom pročelju stavljena su željezna vrata. Tom prigodomom betoniran je gljivasti luk na vratima sjevernog zida.

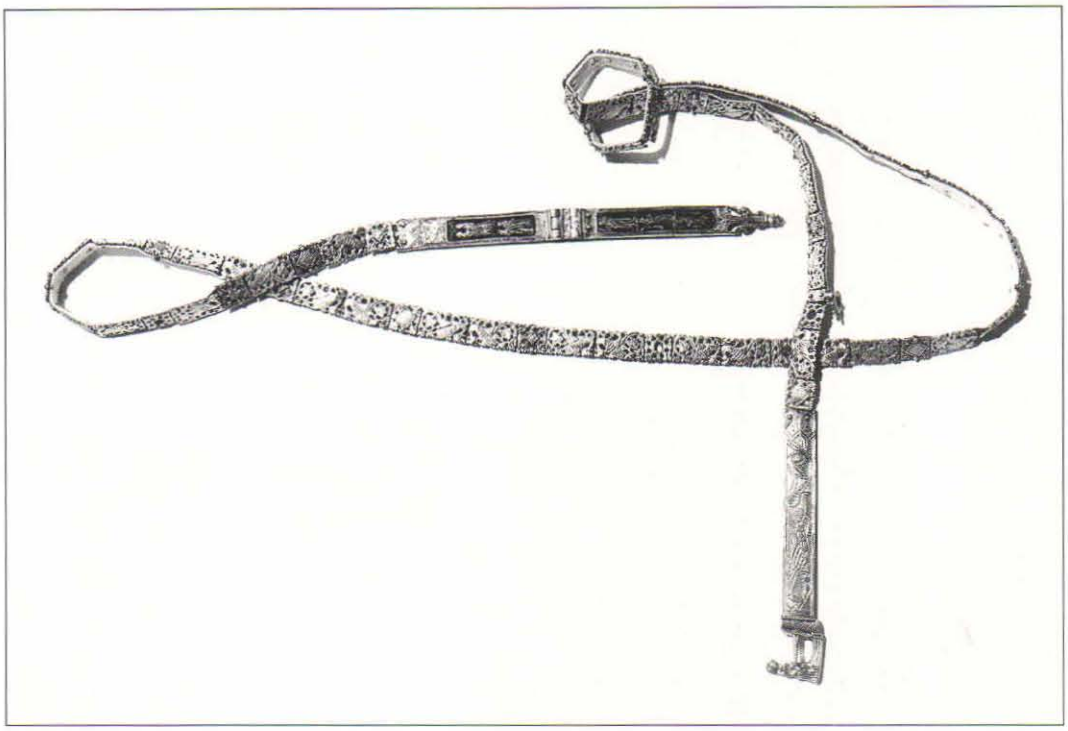

sl. 135. Kasnosrednjovjekovni pojas iz groba kod crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine

7. J. Alačević 5; F. Bulić 8; T. Burić 2; V. Delonga 1, 3; S. Gunjača 10, 12,14, 20, 24, 24, 27; Z. Gunjača 1; N. Jakšić 6, 7, 9, 10; D. Jelovina 1, 3, 5, 8, 9, 12; D. Jelovina - D. Vrsalović 1; M. Jurković 1, 2, 3, 4; T. Marasović 2, 3, 5, 7, 8; L. Marun 2, 3; A. Milošević 5, 43; C. Patsch 6; I. Petricioli 2, 5; M. Petrinec 1; A. J. Soldo 6; P. Stanić 2, 3; T. Šeparović 1. (Usp i G. DVORNIK, Bibliografija radova o crkvi Sv. Spasa i arheološkim nalazima iz groblja oko nje, *SHP, ser. 3, sv. 22/1995.*, 161-172).

45. Šparevine

1. Nalazište je zapadno i sjeverno od Cetinskog polja, na prostranoj kraškoj visoravni Šparevine, zapadno od puta Cetina - Uništa i dalje prema prostoru Kijeva.

2. Na ovom prostoru nalazi se više od stotinu većih i manjih kamenih gomila promjera od nekoliko do desetak metara i prosječne visine oko 1-2 m. Na ovom nalazištu istražene su 24 gomile, a kultni ostaci ustanovljeni su u 9 gomila. Među ovim gomilama ostaci grobova pronađeni su u dvije gomile, a u preostalih sedam gomila u kamenom nasipu pronađena je samo veća količina sitnijih ulomaka keramičkih posuda, **sl. 136**.

3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba - cetinska kultura).

4. Probna i zaštitna istraživanja I. Marovića 1953., 1954. i 1958. godine.

5. AMS.

6. Zbog izrazite fragmentarnosti svih keramičkih nalaza na ovom nalazištu, teško je pouzdano rekonstruirati primarne oblike i veličinu posuda.

7. I Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

sl. 136. Keramički ulomci iz gomile 2 na Šparevinama, prema I. Maroviću

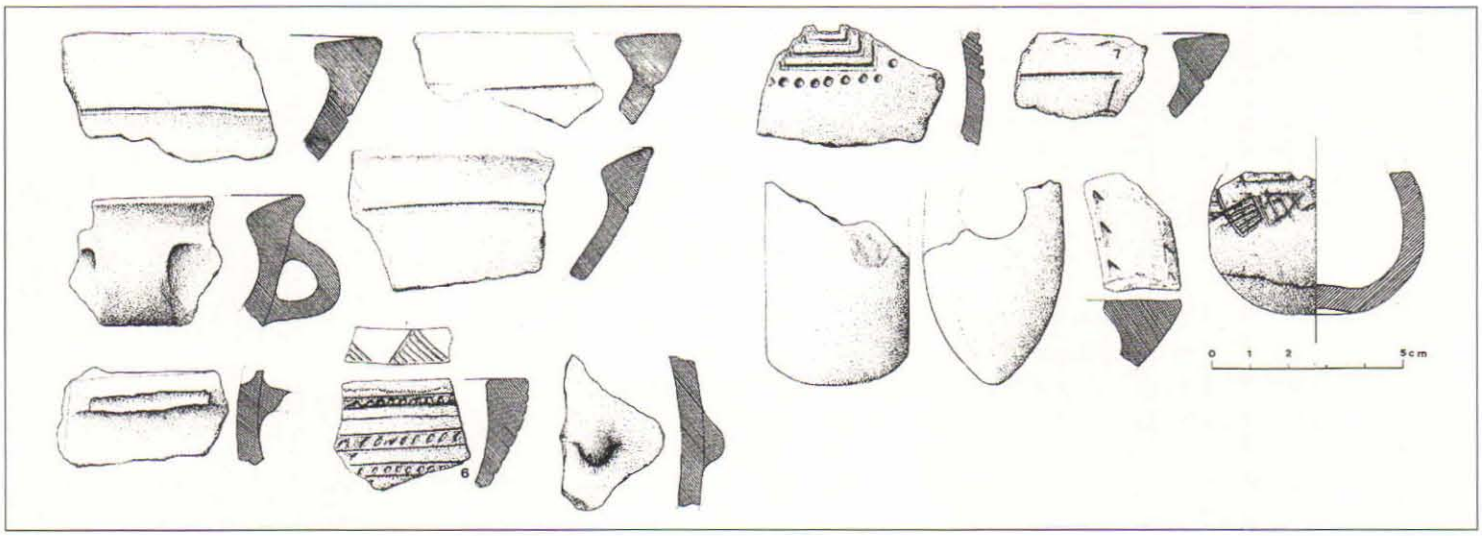

46. Totići

1. Nalazište je u zaseoku Totići na jugoistočnom rubu Vranješevog polja, na njivi (zvanoj Iza ulice) Marka Totića pok. Josipa.

2. Krčenjem za vinograd u dva navrata na ovom su položaju nađeni različiti kultni ostaci. Uglavnom su to bili grobovi, **sl. 137**, u kojima su kao prilozi nađene keramičke posude, **sl. 138**, i željezni noževi, a bilo je i ostataka nastambi uz koje je nađen ulomak žrvnja, te donja polovica antičkog zavjetnog žrtvenika posvećenog Silvanu.

3. Antičko i ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1920. i 1951., probna istraživanja S. Gunjače 1952. godine.

5. MHAS.

6. Grobovi su tek manjim dijelom istraženi jer ih je krčenjem prethodno većina izvađena, a njihov sadržaj uglavnom uništen.

7. S. Gunjača 12, 14.

sl. 137. Srednjovjekovni grobovi otkopani na položaju Totića njive u Cetini

sl. 138. Keramički ulomci iz grobova srednjeg vijeka s položaja Totića njive u Cetini, prema S. Gunjači

47. Ukarepa

1. Nalazište je na položaju Ukarepa u Podglavašu, u vinogradu Martina Gojevića.

2. Na ovom položaju nalazi se jedan stećak.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače.

5. Nema nalaza.

6. Drugi podaci o ovom kasnosrednjovjekovnom nadgrobnjaku nisu mi poznati.

7. S. Gunjača 12.

48. Velike gomile

1. Nalazište je nedaleko od zapadnog ruba krševite visoravni između Čitluka i Civljana, udaljeno od čitlučkog zaseoka Zelenovići oko 1,5 km prema zapadu.

2. Na ovom položaju tri su velike kamene gomile promjera od 21,30-27,20 m i visine od 1,20-3 m. Istraživanjima je utvrđeno da su u sve tri gomile bili ukopani zgrčeni pokojnici u uobičajenu grobnu škrinju sastavljenu od kamenih ploča. Grob u jednoj od gomila na ovom položaju dodatno je bio obložen okruglim suhozidom. U gomilama su nađeni relativno malobrojni keramički ulomci, a značajan je i nalaz jedne brončane sjekire u grobu najveće gomile, **sl. 139**.

3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba - cetinska kultura).

4. Istraživanja gomila obavio je I. Marović 1966. i 1968. godine.

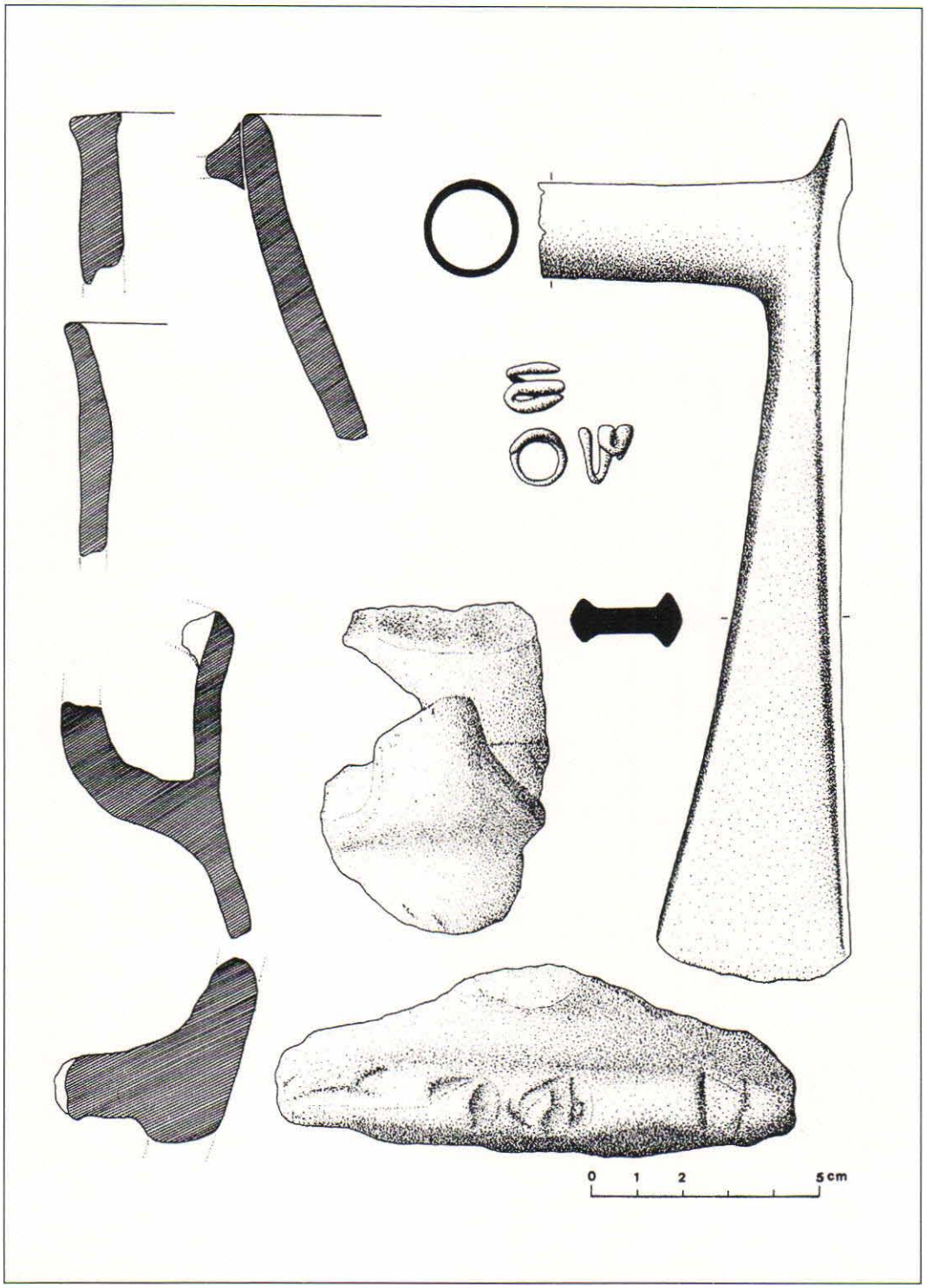

sl. 139. Brončana sjekira i zlatni spiralni privjesci iz gomile 1 s položaja Velike gomile, prema I. Maroviću

5. AMS.

6. Kameni nasip ovih gomila prigodom istraživanja nije rasut, nego je otprilike u istom volumenu prenešen u neposrednu blizinu, pa one i danas dominiraju prostorom visoravni.

7. I. Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

49. Vranješeva gradina

1. Nalazište je na položaju Gradina (kota 544) istočno od zaseoka Vranješi i Kneževići, na povišenom dijelu krške zaravni uz istočni rub Cetinskog (Vranješevog) polja.

2. O izgledu gradine nema nikakvih podataka.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima iz topografske karte 1:25.000 (Split 2-2).

5. Nema nalaza.

6. Gradina dominira krškom zaravni u podnožju Dinare i prostorom Cetinskog i Paškog polja.

7. Neobjavljeno.

50. Vukovića most (Cetina)

1. Nalazište je na rukavcu Vukovića vrela Cetine kod Vukovića mosta.
2. Na ovom položaju nalazi se groblje s 27 stećaka.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače.
5. Nema nalaza.
6. Pouzdaniji podaci o nalazištu, obliku i ukrašenosti ovih spomenika nisu poznati. Prema podacima Š. Bešlagića, stećci su bili u obliku sanduka. I Vukovića most,isto kao i Pločati most na Cetini nešto južnije, složen je od nadgrobnih kasnosrednjovjekovnih spomenika i stećaka, **sl. 140**.
7. Š. Bešlagić 1, S. Gunjača 12.

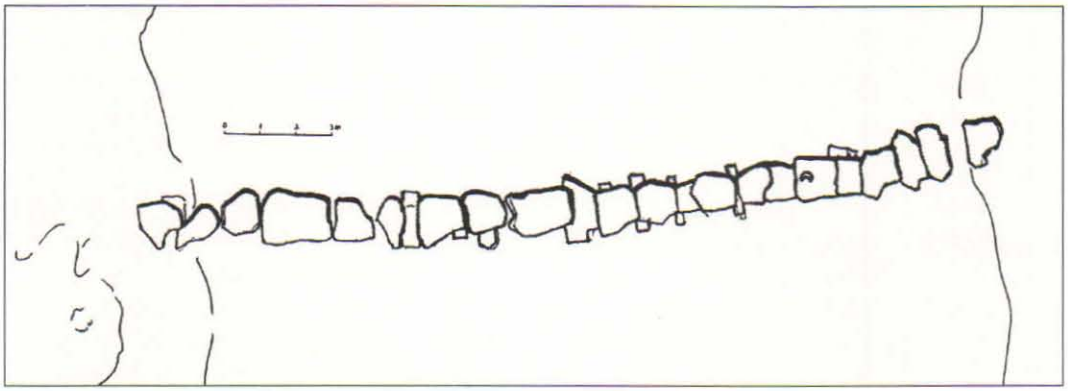

sl. 140. Tloris Vukovića mosta u Cetini

51. Zelenovića ogradice

1. Nalazište je na položaju Ogradice, na istočnom rubu visoravni koja dominira Paškim poljem, zapadno od Zelenovića kuća u Čitluku.
2. Na ovom položaju nalazi se manja prapovijesna nekropola sa 7 kamenih gomila promjera 5,60-15,80 m i visine od 0,80-1,30 m. U svim gomilama utvrđeni su ukopi, s tim da se i ovdje prakticirao dvojak način ukapanja: inhumacija (1 grob) i incineracija (6 grobova). U kamenom nasipu gomila, posebno u onima s incineracijom, pronađeni su brojni različito ukrašeni ulomci keramičkih posuda (terine sa zadebljanim obodom, posude tipa Kotorac, vrčevi, **sl. 141**).
3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba - cetinska kultura).
4. Istraživanja gomila obavio je I. Marović 1966. i 1968. godine.
5. AMS.
6. Primjetna je mala visina gomila u odnosu na njihov promjer, pa se može pretpostaviti da je i na ovom položaju, kao i na još nekima u gornjoj Cetini, kameni nasip s gomila prethodno korišten za gradnju obližnjih ograda; usporedi i razmatranje u *Pogovoru* na kraju ove knjige.
7. I. Marović 9, 13, 19; I. Marović - B. Čović 1.

sl. 141. Keramička posude tipa Kotorac iz gomile 3 sa Zelenovića ogradica

II. Grad Vrlika

Područje grada Vrlike je u Splitsko-dalmatinskoj županiji, a zauzima najveći dio gornjeg toka rijeke Cetine. Na sjeveru graniči s područjem općina Kijevo i Civljane u Šibensko-kninskoj županiji, na istoku hrptom Dinare, na kojemu je državna granica, s Federacijom Bosnom i Hercegovinom, na jugu s općinom Hrvace, te na zapadu hrptom Svilaje i Kozjaka na kojima je granica, s općinom Ružići i područjem grada Drniša u Šibensko-kninskoj županiji. Najveći dio vrličke općine je krševito područje sa značajnijim obradivim površinama samo u nevelikom, ali vodom bogatom Vrličkom polju, te manjim dijelom u docima, ogradama i vrtačama na okolnim visoravnima. S obzirom da su najznačajniji demografski potencijali područja vrličke općine oduvijek bili uz plodne oranice, logično je da su na ovim njenim dijelovima i arheološki ostaci najbrojniji. Za većinu tih dosadašnjih arheoloških nalaza s područja vrličke općine raspolažemo pouzdanim podacima o mjestu nalaza, ali je znatan broj i onih kojima danas to nije moguće pouzdano utvrditi. Uglavnom ih je zabilježio L. Marun u svome *Starinarskom dnevniku*, ali bez pouzdanih topografskih odrednica, pa danas nije moguće odrediti na koja se nalazišta ovi podaci odnose. Ipak, zbog njihove važnosti za ukupnu arheološku topografiju Cetine, ove podatke donosimo u cijelosti. O arheološkim ostacima na današnjem području grada Vrlike, Marun, primjerice, bilježi:

- 8. VI. 1891. *Bio sam pregledavati Vrličku okolicu. Na polju između Sv. Petra i Vinalića na jednoj glavici vidi se nekoliko starohrvatskih stećaka, pak opet dalje jedan kilometar u sjever pod samim Vinalićem na jednom malom brežuljku ima tridesetak starohrvatskih stećaka, a po svoj prilici nalazi se tu u ruševinam i mala zavaljena crkvica. U Vinaliću nad Gverića kućam, ima jedno starinsko groblje, kojemu nije bilo moguće ustanoviti dobu. Imaju nešto osobitu formu, nabacanih kamenja; te se u nečem primiču formi predhistoričkoj. Tu ima na jednoj gromili nad zemljom ozidana obsežna grobnica a nad njom jedan veliki, iz davnije dobe kut. Dalje jedan kilometar po istoj glavici u iztok ima opet jedno groblje sa tridesetak starohrvatskih stećaka, na jednom samom znak čekića. I ovdje je jedna srušena mala crkvica. Opet istim pravcem za pol kil. ima jedna druga crkvica na vrhu poviše Biukovih kuća.*
- 15. V. 1896. *Darovao Josip Lovrić 19 komada srebrni novaca Av. Ragusii S. Blasius, Rev. Salus-ruta i jedan bakreni slabo sačuvan: Faustina Augusta, Rev: Junonum...* dalje nečitljivo. *Našastim u okolici Vrlike. Isto jedan srebrni turski.*
- 22. VII. 1896. *Kupio sam od Lete iz Vrlike jedan debeli uglati srebrni novac i drugi tanki sa tuvujima i jednu bronzanu malu fibulu.*
- 17. IV. 1897. *Poslao mi je Ivan Plazonić četri srebrne naušnice našaste od nekog seljaka Mate Ercega iz Mahovica u Svilaji. Dao sam za iste f. 1.50.*
- 20. III. 1899. *Ante Vranevčić donio osam fibula (naočarka) našastih u jednom trapu pod vrličkom tvrđavom.*
- 27. XI. 1907. *Sutradan poveo me je Mirko Kulušić u Stražine da vidim neke ulomke nadpisne rimskih urna, što ih je slučajno našao vlasnik ... krčeć zemlju. Preporučio sam da se pazi na daljnji rad istoga, te da sve bude sačuvano za naš muzej. G. M. Kulušić dao mi je jedan ulomak iz bijela mramora od nekog okvira, što je slučajno našast među nekim ruševinama na Šušnjaru. Učitelj Roca dao mi je jednu rašljastu sličnu prvo opisanu strelicu, našastu na Kievu, jednu rimsku fibulu, što mu je dao D. Novaković, a našasta je ... i nekoliko starinskih slabo sačuvanih novaca, 1 srebren i 3 ugarsko-hrvatska. Suviše dao mi je o. Rajner nekoliko ulomaka bronzanih fibula našastih na Baleku kod Vrlike.*
- 24. X. 1909. *Povjerenik Stipan Roca poslao mi je 25 komada srebrnih novaca L. Ludovica, slučajno nađenih u Ježeviću od ... a plaćeni Kr. 7).*
- 7. V. 1910. spominje nalaz dvaju Zenonovih zlatnika u Koljanima.
- 25. II. 1913. *Nabavio sam od Grge Zeca iz Mahovica kod Vrlike br... rimskih bakrenih*

sl. 142. Ranosrednjovjekovna željezna ostruga iz Vrlike, prema D. Jelovini

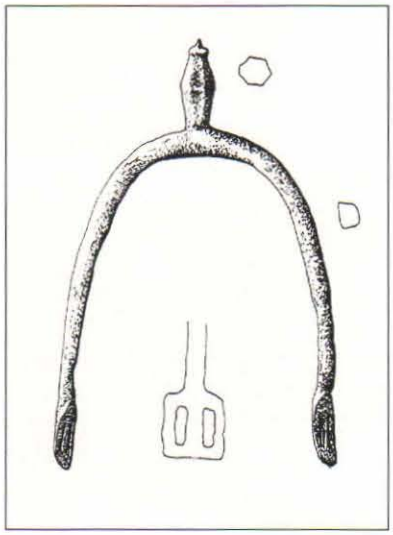

sl. 143. Gotska pojasna kopča iz Vrlike

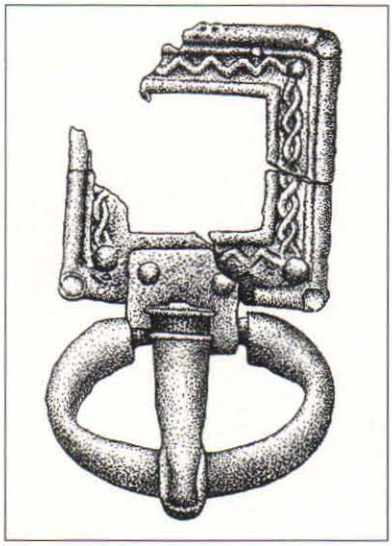

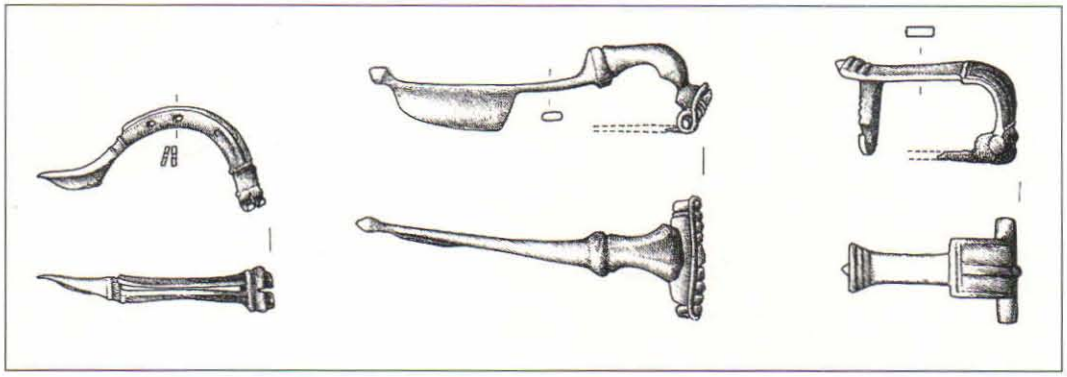

sl. 144. Antičke brončane spone iz vrličke okolice

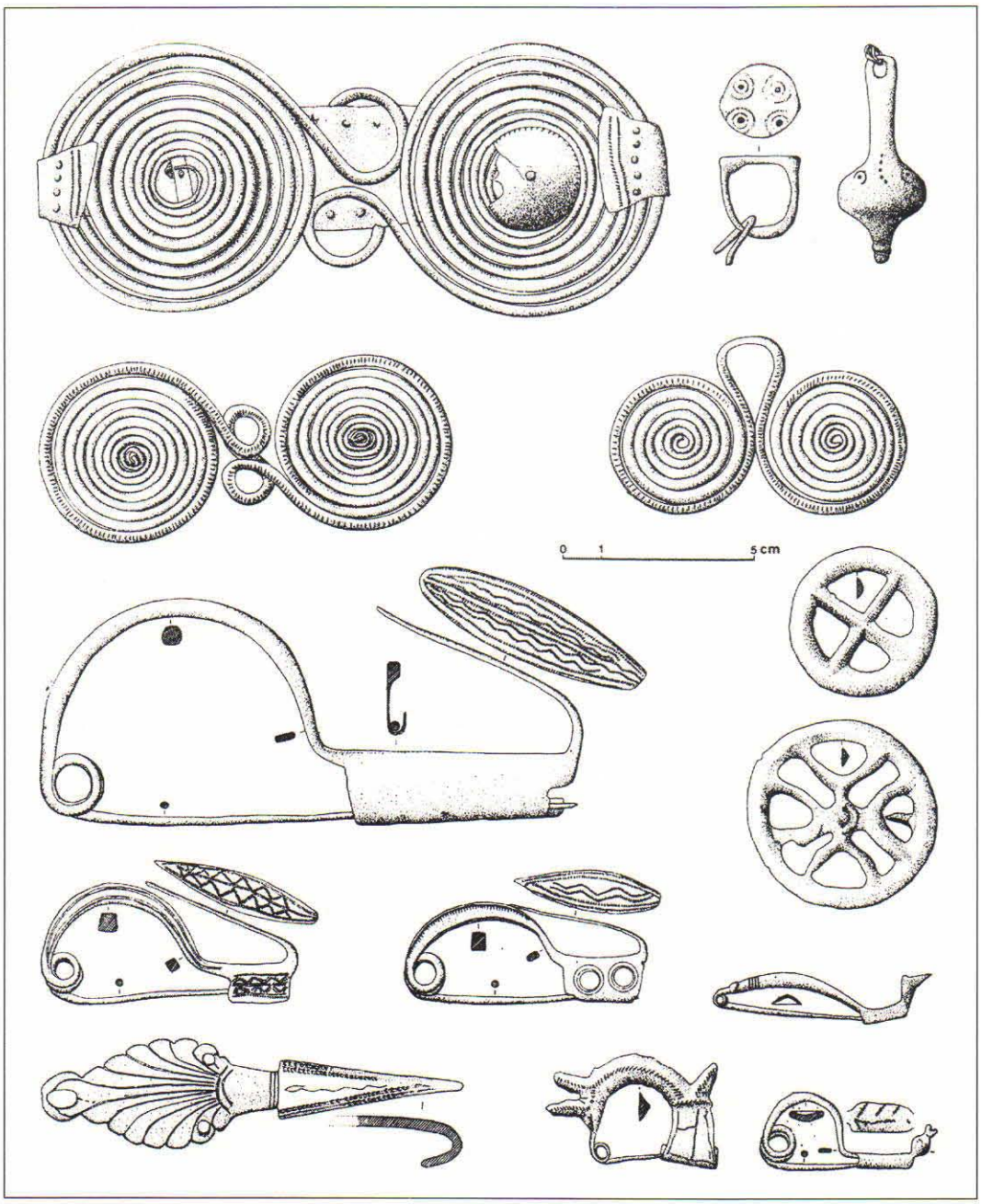

sl. 145. Prapovijesni brončani nakit iz Otišića, prema I. Maroviću

novaca. Grgo Zečević pok. Joze, Mahovice u bašći ... našao i lucerna od kojih Rocci predao dvie.

- 10. V. 1927. *Kupio sam posredovanjem povjerenika S. Roce zlatni novac Gracijanov, našast slučajno u Vrlici na zemljištu pok. Miće Žeravice, gdje je sada občinski pazar: Av. D. N. GRATIANVS. P. F. AVG. Poprsje lovorvjenčano desno: Rv. VICTORIA. AVGG. TROBS...*

- 16. XI. 1927. *Povjerenik Roca iz Vrlike poslao jedno željezno koplje - kratko, jednu velikog tipa rašljastu strelicu i jedan željezni bodež, bakreni Masantiev novac, jedan Konstantinov, jedan Licinijev, osrednje sačuvan, tri bakrena odveć slabo sačuvana rimska, jedan srebrni mletački prošupljen, jedan srebrni ugarsko-hrvatski, jedan srebrni veći turski, jedan mjedeni turski, dva bakrena mletačka i jedan mjedeni kasnije dobi. Suviše poslao je preko istoga povjerenika g. Mirko Kulišić srebrni mali novac Julia Svaencia sa reversom Venus Caelesti, dobro sačuvan.*

Osim ovih Marunovih bilješki, znatan broj podataka sadržan je i u našoj starijoj arheološkoj literaturi i u starim muzejskim popisima, prvenstveno u AMS-u, AMZ-u, AZFS-u, MCK-u, MHAS-u i ZMS-u. Pored u prethodnom poglavlju spomenute brončane figurice Silvana, **sl. 47**, od značajnijih arheoloških nalaza bez pouzdanih topografskih podataka s vrličkog područja, a koji se danas čuvaju u ovim muzejima, treba spomenuti:

- u MHAS-u jednu kasnokarolinšku željeznu ostrugu ravnog ostružnog luka (D. Jelovina 11, **sl. 142**), gotsku pojasnu kopču (Z. Vinski 9, **sl. 143**), polovicu bakrene sjekire, vjerojatno

sl. 146. Kasnoantičke zoomorfne brončane spone iz vrličke okolice

s križno postavljenim, oštricama i rupom za nasad u sredini te veću brončanu spiralnonaočarastu sponu osmicom u sredini (F. Radić 1);

- u ZMS-u veći broj antičkih nalaza (uglavnom novca i brončanih nakitnih predmeta) iz Koljana, Cetine i Vrlike, nekada u zbirci Ante Vučemilovića iz Vrlike, koje je za taj muzej 1899. godine nabavio C. Patsch (C. Patsch 6);

- u AMZ-u nekoliko prapovijesnih (dvije kalupaste glačane kamene sjekire) i antičkih predmeta (brončane spone, **sl. 144**, jedan brončani ključ, dva ulomka antičkih uljanica i četiri primjerka antičkog novca - *Iulia Domna, Iulia Maesam Gallus i Caracalla*) nabavljenih otkupom od P. Stanića;

- u AMS-u veći broj prapovijesnih brončanih, mahom nakitnih predmeta iz Otišića (I. Marović 16, **sl. 145**), jednu kamenu čekić-sjekiru iz vrličke okolice (I. Bulić 1) i nekoliko primjeraka antičkog novca pronađenog krajem 19. stoljeća u Ježeviću (F. Bulić 28);

- u AZFS-u nalazi se više antičkih grobnih nalaza iz vrličke okolice, **sl. 146**.

Nekoliko je kamenih antičkih ulomaka iz vrličke okolice bez pouzdanih podataka o mjestu nalaza bilo ugrađeno u kuće u Vrlici. Literatura tako bilježi četiri antička kamena žrtvenika ugrađena u kuću Novaković u Vrlici. Krajem 19. stoljeća Bulić ih je nabavio za AMS (C. Patsch 6). Pod balkonom kuće Ivice Oklopčića pok. Petra u Vrlici i danas se nalazi ugrađen jedan zanimljiv antički reljef, **sl. 147**. Ostala pouzdano ubicirana arheološka nalazišta na području vrličke općine su:

52. Bakovića glavica, **53.** Bakovića greblje, **54.** Bajindol, **55.** Balečka gradina, **56.** Balečki most, **57.** Biuci (Vinalić), **58.** Biukova gradina, **59.** Boduljak, **60.** Ciganska gradina, **61.** Crkvina (Koljane), **62.** Crkvina (Otišić), **63.** Crkvina (Podosoje), **64.** Čorići (Vinac), **65.** Derven, **66.** Dolac, **67.** Dragovička gradina, **68.** Dragovićka pećina, **69.** Dragović (Stari manastir), **70.** Đurići, **71.** Ercegova ograda, **72.** Gaj (Otišić), **73.** Glavica, **74.** Golo brdo, **75.** Gradina u Koljanima, **76.** Greblje (Podosoje), **77.** Grebljice (Maovice), **78.** Grebljice (Podosoje), **79.** Groblje (Dragović), **80.** Harambašići, **81.** Jare, **82.** Kaparove glavice, **83.** Klanac, **84.** Koljansko groblje, **85.** Kosorska glavica, **86.** Kozjak, **87.** Krunići, **88.** Kukar, **89.** Lastve, **90.** Mačkova glavica, **91.** Maovičko groblje, **92.** Marinkova kosa, **93.** Matkovine, **94.** Mišine, **95.** Modrića gradina, **96.** Mučalov bunar, **97.** Mučalova glavica, **98.** Njivice, **99.** Oranica J. Biuka, **100.** Oštra glavica, **101.** Otišić (crkva), **102.** Otišić (pećina), **103.** Pod, **104.** Poljanak,**105.** Prozor, **106.** Radoljakove kuće, **107.** Reljina ograda, **108.** Sajmište, **109.** Samograd, **110.** Staja N. Novaka, **111.** Stoisavljevići, **112.** Stražine, **113.** Ševače, **114.** Šušnjar (Ruševine), **115.** Trepetljike, **116.** Ustići, **117.** Vinogradi ispod tvrđave, **118.** Vlake, **119.** Vruljak, **120.** Vukovića most (Koljane), **121.** Zagorčeva kuća, **122.** Zduš, **123.** Ždanj, **124.** Žilina peća.

sl. 147. Antički reljef uzidan u kuću I. Oklopčića u Vrlici

52. Bakovića glavica

1. Nalazište je na zapadnoj padini Bakovića glavice u Vinaliću, uz istočni rub Vrličkog polja nasuprot Kosorske glavice.

2. Na ovom položaju nalazi se rasuti suhozid koji s tri kraka (sjevernim, istočnim i južnim) zatvara prostor četvrtasta oblika. Istočni suhozid se pruža hrptom glavice, a druga dva se kosinom brda spuštaju prema rubu Vrličkog polja. Na ovom ograđenom prostoru nađeno je nekoliko sitnijih ulomaka netipične prapovijesne keramike. Namjena ograđenog prostora nije jasna.

3. Prapovijesno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1988. godine.

5. MCK.

6. Ova glavica s nasuprotnom Kosorskom glavicom zatvara sjeveroistočni ulaz u Vrličko polje.

7. Neobjavljeno.

53. Bakovića greblje

1. Nalazište je na položaju Bakovića greblje, podno zapadnog obronka Bakovića glavice, s istočne strane seoskog puta koji vodi kroz zaselak Bakoviće u Vinaliću.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje na kojemu je donedavno bilo 14 pločastih, loše obrađenih i uglavnom neukrašenih nadgrobnih ploča, **sl. 148**. Na samo dvije ploče je ukras rozeta i polumjeseca. Grobovi pod nadgrobnim pločama obzidani su i pokriveni kamenim pločama.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1952., rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Sredinom groblja 1986. godine je iskopan kanal za vodovod. Tom su prigodom s prvotnog mjesta pomaknuta dva nadgrobna spomenika, a iskopom kanala za vodovod uništeno je pet grobova. Svi su bili obzidani i pokriveni kamenim pločama. Ni u jednom nije bilo nikakvih nalaza. U terenskim bilješkama S. Gunjače zabilježeno je da su grobovi na ovom položaju bili i ranije otkopavani (oko 1938. godine tri groba i oko 1947. godine četiri groba). Ni u ovima, prema pričanju mještana, nije bilo nalaza. Š. Bešlagić navodi da je na ovom položaju 19 neukrašenih stećaka u obliku sanduka (?).

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12.

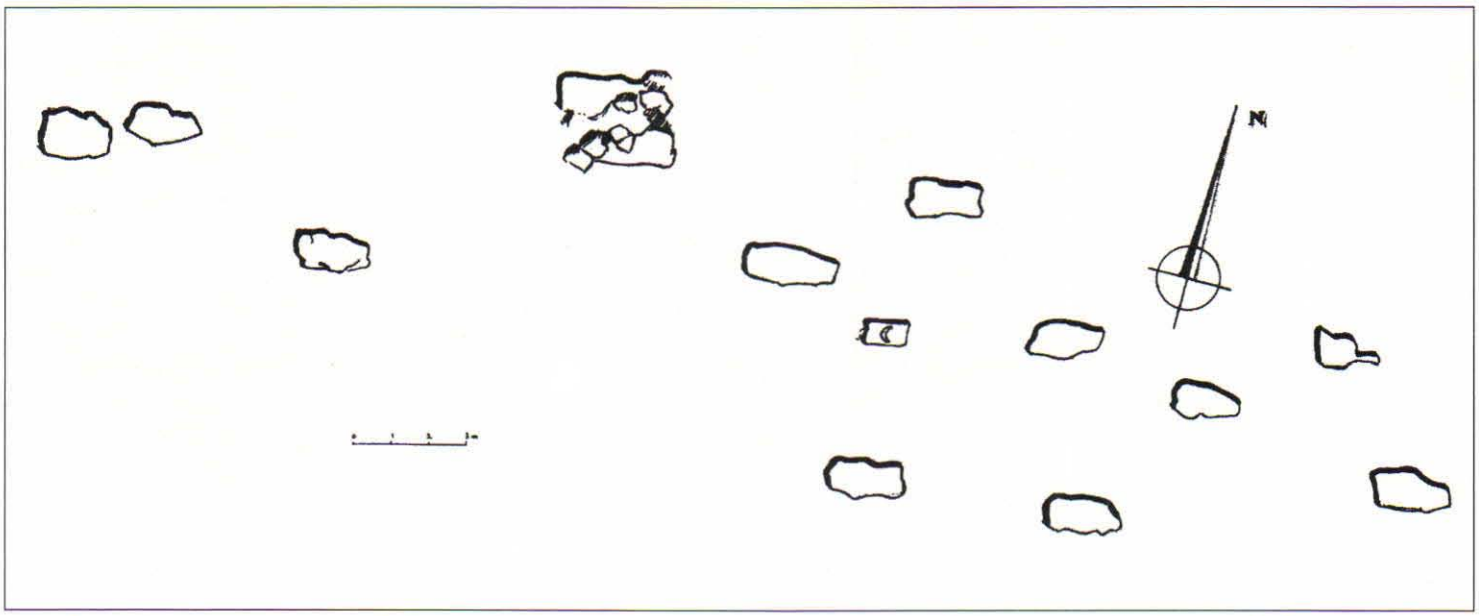

sl. 148. Shematski tloris nadgrobnih spomenika na položaju Bakovića greblje

54. Bajindol

1. Nalazište je na položaju Bajindol u Dubravama, na sjeveroistočnom kraju Otišića.

2. Na ovom položaju vidljivi su vrlo dobro sačuvani tragovi kolotečina antičke ceste (međusobna širina kolotečina 1,20 m).

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nema nalaza.

6. P. Stanić pretpostavlja da je ova cesta povezivala antička naselja u Otišiću (zaselak Harambašići) i Gornjim Koljanima (Reljina ograda).

7. P. Stanić 4.

55. Balečka gradina

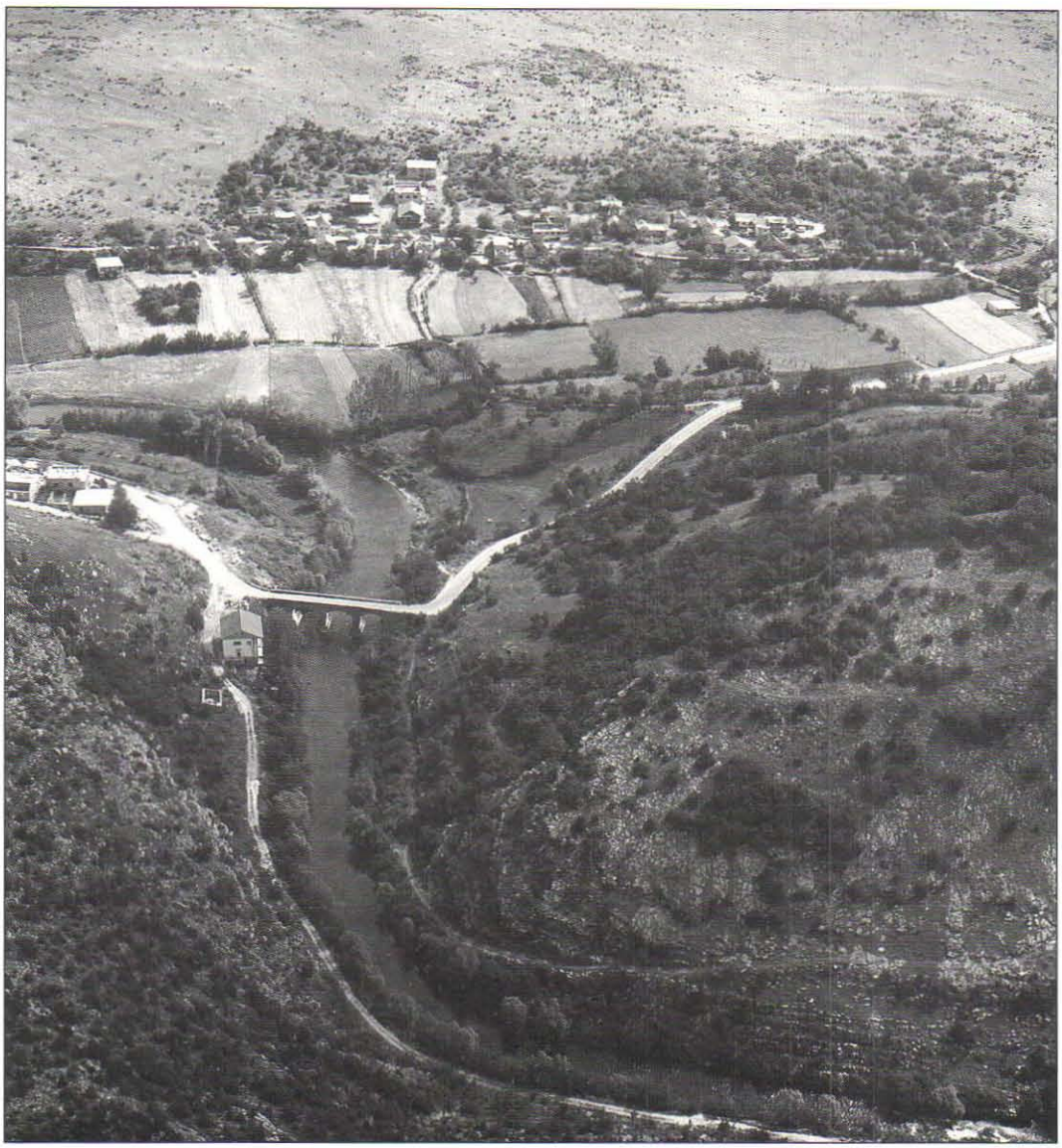

sl. 149. Balečka gradina, na fotografiji u šumici na brijegu desno od mosta

1. Nalazište je na položaju zvanom Balečka gradina, na obraslom brijegu uz Balečki most s lijeve strane Cetine, na području Vinalića.

2. Na ovom položaju ostaci su prapovijesne gradine s najvišim ovalnim platoom na vrhu brijega i nekoliko stambenih terasa na njegovim padinama prema rijeci Cetini. Najviši plato je utvrđen kamenim nasipom sa svih strana (nasip je slabo vidljiv, jer je najvećim dijelom obrastao i zatravnjen), a s donje, jugozapadne terase, visokim podzidima, **sl. 149**. Na cijelom prostoru gradine, posebno na jugozapadnim terasama, obilje je prapovijesne, i nešto manje antičke keramike. Kratke topografske podatke o gradini donijeli su Stanić i Patsch. Stanić uz to obavještava o nalazu nekoliko brončanih nakitnih predmeta s Balečke gradine ili neposredne okolice (spiralnonaočarasta spona bez igle, nekoliko takvih privjesaka i jedna lučna spona). S Balečke gradine navodno potječe i jedan antički natpis koji donosi Patsch, **sl. 150**, i nekoliko brončanih antičkih predmeta (sidrasta spona i ključ).

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. i C. Patscha iz 1899. godine, rekognosciranja 1978., 1984. i 1986.

5. Prema P. Staniću, naočarasta spona je u MHAS-u, a druge su ili kod njega, ili u općinskom uredu u Vrlici. Antički natpis je ugrađen u kuću Petra Žeravice u Ježeviću. Ulomci keramike prikupljeni rekognosciranjima nalaze se u MCK-u.

6. Nije poznato gdje su danas nalazi o kojima izvještava Stanić. Sama gradina svojim smještajem nadzire prijelaz preko Cetine, a položajem dominira zaravnima Lastve, Ševače i Vinci sjeveroistočno i istočno od gradine. Prema podacima C. Patscha, na Balečkoj je gradini nađen i antički natpis koji je on 1899. godine zatekao ugrađen u kuću Petra Žeravice u Ježeviću.

7. W. Buttler 1; C. Patsch 6; P. Stanić 2, 8.

sl. 150. Anrički natpis s Balečke gradine, prema C. Patschu

56. Balečki most

1. Nalazište je u koritu Cetine, oko 50 m uzvodno i 50 m nizvodno od današnjeg Balečkog mosta.

2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko ulomaka antičkih natpisa, pet poklopca kamenih urni u obliku sarkofaga i jedan prapovijesni brončani mač, **sl. 151**.

3. Prapovijesno (kasno brončano doba) i antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1977. godine.

5. MCK.

6. Predmeti su pronađeni prigodom jaružanja Cetine 1977. godine. Antički kameni ulomci su nađeni na mjestu nekadašnjeg gaza na Cetini oko 50 m uzvodno od Balečkog mosta, pa se može pretpostaviti da su u rijeku dospjeli u vrijeme nasipanja prijelaza. Najvjerojatnije su doneseni s obližnjeg antičkog nalazišta kod zaseoka Boduljak.

7. D. Glogović 1; A. Milošević 5.

sl. 151. Brončani prapovijesni mač iz korita Cetine ispod Balečkog mosta

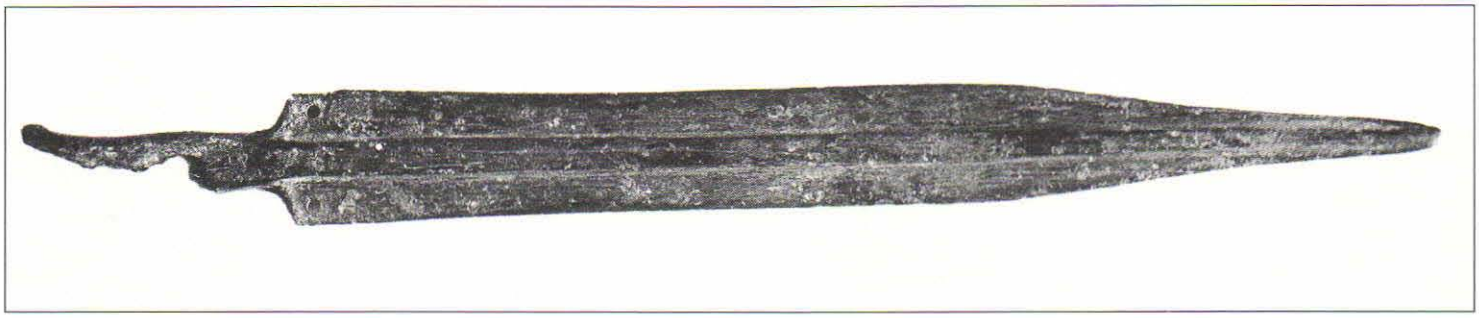

57. Biuci (Vinalić)

1. Nalazište je na prijevoju između brda Oštre glavice u Garjaku i Gutića brda u Vinaliću, uz stari put koji iz Vrličkog polja vodi prema Cetini, istočno od zaseoka Biuci, na južnom kraju Vinalića.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s oko 60 nadgrobnih spomenika i malom crkvicom među njima.

3. Groblje je kasnosrednjovjekovno, a crkva je novovjekovna.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema podacima iz Marunovih *Starinarskih dnevnika* (22. II. 1903. godine), na ovom položaju nađeno je i *željezno kasnije sredovječno koplje*.

7. P. Stanić 3.

58. Biukova gradina

1. Nalazište je na osamljenom dominantnom brdu sjeverno od zaseoka Biuk u Gornjim Maovicama, na položaju zvanom Biukova gradina (kota 757).

2. Na ovom položaju nalazi se prostrana gradina s dva nivoa utvrđenja. Gornji plato zauzima relativno mali zaravnjeni stjenoviti prostor utvrđen sa svih strana masivnim kamenim nasipom. Na jugozapadnom bedemu ovog dijela utvrđenja sačuvan je ulazni dio. Drugi nivo utvrđenja je niži i znatno je prostraniji, a nalazi se na istočnoj padini brda. Utvrđen je s dva terasasta podzida. Uglavnom po kamenim nasipima nađeno je više ulomaka prapovijesne i kasnoantičke keramike.

3. Prapovijesno i kasnoantičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891., rekognosciranja 1988. godine.

5. MCK.

6. Gradina dominira prostorom maovičke zaravni, a strateški nadzire prirodni prijelaz prema drniškom području.

7. P. Stanić 3.

59. Boduljak

1. Nalazište je na predjelu Balek na prostoru Vinalića, na njivama jugozapadno od zaseoka Boduljak pa do lijeve obale Cetine.

2. Na ovom položaju, na vrlo prostranoj površini, pronađeni su brojni antički ostaci (ulomci natpisa, keramičkih i staklenih posuda, oruđa i oružja, novca). Krčenjem zemljišta oko 1890. godine, na ovom je položaju uništena i jedna vrlo dobro sačuvana krušna peć. Krajem 19. stoljeća nađeno je i desetak grobova za koje se pretpostavlja da su antički. Grobovi tada nisu istraživani. Godine 1967. nađen je jedan grob i u njemu tri brončane narukvice i dvije brončane spone s po tri lukovičaste glave, **sl. 152**.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz druge polovice 19. stoljeća prema podacima P. Stanića. Nalaz groba

sl. 152. Antički nalazi iz groba kod zaseoka Boduljak u Vinaliću

iz 1967. godine prema podacima N. Gabrića.

5. Nalazi iz 1967. godine u AZFS-u. Ostalo nepoznato.

6. Prema podacima P. Stanića, susjedni Boduljaci su tijekom 19. stoljeća na ovom položaju iskrčili veći dio ostataka antičkih građevina. Tom prigodom je vjerojatno izvađeno i više antičkih ulomaka kasnije ugrađenih u kuće obližnjeg Vinalića. F. Bulić i P. Stanić su tako zabilježili uzidane antičke ulomke u kućama Petra Žeravice (dva ulomka antičkih nadgrobnih natpisa nađenih prije 1890. godine), Marka Antića-Vuletića (ulomak jednog natpisa nađen prije 1890. godine) i Marka Gverića (žrtvenik posvećen Jupitru).

7. F. Bulić 8; P. Stanić 2, 4.

60. Ciganska gradina

1. Nalazište je na položaju Ciganska gradina, iznad zaseoka Duvnjaci u Matkovinama, na graničnom području između sela Matkovine i Koljane, danas na lijevom rubu Peručkog jezera.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina sa zaravnjenim humusnim platoom (40x20 m). Plato gradine je kamenim nasipima utvrđen na južnoj i jugozapadnoj strani, a ostale su strane prirodno branjene strminom terena, **sl. 153**. Na platou i na bedemima su brojni ulomci netipičnih prapovijesnih keramičkih posuda.

3. Prapovijesno razdoblje.

sl. 153. Ciganska gradina u Vinaliću

4. Rekognosciranja 1981. godine.

5. MCK.

6. Prostor gradine je vrlo pogodan za istraživanje. Ovom gradinskom naselju pripada prostrana prapovijesna nekropola s nekoliko stotina većih kamenih gomila rasutih po visoravni Pod (v.) sjeverno, istočno i južno od gradine

7. Neobjavljeno.

61. Crkvina (Koljane)

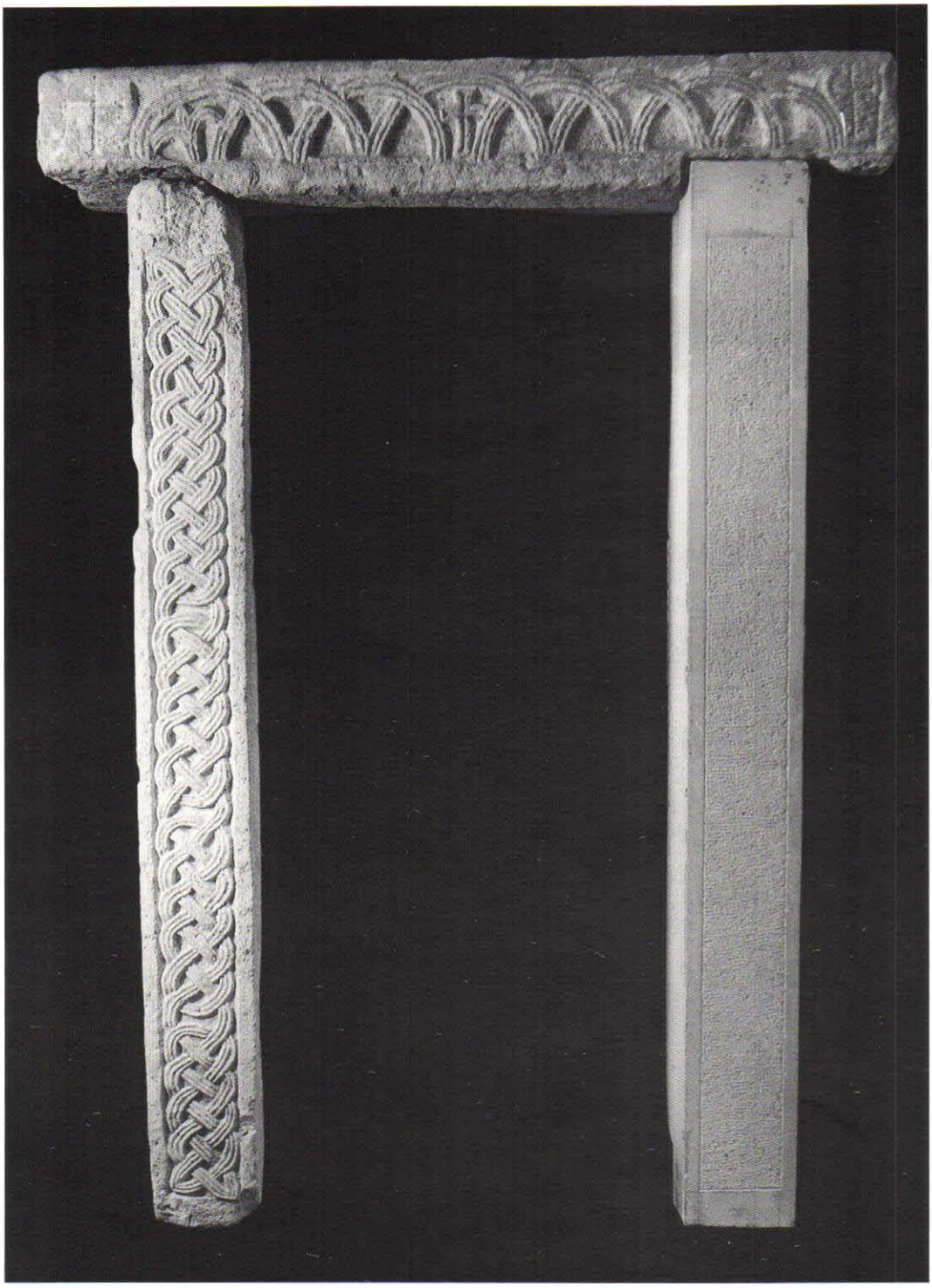

sl. 155. Portal ranosrednjovjekovne crkve u Koljanima, rekonstrukcija u MHAS-u

1. Nalazište je na položaju Crkvina u Gornjim Koljanima zapadno od zaseoka Bodružići.

2. Na ovom položaju istraživani su i kasnije potpuno iskrčeni temeljni ostaci trobrodne uzdužne crkve sa zvonikom na zapadnom pročelju, **sl. 43,** i ukolo nje brojni grobovi. Ulomci kamenog crkvenog namještaja pronađeni na ovom položaju potvrđuju da se tu nalazila starokršćanska i ranosrednjovjekovna crkva koja je već prigodom prvih istraživanja toliko oštećena da su joj gotovo svi tadašnji ostaci potpuno nestali. Od starokršćanskih elemenata sačuvan je nadvratnik crkve preklesan u ranom srednjem vijeku , **sl. 154**, nešto sitnijih ulomaka kamenog namještaja i ulomak starokršćanskog oranta (kasnije zagubljen). Od opreme

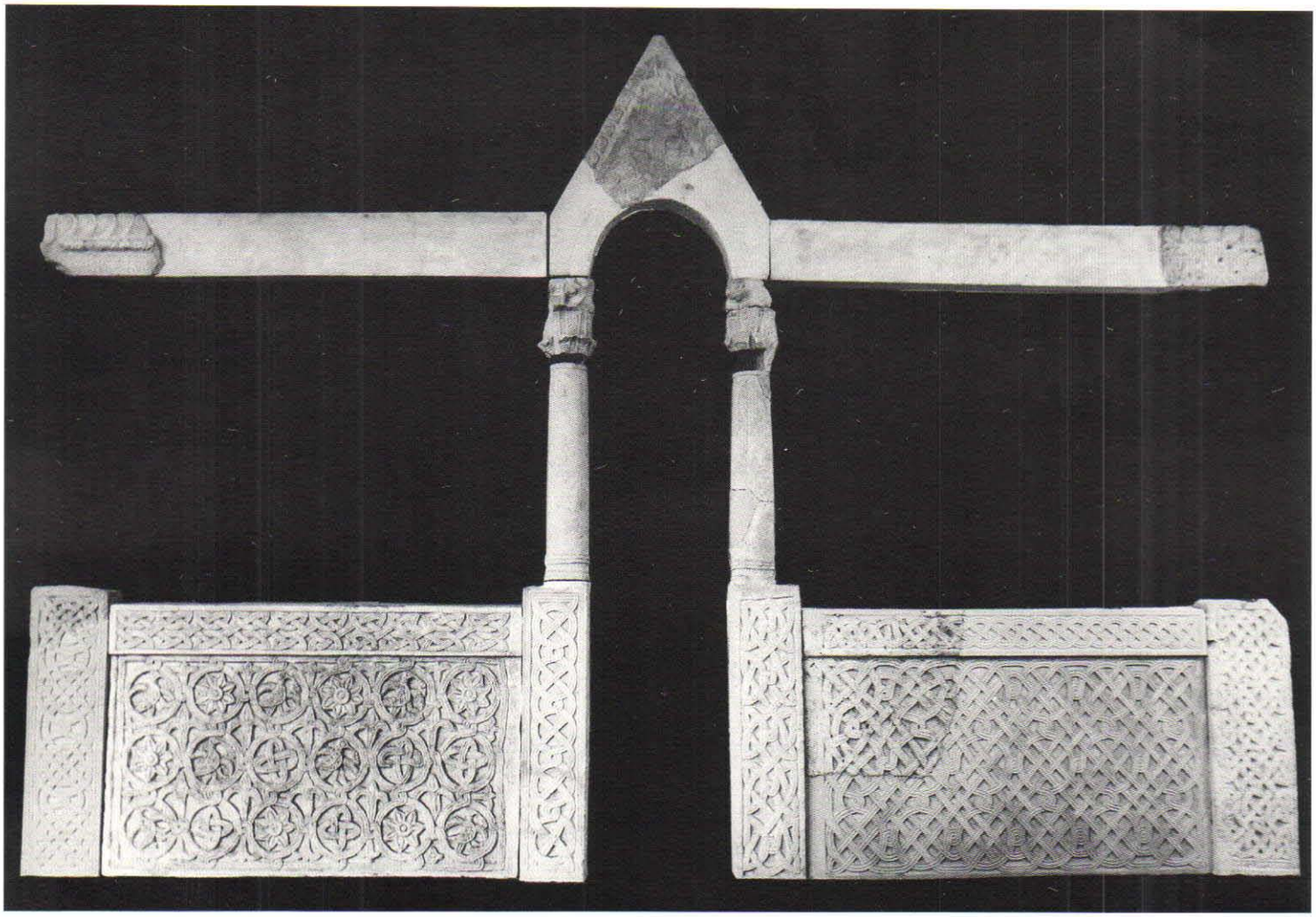

sl. 155. Oltarna ograda iz ranosrednjovjekovne crkve u Koljanima, rekonstrukcija u MHAS-u

crkve ranog srednjeg vijeka sačuvana je gotovo cijela oltarna pregrada koja spada među najljepše primjerke ranosrednjovjekovne umjetnosti u Hrvatskoj **sl. 155**. Grobovi u crkvi i uokolo nje bili su izdašni prilozima (kasnokarolinški mač, karolinške, **sl. 13**, i kasnije ostruge, različiti oblici naušnica, **sl. 156**, prstenje i drugo). Veći dio grobova na Crkvini bio je pokri-

sl. 156. Jednojagodne naušnice-sljepoočničarke iz srednjovjekovnih grobova na Crkvini u Koljanima

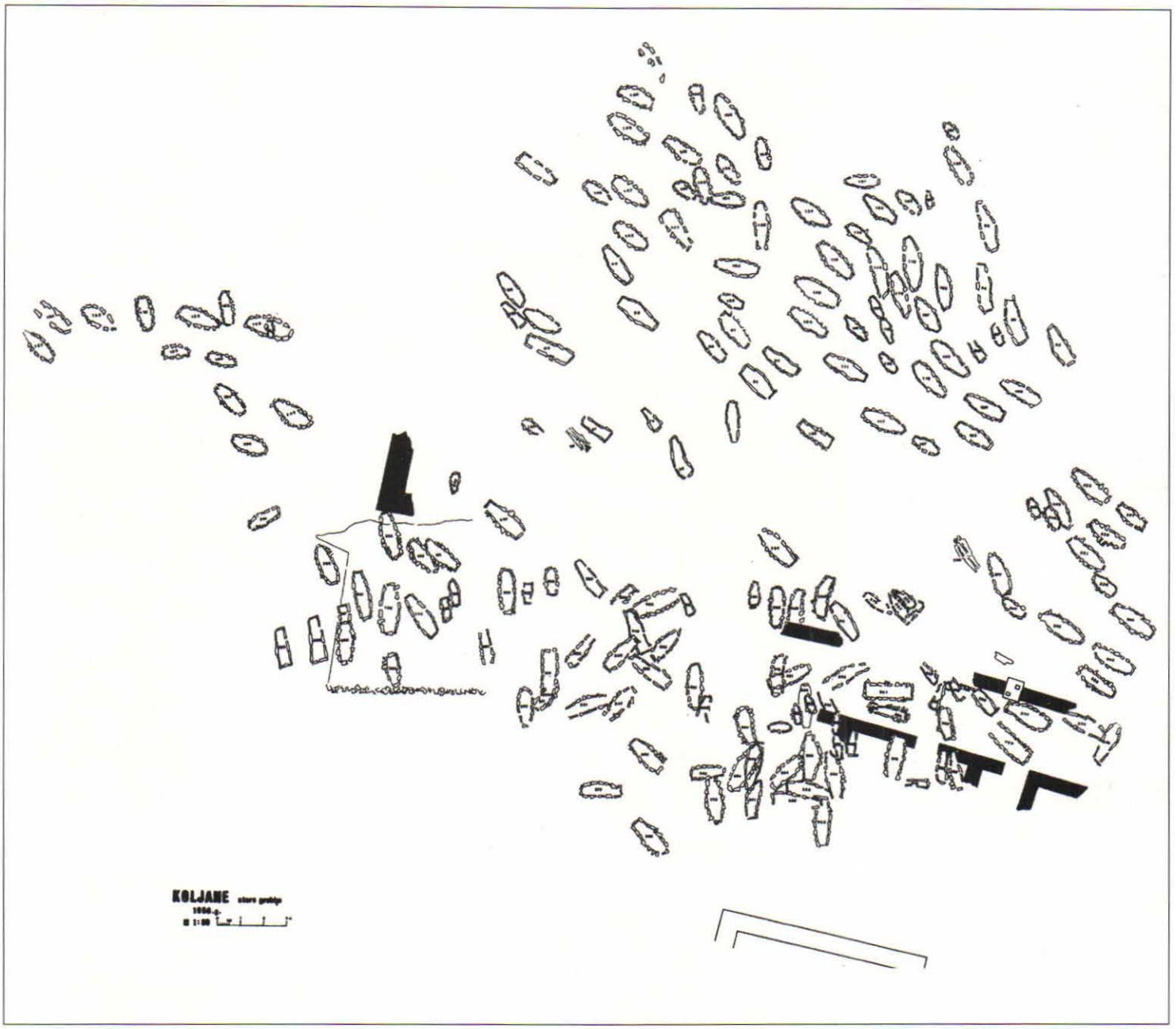

sl. 157. Tloris zadnjih ostataka ranosrednjovjekovne crkve i groblja na Crkvini u Koljanima

ven nadgrobnim spomenicima, ali su ih mještani prije 1890. godine uništili. Prema podacima P. Stanića, kao spolije u crkvu je bilo ugrađeno dvadesetak ulomaka antičkih natpisa i drugih antičkih kamenih spomenika. Prigodom revizijskih istraživanja S. Gunjače pronađeno je više od dvjesto grobova i u njima kao prilozi različiti nakitni predmeti (naušnice, prstenje), **sl. 157**, kao i nekoliko novih ulomaka starokršćanskih i ranosrednjovjekovnih dijelova crkvenog kamenog namještaja.

3. Antičko, starokršćansko, ranosrednjovjekovno, srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja P. Stanića 1890., 1891. i 1892., L. Maruna 1897. i S. Gunjače 1936., 1939.-1940. i 1956. godine.

5. Dio antičkih natpisa pronađenih kao spolije na Crkvini prenešen je u MHAS, dio u AMS, jednoga je Stanić prenio u svoj stan u Vrlici, a nekoliko ih je ostalo u Koljanima. Dio reljefnog ranookršćanskog oranta iz fundusa MHAS-a nestao je 1948. godine. Ostali nalazi danas su u MHAS-u.

6. Nalazište je danas na samoj lijevoj obali Peručkog jezera. Karolinški mač tipa X pronađen u grobu na Crkvini u Koljanima, poklonjen je tadašnjem etiopskom caru Haile Selasiu za njegova boravka u Splitu prije četrdesetak godina, **sl. 158**.

7. V. Delonga 3; S. Gunjača 8, 22, 24, 25; N. Jakšić 2; J. Jeličić 1; D. Jelovina 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11; D. Jelovina - D. Vrsalović 1; A. Milošević 3, 5, 43; F. Radić 2, 5, 7, 8; P. Stanić 2, 4, 10; Z. Vinski 1, 7, 11, 13.

sl. 158. Ranosrednjovjekovni mač iz groba uz starohrvatsku crkvu u Koljanima, prema Z. Vinskom

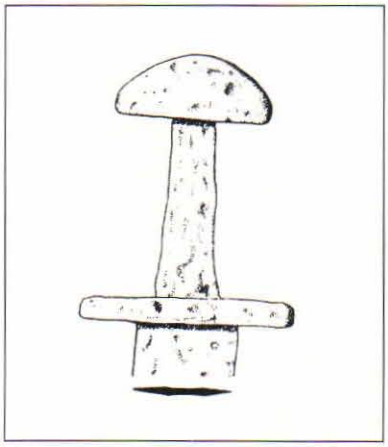

62. Crkvina (Otišić)

sl. 159. Položaj starokršćanske crkve u Krunića ogradi u Otišiću

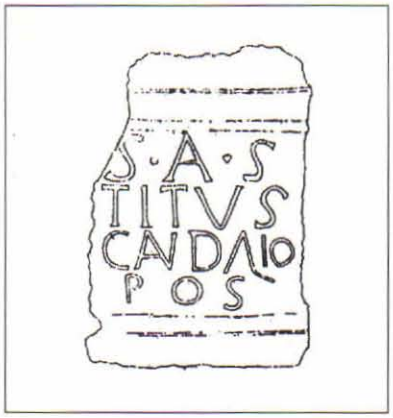

sl. 160. Silvanov žrtvenik iz Krunića ograde u Otišiću, prema C. Patschu

1. Nalazište je na položaju Crkvina u Krunića ogradi u Otišiću, **sl. 159**.

2. Na ovom su položaju uočeni i probno istraživani ostaci crkve orijentirane prema jugoistoku s narteksom na pročelju i oblom apsidom na začelju. Uz apsidu (otkopanu samo s vanjske strane) pronađen je stupić sa sraslim kapitelom. Prethodno su na ovom položaju pronađeni ulomak jednog nadgrobnog natpisa i jedan žrtvenik posvećen Silvanu, **sl. 160**.

3. Antičko i starokršćansko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića, antički su natpisi slučajni nalazi iz 1890. godine, probna istraživanja S. Gunjače 1946. godine.

5. Manji ulomak antičkog natpisa je 1890. godine ostao kod Marka Harambašića u Otišiću, Silvanov žrtvenik je 1891. godine nabavljen za AMS, a nalazi s probnih istraživanja 1946. godine nalaze se u MHAS-u.

6. Nakon što je istraživanjima 1946. godine utvrđeno da crkva pripada starokršćanskom a ne ranosrednjovjekovnom razdoblju kako se očekivalo, probna istraživanja su obustavljena. Lokalitet je i danas u cijelosti sačuvan, ali znatno obrastao niskom hrastovom šumicom.

7. S. Gunjača 10; J. Jeličić 1; P. Stanić 1, 3.

63. Crkvina (Podosoje)

1. Nalazište je na položaju Crkvina sjeveroistočno od zaseoka Račići, prema Stražinama u Podosoju.

2. Na ovom položaju nalazili su se ostaci male crkvice i uokolo nje groblje sa šest nadgrobnih loše obrađenih i neukrašenih ploča. Istraživanja na ovom položaju izvođena su u dva navrata. U prvom pokušaju pronađeni su ostaci crkvice sa četvrtastom apsidom (veličine 10x5 m) i ukolo nje nekoliko gorbova, **sl. 161**. U crkvici je pronađeno nekoliko ulomaka ukrašenih pleternom ornamentikom, ulomak transene i stupa, a u grobovima nekoliko primjeraka ugarskog, mletačkog i turskog novca, dvije brončane vitice i nekoliko životinjskih lubanja. Revizijska istraživanja utvrdila su da je crkva iz vremena kasnog srednjeg vijeka. Tom prigodom istražena su i 33 groba obložena i pokrivena kamenim pločama, **sl. 162**. Svega nekoliko grobova sadržavalo je nalaze (prsten i par željeznih potkovica, ostaci srmene tkanine, aplika i mala brončana dugmad). Kasnije je utvrđeno da jedan od ulomaka ranog srednjeg vijeka sa Crkvine u Podosoju potječe iz crkve u Gornjim Koljanima, pa je otpala pretpostavka da se ovdje ili u neposrednoj blizini nalazila i ranosrednjovjekovna crkva. Prethodno je na ovom položaju nađeno nekoliko ulomaka antičkih natpisa (vjerojatno su kao spolija doneseni s obližnjih Stražina).

3. Srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima F. Bulića iz 1887., probna istraživanja P. Stanića 1890.-1891., rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1956. godine.

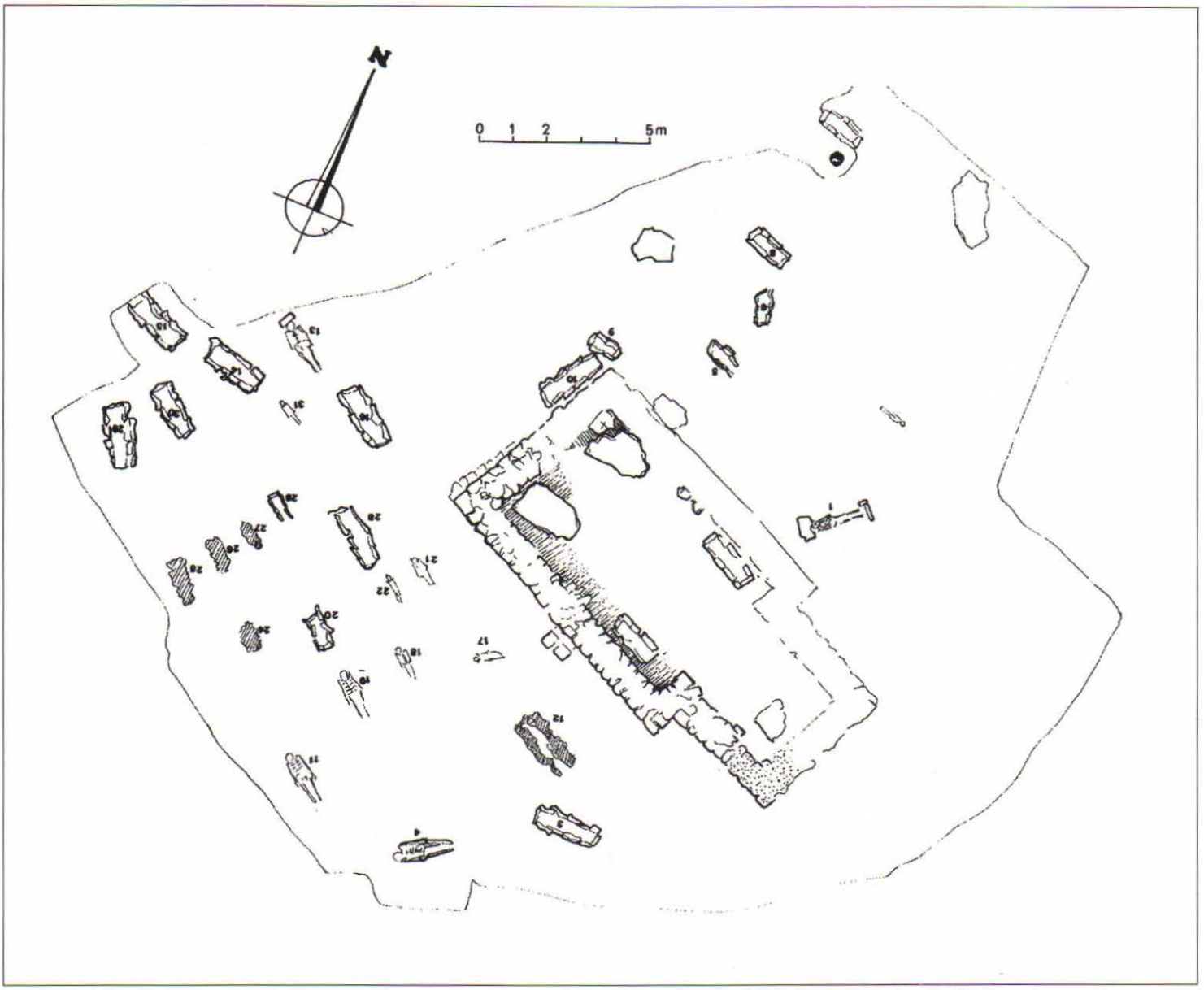

sl. 161. Tloris kasnosrednjovjekovne crkvice i groblja na položaju Crkvina u Podosoju

5. MHAS, AMS.

6. Dodatne podatke o rezultatima revizijskih istraživanja 1956. godine donosimo prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Nalazište je danas potopljeno Peručkim jezerom. Prema podacim F. Bulića, na ovom je položaju 1887. godine nađen i jedan ulomak antičkog natpisa, kasnije uzidan u kuću Petra Kovačevića u Podosoju.

sl. 162. Kasnosrednjovjekovni grobovi na Crkvini u Podosoju

64. Čorići (Vinac)

7. Š. Bešlagić 1; F. Bulić 8; S. Gunjača 12, 14, 22; P. Stanić 3.

1. Nalazište je na zapadnom rubu krške zaravni istočno od zaseoka Ćorići, na položaju Vinac.

2. Na ovom su položaju vidljivi ostaci kolotečina antičke ceste.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. i 1892. godine.

5. Nema nalaza.

6. Nalazište nismo uspjeli identificirati.

7. P. Stanić 4.

65. Derven

1. Nalazište je u Donjim Koljanima, na istočnom rubu brda Kosa, neposredno iznad magistralne ceste Sinj-Vrlika, na položaju Derven (kota 509), uz zapadni rub Peručkog jezera.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina sa strmim, vrlo uskim stjenovitim platoom. Snažnim kamenim nasipom plato je utvrđen sa zapadne i s južne strane, a ostali su dijelovi branjeni strmim liticama. Na platou i bedemima ima ulomaka grubih keramičkih posuda.

3. Prapovijesno razdoblje (?).

4. Rekognosciran 1988. godine.

5. MCK.

6. Gradina dominira prostorom gornje Cetine koji danas pokriva Peručko jezero. O mogućem karakteru i vremenskoj pripadnosti ove gradine usp. i *Predgovor* u ovoj knjizi.

7. A. Milošević 36, 40.

66. Dolac

1. Nalazište je na zemlji zvanoj Dolac (vl. Petar Novaković) u Podosoju.

2. Na ovom položaju nađen je jedan žrtvenik s posvetom *Jupitru Fulminatoru*. Na istom mjestu bilo je i ostataka antičke građevine.

3. Antičko razdoblje (poč. 3. stoljeća).

4. Prema podacima F. Bulića iz 1897. i C. Patscha iz 1899., žrtvenik je nađen 1895. godine.

5. Jupitrov je žrtvenik nabavljen za AMS 1897. godine.

6. Žrtvenik je neznatno oštećen. Visina mu je 0,82 m, a širina 0,41 m.

7. F. Bulić 26; C. Patsch 6.

67. Dragovićka gradina

1. Nalazište je na vrhu brda s južne strane izvora Dragovića (lijevi pritok Cetine).

2. Na ovom položaju nalazi se prapovijesna gradina s masivnim kamenim polumjesečastim nasipom, utvrđena s južne i s istočne strane, **sl. 163**. Ostale strane gradine branjene su strminom terena. Na kamenom nasipu i po platou gradine brojni su ulomci prapovijesne keramike.

sl. 163. Gradina u Dragoviću

3. Prapovijesno razdoblje.
4. Obilazak 1983. godine
5. MCK.
6. Gradina nadzire gornji tok Cetine i prostranu visoravan od Koljana do Laktaca.
7. VHAD, 14/1892., 48

68. Dragovićka pećina

1. Nalazište je bilo na strmoj litici brda iznad starog dragovićkog manastira i izvora potoka Dragovića (lijevi pritok Cetine).

2. Ulazni dio pećine bio je s unutrašnje strane zatvoren zidom sagrađenim od lomljenog kamena povezanog krečom. Zaštitna istraživanja u pećini izvođena su na više položaja: na ulaznom dijelu pećine, u manjoj prostoriji istočno od ulaza, u prostoriji jugoistočno od ulaza, te u dvjema prostorijama nižim od ulaza za 8, odnosno 11 m. U plitkim i arheološki nedefiniranim slojevima pronađeni su brojni ulomci srednjovjekovne i kasnosrednjovjekovne keramike, željezni predmeti (kresivo, kopče, strelice, noževi, ostruga) i manjim dijelom nakitni predmeti (jagode naušnica). Osim ovih predmeta pronađeno je i nekoliko ulomaka prapovijesne, uglavnom željeznodobne keramike.

3. Prapovijesno (željeznodobno), srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja I. Marovića 1954. i D. Jelovine 1956. godine.

5. MHAS.

6. Dodatne podatke o rezultatima istraživanja donosimo prema dnevniku istraživanja i terenskoj dokumentaciji koja se nalazi u MHAS-u.

7. S. Gunjača 14, 19, 22.

69. Dragović (Stari manastir)

sl. 164. Stari manastir u Dragoviću

1. Nalazište je bilo na prostoru dragovićkog manastira i prostoru koji je zapremala crkva Sv. Petke usred njega.

2. S obzirom na toponim *Stari manastir*, **sl. 81**, i ulomak pluteja crkvene ograde ukrašenog pleterom ugrađenog u zid kuhinje dragovićkog manastira, ovdje su se pretpostavljali ostaci starijeg sakralnog objekta. Istraživanjima je, međutim, utvrđeno da su se na ovom položaju nalazili temelji porušenog manastira iz novijeg doba, **sl. 164**. U pločniku crkve nađeno je nekoliko ulomaka ukrašenih pleternom ornamentikom (među njima i ulomak s natpisom koji spominje sv. Matiju), ali ostaci istovremene crkve nisu pronađeni, **sl. 165**. Za jedan dio ranosrednjovjekovnih ulomaka iz Dragovića kasnije je utvrđeno da pripadaju ostacima crkvene ograde iz Koljana (položaj Crkvina). U samostanskim zgradama i ogradnom zidu dvorišta dragovićkog manastira bilo je ugrađeno i nekoliko antičkih natpisa. Nekoliko antičkih sitnijih nalaza pronađeno je i u probnom rovu ispred manastirskog zida, **sl. 166**.

3. Antičko, ranosrednjovjekovno i novovjekovno razdoblje.

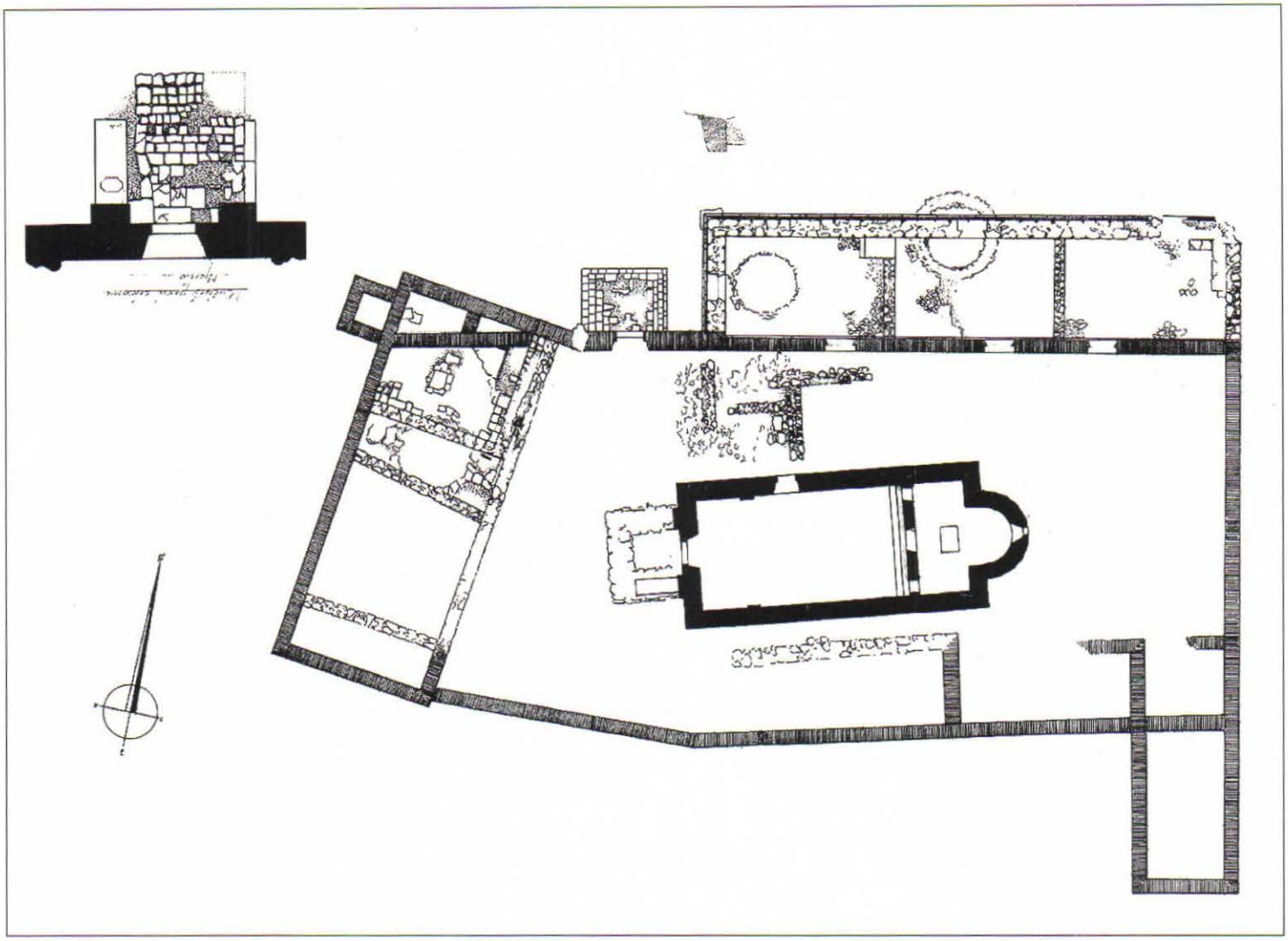

sl. 165. Tloris istražene arhitekture na prostoru Starog manastira u Dragoviću

4. Antički natpisi prema podacima P. Stanića iz 1890. i C. Patscha iz 1899. godine, a o srednjovjekovnim nalazima prema rekognosciranjima S. Gunjače 1953. i njegovim zaštitnim istraživanjima 1954. i 1955. godine.

5. Ranosrednjovjekovni ulomci su prenesni u MHAS. Ulomci antičkih natpisa i spomenika koji su kao spolije bili ugrađeni u dragovićkom manastiru, na zahtjev crkvenih vlasti ostavljeni su novopodignutom manastiru. Ondje ih danas međutim nema, a kako smo saznali od

sl. 166. Dio nalaza iz probne sonde ispred dragovićkog manastira

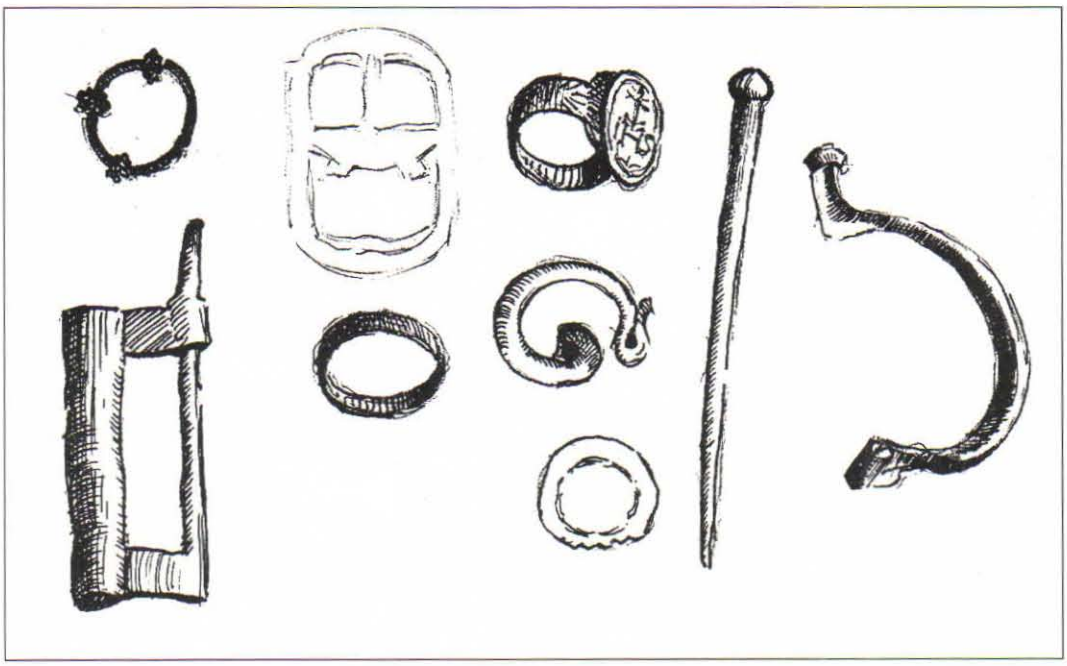

sl. 181. Dva ulomka antičkog natpisa koji spominje princepsa nekog castella u gornjoj Cetini, ulomci su nekada bili ugrađeni u zidine Starog manastira u Dragoviću

tamošnjih svećenika prije desetak godina, preneseni su u nepoznati manastir u Srijemu. U novom manastiru u Dragoviću donedavno se nalazio samo ulomak antičkog sarkofaga s lijevom stranom *tabulae ansatae* i dijelom natpisa na kojemu se spominje T/itus/ AVR/elius/... PRINC/eps/... Drugi manji ulomak istog ovog natpisa spominje uz ostalo CAST/ellum/, pa se može tvrditi da je spomenuti *Titus Aurelius* bio princeps nekog kaštela, vjerojatno u Gornjim Koljanima na položaju Reljine ograde (*castellum Heronae* ?), **sl. 167**. Na drugoj strani većeg ulomka natpisa naknadno je uklesan ćirilički posvetni natpis iz 1771. godine, a prvotno je bio uzidan iznad vrata starog dragovićkog manastira.

Nakon "Oluje" 1995. godine, ovaj ulomak sarkofaga s natpisom i još nekoliko kasnije pronađenih kamenih rimskih spomenika iz napuštenog manastira preneseno je u MHAS u Splitu, **sl. 82**.

6. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. C. Patsch 6; S. Gunjača 8, 14, 19, 22; P. Stanić 2; D. Vrsalović 2.

70. Đurići

1. Nalazište je u vrtu Mile Đurića, u zaseoku Đurići, uz sjeverni rub polja na Maovicama.

2. Na ovom položaju nađen je poklopac sarkofaga i dva ulomka natpisa.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima F. Bulića iz 1887. i P. Stanića iz 1890. godine.

5. Poklopcem sarkofaga kasnije je bio pokriven grob Todora Đurića na maovičkom pravoslavnom groblju, a dva ulomka s natpisom uzidana su u isti grob pod zemljom.

6. Ovim nalazima na maovičkom groblju danas nema traga.

7. F. Bulić 8; P. Stanić 2.

71. Ercegova ograda

1. Nalazište je na položaju Ercegova ograda (nekadašnji posjed Jakova Ercega) u Donjim Maovicama, na međašnjem prostoru prema Otišiću.

2. Na ovom položaju nalazi se jedna osamljena križina, **sl. 168**, a malo podalje i učelak jednog groba. Krajem 19. stoljeća na bilo je vidljivo još grobova, a i *oznake njeke zgrade*.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1881. i S. Gunjače iz 1952. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema podacima S. Gunjače, križina je neukrašena. Visina joj je gotovo 2 m, a širina oko 0,80 m.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12; P. Stanić 3.

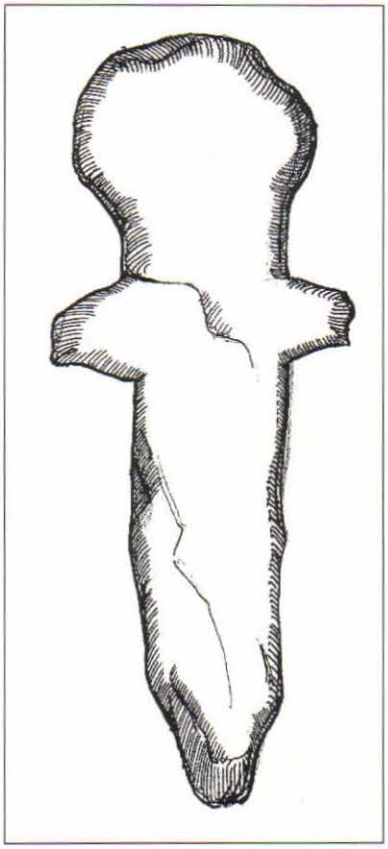

sl. 168. Križina u Ercegovoj ogradi u Maovicama

72. Gaj (Otišić)

1. Nalazište je na istočnoj padini brda Gaj, na međi Otišića i Donjih Koljana.

2. Na ovom položaju nalazi se veća nekropola s više od stotinu kamenih gomila promjera od 4-15 m i visinom od 0,50-1,50 m, **sl. 169**.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1984. godine.

5. Nema nalaza.

6. Na prostoru između gomila vidljivi su i ostaci nekakvih suhozidnih objekata četvrtasta, polukružna i trokutasta oblika.

7. Neobjavljeno.

sl. 169. Prapovijesna gomila na položaju Gaj u Otišiću

73. Glavica

1. Nalazište je na brdu Glavica iznad zaseoka Grabići u Podosoju, na međašnjem prostoru prema selu Otišić.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci gradine dobro utvrđene kamenim nasipima.

3. Prapovijesno razdoblje (?).

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nema nalaza.

6. Pod klisurom na istočnoj strani brda na kojemu je gradina nalazi se pećina, za koju Stanić tvrdi da je s gradinom spojena podzemnim hodnikom. Prema podacima istoga P. Stanića, vjerojatno na istom ovom nalazištu (*na briegu nad Podosojem*) 1891. godine nađena je i jedna brončana sjekira i jedan kameni bat. Sjekira je kasnije nabavljena za MHAS, a kameni bat je ostao kod neke žene u Podosoju. Današnji smještaj ovih nalaza je nepoznat.

7. P. Stanić 3, 8.

74. Golo brdo

1. Nalazište je na Golom brdu iznad zaseoka Varnice, na međašnjem prostoru između Podosoja i Maovica.

2. Na ovom su položaju ostaci gradine koja dominira prostorom prema Cetini i maovičkom zaravni prema Svilaji.

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nema nalaza.

6. P. Stanić tvrdi da su na ovom položaju ostaci srednjovjekovne utvrde.

7. P. Stanić 3.

75. Gradina u Koljanima

1. Nalazište je na brdu Gradina (kota 411) iznad zaseoka Bodružići u Gornjim Koljanima, **sl. 170**.

2. Na ovom položaju nalazi se prostrana gradina s ovalnim, prilično zaravnjenim i zatravnjenim platoom na vrhu (veličina platoa je 60x20 m). Suhozidnim bedemom plato je utvrđen sa sjeverne, istočne i južne strane, a zapadna je branjena strmim kamenim liticama.

sl. 170. Gradina u Koljanima

Na sjeverozapadnom uglu platoa u sklopu bedema je kamena gomila promjera 5 m. Na platou je pronađeno nekoliko ulomaka prapovijesne keramike. Prethodno je na Gradini nađena jedna kamena dvobrida sjekira, a prema Staniću, Gradina je i izdašno nalazište antičkih ostataka, posebno natpisa i novca (Klaudije, Filip, M. Aurelije i Konstantin). Stanić navodi da je na Gradini nađeno i grobova pokrivenih kamenim pločama, ali o njihovu vremenu i sadržaju ništa nije poznato.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Prema podacima F. Bulića iz 1886., P. Stanića iz 1891. C. Patscha iz 1899. i rekognosciranja 1980. godine.

5. Kamena sjekira u AMS-u, a keramički ulomci s rekognosciranja u MCK-u.

6. Gradina dominira dolinom gornje Cetine i krškim zaravnima prema Kamešnici i Dinari. Prema podacima F. Bulića, nekoliko antičkih kamenih ulomaka pronađenih na ovoj gradini kasnije je bilo uzidano u kuće u Gornjim Koljanima. Tako je, primjerice, u kuću Filipa Bokuna bio uzidan manji ulomak natpisa i jedna kamena četvrtasta urna bez natipsa, u kuću Vase Bokuna nadgrobni natpis *T. Aurelia Terentia* (na Gradini nađen oko 1840. godine), a u kuću Špira Bodružića pok. Mihe dva ulomka antičkih reljefa (F. Bulić 8). Prema podacima P. Stanića, na Gradini u Koljanima nađen je manji ulomak antičkog natpisa koji je kasnije ugrađen u kuću Mije Marčetića, također u Gornjim Koljanima. Ni jedan od ovih natpisa danas nismo uspjeli pronaći. Južno i jugoistočno od gradine, na visoravni Pod (v.), između Reljine ograde (v.) i koljanskih zaseoka Marčetić i Krkobabić, prostrana je prapovijesna nekropola s nekoliko stotina kamenih gomila koje pripadaju ovom gradinskom naselju.

7. F. Bulić 8; C. Patsch 6; P. Stanić 2, 7, 8.

76. Greblje (Podosoje)

1. Nalazište je pri dnu male glavice zvane Greblje, udaljene nepun kilometar sjeveroistočno od zaseoka Grabići prema Stražinama u Podosoju.

2. Na ovom položaju nalazilo se manje groblje s pet nadgrobnih loše obrađenih i neukrašenih spomenika (dva sanduka i tri ploče), **sl. 171**, a na razini zemlje bilo je vidljivo i nekoliko grobova obloženih kamenim pločama. Godine 1972. u zaseoku Grabići nađen je i manji ulomak ukrašen pleterom.

3. Ranosrednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1952. i 1953. godine. O nalazu pletera prema podacima N. Gabrića.

5. Ulomak pletera je bio prenesen u AZFS, a kasnije u MHAS.

6. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. N. Gabrić 4; S. Gunjača 8, 12, 14.

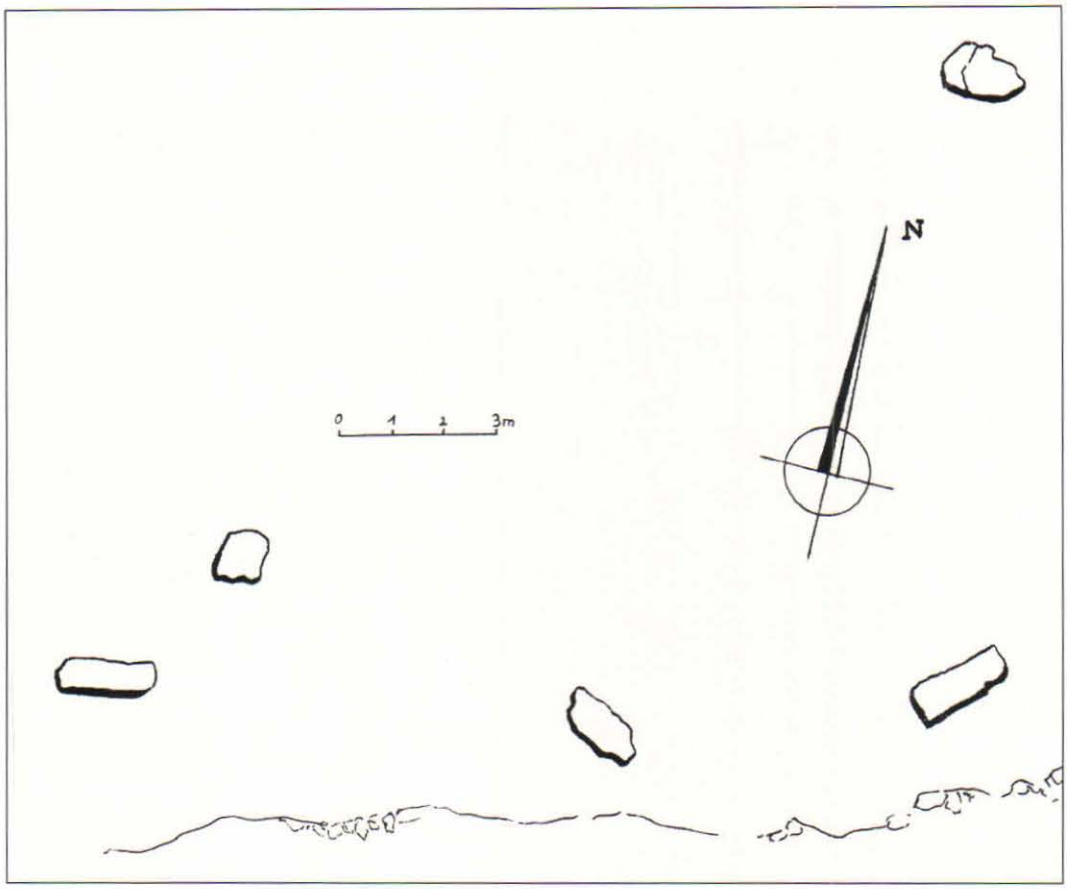

sl. 171. Nadgrobne kasnosrednjovjekovne ploče na groblju ispod Gabrića kuća u Podosoju

77. Grebljice (Maovice)

1. Nalazište je na položaju Grebljice, na glavici obrasloj hrastovom šumicom između Petkovića kuća i pravoslavnog groblja na Maovicama.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s 57 stećaka. Svi nadgrobni spomenici su loše obrađene neukrašene ploče debljine između 12 i 40 cm, **sl. 172**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

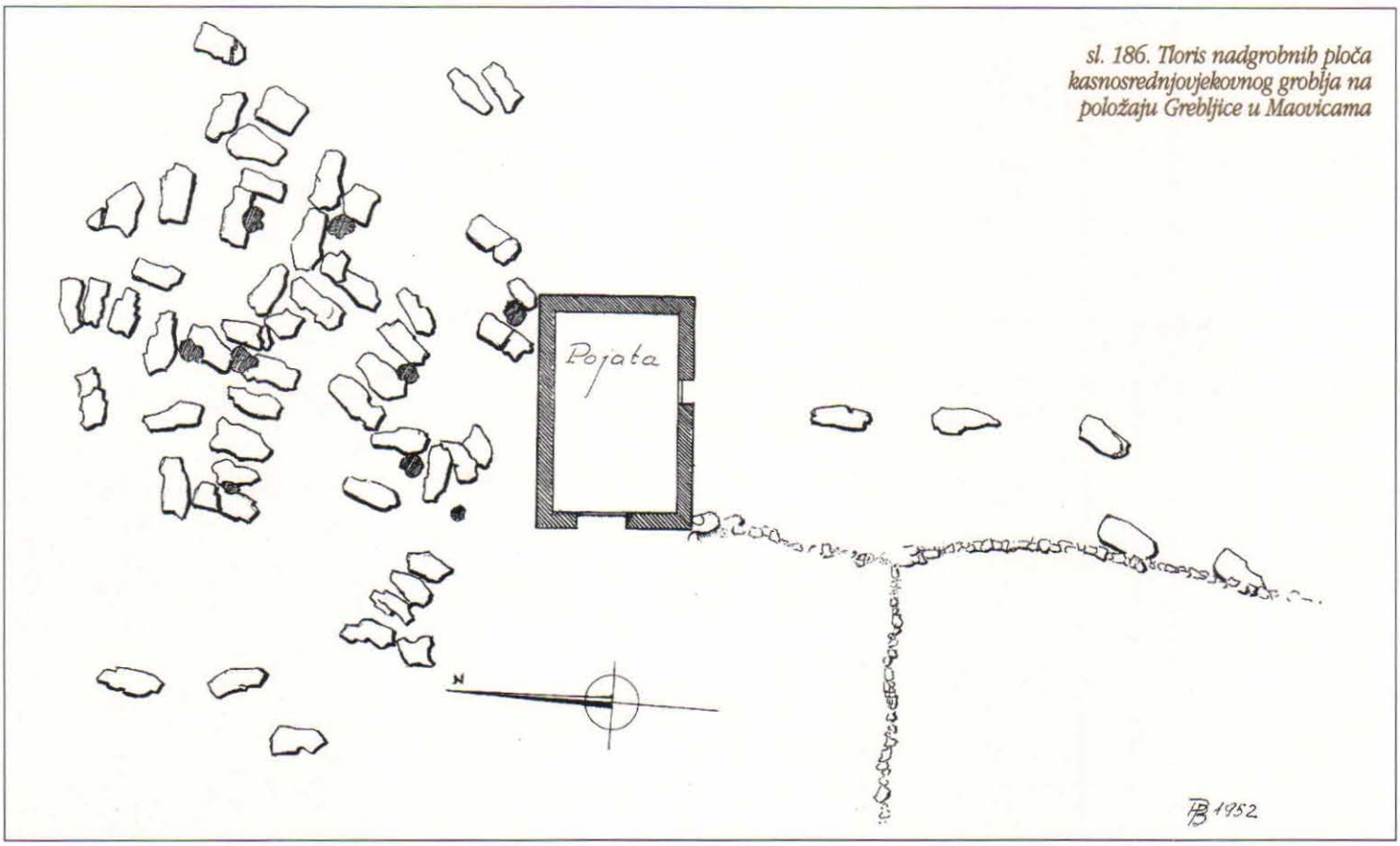

sl. 186. Tloris nadgrobnih ploča kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Grebljice u Maovicama

4. Prema podacima P. Stanića iz 1881. i S. Gunjače iz 1952. godine.

5. Nema nalaza.

6. P. Stanić je na ovom položaju izbrojio 60 stećaka, uz napomenu da su veliki i *istovjetni sa onima kod Sv. Spasa u vrelu Cetine*. Tri nadgrobna spomenika i grobovi pod njima uništeni su izgradnjom staje Petra Petkovića pok. Jovana. Staja se i danas nalazi na prostoru groblja.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12; P. Stanić 3.

78. Grebljice (Podosoje)

1. Nalazište je na predjelu Velika Stražina, na malom platou brijega (kota 388) zvanog Grebljice, na međi Podosoja i Garjaka.

2. Na ovom položaju pronađeno je ukupno 27 grobova, **sl. 173**, nad zemljom označenih ovalnim nizom od lomljenog kamena, **sl. 174**. Grobovi su bili obloženi i pokriveni kamenim pločama ili daskama s vrlo skromnim nalazima (par srebrnih naušnica s koljencima, željezni čavao, brončano dugme, ostaci tekstila). Na južnoj padini uzvisine kod zaseoka Grabići bilo je nekoliko grobova s nadgrobnim oznakama od loše obrađenih monolitnih debljih ploča. Grobovi pod ovim pločama su bili obloženi i pokriveni kamenim pločama. Nalazi u njima bili su vrlo skromni (brončano dugme, novac - anžuvinski?). Jedan od ovih grobova bio je pokriven poklopcem antičkog sarkofaga s akroterijima na uglovima.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja D. Jelovine 1958. godine.

5. MHAS.

6. Dopunske podatke o istraživanjima donosimo prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Nalazište je danas na rubu Peručkog jezera. Grobove s ovalnim kamenim nadzemnim vijencem S. Gunjača određuje kao *vlaške* grobove.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 22; P. Stanić 7; D. Vrsalović 2.

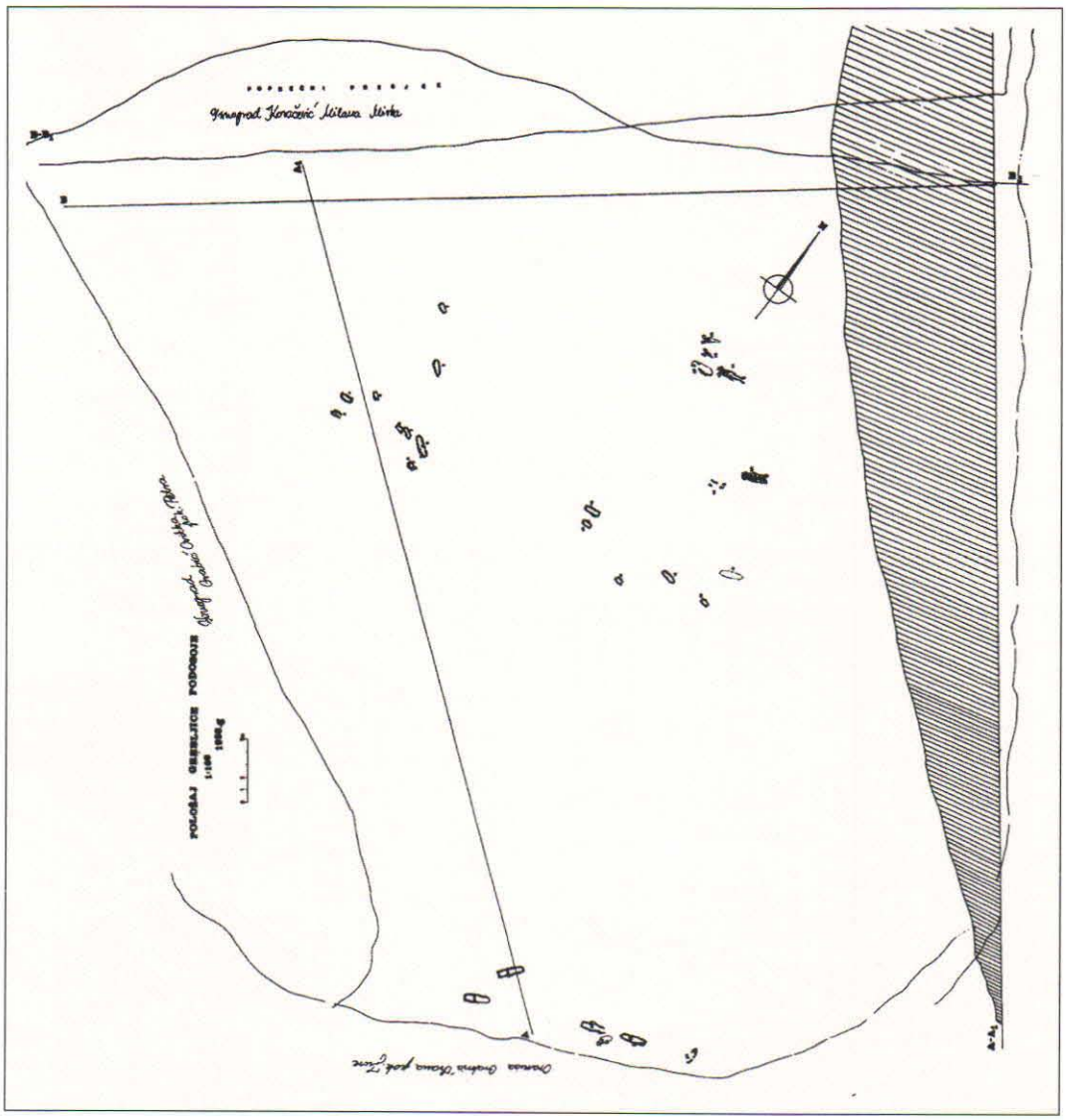

sl. 173. Tloris istraženih grobova na položaju Grebljice u Podosoju

sl. 174. Kasnosrednjovjekovni grob nad zemljom označen suhozidnim elipsoidnim vijencem na položaju Grebljice u Podosoju

79. Groblje (Dragović)

1. Nalazište je na groblju sela Laktac, na položaju koji se zove i Crkvina, nedaleko dragovićkog manastira.

2. Na ovom položaju otkrivena je i istraživana kasnosrednjovjekovna crkvica i uokolo nje pedesetak grobova, od kojih je nekoliko nad zemljom bilo označeno nadgrobnim pločama, **sl. 175**. U grobovima su pronađeni rijetki nalazi (prstenje, vitice, pojasne kopče,

sl. 175. Tloris crkvice i istraženih grobova na dragovićkom seoskom groblju

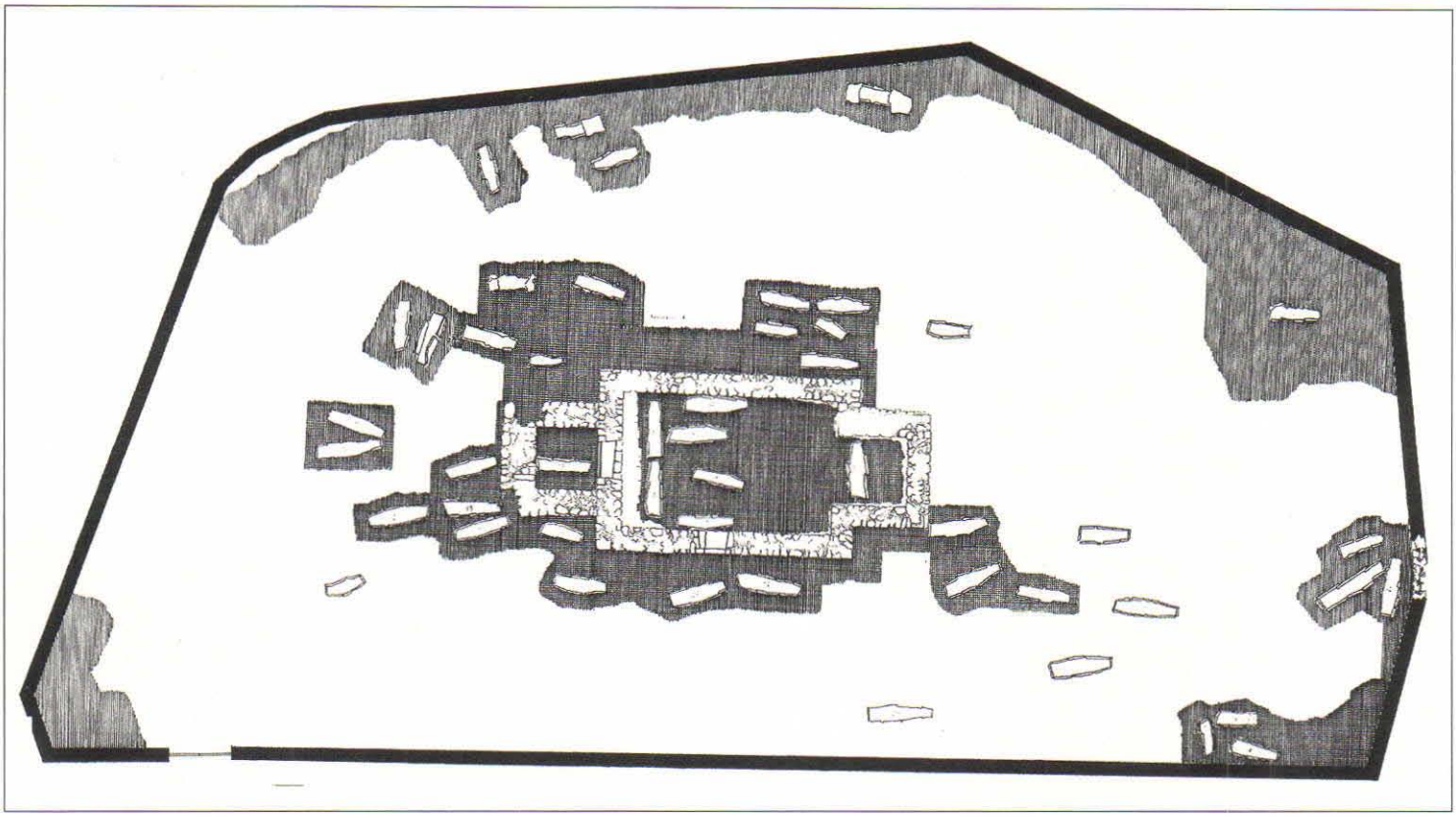

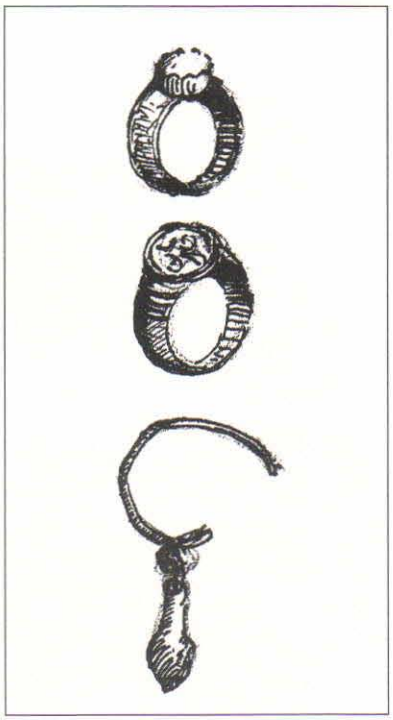

sl. 176. Dio nalaza iz kasnosrednjovjekovnih grobova na dragovićkom seoskom groblju

naušnica), **sl. 176**. Probnim istraživanjima na ovom su položaju otkopane i ruševine kasnosrednjovjekovne crkvice (vjerojatno grobne kapele) s malom kvadratnom apsidom, **sl. 177**. U crkvi su kao spolija nađena dva ulomka pilastra oltarne ograde ukrašena pleterom (uzidani kao donji prag na ulazu u crkvicu, **sl. 178**) i četiri rimska natpisa (ugrađeni u četiri ugla crkvice). Kasnije je utvrđeno da ulomci pilastara pripadaju oltarnoj pregradi crkve ranog srednjeg vijeka iz Gornjih Koljana.

3. Antičko i ranosrednjovjekovno, kasnosrednjovjekovno i novovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. i 1956. godine.

5. Pilastar je u MHAS-u, a antički natpisi u AMS-u.

6. Podatke o istraživanjima donosimo prema dnevniku istraživanja i terenskoj dokumentaciji u MHAS-u.

7. S. Gunjača 14, 19, 22, 25; N. Jakšić 2.

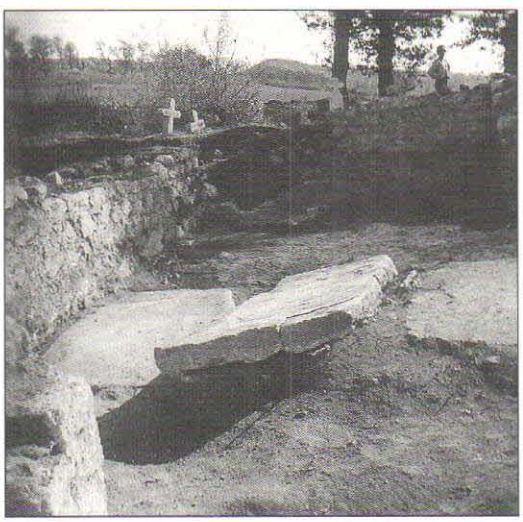

sl. 177. Pilastar ugrađen u crkvu groblja u Laktacu
sl. 178. Nadgrobne ploče

80. Harambašići

1. Nalazište je u zaseoku Harambašići (i to na dijelu prema Krunićima), u središtu Otišića pod Svilajom.

2. Na ovom prostoru nađeno je različitih antičkih ulomaka. O ovim ostacima navodi se sljedeće: *U sredini mjesta opazili smo zgradu kojoj se na sve strane vidjaju polukružni zidovi, po čemu bi mogli zaključiti, da je to bio hram. Medju razvalinama našli su ljudi raznih kipova, ali su ih nažalost, kao što to obično biva, razlupali.*

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1890. i 1891. godine.

5. U Stanićevo vrijeme nalazi su ostali u Otišiću u kućama Jovana, Marka i Filipa Harambašića.

6. Današnji smještaj nalaza nije poznat.

7. C. Patsch 6; P. Stanić 2, 4.

81. Jare

1. Nalazište je istočno od zaseoka Jare na predjelu Lastve u dijelu Vinalića s lijeve strane Cetine.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje sa stećcima.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema usmenim podacima Nikole Plazonića iz Vrlike.

5. Nema nalaza.

6. Drugi podaci o ovom nalazištu nisu poznati.

7. Neobjavljeno.

82. Kaparove glavice

1. Nalazište je zapadno od položaja Kaparove glavice u Ježeviću, u široj okolici ježevićkog groblja, na prostranoj visoravni dio koje se zove i Torine.

2. Na ovom položaju nalazi se velika skupina od nekoliko stotina kamenih gomila (promjera 2-16 m) prekrivenih tankim slojem humusa i rijetkom travom.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1983. i 1997. godine.

5. Nema nalaza.

6. Vrlo je vjerojatno da gomile na ovom položaju pripadaju prapovijesnom gradinskom naselju na nedalekoj Modrića gradini (v. Ciganska gradina).

7. Neobjavljeno.

83. Klanac

1. Nalazište je na predjelu zvanom Klanac, u vinogradu Jovana Denića u Gornjim Koljanima.

2. Na ovom položaju polovicom 19. stoljeća nađen je veći ulomak antičkog nadgrobnog natpisa.

sl. 179. Groblje u Koljanima

3. Antičko razdoblje (poč. 3. stoljeća).
4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.
5. Nepoznato.
6. Prema Stanićevim podacima, natpis je kasnije prenesen u Donje Koljane i ugrađen u staju J. Denića.
7. P. Stanić 4.

84. Koljansko groblje

1. Nalazište je pod temeljima grobne kapelice na seoskom groblju u Koljanima, **sl. 179**.
2. Na ovom položaju prigodom gradnje nove grobne kapelice pronađeni su temelji starije crkvice s menzom *in situ*. Na grobu N. Tadijića bio je uzidan ulomak antičkog natpisa.
3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima F. Bulića iz 1887., zaštitna istraživanja S. Gunjače iz 1949. i 1956. godine.
5. Nema nalaza.
6. Temelji stare crkvice uništeni su 1935. godine prigodom gradnje nove grobne kapele, a tada istraživanja nisu bila omogućena.
7. F. Bulić 8; S. Gunjača 8.

85. Kosorska glavica

1. Nalazište je na krajnjem istočnom dijelu Kosorske glavice (kota 470) koja dijeli Paško i Vrličko polje.
2. Na ovom položaju nalazi se gradina s prostranim, većim dijelom zatravnjenim platoom ovalna oblika, **sl. 180**. Plato gradine je sa svih strana utvrđen masivnim kamenim nasipima na kojima su mjestimično vidljivi tragovi zidanja. U sklopu bedema na jugoistočnom rubu platoa je četvrtasto proširenje (kula?). Po cijelom platou i nasipima gradine je mnoštvo ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda. Na položaju Kosorske glavice nađena su i tri brončana spiralnonaočarasta privjeska, **sl. 181**. Probnim istraživanjima P. Stanića krajem 19. stoljeća (kopano je u najvećem nasipu bedema), osim nekoliko keramičkih ulomaka nije više ništa pronađeno.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Probna istraživanja P. Stanića 1891., rekognosciranja 1986. godine.
5. Brončani privjesci bili su 1899. godine kod Ivana Brešana u Vrlici, a jedan je krajem 19. stoljeća posredstvom C. Patscha poklonjen ZMS-u. Keramički ulomci sakupljeni rekognosciranjima su u MCK-u i AMS-u. S Kosorske glavice u AMZ-u se nalazi nekoliko keramičkih prapovijesnih ulomaka, nabavljenih vjerojatno od P. Stanića.
6. Gradina je strateški izuzetno postavljena i široko dominira Vrličkim i Paškim poljem.
7. A. Milošević 29; P. Stanić 8.

sl. 180. Gradina na Kosorskoj glavici

sl. 181. Spiralnonaočarasti brončani privjesak s Kosorske glavice, prema C. Patschu

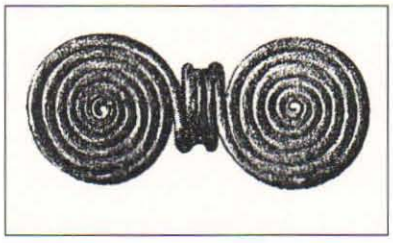

86. Kozjak

1. Nalazište je na krajnjem jugoistočnom zaravnjenom rubu brda Kozjak sjeverno od Vrlike (neposredno iznad vrličke tvrđave), **sl. 182**.

2. Na ovom položaju nalazi se prostrana gradina zaravnjenog, dijelom krševitog i prema istoku ponešto oborenog platoa. Manjim kamenim nasipom plato je utvrđen sa sjeverne i sa zapadne strane. Ostali dijelovi platoa branjeni su strminom terena. Na zapadnom i sjeverozapadnom dijelu prapovijesnih bedema ima sačuvanih djelova zida s malterom širine 0,70 m. Na prostoru gradine nije pronađeno nikakvih kulturnih ostataka. Površinske nalaze prapovijesne keramike na ovom položaju bilježi W. Buttler. Svršetkom 19. stoljeća na ovom položaju otkopano je dvadesetak kasnijih antičkih grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama, **sl. 183**. U grobovima su nađeni brojni prilozi (vrhovi željeznih kopalja i strelica, željezni noževi, brončano i srebrno prstenje, brončane narukvice i spone, keramičke posude).

3. Prapovijesno i antičko (4.-5. stoljeće) razdoblje.

4. Grobove je otkopavao P. Stanić 1891. godine; podaci W. Buttlera iz 1933., rekognosciranja 1988. godine.

5. Nekoliko predmeta iz ovih grobova otkupljeno je i danas se nalaze u AMZ-u. Većina ostalih je izgubljena.

6. Na prostoru gradine, uz jugoistočni rub platoa, dva su manja bunara. Gradina široko nadzire prostor gornje Cetine, a strateški kontrolira prirodni prolaz prema Kninu.

7. W. Buttler 1; C. Patsch 6; P. Stanić 8.

sl. 182. Gradina Kozjak iznad Vrlike

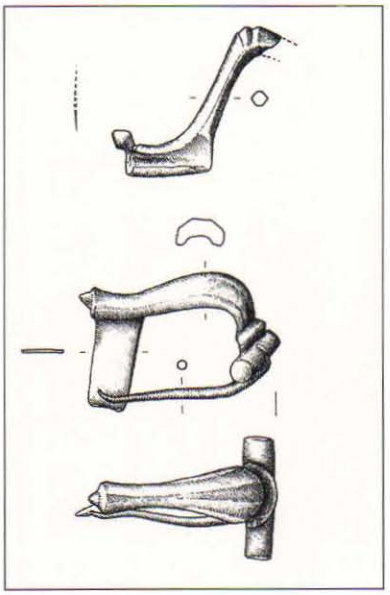

sl. 183. Nalazi iz antičkih i kasnoantičkih grobova s gradine na Kozjaku iznad Vrlike

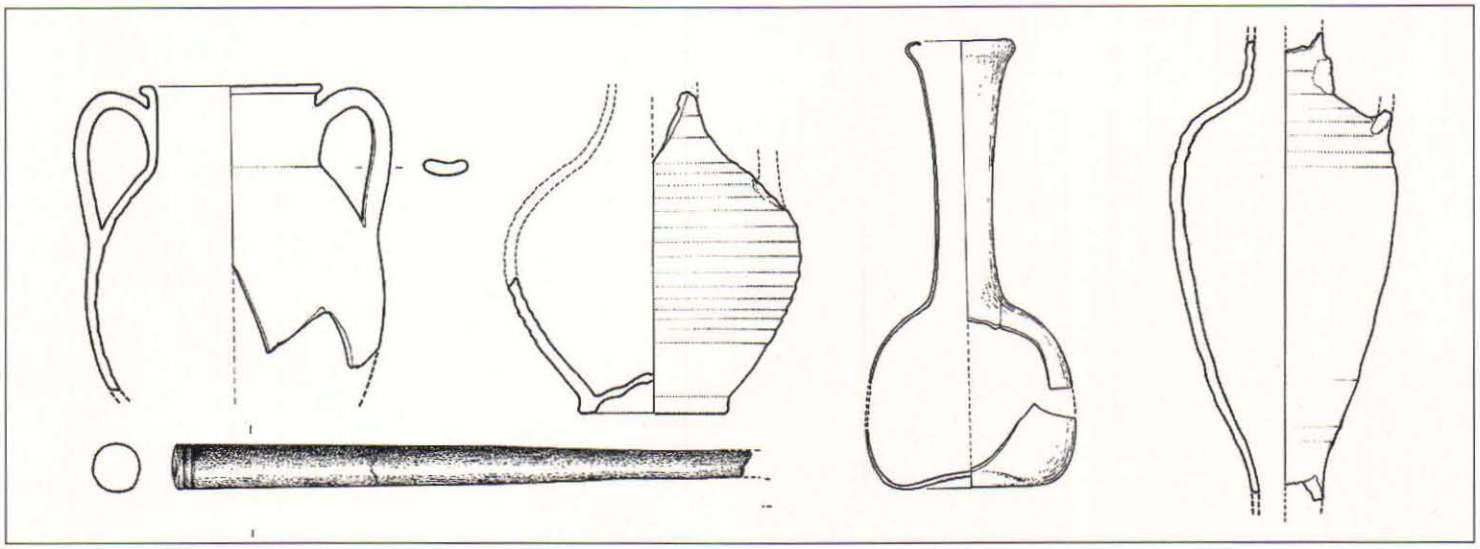

87. Krunići

1. Nalazište je kod kuće Jovana Krunića u zaseoku Krunići u središnjem dijelu Otišića.

2. Na ovom položaju nađen je *poklopac djetinjega sarkofaga dug 0,75 m, širok 0,50 m. Pred kućom i iza kuće Jovana Krunića vide se rimske kolotečine, duboko u kamen usječene, iduć pravcem zapadnim.*

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nepoznato.

6. Ovo nalazište nisamo uspjeli pronaći.

7. P. Stanić 1, 4.

88. Kukar

sl. 184. Antički natpis iz Kukara

1. Nalazište je na području zaseoka Kukar na južnom rubu Vrličkog polja, na pobliže neodređenom mjestu.

2. Na ovom položaju nađen je ulomak natpisne ploče uokvirene *tabulom ansatom.* Natpis spominje pokojnicu *Titiu Ursu*, **sl. 184**.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima F. Bulića iz 1888. i C. Patscha iz 1899. godine.

5. Natpis je bio u nekoj međi u Kukaru; 1879. je bio prenešen u Vrliku i ugrađen u kuću Novaković-Jeličić, a od 1888. godine je u AMS-u.

6. Ulomak vjerojatno predstavlja ostatak prednje strane sarkofaga.

7. F. Bulić 12; C. Patsch 6.

89. Lastve

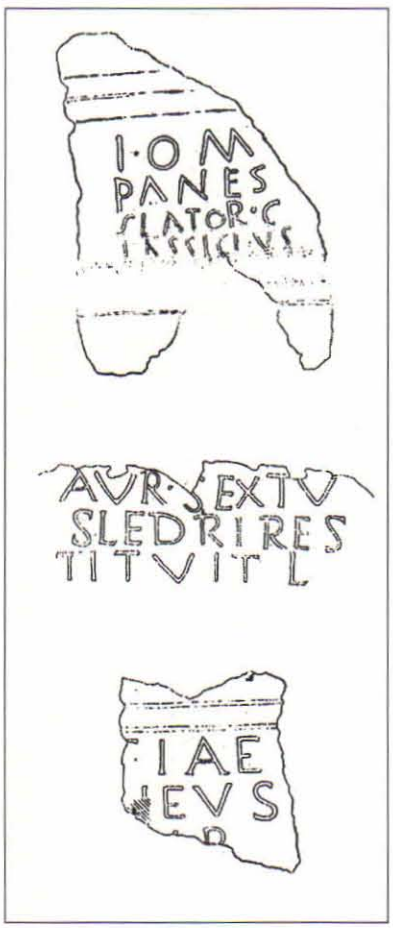

sl. 186. Antički natpisi s položaja Lastve, prema C. Patschu

1. Nalazište je na položaju Lastve, sjeveroistočno od zaseoka Vuletić, u dijelu Vinalića s lijeve strane Cetine.

2. Na ovom položaju nađen je jedan brončani tordirani torquesa s ušicama na krajevima, **sl. 185**. Na ovom položaju pronađeno je nekoliko antičkih natpisa među kojima i zanimljiv žrtvenik koji Jupitru posvećuje *Panes Slator Ciassicus*, **sl. 186**.

3. Prapovijesno (kasno brončano doba) i antičko razdoblje.

4. Prema podacima F. Bulića iz 1887. i C. Patscha iz 1899. godine.

5. AMS, ZMS.

6. Prema podacima Patscha, nalaznik ovog *torquesa* iz zaseoka Vuletići u Vinaliću imao je još nekoliko sličnih nakitnih predmeta, također nađenih na Lastvama, ali ih je izgubio. Žrtvenik je nalaz iz 1885. godine, a za AMS je nabavljen godinu dana poslije.

7. F. Bulić 8; C. Patsch 6.

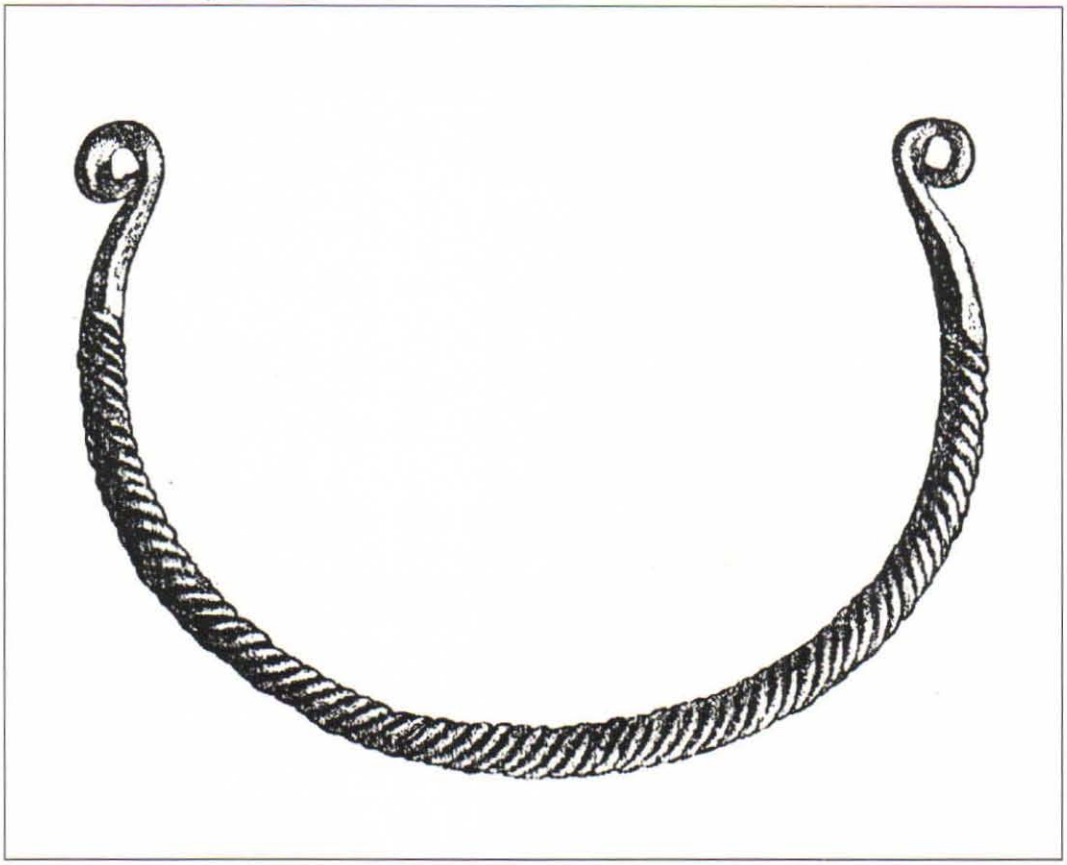

sl. 185. Brončani prapovijesni torques i s položaja Lastve, prema C. Patschu

90. Mačkova glavica

1. Nalazište je na izdvojenom brdu uz istočne obronke Svilaje, na položaju zvanom Mačkova glavica (kota 502), zapadno od zaseoka Krunići.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s dva nivoa utvrđenja. Najviši je relativno mali i uski stjenoviti greben, suhozidnim podzidom utvrđen sa svih strana osim s južne. Drugi nivo utvrđenja čine dvije prostrane stjenovite terase, od kojih je suhozidnim podzidom utvrđena samo istočna, **sl. 187**. Svi podzidi su rasuti, pa danas izgledaju kao obrušen kameni nasip. Na prostoru gradine i po obrušenim podzidima ima mnoštvo ulomaka prapovijesne keramike i kućnog ljepa (osobito u ogradi uz sjeverni rub donje južne terase).

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. i 1988. godine.

5. AMS, MCK.

6. Gradina nadzire prostor otišićke visoravni i malo polje zavučeno u široku dragu između Svilaje i brda na kojemu se nalazi gradina.

7. Neobjavljeno.

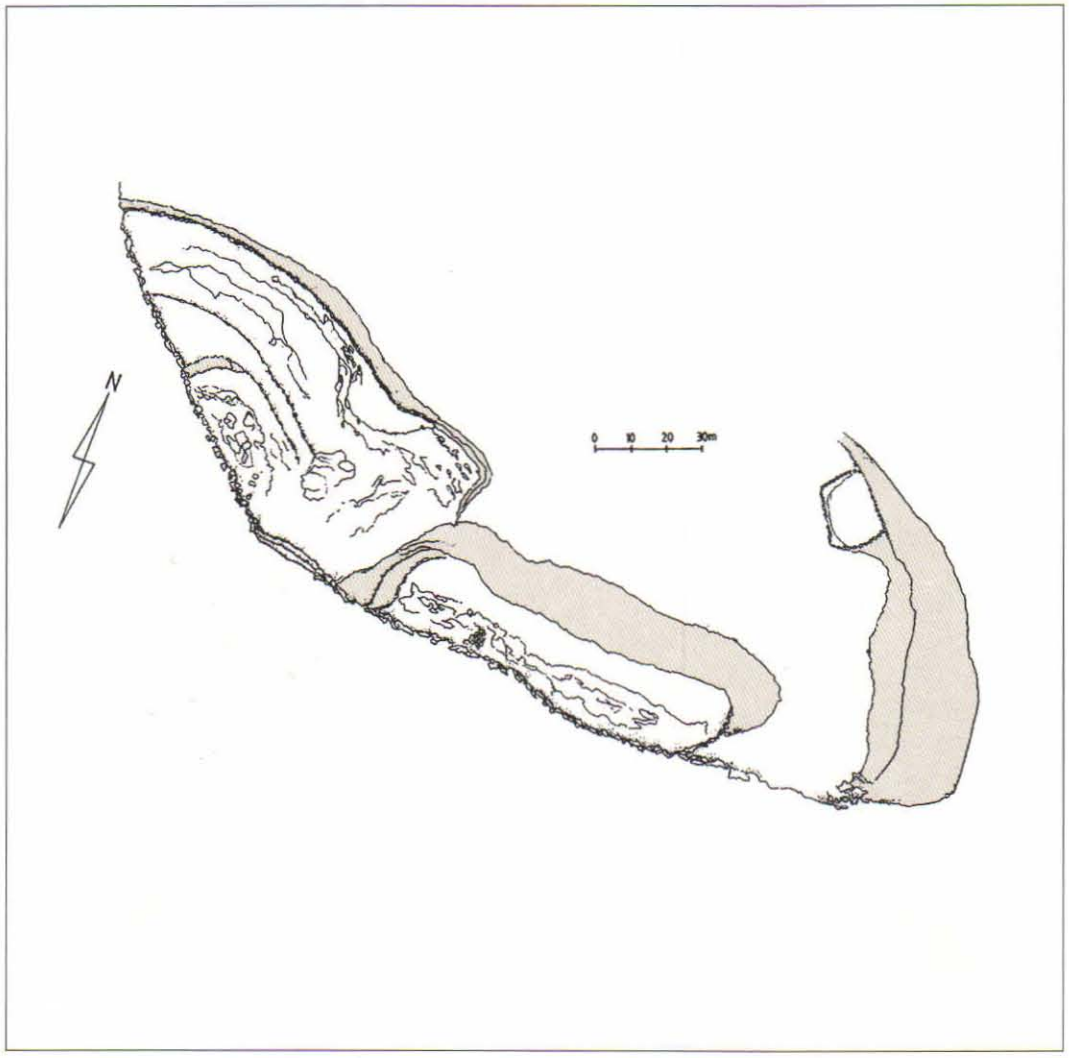

sl. 187. Tloris gradine Mačkova glavica u Otišiću

sl. 198. Križina na groblju u Maovicama

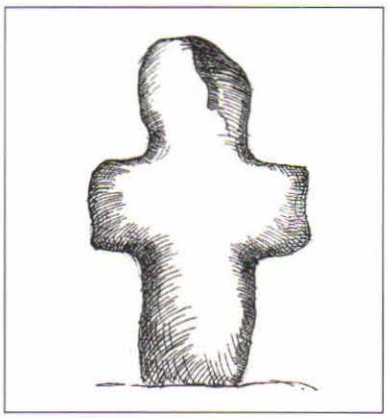

91. Maovičko groblje

1. Nalazište je na malom brijegu nedaleko od zaseoka Petkovići, oko 500 m zapadno od crkve Sv. Jurja.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci crkvice dugačke 10,5 i široke 5 m. Krajem 19. stoljeća u ruševinama crkvice još je uvijek na prvobitnom mjestu stajao kameni oltar. Oko 8 m daleko od istočnog zida srušene grobišne crkve je antropomorfna neukrašena križina visoka oko 1,80 m i široka oko 0,70 m, **sl. 188**.

3. Kasnorednjovjekovno razdoblje (?).

4. Prema podacima P. Stanića iz 1881. i S. Gunjače iz 1951. godine.

5. Nema nalaza.

6. U Stanićevo vrijeme, dakle krajem 19. stoljeća, na ovom se položaju još ukapalo pravoslavno stanovništvo Maovica.

7. P. Stanić 3.

92. Marinkova kosa

1. Nalazište je na položaju Marinkova kosa u Gornjim Koljanima nasuprot Garjaka, na raskrižju koje vodi prema Marinkovim kućama i zaseoku Budiše.

2. Na ovom položaju nalazilo se groblje s 22 vidljiva loše obrađena i neukrašena nadgrobna spomenika, **sl. 189**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače.

5. Nema nalaza.

6. Prema terenskim bilješkama S. Gunjače, na putu za Budiše bio je jedan obzidani grob, a prema istim bilješkama, sličnih grobova bilo je i u obližnjem vinogradu Joze Marinka. U ovim grobovima nije bilo nalaza. Donoseći podatke o grobljima sa stećcima na prostoru Koljana, Š. Bešlagić je, ne snalazeći se u prethodno objavljenim podacima, pomiješao nalazišta.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12.

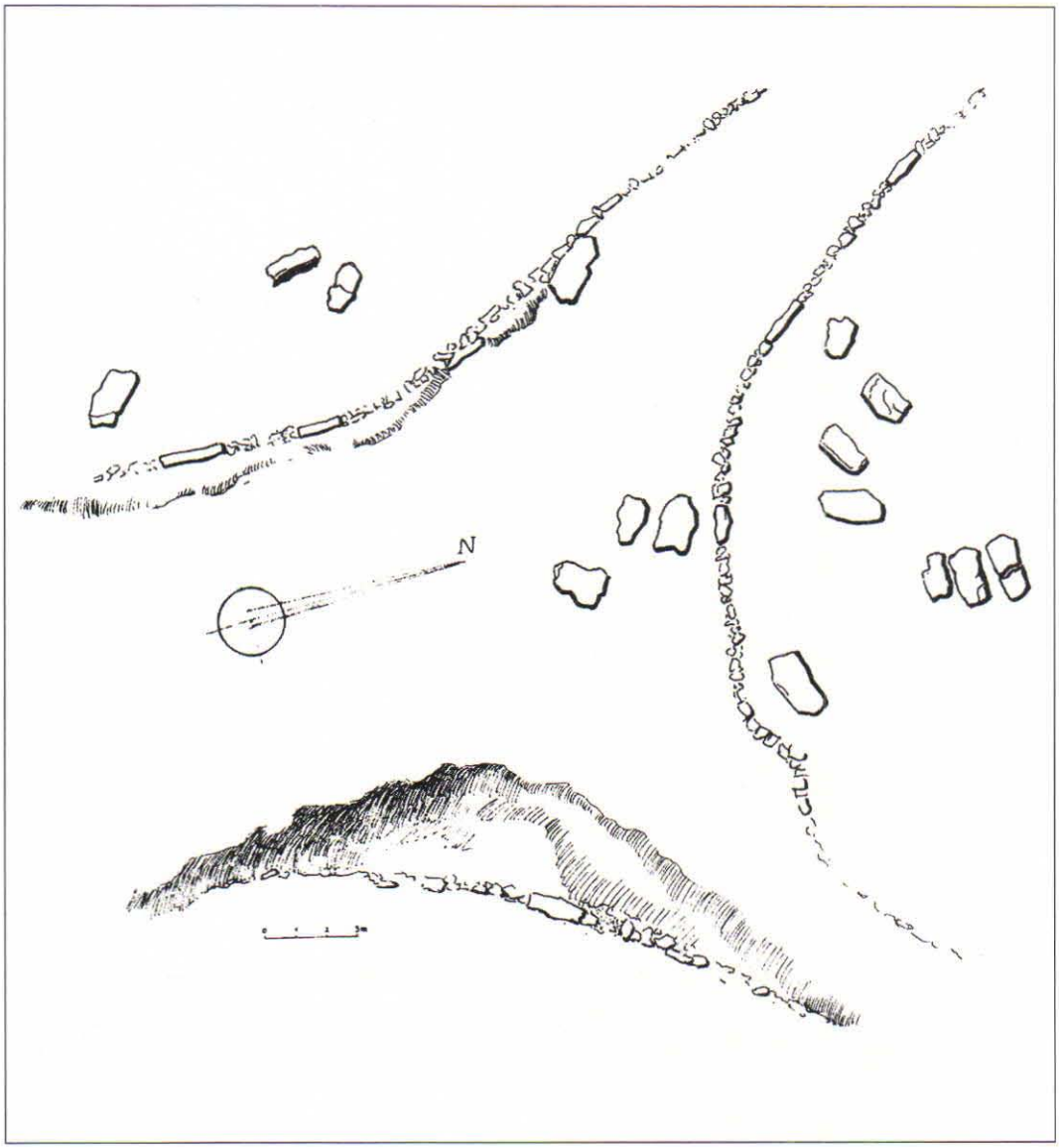

sl. 189. Tloris kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih spomenika na Marinkovoj kosi u Koljanima

93. Matkovine

1. Pouzdan položaj nalaza u Matkovinama nije poznat.

2. U Vrliku je, navodno iz Matkovina, donesen jedan antički nadgrobni spomenik koji spominje *Aurelija Maksima*, vojnika III. alpske kohorte.

3. Antičko razdoblje (poč. 3. stoljeća).

4. Prema podacima C. Patscha iz 1899. godine.

5. Nepoznato.

6. Natpis je bio u Vrlici u privatnom posjedu, a već 1881. godine G. Alačević navodi da je zagubljen. Isto navodi i C. Patsch 1899.. Uz to Patsch dvoji da je ovaj natpis iz Matkovina, pa kao moguće mjesto njegova nalaza pretpostavlja obližnje Gornje Koljane, gdje je pronađeno nekoliko desetaka što cijelih natpisa što ulomaka.

7. C. Patsch 6.

94. Mišine

1. Nalazište je na njivi južno od zaseoka Mišine, na sjeverozapadnom rubu Vrličkog polja.

2. Na ovom položaju nađen je kameni dio tijeska za grožđe. Dužina mu je 0,93 m, širina 0,58 m, a debljina 0,18 m.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. 1891. godine nalazio se pred kućom Nikole Kneza.

6. Danas ovog nalaza nema, niti ga se tko sjeća.

7. P. Stanić 4.

95. Modrića gradina

1. Nalazište je na stjenovitom stožastom brijegu zvanom Modrića gradina, na proplanku između Ježevićkog zaseoka Modrići i rijeke Cetine.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina na strmoj litici. **sl. 190**. Plato gradine je utvrđen kamenim nasipom sa sjeverne i sa zapadne strana Na platou gradine i kamenom nasipu brojni su ulomci netipične prapovijesne keramike. Na padinama brijega brojne su obradive terase. Ispod južne litice gradine manji je zaravnjeni plato i uz njega veliki je pripećak vrlo pogodan za stanovanje.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1981., 1997. godine.

5. MCK.

6. Gradina nadzire visoravan prema Dinari i lijevu obalu Cetine na njenom izlasku iz kanjona u nekadašnje (danas Peručkim jezerom potopljeno) Koljansko polje. Na prostranoj visoravni od Ježevića prema Dinari, na predjelu Torine do Kaparovih glavica (v.) velika je nekropola s nekoliko stotina gomila koje vjerojatno pripadaju ovoj gradini. Pripećak ispod južne litice gradine je danas urušen a plato kojeg je nadvisivao je zatrpan. Urušavanje je vjerojatno posljedica potresa koji su tijekom Domovinskog rata (kada u Ježeviću nije bilo pučanstva) pogodili ovo područje.

7. Neobjavljeno.

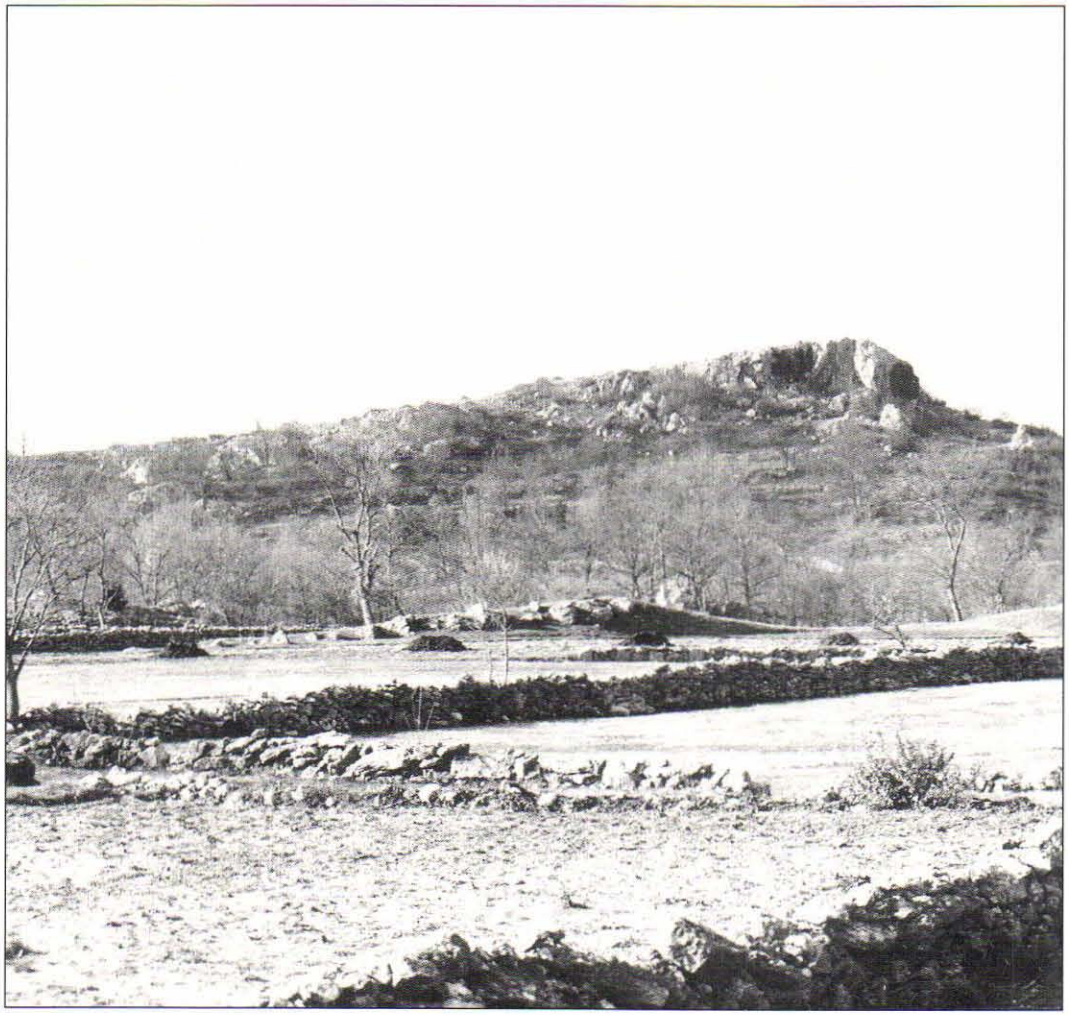

sl. 190. Modrića gradina u Ježeviću

96. Mučalov bunar

1. Nalazište je nedaleko Mučalova bunara u Vrličkom polju južno od Kosora.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje sa stećcima ukopano u ruševine *oveće zgrade pune opeke i raznog starog oruđa, kog seljaci tu mnogo nalaze, osobito željeza u šibkama. Blizu te zgrade našli su seljaci grob pokrit liepo klesanom pločom, koju razbiše nestašni momci.* Prema podacima P. Stanića, na ovaj položaj se vjerojatno odnosi i zabilješka o nalazu jednog antičkog natpisa i deset karneolskih gema za prsten na kojima su motivi ženskog poprsja, satira, muhe i raznih božica.

3. Antičko (?) i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nepoznato.

6. Sudeći prema ovim Stanićevim podacima, na ovom položaju su bili ostaci antičke zgrade u čije su ruševine ukopani kasnosrednjovjekovni grobovi, što na cetinskom prostoru nije rijedak slučaj.

7. P. Stanić 4.

97. Mučalova glavica

1. Nalazište je na malom brežuljku zvanom Mučalova glavica (u 19. st. vl. Nikola Mučalo iz Kosora) u sredini Vrličkog polja.

2. Na ovom položaju nalaze se *ostaci zidova, opeke i liepo kresanoga kamena, osobito na posjedu Nikole Mučala, gdje je nađena zgrada popođena opekom.*

3. Antičko razdoblje (?).

4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. godine.

5. Nepoznato.

6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.

7. P. Stanić 4.

98. Njivice

1. Nalazište je na položaju Njivice, na ledini između utvrde Prozor i Kozijaka.

2. Na ovom položaju nađena je jedna veća kasnoantička brončana pojasna kopča s okovom za remen, **sl. 191**.

3. Kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1958. godine.

5. AMZ-u darovao Božo Vrančić 1962. godine.

6. Veličina kopče je 6,8 x 3,7 cm.

7. Neobjavljeno.

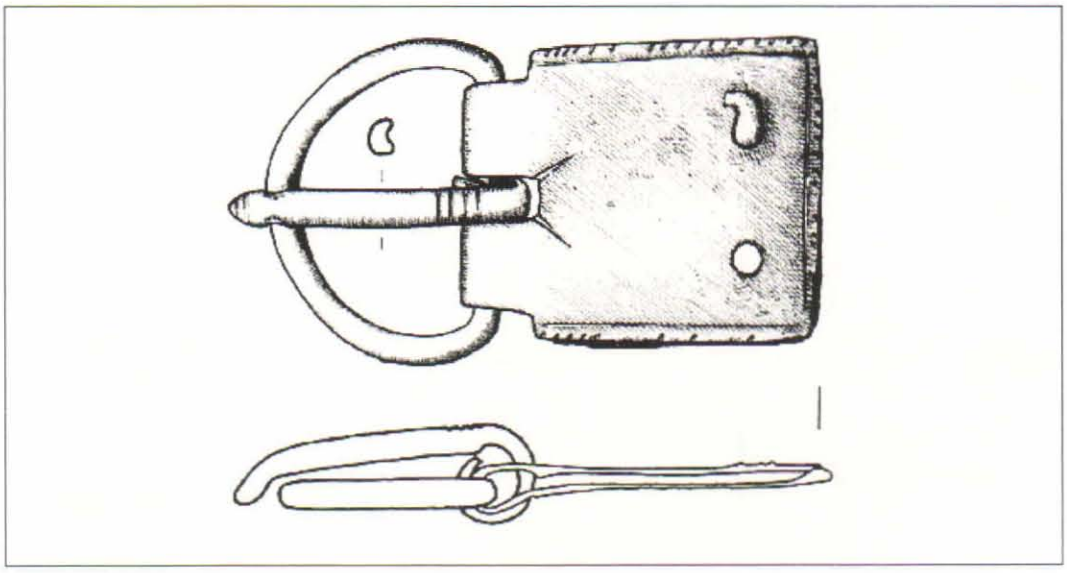

sl. 200. Brončana kasnoantička pojasna kopča s položaja Njivice nedaleko od tvrdave Prozor iznad Vrlike

99. Oranica J. Biuka

1. Nalazište je na njivi Joke Biuka, južno od zaseoka Biuci u sjevernom dijelu Maovica.

2. Na ovom položaju otkriven je *kanal ... i neki, kamenim poklopcem pokriveni bunar.*

3. Neodređeno.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1890. godine.

5. Nema nalaza.

6. Nedavni pokušaj provjere ovih podataka nije donio rezultata. Ovih se nalaza u selu nitko ne sjeća.

7. P. Stanić 1, 2.

100. Oštra glavica

1. Nalazište je na brdu Oštra glavica (kota 489) uz istočni rub Vrličkog polja, na međi Garjaka i Vinalića.

2. Na ovom položaju nalazi se manja prapovijesna gradina i uokolo nje oko 50 manjih kamenih gomila. Na istoj brdskoj kosi, nešto sjevernije od ovog položaja, još su dvije veće (promjera 8-10 m) i nekoliko manjih gomila.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1892. godine.

5. Nema nalaza.

6. Pouzdaniji podaci o nalazištu nisu poznati.

7. P. Stanić 8.

101. Otišić (crkva)

1. Nalazište je na okolnim njivama u neposrednoj blizini današnje crkve u Otišiću.

2. Na ovom položaju, prigodom krčenja zemljišta, nailazi se na grobove i pod njima na ostatke *lijepo klesanih komada kamenja*.

3. Antičko (?) i kasnosrednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1881. godine.

5. Nema nalaza.

6. Opisujući ovo groblje, P. Stanić ga uspoređuje s onim na njivi Đ. Stoisavljevića, pa se može pretpostaviti da je i ondje bilo nadgrobnih spomenika, ali ih izrijekom ne spominje.

7. P. Stanić 3.

102. Otišić (pećina)

1. Točan položaj pećine u Otišiću nije pobliže određen. Na temelju rezultata rekognosciranja moguće je pretpostaviti da se radi o pećini zapadno od zaseoka Vujasin u Svilaji.

2. U ovoj pećini u Otišiću nađeno je gotovo stotinu prapovijesnih, brončanih, uglavnom nakitnih predmeta (spone, igle, dugmad..., **sl. 50, 145**).

3. Prapovijesno razdoblje (brončano i željezno doba).

4. Slučajni nalazi oko 1928. godine.

5. AMS, AZFS. Predmete za AZFS 1928. godina nabavio o. V.Radonić.

6. Okolnosti nalaza nisu poznate. Moguće su pretpostavke da je u pećini bilo groblje ili svetište nekog ilirskog (delmatskog) božanstva.

7. B. Čović 1, 2, 3; N. Gabrić 1; I. Marović 16; A. Milošević 5, 8.

103. Pod

1. Nalazište je na prostranoj visoravni Pod, između stjenovitog grebena Vinac (iznad Ježevića, Matkovina i Koljana) i prvih obronaka Dinare.

2. Na ovom su položaju tri odvojene velike skupine od po nekoliko stotina većih i manjih prapovijesnih kamenih gomila prekrivenih tankim humusnim slojem i rijetkom travom, **sl. 192**.

sl. 192. Prapovijesne gomile na visoravni Pod u Koljanima

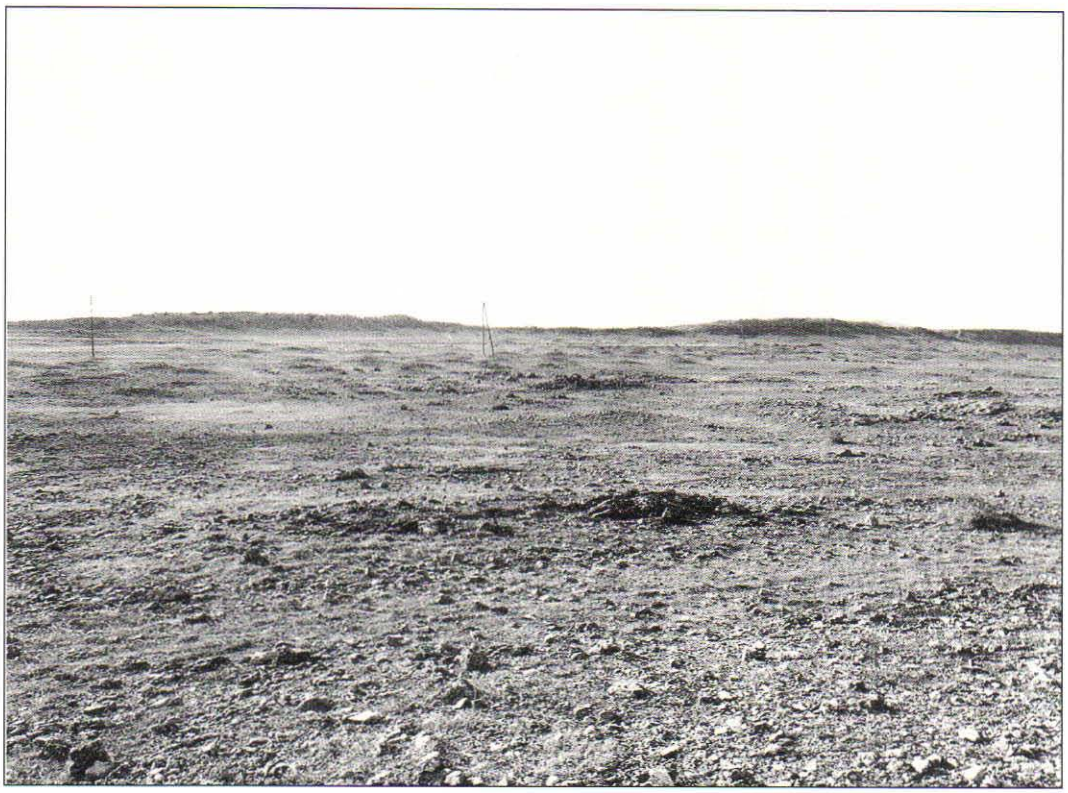

sl. 192. Prapovijesne gomile na visoravni Pod u Koljanima

3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1983. i 1997. godine.
5. Nema nalaza.
6. Nekropole se protežu pravcem sjeverozapad-jugoistok i prate raspored i pravac pružanja susjednih gradina (Modrića gradine u Ježeviću, Ciganske gradine u Matkovinama i Gradine u Koljanima). Na visoravni među nekropolama su manje praznine bez gomila, pa se može pretpostaviti da svaka skupina pripada jednoj od naprijed spomenutih gradina. Koliko nam je poznato, nekropole na visoravni Pod u gornjoj Cetini, u cjelini su najveća skupina prapovijesnih gomila ne samo u Dalmaciji, nego i na znatno širem prostoru.
7. Neobjavljeno.

104. Poljanak

1. Nalazište je kod bunara zvanog Poljanak, nedaleko od autobusne stanice u Otišiću.
2. Na ovom položaju nađen je vršak željezne strelice u obliku lastinog repa, **sl. 193**.
3. Neodređeno.
4. Slučajni nalaz iz 1976. godine.
5. MCK.
6. Strelica je dugačka 7,4 cm. Na prostoru Gornjeg Otišića, na pobliže neodređenom položaju, nađena je još jedna ovakva željezna strelica.
7. Neobjavljeno.

sl. 201. Željezne strelice iz Otišića

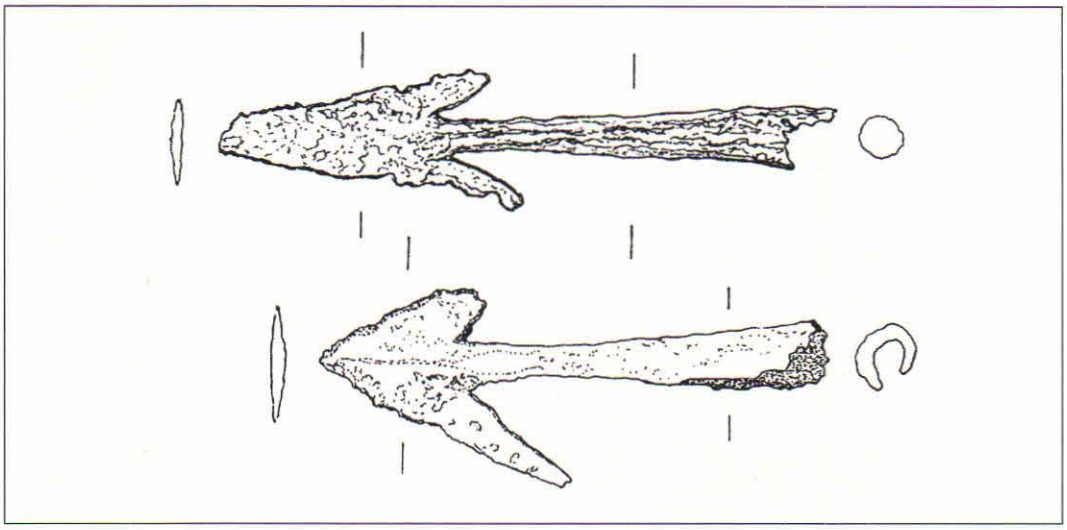

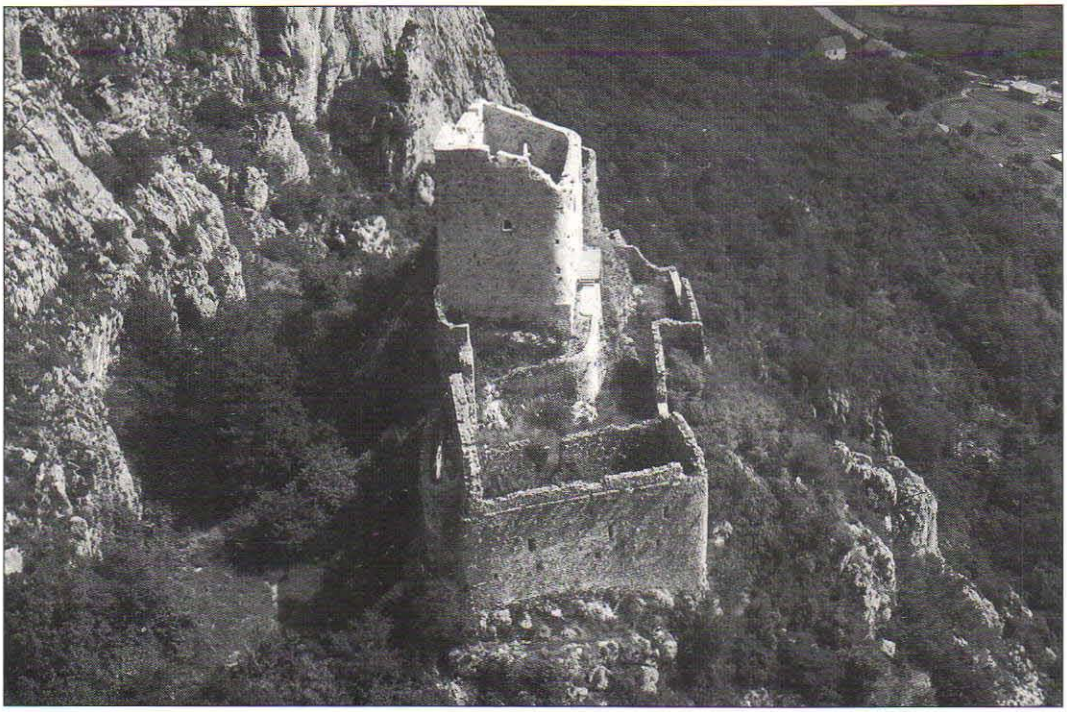

sl. 194. Utvrda Prozor nad Vrlikom

1. Nalazište je na osamljenoj klisuri izdvojenoj iz brdskog masiva Kozijaka iznad Vrlike.

2. Na ovom položaju nalazi se dobro sačuvana kasnosrednjovjekovna utvrda zvana Prozor, **sl. 194**. Predstavlja jedini primjer dobro utvrđenog i branjenog srednjovjekovnog dvorca u Cetini. Sa zapadne i sa sjeverne strane utvrđena je velikim i dobro branjenim zgradama (palačama), a na jugu i jugoistoku visokim bedemom koji utvrđuje malo dvorište, **sl. 195**. Osobito dobro je sačuvana zapadna dvokatna palača i ulaz s platoa na sjeverozapadnoj strani, **sl. 196**. U tursko i mletačko vrijeme objekti u utvrdi su neznatno pregrađivani (posebno veliki prozori u puškarnice). Prema Staniću, na tvrđavi je 1892. godine bilo nađeno *množtvo jelenjih rogova, cievi od pušaka, noževa i drugih stvari.*

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (1406. godine).

4. Prema različitim podacima iz svršetka 19. stoljeća, rekognosciranja 1978., 1982. i 1985. godine.

5. Nepoznato.

6. Utvrdu je ne ovom položaju sagradio Hrvoje Vukčić Hrvatinić 1406. godine. Po njegovoj smrti nasljeđuje je cetinski knez Ivaniš Nelipčić. Početkom 16. stoljeća osvajaju je Turci i u posjedu drže do 1718. godine. Potom je raseljena i prepuštena propadanju, **sl. 197**. Godine 1988. i 1989. započeta je njena konzervacija, koju je prekinula srpska okupacija 1991..

7. A. Milošević 5, 43; P. Stanić 3, 8.

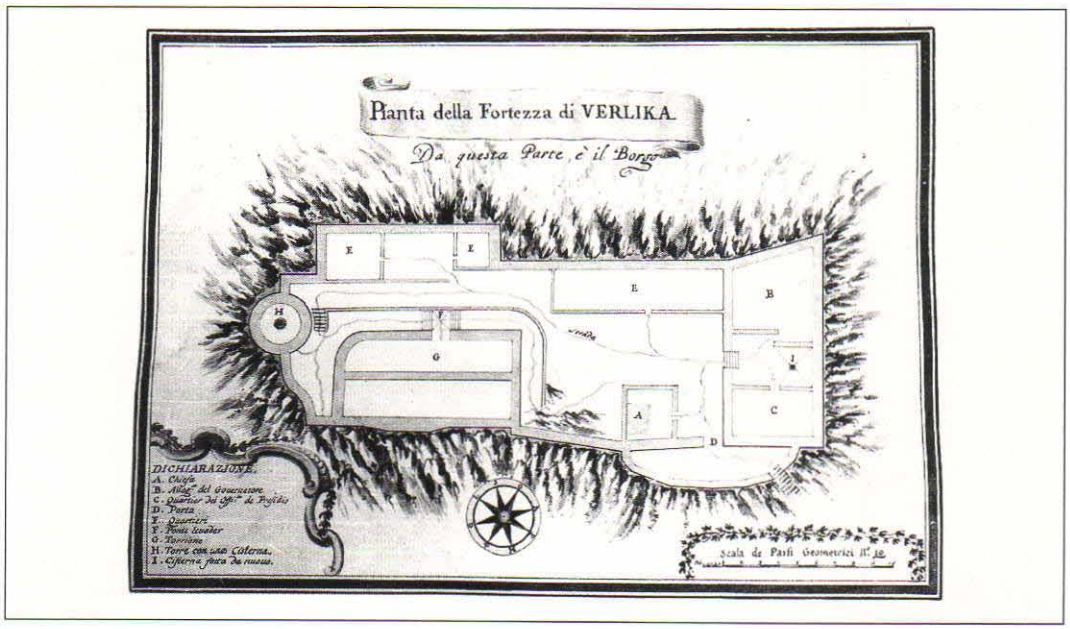

sl. 195. G. Iuster, Tloris vrličke tvrdave, početak 18. stoljeća

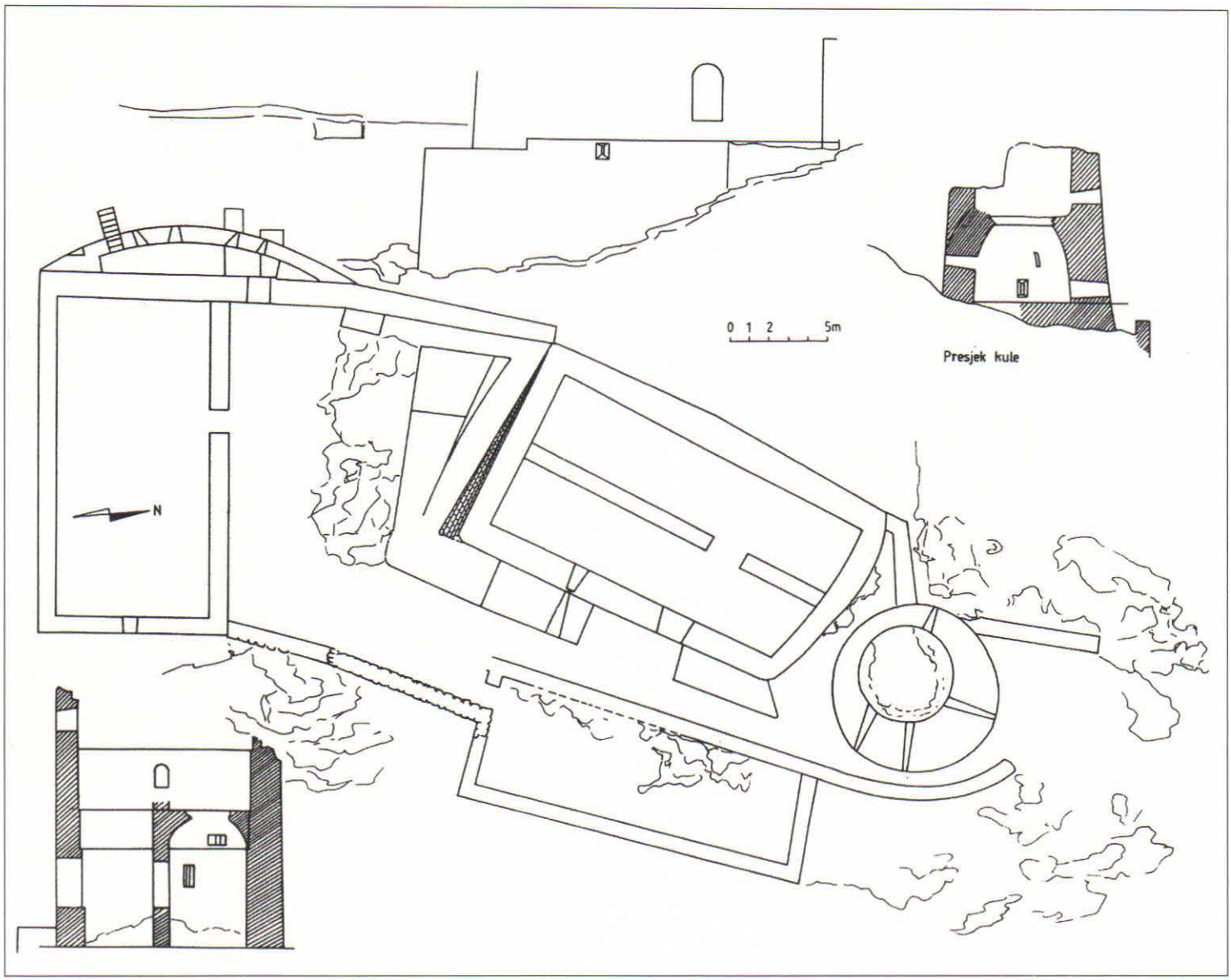

sl. 196. Tloris vrličke tvrđave

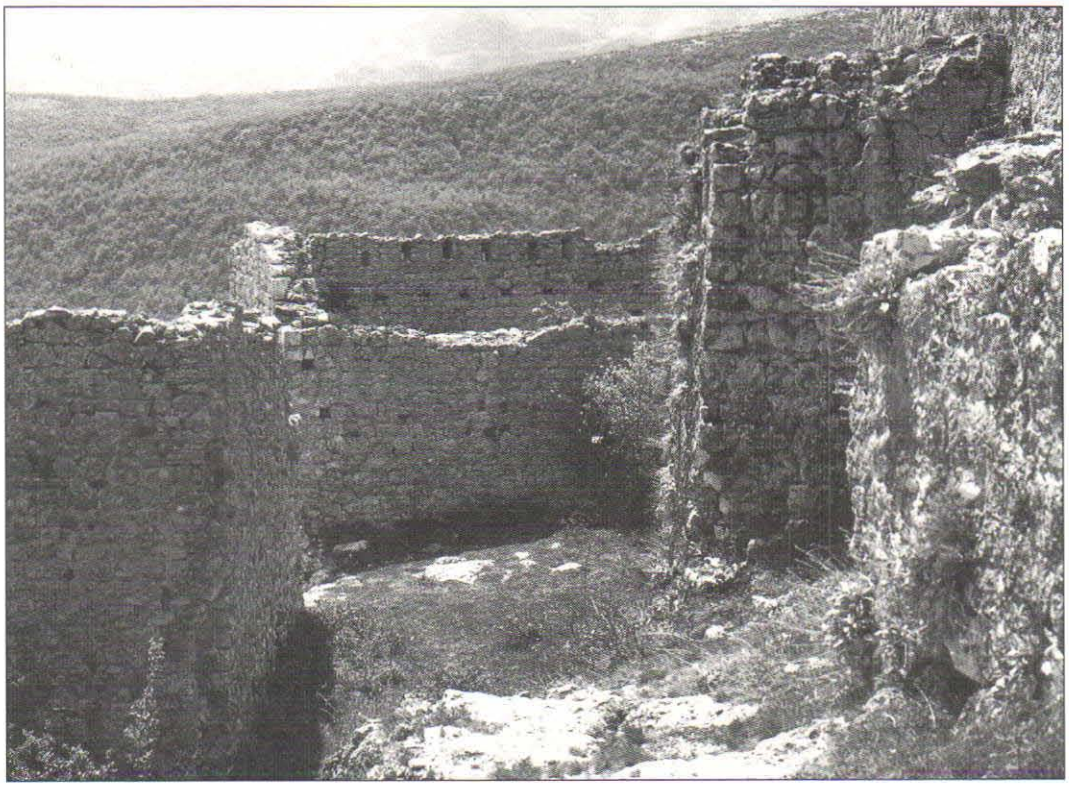

sl. 197. Utvrda Prozor nad Vrlikom, fotografija sa svršetka 19. stoljeća

106. Radoljakove kuće

1. Nalazište je kod Radoljakovih kuća u Ježeviću.
2. Na ovom položaju nađen je *srebrni novac Av: Glava bradata lijevo okrenuta sa vrpcom pod vezanim kosama. Rv: Krilat konj.*
3. Antičko razdoblje (?).
4. Prema podacima L. Maruna iz 1896. godine.
5. MHAS.
6. Drugi podaci o ovom nalazu nisu mi poznati.
7. Neobjavljeno.

107. Reljina ograda

1. Nalazište je na položaju Reljine ograde u Gornjim Koljanima, na prostranoj površini od istočnih padina brda Gradina do ceste Bitelić-Vrlika.
2. Na ovom prostoru (veličine otprilike 400x250 m) pod travom i u gusto obraslim ogradama raspoznaju se ostaci građevina, pa čak i ulica. Od polovice 19. stoljeća ovdje su pronađeni brojni ostaci antičke materijalne kulture (posebno nadgrobni ili zavjetni natpisi. **sl. 198**, i novac). S obzirom na antičke nalaze u Reljinoj ogradi i položajem blisku Gradinu u Gornjim Koljanima, vrlo je vjerojatno da je i ova bila u sklopu tog antičkog naselja.
3. Antičko razdoblje.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1891. i C. Patscha iz 1899. godine, rekognosciranja 1981. godine.
5. Većina natpisa pronađenih na ovom položaju bila je ugrađena u kuće u Gornjim Koljanima te u ranosrednjovjekovnu crkvu na Crkvini, a nekoliko ih je dospjelo i u AMS. Jedan iskopan 1890. dospio je u MHAS.
6. Na ovom položaju do danas nije bilo nikakvih istraživanja. Pogodnosti za to su izuzetne, a sudeći po nalazima i danas vidljivim ostacima, na istraživanjima ovoga nalazišta vrijedilo bi uznastojati. Naselje u Reljinoj ogradi jedno je od većih antičkih naselja u gornjoj Cetini. S obzirom na jedan ulomak natpisa, koji se donedavno nalazio u novom dragovićkom manastiru (v.), te s obzirom na činjenicu da je za gradnju dragovićkog manastira najviše materijala upravo odavde dovučeno, može se pretpostaviti da je ovdje bio značajan *castellum* (možda *Herona* koji navode antički izvori). Od rimskih kamenih ulomaka ugrađenih u kuće u Gornjim Koljanima krajem 19. stoljeća, literatura bilježi manje ulomake natpisa ugrađene u kućama Ilije Bodružića i Petra Bodružića pok. Tome, te jedan nadgrobni natpis u kuću Stojana Bokuna. Prema podacima F. Bulića i C. Patscha, svi ovi ulomci su nađeni u Reljinoj ogradi oko 1840. godine.
7. F. Bulić 8; C. Patsch 6; P. Stanić 2, 4.

sl. 198. Rimski natpisi iz Reljine ograde u Koljanima, prema C. Patschu

108. Sajmište

1. Nalazište je na položaju Markodoli, na Sajmištu pod Vještića gorom pri vrhu Dinare iznad Koljana.
2. Na ovom položaju nađen je jedan vrlo dobro obrađen kremeni vršak strelice, **sl. 199**, i jedan željezni vršak strelice u obliku lastinog repa, **sl. 200**.
3. Prapovijesno i srednjovjekovno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1978. i 1985. godine.
5. Željezna strelica je u MCK-u, a kremena kod gosp. Slavena Kardoša iz Sinja.
6. Obje strelice su površinski nalazi. Na prostoru Sajmišta do sada nisu pronađeni tragovi bilo kakvog naselja, a kako je ovo izuzetno pogodno lovno područje, bit će vjerojatno da su obje strelice na taj način dospjele u zemlju.
7. Neobjavljeno.

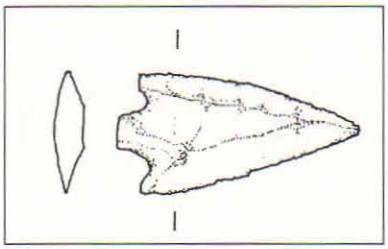
sl. 199. Kremena prapovijesna strelica sa Sajmišta

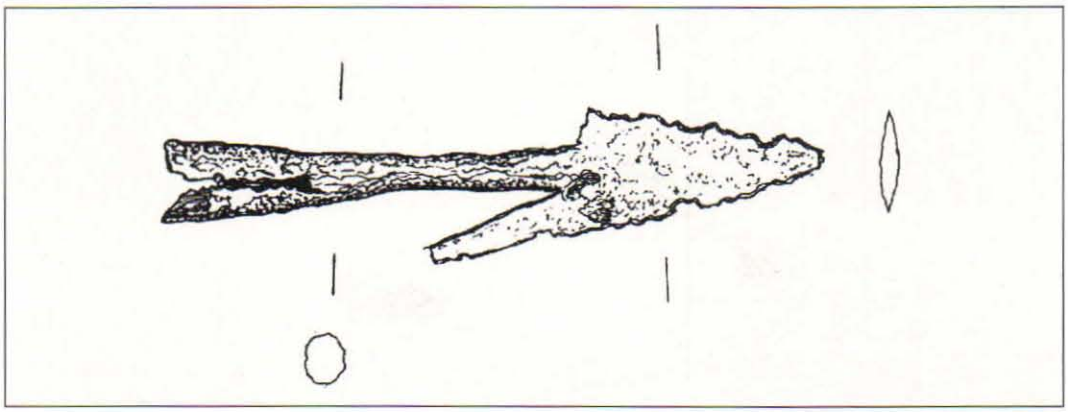
sl. 200. Željezna srednjovjekovna strelica sa Sajmišta

109. Samograd

1. Nalazište je na položaju Samograd na vrhu Svilaje.
2. Na ovom položaju nađena je jedna željezna strelica i brončani vrh koplja.
3. Prapovijesno (?) i srednjovjekovno (?) razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1890. godine.
5. AMS.
6. Predmete je našao i muzeju u Splitu darovao conte Lambert Cambj. Zabilježeno je da je brončani vrh koplja *liep i dobro sačuvan.*
7. Korice u *BASD, 13-4/1890.*

110. Staja N. Novaka

1. Nalazište je na mjestu bunara pokraj staje Nikole Novaka.
2. Na ovom položaju, na dubini od oko 2 m, nađen je antički žrtvenik s natpisom I. O. M, a u neposrednoj blizini ulomak ručnog žrvnja i polovica probušene kamene čekić-sjekire, **sl. 201**.
3. Prapovijesno i antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1970. godine.
5. MCK.
6. Nalazi su pronađeni prigodom kopanja bunara. Drugi podaci nisu poznati.
7. Neobjavljeno.

111. Stoisavljevići

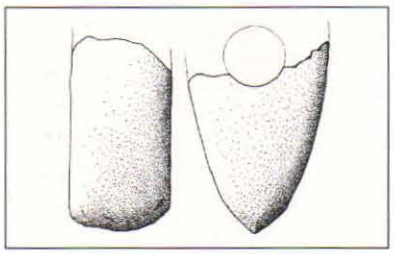

sl. 208. Polovica prapovijesne kamene čekić-sjekire iz Otišića

1. Nalazište je na oranici Đure Stoisavljevića, uz zaseok Stoisavljevići, uz seoski put prema Maovicama.
2. Na ovom položaju u hrastovoj šumici nalazi se groblje s desetak kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih spomenika.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima P. Stanića iz 1881. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema podacima P. Stanića, ovo je groblje nekada bilo znatno veće, ali je posjednik terena Đ. Stoisavljević, šireći njivu, iskrčio preko 40 ovakvih nadgrobnih spomenika i grobova pod njima. Nema podataka o grobnim nalazima.
7. P. Stanić 3.

112. Stražine

sl. 202. Mala i Velika Stražina u Podosoju

1. Nalazište je na položaju Stražine, na međašnjem području između sela Podosoja i Garjaka. Točniji položaj nalazišta su njive i padine uzvisina zvanih Velika (kota 388) i Mala (kota 378) Stražina s lijeve strane stare ceste Sinj-Vrlika, **sl. 202**.
2. Na ovom položaju, posebno na dijelu bližem Velikoj Stražini, brojni su i prostrani ostaci antičkih građevina posuti znatnim ulomcima antičke keramike i tegula. Nalazi su osobito brojni i gusti na njivama u posjedu Škrbića iz Garjaka. Na ovim položajima pronađeno je

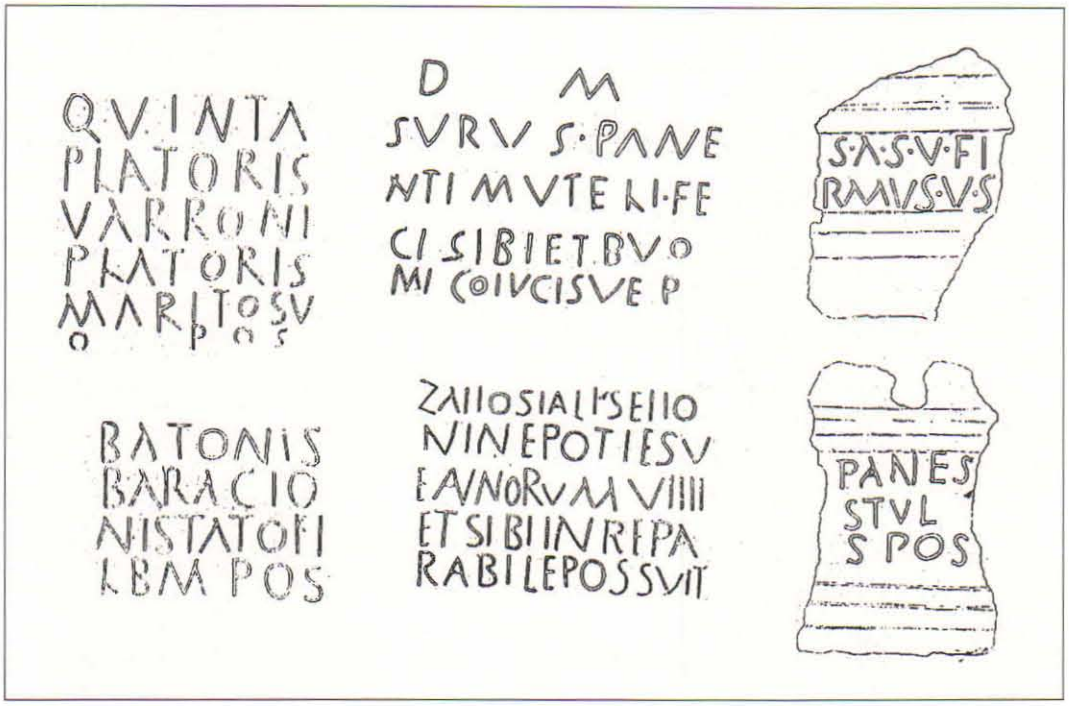

sl. 203. Antički natpisi sa Stražina u Podosoju, prema S. Patschu

oko tridesetak što cijelih što fragmentarnih natpisa, **sl. 203**. Nekoliko je nadgrobnih spomenika, a dobar dio su zavjetni žrtvenici. Među žrtvenicima uočljivo su brojni oni posvećeni Silvanu. Probnim istraživanjima utvrđeni su ostaci nekoliko građevina, ali njihova prvotna svrha većinom nije definirana, **sl. 204**. Tumačeći sadržaj terminacijskog natpisa pronađenog u obližnjem Šušnjaru u Garjaku, u ovom antičkom naselju B. Gabričević pretpostavlja sjedište delmatske zajednice *Barizaniata*. Na ovom položaju otkopana su i tri kasnosrednjovjekovna groba u zemlji. U jednom grobu su pronađeni ostaci tkanine.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno doba.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1890. i 1891. i C. Patscha iz 1899. godine. Na ovom položaju Stanić je istraživao 1891., a B. Gabričević 1954. godine.

5. Većina nalaza s ovog položaja raznesena je u Podosoje, Vrliku i Garjak. Kasnije ih je dobar dio završio u AMS-u, a u tom muzeju su i svi nalazi s Gabričevićevih istraživanja.

6. I Stanićeva i Gabričevićeva istraživanja obuhvatila su tek manji dio naselja uokolo Velike Stražine. Dio nalazišta danas je na samom sjevernom rubu Peručkog jezera, a za većeg vodostaja je poplavljen. Podatke o kasnosrednjovjekovnim grobovima donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Prema podacima Zlatovića i Stanića, na Stražinama je nađeno i nekoliko kamenih ulomaka koji su kasnije bili ugrađeni u kuće u Vrlici. Zabilježeno je tako, da su četiri antička nadgrobna natpisa (nađena prije 1883. godine) bila ugrađena u dvor kuće Tommaseo, a četiri (nađena prije 1890. godine) u hodniku kuće Valenčić u Vrlici. Literatura, nadalje, bilježi u Garjaku ulomak antičkog žrtvenika posvećenog Jupitru, uzidan u kuću F. Škrbića Krstanova, pa ulomak antičkog nadgrobnog spomenika i kameni poklopac antičke urne u obliku sarkofaga u kući F. Škrbića pok. Tome, te antički žrtvenik posvećen Jupitru uzidan kuću Nikole Matkovića. Prema F. Buliću, svi ovi antički spomenici pronađeni su na obližnjim Stražinama u Podosoju između 1860. i 1870. godine (F. Bulić 8). Današnji smještaj ovih nalaza nije poznat. Moguće da ih je većinu za AMS nabavio Bulić, no danas ih u nesređenu inventrau toga muzeja nije moguće prepoznati.

7. F. Bulić 8; B. Gabričević 3; S. Gunjača 19; C. Patsch 6; P. Stanić 2, 4, 7; S. Zlatović 2.

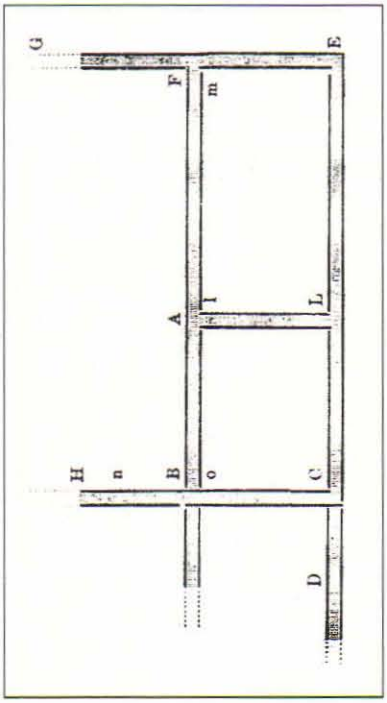

sl. 204. Tloris istražene arhitekture na Stražinama, prema P. Staniću

113. Ševače

1. Nalazište je na prostranoj zaravni Ševače uz jugoistočni rub Paškog polja sjeverno od zaseoka Vuletić, u dijelu Vinalića s lijeve obale Cetine.

2. Na širem prostoru ove zaravni (posebno na Gverićevim njivama) nađeno je mnoštvo antičkih nalaza, posebno natpisa. Uočljiv je veći broj zavjetnih žrtvenika posvećenih Jupitru. Dedikanti ovih žrtvenika odreda je domorodačko (delmatsko) stanovništvo (*Titia, Panes Slator Ciassicus, Ledrus*). Pored ovih nalaza brojni su i nalazi novca i ulomaka keramičkih posuda. Zanimljiv je i nalaz satira (1893. godine), koji je prema S. Zlatoviću bio izrađen od mekanog materijala, pa se odmah po nalazu raspao. Ponukan obiljem nalaza (na zemljištu Petra Gverića) i uz potporu AMS-a, P. Stanić je iskopao na ovom položaju. Tom su prigodom nađeni temeljni ostaci prostrane zgrade, sa sjeverne strane utvrđene oko 1 m debelim i oko

200 m dugačkim zidom. Od cijelog ovog istraživanog kompleksa, Stanić je ostavio samo jedan nerazumljiv tloris, **sl. 32**. Zgrada je imala sustav za zagrijavanje, a u njenom sklopu, prema Staniću, bila je i krušna peć. Jedan ulomak žrtvenika posvećenog Jupitru nađen je i na njivi Joke Vuletića 1881. godine. Na Ševačama je nađeno i nekoliko prapovijesnih brončanih spona i privjesaka.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Antički nalazi prema podacima F. Bulića iz 1887., P. Stanića iz 1891. i C. Patscha iz 1899. godine.

5. Dio nalaza s ovih istraživanja (posebno natpisa) ostao je po kućama u Vuletićima, a veći dio je završio u AMS-u. U istom muzeju nalaze se i slučajni prapovijesni nalazi s ovog položaja.

6. Prema podacima Stanića i Patscha, veći dio ostataka antičkih građevinskih objekata na ovom prostoru je iskrčen. Ulomak jednog antičkog nadgrobnog natpisa nađenog na Ševačama prije 1887. godine, bio je uzidan u kuću Petra Gverića u Vinaliću.

7. F. Bulić 8; C. Patsch 6; S. Zlatović 2.

114. Šušnjar (Ruševine)

1. Nalazište je na maloj uzvisini zvanoj Ruševine, na području zaseoka Šušnjar u sjeveroistočnom području sela Garjak.

2. Na ovom položaju nađena su tri ulomka, **sl. 205**, jednog antičkog terminacijskog natpisa koji određuje granicu između dviju ilirskih (delmatskih) zajednica: *Barizaniata* i *Lizaviata*. Na ovom položaju i na području prema kućama Šušnjara krajem 19. stoljeća bili su vidljivi tragovi debelih zidova, veća količina obrađenog građevinskog kamena, a nađeno je i ulomaka tegula, keramičkih posuda i prstenja s gemama.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima P. Stanića iz 1890. i C. Patscha iz 1899. godine. Terminacijski natpis je slučajni nalaz iz 1933. godine.

5. Terminacijski natpis u AZFS-u, ostalo nepoznato.

6. Na temelju antičkih arheoloških nalaza u gornjoj Cetini, B. Gabričević smješta središte *Barizaniata* na Stražine u Podosoju, a *Lizaviata* u antičko naselje u Kijevu. A. Mayer pogrešno navodi da je ovaj natpis nađen kod Drniša.

7. B. Gabričević 3; A. Mayer 3; C. Patsch 6; P. Stanić 2.

sl. 205. Terminacijski natpis s položaja Ruševine kod zaseoka Šušnjar

115. Trepetljike

1. Nalazište je na položaju Trepetljike nedaleko groblja Sv. Petra, uz put koji vodi u Vinalić (s lijeve strane puta idući iz Vrlike).
2. Na ovom položaju nalaze se tri loše obrađene neukrašene nadgrobne ploče, **sl. 206**.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1952. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema terenskim bilješkama S. Gunjače, jedna nadgrobna ploča na ovom položaju oko 1949. godine razbijena je i ugrađena u susjednu među.
7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12.

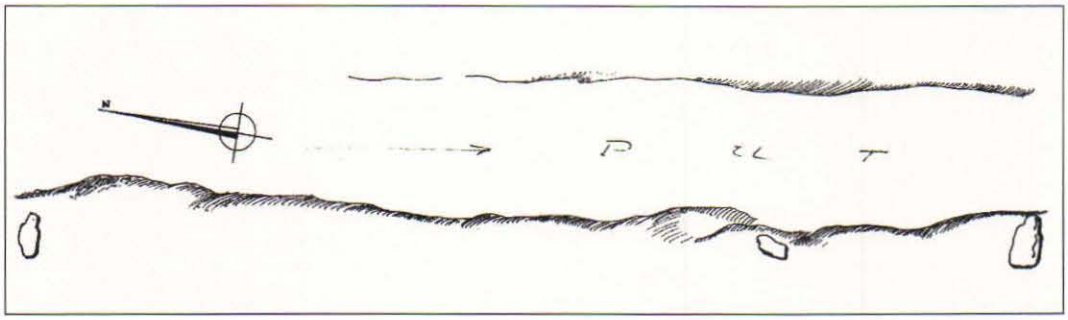

sl. 206. Tloris nadgrobnih ploča na položaju Trepetljike u Vrlici

116. Ustići

1. Nalazište je na oranici i susjednom vinogradu Milana Ustića nedaleko zaseoka Ustići.
2. Na ovom položaju (na oranici) nađen je jedan veći srebrni prsten s četvrtastom krunom u koju je umetnut narančasti kamen, a u vinogradu polovica brončane dvostruke igle s *omega* glavom, **sl. 207**.
3. Prapovijesno i novovjekovno razdoblje (17. stoljeće).
4. Slučajni nalaz iz 1969. i 1970. godine.
5. MCK.
6. Prsten i igla pronađeni su prigodom obrade zemljišta.
7. Neobjavljeno.

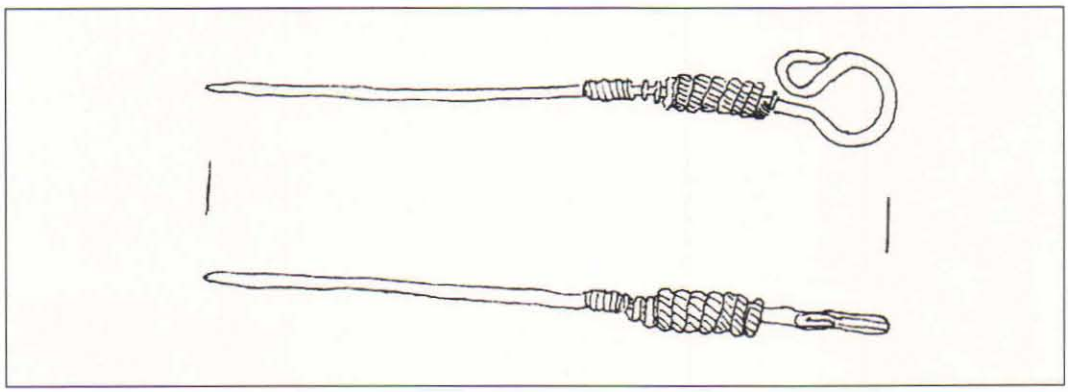

sl. 207. Prapovijesna igla iz Otišića

117. Vinogradi ispod tvrđave

1. Nalazište je u vinogradima (krajem 19. stoljeća vl. Bože Marasa) na južnim padinama vrličke tvrđave Prozor.
2. Na ovom položaju nađeno je više primjeraka antičkog brončanog novca.
3. Antičko razdoblje.
4. Prema podacima C. Patscha iz 1899. godine.
5. GZM (dio novca koji je krajem 19. stoljeća bio u zbirci Vučemilović u Vrlici za GZM otkupio je C. Patsch).
6. Novac je završio u privatne zbirke A. Vučemilovića, M. Žeravice, I. Brešana i P. Stanića u Vrlici. Danas je uglavnom zagubljen.
7. C. Patsch 6.

118. Vlake

1. Nalazište je na prostranoj kraškoj zaravni Vlake, u vrtačama (nekoliko desetaka vrtača) uokolo zaseoka Krunići i Gajići, između magistralne ceste Sinj-Knin i desne obale Peručkog jezera.
2. Rekognosciranjem prostora kulturni ostaci su ustanovljeni u slijedećim vrtačama: Rosića ograda (vl. Luka Gajić), Marijanuša (vl. Krsto Krunić), Duboki dočić (vl. Tonka Krunić), Stojanova (vl. Krsto Krunić), te u nekoliko vrtača (vl. Petar Krunić) u šumici s desne strane puta koji vodi prema jezeru. Istraživanjima Rosića ograde, **sl. 208**, utvrđeno je da se na ovom

sl. 208. Istraživanje prapovijesnog nalazišta u Rosića ogradi u Vlakama u Otišiću

položaju nalazi jedan jednoslojni stambeni objekt (poluzemunica ?) i uz njega obilje keramičkih i drugih ostataka tipičnih za kraj eneolitika u Dalmaciji, **sl. 60, 209**. Na početku položaja Vlake, uz put koji skreće od magistralnog puta Sinj-Knin prema zaseoku Krunići i Gajići nalazi se i nekoliko kamenih gomila. Znatnije su rasute, ali nisu istraživane.

3. Prapovijesno razdoblje (kasni eneolitik - rano brončano doba), kasni srednji vijek

4. Slučajni nalazi i rekognosciranja 1980., zaštitna istraživanja A. Miloševića i B. Govedarice 1981. godine.

5. MCK.

6. S obzirom na svoje prirodne osobitosti i njihov odnos prema okolnom terenu (skrivenost zbog terenske depresije), vrtače imaju izuzetnu stratešku ulogu.

7. A. Milošević - B. Govedarica 1.

sl. 209. Keramički ulomci s položaja Vlake u Otišiću

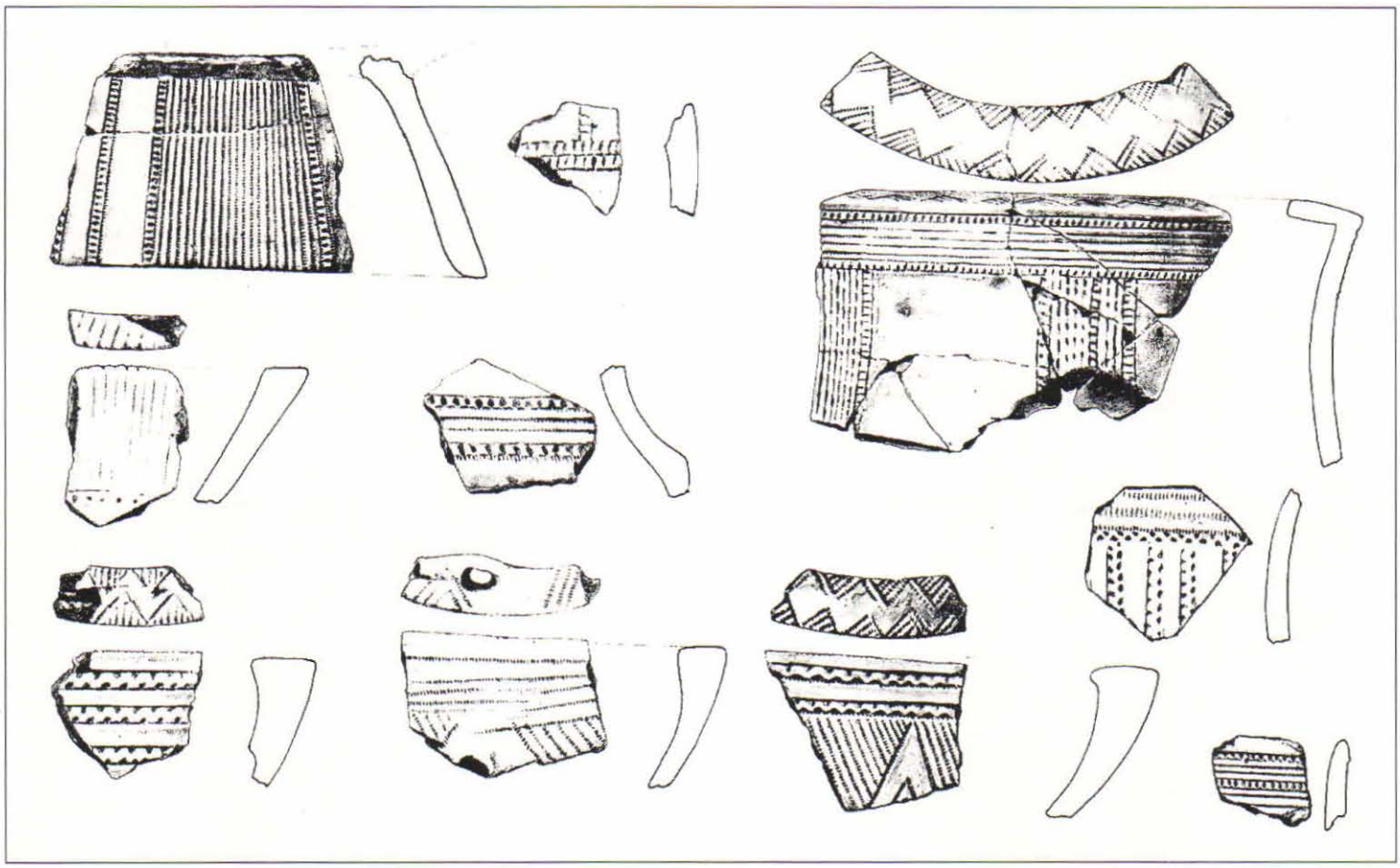

119. Vruljak

1. Nalazište je bilo na položaju Vruljak, na zaravnjenom humku južno od Stražina u Podosoju.

2. Prema pričanju mještana, na ovom se položaju nalazila stara crkva. Zaštitnim istraživanjima pronađeni su ostaci zida neutvrđene namjene i nekoliko kasnosrednjovjekovnih grobova bez nalaza.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1956. godine

5. Nema nalaza.

6. Dodatne podatke donosimo prema dnevniku istraživanja i terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 14.

120. Vukovića most (Koljane)

1. Nalazište je bilo nedaleko od Vukovića mosta, na Duvnjakovim njivama, na lijevoj obali Cetine u Gornjim Koljanima, uz nekadašnje raskrižje putova koji vode u Dragović i Ježević.

2. Na ovom položaju pronađena su tri groba. U dva su nađeni prilozi. U jednom ukopanom u prostu zemlju nađeno je kresivo i nekoliko komadića kremena, a u drugom, obzidanom i pokrivenom kamenim pločama, nekoliko pojasnih predica, kresivo, karolinške ostruge s garniturom za zakopčavanje, **sl. 210**, i karolinški mač tipa K (K-O), **sl. 44**. Kasnija zaštitna istraživanja na ovom položaju nisu donijela novih rezultata.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (druga polovica 9. stoljeća).

4. Slučajni nalazi iz 1891., rekognosciranja S. Gunjače 1954. i zaštitna istraživanja S. Gunjače 1956. godine.

5. MHAS.

6. Prema podacima iz Marunovih *Starinarskih dnevnika,* ovaj grobni nalaz za MHAS je otkupljen 26. IX. 1897. godine. Nalazište je danas potopljeno Peručkim jezerom.

7. D. Jelovina 6, 11;A. Milošević 3, 43; S. Gunjača 14, 22; F. Radić 5; Z. Vinski 7, 12.

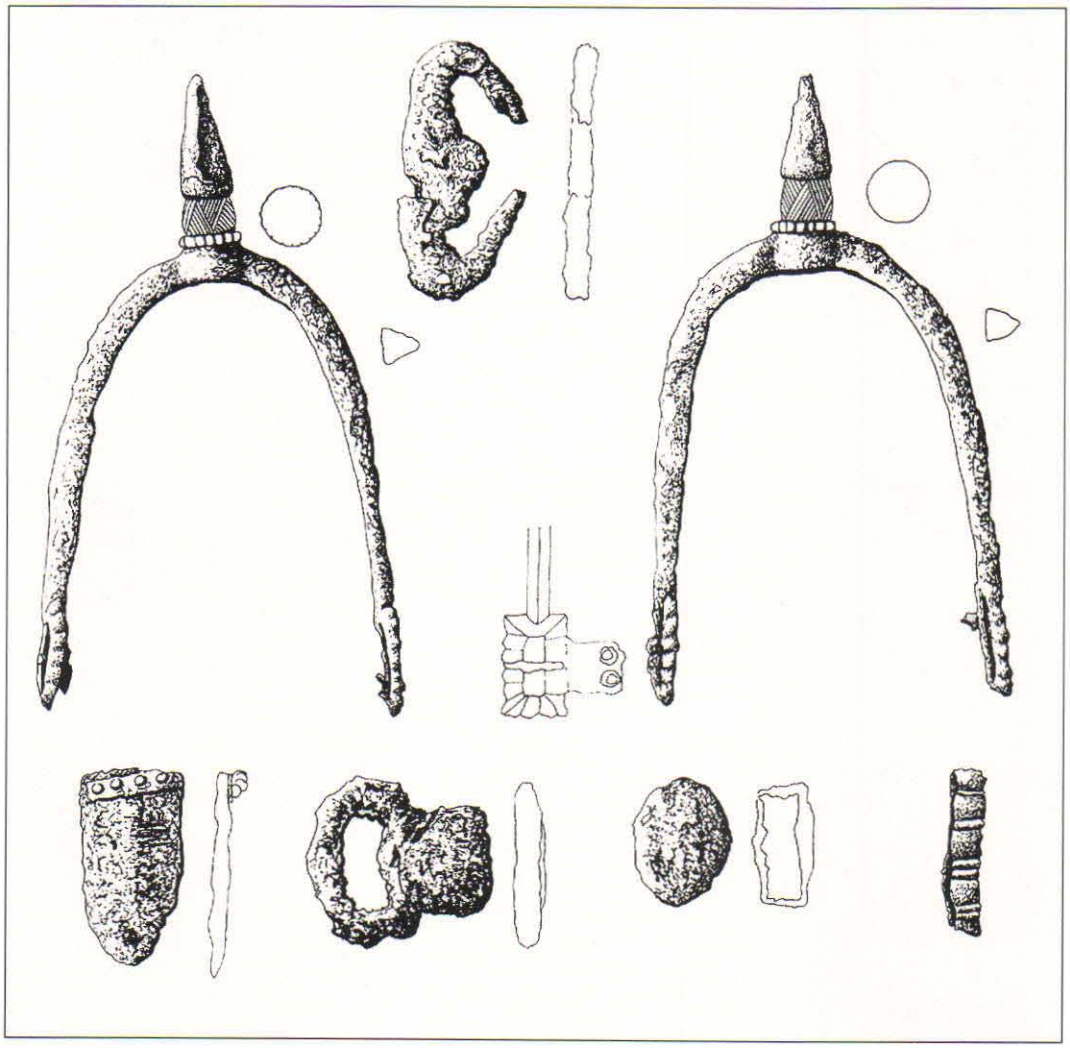

sl. 210. Karolinške željezne ostruge iz groba kod Vukovića mosta u Koljanima

121. Zagorčeva kuća

1. Nalazište je na položaju Staro groblje nedaleko od Zagorčeve kuće u Donjim Koljanima, uz desnu obalu rijeke Cetine nizvodno od Vukovića mosta.

2. Na ovom položaju nalazilo se groblje s 37 loše obrađenih pločastih nadgrobnih spomenika, **sl. 211**. Samo jedan spomenik bio je ukrašen reljefnim križem. Probnim istraživanjima otkopano je više desetaka grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama, **sl. 212**. Nalazi u grobovima vrlo su rijetki (dvije brončane vitice i jedan prsten).

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. i 1956. godine.

5. MHAS.

6. Dodatne podatke o rezultatima istraživanja donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 8, 12, 14, 19

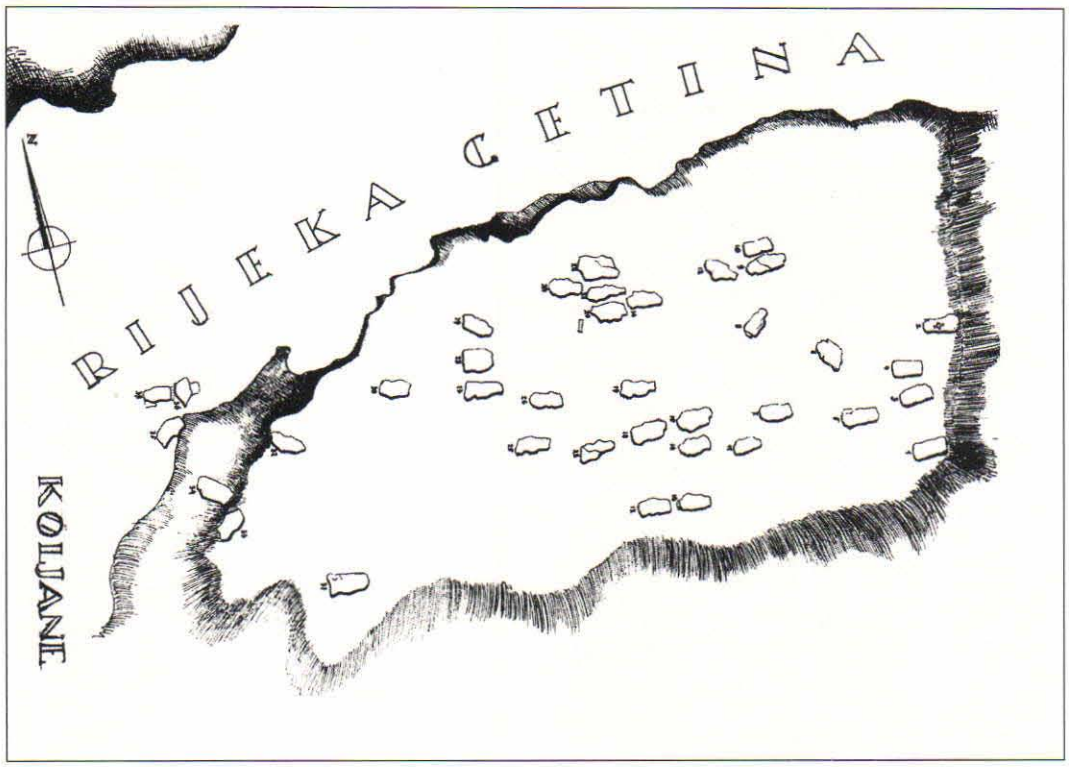

sl. 211. Tloris kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih ploča kod Zagorčevih kuća u Koljanima

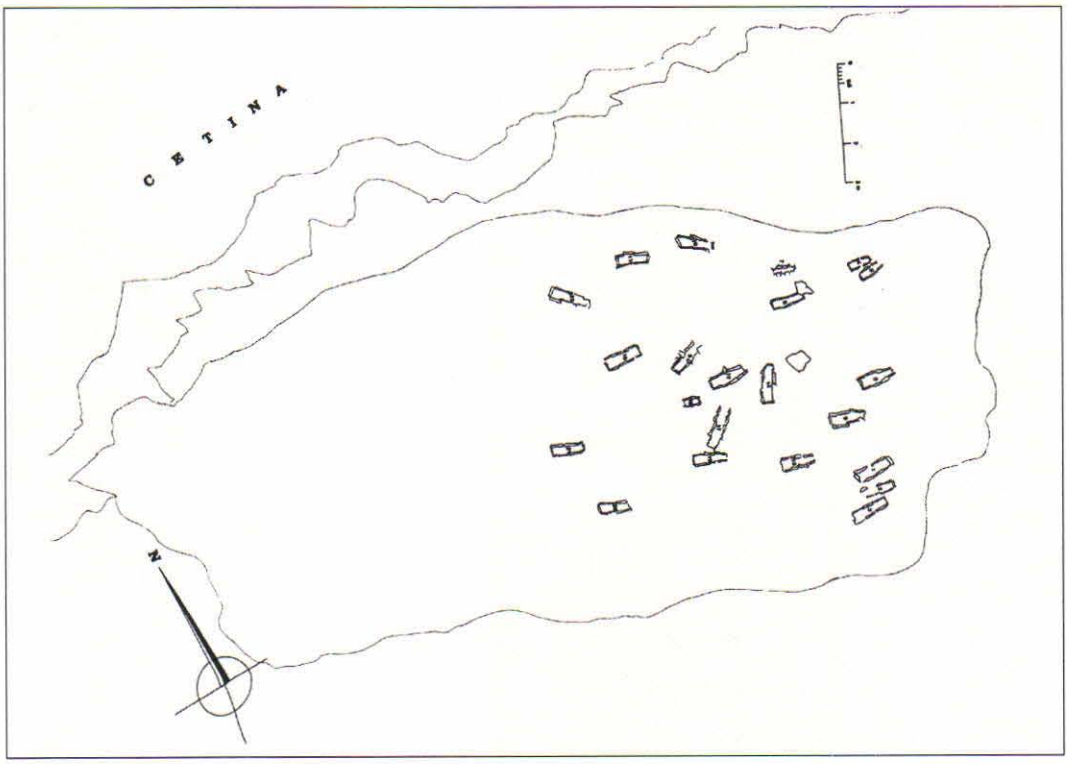

sl. 212. Tloris istraženih grobova kod Zagorčevih kuća u Koljanima

122. Zduš

1. Nalazište je na položaju Brig, kod izvora potoka Zduš na međi Vrlike i Podosoja uz jugozapadni rub vrličkog polja.

2. Na ovom položaju nađeno je više ranosrednjovjekovnih grobova ukopanih u prostu zemlju bez ikakve arhitekture. Vađenjem pijeska veći dio ovog groblja je uništen još 1907. godine. Tom je prigodom, također u grobovima ukopanim u prostu zemlju, nađeno više priloga (keramičke posude, željezna koplja i sterlice, ostruge, zlatne, srebrne i brončane naušnice neodređenog tipa, srebrne naušnice sa "S" nastavkom i drugo). Zaštitnim istraživanjima na ovom položaju 1958. godine otkopano je nekoliko grobova i u njima kao prilozi četiri keramičke posude, **sl. 214**, i dva željezna noža.

3. Ranosrednjovjekovno i srednjovjekovno razdoblje (7.- poč. 12. stoljeća).

4. Slučajni nalazi iz 1907., zaštitna istraživanja D. Jelovine 1958. godine.

5. MHAS.

6. Zahvatom u 1958. godini istražen je rubni dio nekropole preostao nakon uništavanja 1902. godine. Više podataka o devastaciji ovog značajnog nalazišta 1902. godine sadržano je u *Starinarskom dnevniku* L. Maruna. Zbog važnosti tih podataka za ovo nalazište ranog srednjeg vijeka, ovdje se prenose u cijelosti: *Na poziv načelnika Kulušića i pismeni izvještaj učitelja Rocce pošao sam u društvu dr. Monitia u Vrliku, da vidim starine, i nalazište istih, što ih prošlih dana pri vađenju pržine slučajno našao Šimun Zorić na svojoj oranici z. č. u Zdušu kod Vrlike. Uvjerio sam se da je nalaznik neoprezice i ne znajuć vriednost našao više grobova iz starije hrv. dobe, vjerojatno iz pogansko-hrv. dobe VII-VIII. stoljeća, te je neke predmete oštetio, bacio, zanemario. Kasnije upozoren od načelnika Kulušića, njegovog sina i učitelja Rocce počeo je paziti bolje na predmete. Dapače gornja gospoda zabranila su mu daljnje vađenje spržine do moga dolaska. Njihovim posredovanjem dobio sam od nalaznika jedan bolje sačuvan lonac i ulomaka od četiri druga, dvoja koplja, 4 razne rašljaste i jednu trokutnu strelicu, jednu zlatnu i drugu sličnu naušnicu, par ostruga, jedna bolje a druga slabije; jer izlomljena, sačuvane ostruge sa odnosnim petljam, ali fali jednoj žuica - zaista je ostala u zemlji - 2 srebrne proste naušnice s karičicama na S, 2 jednako srebrne sa po dvie filigrane jabučice, nešto nuđelica iz staklene tjestine od gjerdana, ulomaka srebrnih naušnica. Grobovi su u prostoj spržini bez obzide ikakove i vjerojatno bez lijesa. Mrtvacima su koplja i strelice s*

sl. 220. Ranosrednjovjekovne keramičke posude iz grobova s položaja Zduš

jedne ili druge strane ruku bile stavljene a lonci poviš glave. Orijentacija od zapada u istok. Dao sam naputke kako se unaprijed postupa sa pretraživanjem slučajnih grobova, našto će paziti g. Mirko Kulušić i povjerenik učitelj Roca. Ovaj je podnio izvještaj pismeni upravi družtva. Vidi odnosni spis br... Od istoga nalaznika Čovića dobio sam jedan srebrni prsten na sriedi kojeg urezi iz mali točkica označen u kolobaru križ, te s jedne i druge strane po golubica jednako izrađena noseć u kljunu po grozd. Golubice su okrenute križu, ali i jedna i druga u protivnom položaju. Iza repa svake golubice ima osmolatičan križ, oponašanje takorekuć Konstantinova monograma. Prsten je našast prije, te nošen dulje na ruci od nalaznika, pak i pukao. Pošto nalaznik veli da ga je našao na istom mjestu ali - nebuduć dosta ozbiljna osoba - teško mi je vjerovati, ukoliko tvrdio da ga je našao prošlih dana, dok se ispostavilo da ga je dulje nosio na prstu, dosljedno zadnjih godina našast. Gornji prsten nisam točno opisao nego ovoliko najnužnije nabacio. Buduć je ovaj položaj u blizini sv. Petra gdje se negdje našao opisani ulomak "..... vota" (vidi S. p. g. ...) i grobova što ih je o. Bilić nalazio pred 18. g. pri sadidbi vinograda to bi trebalo bolje na ovaj položaj paziti. usp. L. Marun, *Starinarski dnevnik*, 27. XI. 1907.), **sl. 87**.

7. H. Gjurašin 1; D. Jelovina 5, 7; A. Milošević 43; D. Vrsalović 2.

123. Ždanj

1. Nalazište je na položaju drage Ždanj, na međašnjem prostoru Maovica i Štikova.

2. Na ovom položaju nalaze se dvije male skupine s 5, odnosno 7 nadgrobnih spomenika, **sl. 213**. Svi spomenici su neukrašeni i uglavnom slabije obrađeni. Pravilnije je obrađen tek jedan neukrašeni sanduk debljine oko 60 cm.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1952.. Rekognosciranja 1983 godine.

5. Nema nalaza.

6. Na ovom položaju nesumnjivo se radi o dva kasnosrednjovjekovna groblja odvojena dragom Ždanj. Groblja su međusobno udaljena oko 400 m. Nekoliko nadgrobnih ploča je razbijeno i ugrađeno u međe okolnih parcela.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 12.

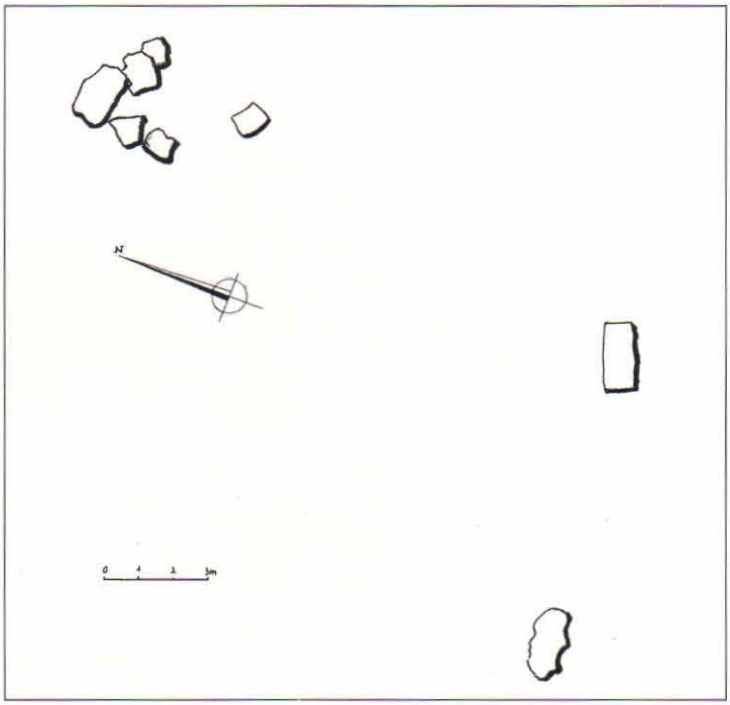

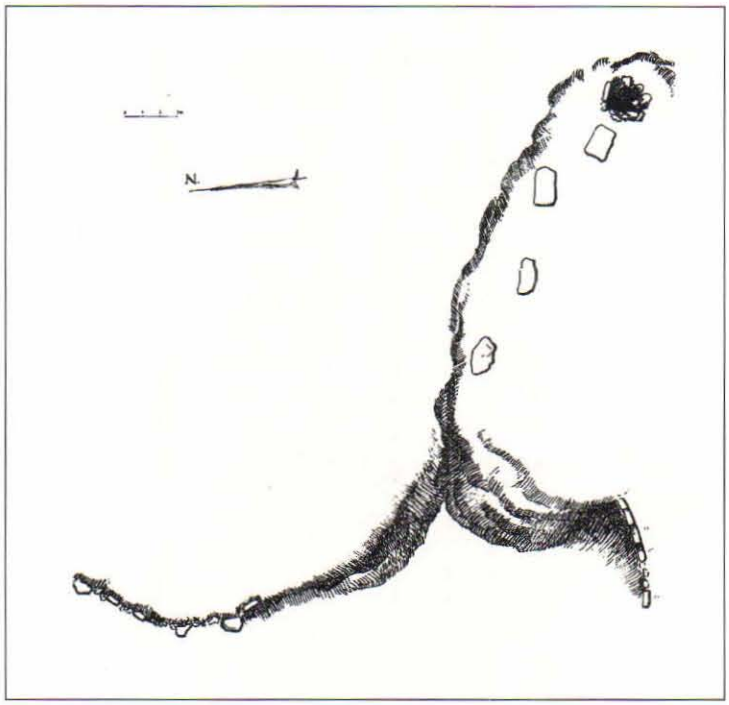

sl. 219. Tloris dvaju malih kasnosrednjovjekovnih groblja na položaju Ždanj u Maovicama

124. Žilina peća

1. Nalazište je u pećini zvanoj Žilina peća, jugoistočno od gradine Orlov kuk nedaleko borove šumice na visoravni Laktaca.

2. Na ovom položaju nalazi se manja pećina i u njoj ulomci keramičkih posuda.

3. Neodređeno.

4. Nema nalaza.

5. Obilazak 1983. godine.

6. Položaj nismo obilazili. Za pećinu i nalaze u njoj podaci dobiveni od mještana u selu Dabru.

7. Neobjavljen

III. Općina Hrvace

Općina Hrvace je na međi gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine. Na sjeveru je omeđena područjem grada Vrlike, na istoku hrptom Dinare na kojemu je državna granica s Federacijom Bosnom i Hercegovinom, na jugu područjem grada Sinja, a na zapadu hrptom Svilaje na kojemu je međa s područjem općine Donji Muć. Manji dio područja hrvatačke općine pokrivaju obradive površine, prvenstveno u plodnom, vodom izdašnom Hrvatačkom polju, pa je zemljoradnja osnovna grana gospodarstva okolnog stanovništva. Dobra gospodarska podloga i značajan prometni položaj uvjetovali su vjekovnu intezivnu naseljenost ovog prostora, pa su i dosadašnji preostali arheološki nalazi vrlo brojni. Za većinu tih nalaza, na sreću, raspolažemo pouzdanijim podacima o mjestu nalaza, ali ima i takvih za koje to nije moguće utvrditi. Tako, primjerice, F. Bulić 1884. godine kao mjesto nalaza jednog ulomka antičkog nadgrobnog natpisa oslobođenice *Sectie Silvie* navodi općenito Hrvace (F. Bulić 4). Natpis je nekada bio u zbirci Alberta Pavlovića u Sinju, a danas je zagubljen. Jedan antički natpis iz Potravlja navodi i B. Gabričević. Riječ je o ulomku antičkog nadgrobnog spomenika (*titulusa*) sa spomenom delmatskog imena *Paicus*, koji je nađen na pobliže neodređenu položaju u Potravlju 1941. godine. Danas je u AZFS-u (B. Gabričević 9). Na nepoznatom nalazištu u Potravlju krajem 19. ili početkom 20. stoljeća nađena je i jedna od muljike isklesana glava Bakha, **sl. 215**, danas u AZFS-u (A. P. Mišura 1). Arheološke nalaze s nepoznatih nalazišta na prostoru Potravlja bilježe L. Marun i Š. Ljubić. Prvi navodi ostavu od 12 rimskih brončanih novaca (L. Marun, *Starinarski dnevnik*, 13. VI 1904: *Kupio sam u Petra Cvitkovića Gjola iz Potravlja-Satrića 12 vel. bronz. rimskih novaca što ih krčeć našao pokraj svoje kuće*), a drugi, nalaz jedne klinaste sjekire od nefrita. Nađena je 1878. godine, a danas je u AMS-u, inv. br. N 27 (Š. Ljubić 2). Nekoliko prapovijesnih nalaza s područja hrvatačke općine bez pouzdanih podataka o nalazištu danas je i u AMS-u, AZFS-u i u MCK-u; primjerice jedan kameni pseudobrasard iz Bitelića nađen 1960. godine, danas u MCK, **sl. 216**, te jedna brončana spiralna spona nađena u Zasioku 1908. godine, koja je danas u AMS-u, inv. br. N 237 (F. Bulić 47). Na području hrvatačke općine takva nalazišta su:

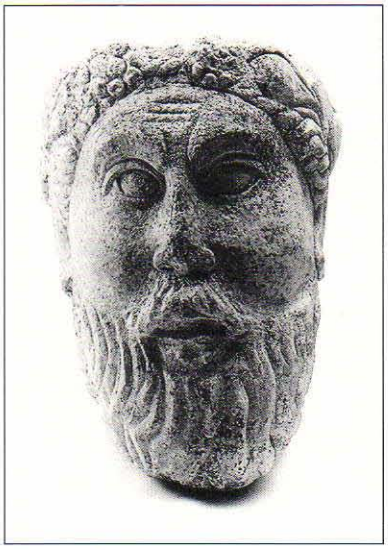

sl. 215. Glava Bakha iz Potravlja

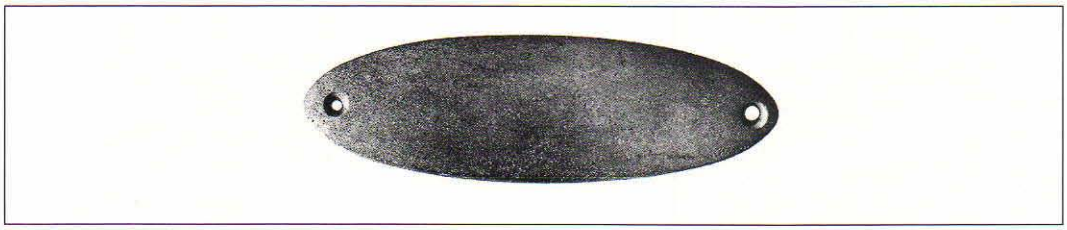

sl. 216. "Pseudobrassard" od vapnenca iz Bitelića

125. Alebića kula, **126.** Armandići, **127.** Banovića gorica, **128.** Bešlići, **129.** Brig (Rumin), **130.** Brižina, **131.** Bulovića gradina, **132.** Crkvica (Dabar), **133.** Crni umac, **134.** Ćulak, **135.** Glavurdići, **136.** Gornja grudina, **137.** Gradina u Vučipolju, **138.** Greblje (Maljkovo), **139.** Grudine (Maljkovo), **140.** Grudine (Potravlje), **141.** Guguluše, **142.** Hrvatačko groblje, **143.** Jankovići, **144.** Jastrebača, **145.** Jukića brig, **146.** Jukića gradina (Bitelić), **147.** Jukići (Bitelić), **148.** Kaželin umac, **149.** Kekezova gomila, **150.** Kekezove staje, **151.** Kovačevine, **152.** Kravarica, **153.** Krinj, **154.** Krtelj, **155.** Krvavica, **156.** Kuća F. Bilandžića, **157.** Kuća F. Paladina, **158.** Ledinice, **159.** Liovića greblje, **160.** Liovići, **161.** Lovrići, **162.** Ljut (Zasiok), **163.** Majdan, **164.** Majstorovići, **165.** Mali Krinj, **166.** Mali Rumin, **167.** Maljkovo (osnovna škola), **168.** Marunice, **169.** Metiljevica, **170.** Mijaljuša, **171.** Mišaluke, **172.** Mlinište, **173.** Mramori i Ogrljak, **174.** Nišica, **175.** Oglavci, **176.** Oranica I. Krajine, **177.** Oranica M. Soldića, **178.** Oranica Š. Miljkovića, **179.** Orlov kuk, **180.** Paćina glavica, **181.** Paviše, **182.** Peruča, **183.** Peruča (vinograd M. Kelave), **184.** Peručka glavica, **185.** Plandište, **186.** Pletikosići, **187.** Podgradina, **188.** Podgora, **189.** Podvornice (Bitelić), **190.** Podvornice (Vučipolje), **191.** Potravsko groblje, **192.** Primorci, **193.** Prolići, **194.** Prndeljeva gomila, **195.** Ribarić, **196.** Ribarska strana, **197.** Satrić (kapelica), **198.** Stare kuće (Bitelić), **199.** Stipanci, **200.** Stipanovića pećina, **201.** Stipanovići, **202.** Šilovica, **203.** Šustina gomila, **204.** Tamnica (Laktac), **205.** Tamnica (Rumin), **206.** Todorovača, **207.** Travnik, **208.** Ustića draga, **209.** Veliki podi, **210.** Veliki Rumin, **211.** Vučjak, **212.** Vukov potok, **213.** Zasiok (Sv. Ivan), **214.** Zjače, **215.** Župna kuća (Hrvace), **216.** Žužino vrelo

125. Alebića kula

1. Nalazište je na početku visoravni na međi Hrvaca i Satrića, na izdvojenom niskom brežuljku, na položaju zvanom Alebića kula (kota 478).

2. Na ovom položaju nalazi se gradina sa zaravnjenim travnatim platoom polukružna oblika. Cijeli plato je utvrđen niskim kamenim nasipom. Utvrđenje gradine je nešto jače na

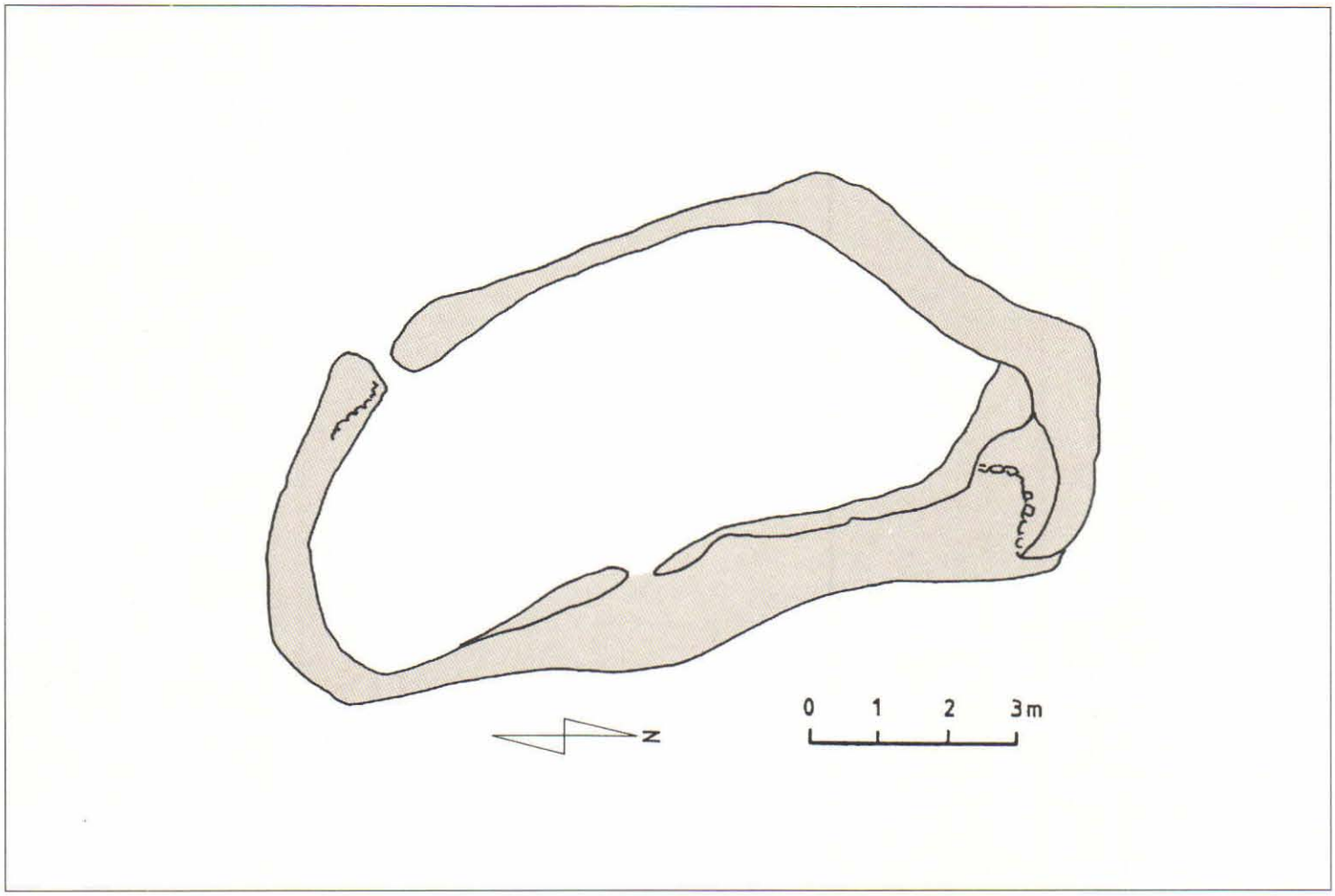

sl. 217. Tloris prapovijesne gradina na Alebića kuli u Satriću

sjevernoj strani gdje je pristup najlakši, **sl. 217**. Na platou i bedemima nađeno je nekoliko ulomaka prapovijesne keramike i kućnog ljepa.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1988. godine.

5. MCK.

6. Gradina strateški dominira područjem Satrića i Hrvatačkim poljem. Na Alebića kuli je bilo ukopano srpsko agresorsko topničko uporište u ratu 1991.-1993., pa su oštećenja gradine nesumnjivo znatna.

7. A. Milošević 29.

126. Armandići

1. Nalazište je kod kuća Armandić u Hrvacama na pobliže neodređenom položaju.

2. Na ovom položaju nađena su dva antička nadgrobna natpisa: *Burriusa Betulonia*, vojnika akvitanske kohorte i *I. Valerianusa.*

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1878. godine.

5. AZFS.

6. Oba natpisa su nadgrobne stele, a na onoj Valerijanovoj je i prikaz *ascie.*

7. Aequum 1; N. Gabrić 1.

127. Banovića gorica

1. Nalazište je na izdanku bitelićke visoravni prema Cetini, na predjelu Panja, na položaju zvanom Banovića gorica.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s pet nadgrobnih spomenika i jednom križinom. Križina je ukrašena polumjesecom i polukuglom, a pločasti nadgrobni spomenici uklesanim prugama s po tri koncentrične kružnice, **sl. 218**. Na ovom položaju na razini zemlje vidljivo je i nekoliko grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama i žbukom vezanih zidova. Na nalazištu ima ulomaka antičke keramike.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1983. godine.

5. MCK.

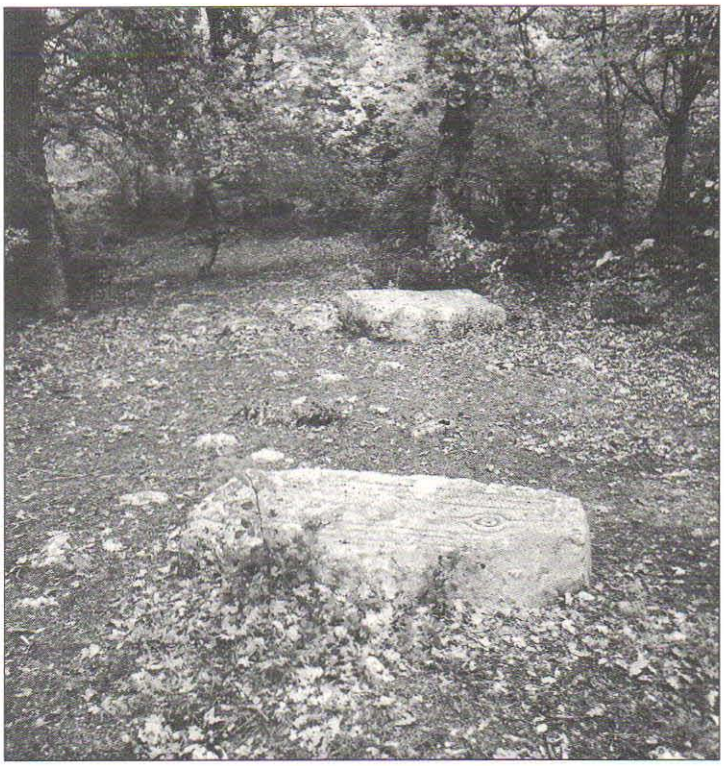

sl. 218. Nadgrobni kasnosrednjovjekovni spomenici na Babovića gorici

6. Položaj na kojemu je nalazište dominira prostorom Hrvatačkog polja, pa vjerojatno graditeljski ostaci na njemu predstavljaju ostatke antičke (ili kasnoantičke) utvrde. Ne snalazeći se u topografiji, Š. Bešlagić navodi da su ovi stećci na susjednom položaju Todorovače.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8; A. Milošević 9, 28.

128. Bešlići

1. Nalazište je oko 100 m istočno od Bešlića kuća u Potravlju, na zapadnom rubu vinograda Marka Bešlića pok. Ivana i na oranici Luke Bešlića pok. Ante, **sl. 219**.

2. Na ovom položaju krčenjem za vinograd pronađena su dva groba obzidana i pokrivena pločama od muljike. U jednom je kao prilog nađena keramička posuda grublje fakture, **sl. 220**. Jedna keramička posuda grublje fakture nađena je i uz drugi grob na ovom položaju. Prigodom nalaza je razbijena, ali je zabilježeno da je u njoj bilo pepela. U zeseoku Bešlići,

sl. 219. Položaj nalaza antičkih i ranosrednjovjekovnih grobova kod Bešlića kuća u Potravlju

sl. 220. Keramička posuda iz ranosrednjovjekovnog groba

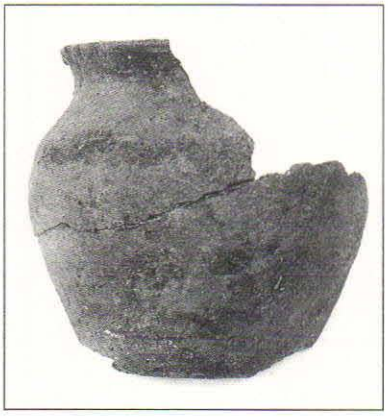

nedaleko od ovoga položaja danas se nalazi i jedna rimska četvrtasta kamena urna s natpisnim poljem. Na susjednoj oranici Luke Bešlića pok. Ante nađen je jedan rimski nadgrobni spomenik.

3. Antičko i ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1953. i 1954. godine. Za nalaze grobova prema podacima N. Gabrića, a za antičke nalaze prema podacima S. Gunjače. Rekognosciranja 1979. godne.

5. AZFS.

6. Grobovi su pronađeni na zapadnom kraju današnjeg vinograda, a kako se zemljište prema istoku spušta, moguće je da na ovom položaju ima još grobova. Oni grobovi koji su pronađeni 1954. godine nisu uništeni nego su samo zatrpani. Gunjačini podaci o nalazu rimskog nadgrobnog spomenika su neodređeni. Zabilježeno je da je iz *rimskog doba*, te da je na njemu *polumjesec i natpis*. Prema podacima N. Gabrića, sličan ulomak je oko 1953. godine nabavljen za AZFS.

7. S, Gunjača 14; A. Milošević 3.

129. Brig (Rumin)

1. Nalazište je na položaju Brig zapadno od kuća Šesto u Ruminu, na raskrižju glavnog seoskog puta i odvojka za Šestine kuće.

2. Na ovom položaju na razini zemlje vidljive su obložnice i pokrivne ploče grobova.

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1979. godine.

5. Nema nalaza.

6. Grobovi su na blagoj padini, pa ih erozija ogoljava.

7. Neobjavljeno.

130. Brižina

1. Nalazište je na položaju Brižina (*posjed seljaka Marunice*) nedaleko od zaseoka Marunice u Vučipolju.

2. Na ovom položaju prigodom krčenja za vinograd pronađeni su grobovi u zemlji, bez obložnica.

3. Neodređeno.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1953. godine.

5. Nema nalaza.

6. Podaci o ovom nalazu zabilježeni su u terenskom dnevniku S. Gunjače u MHAS-u.

7. Neobjavljeno.

131. Bulovića gradina

1. Nalazište je na položaju Bulovića gradina na koti 583, sjeverno od zaseoka Bulovići na Biteliću.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s platoom ovalnog oblika. Plato je utvrđen masivnim kamenim nasipom. Na platou i obroncima gradine ima više ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. MCK, AMS.

6. Na gradini je dobro sačuvan plato s humusnim slojem.

7. Neobjavljeno.

132. Crkvica (Dabar)

1. Nalazište je na položaju Crkvica, na njivi i vinogradu Dušana Barišića, oko 300 m istočno od seoskog groblja i crkve Sv. Ivana između Zasioka i Dabra.

2. Na ovom položaju nalazili su se urušeni ostaci temelja male, jednobrodne, pravokutne crkvice s dvije četvrtaste niše u apsidalnom dijelu, **sl. 221**. Uz crkvicu na ovom položaju otkopana su i istražena tri groba obložena i pokrivena kamenim pločama. Osim skeleta ostataka ni u jednom nije bilo drugih nalaza.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Dopunske podatke o ovim istraživanjima donosim prema terenskim bilješkama S. Gunjače u MHAS-u.

7. S. Gunjača 8, 14, 19, 25.

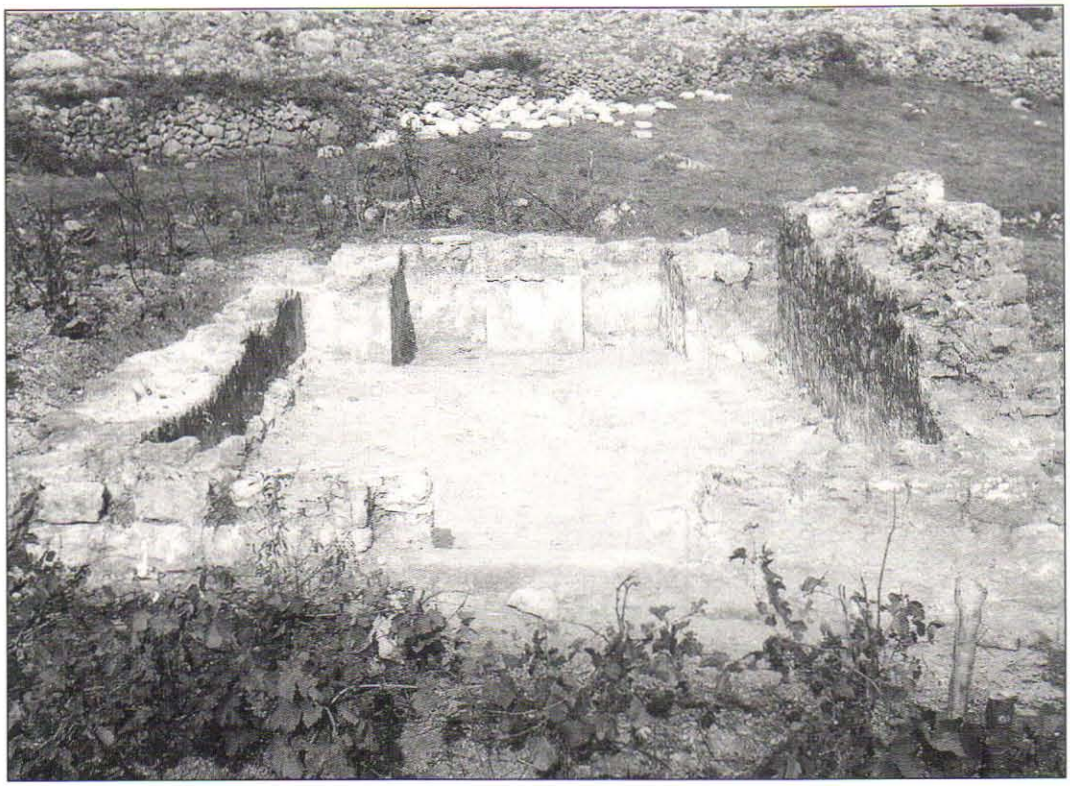

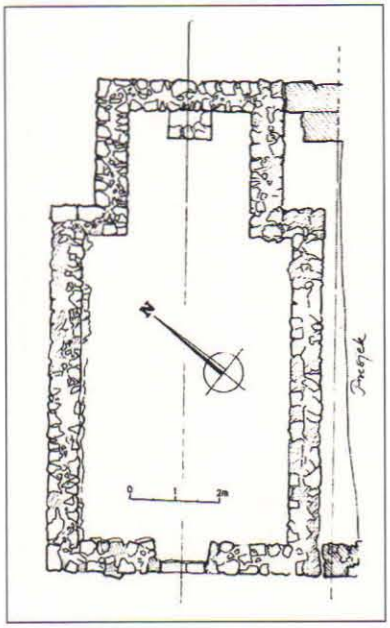

sl. 221. Temeljni ostaci i tloris crkve kasnog srednjeg vijeka na položaju Crkvica u Dabru

133. Crni umac

1. Nalazište je u podnožju Crnog umca, nedaleko zaseoka Kunci u Potravlju.
2. Na ovom položaju nađen je veliki brončani torkues okruglog presjeka s malim ušicama na krajevima. Veći dio luka torkuesa ornamentiran je urezima, **sl. 222**.
3. Prapovijesno razdoblje (kasno brončano doba).
4. Prema podacima I. Marovića.
5. AMS
6. Torques je iznimno velik (raspon između lukova mu je 33 cm). Vrlo dobro je sačuvan.
7. I. Marović 11.

sl. 222. Prapovijesni brončani torques iz Potravlja nađen podno Crnog umca

134. Ćulak

1. Nalazište je iznad zaseoka Ezgeta, na položaju Ćulak u Ruminu, **sl. 223**.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s malim platoom, ali vrlo snažnim kamenim nasipom. Kameni nasip plato gradine polukružno utvrđuje s istočne i s južne strane. I na platou i po kamenom nasipu ima mnoštvo ulomaka netipičnih keramičkih posuda. Na padini brda sjeverno od gradine Ćulak, ima nekoliko velikih kamenih tumula od kojih najveći i gradini najbliži ima promjer od oko 22 m i visinu od oko 2,50 m. Na ovoj gradini navodno su pronađeni, ali bez mogućnosti da se taj podatak provjeri, i ulomci schnur-keramike, ručka i dio oštrice jednog brončanog mača te polovica čekić-sjekire s rupom za nasad, **sl. 224**.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Ulomak brončanog mača i čekić-sjekire su za MCK-a otkupljeni od Marka Lovrića iz Rumina, ulomak schnur-keramike je stariji nalaz u AMS-u, rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK, AMS.

6. Kameni nasip gradine je dijelom oštećen iskopom temelja za stup dalekovoda.

7. A. Benac 1; B. Čović 4; I. Marović 16, 17.

sl. 223. Gradina Ćulak u Ruminu

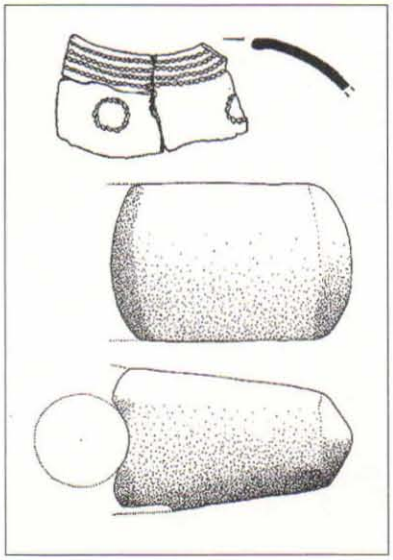

sl. 224. Ulomak brončanog mača, prapovijesne kamene čekić-sjekire i keramičke posude ukrašene tzv. "schnur" ornamentom s gradine Ćulak u Ruminu

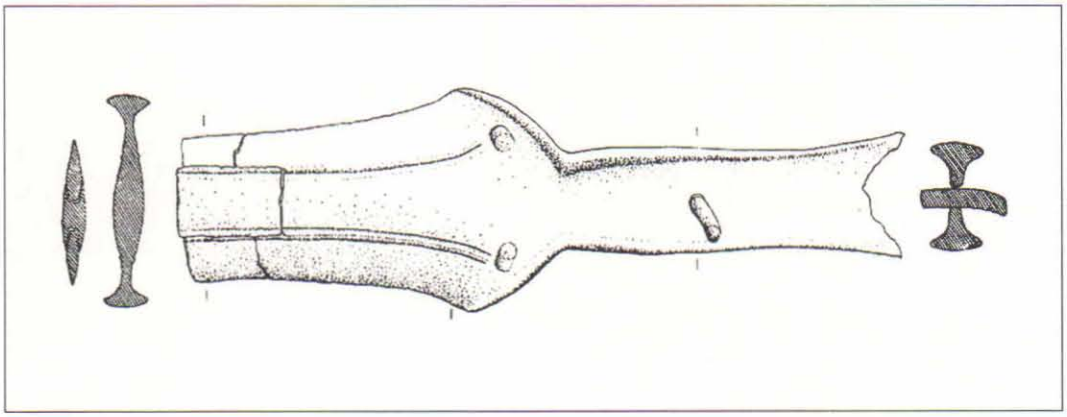

135. Glavurdići

1. Nalazište je nedaleko od nekadašnje kuće Andrije Glavurdića u zaseoku Glavurdići u Potravlju.

2. Na ovom položaju nađen je jedan antički žrtvenik posvećen bogu *Liberu*.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1878. godine.

5. AZFS.

6. Ara je visoka 28 cm.

7. Aequum 1.

136. Gornja grudina

1. Nalazište je na položaju Gornja grudina, na zemlji Lovre Livajića pok. Stipana u Potravlju.

2. Na ovom položaju, u jami u zemlji (vjerojatno u grobu) nađena je čaša od zelenkastog stakla ovalnog dna i lagano razvraćenog oboda, **sl. 225**.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1952. godine.

5. AMS.

6. Čašu je našao Dušan Tadić Lukin iz Potravlja. Prema podacima iz terenskog dnevnika u MHAS-u.

7. B. Kirigin 1.

sl. 225. Antička staklena zdjelica iz groba s položaja Gornja grudina u Potravlju

137. Gradina u Vučipolju

1. Nalazište je na osamljenom stjenovitom vrhu brda Gradina iznad zaseoka Liovići i Marunice u Vučipolju.

2. Na ovom položaju nalazi se prapovijesna gradina vrlo dobro utvrđena suhozidnim bedemom samo s istočne strane. Ostali rubovi platoa gradine branjeni su strmim stjenovitim liticama, **sl. 226**. Plato gradine je većim dijelom stjenovit, a na zonama s humusom ima više keramičkih ostataka. Pokretni arheološki nalazi su osobito brojni po istočnom bedemu. Među nalazima najbrojniji su ulomci prapovijesnih keramičkih posuda grublje fakture. Pronađeno je i nekoliko antičkih keramičkih ulomaka, te dva ulomka željeznih noževa i jedna mala plitka posudica izrađena tještenjem od brončanog lima.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1983. godine.

5. MCK.

6. Svojim položajem gradina široko dominira prostorom lijevog zaobalja Cetine od Dabra do Bitelića, te prostorom od Maljkova do Hrvaca na desnoj obali Cetine. Podatke o ovoj gradini donosi i P. Stanić (spominje ju kao gradinu u Dabru). Prema Staniću, na gradini je nađen i ulomak antičkog natpisa, kasnije uzidanog u kuću Marka Tomića u Dabru (P. Stanić 7). Vjerojatno s Gradine potječe i jedna kamena četvrtasta urna s ostacima *tabulae ansatae* na prednjoj strani. Nema sačuvanih tragova natpisa ni poklopca. Dužina urne je 0,74 m, širina 0,60 m, a visina 0,32 m. Danas se nalazi uz bunar južno od gradine u Vučipolju, uz seoski put za Bitelić, i služi kao korito za pojenje stoke, **sl. 248**.

7. A. Milošević 44.

sl. 226. Prapovijesna gradina u Vučipolju

138. Greblje (Maljkovo)

1. Nalazište je bilo na položaju Greblje, na blagom pristranku uz staru cestu Sinj-Knin, u vinogradu Marka Bilandžića i uz kuću Milice Bilandžić u Maljkovu.

2. Prema pričanju vlasnika, krčenjem za vinograd na ovom je položaju nađeno više grobova, ali ih iz predrasuda nije htio otvarati. U ponekom, koji bi se slučajno provalio, našao je keramičkih posuda, naušnica i prstenja. Godine 1953. na ovom položaju još uvijek su bila vidljiva dva groba obzidana i pokrivena kamenim pločama. Istraživanjem je otkopano ukupno 140 grobova, **sl. 84**, s vrlo rijetkim grobnim nalazima. Grobovi su bili ukopani u zemlju, ili su pak bili obzidani i pokriveni pločama od muljike. Uz nekoliko pari trojagodnih naušnica, u ovim je grobovima nađeno desetak brončanih vitica, nekoliko lijevanih prstenova i više komada mletačkog novca, **sl. 227**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (13.-14. stoljeće).

4. Slučajni nalazi iz 1930., rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. i D. Jelovine 1958. godine.

sl. 227. Dio nalaza iz grobova kasnog srednjeg vijeka s položaja Greblje u Maljkovu, prema D. Jelovini

5. MHAS.

6. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 8, 14, 19; N. Jakšić 1, 5; D. Jelovina 2, 5; Vrsalović 2.

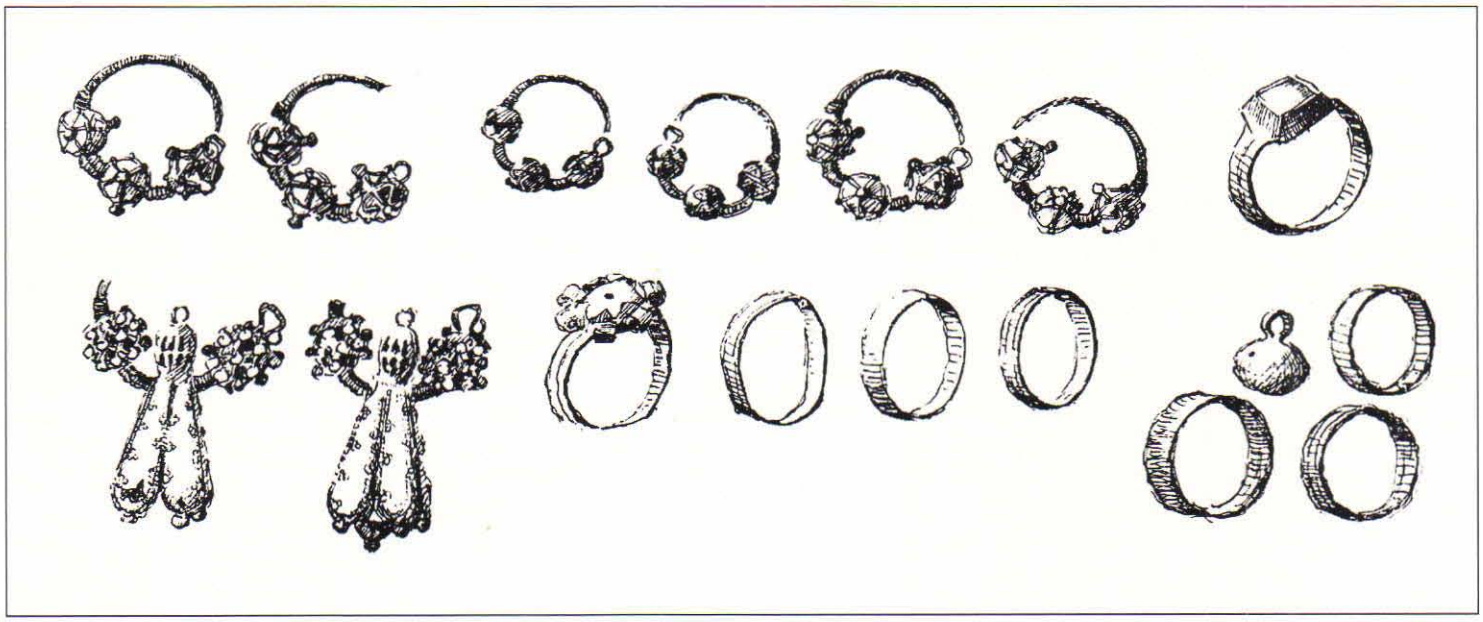

139. Grudina (Maljkovo)

sl. 228. Temeljni ostaci antičke građevine na položaju Grudina kod izvoru Ribarića

1. Nalazište je na položaju Grudine, istočno od zaseoka Plavše, nedaleko od izvora Ribarića (desni pritok Cetine) u Maljkovu, **sl. 228**.

2. Na ovom položaju na razini zemlje bili su 1953. godine vidljivi ostaci zidova i obložnice dvaju grobova. Ostaci zidova su pripadali temeljnim ostacima građevina antičke putne stanice, **sl 229**. Uz ove ostatke pronađeni su ulomci antičkih željeznih predmeta, **sl. 230**, keramičkih posuda i tegula, te tragovi antičke ceste. Naknadno je ovdje bilo ukopano 20 kasnosrednjovjekovnih grobova, uglavnom obloženih i pokrivenih kamenim pločama. U šest

sl. 229. Tloris ostataka antičke građevine i kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Grudina kod izvora Ribarića

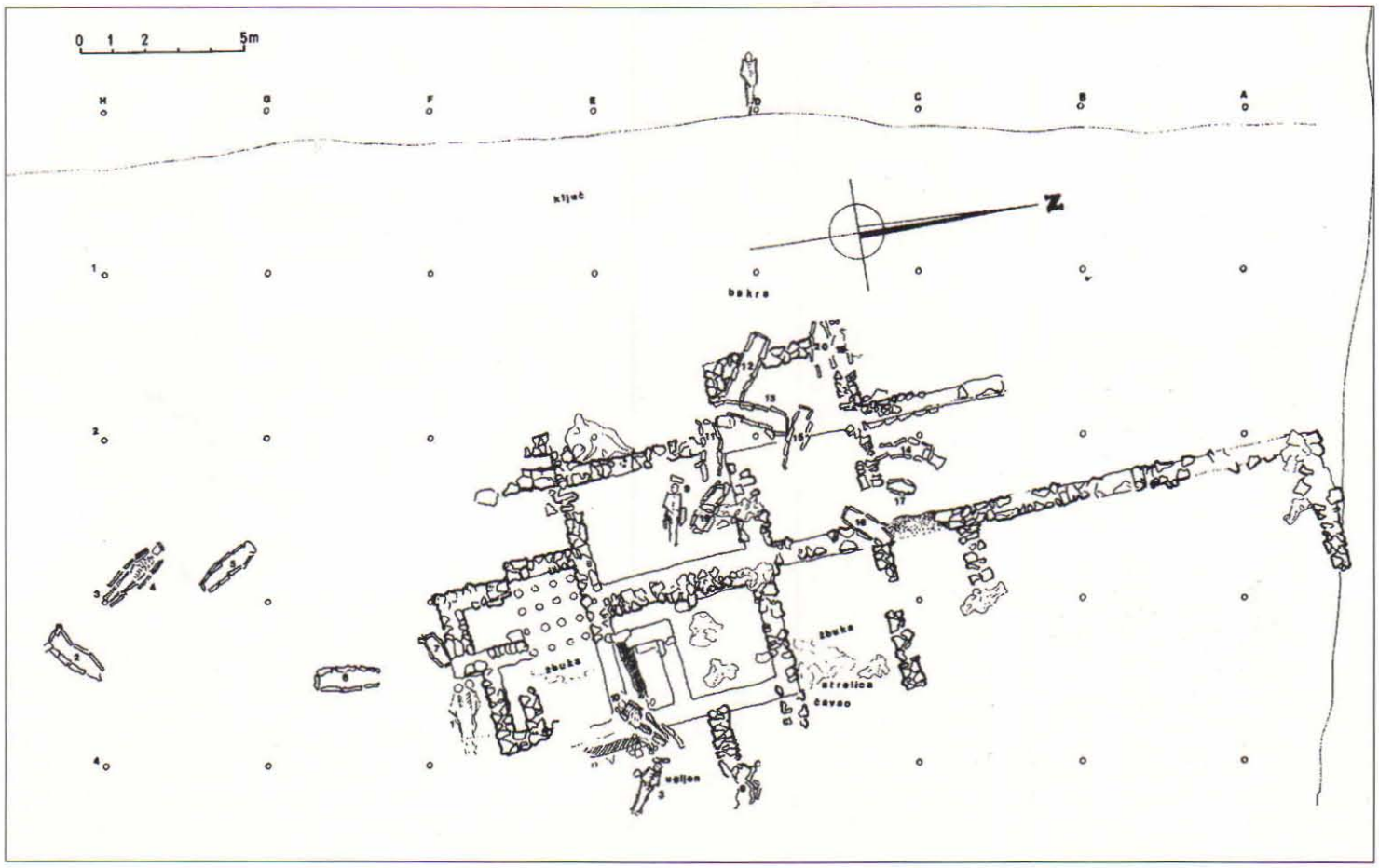

grobova nađeni su nalazi (par ostruga i ulomci keramike, nekoliko tipova naušnica, ulomci željeza, novčići, prsten s dvije krune, par naušnica neodređena oblika), **sl. 231**.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima L. Maruna iz 1896., rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja B. Gabričevića 1956. godine.

5. AMS.

6. Dodatne podatke o zaštitnim istraživanjima donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 8, 14, 19.

sl. 230. Antički nalazi na položaju Grudina kod izvora Ribarića

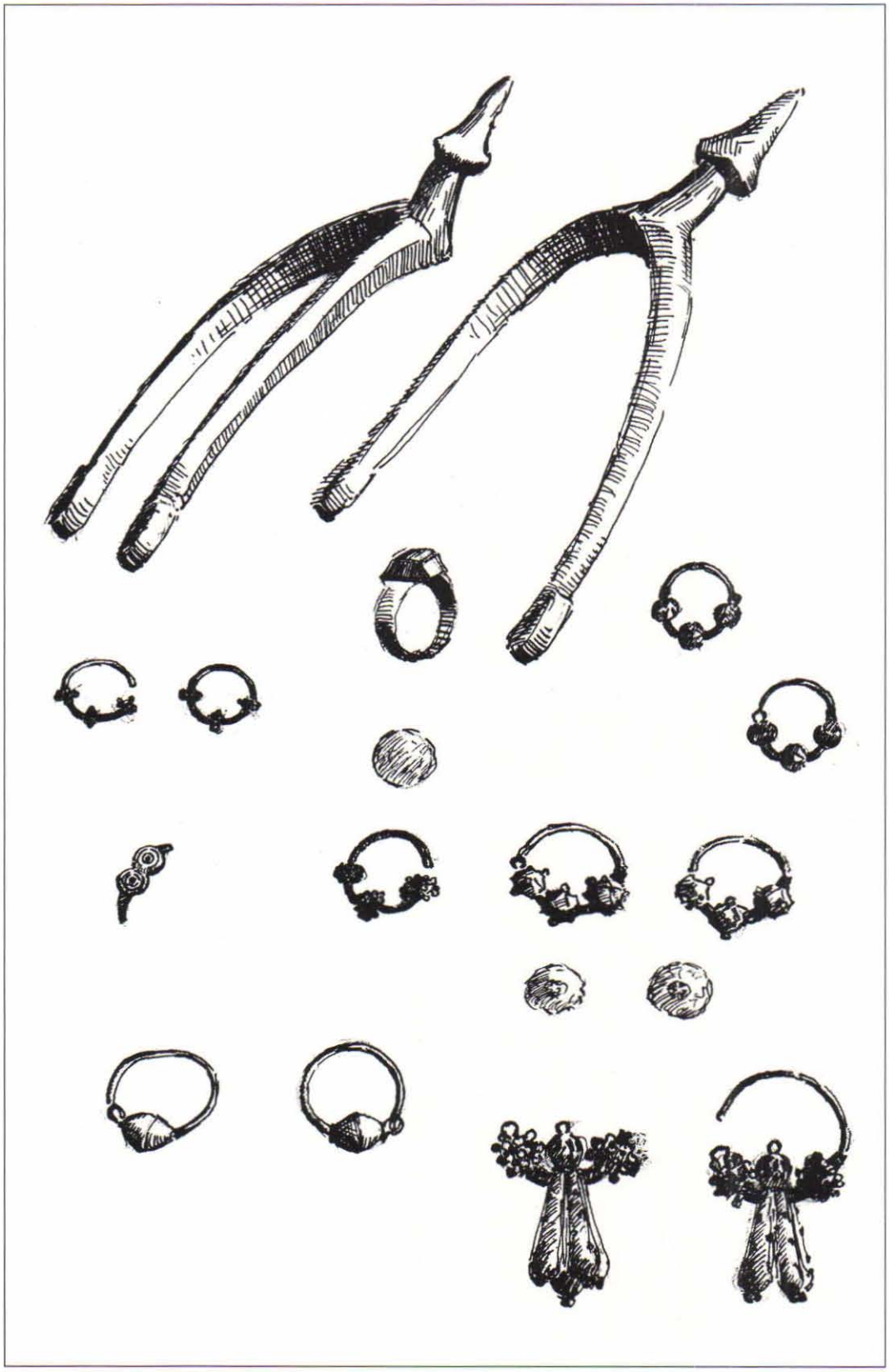

sl. 231. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnih grobova na položaju Grudina kod izvora Ribarića

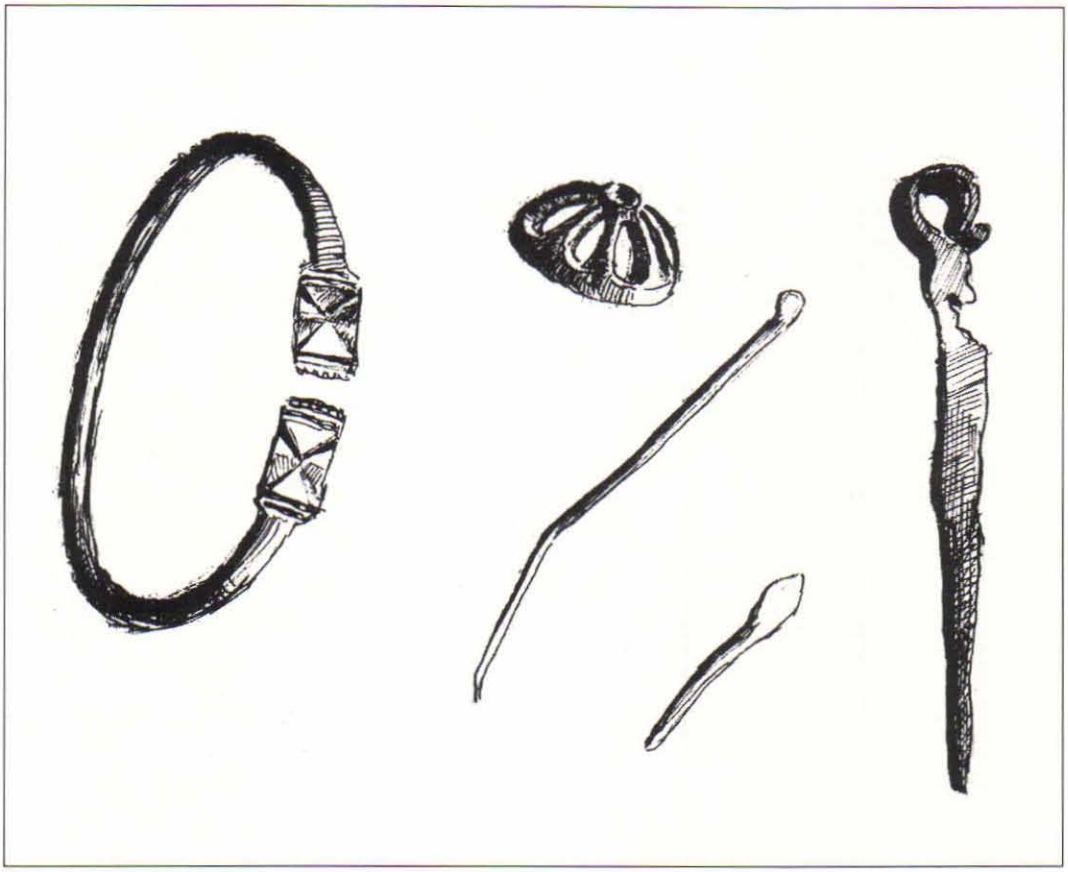

140. Grudine (Potravlje)

sl. 232. Nalazi iz kasnoantičkih grobova s položaja Grudina u Potravlju

sl. 235. Antička stela s položaja Grudine u Potravlju

1. Nalazište je na položaju Grudine u Potravlju.

2. Na ovom položaju dijelom je krčenjem uništeno, a dijelom istraženo kasnosrednjovjekovno groblje, **sl. 86**, i crkvica. Crkvica je jednobrodna, gotovo kvadratnog oblika (dugačka 9, a široka 8,45 m) sa četvrtastom apsidom na jugoistočnom zidu (dužina apside je 2,60, a širina 3,60 m). Sa strana apside tri su nadgrobne ploče bez ukrasa. Od ukupnog broja istražena su 32 groba (dvije zidane kasnoantičke grobnice, a ostali su srednjovjekovni obloženi i pokriveni kamenim pločama, sasvim iznimno ukop u zemlji). U jednoj kasnoantičkoj grobnici pronađena je brončana narukvica, **sl. 232**, a grobovi kasnog srednjeg vijeka su imali rijetke priloge (par trojagodnih naušnica i nekoliko drugih, novčići, par ostruga, dijelovi dijademe, pojasna kopča i aplike pojasa), **sl. 233**. U zemlji izvan grobova nađeno je nešto antičkih ulomaka i dijelovi kamenog namještaja starokršćanske crkve (ulomci stupića, kapitela, tranzene) kojoj se ovim istraživanjima nije ušlo u trag. Istom prigodom pronađen ulomak kapitela spojio se s jednim ulomkom koji je krajem 19. stoljeća pronašao L. Marun, **sl. 234**. Na ovom položaju Marun spominje nalaz starokršćanske trobrodne crkve (dugačka 25, a široka 21 m) s tri polukružne apside od kojih je središnja imala izvana zidane lezene, a iznutra subselije. Na prostoru svetišta crkve bili su ostaci ciborija sa četiri stupa *in situ*. Ovoj crkvi danas nema traga. Uz ostatke starokršćanske crkve tu je bilo nađeno i nekoliko ulomaka antičkih nadgrobnih, **sl. 235,** i zavjetnih natpisa.

3. Antičko, starokršćansko i kasnosrednjovjekovno razdoblje (crkva i groblje 13.-14. stoljeće).

4. Prema podacima A. K. Matasa iz 1882., P. Stanića iz 1892. i L. Maruna iz 1892. godine, A. Grgina iz 1924. godine, zaštitna istraživanja I. Marovića, J. Grabovca i M. Nikolancija 1952. i 1953. godine.

5. MHAS, AMS, AZFS (od tri nadgrobne stele obitelji *Naevius* s Grudina u Potravlju, do danas je u ovoj zbirci ostala sačuvana samo jedna).

6. Oranice južno od Grudina bile su iskrčene prije ovih zaštitnih istraživanja, pa je moguće da je tom prigodom u potpunosti stradala i spomenuta ranokršćanska crkva (L. Marun u *Starinarskom dnevniku* ovaj položaj zove Rudine). Nesumnjivo je bila u blizini, jer su sve susjedne oranice posute ostacima tegula i u međama građevinskog kamena. Pronađena crkva kasnog srednjeg vijeka možda se odnosi na onu spomenutu u povijesnim izvorima kao *sancti Mathei de Potravnicie.*

7. S. Gunjača 14; A. Grgin 1; P. Stanić 9.

sl. 234. Kasnoantički kapitel s položaja Grudina u Potravlju

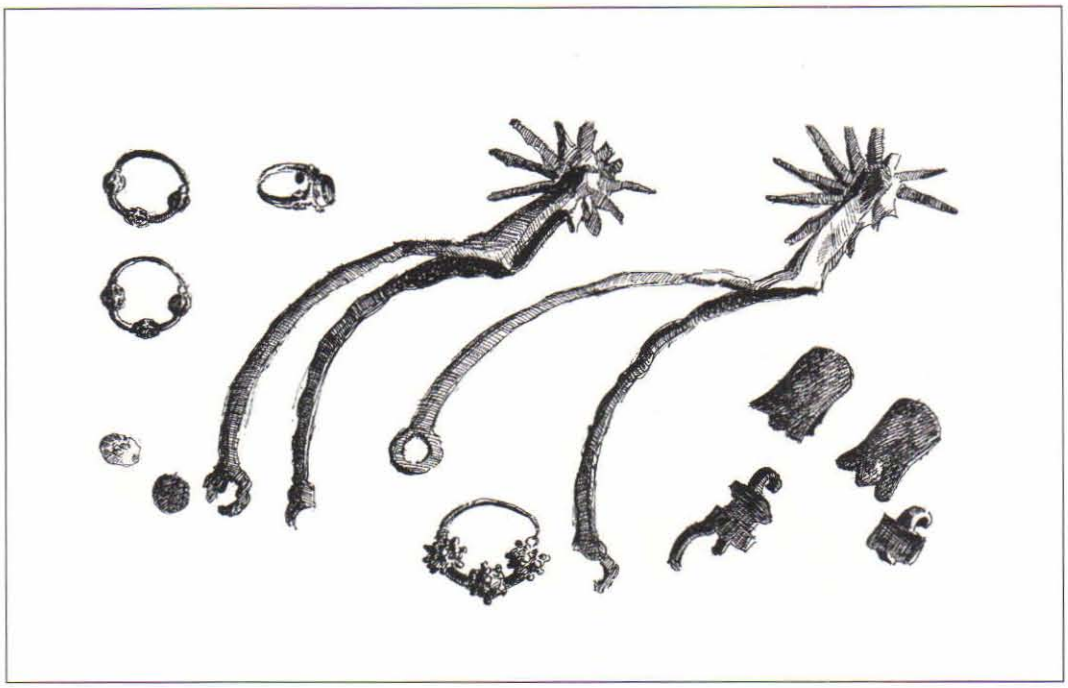

sl. 233. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnih grobova s položaja Grudina u Potravlju

141. Guguluše

1. Nalazište je sjeveroistočno od mosta na Panju, s lijeve strane Cetine, na oranicama ispod zapadnog ruba bitelićke visoravni.

2. Prema pričanju mještana, prigodom obrade zemlje na ovom se položaju nailazi na grobove obzidane i pokrivene kamenim pločama.

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1983. godine.

5. Nema nalaza.

6. Nalazište se i danas oštećuje, pa bi ovdje valjalo provesti zaštitna istraživanja.

7. A. Milošević 9.

142. Hrvatačko groblje

1. Nalazište je na vrhu brijega na mjestu seoskog groblja i župne crkve u Hrvacama.

2. Na ovom položaju ima nekoliko stećaka, ali nisu na svom prvotnom položaju. Ispred crkve danas je složeno i nekoliko većih kamenih blokova (neki od njih su ostaci antičke dekorativne arhitektonske plastike), za koje se navodi da su izvađeni iz temelja stare crkve, a koji su ondje prema tradiciji bili preneseni iz Čitluka (ant. *Aequum*). Prigodom rušenja stare seoske crkve oko 1870. godine, pronađena su dva ulomka antičkih natpisa i nekoliko ulomaka skulpture ranog srednjeg vijeka od kojih je jedan prenesen u AZFS-u u Sinju krajem 19. stoljeća, a ostali oko 1916. godine. Nova župna crkva u Hrvacama dovršena je 1871. godine, a u isto vrijeme je porušena stara. Od nje je danas preostao apsidalni dio koji služi kao grobna kapela. Veličina tog objekta je 4,70 x 4,60 m. Presvođen je polukružnim svodom.

3. Antičko i ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. i N. Gabrića iz 1974. godine.

5. Ulomci pletera bili su preneseni u AZFS-u u Sinju, a kasnije u MHAS-a u Splitu, gdje se i danas čuvaju.

6. Na ovom se položaju nije istraživalo, a zbog širenja groblja posljednjih godina teško da će istraživanja ikada biti provedena.

7. F. Bulić 6; N. Gabrić 4; S. Gunjača 8.

143. Jankovići

1. Nalazište je u Hrvatačkom polju pokraj zaseoka Jankovići.

2. Na ovom položaju, kopajući temelje za kuću, Jozo Janković pok. Martina naišao je na ostatke antičkog vodovoda sastavljenog od keramičkih cijevi. Prema pričanju vlasnika susjednih parcela, i na njima se nailazi na slične cijevi, pa se prema tim podacima može pratiti pružanje vodovoda od Jankovića prema zaseoku Paviše u dužini od nekoliko stotina metara.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1979. godine.

5. Nekoliko cijelih cijevi je preneseno u MCK-a.

6. Vjerojatno se radi o vodovodu za opskrbu vodom antičke zgrade kod zaseoka Paviše.

7. Neobjavljeno.

144. Jastrebača

1. Nalazište je na planini Svilaji, ispod lokve Jastrebača iznad Potravlja, u ogradi Luke Bešlića na dubini od 1 m.

2. Na ovom položaju nađena je jedna kamena probušena čekić-sjekira.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1962. godine. Prema podacima N. Gabrića.

5. AZFS.

6. Nalaz je zanimljiv jer potječe iz vrtače (ograde), a ti su položaji u Cetini potvrđeni kao staništa.

7. Neobjavljeno.

145. Jukića brig

1. Nalazište je na položaju Jukića brig nad izvorom Peruče (lijevi pritok Cetine) na Biteliću

2. Na ovom položaju 1953. godine bilo je vidljivo nekoliko kamenih obložnica od grobova. Zaštitnim istraživanjima na ovom položaju otkopana su tri groba obložena i pokrivena pločama od muljike, **sl. 236**. U grobovima je pronađeno sedam malih brončanih dugmadi, **sl. 237**.

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Dodatne podatke o istraživanjima donosim prema dnevniku istraživanja u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 14, 19.

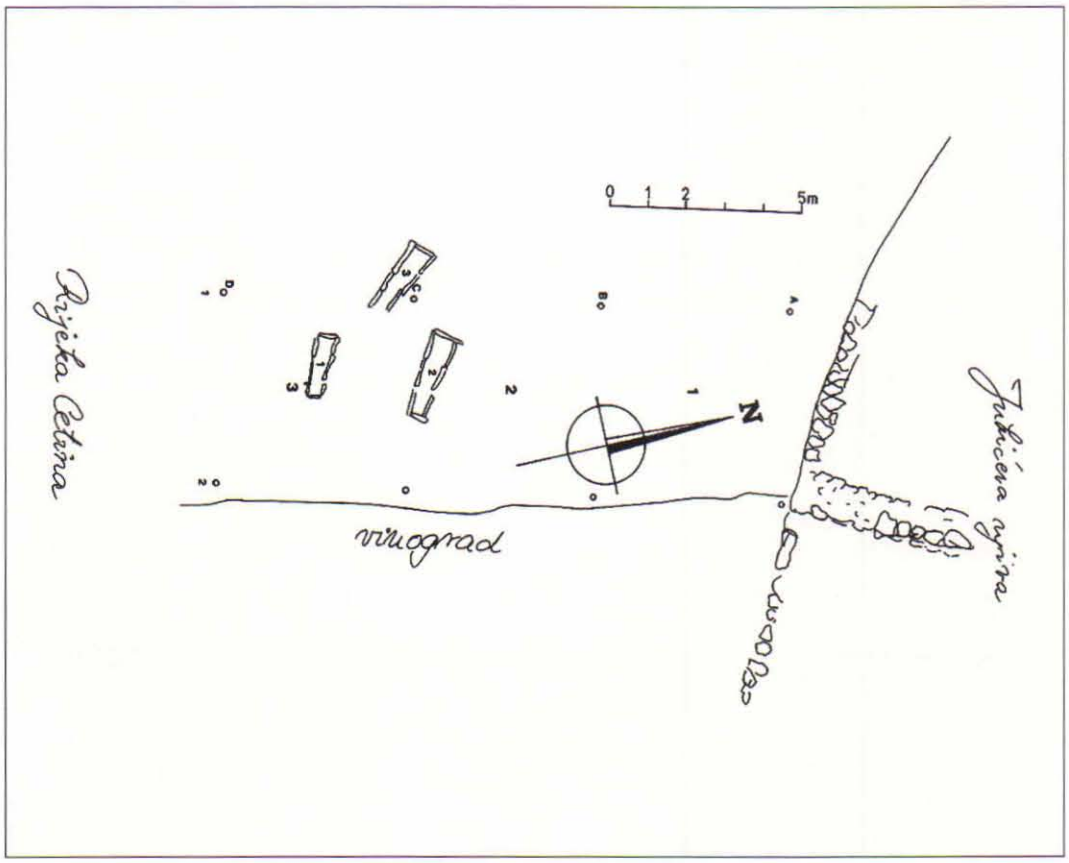

sl. 236. Kasnosrednjovjekovni grobovi s Jukićeve njive na Peruči

sl. 237. Brončana dugmad iz kasnosrednjovjekovnih grobova s Jukićeve njive na Peruči

146. Jukića gradina (Bitelić)

1. Nalazište je na strmom pristranku brda koje se diže uz istočni rub biteličke zaravni, sjeverno od zaseoka Jukići, na položaju zvanom Jukića gradina (kota 749) na Biteliću.

2. Na ovom položaju nalazi se dobro utvrđena gradina s većim platoom. Prostor platoa je utvrđen sa sjeverne strane, a ostale su strane branjene strminom terena, **sl. 238**. Na prostoru platoa gradine i po bedemu ima više ulomaka netipične prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. MCK, AMS.

6. Na platou gradine je veća humusna površina.

7. Neobjavljeno.

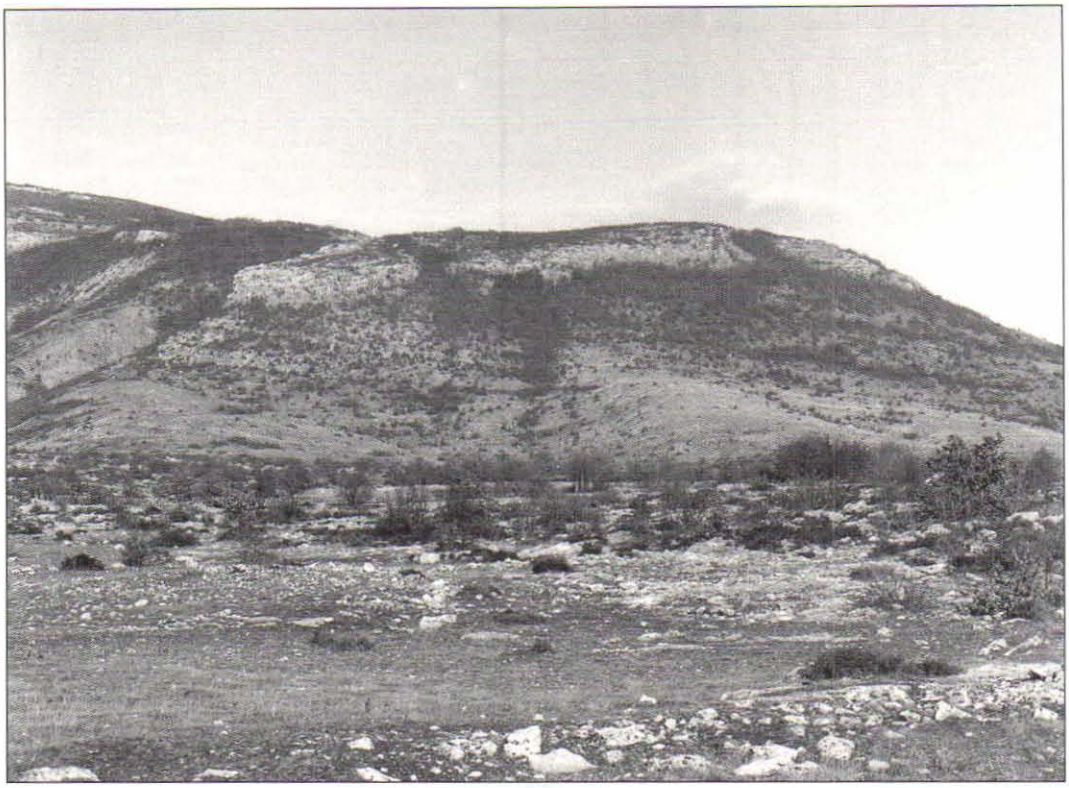

sl. 238. Jukića gradina na Biteliću

147. Jukići (Bitelić)

1. Nalazište je na prostoru zapadno od zaseoka Jukići na Biteliću.

2. Na ovom položaju nalazi se raštrkana skupina od desetak kamenih gomila, od kojih neke imaju promjer i do 30 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima I. Marovića.

5. Nema nalaza.

6. Gomile su uglavnom dobro sačuvane. Tek na nekolicini manjih vidljivi su tragovi prekopavanja.

7. I. Marović 16.

148. Kaželin umac

1. Nalazište je u pećini (jami) na jugozapadnoj padini brda Kaželin umac (kota 890) iznad Kodžomanovih staja, s desne strane puta za Vrdovo na Biteliću.

2. U ovoj pećini nađena je jedna cijela keramička posuda položena na odlomljenu sigu s otvorom prema dolje. Posuda je izrađena na ručnom lončarskom kolu, **sl. 239**. Oblikovana je od grublje gline i tamnosivo je pečena.

3. Kasnoantičko razdoblje (?).

4. Slučajni nalaz iz 1979. godine.

5. MCK.

6. Pećina je novootkriveni speleološki objekt. Otkrio ju je Lenko Milošević 1979. godine. Ulaz joj je strm i uzak, a dvorana prilično prostrana.

7. Neobjavljeno.

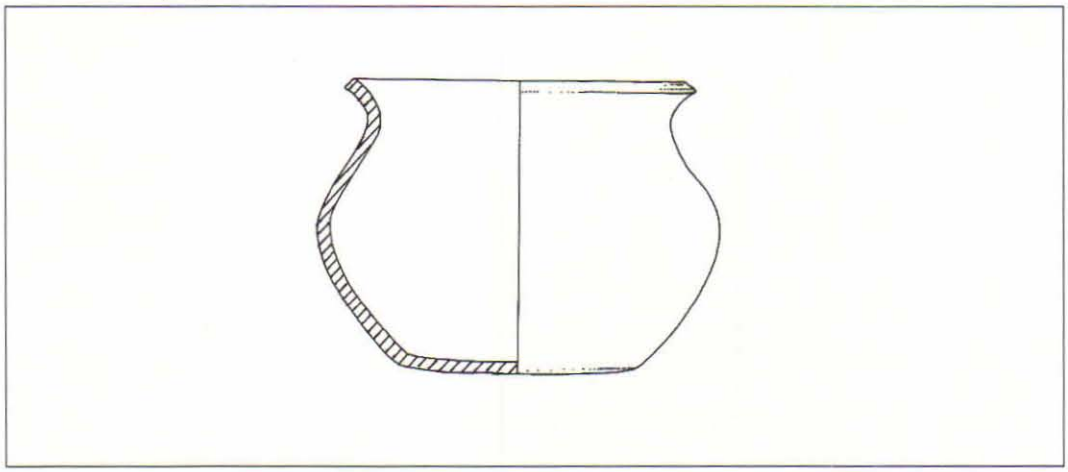

sl. 239. Kasnoantička keramička posuda iz pećine (jame) na padini brda Kaželin umac

149. Kekezova gomila

1. Nalazište je u tzv. Kekezovoj gomili u Podgradini na Biteliću.
2. U kamenoj gomili na ovom položaju nađen je veći ulomak brončanog noža i tzv. pseudobrasard od vapnenca pačetvorinasta oblika, **sl. 240**.
3. Prapovijesno razdoblje (rano brončano doba).
4. Slučajni nalazi iz 1960. godine.
5. MCK.
6. Gomilu je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca Sinjskog. Podaci o položaju nalaza u gomili nisu poznati.
7. I. Marović 16; I. Marović - B. Čović 1.

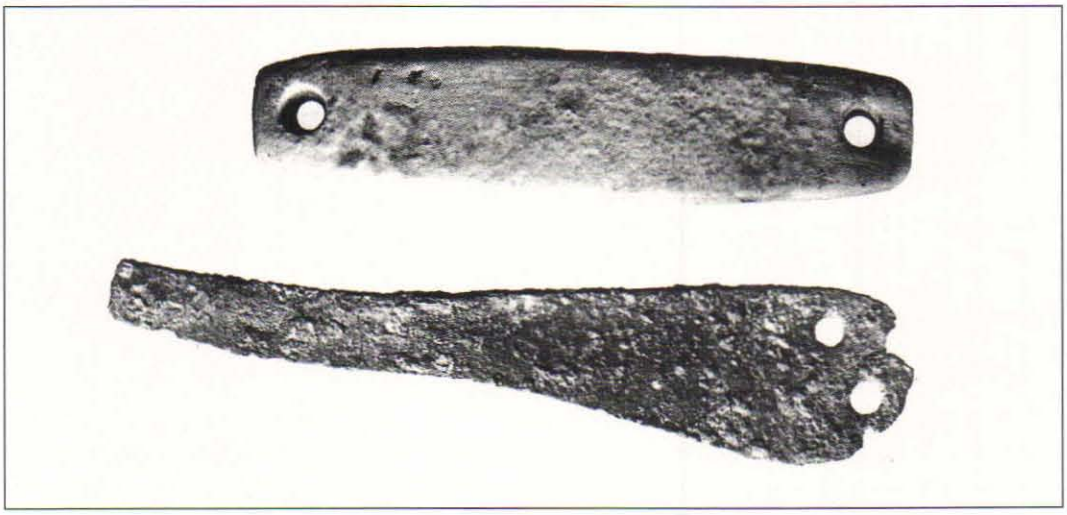

sl. 240. Tzv. "Pseudobrassard" od vapnenca i brončani nož iz Kekezove gomile na Biteliću

150. Kekezove staje

1. Nalazište je na prostoru Kekezovih staja i u obližnjoj manjoj pećini na Biteliću.
2. Na ovom položaju pronađeno je nekoliko ulomaka kremenog oruđa.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1970. godine.
5. MCK.
6. Oruđa su vrlo fragmentarno sačuvana. Sve su površinski nalazi.
7. A. Vuletić 3.

151. Kovačevine

1. Nalazište je na položaju Kovačevine (blaga padina brijega) na međi Bitelića i Rumina.
2. Na ovom položaju nalazi se više kamenih gomila. Neke od njih su prekopane i u njima su pronađeni različiti keramički ulomci.
3. Prapovijesno razdoblje (rano i srednje brončano doba).
4. Prema podacima I. Marovića.
5. AMS.
6. Dio gomila na ovom položaju prekopao je Stipan Buljan zvani Rebac.
7. I. Marović 16.

152. Kravarica

1. Nalazište je na položaju Kravarice, s lijeve strane puta od Laktaca prema zaseoku Miljkovići.
2. Probnim istraživanjima na ovom položaju pronađeno je u zemlji osteoloških ostataka s vrlo skromnim nalazima (tri karičice i jedna naušnica). Među izmještenim ostacima skeleta pronađen je i jedan nedirnut grob u zemlji, bez nalaza.
3. Srednjovjekovno razdoblje.
4. Probna istraživanja S. Gunjače 1956. godine.
5. MHAS.
6. Podatke donosim prema terenskoj dokumentaciju u MHAS-u.
7. Neobjavljeno.

153. Krinj

1. Nalazište je na vrhu brda Krinj u sredini Hrvatačkog polja, **sl. 241**.
2. Na ovom položaju, uz jugoistočni rub zaravanka na vrhu brda ostaci su kasnosrednjovjekovne jednobrodne crkvice (današnji titular Sv. Jure). Na istočnoj strani crkvica je završavala polukružnom apsidom, **sl. 242**. Bočni zidovi crkvice iznutra su podijeljeni s po tri lezene koje su vjerojatno podržavale bačvasti svod. Veličina crkvice je 9,60x5,15 m (vanjske mjere bez apside). Na apsidi je bio sačuvan polukružni čeoni luk koji se urušio pred tridese-

sl. 241. Gradina na Krinju u Hrvacama

tak godina, **sl. 20**, **243**. Danas je apsida sačuvana do polovice njene visine. Sačuvan je i kameni pod crkve. U neposrednoj blizini crkvice ima vjerojatno istovremenih monolitnih neukrašenih pločastih nadgrobnika, a položaj se i danas povremeno koristi kao ukapalište isključivo za nekrštenu djecu. Cijeli je zaravnati plato brda bio i prapovijesna gradina, od koje je gotovo na cijelon rubu ostao sačuvan, ali znatno obrušen suhozidni bedem. Uglavnom po obrušenom bedemu, i to na njegovoj istočnoj i sjevernoj strani, moguće je pronaći brojne ulomke prapovijesne keramike. Na platou gradine nađen je i jedan ulomak antičkog natpisa, i nekoliko ulomaka antičke keramike.

3. Prapovijesno, antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima I. Lovrića iz 1776., S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Na lokalitetu se nije istraživalo. Crkvicu je moguće u potpunosti rekonstruirati, jer je sav njen građevinski materijal samo urušen i nije raznesen. Na ovom položaju Ć. Kalebić neopravdano ubicira i srednjovjekovni *castrum Frini* prema darovnici Tvrdoša Berislavića iz 1341. godine.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8; Ć. Kalebić 1; I. Lovrić 1; A. K. Matas 2.

sl. 242. Ostaci srednjovjekovne crkvice na Krinju u Hrvacama

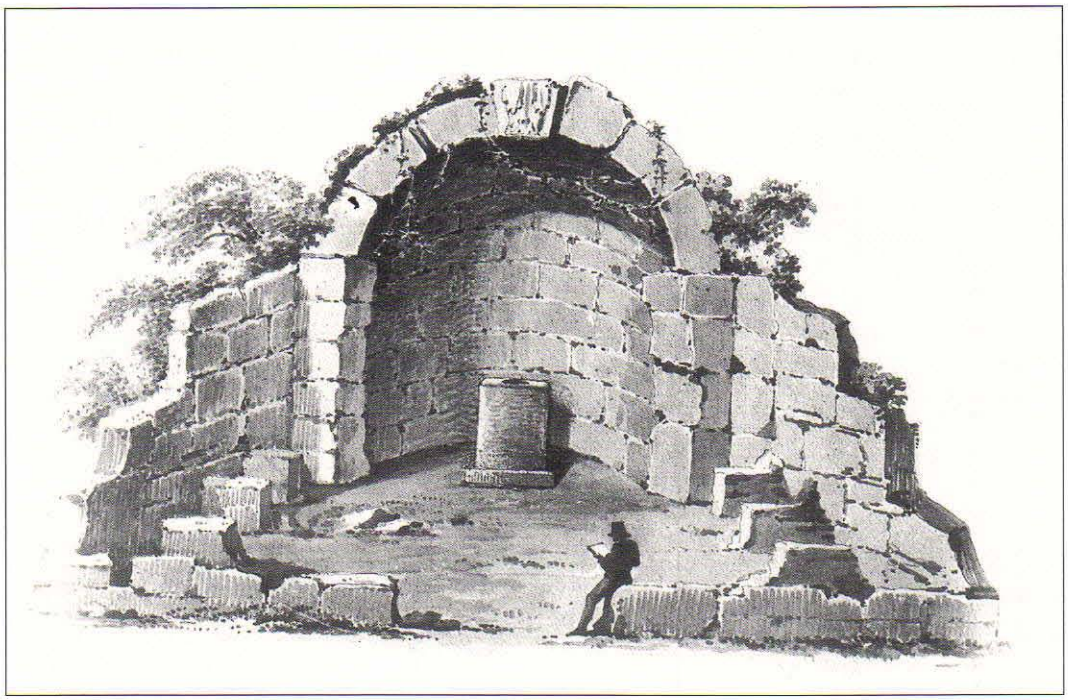

sl. 243. Crtež srednjovjekovne crkve na Krinju u Hrvacama, akvarel iz 18. stoljeća

154. Krtelj

1. Nalazište je na položaju Krtelj, uz podnožje istočne padine brda zvanog Mihaljev Brig u Hrvacama.

2. Prigodom iskopa kanala za vodovod, na ovom položaju pronađeno je desetak grobova koji su svi oštećeni iskopom. Tri su bila obložena i pokrivena pločama od muljike, a ostali su ukopi u zemlji. Samo jedan već oštećen grob na oranici Jerka Bilića uspjelo se istražiti (u grobu je uz donju polovicu skeleta pronađen željezni okov korica noža ili tobolca za strijele ?). Ostali su grobovi ostali neistraženi, a prekrila ih je vodovodna šahta ispred kuće Veseljka Bilića. Prema pričanju mještana, na slične se grobove prigodom obrade zemlje nailazi i na oranicama uz zapadni rub ceste Sinj-Vrlika.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1984. godine.

5. MCK.

6. Uza sva nastojanja i zakonske odredbe, pronađene grobove se nije uspjelo istražiti.

7. Neobjavljeno.

155. Krvavica

1. Nalazište je na položaju Krvavica na području sela Laktac, na kraškoj zaravni s lijeve strane ceste od Laktaca prema dragovićkom manastiru.

2. Na ovom položaju istraživano je malo groblje s pet loše obrađenih i neukrašenih nadgrobnih monolitnih ploča, **sl. 244**. U grobovima osim ostataka skeleta nije bilo drugih nalaza. Na istom prostoru, na većoj površini, raštrkano je nekoliko desetaka prapovijesnih kamenih gomila promjera 4-8 m.

sl. 244. Kasnosrednjovjekovni nadgrobni spomenici na položaju Krvavica

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1956., rekognosciranje 1980. godine
5. Nema nalaza.
6. Nadgrobni spomenici su i danas na istom položaju, ali su neznatno izmješteni.
7. S. Gunjača 22.

156. Kuća F. Bilandžića

1. Nalazište je bilo na maloj krševitoj glavici nedaleko izvora Ribarića, na mjestu gdje se od ceste Sinj-Knin račvao seoski odvojak, kod kuće Frane Bilandžića.

2. Na ovom položaju bilo je grobova koji su nad zemljom bili označeni ovalnim nizom od lomljenog kamenja. Zaštitnim iskopavanjima istraženo je 29 grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama ili amorfnim kamenjem, **sl. 245**. Osim ostataka skeleta u grobovima je pronađeno nekoliko željeznih igala, brončane dugmadi i kuglica od niza, **sl. 246**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (druga polovica 15. stoljeća).
4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.
5. Nema nalaza.
6. Dopunske podatke o groblju donosimo prema terenskoj dokumentaciji i dnevniku istraživanja u MHAS-u. Nalazište je danas potopljeno Peručkim jezerom. Grobove s ovakvim nadzemnim ovalnim oznakama S. Gunjača određuje kao vlaške.
7. S. Gunjača 14, 19.

sl. 245. Tloris istraženih kasnosrednjovjekovnih grobova na oranici F. Bilandžića

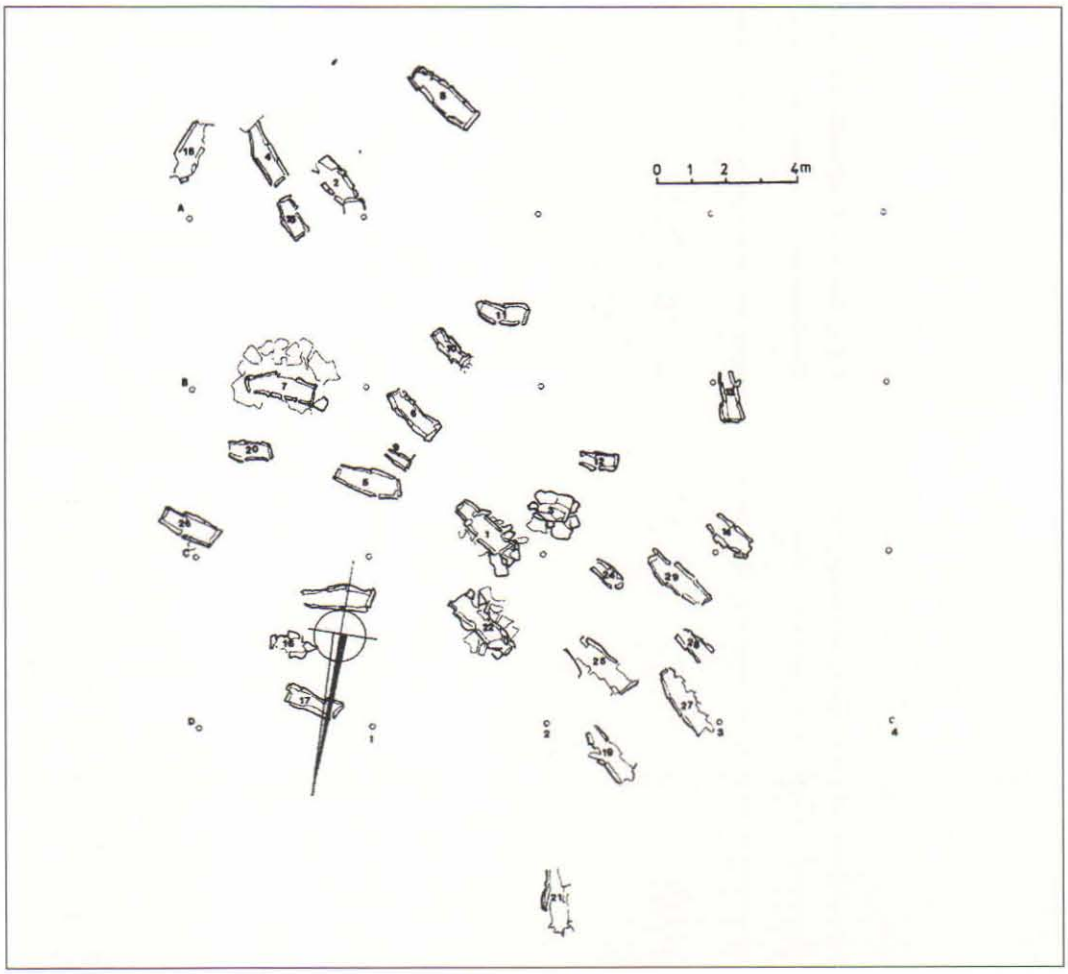

sl. 246. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnih grobova s oranice F. Bilandžića

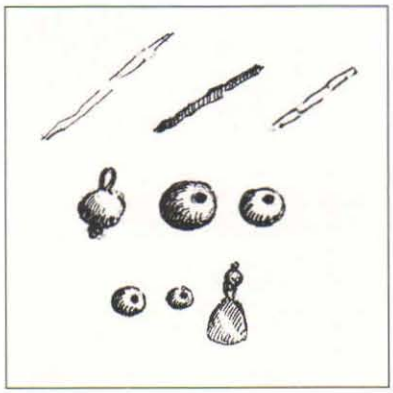

157. Kuća F. Paladina

1. Stepenišna ograda kuće Frane Paladina u Hrvacama.
2. Na ovom je mjestu bio uzidan dekorativni ulomak crkvene pregrade ranog srednjeg vijeka.
3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima L. Maruna iz 1912. i S. Gunjače iz 1949. godine.
5. MHAS (?).
6. Prema podacima N. Gabrića, već prije dvadesetak godina stepenište kuće je bilo srušeno, a navedenog ulomka nije bilo.
7. N. Gabrić 4; S. Gunjača 8.

158. Ledinice

1. Nalazište je na položaju Ledinice, na predjelu Kravarice, nedaleko od istočnog ruba seoskog puta za zaselak Miljkoviće.

2. Probnim istraživanjima na ovom položaju *našlo se na dubini od 30-50 cm na obilje fragmenata keramičkog posuda neolitskog porijekla. Na osnovu konstatacije da se ne radi o srednjovjekovnom materijalu, započeti rad se obustavio a otkopani rov zatrpao. Nalazište je pronađeno desno od puta Laktac-Milljkovići od velikog bloka kamena uz lijevi rub ceste, točno prema istoku udaljeno 24 m.*

3. Prapovijesno razdoblje (neolitik)

4. Probna istraživanja S. Gunjače 1956. godine.

5. Nepoznato.

6. Podatke navodim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Probna istraživanja izvedena su u sklopu opsežnih Gunjačinih istraživanja u vrijeme izgradnje HE Peruča. Kako se nije radilo o srednjovjekovnom nego o prapovijesnom nalazištu, istraživanja nisu nastavljena.

7. Neobjavljeno.

159. Liovića greblje

1. Nalazište je oko 200 m sjeverozapadno od Bandića kuća, u maloj hrastovoj šumici zvanoj Liovića greblje u Vučipolju.

2. Na ovom položaju ostaci su zidova od priklesanog kamena vezanog većom količinom žbuke. Dijelom su obrasli bršljanom, **sl. 247**. Probnim istraživanjima utvrđeno je da zidovi pripadaju ostacima starokršćanske crkve. Na temeljnim ostacima ove građevine naknadno se ukapalo pa je i danas vidljivo nekoliko grobova prekrivenih kamenim pločama bez ukrasa.

3. Ranokršćansko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., usmeno saopćenje S. Gunjače, rekognosciranja 1980. godine.

5. MHAS (?).

6. O rezultatima probnih istraživanja S. Gunjače, ništa pobliže nije poznato. Nalazište je danas potpuno obraslo hrastovom šumicom. Donoseći podatke o grobljima sa stećcima na prostoru Cetinske krajine, Š. Bešlagić je ovaj položaj pomiješao s položajem Podvornice, Vučipolje.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8.

sl. 247. Tzv. Liovića greblje u Vučipolju

160. Liovići

1. Nalazište je iznad Liovića kuća u Vučipolju, pokraj bunara uz put koji vodi prema Gradini.

2. Na ovom položaju danas je vidljiv jedan grob s obložnicama od vapnenca. Orijentiran je u smjeru sjever-jug, **sl. 248**. Prema pričanju mještana, na ovom se položaju oko 1970. godine otkrilo na još nekoliko grobova koji su otkopani, a uz kostur u ispruženom položaju naišlo se i na ostatke zemljanih lonaca i željeznih noževa. Na slične grobove nailazi se i u ograđenom vrtu oko 30 m sjevernije od bunara.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Zemljane lonce i noževe pronađene u grobovima nalaznici su odmah po nalazu uništili.

7. A. Milošević 3.

sl. 248. Ulomak antičke urne u obliku sarkofaga i ostaci srednjovjekovnih grobova kod bunara u zaseoku Liovići u Vučipolju

161. Lovrići

1. Nalazište je navodno u vinogradu Marka Lovrića u zaseoku Lovrići u Ruminu.

2. Na ovom položaju nađeno je više obzidanih i kamenim pločama pokrivenih grobova, u kojima su kao prilozi bili različiti nakitni oblici od bronce (brončani novac, pojasne kopče i spone različita oblika, **sl. 249**).

3. Antičko i kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi oko 1960. godine.

5. MCK.

6. Grobovi su pronađeni prigodom krčenja za vinograd. Za MCK-a je 1978. godine s

sl. 249. Brončani nalazi iz kasnoantičkih grobova u zaseoku Lovrići u Ruminu

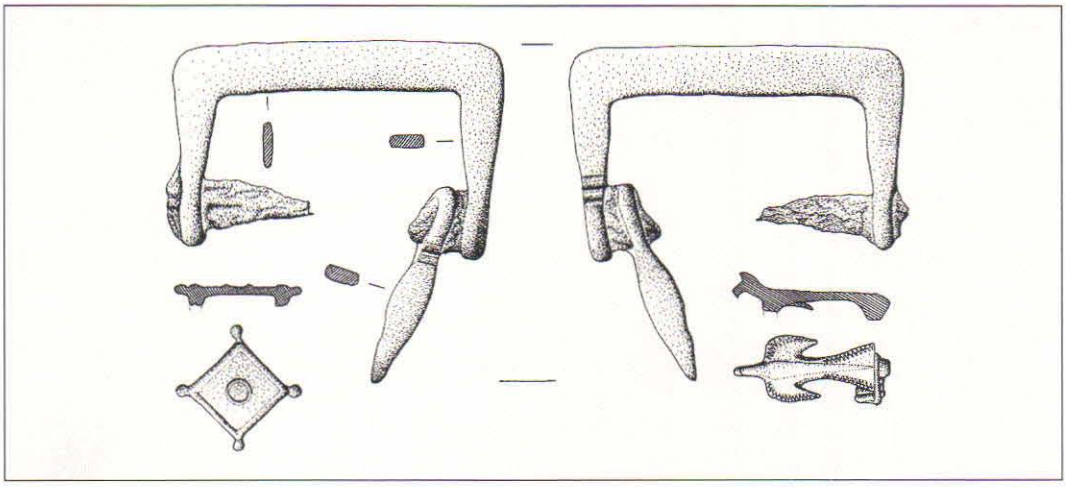

ovoga nalazišta otkupljeno sedam predmeta. Prema riječima nalaznika, bilo je znatno više nalaza, ali su se tijekom vremena zagubili.

7. Neobjavljeno.

162. Ljut (Zasiok)

1. Nalazište je na položaju Ljut, na međašnjem području Zasioka i Bitelića.

2. Na ovom položaju nađena je ostava od 186 rimskih republikanskih denara. Ostava je nađena u osamljenom grobu neposredno ispod površine zemlje.

3. Antičko razdoblje (185.-120. god. pr. n. e.).

4. Slučajni nalaz iz 1903. godine.

5. AMS.

6. Ostava iz Zasioka predstavlja najraniju ostavu rimskih denara na Balkanu uopće, a moguće ju je izravno vezati s ratnim pohodom *Caecilia Metela* protiv Delmata 119. god. pr. Kr.. Na ovoj krškoj zaravni, na pobliže neodređenom mjestu, 1958. godine nađen je i vrh kremenog nožića (usp. A. Vuletić 3).

7. M. H. Crawford 1; P. Popović 1; D. Savo 1.

163. Majdan

1. Nalazište je blizu izvora potoka Majdan (lijevi pritok Cetine), u vrtu i šumi Luke Marunice na Biteliću.

2. Na ovom su položaju ostaci zidova (visine do 7 m) rudnika i talionice željeza koju je ustanovila sinjska porodica Lovrić u drugoj polovici 18. stoljeća.

3. 18. stoljeće.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953. i 1954., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1957. godine.

5. Jedan odliveni blok željeza bio je pred stupom Mate Jukića na Peruči. Taj je dio danas potopljen Peručkim jezerom.

6. Ovaj rudnik i talionica prvi je rudarski i industrijski pokušaj u novovjekoj Dalmaciji. Trajao je međutim kratko, jer su se Lovrići, u namjeri da rudnik i talionicu optimalno iskoriste, prekomjerno zadužili kod trogirske obitelji Garagnin. Ne mogavši vratiti dug, objekte na Majdanu preuzela je spomenuta trogirska obitelj i sve je ubrzo propalo.

7. S. Gunjača 14, 22; A. J. Soldo 2.

164. Majstorovići

1. Nalaz je bio uzidan u pojatu Ante Kelave (doseljenik iz Bitelića) u zaseoku Majstorovići u Hrvacama.

2. U ovu kuću bio je uzidan veći dio antičke nadgrobne portretne stele veterana *L. Vettiusa*.

3. Antičko razdoblje.

4. Pojata je srušena oko 1965., a ulomak stele prebačen u muzej 1972. godine.

5. MCK.

6. Sačuvan je veći dio natpisa i donji dio portreta u niši iznad natpisa.

7. Neobjavljeno.

165. Mali Krinj

1. Nalazište je uz zapadno podnožje uzvišenja zvanog Mali Krinj nedaleko od Hrvatačkog (Slanog) jezera.

2. Na ovom položaju prigodom jaružanja nađeno je nešto ostataka suhozidina, te više kamenih antičkih ulomaka (ulomci natpisa, zavjetni natpis *Aeliae Tertulae*, reljefni ženski akt, ženska glava).

3. Antičko razdoblje.

4. Nalazi su pronađeni prigodom proširenja odvodnog kanala iz jezera 1976. godine. Prema podacima N. Gabrića.

5. AZFS.

6. Nalazi su vrlo fragmentarni.

7. Neobjavljeno.

166. Mali Rumin

1. Nalaz je ugrađen u nekadašnju kuću Mate Lovrića u Malom Ruminu.

2. U ovu kuću ugrađen je natpis posvećen caru Aurelijanu.

3. Antičko razdoblje (3. stoljeće).

4. Natpis je u kuću ugrađen prije 1885. godine.

5. Natpis se i danas nalazi na već ruševnoj kući.

6. Na natpisu je proveden *damnatio memoriae*.

7. Aequum 3.

167. Maljkovo (osnovna škola)

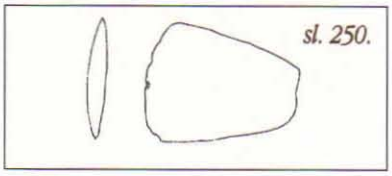
sl. 250.

1. Nalazište je na livadi istočno od osnovne škole u Maljkovu.
2. Na ovom položaju nađena je jedna mala jezičasta sjekirica, **sl. 250**, i okrugli keramički pršljen.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz1966. godine.
5. MCK.
6. Položaj nalazišta pobliže nije određen.
7. A. Vuletić 3.

168. Marunice

1. Nalazište je kod zaseoka Marunice u Vučipolju.
2. Na ovom položaju nalazi se skupina kamenih prapovijesnih gomila s promjerom od 8-12 m prosječne visine oko 1 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomile su dobro sačuvane.
7. I. Marović 16.

169. Metiljevica

1. Nalazište je na položaju lokve Metiljevica na Biteliću.
2. Na ovom položaju nalazi se skupina od pet kamenih gomila s promjerom od 10-25 m i visine oko 2,50 m, **sl. 251**.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića. Rekognosciranja 1980. godine
5. Nema nalaza.
6. Neke od ovih gomila su prekopavanjem oštećene.
7. I. Marović 16.

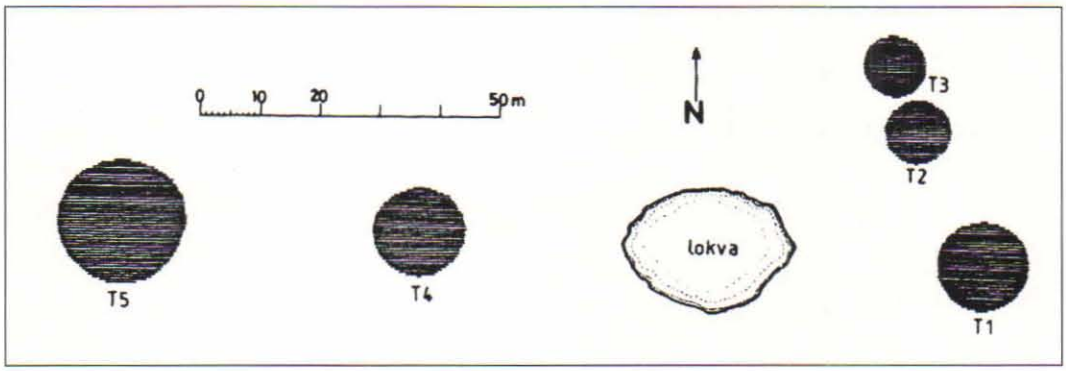

sl. 251. Raspored prapovijesnih kamenih gomila na nekropoli Metiljevica na Biteliću

170. Mijaljuša

1. Nalazište je na položaju Mijaljuša, uz jugoistočni rub nalazišta Greblje u Maljkovu od kojega ga dijeli stara cesta Sinj-Knin.
2. Na ovom položaju otkopano je 14 grobova obzidanih i pokrivenih kamenim pločama. U dva od ovih 14 grobova pronađene su četiri brončane vitice i jedno dugme.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Zaštitna istraživanja D. Jelovine 1958. godine.
5. MHAS.
6. Grobovi na ovom položaju vjerojatno su cjelina s onima na položaju Greblje, a tako su i objavljeni.
7. S. Gunjača 19; N. Jakšić 1, 5; D. Jelovina 2.

171. Mišaluke

1. Nalazište je *u polju zvanom Mišaluke prema Maćinim vrbam* u Hrvacama
2. Na ovom položaju nalazio se *jedan starinski kamen sa nekim emblemima, koji sad služi kao mejaš.*
3. Neodređeno.
4. Prema podacima L. Maruna iz 1896. godine.
5. Nepoznato.
6. Prema podacima iz Marunovih *Starinarskih dnevnika*, podatak o ovom nalazu dobiven je od o. Bone Šarića. Sam Marun spomenik nije vidio. Pokušaj našeg pretraživanja nije donio rezultata.
7. Neobjavljeno.

172. Mlinište

1. Nalazište je na položaju Mlinište na predjelu Suvog Rumina.
2. Na ovom položaju nađeni su ulomci prapovijesnih keramičkih posuda.
3. Prapovijesno razdoblje (rano brončano doba).
4. Prema podacima I. Marovića. Slučajni nalazi iz 1955. godine
5. AMS (N 2373/4).
6. O karakteru nalazišta ništa nije poznato.
7. Neobjavljeno.

173. Mramori i Ogrljak

1. Nalazište je zapadno od sela Laktac, na položaju Mramori i Ogrljak, podno južnog pristranka brda Košćice, odnosno njegovog ogranka Špijaljke.
2. Ovi položaji su zapravo jedno groblje koje dijeli put za Laktac, **sl. 252**. Na groblju su bila četiri stećka. Zaštitnim istraživanjima na ovim položajima otkopano je ukupno devet grobova bez nalaza. U zemlji, izvan grobova, nađen je jedan zvjezdasti trn ostruge.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (13.-14. stoljeće).
4. Rekognosciranja i zaština istraživanja S. Gunjače 1956. godine.
5. MHAS.
6. Zaštitna istraživanja su provedena u vrijeme izgradnje HE Peruča.
7. Neobjavljeno.

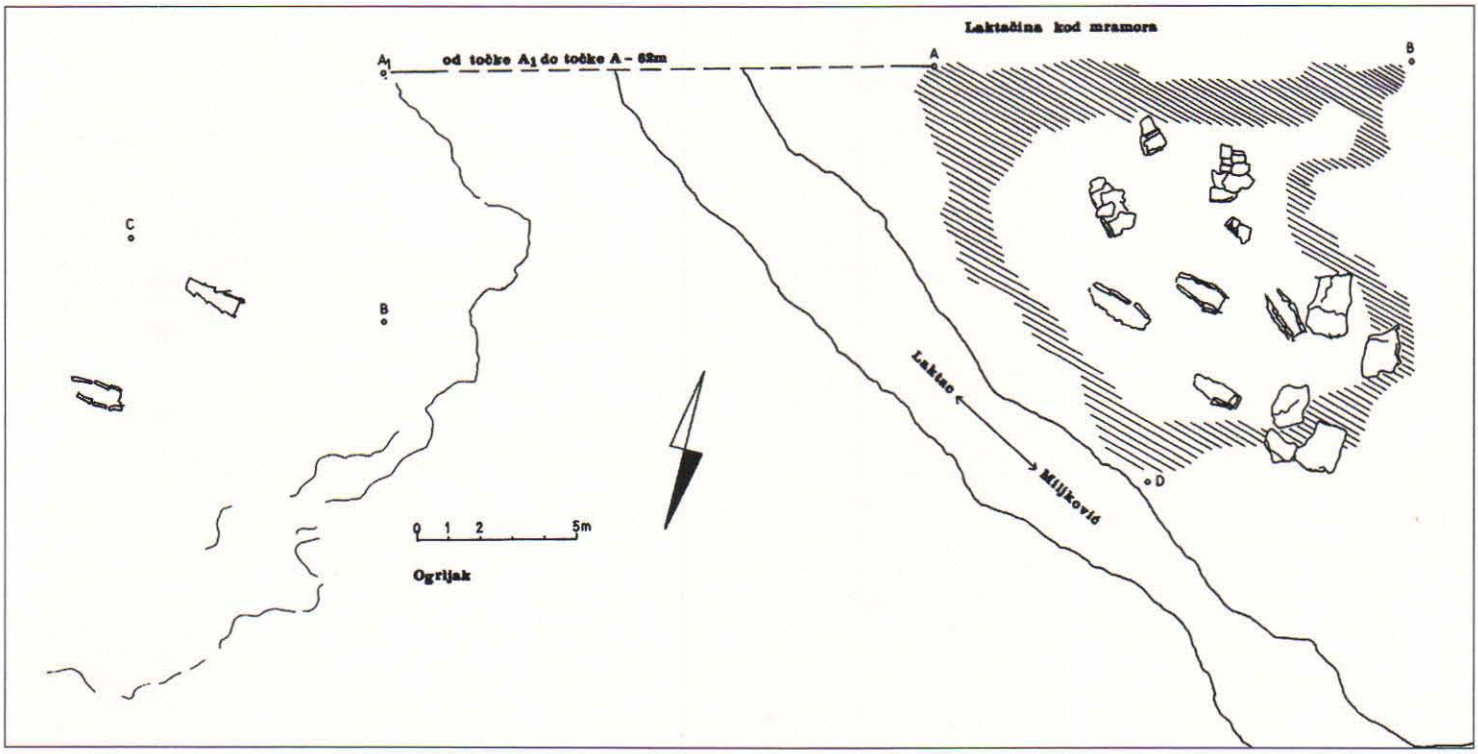

sl. 252. Tloris kasnosrednjovjekovnih grobova na položaju Mramori i Ogrljak

174. Nišica

1. Nalazište je na području Podgradine u gaju Nišica, južno od zaseoka Kekezi na Biteliću.
2. Na ovom položaju nalazi se manja skupina od pet kamenih gomila s promjerom od 12-20 m i visinom od oko 3 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Gomile su uglavnom dobro sačuvane.
7. I. Marović 16.

175. Oglavci

1. Nalazište je na položaju Oglavci u Vučipolju.
2. Na ovom položaju nađena su dva ulomka antičkih natpisa, a koncem 19. stoljeća bili su vidljivi i ostaci antičkih zidova i ulomci keramičkih posuda.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi oko 1890. godine.
5. Jedan od ovih natpisa je bio ugrađen u kuću Ivana Liovića.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. F. Bulić 19.

176. Oranica I. Krajine

1. Nalazište je bilo na oranici Ilije Krajine pok. Mate (ili Liovića njiva) uz potok Dabar, na položaju pod seoskim grobljem i crkvom Sv. Ivana u Dabru.

2. Na ovom položaju istražena su su četiri groba obložena i pokrivena kamenim pločama. Osim ostataka skeleta, ni u jednom grobu nije bilo nalaza.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 14, 19.

177. Oranica M. Soldića

1. Nalazište je na oranici Marijana Soldića, nedaleko od Plavšine ograde uz potok Ribarić (desni pritok Cetine) u Maljkovu.

2. Na ovom položaju otkopani su temeljni ostaci nekakve antičke građevine, **sl. 253**, i uz nju tri groba (dva u zemlji i jedan s kamenim vijencem). Kod jednog groba u prostoj zemlji nađena je pojasna kopča seobe naroda i nekoliko ulomaka željeza (?).

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. MHAS (?).

6. Dodatne podatke o rezultatima ovih zaštitnih istraživanja donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 19.

sl. 253. Tloris ostataka antičke arhitekture na njivi M. Soldića u Ribariću

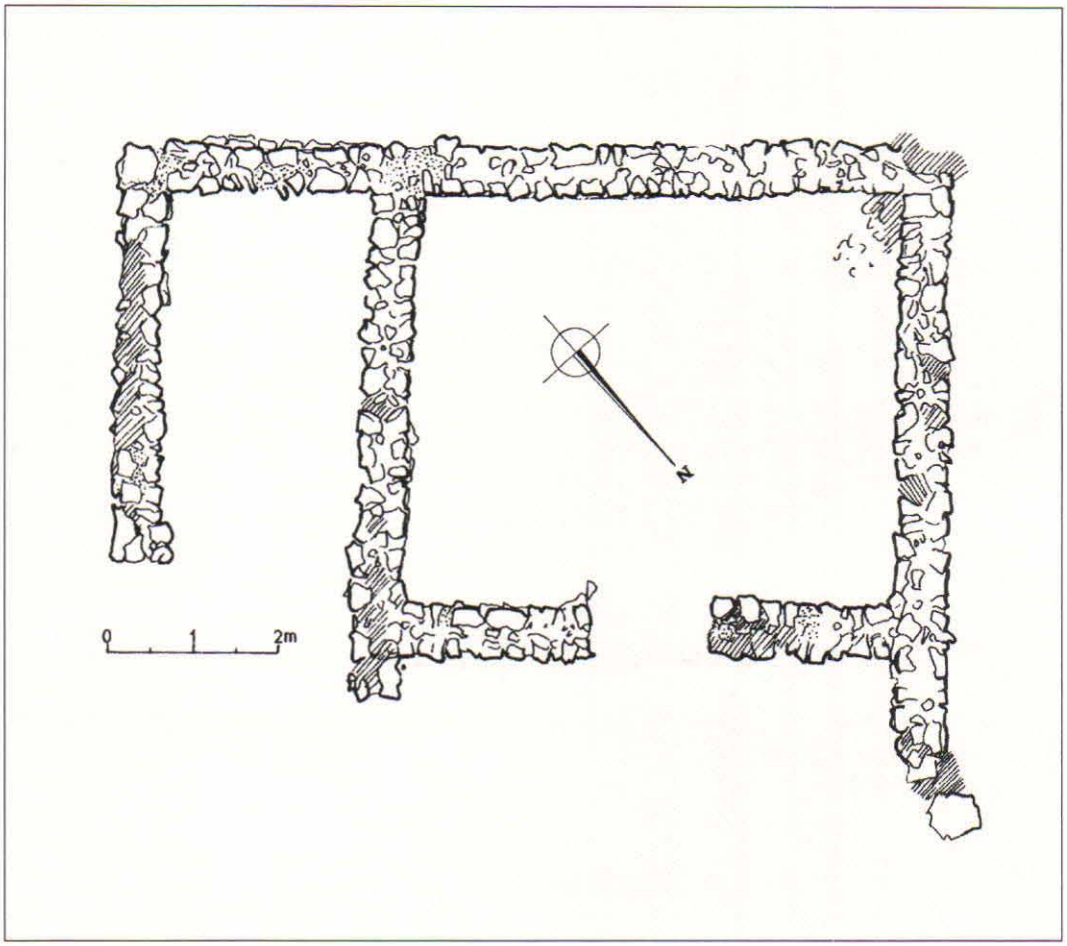

178. Oranica Š. Miljkovića

1. Nalazište je na oranici Špira Miljkovića na međašnjem prostoru Laktaca i Gornjih Koljana.

2. Na ovom položaju nađen je jedan srebrni novac *Dyrrachiona.*

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1970. godine.

5. MCK.

6. Novac je dobro sačuvan.

7. Neobjavljeno.

179. Orlov kuk

sl. 254. Gradina Orlov kuk iznad izvora Dabra

1. Nalazište je na vrhu visoke strme klisure sa sjeverne strane iznad izvora Dabra (lijevi pritok Cetine), **sl. 254**.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina utvrđena suhozidnim bedemom sa sjeverne strane prema visoravni iznad sela Laktaca.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Nema nalaza.

5. Obilazak 1983. godine.

6. Gradina je vidljiva iz zaseoka Miljkovići u Laktacu. Položaj nismo obišli. Mještani pričaju da po kamenom nasipu ima ulomaka keramike.

7. Neobjavljeno.

180. Pačina glavica

1. Nalazište je na Pačinoj ili Bošnjakovoj glavici kod mosta na Panju, na desnoj obali Cetine u Hrvacama.

2. Na ovom položaju nekada se nalazilo više nadgrobnih spomenika. Do danas su preostala samo tri. Grobovi pod njima ostali su nedirnuti, a zbog erozije glavice s južne strane danas su vidljiva dva groba obložena i pokrivena pločama od muljike. Na pojedinim mjestima Glavice ima i tragova zidova i ostataka žbuke, pa se može pretpostaviti i postojanje nekave građevine.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1983. godine.

5. MCK.

6. Zbog erozije zemljišta na glavici, bilo bi potrebno istražiti vidljive grobove. Prigodom gradnje i obnove mosta na Panju 1918. i 1941. godine, gotovo svi su nadgrobni spomenici na ovom nalazištu bili razbijeni i uporabljeni kao građevinski materijal za most.

7. Š. Bešlagić 1; N. Gabrić 4; S. Gunjača 8; A. Milošević 9.

181. Paviše

1. Nalazište je na rubu polja kod zaseoka Paviše u Hrvacama, podno zapadne padine brda Krinj.

2. Na ovom položaju, na jednoj krčevini nedaleko od njive Stipe Stipanca Jakovljevog nalaze se ostaci antičkog sarkofaga od muljike, **sl. 254**. Sanduk je razbijen u više komada, a poklopac je izgleda čitav, ali je većim dijelom ukopan u zemlju. Ni sanduk ni poklopac nemaju ni ukrasa niti natpisa. Nedaleko od ovog položaja, u vinogradu Perka Paviše Jurinog ima ostataka građevina i ulomaka tegula i amfora. Nešto malo dalje na njivi Jure Paviše zvanoj Luka, oko 200 m od njegove kuće, 1957. godine pronađen je antički grob pod tegulama. U grobu je bila uljanica (CRESCES) i dvije oštećene staklene posude. Uokolo groba bilo je i drugih antičkih ostataka (novac, kameni ulomci, tegule).

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima N. Gabrića iz 1957. i rekognosciranja 1979. godine.

sl. 254. Ostaci antičkog sarkofaga kod zaseoka Paviše u Hrvacama

5. AZFS. Ulomci sarkofaga su i danas na krčevini.

6. Obradom zemlje oštećuju su ostaci građevine, pa bi na ovom položaju bila nužna istraživanja.

7. Neobjavljeno.

182. Peruča

1. Nalazište je u koritu Cetine oko 50 m nizvodno od današnje brane HE Peruča i nekadašnjeg ušća Peruče (lijevi pritok Cetine).

2. Na ovom položaju nađeno je željezno koplje s krilcima i masivnim vrhom u obliku vrbina lista. Vrh je deltoidnog presjeka, a krilca su u odnosu na oštricu okomito postavljena.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1958. godine.

5. MCK.

6. Koplje je pronađeno prigodom jaružanja korita u vrijeme izgradnje HE Peruča. MCK-u ga je darovao gosp. Veljko Kuzmanić.

7. Neobjavljeno.

183. Peruča (vinograd M. Kelave)

1. Nalazište je u predjelu Peruče, u vinogradu Mile Kelave, stotinjak metara južno od Peručke glavice na Biteliću, **sl 257**.

2. Prema pričanju vlasnika, na ovom položaju prigodom krčenja za vinograd naišao je na grob na dubini od 1 m. Zaštitnim istraživanjem pronađen je još jedan grob obložen i pokriven pločama od muljike, **sl 256**. Osim skeletnih ostataka u grobu nije bilo nalaza.

sl. 256. Istraženi srednjovjekovni grob u vinogradu M. Kelave na Peruči

3. Neodređeno.

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitno istraživanje S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Dodatne podatke o istraživanjima donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom. Ovaj isti Mile Kelava danas živi na Čitluku u Karakašici, gdje je dobio novu zemlju u zamjenu za onu na Peruči. Na Čitluku je sagradio novu kuću nasred foruma ant. *Aequuma*. Ovaj slučaj za arheologiju nije nevažan. Tadašnje su vlasti nekolicini porodica koje su raselile s područja koje je potopljeno Peručkim jezerom, dodijelile zemlju upravo na prostoru ant. *Aequuma*. Za buduća istraživanja ovog lokaliteta taj korak je bio poguban, jer je nekadašnje zemljište i arheološku zonu bez stambenih objekata

prepustilo doseljenicima da ondje grade i rade što hoće. Uz to, držalo se da nema "moralnog" opravdanja da im se brani graditi, jer su oni sa svoje djedovine raseljeni.

7. S. Gunjača 14, 19.

sl. 257. Položaj srednjovjekovnog groba u vinogradu M. Kelave na Peruči

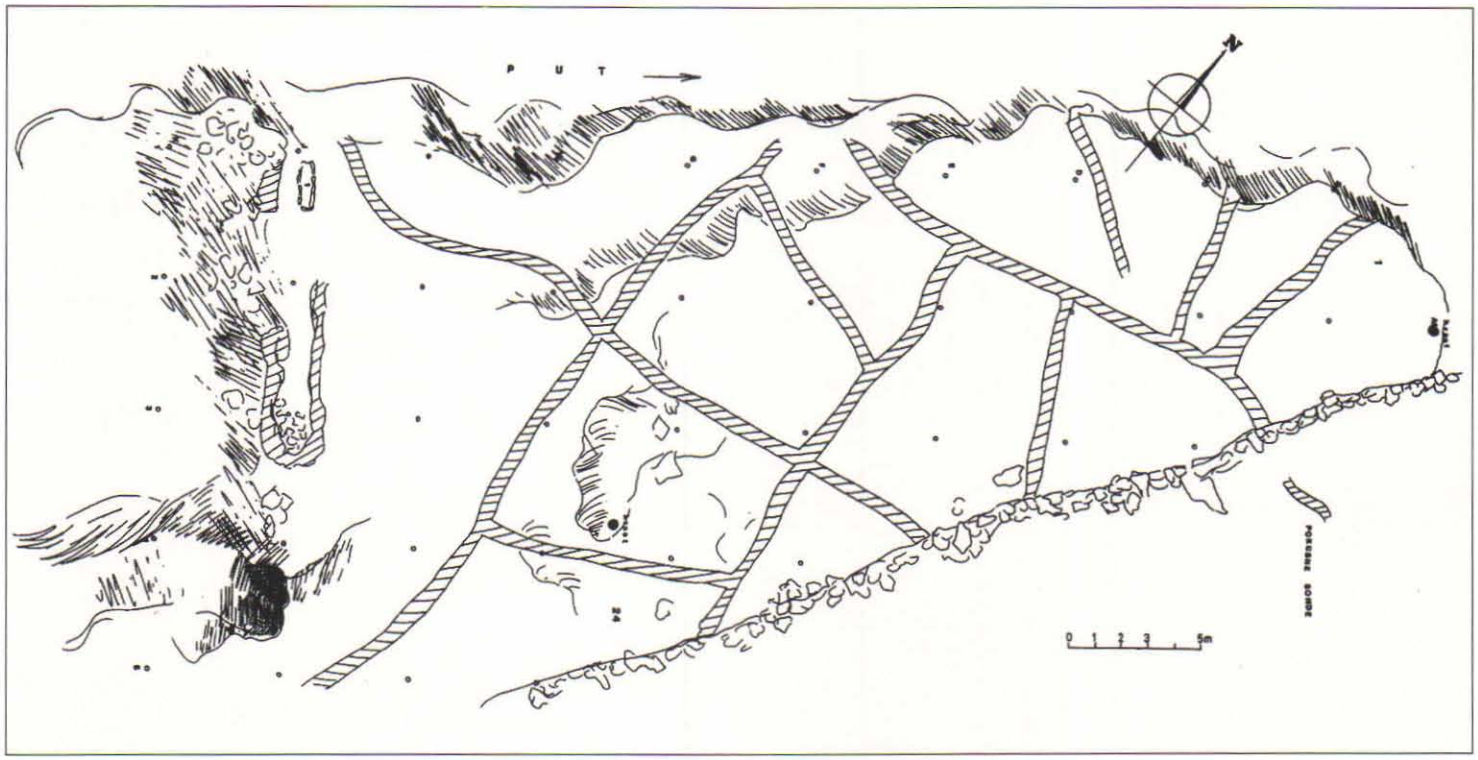

184. Peručka glavica

1. Nalazište je na položaju Peručka glavica (vinograd Ante Jukića na D. Biteliću) nedaleko od lijeve obale Cetine.

2. Prema pričanju mještana, na ovom položaju bilo je više grobova, od kojih je 1953. godine preostao samo jedan. Zaštitnim istraživanjima otkopano je sedam grobova obloženih i pokrivenih pločama od muljike, **sl. 258**. U dva su groba pronađeni nalazi (7 dugmeta u obliku praporčića, par željeznih potkovica polukružna oblika).

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja S. Gunjače 1953., zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. MHAS.

6. Dodatne podatke o istraživanju donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen Peručkim jezerom.

7. S. Gunjača 14, 19.

sl. 258. Tloris istraženih kasnosrednjovjekovnih grobova na položaju Peručki brig

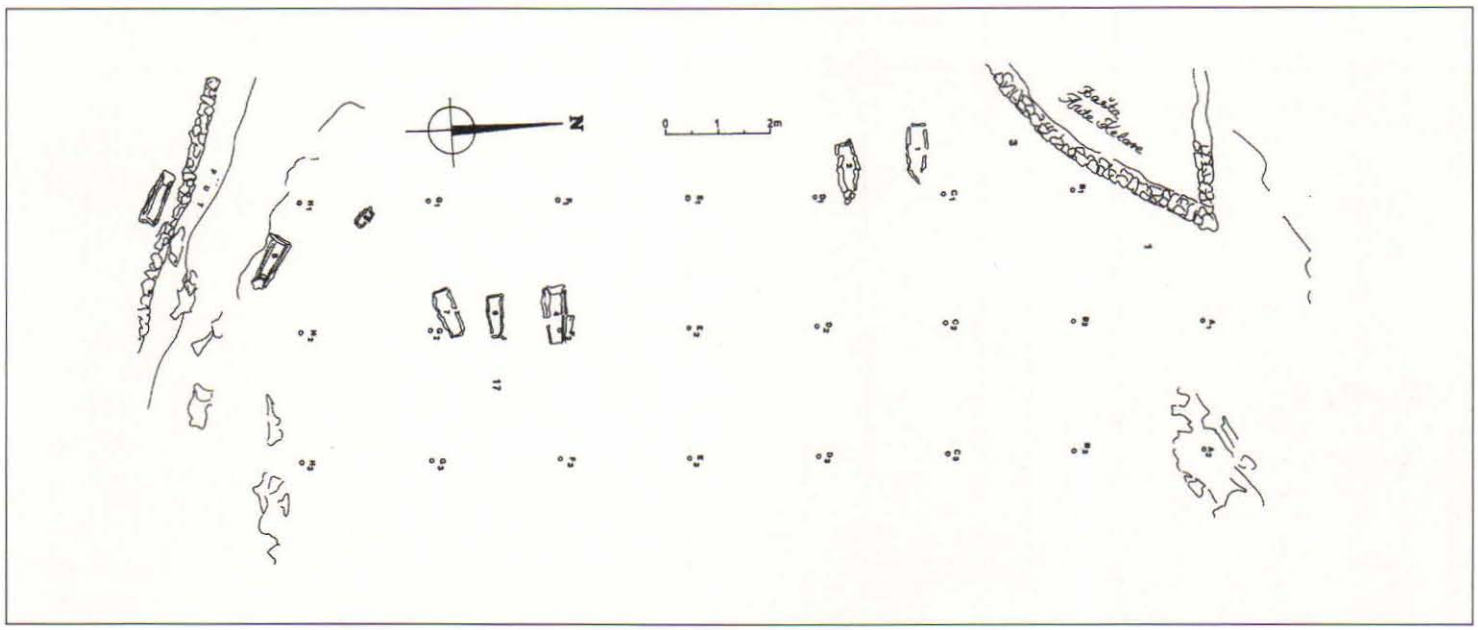

185. Plandište

1. Nalazište je na položaju Plandište uz sjevernu stranu ceste Sinj-Knin, na međi Potravlja i Satrića.

2. Na ovom položaju nalazi se skupina od 25 kamenih gomila. Kao površinski nalazi nađeno je nekoliko ulomaka netipične prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima I. Marovića.

5. AMS.

6. Većina gomila je oštećena prigodom gradnje nove ceste Sinj-Knin.

7. I. Marović 16.

186. Pletikosići

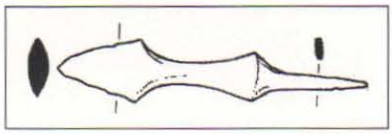

sl. 259. Vršak srednjovjekovne željezne strelice iz zaseoka Pletikosići

1. Nalazište je u zaseoku Pletikosići u Hrvacama.

2. Na ovom položaju nađen je jedan željezni vršak strelice, **sl. 259**.

3. Srednjovjekovno razdoblje (14.-15. stoljeće)

4. Slučajni nalaz iz 1959. godine.

5. MCK.

6. Pouzdaniji podaci o okolnostima nalaza nisu poznati.

7. Neobjavljeno.

187. Podgradina

1. Nalazište je u Podgradini na Biteliću.

2. Na ovom položaju nađena su četiri manja ulomka antičkih reljefa, od kojih dva imaju i dijelove natpisa.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi oko 1939. godine.

5. AZFS.

6. Jedan ulomak je od vapnenca, a tri preostala od bijelog mramora, a nekada su bili jedna cjelina.

7. B. Gabričević 2.

188. Podgora

1. Nalazište je na položaju Podgora u vinogradu Ivana Budimira u Maljkovu.

2. Na ovom položaju otkopana su i istražena dva groba u zemlji bez nalaza, **sl. 260**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Podatke o rezultatima zaštitnih istraživanja donosim prema terenskoj dokumentaciji u MHAS-u. Položaj je danas potopljen jezerom HE Peruča.

7. Neobjavljeno.

sl. 260. Skica položaja grobova na Podgori u Ribariću

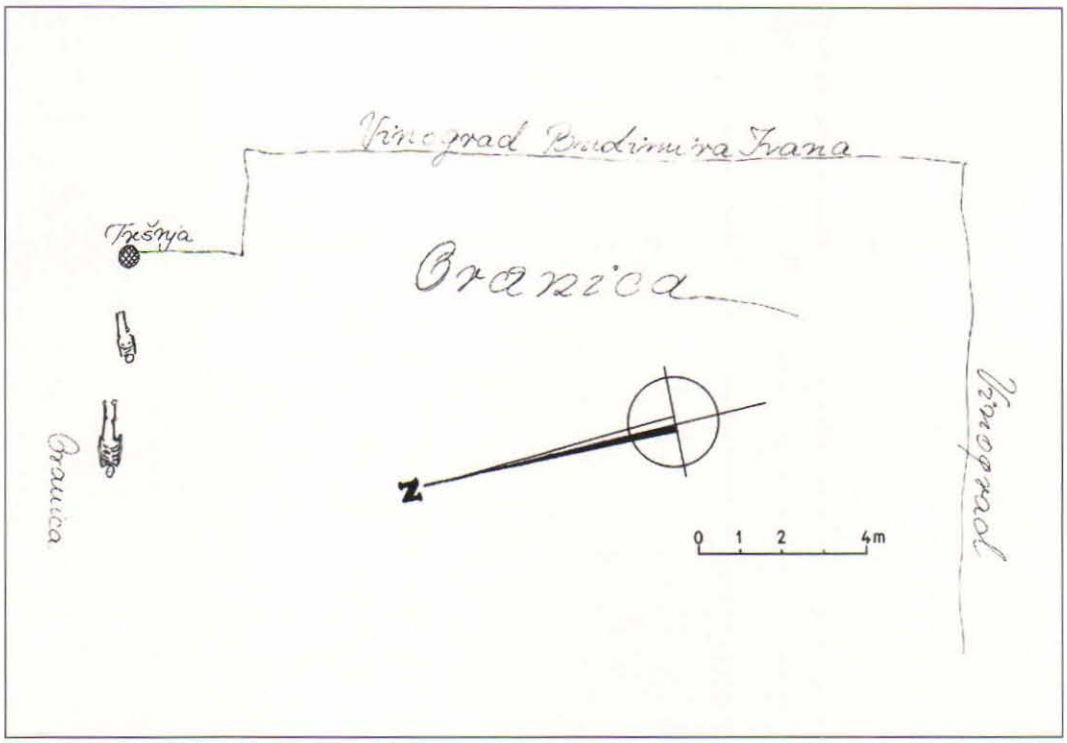

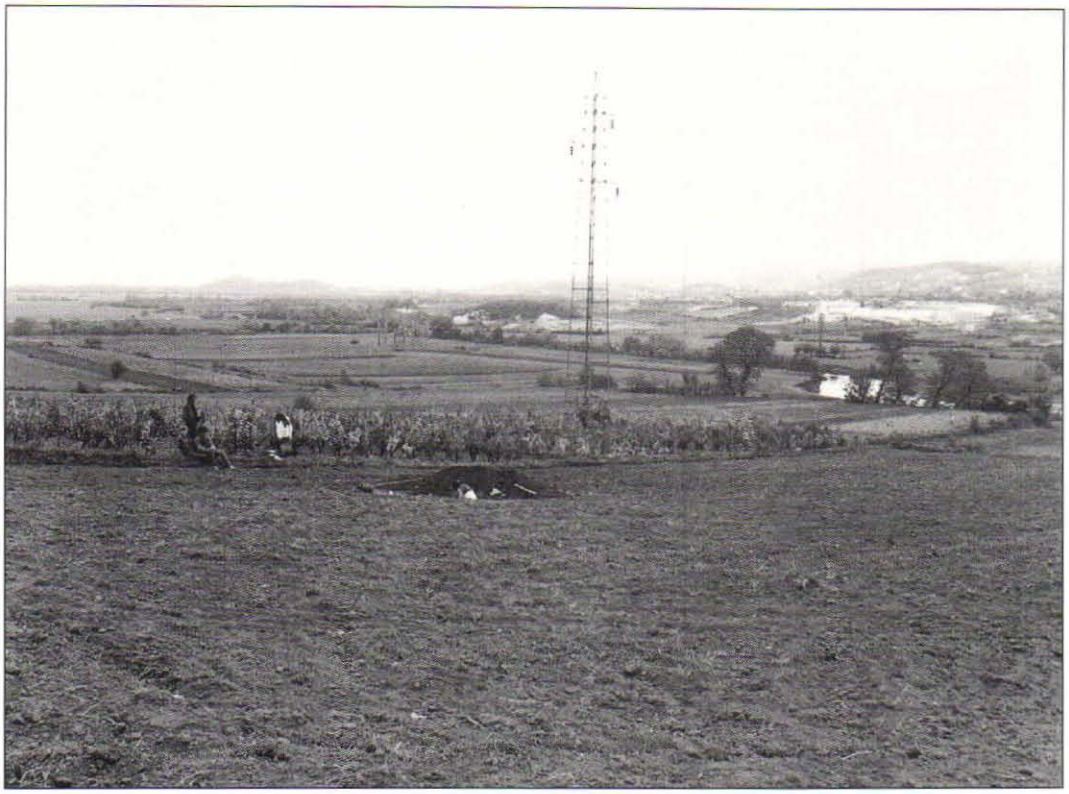

189. Podvornice (Bitelić)

sl. 261. Položaj ranosrednjovjekovnog groba na Biteliću

sl. 262. Ranosrednjovjekovni grob na Biteliću

sl. 263. Keramička posuda iz ranosrednjovjekovnog groba s položaja Podvornice na Biteliću

1. Nalazište je na oranici Ilije Đapića pok. Marka, na položaju Podvornice, sjeveroistočno od mosta na Panju, nedaleko od lijeve obale Cetine, podno zapadnog ruba bitelićke visoravni, **sl. 261**.

2. Na ovom položaju nađen je grob obzidan i pokriven pločama od muljike. Ploče groba su bile oblijepljene glinom, **sl. 262**. U grobu su kao prilozi nađene dvije keramičke posude (jedna na vratu ima urezan lončarski znak, **sl. 263**), željezni nož, ulomak drugoga i komad kremena.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz i zaštitna istraživanja 1983. godine.

5. MCK.

6. Sličnih grobova ima i na susjednim njivama na položaju Žarkuše.

7. A. Milošević 9.

190. Podvornice (Vučipolje)

1. Nalazište je na položaju Podvornice, na oranicama jugozapadno od zaseoka Liovići i Bandići u Vučipolju.

2. Na ovom položaju danas se nalazi skupina od dvadesetak pločastih nadgrobnih spomenika. Ni jedan nema ukrasa. Prema pričanju mještana, tu se nekada nalazilo groblje s oko stotinjak ovakvih spomenika, ali su ih vlasnici (posebno Bože Bandić) krčenjem odstranili. Ploče su razbijene i uporabljene za gradnju okolnih međašnih zidova. Grobovi nisu otvarani.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Zbog veličine i karakteristika groblja te zbog ugroženosti prilikom obrađivanja oranica, bilo bi neophodno provesti sustavna istraživanja. Vrlo je vjerojatno da se na ovaj položaj odnose i podaci koje je svršetkom 19. stoljeća zabilježio P. Stanić. U svome opisu ovog nalazišta Stanić Vučipolje ne spominje, nego nalazište određuje kao *Veliko ili Bielo groblje... nešto niže od dabarske* (vučipoljske, op. A. M, usp. katalošku jedinicu Gradina u Vučipolju) *gradine blizu Zasioka*. Prema Staniću, na ovom položaju bilo je kasnosrednjovjekovno groblje za koje navodi da je *pokrito sa preko 500 stećaka od kojih nije ni jedan velik... ali većina ih je urešena najraznovrsnijim križevima i raznim uresima... Natpisa neima na tim stećcima... Od tih stećaka smo važnije snimili...* Donoseći podatke o grobljima sa stećcima na prostoru Cetinske krajine, Š. Bešlagić je ovaj položaj, ne snalazeći se u prethodno objavljenim podacima, pomiješao s položajem *Liovića greblje*.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8; P. Stanić 7.

191. Potravsko groblje

1. Nalaz je na seoskom groblju u Potravlju.
2. Na ovom položaju nalazio se *gornji dio stupa od finog mramora.*
3. Neodređeno.
4. Prema podacima Š. Ljubića iz 1892. godine.
5. Nepoznato.
6. Na groblju toga nalaza danas nema.
7. Š. Ljubić 5.

192. Primorci

1. Nalazište je kod kuće Marka Primorca u zaseoku Primorci, nedaleko od župne crkve Sv. Filipa i Jakova u Potravlju.
2. Na ovom položaju nađene su dvije brončane antičke spone, **sl. 264**.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1957. godine.
5. MCK.
6. Podaci o okolnostima nalaza nisu poznati.
7. Neobjavljeno.

sl. 264. Dvije antičke brončane spone iz zaseoka Primorci u Potravlju

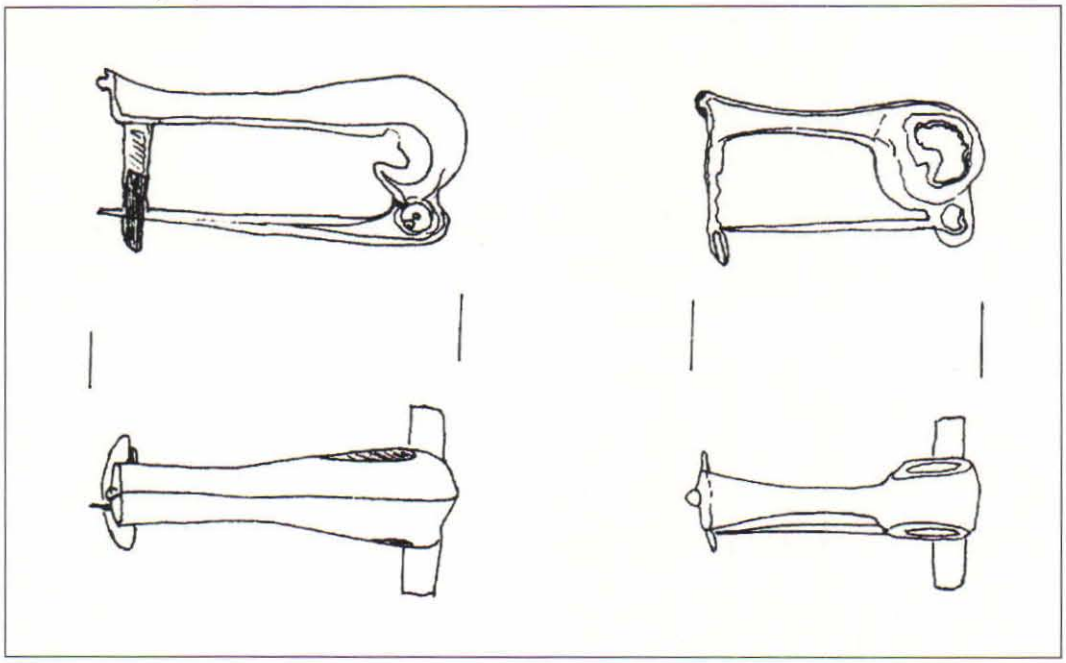

193. Prolići

1. Nalazište je na međašnjem prostoru naselja Satrić i Potravlje, kod zaseoka Prolići i Glavinići, na njivi Stipe Prolića.
2. Na ovom položaju nađeno je najmanje šest antičkih spaljenih grobova. U grobovima su kao prilozi nađeni različiti metalni (brončana dugmad, okvir olovnog ogledala, željezni klinovi), koštani (igle i spatule) keramički (vrčevi, zdjele i uljanice) i stakleni predmeti (balsamariji i *olla*), **sl. 265**.

sl. 265. Dio nlaza iz antičkih grobova kod Prolića kuća u Satriću

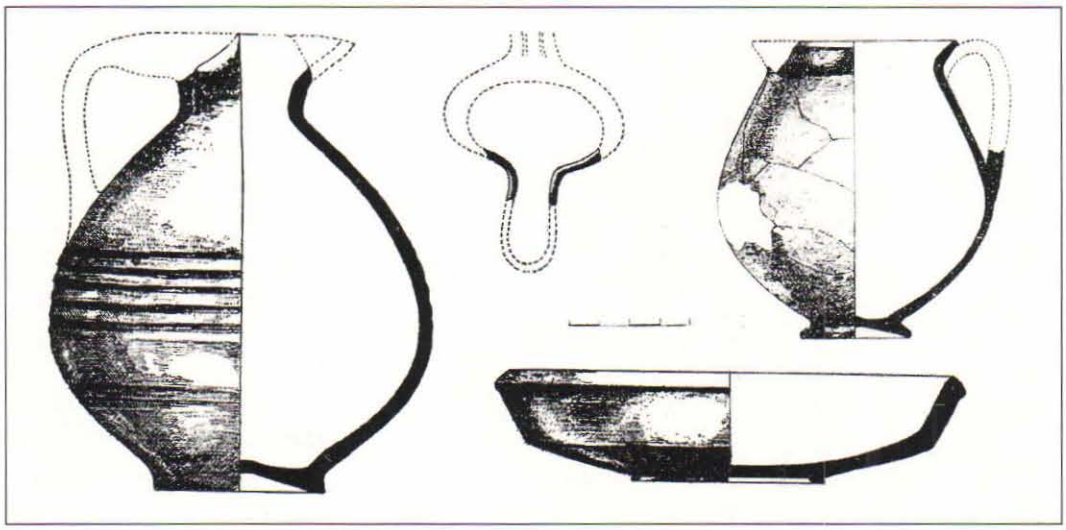

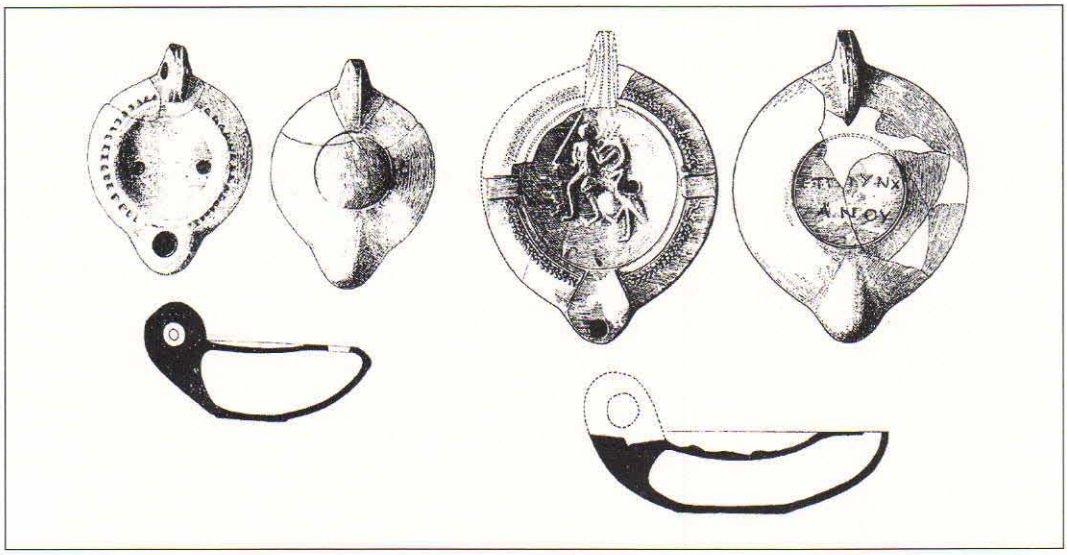

sl. 265. Dio nalaza iz antičkih grobova kod Prolića kuća u Satriću

3. Antičko razdoblje (2. stoljeće).
4. Slučajni nalazi iz 1970., 1972. i 1978. godine.
5. MCK, AZFS.
6. Grobovi su pronađeni prigodom obrade zemljišta i kopanja bunara. Točni oblici grobova nisu poznati, a nisu pronađeni ni ostaci koji bi upućivali na naselje u blizini.
7. S. Gluščević 1; A. Milošević 5.

194. Prndeljeva gomila

1. Nalazište je u maloj šumici iznad Zuberovih kuća u Laktacu.
2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila s promjerom od oko 15 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Nema nalaza.
5. Obilazak 1983. godine.
6. Položaj nismo obilazili. Gomila je vidljiva s visoravni Laktaca.
7. Neobjavljeno.

195. Ribarić

1. Nalazište je na području Maljkova, na utoku Ribarića u Cetinu.
2. Na ovom su položaju istraživanjima na dubuni od 1,5 m utvrđeni ostaci prapovijesnog sojeničkog naselja, **sl. 266**, s ostacima stambenih objekata sagrađenih od hrastovih greda i mnoštvo ulomaka keramičkih posuda.

sl. 266. Gunjačina sonda u sojeničkom naselju na utoku Ribarića u Cetinu

3. Prapovijeso razdoblje.
4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.
5. MHAS.
6. O pouzdanijoj vremenskoj pripadnosti prapovijesne keramike s ovog nalazišta ništa pobliže nije poznato.
7. D. Vrsalović 2.

196. Ribarska strana

1. Nalazište je na položaju Marinova gomila na prostoru zvanom Ribarska strana u Maljkovu (danas na desnom rubu umjetnog jezera HE "Peruča"), na krševitoj zaravni omeđenoj s juga i sa sjevera dubokim jarugama.
2. Na ovom položaju nalazi se skupina od osam raštrkanih kamenih gomila, **sl. 267**. Najveća ima promjer od oko 20 m, a mještani je zovu i Marinova gomila. Na površini gomile vidljivi su ostaci nekoliko grobova u kamenim škrinjama od kojih je jedna (ona u sjeveroistočnom kvadrantu) sa zgrčenim pokojnikom posve sigurno prapovijesna. U njoj ima i ostataka skeleta. Ostale gomile nalaze se u bližoj okolici sjeverno i zapadno od ove, a imaju promjer od 7 - 10 m. U nekima su također vidljive grobne škrinje.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gotovo sve gomile na ovom položaju već poodavno su raskopane.
7. Neobjavljeno.

sl. 267. Tlorisna skica gomila na položaju Ribarska strana

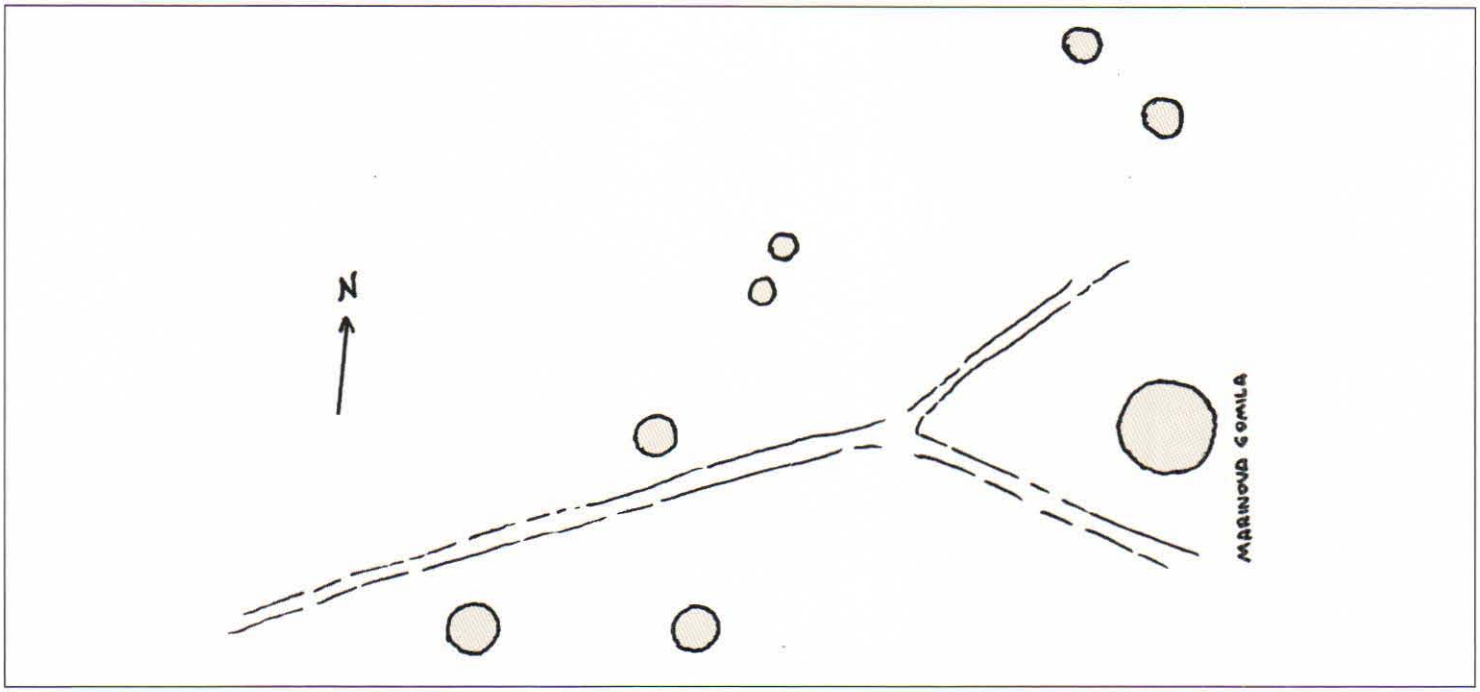

197. Satrić (kapelica)

1. Nalazište je kod kapelice uz put koji iz Satrića vodi prema Potravlju.
2. Na ovom položaju nalazi se groblje s dvadesetak neukrašenih kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih spomenika.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu i nalazima nisu poznati. Prema podacima Š. Bešlagića, stećci na ovom položaju su neukrašeni sanduci (?).
7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8.

198. Stare kuće (Bitelić)

1. Nalazište je na položaju Stare kuće na oranicama sjeveroistočno od mosta na Panju, nedaleko od lijeve obale Cetine, neposredno ispod zapadnog ruba bitelićke visoravni.
2. Prema pričanju mještana, prigodom obrade zemlje na ovom položaju nailazi se na temeljne ostatke kuća građenih od lomljenog kamena vezanog glinom, te na "trapove" (ukopana spremišta za hranu) od pečene zemlje.
3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1983. godine.
5. Nema nalaza.
6. S obzirom na karakter nalaza i njegov odnos prema nedalekom položaju gdje je nađen ranosrednjovjekovni grob, ovdje bi se moglo raditi o jedinom do sada poznatom naselju ranog srednjeg vijeka u Cetini.
7. A. Milošević 9.

199. Stipanci

1. Nalazište je u zaseoku Stipanci u Hrvacama, nedaleko od kuće Stipe Stipanca Jakovljevog, na putu koji vodi prema Krinju.
2. Na ovom položaju u razini zemlje vidljive su kamene obložnice jednog groba.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1979. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grob se nalazi na putu pa je znatnije oštećen.
7. Neobjavljeno.

200. Stipanovića pećina

1. Pećina se nalazi oko 1,5 km sjeverno od Velikog Rumina. Mještani je zovu i Vodena pećina.
2. U pećini je nađen jedan kremeni nožić. Prema podacima dobivenim od I. Marovića, u ovoj su pećini probna istraživanja izvodili S. Gunjača i J. Korošec, i tom prigodom su naišli na prapovijesnu keramiku. Kasnijim obilascima u pećini je nađeno još nekoliko ulomaka kremenih nožića, **sl. 268.**
3. Prapovijesno razdoblje (neolitik ?).
4. Probna istraživanja S. Gunjače i J. Korošca 1947. godine, obilazak A. Vuletića.
5. Kremeni nožić u MCK-u, a današnji smještaj keramičkih ulomaka s istraživanja 1947. godine nije poznat.
6. Pećina je pogodna za stanovanje, posebno njen ulazni dio okrenut zapadu. Nakon ulaznog dijela, pećina se račva na dva hodnika.
7. A. Vuletić 3.

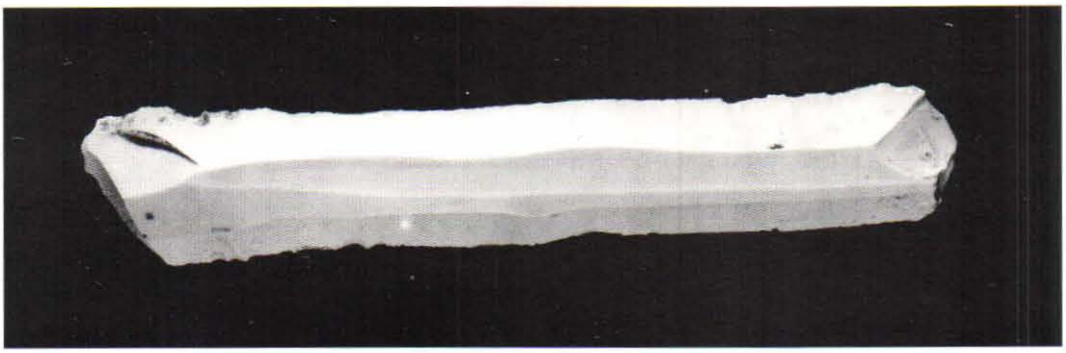

sl. 268. Kremeni nožić iz Stipanovića pećine

201. Stipanovići

1. Nalazi su bili ugrađeni u kuće Dujma i Jakova Stipanovića zvanog Pujo u zaseoku Stipanovići u Hrvacama.
2. Na kući D. Stipanovića bio je uzidan mali ulomak pletera, a na kući J. Stipanovića bila su dva manja ulomka pluteja ukrašena pleterom i pticama.
3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima L. Maruna 1896. godine.
5. Izgubljeno.
6. Prema podacima N. Gabrića, u zaseoku Stipanovići danas nema ni tih kuća ni spomenutih fragmenata. Sudeći po Marunovim bilješkama, ni on ove ulomke nije vidio nego je o njima potvrdu dobio od o. Bone Šarića (2. VI. 1896.) i Jose Šimunovića (25. VI. 1896. godine).
7. N. Gabrić 4.

202. Šilovica

1. Nalazište je na Cetini, na položaju Šilovica, oko 300 m nizvodno od današnje brane HE Peruča na Cetini.
2. Na ovom položaju je antički akvadukt premostio Cetinu. U koritu rijeke i danas je vidljivo nekoliko obrađenih kamenih blokova. Kaptaža vodovoda je na izvoru Peruče oko 500 m sjeverno od ovog položaja, a vodom je opskrbljivao antički *Aequum*, **sl. 269**. Trasu vodovoda moguće je pratiti u dužini od oko 10 km od izvora Peruče do *Aequuma*, a ostaci

vodovoda i danas su vidljivi na nekoliko položaja u Hrvacama, uglavnom uz lijevu stranu magistralne ceste Sinj-Knin.

3. Antičko razdoblje (1. stoljeće).

4. Rekognosciranja i zaštitna istraživanja B. Gabričevića 1954. godine.

5. Nema nalaza.

6. Na položaju nekadašnjeg akvadukta danas je viseći most nizvodno od HE Peruče.

7. S. Gunjača 19.

sl. 269. Crtež zidova antičkog akvadukta na Peruči

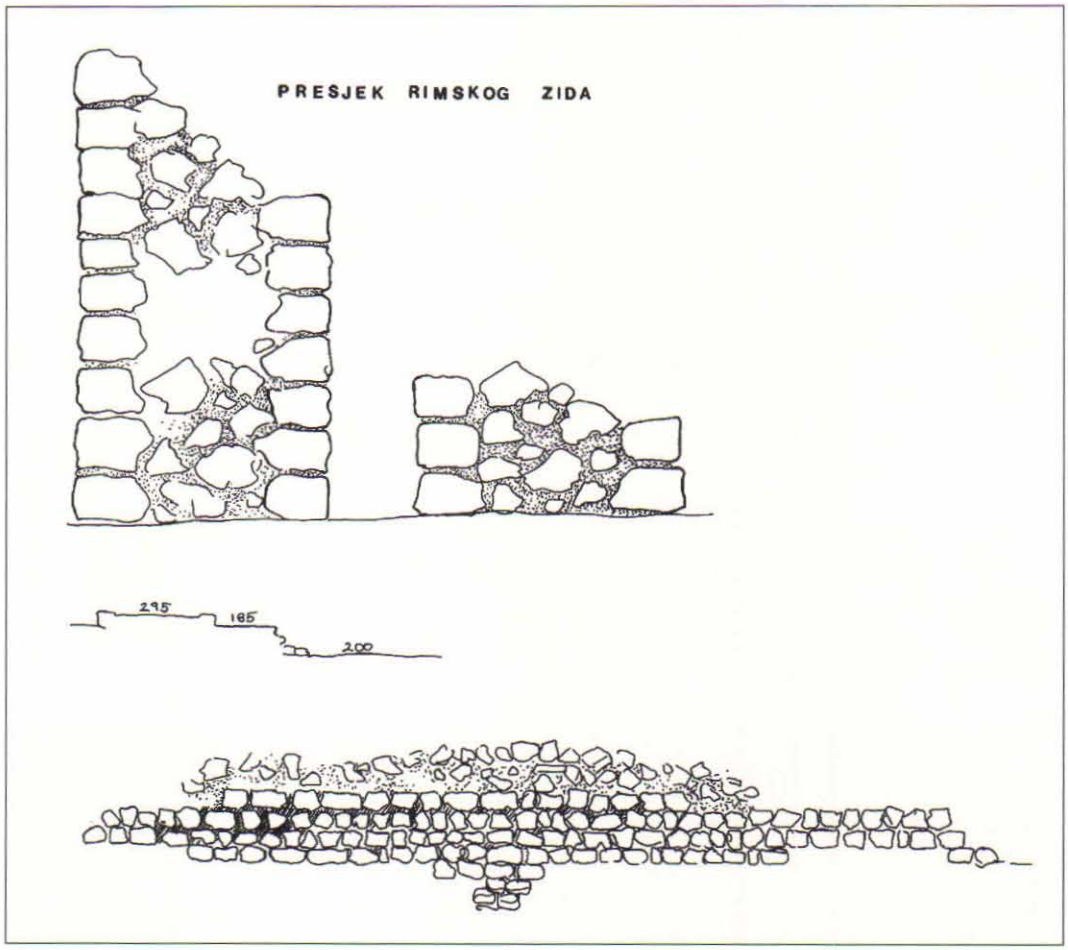

203. Šustina gomila

sl. 270. Keramička terina iz Šustine gomile na izvoru Malina u Ruminu

1. Nalazište je u tzv. Šustinoj gomili iznad izvora Malina (lijevi pritok Cetine) na međašnjem prostoru Rumina i Bajagića.

2. Na ovom položaju bilo je nekoliko manjih i jedna veća kamena gomila promjera 16 m u kojoj je pronađen grob, obzidan i pokriven kamenim pločama (veličina groba 1,00x0,60 m) s jednim skeletom (glava skeleta bila je na južnoj strani groba). U grobu je nađeno više keramičkih ulomaka i jedna cijela keramička zdjela s dvije ručke, **sl. 270**. Izrađena je od grublje gline.

3. Prapovijesno razdoblje (kraj ranog i početak srednjeg brončanog doba).

4. Slučajni nalaz iz 1961. godine.

5. MCK.

6. Gomilu je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca Sinjskog.

7. A. Milošević 2, 5.

204. Tamnica (Laktac)

1. Nalazište je na južnim stjenovitim obroncima klisure Orlov kuk sjeverno od izvora Dabra.

2. Na ovom položaju nalazi se manja pećina i u njoj, prema pričanju mještana Dabra, ima ulomaka keramike.

3. Neodređeno.

4. Nema nalaza.

5. Podatak iz 1983. godine.

6. Pećinu nismo obišli. O nalazima su pričali mještani Dabra koji u pećini vade med divljih pčela. Pristup pećini je s gradine na klisuri.

7. Neobjavljeno.

205. Támnica (Rimin)

1. Nalazište je u pećini Támnica iznad izvora Malog Rumina (lijevi pritok Cetine) sjeverno od gradine Ćulak u Ruminu.

2. U pećini je nađeno nekoliko ulomaka prapovijesne keramike s *impresso* ukrasom, **sl. 271**, veći ulomak jednog kremenog nožića, željezno kresivo, keramički pršljen i ulomak srednjovjekovne keramike ukrašene valovnicom.

3. Prapovijesno (stariji neolitik - impresso kultura) i srednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1958. i 1978. godine.

5. Ulomci prapovijesne keramike u AMS-u, srednjovjekovni nalazi u MCK-u.

6. U pećini se nije istraživalo. Nalazi su površinski.

7. A. Vuletić 3; M. Zekan 1.

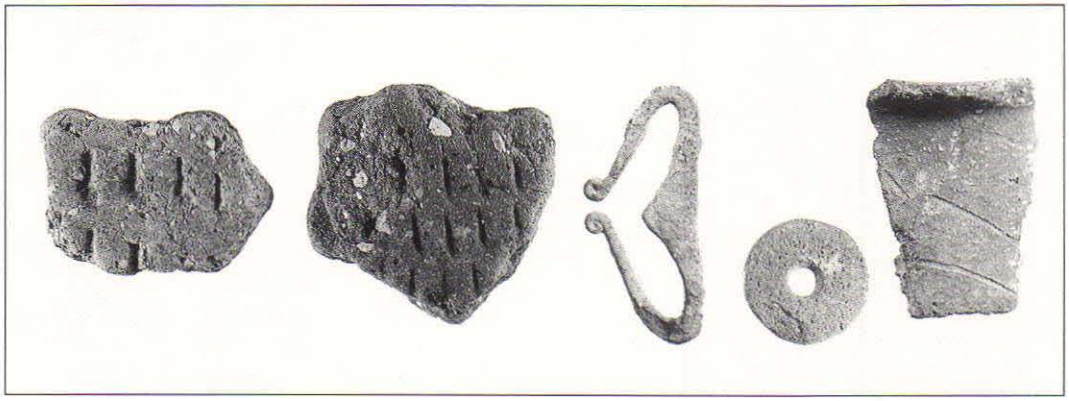

sl. 271. Ulomci keramike starijeg neolitika i srednjovjekovni nalazi iz pećine Támnica

206. Todorovača

1. Nalazište je na Stojića oranicama uz lijevu obalu Cetine, na predjelu Panja, oko 500 m južno od jaruge Todorovača.

2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko desetaka ulomaka kremenih nožića i strugača, **sl. 272**.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1969., rekognosciranja 1983. godine.

5. MCK.

6. U jarugi Todorovača ima i nekoliko pripećaka, pa bi i ondje valjalo istraživati. Na ovom položaju nema površinskih nalaza.

7. A. Vuletić 3.

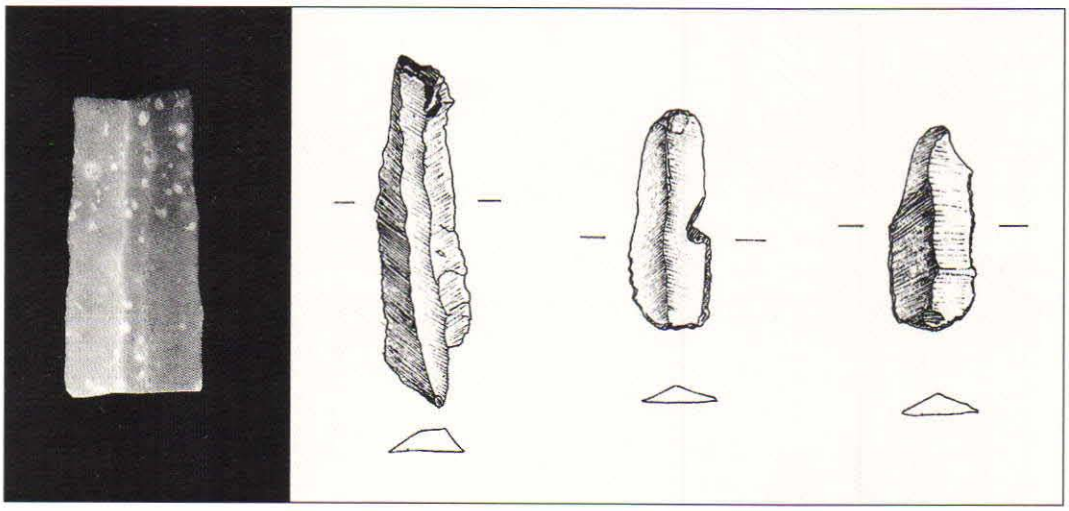

sl. 272. Prapovijesni kremeni ulomci s položaja Todorovača na Biteliću

207. Travnik

1. Nalazište je podno Svilaje, na izdvojenom vrhu brijega zvanog Travnik ili Gradina iznad zaseoka Kotromanović i Vindušić u Potravlju.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci manje kasnosrednjovjekovne utvrde s jednom okruglom kulom na jugoistočnom uglu i nekoliko u temeljima sačuvanih tvrđavskih objekata, **sl. 273**. U tvrđavi je pronađen skupni nalaz kasnosrednjovjekovnih željeznih strelica, **sl. 274** i jedna trojagodna naušnica.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Kao arheološki lokalitet Travnik je u literaturi poznat od svršetka 19. stoljeća.

5. Željezne strelice u AZFS-u i MCK-u, naušnica u MHAS-u (našao ju je i muzeju 1954. godine prodao Ivan Konjičić pok. Mate).

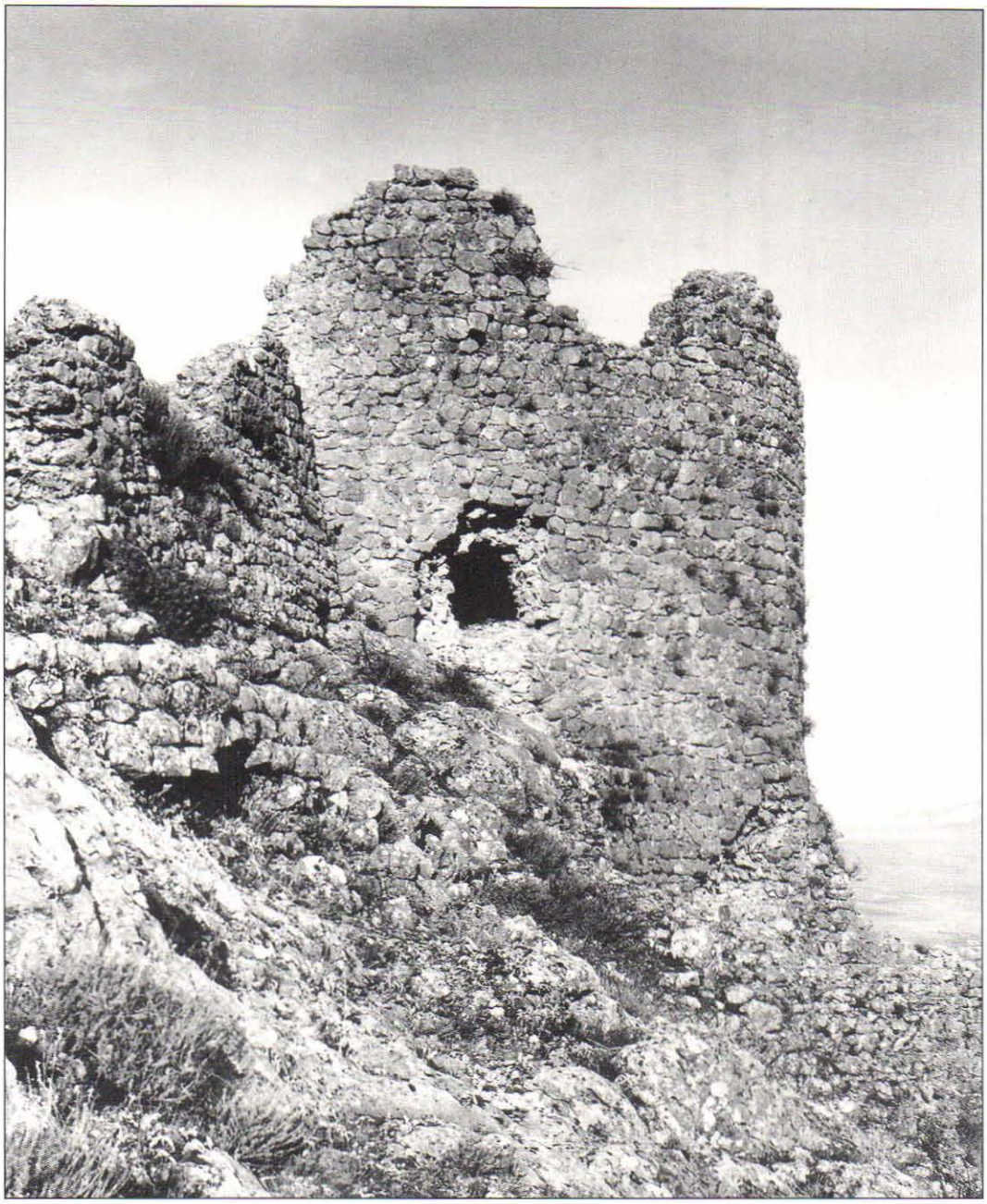

sl. 273. Okrugla kula na kasnosrednjovjekovnoj tvrđavi Travnik u Potravlju

6. Kako je tvrđava Travnik blizu Kotromanovića i Vindušića kuća u Potravlju, to se za nju u Potravlju ponekad rabe i nazivi Kotromanovića kula ili Vindušića grad. U kasnosrednjovjekovnim ispravama prvi put je spomenuta 1372. godine pod nazivom Travnik.

7. S. Gunjača 19, 24; A. K. Matas 4; A. J. Soldo 1; S. Zlatović 3.

sl. 274. Skupni nalaz kasnosrednjovjekovnih željeznih strelica s tvrđave Travnik u Potravlju

208. Ustića draga

sl. 275. Položaj gradine u Ustića dragi

1. Nalazište je na prostoru Dubrava, na rubu krške zaravni na kraju sjeverne strane Ustića drage, **sl. 275**.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s prostranim platoom polukružnog oblika. Plato je niskim nasipom utvrđen sa zapadne i sa sjeverne strane. Izrazito je krševit, obrastao niskim raslinjem s vrlo malo humusnog sloja. Po cijelom platou i bedemima gradine ima ulomaka prapovijesne keramike (nađena je i jedna tipična sjekirasata drška), a ima i ostataka kućnog ljepa. Na ovom je položaju pronađena polovica ručnog žrvnja s rupom u sredini.

3. Prapovijesno razdoblje (rano brončano i željezno doba?).

4. Ulomak žrvnja je slučajni nalaz iz 1970. godine, rekognosciranja 1988. godine.

5. MCK.

6. Na suprotnoj strani Ustića drage, na *Ribarskoj strani* (vidi kat. jed. br. 196.) je nekropola s tumulima. Gradina je danas iznad samog Peručkog jezera. Zapadno od gradine je veći prirodni bunar.

7. Neobjavljeno.

209. Veliki podi

1. Nalazište je na položaju Veliki podi, na međi Bitelića i Zasioka.

2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 25 m i visine oko 3 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima I. Marovića. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je dobro sačuvana.

7. I. Marović 16.

210. Veliki Rumin

1. Nalazište je na visoravni sjeverno od Velikog Rumina na Biteliću.

2. Na ovom položaju nalazi se skupina od osam kamenih gomila. Istraživanjem gomila pronađena je nekolicina keramičkih ulomaka i oštrica jednog trokutastog brončanog bodeža, **sl. 276**.

3. Prapovijesno razdoblje (rano brončano doba - cetinska kultura).

4. Probna istraživanja I. Marovića 1973. godine.

5. AMS.

6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.

7. I. Marović 16.

sl. 276. Tloris gomile 1 iznad Velikog Rumina i brončani trokutasti bodež iz groba 15

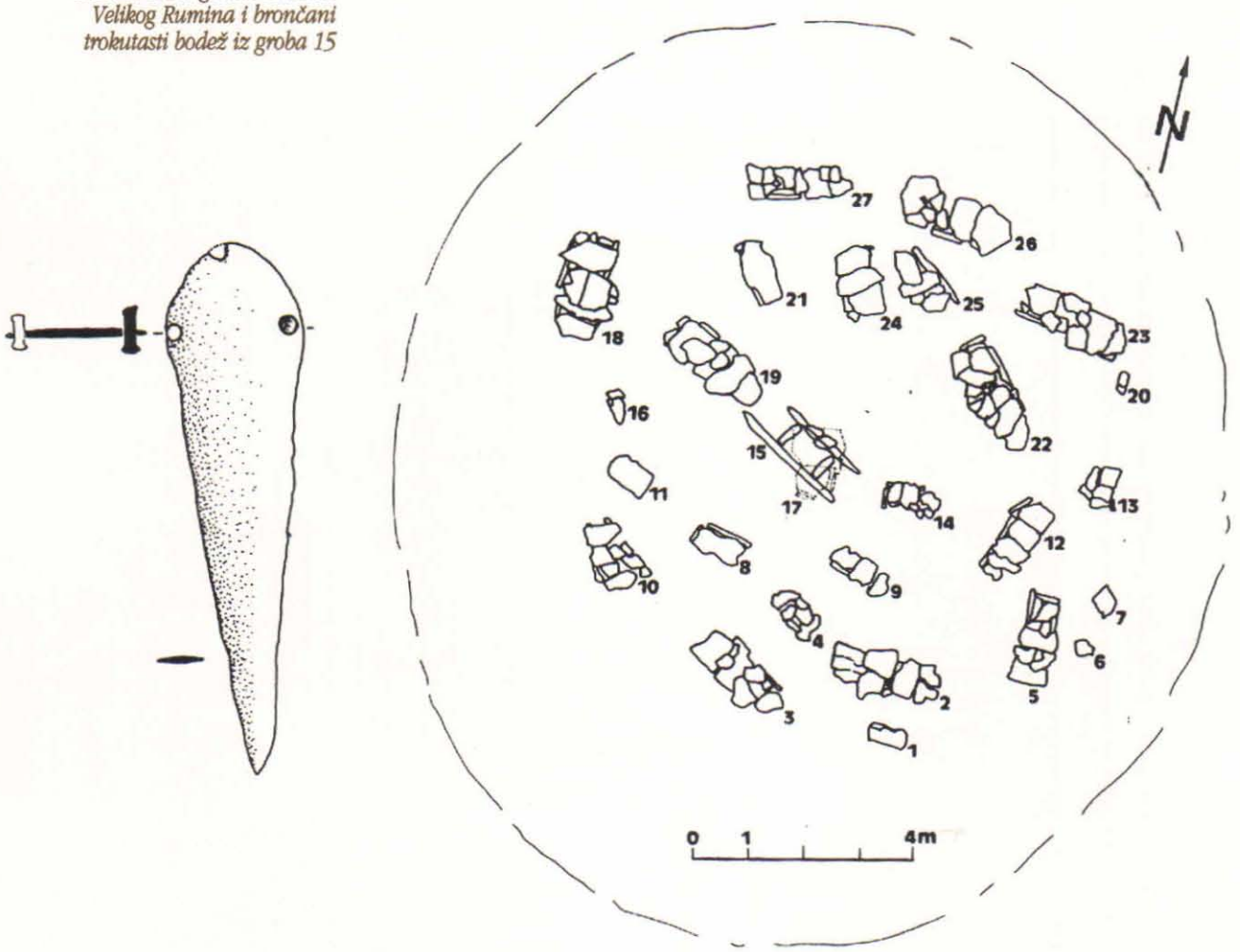

211. Vučjak

1. Nalazište je na uskoj zaravni na vrhu brdske kose (kota 465) zvane Vučjak u Hrvacama nedaleko od položaja Kučetine, na prostoru između Plišivice i rječice Karakašica.

2. Na ovom položaju pronađeno je tridesetak ulomaka kremenih nožića i strugala.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1958. godine.

5. MCK.

6. Svi nalazi su površinski.

7. A. Vuletić 3.

212. Vukov potok

1. Nalazište je na položaju Radanuše, na oranicama i u vinogradima uz južni rub jaruge zvane Vukov potok u Hrvacama, istočno od raskrižja za Zelovo i Bitelić.

2. Na ovom položaju oko 1953. godine gotovo u cijelosti je iskrčeno veće groblje od oko stotinjak grobova obloženih i pokrivenih pločama od muljike (uglavnom u vinogradu Branka Doljanina pok. Šimuna). Veliki broj tih ploča i danas se nalazi u ogradnom zidu vinograda. Neke od ovih ploča imaju na uglovima utore i po sredini urezane križeve. O nalazima u grobovima malo je poznato. Prema pričanju Vjekoslava Doljanina pok. Lovre koji je krčio grobove, u jednome je našao par naušnica, koje prema opisu odgovaraju jednojagodnim naušnicama. Na grobove se mjestimično i danas nailazi na oranici Anđe Doljanin ud. Šimuna.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1984. godine.

5. U MCK-u su prenesena četiri ulomka ploča od muljike s urezanim križevima.

6. Veći dio groblja je uništen krčenjem za vinograd i proširenjem ceste za Bitelić. Mogućnost istraživanja postoji na oranici Anđe Doljanin ud. Šimuna.

7. Neobjavljeno.

213. Zasiok (Sv. Ivan)

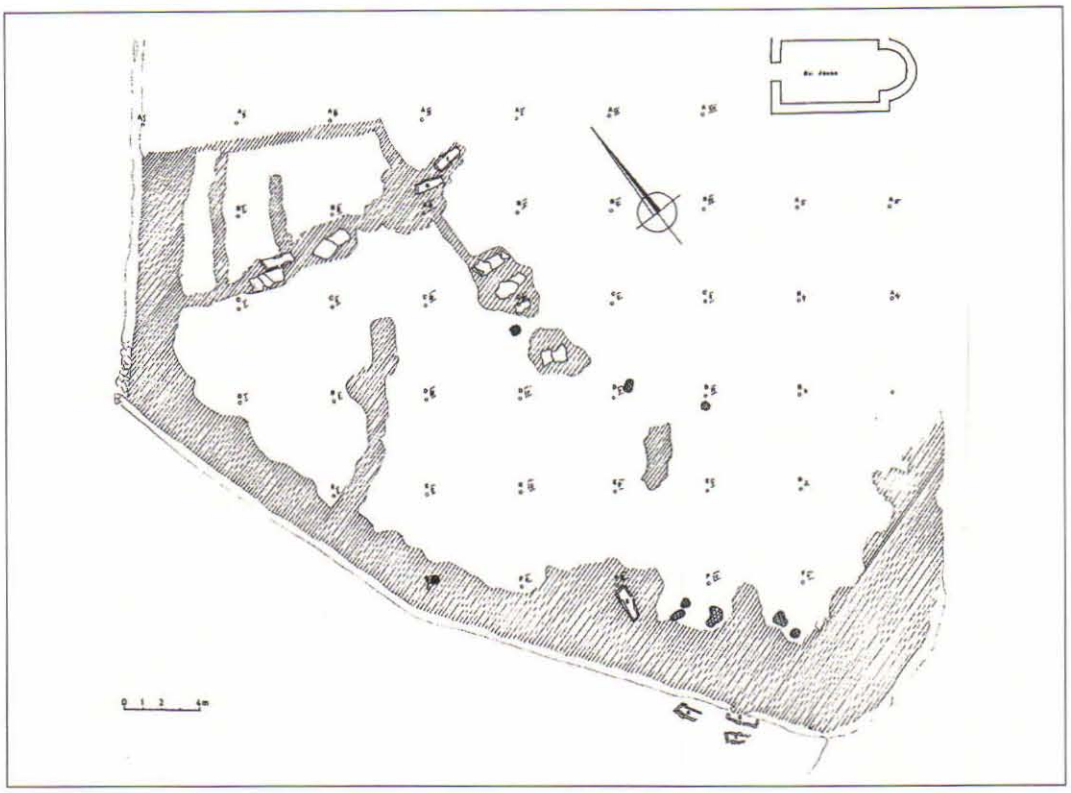

sl. 277. Tloris istraženih grobova kod crkve Sv. Ivana u Zasioku

1. Nalazište je na položaju crkvice Sv. Ivana u Zasioku.
2. Na ovom položaju, unutar ograđenog prostora uokolo crkvice otkopano je desetak grobova obloženih i pokrivenih pločama od vapnenca, **sl. 277**. U grobovima nije bilo nalaza.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1954. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema dokumentaciji u MHAS-u, istražen je vrlo mali dio ograđenog prostora.
7. Neobjavljeno.

214. Zjače

1. Nalazište je na položaju Zjače, u vinogradu Jakova Hrgovića Petrova na Biteliću.
2. Na ovom položaju nađen je jedan kameni bat.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalaz 1954. godine
5. AMS.
6. Bat je dobro sačuvan.
7. Neobjavljeno.

215. Župna kuća (Hrvace)

1. Nalazište je na položaju župne kuće u Hrvacama.
2. Na ovom položaju nađen je antički nadgrobni natpis *M. Varenusa*, veterana VII. legije (C. p. f.).
3. Antičko razdoblje (pol. 1. stoljeća).
4. Slučajni nalaz iz 1878. godine.
5. AZFS.
6. Natpis je nađen prigodom izgradnje župne kuće.
7. Aequum 1.

216. Žužino vrelo

1. Nalazište je na maloj glavičici istočno od Žužina vrela u Hrvacama, s desne strane ceste Sinj-Vrlika.
2. Na ovom položaju nađen je jedan antički natpis.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz prije 1880. godine.
5. AZFS.
6. Među antičkim natpisima neutvrđena porijekla, u AZFS-u za sada nije moguće izdvojiti onaj koji je pronađen na ovom položaju.
7. A. K. Matas 2.

IV. Grad Sinj

sl. 278. Antička stela sedmogodišnjeg dječaka C. Laberia uzidana u kuću R. Perkovića u Sinju

sl. 279. Zlatnik bizantskog cara Konstantina V. Kopronima iz Bajagića

Područje grada Sinja zauzima središnji dio nekadašnje Cetinske krajine. Na sjeveru je omeđeno područjem općine Hrvace, na istoku hrptom Kamešnice na kojoj je državna granica s područjem Republike Bosne i Hercegovine, i područjem općine Otok, na jugu graniči s područjem općine Trilj, a na zapadu s područjem općinâ Dicmo i Donji Muć. Znatan dio sinjskog prostora je obradivo zemljište pa je zemljoradnja osnovna gospodarska grana. Područje grada Sinja ima i značajan prometni položaj, pa je ta činjenica u sprezi s onom gospodarskom uvjetovala veći njegov značaj, a time i veći broj arheoloških nalazišta i nalaza na ovom prostoru. Na sreću, tek za manji dio danas ne raspolažemo pouzdanim podacima o mjestu njihova nalaza, a odnose se uglavnom na antičke kamene spomenike nekada ugrađene u sinjske kuće, ali i u kuće okolnih naselja. Tako, primjerice, F. Bulić 1900. godine u Sinju bilježi danas zagubljeni nadgrobni natpis *C. Statia Syriaca* nekad ugrađen u kuću Marović (F. Bulić 32), a na kući Grabovac (u ul. fra I. Markovića) sve donedavno je stajao ulomak antičkog natpisa. Navodno je pronađen na obližnjem sinjskom Gradu. Prije petnaestak godina ovaj je ulomak nabavljen za MCK. Dva antička spomenika nalaze se i danas ugrađena u kuće Kažimira Tomaševića i Romana Perkovića. Na staroj kući K. Tomaševića (u ul. Serdara Tomaševića) uzidan je manji ulomak kvalitetno isklesane antičke arhitektonske dekoracije, a na kući R. Perkovića (u Vrličkoj ulici) uzidana je vrlo dobro sačuvana portretna stela sedmogodišnjeg dječaka *Gaja Laberija* (J. Medini 2, **sl. 278**). Za jedan od ovih spomenika ne može se pouzdano utvrditi mjesto nalaza. Vrlo je vjerojatno da su neki od njih donešeni i s nedalekih značajnijih antičkih nalazišta na Čitluku i Gardunu, a da je građevinski materijal s ovih nalazišta doista rabljen za gradnju kuća u Sinju, potvrđuju stariji zapisi Ivana Lovrića i Ivana Katalinića. Prema podacima Ivana Katalinića iz 1835. godine, oko šezdesetak rimskih i mletačkih natpisnih kamenih spomenika ugrađeno je u temelje današnje crkve Gospe Sinjske u vrijeme njene obnove nakon potresa 1769. godine. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća nekoliko arheoloških spomenika, bez pouzdanih podataka o mjestu nalaza, pronađeno je i u Bajagiću. Tako, primjerice, iz Bajagića F. Bulić u zbirci Alberta Pavlovića u Sinju 1884. bilježi nalaz jednog ulomka rimskog nadgrobnog natpisa i zavjetnog reljefa Silvana, i triju nimfa (F. Bulić 4), a na danas nepoznatoj njivi Nikole Miloša 1898. godine nalaz donjeg desnog ugla antičkog natpisa, kasnije uzidanog u ogradni zid balature župske kuće u Bajagiću (F. Bulić 37). Ni jedan od ovih antičkih nalaza iz Bajagića danas nije sačuvan. F. Bulić, nadalje, 1905. godine u Bajagiću bilježi nalaz dviju sjekira od diabaza (jedna dobro sačuvana dužine 16 cm i druga iz dva dijela ukupne dužine 14 cm). Danas se nalaze u AMS-u (F. Bulić 47). U istom muzeju danas se čuva i jedan zlatnik Konstantina V. Kopronima, **sl. 279**, nađen također u Bajagiću 1929. godine (A. Milošević 3). S obzirom na nalaz grobova ranog srednjeg vijeka uz istočni rub današnjeg seoskog groblja, moguća je pretpostavka da iz jednog od ranije uništenih grobova s ovog nalazišta potječe i ovaj zlatnik. Jedan zlatnik istog cara s nepoznatog nalazišta nalazi se i kod gđe. Smilje Tripalo u Sinju. Na prostoru grada Sinja je i jedno od najznačajnijih antičkih središta na cijelom cetinskom području uopće - *Colonia Claudia Aequum* na Čitluku, a ta je činjenica rezultirala velikim brojem pojedinačnih antičkih nalaza na vrlo širokom prostoru uokolo ovoga antičkog grada. U ovoj topografiji, naravno, sve ove nalaze nisam navodio, jer se uglavnom radilo o pojedinačnim nalazima antičkog novca ili keramičkih ulomaka. Pri odabiru za ovu topografiju pak, ograničio sam se samo na one položaje koji dosadašnjim nalazima upućuju na značajnije rezultate u planiranju narednih arheoloških istraživanja.

Danas poznata arheološka nalazišta područja grada Sinja su:

217. Bajagićko groblje, **218.** Balajića gomila, **219.** Bare (Lučane), **220.** Bekanova gradina, **221.** Bukovik, **222.** Bukva, **223.** Buljani, **224.** Crkvin, **225.** Čačijin dolac, **226.** Čitluk, **227.** Ćemer, **228.** Domazetov dolac, **229.** Donje ili Malo šematorije, **230.** Đipalova kosa, **231.** Efendići, **232.** Fratarka, **233.** Gaj (Brnaze), **234.** Gašparovac, **235.** Gluvine kuće, **236.** Gljevačko groblje, **237.** Gorućica, **238.** Gomelice, **239.** Gomila kod brista, **240.** Grad, **241.** Grčići, **242.** Gulići, **243.** Han, **244.** Ivkovića glavica, **245.** Jelinčići, **246.** Jojine kuće, **247.** Jukića gradina (Zelovo), **248.** Jukići (Zelovo), **249.** Jurele, **250.** Kamenje (Bajagić), **251.** Klačine, **252.** Klarići, **253.** Klarić-Kukuz, **254.** Klašnjevac, **255.** Kongor, **256.** Kraljeva ograda, **257.** Križ, **258.** Križanci, **259.** Kuća Britvić (Turjaci), **260.** Kuća D. Dalbelo, **261.** Kuća D. Tripalo, **262.** Kuća Grabovac, **263.** Kuća P. Žanko, **264.** Kuća S. Čelik, **265.** Kuća Š. Čovića, **266.** Kuća Š. Marića, **267.** Kuća T. Barača, **268.** Kukuzova glavica, **269.** Kula, **270.** Kupnjača, **271.** Lopate, **272.** Luščić, **273.** Maganjići, **274.** Maleševa draga, **275.** Maleševa greda, **276.** Markovača, **277.** Masovčića brig, **278.** Matići, **279.** Međine i Pelimovac, **280.** Mostine, **281.** Obor U. Dalbela, **282.** Okruglo (Radošić), **283.** Općinska lokva, **284.** Oranica A. Smolje, **285.**

Oranica J. Žmire, **286.** Pavića nebesa, **287.** Penića njivice, **288.** Petrada, **289.** Plišivica, **290.** Pod gredom, **291.** Pod peći, **292.** Podi (Obrovac Sinjski), **293.** Poljakove kuće, **294.** Priorice, **295.** Put Ruduše, **296.** Radašuša, **297.** Razorina, **298.** Ruduša, **299.** Rust, **300.** Saratlijina gomila, **301.** Smoljina gradina, **302.** Stonožića glavica, **303.** Suhač, **304.** Suhač (Dolac), **305.** Šabići, **306.** Šibenica, **307.** Šimići, **308.** Šišova glavica, **309.** Šošine kuće, **310.** Šošin vinograd, **311.** Šušanj, **312.** Tomaševića draga, **313.** Tomići, **314.** Tripalov voćnjak, **315.** Tripaluša, **316.** Trg Kralja Tomislava, **317.** Vidurinovke, **318.** Vinograd J. Radića, **319.** Visoka, **320.** Vršci, **321.** Vukov dočić, **322.** Žankova glavica, **323.** Živalji, **324.** Župna kuća (Bajagić).

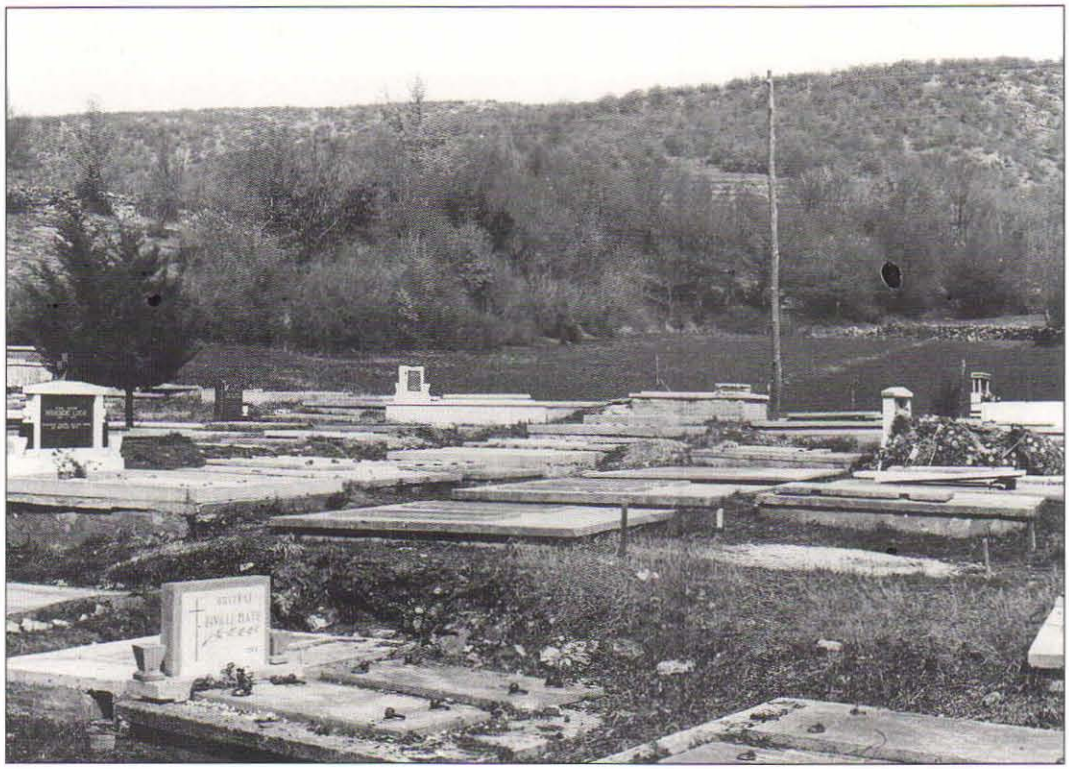

217. Bajagićko groblje

sl. 280. Položaj ranosrednjovjekovnog groblja na položaju Banova draga kod seoskog groblja u Bajagiću

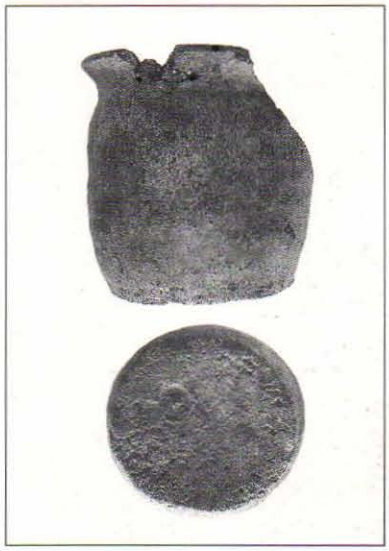

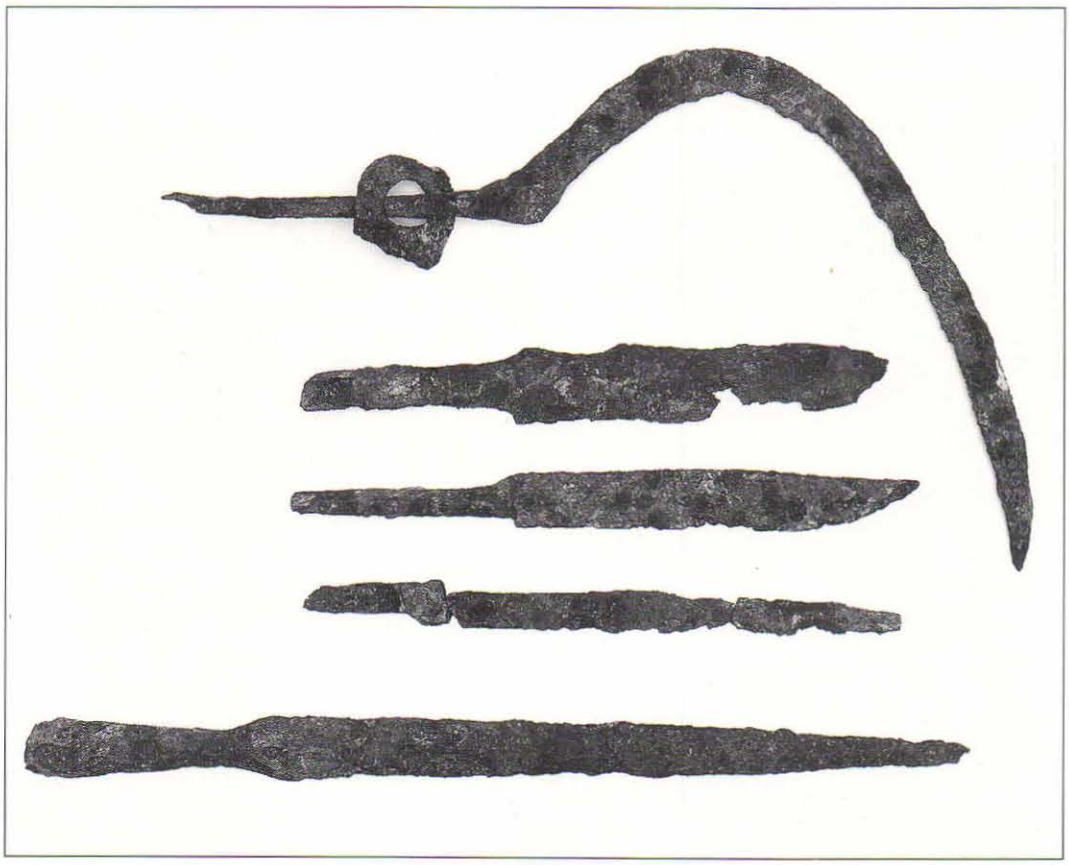

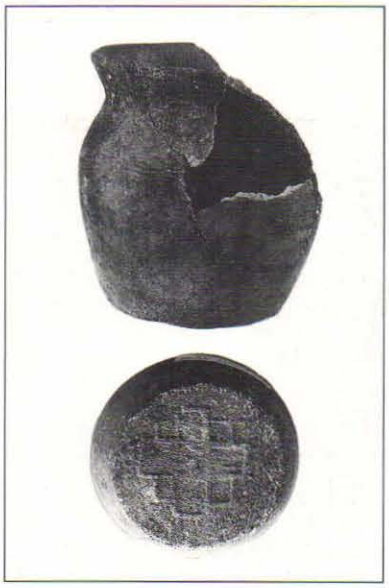

sl. 281. Keramičke ranosrednjovjekovne posude iz grobova u Bajagiću

sl. 282. Dio ranosrednjovjekjovnih željeznih nalaza iz grobova u Bajagiću

1. Nalazište je na Baraćevoj njivi, na položaju Banova draga, uz istočnu stranu seoskog groblja i župnu crkvu Sv. Nikole Putnika u Bajagiću, **sl. 280**.

2. Na ovom položaju pronađeno je više skeletnih grobova obloženih i pokrivenih pločama od muljike. U grobovima su pronađeni različiti prilozi (keramičke posude **sl. 281**, strelice, ostruge, noževi, koplja, srpovi, **sl. 282**). Pouzdanijih podataka o položaju priloga u grobovima nema.

3. Ranosrednjovjekovno razdobje.

4. Slučajni nalazi 1971.-1980. godine.

5. AZFS, MCK.

6. Grobovi su nađeni i uništeni prigodom proširenja seoskog groblja. U listopadu 1997. godine, kod gosp. Ivana Žanka iz Sinja vidjeli smo jedan zlatnik Konstantina V. Kopronima, za koji nam je rečeno da je nađen u grobu kod seoskog groblja Sv. Nikole Putnika u Bajagiću.

7. A. Milošević 3, 43.

218. Balajića gomila

sl. 284. Keramičke posude iz Balajića gomile u Bajagiću, rano brončano doba

sl. 283. Ranosrednjovjekovna jednojagodna brončana naušnica iz prapovijesne Balajića gomile u Bajagiću

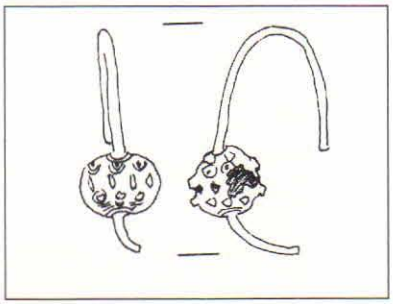

1. Nalazište je na položaju Balajića gomila, nedaleko od Šustinih kuća u Bajagiću.

2. Na ovom položaju nalazila se veća prapovijesna kamena gomila. Prekopavanjem gomile u rastresitu materijalu nasipa pronađena je jedna jednojagodna brončana naušnica, **sl. 283**. U gomili su pronađene i četiri prapovijesne keramičke posude (tri mala vrča i jedna čaša, **sl. 284**). Jedan vrč je ukrašen trostrukom urezanom cik-cak linijom ispunjenom bijelom inkrustacijom.

3. Prapovijesno (rano brončano doba - cetinska kultura) i srednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1961. godine.

5. MCK.

6. Gomilu je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca. Položaj nalaza keramičkih posuda u gomili nije poznat.

7. I. Marović 12, 16; I. Marović - B. Čović 1; A. Milošević 5.

219. Bare (Lučane)

sl. 285. Srednjovjekovno groblje na položaju Bare u Lučanima

sl. 287. Nalazi iz ranosrednjovjekovnog groba na položaju Bare u Lučanima

sl. 286. Ranosrednjovjekovni grob na položaju Bare u Lučanima

sl. 287. Nalazi iz ranosrednjovjekovnog groba na položaju Bare u Lučanima

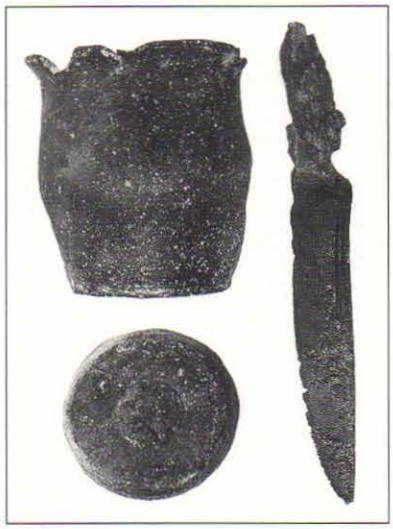

1. Nalazište je u predjelu Bare, na položaju Brižina, nedaleko od kuće Nikole Vučemila pok. Stipana u Lučanima, **sl. 285.**

2. Na ovom položaju istraženo je groblje s 25 grobova, obzidanih i pokrivenih pločama od muljike, **sl. 286**. Uz skelete, u nekoliko grobova kao grobni prilozi pronađene su keramičke posude i željezni noževi, **sl. 287**. Dva su groba na donožnim pločama imala urezane križeve.

3. Ranosrednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje

4. Slučajni nalazi iz 1970. i 1979., zaštitna istraživanja A. Miloševića 1981. i 1983. godine.

5. AZFS, MCK.

6. Po završetku ovih istraživanja ploče grobova i osteološki ostaci su uklonjeni, a teren poravnat.

7. A. Milošević 7, 43.

220. Bekanova gradina

1. Nalazište je na istočnom rubu Turjačkih poda prema Sinjskom polju iznad zaseoka Budimir-Bekan u Turjacima, na malom uzvišenju zvanom Bekanova gradina.

2. Na ovom položaju ostaci su gradine utvrđene masivnim bedemom sa zapadne, sa sjeverne i s istočne strane. Južni rub gradine branjen je liticama i strminom terena. Probnim istraživanjem uz istočni rub platoa gradine pronađeno je više ulomaka keramičkih prapovijesnih posuda.

3. Prapovijesno (kasno brončano i starije željezno) razdoblje.

4. Rekognosciranja i sondiranja 1985. godine.

5. MCK.

6. Bedemi gradine su znatno obrušeni, s brojnim ulomcima keramičkih posuda.

7. Neobjavljeno.

221. Bukovik

1. Nalazište je na vrhu izdvojenog brda (kota 863) na predjelu Bukovik u kanjonu Sutine, sjeverozapadno od zaseoka Đipalo u Lučanima.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s dva nivoa utvrđenja. Gornji plato je veći, ovalnog je oblika i utvrđen kamenim nasipom sa svih strana, **sl. 288**. Donji plato je nešto manji, polukružnog je oblika, a s gornjim platoom je spojen na njegovoj sjeveroistočnoj strani. Donji plato je utvrđen polumjesečastim podzidom. Po kamenom nasipu gornjeg platoa i obrušenom podzidu donjega ima više ulomaka keramičkih posuda.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1988. godine.

5. MCK.

6. Gradina dominira cijelim prostorom Lučana. Strateški osigurava prirodni prijelaz iz Cetinske krajine kroz kanjon Sutine prema Muću. Oba su platoa gradine zatravnjena i obrasla niskim raslinjem. Na ovom položaju Ć. Kalebić pretpostavlja srednjovjekovni Stolac koji se spominje u Zvonimirovoj darovnici iz 1078. godine.

7. Neobjavljeno.

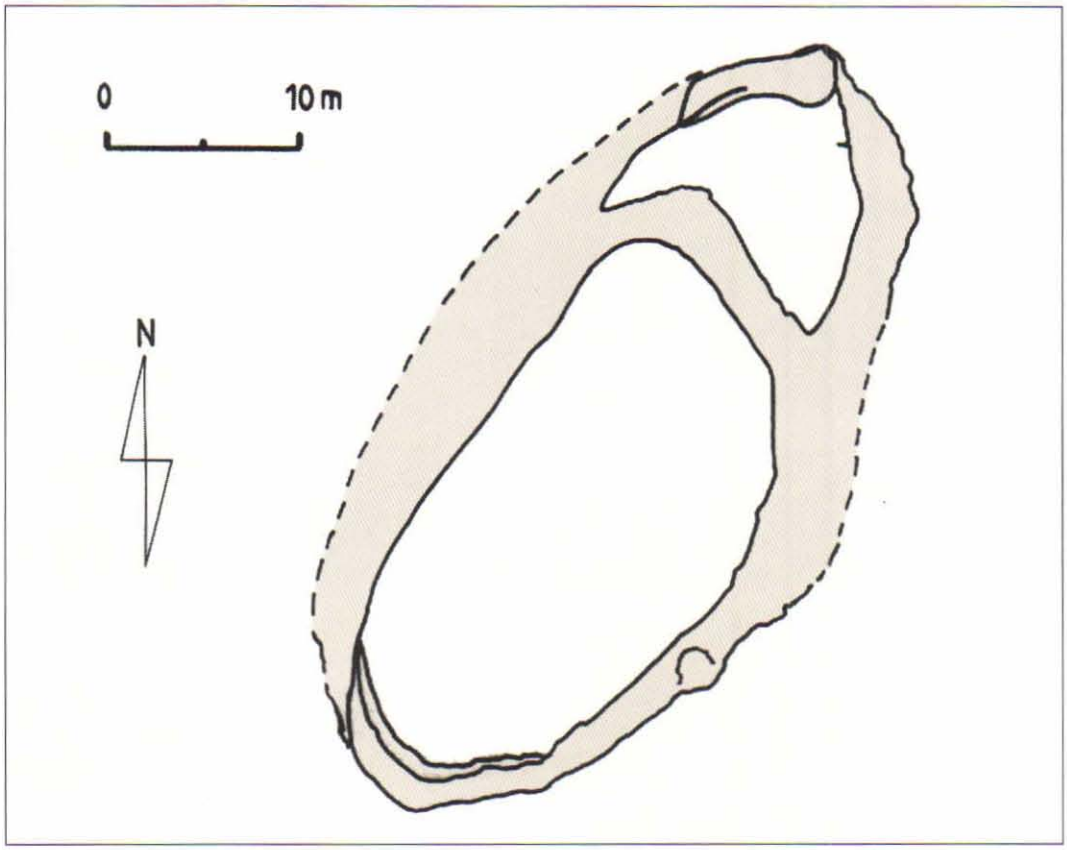

sl. 288. Tloris prapovijesne gradine Bukovik u Lučanima

222. Bukva

1. Nalazište je kod bunara zvanog Bukva na putu za Čitluk u Karakašici.

2. Na ovom položaju nađen je počasni natpis dvaju duovira *Aequuma,* a sadrži podatke o gradnji portika i triklinija nekom božanstvu u *Aequumu.*

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1879. godine.

5. AZFS.

6. Iz sadržaja natpisa nije jasno odnosi li se ova gradnja na gradsko ili izvangradsko područje, što za ovu arheološku topografiju, ako je natpis nađen *in situ,* nije beznačajno. Moguća je i pretpostavka da je natpis na ovaj položaj donesen iz grada u vrijeme gradnje bunara (19. stoljeće).

7. *Aequum* 2; M. Suić 2.

223. Buljani (Obrovac)

1. Nalazište je nedaleko od kuće Stipana Buljana i zaseoka Živalji u Obrovcu.

2. Na ovom položaju nalazilo se nekoliko kamenih gomila. U najvećoj od njih otkopan je grob u kojemu je uz skelet bio jedan trianguarni brončani bodež sa sačuvanim dijelom okova drške, **sl. 289**.

3. Prapovijesno razdoblje (srednje brončano doba - cetinska kultura).

4. Slučajni nalaz iz 1958. godine.

5. MCK.

6. Gomilu je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca. Pouzdaniji podaci o izgledu groba i okolnostima nalaza bodeža nisu poznati.

7. I. Marović 16; I. Marović - B. Čović 1.

sl. 289. Brončani prapovijesni bodež iz gomile u zaseoku Buljani u Obrovcu

224. Crkvin

1. Nalazište je na položaju Crkvin, uz istoimeni bunar na zapadnom rubu Sinjskog polja istočno od zaseoka Perići i Vlastelice u Turjacima.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci veće građevine, a na susjednim oranicama brojni su ulomci antičke keramike, tegula i amfora. Nađeno je i nekoliko brončanih novčića iz 4. stoljeća. Prema usmenim podacima S. Gunjače, na ovom položaju je bilo i grobova kasnog srednjeg vijeka.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1978. godine.

5. MCK.

6. S. Gunjača je na ovom položaju provodio probna istraživanja da bi opravdao svoj boravak u Sinju u vrijeme prijenosa Muzeja hrvatskih spomenika iz Knina u Sinj. O tome je slao krivotvorena izvješća u Zagreb. Prigodom tih istraživanja otkopao je nekoliko grobova kasnog srednjeg vijeka obloženih pločama od muljike, ali bez nalaza. Ove podatke donosim prema usmenom priopćenju S. Gunjače.

7. S. Gunjača 8.

225. Čačijin dolac

1. Nalazište je na krševitoj zaravni uz prtinu prema Ruminu, oko 300 m sjeverozapadno od škole u Čačijinom docu.

2. Na ovom položaju su u dva dijela vrlo dobro sačuvane kolotečine antičke ceste (ukupna sačuvana dužina je oko 180 m). Razmak između spurila je 0,76 m.

3. Antičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1981. godine.

5. Nema nalaza.

6. Cesta se od Čačijinog doca spušta prema Cetini (prema utoku Vojskave, desni pritok Cetine), i vjerojatno predstavlja ostatak antičke ceste od Čitluka (*Aequuma*) prema Livanjskom polju.

7. Neobjavljeno.

226. Čitluk

1. Nalazište je u dijelu sela Čitluk, na prostoru između osnovne škole i Matića kuća, te puta za Demerovac i crkve Sv. Franje.

2. Na ovom prostoru ostaci su antičke kolonije *Aequum* (COLONIA CAVDIA AEQVVM ili AEQVVITAS). Perimetar gradskih bedema zatvara prostor pravokutnog oblika veličine

sl. 290. Dva zaglavna kamena s luka gradskih vrata Aequuma

sl. 291. Skulptura božice Fortune
sl. 292. Nadgrobni natpis Neviena Seneke, dekuriona, edila i duovira Aequuma

sl. 293. Kamena ikona s prikazom "Podunavskih konjanika"

420x270 m, s naknadno dograđenim i utvrđenim gradskim prostorom uz istočne bedeme, **sl. 85**. Dograđeni gradski prostor je nepravilne četvrtaste osnove još neutvrđene veličine. Od objekata u sklopu gradskih bedema istražena su samo južna gradska vrata utvrđena s po dvije kule (unutrašnjom četvrtastog oblika i vanjskom kružnog oblika, **sl. 84**). Sudeći po današnjoj konfiguraciji tla na prostoru nekadašnjega grada, može se pretpostaviti da se grad prema zapadu terasasto spuštao. Utvrđen je ulični raster i položaj gradskog trga (foruma) s kapitolijem, terme i nekoliko izdvojenih gradskih objekata prvenstveno kultne namjene. Tu je, počevši od polovice 19. stoljeća, pronađen veliki broj važnih arheoloških spomenika (reljefne i trodimenzionalne skulpture, **sl. 6, 35, 36, 83, 290, 291,** javni, zavjetni i nadgrobni natpisi, **sl. 292,** arhitektonska dekorativna plastika, keramičke i staklene posude, tri ostave novca s više od 500 primjeraka, te mnoštvo drugih pojedinačnih nalaza, **sl. 293, 294, 295**). Na prostoru sjeveroistočno od gradskih bedema utvrđeni su i ostaci suburbane arhitekture. Gradska nekropola još nije pronađena. *Aequum* je imao vodovod koji je grad opskrbljivao vodom s desetak kilometara udaljenog izvora Peruče, **sl. 70**. Glavnina arheoloških nalaza pripada klasičnom antičkom razdoblju. U gradu do danas nije pronađeno *starokršćan*skih ostataka. Iz Čitluka potječe jedna ranosrednjovjekovna slavenska lavolika brončana matrica, **sl. 8**, a uz gradske bedeme *Aequuma* sa sjeverne strane pronađeni su i ostaci arhitekture 12. stoljeća. Na nekadašnjem gradskom prostoru, prigodom zaštitnih istraživanja, na više su položaja pronađeni i grobovi kasnog srednjeg vijeka.

3. Antičko, ranosrednjovjekovno, srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi od polovice 19. stoljeća, zaštitna istraživanja A. K. Matasa 1860., I. Tonkovića (F. Bulića) 1884., A. P. Mišure 1911., M. Abramića 1913., B. Gabričevića 1960. i 1966., A. Miloševića 1981., 1986. i 1988. godine.

5. AMS, AZFS, MCK, AMZ.

6. Usprkos svim do sada provedenim istraživajima na položaju ovog antičkog grada danas nema nikakvih vidljivih ostataka. Za topografske podatke o starijim pojedinačnim antičkim nalazima unutar grada i u njegovoj najbližoj okolici, upozoravamo osobito na radove fra. Nikole Gabrića (N. Gabrić 1, 7).

7. M. Abramić 3, 4, 5, 6; Aequum 1; F. Bulić 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 23, 30, 31, 49; N. Cambi 6, 7, 9; A. Fortis 1, 2, 3; B. Gabričević 1, 2, 9, 11; N. Gabrić 1, 7; A. Jadrijević 2; F. Kenner 1; I. Lovrić 1; I. Marović 7; A. K. Matas 1, 2; Š. Milinović 1, 2, 3; A. Milošević 1, 2, 5, 14, 20, 25, 27, 30; P. Milošević 1; A. P. Mišura 1; C. Patsch 6; I. J. Pavlović-Lučić 1, 2, 3; E. Reisch 1; A. Rendić-Miočević 1; D. Rendić-Miočević 4; M. Suić 2; D. Tudor 1.

sl. 295. Brončana figurica kućnog božanstva (?)

sl. 294. Brončana figurica Heraklа

227. Ćemer

1. Nalazište je na položaju Ćemer sa zapadne strane sinjskog Grada nedaleko od kuće Brajnović.

2. Na ovom položaju nalazili su se ostaci zidova, a među njima i luk u razini zemlje. Uokolo je bilo nekoliko nadgrobnih ploča. Opisujući antičke ostatke u Sinju, na ovom položaju A. Fortis i I. Lovrić donose i podatke o ostacima vodovoda i temeljima građevina, te natpisima i hramu uklesanom u živoj stijeni.

3. Antičko, kasnoantičko (?) i kasnosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Prema podacima A. Fortisa i I. Lovrića iz 18. stoljeća, S. Gunjače iz 1949. godine, i usmeno pripćenje S. Gunjače.

5. Nema nalaza.
6. Ovim ostacima danas nema traga. Ili su negdje zatrpani ili uništeni novogradnjama posljednjih desetljeća.
7. A. Fortis 1, 2, 3; I. Lovrić 1; B. Gabričević 12; S. Gunjača 8.

228. Domazetov dolac

1. Nalazište je na položaju Domazetov dolac u Ćurlinima, na sjevernom rubu Sinja, ispod stepeništa kuće Stipana Titlića.
2. Na ovom položaju pronađen je jedan (dužine 1,80 m) grob obzidan i pokriven kamenim pločama. Uz ostatke skeleta jednog pokojnika (žena od oko 60 godina), u grobu su nađene dvije staklene posude (boca i čaša) i jedna obrađena kamena pločica, **sl. 296**.
3. Kasnoantičko razdoblje (4.-5. stoljeće).
4. Slučajni nalaz iz 1982. godine.
5. MCK.
6. Na ovom položaju nije pronađeno još grobova, pa se može pretpostaviti da se radi o osamljenom ukopu što za razdoblje kasne antike na cetinskom području nije rijetkost.
7. Neobjavljeno.

sl. 296. Nalazi iz kasnoantičkog groba s položaja Domazetov dolac

229. Donje ili Malo šematorije

1. Nalazište je u jarugi južno i zapadno od seoskog groblja i župne crkve Sv. Kate u Lučanima, na položaju zvanom Donje ili Malo šematorije.
2. Prema pričanju mještana, na ovom položaju također ima grobova. Teren je potpuno obrastao, a nekoliko obložnih ploča grobova vidljivo je u razini zemlje.
3. Srednjovjekovo (?) razdoblje.
4. Rekognosciranja 1981. godine.
5. Nema nalaza.
6. Groblje je na blagoj padini, pa teren postupno erodira.
7. Neobjavljeno.

230. Đipalova kosa

1. Nalazište je na položaju Đipalova kosa u Zasutini, u Lučanima.
2. Prema pričanju mještana, na ovom položaju ima grobova obzidanih i pokrivenih pločama od muljike.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1981. godine.
5. Nema nalaza.
6. Groblje je na padini brijega, pa je nekoliko grobova erozijom oštećeno. Nekoliko izmještenih obložnica grobova i danas je vidljivo.
7. Neobjavljeno.

231. Efendići

1. Nalazište je na oranicama zapadno od Efendića kuća prema Cetini u Obrovcu Sinjskom.
2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda (jedan ulomak ukrašen girlandama i točkastim ubodima, **sl. 297**), nekoliko ulomaka antičke keramike i polovica antičkog brončanog pojasnog privjeska.
3. Prapovijesno i antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi oko 1970. godine.
5. MCK.

6. Na nalazištu je bilo pronađeno više ulomaka, ali ih je u MCK dospjelo samo nekoliko. Prema podacima N. Gabrića iz 1956. godine, nedaleko od zaseoka Efendić mještani su prekopali veću kamenu gomilu i u njoj našli jednu vrlo dobro obrađenu kremenu strelicu i još dva kremena ulomka. Kremena strelica je ukradena iz AZFS-a 1961. godine.

7. Neobjavljeno.

sl. 297. Ulomci keramičkih posuda s položaja kod Efendića kuća u Bajagiću

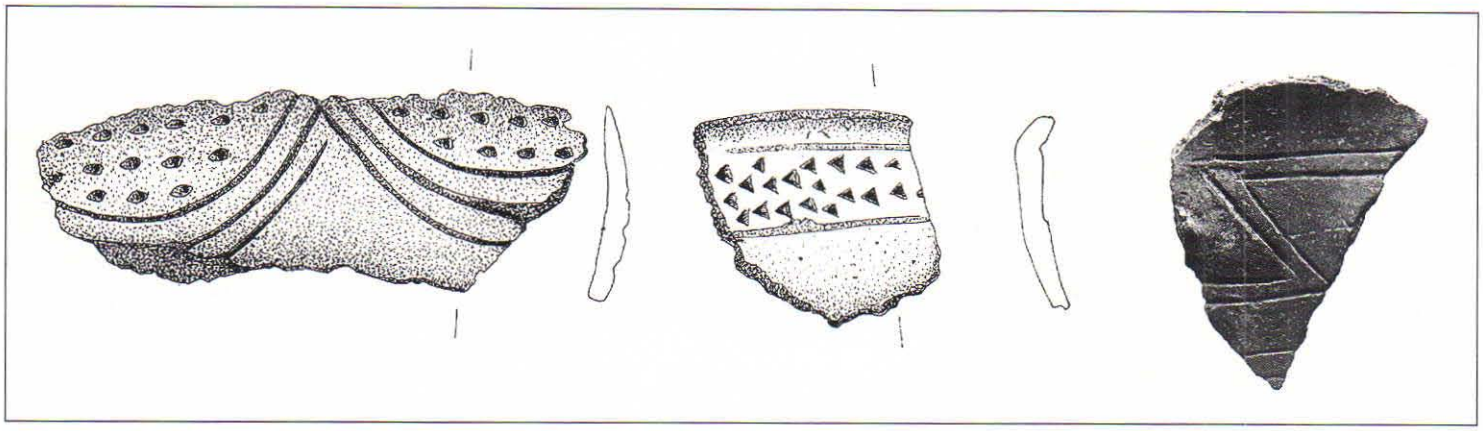

232. Fratarka

1. Nalazište je na jugozapadnom uglu njive zvane Fratarka (nekada u posjedu Franjevačkog samostana u Sinju, a danas prostor tzv. Novog naselja u Sinju).

2. Na ovom položaju bilo je otkopano nekoliko grobova obloženih i pokrivenih pločama od muljike.

3. Antičko i srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Za nalaz grobova, prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. Drugih podataka o nalazištu nema. Ostacima grobova danas nema traga. Na prostoru Fratarke, na pobliže neodređenom položaju nađen je i jedan rimski denar, slučajni nalaz oko 1960. godine. Danas je u MCK-u, **sl. 298**.

7. S. Gunjača 8.

sl. 298. Rimski srebrni republikanski novac s Fratarke u Sinju

233. Gaj (Brnaze)

1. Nalazište je na položaju Gaj iznad zaseoka Tomaševići na međašnjem području Sinja i Brnaza.

2. Na ovom položaju u maloj keramičkoj posudi nađena je ostava od oko 120 primjeraka antičkog brončanog novca. Ostava je sadržavala monete Valentiniana II, Teodozija i Arkadija.

3. Kasnoantičko razdoblje (kraj 4. i početak 5. stoljeća).

4. Slučajni nalaz iz 1903. godine.

5. AMS, AZFS.

6. Ostavu je pronašao Jozo Tomašević. Za AMS je nabavljeno 66 komada novca, a od preostalog dijela koji je razdijeljen, dio je dospio u AZFS.

7. F. Bulić 41.

234. Gašparovac

1. Nalazište je na otočiću Gašparovac na rijeci Cetini između Bajagića i Čitluka.

2. Na ovom položaju *i danas se vide zidine i nalaze se pri iskopavanju zemljane žare.*

3. Neodređeno.

4. Prema podacima Ć. Kalebića iz 1929. godine.
5. Nepoznato.
6. Na ovom položaju Ć. Kalebić ubicira i *Vlassini Otoch de Cetina*, kako stoji u jednoj darovnici iz 1341. godine.
7. Ć. Kalebić 1.

235. Gluvine kuće

1. Nalazište je na padini brijega, uz rub polja u Glavicama "Iza grede" kod Gluvinih kuća.
2. Na ovom položaju je manje srednjovjekovno groblje s 14 grobova, od kojih jedan pripada ranosrednjovjekovnom, a ostali srednjovjekovnom razdoblju. Grobovi su obloženi, pokriveni i popođeni pločama od muljike, **sl. 104**. Na nekoliko uzglavnih i donožnih ploča grobova bili su urezani križevi. Kao prilozi u grobovima je, uz ostalo, pronađeno nekoliko tipova naušnica, prstenja i jedna keramička posuda.
3. Ranosrednjovjekovno i srednjovjekovno razdoblje.
4. Istraživanja MHAS-a (Maja Petrinec) i MCK-a (Vedrana Gašparac-Gunjača) 1996. godine.
5. MCK.
6. Najzanimljiviji ranosrednjovjekovni grob na ovom groblju oštećen je prigodom ukopa stupa električne mreže.
7. Neobjavljeno.

236. Gljevačko groblje

1. Nalazište je ispred današnjeg seoskog groblja na Gljevu.
2. Na ovom položaju nalazi se prapovijesna gomila promjera oko 15 m, a na njoj jedan sljemenjak i devet nadgrobnih ploča, **sl. 299**. Tri nadgrobne ploče su ukrašene (rozete, ljiljan, polumjesec).
3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. I gomila i kasnosrednjovjekovni grobovi su neoštećeni.
7. S. Gunjača 8.

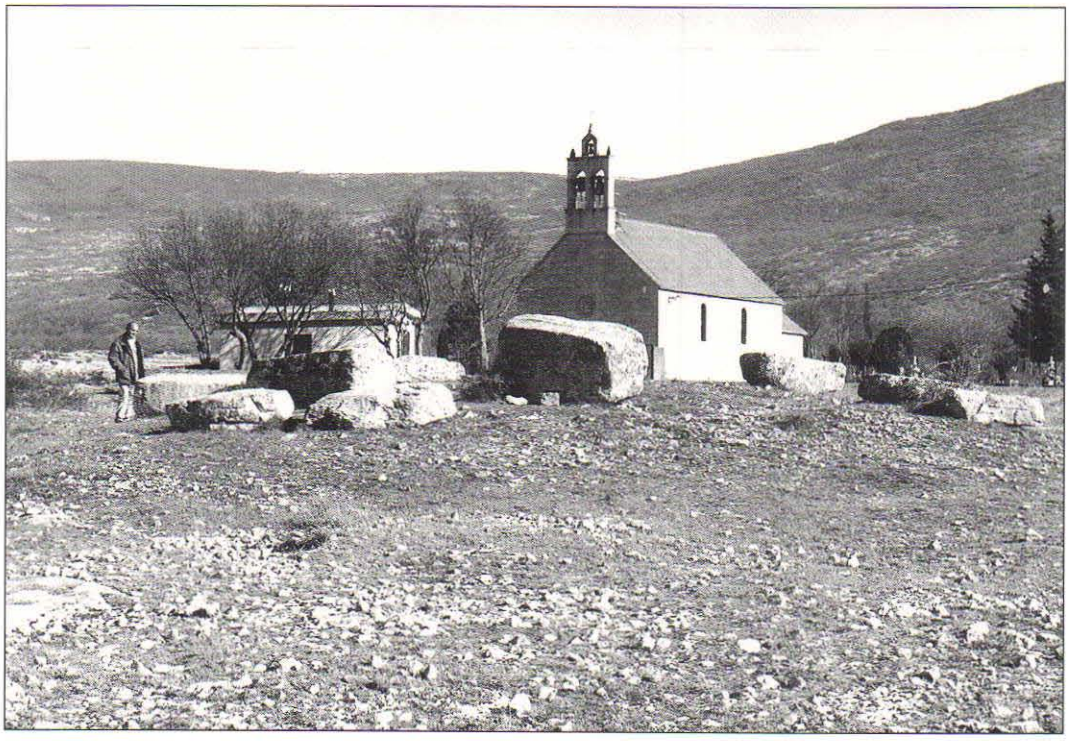

sl. 299. Kasnosrednjovjekovni grobovi na prapovijesnoj gomili kod seoskog groblja na Gljevu

237. Goručica

1. Nalazište je u koritu potoka Goručica u predjelu Ruduše u Sinju.
2. Na ovom položaju nađen je ulomak kremenog nožića, jedna kremena strelica u obliku lastinog repa bez trna za nasad, zlatni antički prsten s plavom gemom na kojoj je urezana glava Atene i kasnoantička uljanica s prikazom Krista (?) na disku, **sl. 300**.
3. Prapovijesno i antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1958. i 1977. godine.
5. MCK.

6. Ulomak nožića nađen je u koritu nedaleko od ciglane, a zlatni prsten nešto niže, na predjelu nekadašnjeg Tripalova voćnjaka. Uljanica je nađena uz desnu obalu Goručice kod trafostanice u Ruduši, a strelica uz Goručicu u iskopu kanala za vodovod prema ciglani na dubini od 1,3 m.

7. A. Milošević 5; A. Vuletić 3.

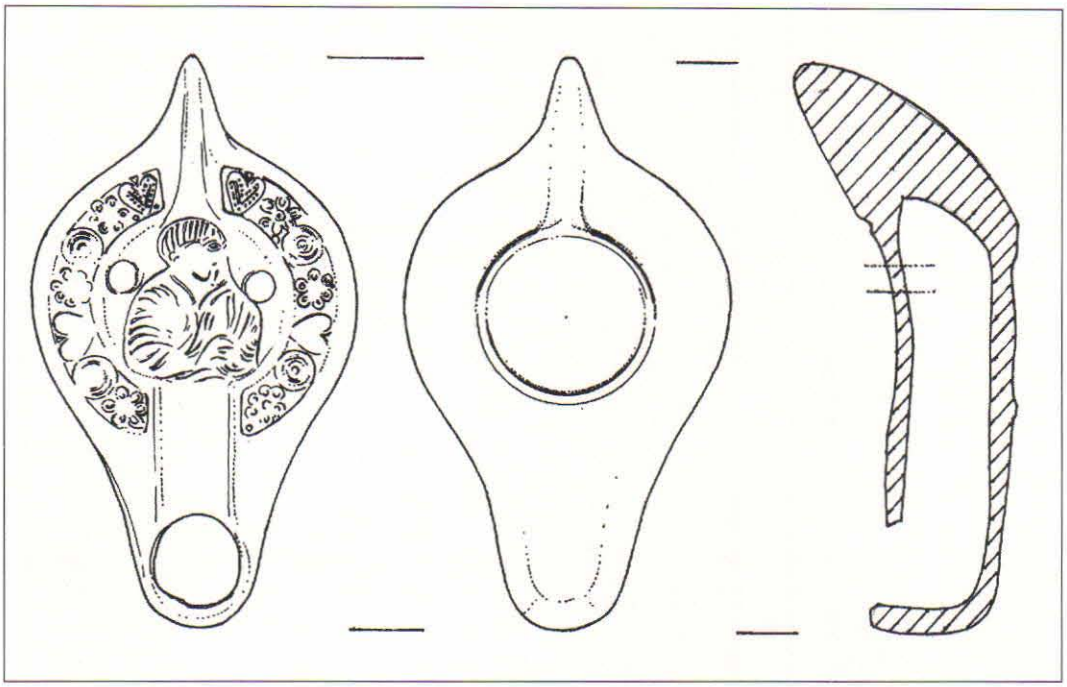

sl. 300. Kasnoantička uljanica s ljudskim poprsjem na disku (Krist ?) iz Ruduše u Sinju

238. Gomelice

1. Nalazište je na položaju zvanom Gomelice, na krševitom, u odnosu na visoravan Donjeg Radošića nešto povišenom predjelu zvanom Gaj.

2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko desetaka manjih kamenih gomila. Probno istraživanje jedne od ovih gomila upućuje na njihovu pripadnost brončanom dobu. U jednoj prekopanoj gomili na ovom položaju nađen je grob sa spaljenim pokojnikom i nekoliko keramičkih ulomaka.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Istraživanja I. Marovića 1955. i rekognosciranja 1985. godine.

5. AMS.

6. S obzirom na položaj i istovremenost nalaza sasvim je izvjesno da ova nekropola s gomilama pripada gradinskom naselju na Okruglom.

7. Neobjavljeno.

239. Gomila kod brista

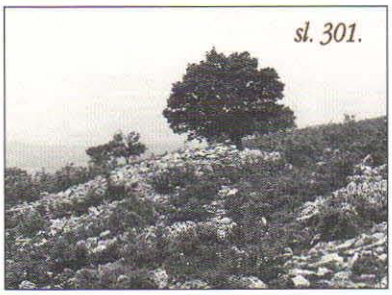

sl. 301.

1. Nalazište je na Gljevu, na položaju koji mještani zovu Gomila kod brista.

2. Na ovom položaju nalazila se veća kamena gomila promjera oko 14 m. U sredini kamenog nasipa gomile, oko 1 m od vrha, bio je grob u kojemu je uz ostatke skeleta nađen jedan triangularni brončani bodež, **sl. 301**.

3. Prapovijesno razdoblje (rano brončano doba - cetinska kultura).

4. Slučajni nalaz iz 1969. godine.

5. MCK.

6. Bodež je dugačak 10 i širok 4,5 cm. Gomilu je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca. Drugi podaci o okolnostima nalaza nisu poznati.

7. I. Marović 16.

240. Grad

1. Nalazište je na strmom brdu Grad u Sinju.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci utvrda srednjovjekovnog Sinja. Do danas su sačuvani samo bedemi grada, dok su svi unutrašnji objekti u temeljima i pod zemljom, **sl. 302**. Grad Sinj je u srednjem vijeku nesumnjivo najznačajnije naselje cijelog cetinskog prostora. Bio je u posjedu Šubića, Nelipića, Frankopana i Talovaca, a spominje se i kao kraljevski grad. U ispravama srednjega vijeka (počevši od 7. stoljeća) ime mu je različito zabilježeno *(Asinio, Frini, Syn, Zyn, Zym, Zuin, Signa, Segna, Sisin, Syngh, Suigna, Szin, Szing, Sfin, Sfsin, Sfigia, Sfigna, Sfrigna, Fsignium, Fsyn, Fsin, Fsign, Wssin, Wzyn, Isfigna)*, **sl. 303**. Sudeći po

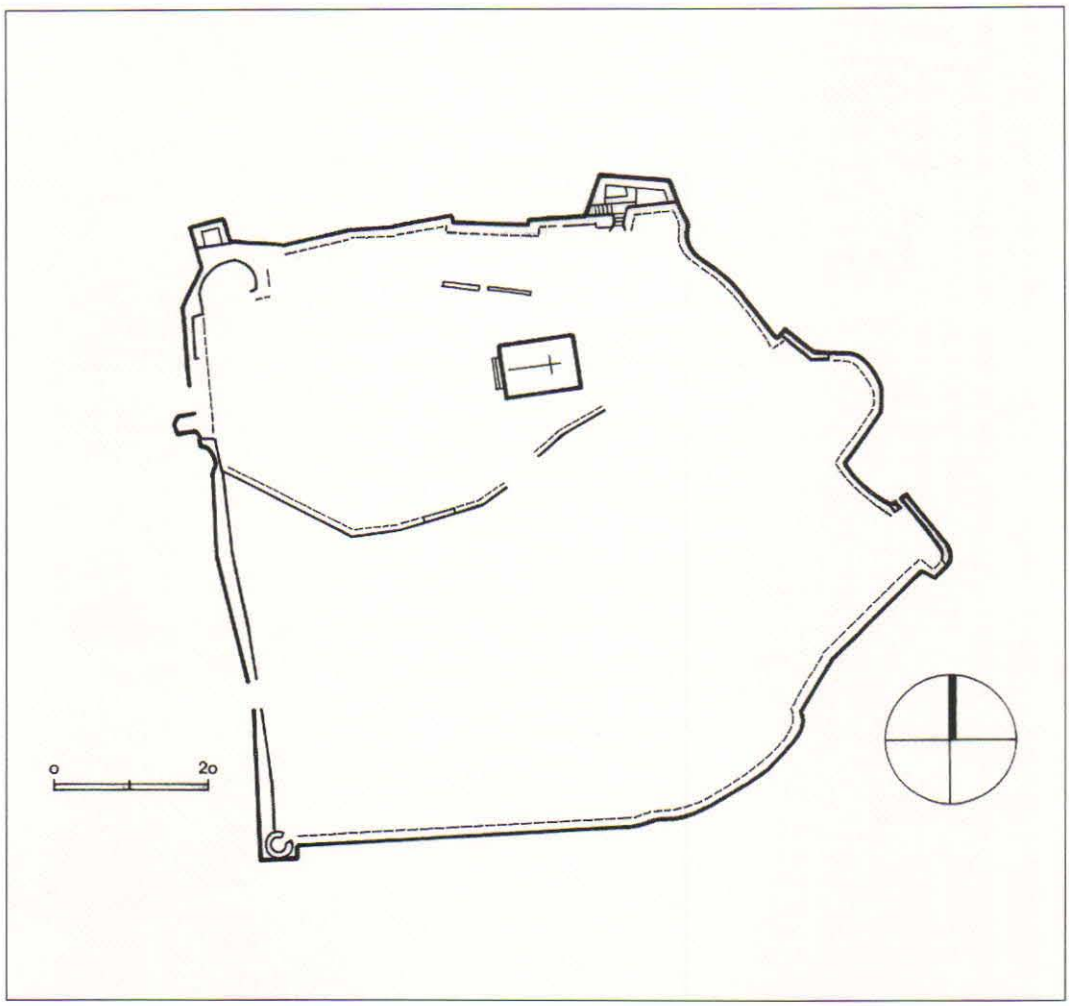

sl. 302. Tloris sačuvanih fortifikacijskih dijelova sinjskog Grada, stanje iz 1986. godine

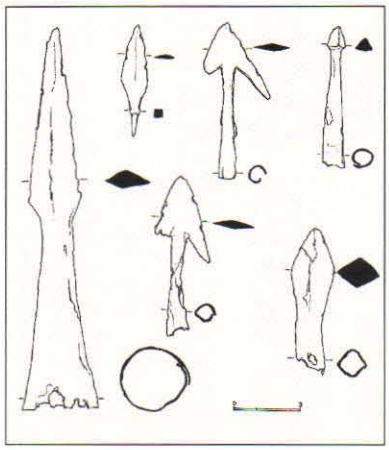

sl. 304. Srednjovjekovno željezno koplje i vrhovi željeznih strelica sa sinjskog Grada

površinskim nalazima, na položaju srednjovjekovnog sinjskog Grada nalazilo se i prapovijesno gradinsko i utvrđeno antičko naselje (*castell Asinio*). Prema natpisu na jednom žrtveniku, ime antičkog naselja na Gradu je *Osinium* (od toga naziva je i današnji Sinj). Na Gradu je nađeno i više primjeraka srednjovjekovnog oružja, **sl. 304**.

3. Prapovijesno, antičko i kasnoantičko, srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Od početka 20. stoljeća na Gradu je pronađeno više značajnih arheoloških nalaza.

5. AZFS, AMS, MCK.

6. Na Gradu nisu vršena nikakva istraživanja. Danas je slabo sačuvan jer su ga francuske vlasti u Sinju minirale u znak odmazde za pokušaj pobune.

7. A. Fortis 1, 2, 3; G. Gabričević, 12, 13; S. Gunjača 23; A. Jadrijević 1; Š. Jurić 1; I. Lovrić 1; G. Marini 1; I. Marković 1; A. Milošević 1, 2, 5, 22, 23, 43, 44; A. Vuletić 3; S. Zlatović 3.

sl. 303. G. Iuster, Sinj 1708. godine, akvarelirani crteži

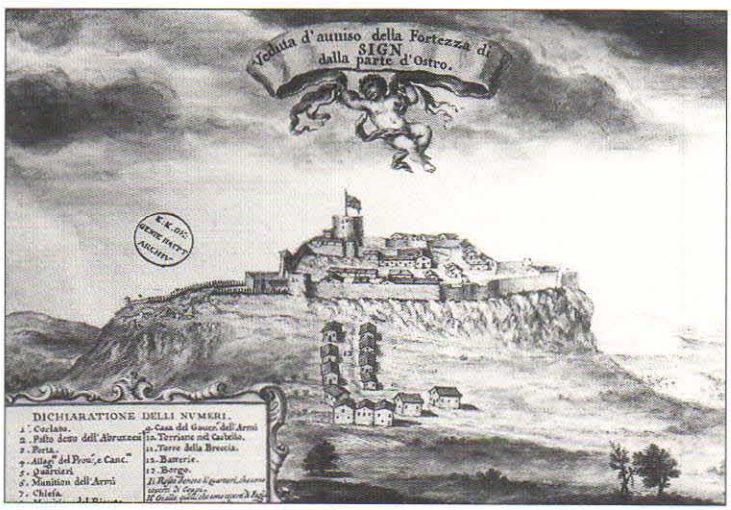

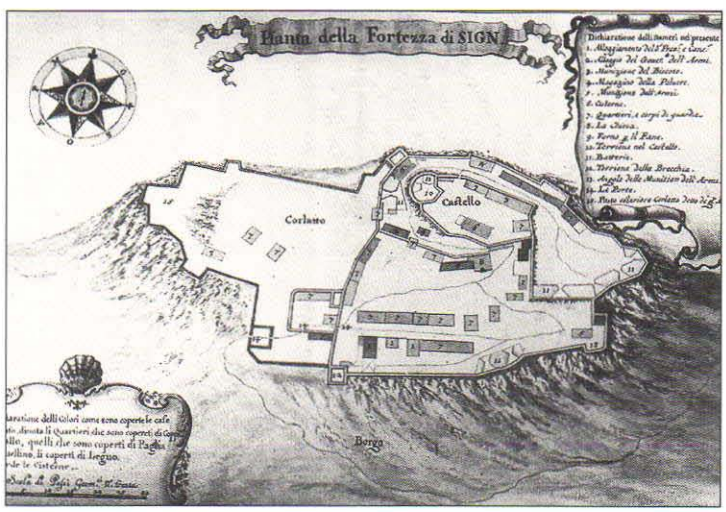

241. Grčići

1. Nalazište je u zaseoku Grčići na Jasenskome.
2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko antičkih kamenih ulomaka (dva ulomka natpisa i ulomak lavlje glave).
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1972. godine. Prema podacima N. Gabrića.
5. AZFS.
6. Nalazi su vrlo fragmentarni.
7. Neobjavljeno.

242. Gulići

1. Nalazište je blizu ceste Sinj - Han, kod Gulića kuća u Glavicama.
2. Na ovom položaju nađen je nadgrobni natpis *Gaja Octavija*, veterana VII. legije.
3. Antičko razdoblje (pol. 1. stoljeća).
4. Slučajni nalaz oko 1900. godine.
5. AZFS.
6. Natpis je na steli visine 1 m i širine o,60 cm.
7. F. Bulić 32.

243. Han

1. Nalazište je u koritu Cetine ispod mosta na Hanu.
2. Na ovom položaju nađena je jedna kamena čekić-sjekira s rupom za nasad drška, **sl. 305**, i ručni paleolitički klin, **sl. 306.**
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1975. godine.
5. MCK.
6. Sjekira je vrlo dobro sačuvana. Dugačka je 8 cm.
7. A. Milošević 44.

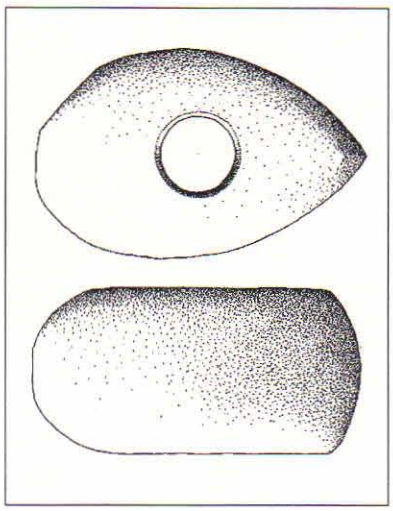

sl. 306. Prapovijesna kamena čekić-sjekira iz korita Cetine na Hanu

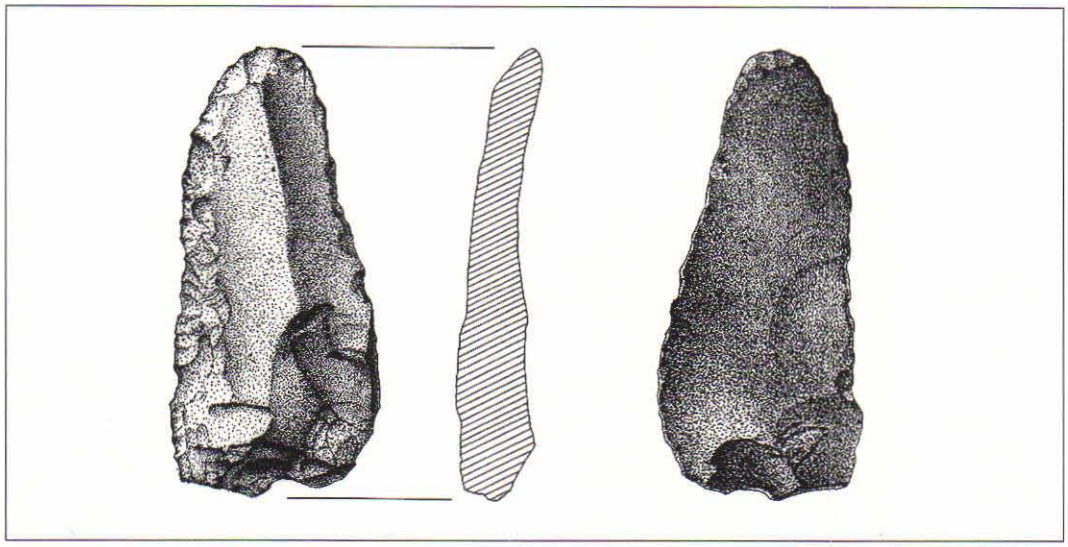

sl. 305. Paleolitički klin iz korita Cetine na Hanu

244. Ivkovića glavica

1. Nalazište je u Brnazama, na krajnjem istočnom jezičku brda zvanom Ivkovića glavica koja duboko zadire u zapadni rub Sinjskog polja. Ovaj položaj mještani također zovu i Mandačeva i Bunarska glavica, ili Mijoljača.

2. Na ovom položaju nalazilo se kompleksno arheološko nalazište. Istraživanjima je utvrđeno da su najstariji arheološki ostaci na ovom položaju ostaci gradinskog naselja. Plato gradine je istočni kraj jezička, danas gotovo u cijelosti uništen. Bedem gradine je vrlo slabo sačuvan. Na ovom položaju, upravo na prostoru platoa gradine otkriveni su i ostaci šesteroapsidalne ranosrednjovjekovne crkvice, koju je prekrilo kasnosrednjovjekovno groblje s ukupno 109 istraženih grobova, **sl. 307**. Među ovima posebno je značajan grob označen brojem 88 u kojemu je pronađen par trojagodnih naušnica s novcem Ludovika Anžuvinskog, **sl. 80**, što je za datiranje ovog tipa srednjovjekovnog nakita u Dalmaciji u to vrijeme bio novi značajan podatak. Istraživanjima je također utvrđeno da je crkvici ranog srednjeg vijeka na ovom položaju prethodila *starokršćan*ska memorija (s pronađenim ulomcima pluteja) i antička arhitektura (pronađeno je više ulomaka antičkih keramičkih posuda, nekoliko komada brončanog novca, brončana spona i jedan žrtvenik). Prigodom ovih istraživanja pronađeno je i više prapovijesnih ostataka, posebno ulomaka keramičkih posuda i jedna kamena jezičasta

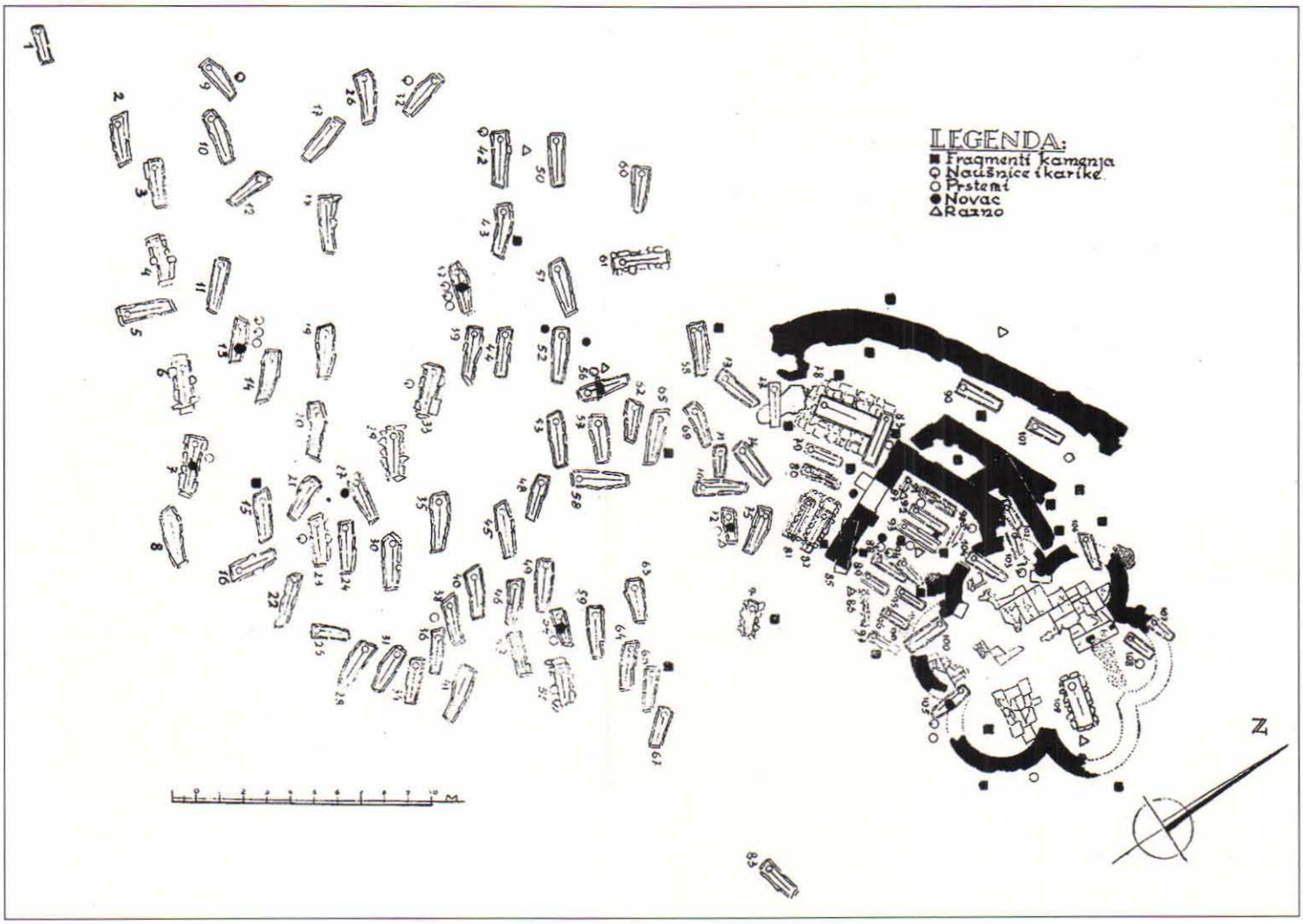

sl. 307. Tloris arhitektonskih ostataka i kasnosrednjovjekovnih grobova na položaju Mijoljača u Brnazama

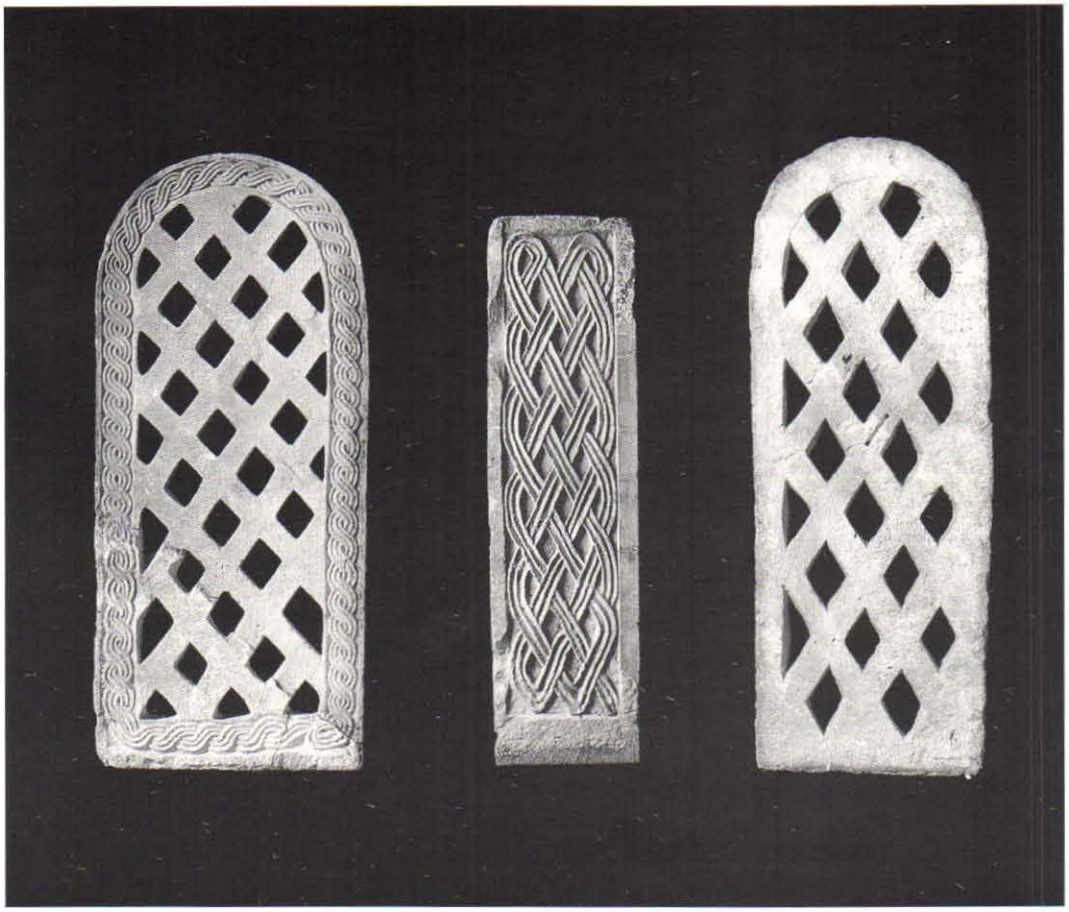

sl. 308. Ulomci ranosrednjovjekovne skulpture iz ruševina crkve na Mijoljači u Brnazama

sjekirica, te posebno ostataka kamenog namještaja crkve ranoga srednjeg vijeka, **sl. 308**.

3. Prapovijesno, antičko, *starokršćan*sko, ranosrednjovjekovno, srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja S. Gunjače 1947., rekognosciranja 1985. godine

5. MHAS, AZFS, MCK, AMS.

6. Nekoliko kamenih ulomaka s ovog nalazišta bilo je ugrađeno i u okolne kuće. Ulomak ploče oltarne ograde ukrašen pleterom bio je ugrađen u vrh zabata kuće Mije Mandaca na južnom obronku Ivkovića glavice, a na staji Kate Jagnjić, na sjevernom obronku glavice, ulomak luka oltarne pregrade ukrašen kukama i s natpisom HONOR. Gotovo cijeli istraživani položaj uništen je iskopom građevinskog pijeska.

7. V. Delonga 3; S. Gunjača 8, 10, 12, 13; N. Jakšić 5; J. Jeličić 1; V. Jovanović 1, 2; Lj. Karaman 6; A. Milošević 5, 43; D. Rendić-Miočević 3.

245. Jelinčići

1. Nalazište je uz seoski put kod Jelinčića kuća u Glavicama.

2. Na ovom položaju uz put proviruju obložnice grobova.

3. Neodređeno.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. U Gunjačinim zapisima nema pouzdanijih podataka o obliku i mogućoj vremenskoj pripadnosti tih grobova. U nastojanju da danas pronađemo te grobove nismo uspjeli, vjerojatno stoga jer je spomenuti put prema zaseoku Jelinčići pred dvadesetak godina proširen, pa su tom prigodom uništeni i grobovi. S obzirom na općenitu arheološku situaciju na prostoru Glavica, vjerojatno se i na ovom položaju nalazilo manje kasnosrednjovjekovno groblje.

7. S. Gunjača 8.

246. Jojine kuće

1. Nalazište je "Iza grede" u Glavicama, na položaju Jojine kuće, uz rub polja, u dvorištu kuće Ivana Poljaka.

2. Na ovom položaju započeta su istraživanja većeg ranosrednjovjekovnog groblja. Do sada je istraženo 15 duboko ukopanih grobova. Dva su obložena i pokrivena pločama od muljike, a ostali su ukopani u elipsoidne rake djelomično obložene drvetom i kamenjem. Kao prilozi u grobovima su pronađeni keramički lonci, željezni noževi, te različiti oblici nakita.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Istraživanja MHAS-a (Ljubomir Gudelj) i MCK-a (Vedrana Gašparas Gunjača) 1997. godine.

5. MCK, MHAS.

6. Prema pričanju mještana, na grobove se na ovom položaju i ranije nailazilo prigodom kopanja temelja okolnih stambenih i gospodarskih zgrada, posebno prigodom kopanja temelja stambene kuće Ivana Poljaka.

7. Neobjavljeno.

247. Jukića gradina (Zelovo)

1. Nalazište je na zadnjim jugoistočnim pristrancima Svilaje iznad Zelova, na koti 870.

2. Na ovom položaju nalazi se relativno prostrana gradina utvrđena suhozidnim bedemima s južne i sa zapadne strane, **sl. 309**. Plato gradine je pretežito krševit, a samo manjim dijelom prekriven humusnim slojem. U nasipu bedema i na platou gradine ima više ulomaka

netipične prapovijesne keramike. U podnožju gradine je nekoliko prirodnih bunara i jedan pripečak u klisuri ispred kojega također ima ulomaka keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. Nema nalaza.

6. Suhozidni bedemi gradine su na većoj strmini, pa su izrazitije rasuti. Gradina svojim položajem dominira zelovskom visoravni i brdskim masivom prema Hrvatačkom polju.

7. Neobjavljeno.

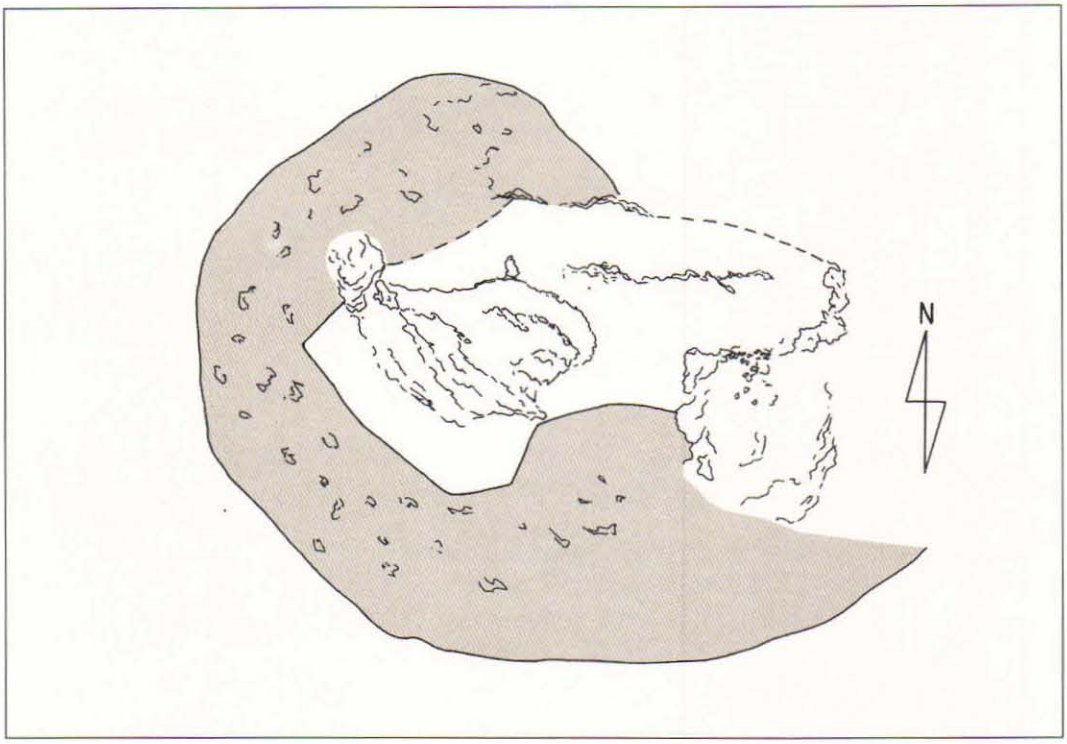

sl. 309. Tloris Jukića gradine na Zelovu

248. Jukići (Zelovo)

1. Nalazište je oko 1 km južno od Jukića gradine, ispod zaseoka Jukići na Zelovu.

2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila promjera oko 11 m. Nasip gomile je većim dijelom zdrobljen u građevinski pijesak. U sredini gomile vidljiva je veća pokrivna kamena ploča groba. Grob je u cijelosti raskopan i nema ostataka konstrukcije. U nasipu gomile pronađeno je nekoliko netipičnih ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima I. Marovića i rekognosciranja 1985. godine.

5. AMS.

6. Ostaci groba i gomile sačuvani su u manjem dijelu.

7. I. Marović 16.

249. Jurele

1. Nalazište je nedaleko od zaseoka Jurele u Bajagiću.

2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko stećaka.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.

7. S. Gunjača 8.

250. Kamenje (Bajagić)

1. Nalazište je na položaju Kamenje, na nekadašnjoj njivi Joze Baraća, oko 400 m zapadno od crkve Sv. Nikole u Bajagiću.

2. Na ovom položaju nađen je posvetni natpis *Cn. Iulia Severa*, consula i propretora provincija Sirije i Palestine.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1902. godine.

5. AMS.

6. Sačuvan je samo početni dio natpisa.

7. F. Bulić 37.

251. Klačine

1. Nalazište je na položaju Klačine sa zapadne strane *Aequuma*, na predjelu između potoka Karakašica i brda Krinj na međašnjem prostoru Čitluka i Karakašice.

2. Na ovom položaju ostaci su zida dugačkog oko 100 m, za koji se pretpostavlja da je dio temelja akvadukta antičkog *Aequuma*.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima A. K. Matasa iz 1880. godine.

5. Nema nalaza.

6. Matas je pretpostavljao da je kaptaža ovog vodovoda na izvoru Vojskave, a ne kako je I. Lovrić pretpostavio i kako je poslije dokazano, na izvoru Peruče.

7. A. K. Matas 2.

252. Klarići

1. Nalazište je na njivama ispod Klarića kuća u zaseoku Perići na zapadnom rubu Sinja.

2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko keramičkih cijevi antičkog vodovoda.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1958. godine.

5. MCK.

6. Cijevi su izorane iz zemlje, međusobno su bile vezane krečnim malterom i zasigurno su ostatak antičkog vodovoda *in situ*. Ostatke antičkog vodovoda pod sinjskim Gradom spominje i I. Lovrić u 18. stoljeću, ali se ne može tvrditi da se ti podaci odnose na ovaj položaj. Dužina jedne keramičke cijevi je 36, a promjer 15 cm.

7. Neobjavljeno.

253. Klarić-Kukuz

1. Nalazište je na malom, Radašuši susjednom zaobljenom brežuljku zvanom Begova glavica iznad zaseoka Klarić-Kukuz na međi Brnaza i Turjaka, na krajnjem sjevernom rubu visoravni Turjački podi.

2. Na ovom položaju arheološka literatura smješta prapovijesnu gradinu.

3. Prapovijesno razdoblje (?).

4. Prema podacima J. Brtivića iz 1963., rekognosciranja 1985. godine.

5. Nema nalaza.

6. Provedenim rekognosciranjima na ovom položaju nisu utvrđeni nikakvi prapovijesni, a niti bilo kakvi drugi ostaci.

7. J. Britivić 1.

254. Klašnjevac

1. Nalazište je na oranicama zvanim Klašnjevac na izvangradskom području antičkog *Aequuma*, istočno od samostanskog imanja i crkve Sv. Frane.

2. Na ovom položaju nađeno je osam dobro sačuvanih antičkih nadgrobnih natpisa i jedan natpis posvećen Junoni. S obziron na brojnost nadgrobnih natpisa, starija literatura ovdje pretpostavlja nekropolu antičkog *Aequuma*. Zaštitnim istraživanjima, međutim, i ovdje su utvrđeni samo ostaci suburbane arhitekture, pa gradsku nekropolu treba tražiti drugdje. Na ovom položaju 1870. godine otkriven je i jedan kasnosrednjovjekovni grob i u njemu kao spolija dvije ploče s antičkim natpisima.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi od 1870. do 1931., zaštitna istraživanja A. Miloševića 1986. godine.

5. AZFS, MCK.

6. Zaštitna istraživanja provedena su prigodom izgradnje vodovoda za Čitluk.

7. J. Alačević 2; F. Bulić 1; N. Gabrić 7; B. Gabričević 2; A. K. Matas 2; A. Milošević 14; A. P. Mišura 1; C. Patsch 6.

255. Kongor

1. Nalazište je na položaju zvanom Kongor (Kraljice, Kungor), "Iza grede" u Glavicama, na rubu polja kod kuće Bože Poljaka.

2. Na ovom položaju je otkopan jedan grob obložen i pokriven pločama od muljike. U grobu je bio jedan pokojnik i uz njega kao prilozi keramički lonac, željezni nož, vršak strelice i brončana spona.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Istraživanja MHAS-a i MCK-a iz 1996. godine.

5. MCK.

6. Grob je pred dvadesetak godina bio djelomično devastiran ukopom stupa električne mreže. Prema pričanju mještana keramička posuda je bila uz glavu pokojnika, ali istraživanjima 1997. godine nije pronađena.

7. Neobjavljeno.

256. Kraljeva ograda

1. Nalazište je na položaju Kraljeva ograda u zaseoku Tomići u Jasenskom, tik uz cestu nasuprot kuće Stipe Tomića pok. Ilije.

2. Na ovom položaju otkopan je grob obzidan i pokriven pločama od muljike. U grobu je uz jednog pokojnika nađeno nekoliko grobnih priloga (pojasna kopča, cjevasti okov remena, kresivo i šilo, sve od željeza, **sl. 310**). Nedaleko od ovoga bio je pronađen još jedan grob, također obložen i pokriven pločama od muljike, imao je dvije police iznad dna grobnice podignute oko 0,30 m. U njemu nije bilo priloga. Nekoliko grobova sličnih prvomu pronađeno je i prilikom kopanja temelja za kuću S. Tomića. Od ovih je samo jedan otvaran, ali ni u njemu nije bilo priloga.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1975. godine.

5. MCK.

6. Moguće je da grobnica s policama na ovom nalazištu potječe iz kasnoantičkog razdoblja, pa bi ovaj položaj bio zanimljiv za istraživanja s obzirom na izravan kontinuitet ovog lokaliteta iz kasnoantičkoga u ranosrednjovjekovno razdoblje.

7. A. Milošević 3.

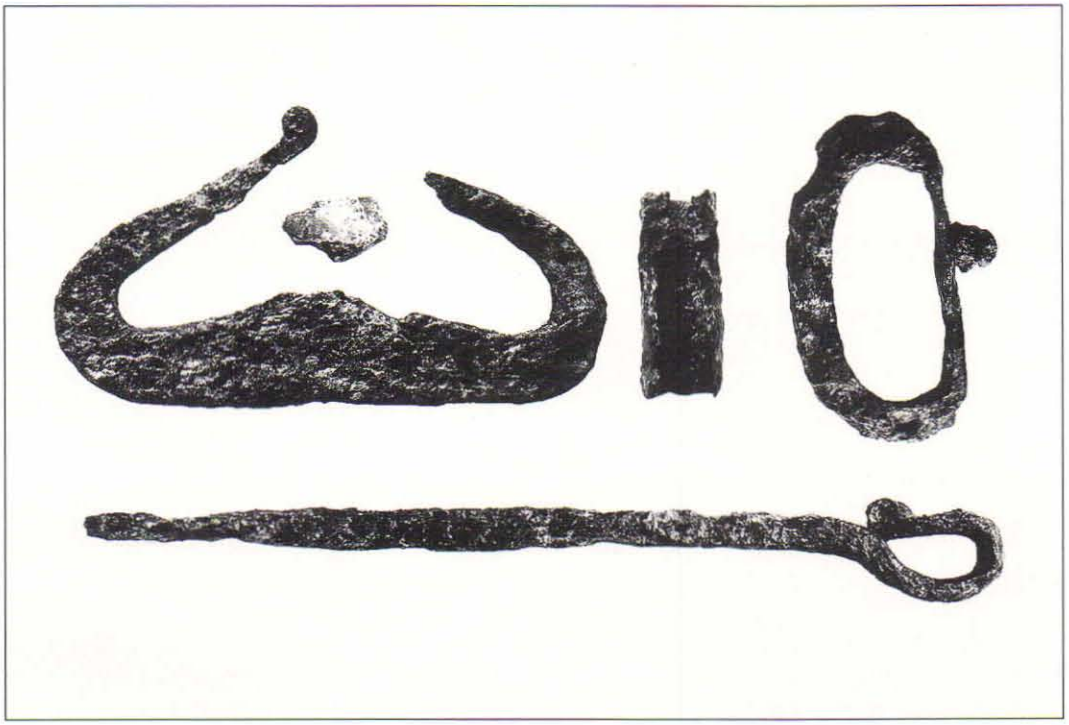

sl. 310. Željezni predmeti iz ranosrednjovjekovnog groba s položaja Kraljeva ograda na Jasenskom

257. Križ

1. Nalazište je na južnom obronku brda Križ ispred kuće Bože Kuštre u Glavicama.

2. Na ovom položaju nađen je jedan grob obložen i pokriven kamenim pločama, a tu se i ranije nailazilo na grobove.

3. Neodređeno.

4. Slučajni nalaz iz 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema pričanju nalaznika, ni u jednom grobu na ovom položaju nije bilo nalaza.

7. Neobjavljeno

258. Križanci

1. Nalazište je u zaseoku Križanci na međi Sinja i Radošića.

2. Nedaleko od kuće Jakova Križanca, prigodom zemljanih radova, otkopana su dva skeletna antička groba u kojima su kao prilozi nađeni jedna uljanica i keramički vrč, **sl. 311**. Prethodno je u istom zaseoku bila pronađena i u kuću Jakova Križanca uzidana jedna antička stela.

3. Antičko razdoblje (2.-3. stoljeće).

4. Slučajni nalazi: stela je pronađena i u kuću ugrađena u drugoj polovici 19. stoljeća, a grobovi su pronađeni 1960. godine.

5. MCK.

6. Stela je za MCK-a nabavljena 1969. godine.

7. F. Bulić 6; B. Gabričević 12; A. Milošević 5.

259. Kuća Britvić (Turjaci)

1. Nalazište je južno od danas ruševne kuće Britvić u Turjacima, u kojoj je od 1891. godine bila osnovna škola (zapaljena u II. svjetskom ratu).

2. Na ovom položaju nađen je kameni sarkofag dvogodišnje djevojčice *Clovintine*. Sa strana natpisa su dva erota.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1900. godine.

5. AMS.

6. Dužina sarkofaga je 1,50 m, širina 0,61 cm i visina 0,44 cm.

7. F. Bulić 31.

260. Kuća D. Dalbelo

1. Nalazište je na položaju kuće Davora Dalbela na Luci, sa zapadne strane Alkarskog trkališta u Sinju.

2. Na ovom položaju pronađena je presvođena zidana kasnoantička grobnica i u njoj nekoliko ulomaka amfora.

3. Kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1979. godine.

5. MCK.

6. Grobnica je otkrivena prigodom iskopa za temelje kuće. Iz straha da nalaz ne bi zaustavio gradnju, muzej je o nalazu grobnice obaviješten tek kada je kuća već bila izgrađena.

7. Neobjavljeno.

261. Kuća D. Tripalo

1. Nalazište je u dvorištu nekadašnje kuće Drage Tripala (danas u Brnaškoj ulici u Sinju).

2. Na ovom položaju pronađena je antička mramorna glava starije žene, **sl. 312**. Pretpostavlja se da predstavlja portret *Herennie Cupressenie Etruscille*, žene rimskog cara Decija (249.-251.).

3. Antičko razdoblje (3. stoljeće).

4. Slučajni nalaz oko 1960. godine.

5. MCK.

6. Glava je bila u privatnoj zbirki Josipa Britvića. Za MCK-a je otkupljena 1978. godine.

7. N. Cambi 10, 11, 12, 13; A. Milošević 5, 44.

sl. 312. Ženski antički portret (Herennia Etruscilla ?) iz Sinja

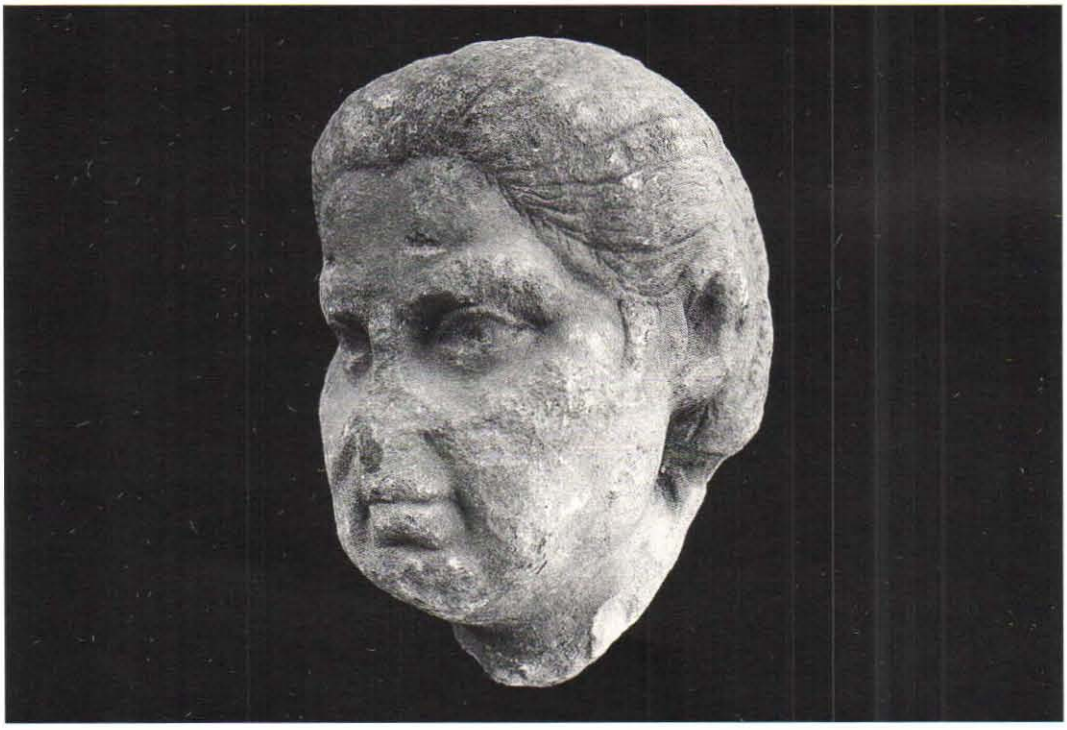

262. Kuća Grabovac

1. Nalaz je bio u temeljima danas srušenog ulaznog stepeništa (balature) na uličnoj fasadi kuće Grabovac u ulici I. Markovića u Sinju.

2. Na ovom mjestu bio je uzidan ulomak antičkog natpisa.

3. Antičko razdoblje.

4. Natpis je u kuću ugrađen krajem 19. stoljeća, a navodno je nađen podno sinjskoga Grada.

5. MCK.
6. Današnji vlasnik kuće stepenište je srušio, a ulomak s natpisom prodao MCK-u 1978. godine.
7. Neobjavljeno.

263. Kuća P. Žanko

1. Nalaz je nekada bio uzidan u kuću Petra Žanka u Obrovcu. Pronađen je na lijevoj obali Cetine nasuprot položaja antičkog *Aequuma*.
2. Na ovoj kući bio je uzidan nadgrobni natpis nekog Flavija.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz prije 1903. godine. Prema podacima F. Bulića.
5. Nepoznato.
6. U Bulićevo vrijeme od stele je ostao sačuvan samo donji desni dio. Na njemu su i podaci o veličini grobne parcele kojoj je stela pripadala.
7. F. Bulić 37.

264. Kuća S. Čelik

1. Nalazište je na položaju današnje kuće Slavka Čelika nedaleko od bazena u Sinju.
2. Na ovom položaju, prigodom iskopa temelja za kuću, nađena je jedna veća kamena plitica, više ulomaka antičkih tegula, ulomaka staklenih posuda i tri brončana novca iz 4. stoljeća.
3. Antičko razdoblje (4. stoljeće).
4. Slučajni nalaz iz 1967. godine. Prema podacima N. Gabrića.
5. AZFS.
6. Svi nalazi su vrlo fragmentarni. Prema riječima nalaznika S. Čelika, na ovom položaju je nađen dječiji grob obložen kamenim pločama.
7. Neobjavljeno.

265. Kuća Š. Čovića

1. Nalaz je bio uzidan u kuću Šimuna Čovića u Lučanima.
2. Na ovoj kući je bio uzidan reljefni ulomak pronađen podalje od kuće na glavici gdje, prema L. Marunu, ima ruševina. Isti ulomak S. Gunjača interpretira kao ulomak tegurija starohrvatske crkve.
3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima L. Maruna 1895. godine.
5. Izgubljeno.
6. Prvi je o ulomku izvjestio Lujo Marun. Danas nije moguće utvrditi ni gdje je kuća, a niti spomenuti ulomak. Već u Marunovo vrijeme kuća je bila dijelom srušena.
7. L. Marun, *Starinski dnevnik*, 19. X. 1895.

266. Kuća Š. Marića

1. Nalazište je nedaleko (oko dvadesetak metara) od kuće Šimuna Marića na Suhaču.
2. Prigodom krčenja terena za vrt, na ovom je položaju nađen ulomak antičkog natpisa i ostaci nekakve građevine.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1952. godine. Prema podacima N. Gabrića.
5. AZFS.
6. Ulomak je bio uzidan kao spolija pa nije isključeno da su građevinski ostaci iz kasnijeg vremena.
7. Neobjavljeno.

267. Kuća T. Baraća

1. Nalazište je pod temeljima kuće Tomislava Baraća uz desnu obalu Sutine kod mosta u Lučanima.
2. Prema pričanju T. Baraća, kopajući temelje za svoju novu kuću, naišao je na nekoliko grobova (3-4 groba) obzidanih i pokrivenih pločama od muljike. U grobovima, osim skeleta, nije bilo drugih nalaza.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1981. godine.
5. Nema nalaza.
6. Kopajući temelje za kuću grobovi su potpuno iskrčeni. Danas im nema tragova.
7. Neobjavljeno.

268. Kukuzova glavica

1. Nalazište je na šumovitoj Kukuzovoj glavici iznad magistralne ceste Sinj-Split u predjelu Kukuzovac, na južnom rubu Donjeg Radošića.

2. Na ovom položaju nalazi se jedna veća (na vrhu Glavice, promjera oko 12 m) i na padinama nekoliko manjih kamenih gomila. Na ovom položaju rekognosciranjima je pronađeno i nekoliko kremenih odbitaka i ulomaka kremenih noževa.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1968., rekognosciranja 1985. godine.

5. MCK.

6. Na ovom položaju J. Britvić spominje ostatke prapovijesne gradine. Rekognosciranjima 1985. godine ove ostatke nije bilo moguće potvrditi.

7. J. Britvić 1; A. Vuletić 3.

269. Kula

1. Nalazište je na prostoru zvanom Kula (današnja vojarna na prostoru između Gorućice i zaseoka Župići u Sinju).

2. Na ovom položaju nađen je jedan grob obzidan i pokriven kamenim pločama i u njemu kao prilozi bizantska željezna kaciga na provijesla, **sl. 313**, i jedna staklena boca.

3. Kasnoantičko razdoblje (6. stoljeće).

4. Slučajni nalaz iz 1964. godine.

5. MCK.

6. Staklena boca je okruglog trbuha i visokog cilindričnog vrata. Uz revers je predata u AMS na konzervaciju i ondje je zagubljena. Prema povijesnim dokumentima, na ovom prostoru bi trebala biti crkva Sv. Marije *poda Vsinem*, odnosno *Ecclesia s. Maria extra muros castri Fsini* sagrađena oko 1357. godine. Jedna katastarska mapa iz početka 18. stoljeća na prostoru današnje Kule bilježi i položaj *Chiesa Vechia*, što se vrlo vjerojatno odnosi na ostatke nekadašnje crkve Sv. Marije. Na ovom prostoru pred tridesetak godina izgrađena je prostrana vojarna (tom prigodom je nađena i bizantska kaciga). Služba zaštite na prostor gradilišta nije imala pristupa, pa je moguće da su ostaci nekadašnje crkve ostali pod nekim od novosagrađenih objekata u vojarni. 4. listopada 1993. godine na ovom prostoru (u iskopu kanala za kanalizaciju nove menze u vojarni) otkopan je jedan trapezoidni grob obzidan i pokriven kamenim pločama. Zaštitnim istraživanjima je utvrđeno da je grob i ranije bio otvaran. U grobu dužine 210 cm bila su tri skelta. Drugih nalaza nije bilo.

7. S. Gunjača 8, 24, 25; Milošević 5, 27, 43; Z. Vinski 10, 12.

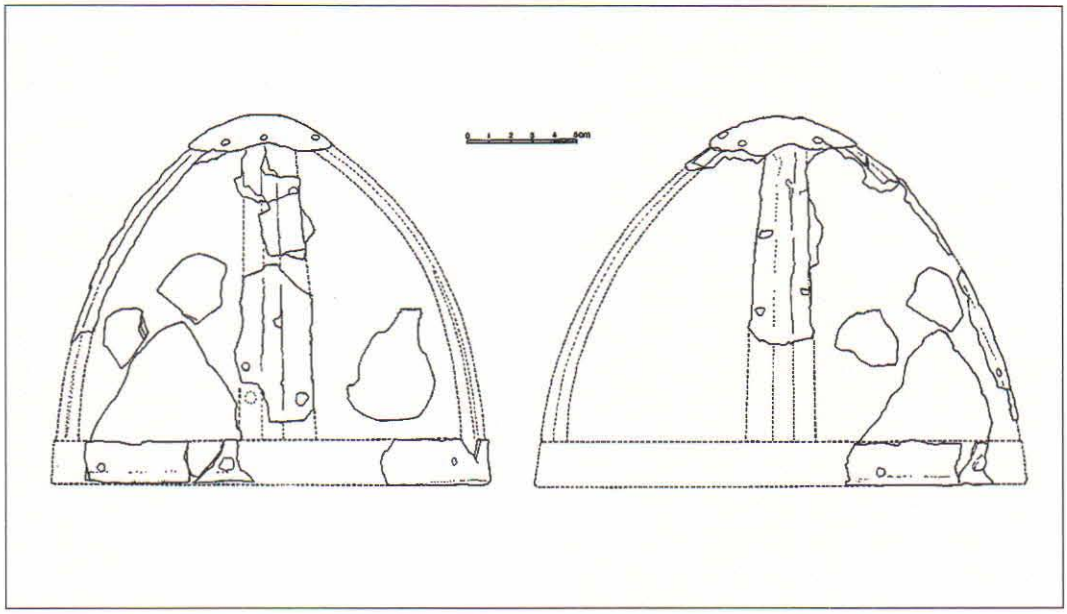

sl. 313. Kasnoantička (bizantska) željezna kaciga sa četiri provijesla iz groba u Kuli u Sinju

270. Kupnjača

1. Nalazište je na predjelu Kupnjača na Zelovu.

2. Na ovom položaju ima grobova obzidanih i pokrivenih pločama od vapnenca.

3. Srednjovjekovon razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. Nema nalaza.

6. Grobovi su djelomično uništeni obradom terena.

7. Neobjavljeno.

271. Lopate

1. Nalazište je na oranicama na položaju Lopate sjeverno od groblja sv. Kate u Lučanima.

2. Na ovom položaju na više mjesta pronađeni su grobovi obzidani i pokriveni pločama od muljike. Jedan dio ovih grobova nekad je bio označen nadgrobnim spomenicima od kojih je nekoliko sačuvano i to jedna ploča, **sl. 314**, (jedan sanduk preklesan je za kapelicu kod škole), jedan ukrašeni sljemenjak (danas je pred župnim uredom kod groblja), **sl. 315**, i jedan u obliku sanduka ukrašen reljefnim križem, **sl. 316**, (danas na groblju dijeli pravoslavni dio groblja od katoličkoga). Ova dva posljednja 1907. godine bili su dovratnici na ulazu u groblje.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima Ć. Kalebića iz 1929. i rekognosciranja 1981. godine.

5. Nema nalaza.

6. Znatan dio grobova pronađen na ovom položaju prigodom obrade zemlje je iskrčen. Nije poznato je li u nekom od njih bilo kakvih priloga. Prema podacima Ć. Kalebića, na položaju Lopate *su rasijani grobovi, koje su seljaci otvarali i u njima nalazili starinskog oružja, kao mačeva, strijelica, sulica i slična*. Ovih Kalebićevih navoda, međutim, nitko se u selu ne sjeća.

7. Ć. Kalebić 1; A. Milošević 27.

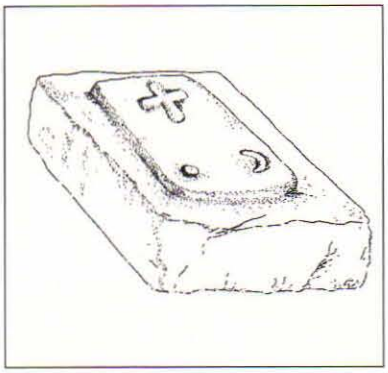

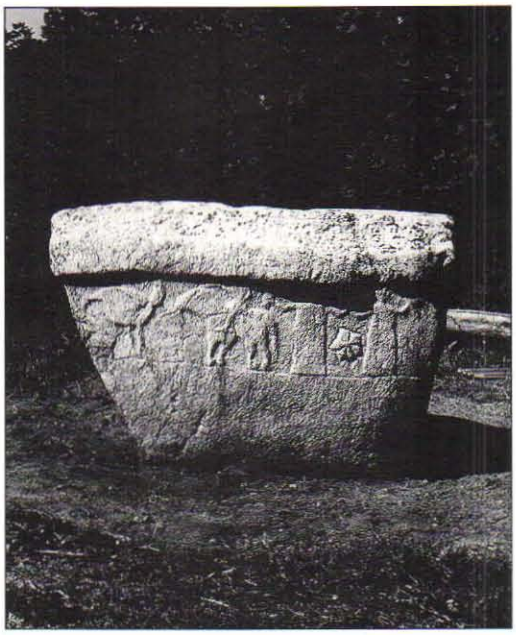

sl. 314. Kasnosrednjovjekovna nadgrobna ploča s položaja Lopate u Lučanima
sl. 315. Kasnosrednjovjekovni stećak-sljemenjak s položaja Lopate u Lučanima
sl. 316. Kasnosrednjovjekovni stećak-sanduk s položaja Lopate u Lučanima

272. Luščić

1. Nalazište je na položaju Luščić, nedaleko od kuća Jadrijević, uz cestu Sinj - Han, na oranicama i malom lugu između kuće Mate Paleška i odvojka puta za zaselak Biloderić u Glavicama.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci antičke građevine i kasnosrednjovjekovno groblje. Ostaci antičkih zidova su još uvijek mjestimično vidljivi i sačuvani nekoliko desetaka cm iznad zemlje. Na cijelom prostoru nalaze se ulomci antičkih tegula i amfora, a na ovom položaju nađeno je i nekoliko ulomaka antičkih natpisa od kojih jedan spominje F/ORTUNATUS VI VIR... Ovaj je natpis nađen 1949. godine i prenesen u AZFS. Uništen je u vrijeme zadnje obnove crkve Gospe Sinjske u Sinju. U ruševine antičke građevine naknadno je ukopano kasnosrednjovjekovno groblje, a jedan od ovih grobova bio je pokriven većim stećkom u obliku sanduka. Grob pod tim stećkom 1986. godine otkopali su mještani, ali osim ostataka tri pokojnika (2 odrasla i 1 dijete) u grobu nije bilo drugih nalaza, **sl. 317**. Grob je bio položen na antičku žbukanu podnicu, a sjeveroistočnom užom stranom se oslonio na antički zid. Više ovakvih grobova bez nalaza uništeno je i prigodom izgradnje okolnih kuća. Poneki od tih grobova su na donožnicama imali urezane križeve. Prethodno su na ovom položaju nađena dva ulomka antičkih natpisa.

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi (ulomci natpisa nađeni su oko 1900. i 1950., a grobovi 1986. godine).

5. AZFS, AMS.

6. Stećak je trapezoidnog presjeka dužine 160 cm, širine 85 cm i visine 80 cm. Nema ukrasa. Nakon istraživanja stećak je ostao na prvotnom mjestu.

7. F. Bulić 32; B. Gabričević 2.

sl. 317. Kasnosrednjovjekovni grob sa stećkom na položaju Luščić

273. Maganjići

1. Nalazište je kod Maganjića kuća na Čitluku, sjeverozapadno od bedema antičkog *Aequuma*.
2. Na ovom položaju nađen je ulomak reljefa s prikazom Silvana i dijelom natpisa.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1952. godine.
5. AZFS.
6. Od natpisa u donjem dijelu reljefa sačuvano je ...VILICUS VOTO.
7. N. Gabrić 7.

274. Maleševa draga

1. Nalazište je u pećini, uz južni rub prtine na vrhu Maleševe drage neposredno prije vrha uspona na Razorine iznad Gljeva.
2. Na ovom položaju je prostrana relativno suha pećina u kojoj ima ulomaka netipične prapovijesne keramike.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. MCK.
6. Ulaz u pećinu je većim dijelom zatrpan.
7. Neobjavljeno.

275. Maleševa greda

1. Nalazište je oko 400 m sjeverno od Smoljine gradine na Gljevu, na hrptu kose zvane Maleševa greda.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila promjera oko 9 m i visine oko 1 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranje 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je dijelom prerovana. Položajem i opisom gomila je vrlo slična u ovom katalogu već navedenoj pod brojem 259 *Gomili kod brista*. No iz raspoloživih podataka za tu gomilu u MCK-u ova dva položaja nije moguće potpuno poistovjetiti.
7. Neobjavljeno.

276. Markovača

1. Nalazište je na položaju Markovača u zaseoku Masnići u Glavicama.
2. Na ovom položaju u kamenim pločama obzidanom i pokrivenom grobu nađen je jedan lijevani brončani prsten.
3. Kasnosrednjovjeovno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1967. godine.
5. MCK.
6. Grob je slučajno otkriven. Podataka o drugim grobovima na ovom položaju nema.
7. Neobjavljeno.

277. Masovčića brig

1. Nalazište je na položaju Masovčića brig na Čitluku, nedaleko od desne obale Cetine.
2. Na ovom položaju nalaze se dvije zemljane gomile promjera oko 8 m. U jednoj, djelomično oštećenoj, nađeno je nekoliko sitnijih ulomaka grube, vjerojatno prapovijesne keramike.
3. Prapovijesno razdoblje (?).
4. Rekognosciranja 1981. godine.
5. Nema nalaza.
6. Jedna gomila dijelom je oštećena.
7. Neobjavljeno.

278. Matići

1. Nalazište je na području zaseoka Matići na Čitluku, izvan gradskih bedema antičkog *Aequuma*.
2. Na ovom položaju, neposredno uz sjeverozapadne i zapadne bedeme antičkog *Aequuma*, nađeno je šest što cijelih što fragmentarnih antičkih nadgrobnih natpisa.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz između 1878. i 1961. godine.
5. AZFS.
6. Natpisi nisu pronađeni *in situ*, a bili su uglavnom ugrađeni u kuće Matićâ.
7. F. Bulić 23; N. Gabrić 7; B. Gabričević 2; A. P. Mišura 1.

279. Međine i Pelimovac

1. Nalazište je na položaju Međine i Pelimovac na jugozapadnoj padini brijega na kojemu je sinjski Grad.

2. Na širem prostoru Međina, u posljednjih tridesetak godina prigodom izgradnje kuća na više položaja nađeni su različiti prapovijesni ostaci (različiti oblici kremenih artefakata i jedno brončano koplje **sl. 318**, brojni ulomci keramičkih posuda, **sl. 319,** ostaci kućnog ljepa i jedan brončani dvosjekli mač, **sl. 320**), pa je suditi da se na ovoj jugozapadnoj padini brijega, na kojemu je sinjski Grad, u prapovijesti nalazilo veliko podgradinsko naselje.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1931. godine.

5. AMS, AZFS, MCK.

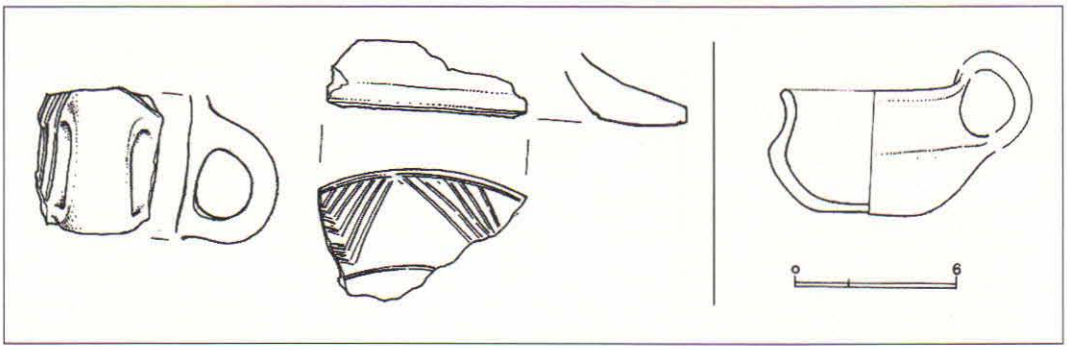

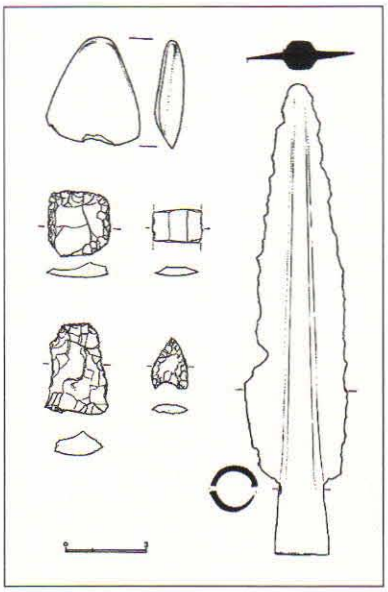

sl. 318. Prapovijesni kremeni ulomci i brončano prapovijesno koplje s položaja Međine i Pelimovac na južnoj padini sinjskog Grada

sl. 319. Keramički nalazi s položaja Međine - Pelimovac na južnoj padini sinjskog Grada

6. U vinogradu iznad Vrcanovog obora nađen je prapovijesni mač; mala jezičasta sjekirica od nefrita i veća količina ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda nađena je 1970. godine prigodom kopanja temelja za kuću Vinka Šarića; veća količina ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda nađena je i prigodom kopanja temelja za susjednu kuću Dušana Ugrina; prigodom kopanja temelja za garažu uz obiteljsku kuću Bože Škalića nađeno je jedno prapovijesno brončano koplje; pod Gradom, iznad kuća Kraljević, 1928. godine nađen je antički žrtvenik posvećena geniju (zaštitniku) antičkog naselja *Osinium* koje se nalazilo na mjestu današnjeg sinjskog Grada. Žrtvenik je zavjetovao Publije Rapidije, stjegonoša neke rimske kohorte koja je u to vrijeme bila smještena na antičkom *Osiniumu.*

7. S. Gunjača 23; A. Jadrijević 1; Š. Jurić 1; I. Marović 5, 16; A. Milošević 5, 22, 23; P. Skok 1; A. Vuletić 3.

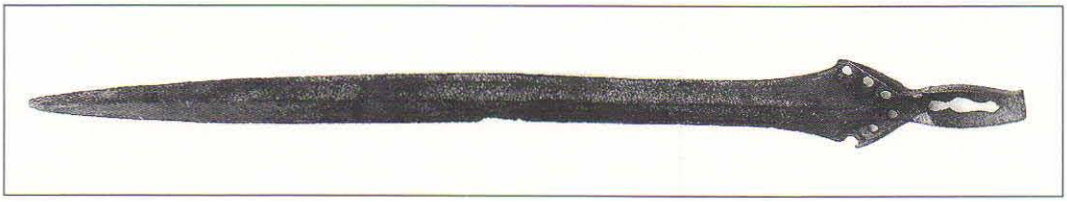

sl. 320. Brončani prapovijesni mač iz Međina u Sinju

280. Mostine

1. Nalazište je na položaju Mostine na Hanu.

2. Na ovom položaju nađen je jedan veći zavjetni žrtvenik posvećen Dijani. Zavjetovao ga je *P. Marronius Maximianus.*

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz oko 1920. godine.

5. AZFS.

6. Položaj nalaza nije pouzdan. B. Gabričević pretpostavlja da je nađen na ovom položaju. Žrtvenik je dobro sačuvan. Visina mu je 90 cm. Na Mostinama na Hanu, u Obrovcu Sinjskom, pretpostavlja se i antički mostni prijelaz preko Cetine na cesti koja je od *Aequuma* vodila prema *Servitiumu.*

7. B. Gabričević 9.

281. Obor U. Dalbelo

1. Nalazište je uz betonski zid obora Uga Dalbela u Istarskoj ulici u Sinju.

2. Na ovom položaju pronađen je jedan antički žrtvenik posvećen bogu Nocturnu, **sl. 321**.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1975. godine.

5. MCK.

6. Žrtvenik je pronađen prigodom iskopa za drveni stup elektromreže.

7. A. Milošević 5.

sl. 321. Antički kameni žrtvenik boga Nocturna iz Sinja

282. Okruglo (Radošić)

sl. 322.

1. Nalazište je na položaju Okruglo, na blagom zapadnom krševitom pristranku brda iznad Radovića kuća na Donjem Radošiću.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s platoom polukružna oblika. Zapadna strana platoa prirodno je branjena strmim liticama, a ostale su strane utvrđene niskim kamenim nasipom. Plato gradine je djelomično obrastao niskim raslinjem. Sondažnim istraživanjem utvrđeno je da gradina pripada vremenu ranog brončanog doba. Na temelju ranije prikupljenih kremenih artefakata, na ovom položaju pretpostavljeno je i mezolitsko nalazište. Tu je nađeno nekoliko desetaka različitih kremenih odbitaka, kremenih strelica u obliku lastinog repa, **sl. 322**, i dvije jezičaste sjekirice. Među ovim nalazima je i manji ulomak nožića od opsidijana i komad opsidijanske jezgre.

3. Prapovijesno razdoblje (mlađi paleolitik, mezolitik (?) i rano brončano doba).

4. Slučajni nalazi iz 1958., rekognosciranja i sondiranja 1985. godine.

5. MCK.

6. Mlađi paleolitik i mezolitik na ovom položaju nije moguće pouzdano dokazati. Veća količina kremenih artefakata, kao i naša istraživanja na ovom položaju, upućuju na radioničko središte kremenog oruđa i oružja iz vremena ranog brončanog doba.

7. M. Malez 3; A. Milošević 11; A. Vuletić 3.

283. Općinska lokva

1. Nalazište je na položaju Općinska lokva, na raskrižju puta za Rudušu i puta za zaselak Župiće u Sinju.

2. Na ovom položaju otkopani su temeljni ostaci kasnoantičke građevine, koja je u jednoj svojoj fazi imala i kršćanski karakter, **sl. 43**. Uz pokretne arheološke nalaze prigodom istraživanja objekta, pronađeno je više ulomaka antičke keramike i tegula, te novac cara Konstantina. Jedna od bočnih prostorija bila je popođena bijelim mozaikom s rubnim ornamentom meandra. U prostoriji s apsidom utvrđeni su ostaci oltara. Vrlo je vjerojatno da se ovdje nalaze ostaci profane antičke građevine dio koje je pretvoren u kršćanski sakralni objekt.

3. Kasnoantičko - starokršćansko razdoblje (4.-5. stoljeće).

4. Zaštitna istraživanja F. Bulića 1903. godine.

5. AMS ili AZFS.

6. Ostaci građevine su pronađeni 1903. godine prigodom kopanja temelja za kuću A. Krole.

7. F. Bulić 40; B. Gabričević 11; J. Jeličić 1.

284. Oranica A. Smolje

1. Nalazište je na oranici Anđe Smoljo ud. Jure, nedaleko mosta u Lučanima, uz lijevu obalu Sutine.

2. Prema pričanju vlasnice, na ovom položaju ima grobova obzidanih i pokrivenih kamenim pločama.

3. Neodređeno.

4. Rekognosciranja 1981. godine.

5. Nema nalaza.

6. Grobovi danas nisu vidljivi.

7. Neobjavljeno.

285. Oranica J. Žmire

1. Nalazište je uz oranicu Jakova Žmire Mijača iz Karakašice, sa zapadne strane Krinja, u jaruzi koja vodi od Miloševog jezera u Hrvatačkom polju.
2. Na ovom položaju nađena je mramorna glava rimske božice, **sl. 323**.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1976. godine.
5. MCK.
6. Glava je visoka 19,6 cm.
7. A. Milošević 5.

sl. 323. Glava rimske božice s oranice J. Žmire u Karakašici

286. Pavića nebesa

1. Nalazište je na brdu Pavića nebesa (između kota 486 i 512) na sjeverozapadnom rubu Sinja, na prostoru iznad Perasovih vinograda.
2. Na ovom području nađeno je desetak kremenih ulomaka (nožići, strugala, svrdlo).
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1958. godine.
5. MCK.
6. Nalazi su površinski.
7. A. Vuletić 3.

287. Penića njivice

1. Nalazište je na položaju Penića njivice, na rubnom dijelu visoravni istočno od zaseoka Penići na međašnjem prostoru Bajagića i Rumina.
2. Na ovom položaju bilo je nekoliko kamenih prapovijesnih gomila od kojih su tri prekopane. U najmanjoj (tzv. Mala gomila) nađena je jedna manja keramička posuda od grublje gline, **sl. 324**, u drugoj *većoj* (tzv. Jukića gomila), u grobu obzidanom i pokrivenom kamenim pločama nađena je oštrica brončanog trokutastog bodeža, **sl. 325** i ulomak oštrice drugoga, a u najvećoj (tzv. Penića gomila) nađeno je dvadesetak ulomaka keramičkih prapovijesnih posuda. U Penića gomili je nađen i jedan slabo čitljiv rimski brončani novac.
3. Prapovijesno (rano brončano doba) i antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1960. godine.
5. MCK.
6. Gomile je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca Sinjskog. Podaci o položaju nalaza u grobovima uglavnom nisu poznati.
7. I. Marović 16, 19; I. Marović - B. Čović 1.

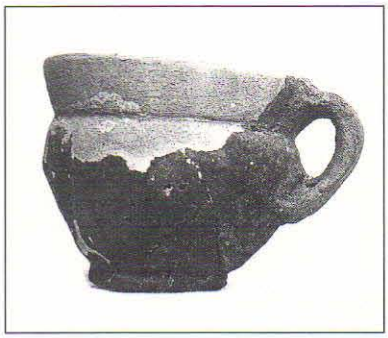

sl. 324. Prapovijesna keramička posudica iz tzv. Male gomila na Penića njivicama u Bajagiću, rano brončano doba

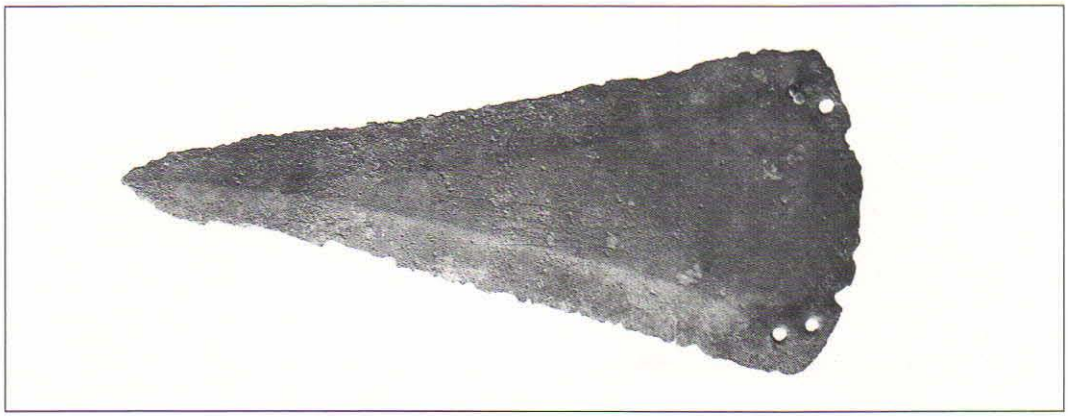

sl. 325. Oštrica brončanog trokutastog bodeža iz tzv. Jukića gomile na Penića njivicama u Bajagiću, rano brončano doba

288. Petrada

1. Nalazište je na njivi Bože Lapića pok. Ante, uz kuću Ante Runje na zapadnom obronku uzvisine Petrada u Karakašici.

2. Na ovom položaju nalazi se raštrkano više grobova obloženih i pokrivenih pločama od muljike. Probna istraživanja nisu donijela rezultata. Otkopana su tri groba (svi su bili obloženi pločama od muljike s po jednim pokojnikom), a u njima nije bilo nalaza. Na položaju Petrada (pobliže neodređeno) nađeno i je više ulomaka prapovijesne keramike i nekoliko antičkih ulomaka.

3. Prapovijesno, antičko i srednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Grobove je probno istraživao N. Gabrić 1959., a prapovijesni i antički predmeti slučajni su nalazi iz 1975. godine.

5. MCK.

6. Karakter nalazišta iz kojeg potječu prapovijesni i antički nalazi nije moguće odrediti.

7. Neobjavljeno.

289. Plišivica

1. Nalazište je na vrhu brda Plišivice (kota 986) koje dijeli područja Zelova i Lučana.

2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 20 m. Nema drugih arheoloških nalaza.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je dobro sačuvana.

7. Neobjavljeno.

290. Pod gredom

1. Nalazište je u Glavicama na položaju zvanom "Pod gredom".

2. Na ovom položaju ima nekoliko vidljivih grobova obzidanih i pokrivenih kamenim pločama.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. Danas ovim grobovima nema traga. Slične podatke o nalazu grobova otprilike na ovom položaju ostavio je prethodno, 1897. godine, i Ć. Iveković. O njima piše: *Cesta koja vodi od Sinja prema Hanu (na Livno) presjekla je kojih 3 km od Sinja, staro groblje. Grobovi su presječeni a osobito se dobro vide na desnoj strani (od Sinja). Dno grobova (ploča) leži 0,80 do 1,00 m ispod bivšeg raza, a orientirani su prema zapadu. Svi su liepo obloženi pločama od tamošnje muljike, a isto tako i pokriti. Nalaze se sasma istruhle kosti.* Niti iz Gunjačinih šturih podataka, a niti iz Ivekovićevih nije moguće pretpostaviti da se ovi podaci odnose na položaje s ranosrednjovjekovnim grobljima na nekoliko položaja "Iza grede" koje su istraživali MCK i MHAS 1996. i 1997. godine (vidi: Pregled arheoloških istraživanja... u ovoj knjizi i usp. kat. jedinice: 235. Gluvine kuće, 246. Jojine kuće i 255. Kongor).

7. S. Gunjača 8; Ć. Iveković 1.

291. Pod peći

1. Nalazište je na položaju Pod peći, nedaleko od zaseoka Bikići, na zemlji Marina Perkovića u Karakašici.

2. Na ovom položaju nađen je *in situ* antički nadgrobni natpis petnaestogodišnjeg *Caetenia Secunda.*

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1908. godine.

5. AMS.

6. Nadgrobna stela je vrlo dobro sačuvana.

7. F. Bulić 49.

292. Podi (Obrovac)

1. Nalazište je na rubnom području i zapadnim padinama kraške zaravni Podi oko zaseoka Živalji u Obrovcu.

2. Na ovom području nađeno je raštrkano desetak ulomaka kremenih nožića.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1958. godine.

5. MCK.

6. Kremeni ulomci su površinski nalazi.

7. A. Vuletić 3.

293. Poljakove kuće

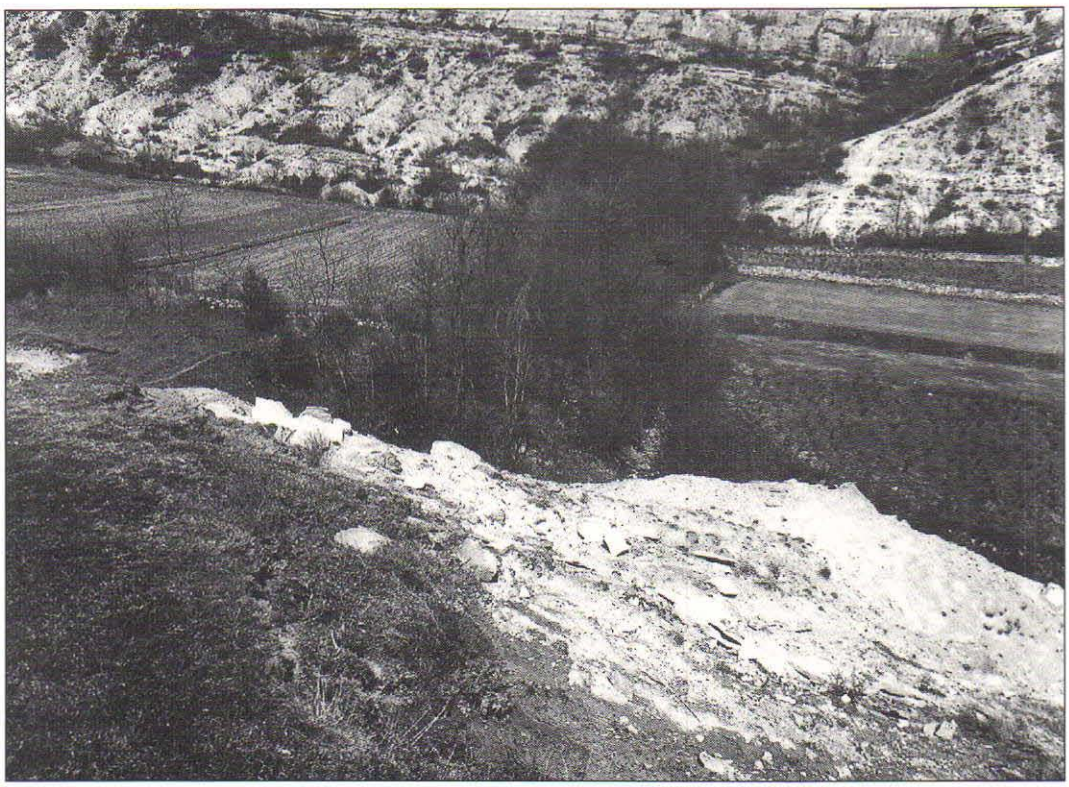

sl. 326. Uništeni srednjovjekovni grobovi kod Poljakovih kuća u Glavicama

sl. 327. Brončana lijevana grozdolika nušnica i brončana vitica iz grobova kod Poljakovih kuća u Glavicama

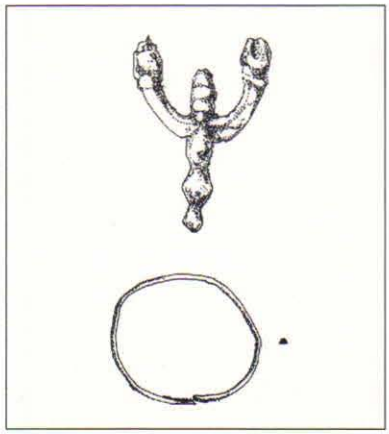

1. Nalazište je na strmoj padini brijega sjeveroistočno od Poljakovih kuća u Glavicama.

2. Na ovom položaju erozivnim je djelovanjem otkriveno desetak grobova obloženih i pokrivenih kamenim pločama, **sl. 326**. Među razbacanim kostima iz grobova na padini brijega pronađena je i jedna brončana vitica i lijevana brončana grozdolika naušnica, **sl. 327**. Neki od grobova su imali donožnice s utorima i urezanim križem u sredini.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1982. godine.

5. MCK.

6. Erozivnim djelovanjem uništeno je gotovo cijelo groblje. Istraživanja su moguća eventualno još na livadi s lijeve strane puta. Nalaz srednjovjekovnih grobova s *nekoliko stećaka* u Gornjim Glavicama kod Poljakovih kuća 1949. godine bilježi i S. Gunjača (S. Gunjača 8). Kako kod Poljakovih kuća osim ovog drugoga položaja s grobovima nismo uspjeli pronaći, vjerojatno se da se radi o istom položaju. *Stećci* koje spominje S. Gunjača vjerojatno su, kao i većina grobova, otplavljeni kasnijom erozijom.

7. Neobjavljeno.

294. Priorice

1. Nalazište je u pećini, na krševitoj zaravni uz istočnu stranu puta, oko 400 m ispred zaseoka Priorice sjeverno od Čačijinog doca i Bajagića.

2. Na ovom položaju nalazi se pećina s jamastim, većim dijelom zasutim ulazom. U prvoj prostoriji pećine (veličine 10 x 6 x 2 m) nađeno je nekoliko ulomaka prapovijesne brončanodobne keramike (iksoidne drške), te dva željezna srpa, kosa i željezna ručka vedrice.

3. Prapovijesno (rano i srednje brončano doba) i srednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1981. godine.

5. MCK.

6. Predmeti su površinski nalazi u pećini.

7. Neobjavljeno.

295. Put Ruduše

1. Nalazište je sa sjeverne strane Puta Ruduše, nedaleko od Delićeve kuće u Sinju.

2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko kamenim pločama obzidanih i pokrivenih grobova.

3. Neodređeno.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1952. godine.

5. Nema nalaza.

6. Grobovi su pronađeni prigodom sadnje badema na njivi nedaleko Delićeve kuće.

7. S. Gunjača 12.

296. Radašuša

1. Nalazište je na prostranom zaravnjenom niskom brežuljku zvanom Radašuša, na sjevernom rubu visoravni Turjački podi, južno od zaseoka Klarić-Kukuz na međi Brnaza i Turjaka.

2. Na ovom položaju nalazi se prostrana gradina sa svih strana utvrđena suhozidnim bedemima. Gradina je pravokutnog oblika, a svojom površinom zatvara prostor u dva nivoa: gornji na zaravni brda i donji koji obuhvaća cijelu jugozapadnu padinu brda do početka visoravni Turjački podi, **sl. 328**. Na jugoistočnom kraju gornjeg platoa je veća kamena gomila promjera oko 14 m. Bedem je na toj strani gradine vrlo slabo sačuvan. Po cijeloj površini gradine ima ulomaka netipičnih prapovijesnih keramičkih posuda. Rekognosciranjima je na ovom položaju pronađeno i nekoliko ulomaka kremenog oruđa.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima J. Britvića iz 1963., kremeni ulomci su slučajni nalazi iz 1968. godine, rekognosciranja1985. godine.

5. MCK.

6. Gradini se pristupa sa prostora Turjačkih poda, a svojim položajem dominira Sinjskim poljem.

7. J. Britvić 1; A. Vuletić 3.

sl. 328. Gradina Radašuša na Turjačkim podima

297. Razorina

1. Nalazište je na zapadnoj padini Kamešnice, na položaju Razorina, visoko iznad Gljeva (kota 1170). Smješteno je na isturenom stjenovitom strmom vrhu brda koji zatvara razorinsku zaravan sa sjeverne strane.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s relativno malim stjenovitim strmim platoom trokutasta oblika. Plato gradine je kamenim nasipom utvrđen s istočne i dijelom s južne strane, a prirodna su zaštita platoa od vjetrova sa sjeverne strane visoke stjenovite gromade. Na pojedinim dijelovima bedema vidljivi su podzidi. Na platou gradine i po bedemima nađeno je nekoliko ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina je iznad visoravni Razorine, na kojoj ima obradivih površina i vode u nakapnicama i prirodnim čatrnjama. Širi okolni prostor je vrlo pogodan stočarski kraj. Pristup Razorinama je kroz Maleševu dragu iz Gljeva nakon četiri sata hoda.

7. Neobjavljeno.

298. Ruduša

1. Nalazište je na položaju današnje strojarnice u ciglani u Ruduši podno jugozapadne padine sinjskog Grada.

2. Na prostoru ciglane u više navrata pronađeni su antički grobovi: prigodom gradnje strojarnice 1959. uništeno je više skeletnih grobova orijentiranih istok-zapad (prilozi u grobovima bile su staklene i keramičke posude i uljanice); prigodom gradnje nove strojarnice 1970. uništeno je desetak spaljenih i skeletnih grobova (prilozi su bile staklene i keramičke posude i uljanice), a tom prigodom nađeno je i nekoliko osebujnih nadgrobnih spomenika, **sl. 71, 329**; prigodom iskopa kanala za vodovod 1971. uništeno je nekoliko spaljenih grobova (kao prilozi u grobovima bile su staklene bočice, **sl. 330**).

3. Antičko i kasnoantičko razdoblje (1.-5. stoljeće).

4. Slučajni nalazi iz 1959., 1970. i 1971. godine.

5. MCK.

6. Pojedinačni i izmješteni arheološki nalazi nađeni su i na drugim mjestima u ciglani; 1959. pod temeljima nove strojarnice u ciglani u jednom grobu nađeni su keramički vrč i zdjela, a u iskopu kanala za vodovod jedna uljanica; 1959. nađene su dvije veće tegule dijagonalno podijeljene trima urezanim prugama; iskopom kanala za remont vagona u novoj strojarnici 1987., također je uništeno nekoliko spaljenih grobova, a vrlo je vjerojatno da se grobovi nalaze i u drugim dijelovima strojarnice gdje se nije kopalo.

7. B. Gabričević 12, 13; A. Milošević 5.

sl. 329. Antička kamena stela iz Ruduše u Sinju

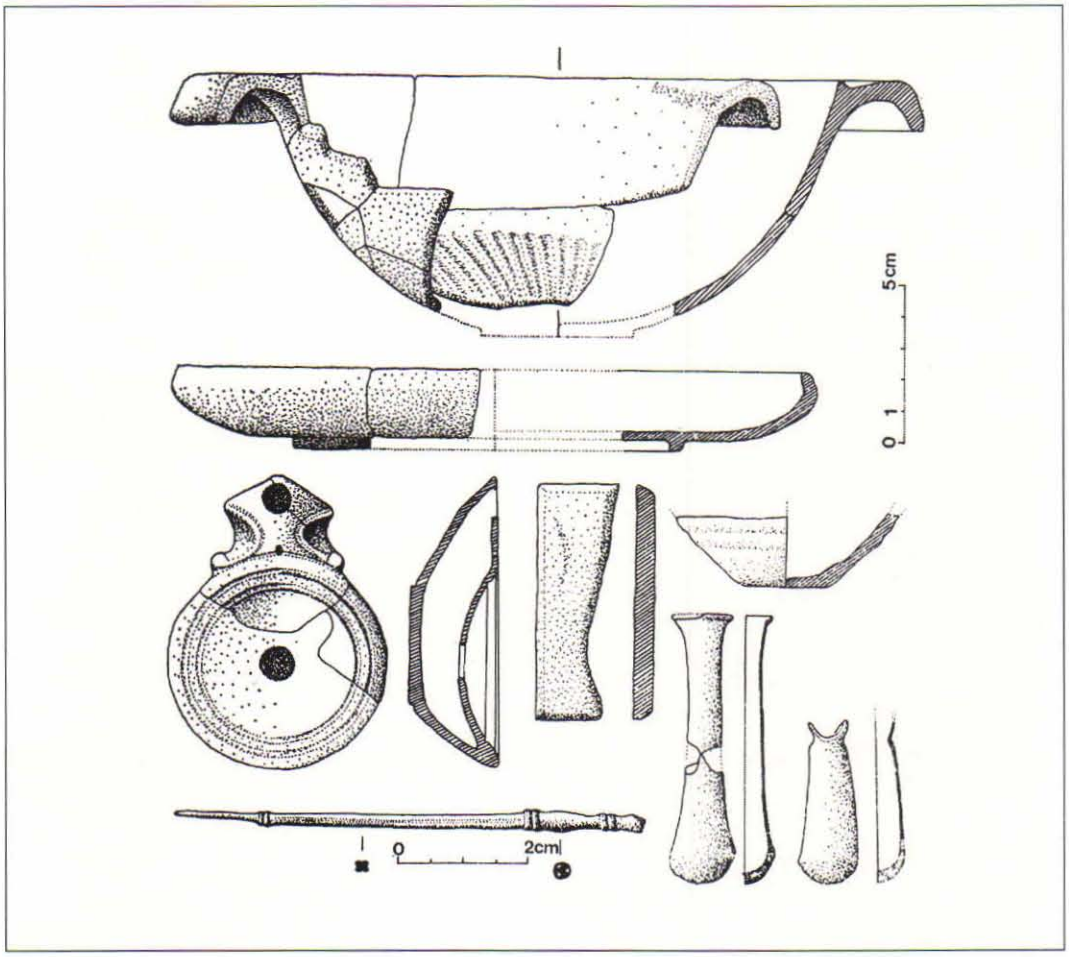

sl. 330. Sadržaj paljevinskog groba 3 iz Ruduše u Sinju

299. Rust

1. Nalazište je na strmom grebenu zvanom Rust, na zapadnoj padini Visoke, iznad zaseoka Križanci na Radošiću.

2. Na ovom grebenu veća je kamena gomila nepravilna oblika koja svojim položajem zatvara i utvrđuje jezičak grebena Rust između dviju dubokih jaruga. Današnja veličina rasute gomile je 60x30 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je na strmoj padini grebena, pa je na sve strane znatnije rasuta.

7. Neobjavljeno.

300. Saratlijina gomila

1. Nalazište je u tzv. Saratlijinoj gomili u Bajagiću.

2. U kamenoj prapovijesnoj gomili na ovom položaju nađena je jedna antička brončana spona.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1961. godine.

5. MCK.

6. Gomilu je prekopao Stipan Buljan (Rebac) iz Obrovca Sinjskog. Drugi podaci o nalazima u gomili nisu poznati.

7. Neobjavljeno.

301. Smoljina gradina

1. Nalazište je na položaju Smoljina gradina (kota 543), jugoistočno od zaseoka Smoljo na Gljevu.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s relativno malim četvrtastim platoom. Plato gradine utvrđen je sa svih strana, a osobito na istočnoj strani, gdje je pristup gradini najslabije branjen, **sl. 331**. Na kamenom nasipu s južne, sa zapadne i sa sjeverne strane ima i tragova zidanog bedema. Na platou gradine i po kamenim nasipima brojni su ulomci prapovijesne keramike i žrvnjeva, te ulomci antičkih i kasnoantičkih keramičkih posuda. Prethodno je na položaju gradine nađen dobro sačuvan kameni bat.

3. Prapovijesno (željezno doba ?), antičko i kasnoantičko razdoblje.

4. Kameni bat je slučajni nalaz iz 1960., rekognosciranja 1980. i 1986. godine.

5. MCK, AMS.

6. Gradina svojim položajem široko dominira gljevačkom visoravni i nadzire vjekovni put koji iz Cetine, preko Prologa, vodi prema Livnu.

7. Neobjavljeno.

sl. 331. Smoljina gradina na Gljevu

302. Stonožića glavica

1. Nalazište je na položaju Stonožića glavice, zapadno od antičkog *Aequuma* na Čitluku.

2. Krajem 19. stoljeća na ovom položaju bili su vidljivi ostaci zgrade popločani mozaičnim podom.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima A. K. Matasa iz 1880. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prilikom reambulacije te tragove nismo pronašli.

7. A. K. Matas 2.

303. Suhač

1. Nalazište je na oranicama sjeverno i sjeverozapadno od stare Bokine kuće na Suhaču.
2. Na ovom položaju brojni su ostaci antičkih tegula (uglavnom u međi između Tomaševića njive i njive zvane Bokinica). Krčenjem za nekadašnji vinograd na Tomaševića njivi nađen je veći antički kameni postament (90 x 90 x 25 cm) s profilacijom na sve četiri strane. Krčenjem na njivi Bokinica pronađene su keramičke cijevi antičkog vodovoda.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi oko 1950., rekognosciranja 1993. godine.
5. Kameni postament se danas nalazi uz sjevernu među Tomaševića njive.
6. Većina građevinskih ostataka na ovom položaju iskrčena je u vrijeme sadnje vinograda pred oko 70 godina.
7. Neobjavljeno.

304. Suhač (Dolac)

1. Nalazište je u vinogradu Ante Vučemila pok. Jure, na položaju Dolac na Suhaču.
2. Na ovom položaju pronađena su tri groba obzidana i pokrivena kamenim pločama bez nalaza.
3. Neodređeno.
4. Slučajni nalazi oko 1950., rekognosciranja 1993. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema riječima nalaznika, grobovi su pronađeni prigodom krčenja za vinograd. Osim više skeleta u svakom grobu, drugih nalaza nije bilo.
7. Neobjavljeno.

305. Šabići

1. Nalazište je nedaleko od groblja u Brnazama, u zaseoku Šabići, s istočne strane ceste Sinj-Split.
2. Na ovom položaju nađena je antička nadgrobna stela, ali joj je natpis znatnije erodirao. Veličina stele je 147 x 73 cm.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz oko 1956. godine. Prema podacima N. Gabrića.
5. AZFS.
6. Prema podacima N. Gabrića, na ovom položaju je prigodom krčenja nađena još jedna ploča s natpisom, ali je uništena. Istom prigodom je nađeno i više skeletnih grobova koji su krčenjem potpuno uništeni.
7. Neobjavljeno.

306. Šibenica

sl. 332. Gradina Šibenica u Glavicama

sl. 334. Nadgrobni križ sa Šišove glavice u Sinju, 1703. godina

1. Nalazište je na sjeveroistočnom rubu predjela Ćurlini, na visokom brijegu zvanom Šibenica (kota 438), sjeverno od zaseoka Bogdani na međi Sinja i Glavica.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina bez jasnog gradinskog platoa i uočljivih ostataka utvrđenja. Nekoliko podzidanih terasa na južnim i istočnim padinama brijega, **sl. 332**, sadržavaju brojne ostatke prepovijesne keramike, ulomke žrvnjeva i pitosa. Cijeli vrh brda i spomenute terase pokriveni su humusnim slojem i zatravnjeni. Prije tridesetak godina na ovom je položaju nađen jedan ulomak neolitičke keramike ukrašen urezanom bijelo inkrustriranom spiralom, **sl. 59**.

3. Prapovijesno razdoblje (srednji neolitik - danilska kultura i željezno doba?).

4. Neolitički ulomak je slučajni nalaz oko 1950. godine, podaci S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1980. i 1988. godine.

5. Neolitički ulomak je u AZFS-u, a ostali nalazi u MCK-u.

6. Na padesetak metara širokoj zaravni s istočne strane gradine nalazi se suvremeno groblje. Zbunjuje nalaz neolitičke keramike na ovom položaju. Prigodom rekognosciranja, osim keramike iz mlađih prapovijesnih metalodobnih razdoblja i iz antičkog razdoblja, drugih nalaza nije pronađeno.

7. N. Gabrić 1; S. Gunjača 8; I. Marović 3, 16; A. Milošević 5.

307. Šimići

1. Nalazište je u zaseoku Šimići u Glavicama.

2. Na ovom položaju nađen je jedan željezni vršak strelice u obliku lastinog repa. Dio tuljca strelice je tordiran, **sl. 333**.

3. Srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Slučajni nalaz iz 1969. godine.

5. MCK.

6. Drugi podaci o okolnostima nalaza nisu poznati.

7. Neobjavljeno.

sl. 333. Srednjovjekovna strelica iz zaseoka Šimići u Glavicama

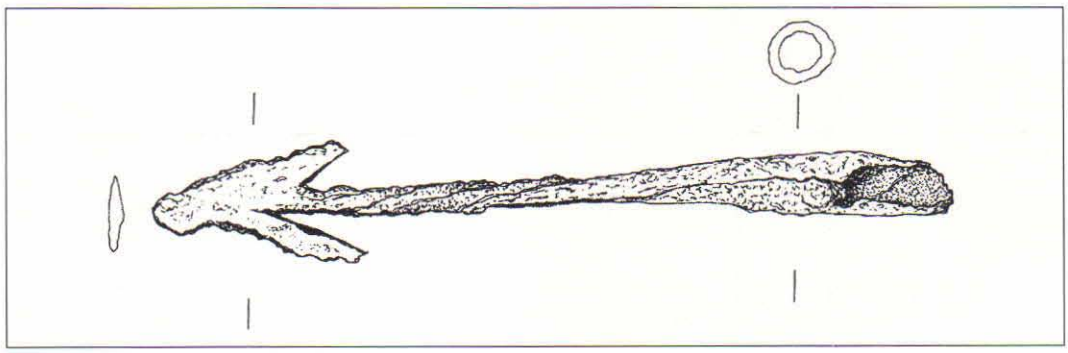

308. Šišova glavica

1. Nalazište je na maloj uzvisini Šišova glavica iznad zaseoka Šimac, na sjeverozapadnom rubu Sinja.

2. Na ovom položaju u 18. stoljeću nalazilo se manje groblje. Ovdje je nađen jedan veći kameni križ s natpisom na bosančici, **sl. 334**. Na natpisu stoji: *1703 Ovie krst Batinića Milovana*.

3. Novi vijek, 1703. godine.

4. Križ se do 1960. godine nalazio na nalazištu, a tada je prenesen u Sinj, u AZFS.

5. AZFS.

6. Natpis je u nekoliko redova, uokviren urezanim križem. Ukupna visina križa je 174 cm. Groblje je kasnije iskrčeno, a na njegovom položaju danas je vinograd.

7. N. Gabrić 1.

309. Šošine kuće

1. Nalazište je u zaseoku Šošo na Čitluku, na pobliže neodređenom mjestu.

2. Na ovom položaju nađen je jedan bizantski brončani novac Justinijana I. i jedna kameja od žućkastog stakla s poprsjem Sv. Demetrija, **sl. 54**.

3. Kasnoantičko (527.-565. godine) i srednjovjekovno razdoblje (12.-13. stoljeće).

4. Slučajni nalazi iz 1936. godine.

5. AZFS.

6. S obzirom na nalaz Justinijanovog novca, kameja je objavljena kao starokršćnska. Ona je, međutim, bizantski (venecijanski) proizvod 12.-13. stoljeća.

7. A. Jadrijević 2; A. Milošević 5, 30.

310. Šošin vinograd

1. Nalazište je na položaju Šošinog vinograda, s južne strane puta za Demerovac na Čitluku, uz jugoistočni bedem antičkog *Aequuma*.

2. Na ovom položaju u kamenoj litici bio je uklesan reljef Dijane i Silvana, **sl. 335**. Prethodno je na ovom položaju nađen antički posvetni natpis *L. Eburnusa Tatianusa*.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1860. i 1931. godine.

5. AZFS.

6. Reljef je bio isklesan u živoj stijeni. Godine 1931. je ispilan iz litice i prenesen u AZFS. Natpis s ovog položaja kasnije je zagubljen.

7. M. Abramić 6; A. K. Matas 2; D. Rendić-Miočević 4.

sl. 335. Reljef Dijane i Silvana iz Karakašice

311. Šušanj

1. Nalazište je na prostranom zaravnjenom vrhu brda uz južni rub klanca Sutine, zapadno od zaseoka Baraći i Radići u Lučanima.

2. Na ovom položaju nalaze su ostaci vrlo prostrane gradine čiji plato i ostatke utvrđenja bez temeljitog rekognosciranja i geodetskog snimka nije moguće pouzdano utvrditi. Na vrlo

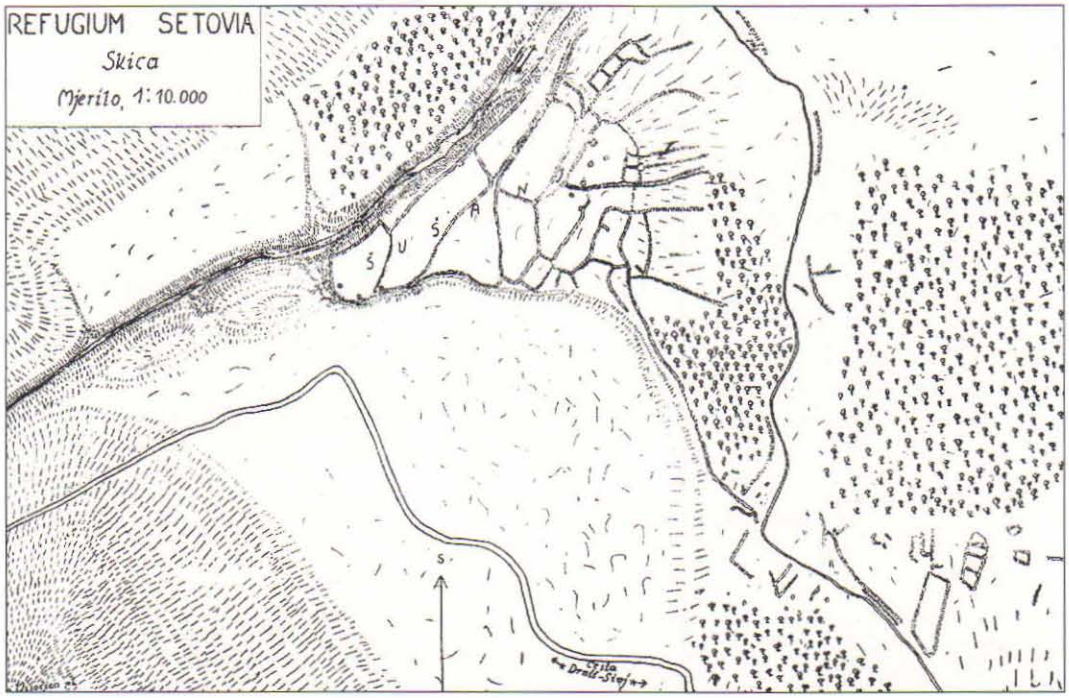

sl. 336. Tloris prapovijesne gradine i antičkog refugijuma (Setovia ?) na Šušnju u Lučanima, prema S. Gunjači

širokom prostoru (ispresijecanom brojnim suvremenim suhozidinama i krčevinama) nalaze se keramički (prapovijesni i antički) ostaci. Cijeli prostor gradine gusto je obrastao šumom. Prema S. Gunjači, gradina obuhvaća trokutasti prostor dugačak preko 1500 m suhozidnim bedemima utvrđen s južne i sa zapadne strane. Ako je to doista tako, ovo bi predstavljalo najveće prapovijesno gradinsko utvrđenje u Dalmaciji, **sl. 336**. Na zapadnom i istočnom rubu gradine ima nekoliko većih kamenih gomila od kojih je većina uništena.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače i rekognosciranja 1981. i 1988. godine.

5. MCK.

6. Gradina dominira područjem Lučana, a strateški utvrđuje prirodni prijelaz iz Cetinske krajine prema Drnišu. Na ovom položaju S. Zlatović ubicira i srednjovjekovni *villa Stolaz* prema Zvonimirovoj darovnici iz 1078. godine. Srednjovjekovnih ostataka, međutim, na ovom položaju nije pronađeno. S. Gunjača na ovom položaju pretpostavlja antičku *Setoviju*, poznato delmatsko utvrđenje iz vremena delmatsko-rimskih ratova, pod kojim je, za vrijeme opsade, bio ranjen i kasniji rimski car Oktavijan August.

7. S. Gunjača 1; S. Zlatović 3.

312. Tomaševića draga

1. Nalazište je na sjevernom rubu visoravni Donjeg Radošića, na grebenu zapadno od Tomaševića drage iznad zaseoka Župići.

2. Na ovom položaju sačuvane su kolotečine antičke ceste.

3. Antičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1991. godine.

5. Nema nalaza.

6. Tragovi vjerojatno predstavljaju ostatke antičke ceste Salona (Solin) - Osinium (Sinj).

7. Neobjavljeno.

313. Tomići

1. Nalazište je na njivi Mile Napića uz seoski put zapadno od zaseoka Tomići u Jasenskome.

2. Na ovom položaju nađeno je više antičkih ostataka (srebrni novac Aleksandra Severa, ulomci natpisa, tegula i keramičkih posuda), a prema pričanju vlasnika njive ima i ostataka zidova koje on nije dirao.

3. Atičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1958. godine. Prema podacima N. Gabrića.

5. AZFS.

6. Nalazi su vrlo fragmentarni.

7. Neobjavljeno.

314. Tripalov voćnjak

1. Nalazište je u Tripalovom voćnjaku, danas na položaju autobusnog kolodvora u Sinju.

2. Na ovom položaju nađen je antički reljef s prikazom Silvana, jednog muškog bradatog božanstva i tri nimfe.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1938. godine.

5. AZFS.

6. Veličina reljefa je 41 x 56 cm.

7. D. Rendić-Miočević 4.

315. Tripaluša

1. Nalazište je na blagom pjeskovitom pristranku zvanom Tripaluša, sjeveroistočno od zaseoka Perići u Turjacima, **sl. 337**.

2. Na ovom položaju otkopana su četiri groba obzidana i pokrivena pločama od muljike, **sl. 338**. Osim skeletnih ostataka u grobovima nije bilo drugih nalaza. Jedan od otkopanih grobova na donožnici je imao urezan križ, **sl. 339**. Prema pričanju mještana, oko 200 m sjeveroistočno od ovog položaja također su nađeni grobovi istog oblika, i u njima kao prilozi keramički lonci.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitno istraživanje 1982. godine.

5. Donožnica s urezanim križem prenesena je u MCK-a.

6. Grobovi su pronađeni prigodom uređenja terena za nogometno igralište koje još nije dovršeno.

7. Neobjavljeno.

sl. 338. Kasnosrednjovjekovni grob s položaja Tripaluša u Turjacima

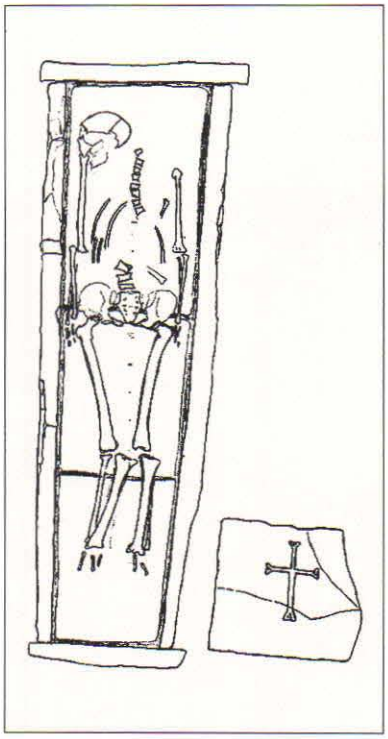

sl. 339. Kasnosrednjovjekovni grob s položaja Tripaluša u Turjacima

sl. 337. Položaj kasnosrednjovjekovnih grobova na Tripaluši u Turjacima

316. Trg Kralja Tomislava

1. Nalazište je na Trgu Kralja Tomislava u Sinju, ispred zapadne fasade crkve Gospe Sinjske.

2. Na ovom položaju nađena su tri groba obzidana i pokrivena pločama od muljike. Osim skeletnih ostataka u grobovima nije bilo drugih nalaza.

3. Početak 18. stoljeća.

4. Zaštitna istraživanja 1987. godine prigodom uređenja kanalizacije i trga u Sinju.

5. Nema nalaza.

6. Grobovi su ostatak groblja iz vremena gradnje crkve Gospe Sinjske u prvom desetljeću 18. stoljeća. Na prostoru ispred crkve i pod temeljima crkvi nasuprotne kuće Sesardić bilo je najstarije groblje današnjeg Sinja. S ovog položaja je krajem 18. stoljeća groblje premješteno na Žankovu glavicu, a odatle početkom 19. stoljeća na današnji položaj. Premda ovi nalazi vremenski ne spadaju u kod nas uobičajen vremenski arheološki okvir, donosimo ih jer predstavljaju jedan od rijetkih nalaza iz vremena prvog oblikovanja današnjeg Sinja izvan zidina Grada. Ovom vremenu pripadaju i ostaci mletačke kanalizacije, otkopani prije nekoliko godina ispred zgrade suda u ul. Petrovac, te dva manja kamena ulomka. Jedan, 26 cm visok kapitel od muljike na kojemu je uklesana 1773. godina, nađen je nedaleko od kuće Tina Alčića na istočnoj padini Grada, a drugi je kameni blok na kojemu su urezane tri godine - 1406., 1706., 1796., inicijali B. P. te još nekoliko slova i znakova. Blok je veličine 36 x 36 cm, a nađen je prigodom iskopa rova za kanalizaciju na dubini od 1,5 m na Štaliji kod kuće Vuletić. Oba ova kamena spomenika danas su u MCK-u.

7. Neobjavljeno.

317. Vidurinovke

1. Nalazište je na zemljištu zvanom Vidurinovki, nedaleko od zaseoka Jadrijevići u Glavicama

2. Na ovom položaju nađene su dvije presvođene kasnoantičke grobnice bez priloga.

3. Kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1950. godine.

5. Nema nalaza.

6. Jedna grobnica je istražena i dobro dokumentirana (dugačka 2,50 m, široka 1,55 m a visoka 1,45 m), dok o drugoj postoje samo podaci.

7. I. Marović 1.

318. Vinograd J. Radića

sl. 340. Kasnoantički grobovi iz Lučana

1. Nalazište je na jugoistočnoj padini brda Šušanj u Lučanima, u vinogradu Joze Radića, uz odvojak puta koji iz Lučana vodi za zaselak Đipalo.

2. Na ovom položaju pronađena su dva groba (jedan zidan, a drugi obložen i pokriven kamenim pločama, **sl. 340**) i u njima različiti prilozi (ulomci keramičkih posuda, uljanice, brončano prstenje, naušnice s košaricama, koštani češalj, **sl. 341**). Nedaleko od ovih, prema svjedočenju S. Gunjače, na samoj raskrsnici ceste prema zaseoku Đipalo, za vrijeme II. svjetskog rata pronađen je i treći grob, ali je bio potpuno prazan. Oko 200 m sjeveroistočno od ovih grobova, uz desnu stranu stranu odvojka za zaselak Radiće, pronađen je još jedan zidani grob tipa *a pozzetto*. Uz ostatke skeleta više pokojnika u grobu je pronađeno nekoliko desetaka različitih predmeta (ulomaka keramičkih i staklenih posuda, naušnica s košaricama, pojasnih kopči itd.). Navodno je u jednom od ovih grobova pronađen i dio antičke brončane uljanice (otkupljen 1981. godine od Josipa Britvića iz Sinja za MCK).

3. Kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1960., zaštitna istraživanja 1983. godine

5. AZFS, MCK.

6. Grobove je prethodno prekopao N. Gabrić 1960. godine, ali sasvim površno. Našim istraživanjima 1983. utvrđena je arhitektura grobova i pronađen znatan broj priloga iz njihova sadržaja koji je preostao nakon prekopavanja N. Gabrića.

7. A. Milošević 26.

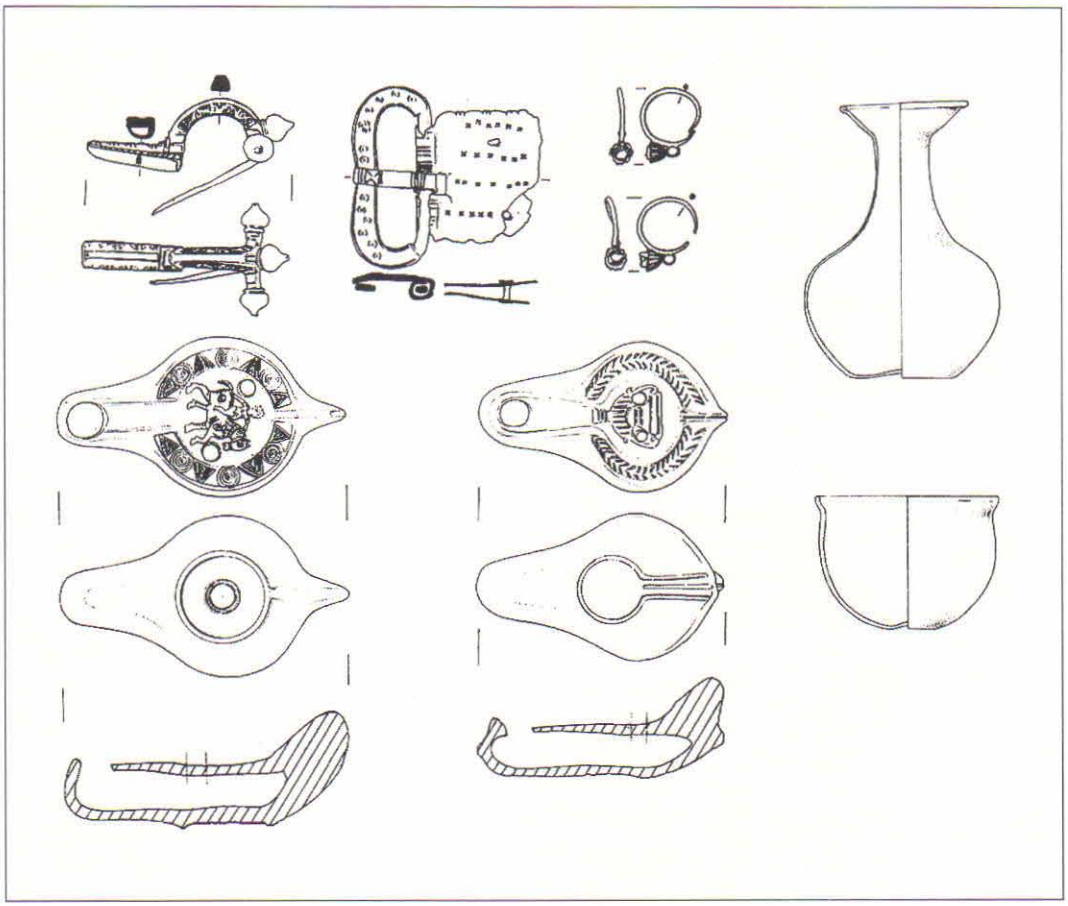

sl. 341. Dio nalaza iz kasnoantičkog groba u Lučanima

319. Visoka

1. Nalazište je na krajnjem jugozapadnom vrhu brda Visoka (kota 707) iznad zaseoka Gugići i vojnog poligona Kukuzovac na Radošiću.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina utvrđena dvostrukim prstenastim bedemom nepravilnog trapezoidnog oblika. Bedemi su suhozidni i ne osobito masivni, a gotovo u cijeloj njihovoj dužini vidljivi su tragovi zidanja. Na jugoistočnom i sjeveroistočnom bedemu sačuvani su ulazi u gradinu, **sl. 342**. Na prostoru platoa gradine nađeno je nekoliko sitnijih ulomaka netipične prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. Pronađeni ulomci keramike su u MCK-u.

6. Na prostoru gradine danas se nalazi PTT odašiljač.

7. Neobjavljeno.

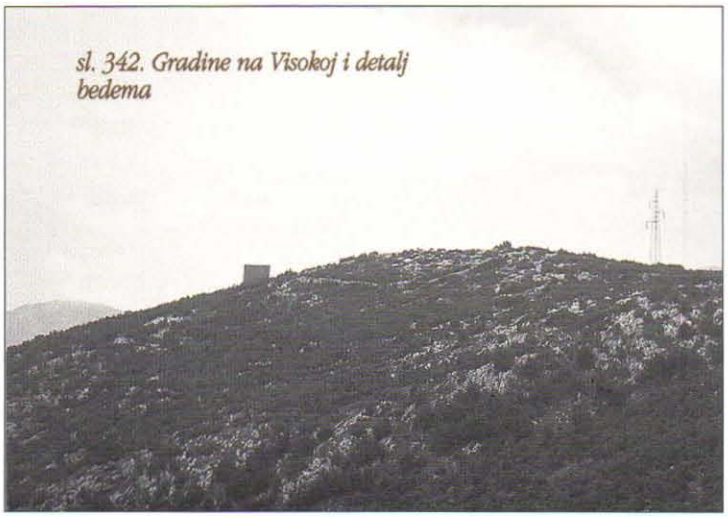

sl. 342. Gradine na Visokoj i detalj bedema

320. Vršci

1. Nalazište je na položaju Vršci, na međašnjem prostoru Radošića i Brnaza.
2. Na ovom položaju nađen je jedan ulomak kremenog nožića.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1958. godine.
5. MCK.
6. Ulomak nožića je površinski nalaz.
7. A. Vuletić 3.

321. Vukov dočić

1. Nalazište je uz južnu stranu ceste Hrvace-Zelovo, u vrtači zvanoj Vukov dočić na jugoistočnom rubu zelovske zaravni.
2. Na ovom položaju nalaze se ostaci grobova obzidanih i pokrivenih pločama od vapnenca.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1985. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grobovi se oštećuju obradom vrtače.
7. Neobjavljeno.

322. Žankova glavica

1. Nalazište je na Žankovoj glavici kod kuće Tripalo - Boko u Sinju.
2. Na ovom položaju nađen je antički nadgrobni natpis *Tiberia Claudia Priscusa*, veterana *alae Claudiae novae*.
3. Antičko razdoblje 1.-2. stoljeće.
4. Slučajni nalaz iz 1913. godine.
5. AMS.
6. Natpis je vrlo dobro sačuvan.
7. F. Bulić 51.

323. Živalji

1. Nalazište je na međašnjem prostoru između zeseoka Živalji i Baraći.
2. Na ovom položaju bilo je nekoliko prapovijesnih kamenih gomila. Istraživanjima su u njima otkopani grobovi s inhumiranim pokojnicima i s više priloga (trokutasti brončani bodeži, keramički ulomci s *Litzen* ukrasom, kameni tzv. *pseudobrasard*, zlatna žica i jedan vrlo dobro sačuvan kratki mač, **sl. 343**. U kamenom nasipu jedne od gomila naknadno je bila

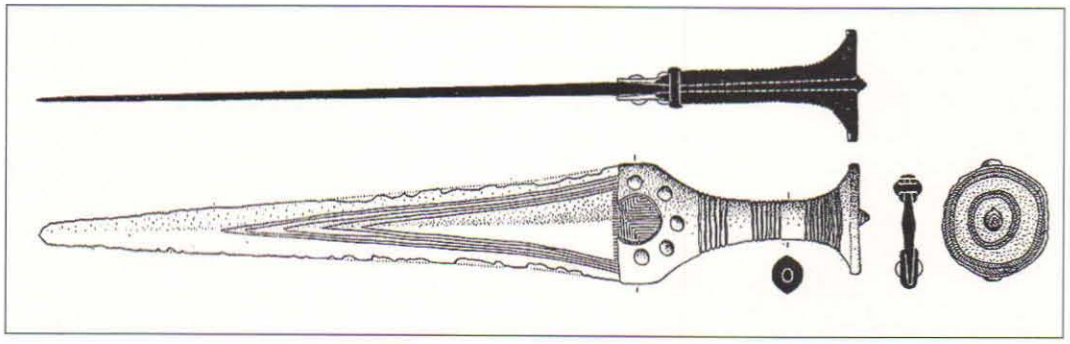

sl. 343. Brončani bodež iz prapovijesne gomile u zaseoku Živalji u Obrovcu

ukopana ostava od 12 željeznih predmeta (4 tesle, 3 dlijeta s jednim okovom drška, te po jedna kosa, kramp, srp i kelt-sjekira, **sl. 344**).

3. Prapovijesno (rano - srednje brončano i mlađe željezno) razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1967. godine i istraživanja I. Marovića.

5. AMS, AZFS.

6. Većina predmeta iz ovih gomila je vrlo dobro sačuvana. Kameni nasip gomila na ovom položaju je raznesen za nasipanje okolnih puteva, pa danas ni jednoj na ovom položaju nema traga.

7. I. Marović 16; I. Marović - B. Čović 1; Milošević 8, 12.

sl. 344. Ostava prapovijesnog željeznog oruđa iz gomile u zaseoku Živalji u Obrovcu

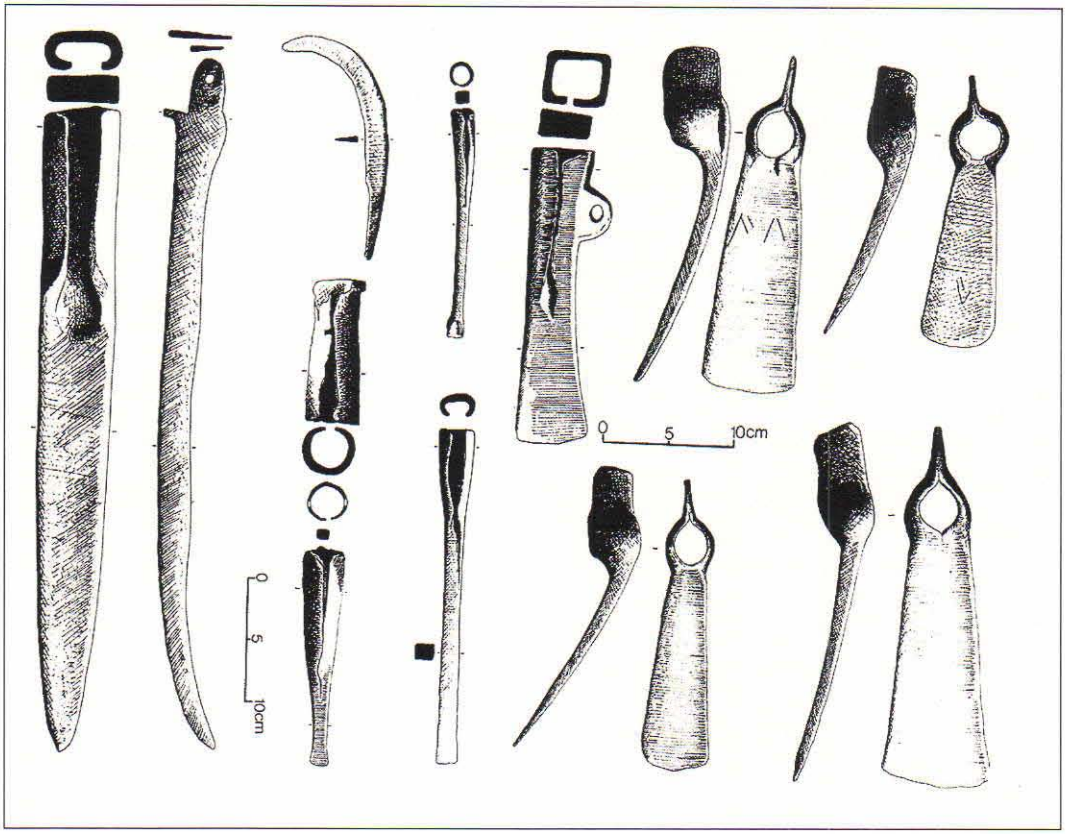

324. Župna kuća (Bajagić)

1. Nalazište je na brijegu iznad župne kuće u Bajagiću.

2. Na ovom položaju nalazila se veća kamena prapovijesna gomila s grobom u sredini (veličina groba je 90 x 50 cm). U grobu nije bilo nalaza. U nasipu gomile iznad groba nađen je brončani bodež, **sl. 345**.

3. Prapovijesno razdoblje (rano brončano doba).

4. Slučajni nalaz iz 1954. godine.

5. AZFS.

6. Gomilu je prekopao Nikola Gabrić, tadašnji voditelj AZFS-a u Sinju.

7. I. Marović 16.

sl. 345. Oštrica brončanog prapovijesnog bodeža iz gomile nedaleko župne kuće u Bajagiću

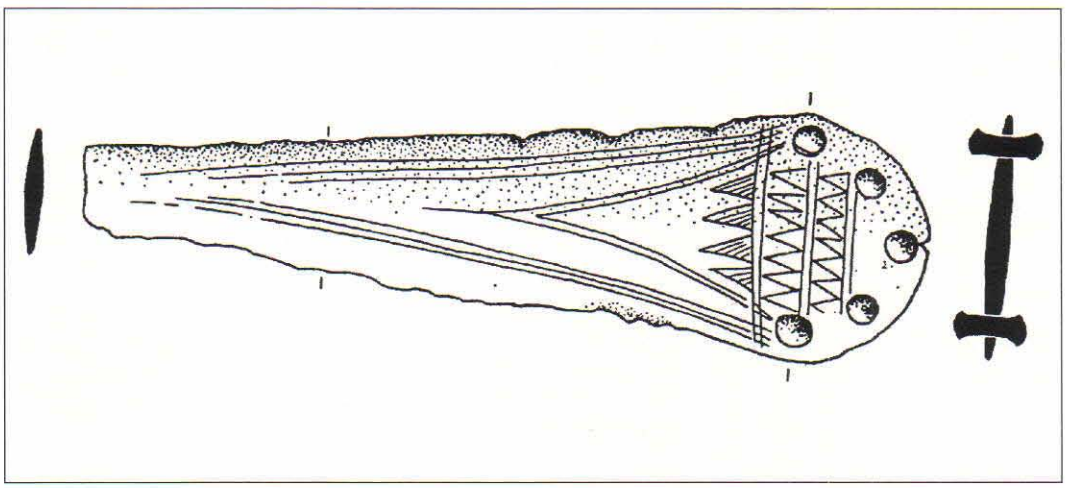

V. Općina Otok

Područje općine Otok nalazi se uz istočni rub Sinjskog polja. Na zapadu i na sjeveru graniči s područjem grada Sinja, na istoku hrptom Kamešnice na kojemu je državna granica s Republikom Bosnom i Hercegovinom, te na jugu s područjem općine Trilj. Većim dijelom područje općine Otok je krševit teren s manjim obradivim površinama samo uz istočni rub Sinjskoga polja, što se odrazilo i na relativno mali broj arheoloških nalazišta i nalaza na ovom prostoru, koji su do danas evidentirani samo na 24 položaja

325. Bilokapića gradina, **326.** Blaca, **327.** Botičina gomila, **328.** Brižina, **329.** Crkva Sv. Luke, **330.** Čanj, **331.** Dedići, **332.** Dugiš, **333.** Gacko, **334.** Galjsko groblje, **335.** Grebčine (Udovičići), **336.** Kuštrina livada, **337.** Manastirina, **338.** Mirine, **339.** Munivrane, **340.** Ovrlja (put za Rudu), **341.** Priblaće, **342.** Rotnjača, **343.** Šestina gradina, **344.** Tomaševića njive, **345.** Udovičić (groblje), **346.** Vratnice, **347.** Zub, **348.** Žlabina.

325. Bilokapića gradina

1. Nalazište je na istočnom rubu Sinjskog polja, na osamljenoj glavici zvanoj Bilokapića gradina.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s prostranim zaravnjenim platoom na vrhu brda, **sl. 346**. Na južnom rubu platoa je veći stjenovit greben. U zapadnoj i sjevernoj litici grebena su dva pripećka ispred kojih su pronađeni ulomci keramike starijega (dva ulomka s impresso i jedan ulomak s barbotin ukrasom) i srednjega (ulomak zdjele na nozi) neolitika. Plato gradine nema jakih bedema jer sve strane platoa brani strmina terena. Jedini tragovi utvrđenja su snažni podzidi, posebno na istočnom i zapadnom rubu platoa. Na južnoj i zapadnoj padini brijega na kojemu se gradina nalazi više je podzidanih (vjerojatno stambenih) terasa s obiljem keramičkih ulomaka. Na zapadnom rubu platoa ima i ostataka žbukom vezanih zidova i uz njih nekoliko ulomaka antičke i kasnoantičke keramike.

3. Prapovijesno razdoblje (stariji i srednji neolitik, rano i srednje brončano doba, željezno doba), te antičko i kasnoantičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1979., 1981. i 1986. godine.

5. MCK.

6. S obzirom da je površinskim nalazima potvrđen kontinuitet naseljenosti i postoji mogućnosti istraživanja, ovaj položaj nužno treba zaštititi.

7. S. Gunjača 1, 8, 24; A. Milošević 5, 16, 42.

sl. 346. Bilokapića gradina u Udovičićima

326. Blaca

1. Nalazište je na višem pristranku Kamešnice između Donjih i Gornjih Korita, na položaju Gradina, iznad sjeverozapadnog ruba malo visokog krškog polja zvanoga Blaca.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s prostranim ovalnim stjenovitim platoom utvrđenim sa sjeverne, sa zapadne i južne strane kamenim nasipom, **sl. 347**. Istočni rub platoa branjen je strmim liticama. Na kamenom nasipu mjestimično su vidljivi tragovi zidanja. Na jugozapadnom bedemu je oblikovan ulaz u gradinu. Na bedemima gradine je nađeno nekoliko ulomaka prapovijesne i jedan ulomak kasnoantičke keramike.

3. Prapovijesno i kasnoantičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina široko dominira cijelim prostorom južnog i jugoistočnog dijela Cetinske krajine, a gospodarsku podlogu nesumnjivo nalazi u malom polju Blaca pogodnom za stočarsko gospodarstvo. U sredini i na istočnom rubu Blaca nekoliko je kraških lokava i nakapnica.

7. Neobjavljeno.

sl. 347. Tloris gradine u Blacima iznad Korita

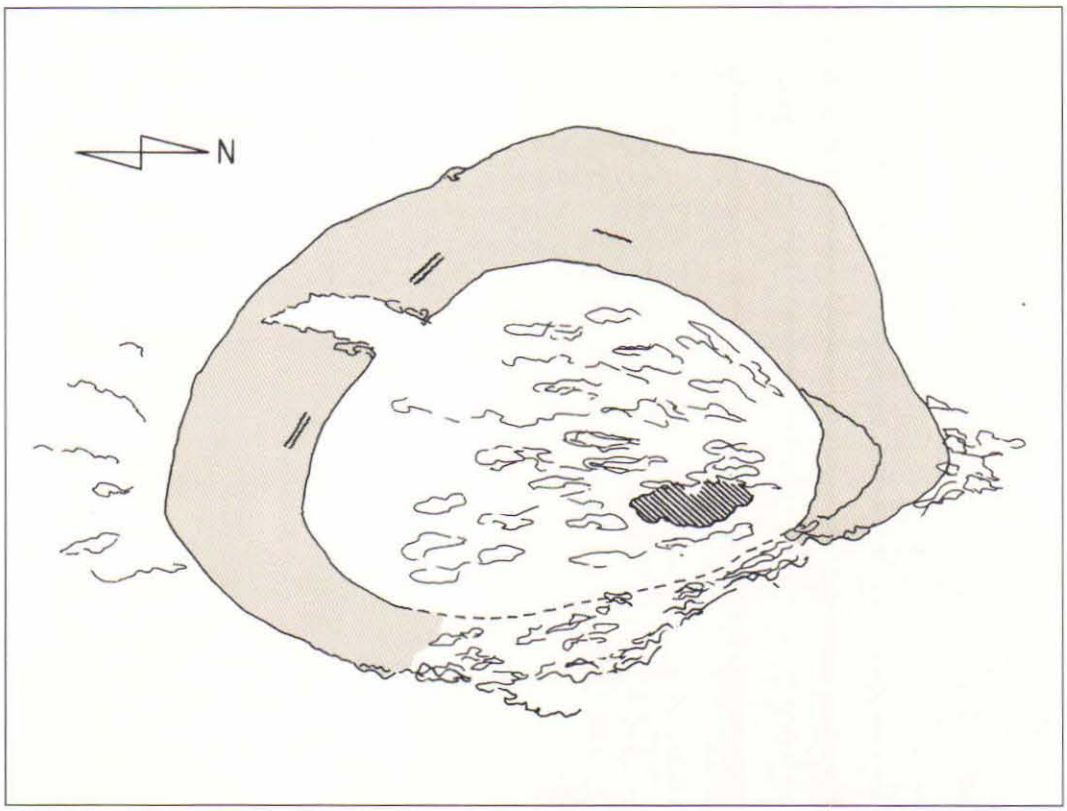

327. Botičina gomila

1. Nalazište je na položaju Botičina gomila, na zapadnom rubu krševite krške zaravni iznad sela Ovrlje na rubu Sinjskoga polja.

2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila izduženog ovalnog oblika veličine 17 x 9 m. Vjerojatno se ovdje radi o gradini s malim uskim platoom koji je danas prekriven obrušenim kamenjem s nasipa koji gradinu utvrđuje prema zaravni. U neposrednoj blizini gradine, sjeveroistočno od bedema, skupina je od pet manjih gomila. U nasipu bedema pronađeno je nekoliko sitnijih ulomaka keramičkih posuda grublje fakture.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Botičina gomila široko dominira Sinjskim poljem. Najlakši pristup gradini je uz brdsku kosu s istočne strane.

7. Neobjavljeno.

328. Brižina

1. Nalazište je u graničnom području Otoka i Gale, nedaleko od Vuletinih kuća, **sl. 348**, na sjeverozapadnoj padini uzvisine Brižina (vinograd Joze Katića).

2. Na ovom položaju pronađen je jedan grob obzidan i pokriven pločama od muljike. U grobu je, uz jednog pokojnika pokopanog na leđa u ispruženom položaju, pronađena jedna prostoručno oblikovana keramička posuda grublje fakture, **sl. 349**.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

sl. 348. Položaj nalaza ra nosrednjovjekovnog groba na položaju Brižina

sl. 349. Ranosrednjovjekovna keramička posuda iz groba s položaja Brižina

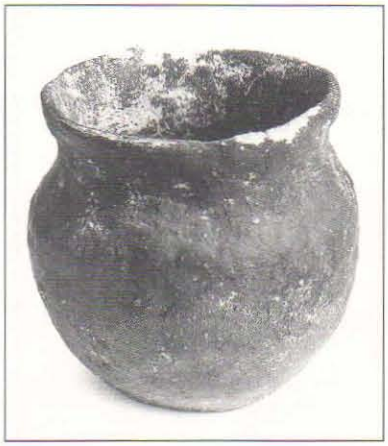

4. Slučajni nalaz oko 1975. godine.
5. Posuda je kod Joze Katića, danas živi u Splitu.
6. Usprkos nastojanjima nalaznika, drugih grobova na ovom položaju nije pronađeno, pa se može pretpostaviti da se ovdje radi o usamljenom ukopu.
7. A. Milošević 3.

329. Crkva Sv. Luke

1. Nalazište je nedaleko od župne crkve Sv. Luke (sagrađena 1884.-1885. godine).
2. Na ovom položaju na dva se mjesta nalaze dva, odnosno tri kasnosrednjovjekovna nadgrobna spomenika.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1993. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grobove koje spominje Gunjača nisam uspio pronaći. Jedan od ovih položaja je možda onaj kod Plavšinih kuća na kojemu i danas stoje dva razbijena, neukrašena i izmještena nadgrobna spomenika u obliku sanduka i tri nadgrobne ploče. Položaj je udaljen od crkve Sv. Luke oko 400 m jugoistočno. Nalazište je na maloj povišenoj glavici i neposredno je ugroženo novom stambenom izgradnjom. Između grobova na ovom nalazištu prije dvadesetak godina ukopana je i betonirana otpadna jama (đubrište).
7. S. Gunjača 8.

330. Čanj

1. Nalazište je na položaju Čanj u Otoku s lijeve strane Cetine.
2. Na ovom položaju nađena je bakrena sjekira s ušicom i jednom oštricom, **sl. 350**.
3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik).
4. Slučajni nalaz oko 1955. godine.
5. MCK (otkupljeno od J. Britvića 1982. godine).
6. Sjekira je dobro sačuvana. Dugačka je 13,5 cm.
7. I. Marović 8; Milošević 5.

sl. 350. Bakrena sjekira s položaja Čanj kod Cetine u Otoku

331. Dedići

1. Nalazište je na prostoru Krenice, uz seoski put između groblja i zaseoka Dedići u Gali.
2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko stećaka.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.
5. Nema nalaza.
6. Stećke nisam uspio pronaći.
7. S. Gunjača 8.

332. Dugiš

1. Nalazište je na predjelu Priblaće, na položaju nekadašnjeg riječnog otoka Dugiš na Cetini nizvodno od današnjeg mosta u Otoku.

2. Na ovom položaju pronađeni su ostaci prapovijesnog sojeničkog naselja. Probnim istraživanjem (dvije sonde 5 x 5 m) utvrđeno je da ostaci naselja sežu do u kasno brončano doba, a ima i ostataka iz mlađih prapovijesnih razdoblja (gnathia keramika). Antički nalazi (keramički ulomci, različiti oblici željeznog oruđa, novac, brončane spone) svjedoče da je naselje nastavilo živjeti i u tom razdoblju. Među prapovijesnim nalazima prevladavaju raznovrsni keramički oblici **sl. 351**, te skromni oblici brončanog oružja i nakita. Pronađeni su i brojni ostaci životinjskih kostiju, te ostaci stambenih objekata podignutih na okomito zabodenim drvenim gredama.

3. Prapovijesno razdoblje (kasno brončano i željezno doba), antičko razdoblje.

4. Istraživanja I. Marovića 1955. i 1956., rekognosciranja korita Cetine 1990. godine.

5. AMS, MCK. Jedna keramička posuda se nalazi kod Joze Katića iz Otoka, danas živi u Splitu.

6. Nakon provedene melioracije i regulacije korita Cetine, danas sredinom Dugiša prolazi obrambeni nasip. Arheološki su ostaci i danas vidljivi posebno uz lijevu obalu Cetine (okomite drvene grede, prapovijesni i antički keramički ulomci).

7. B. Gabričević 6; B. Gabričević - I. Marović 1; I. Marović 16; A. Milošević 5, 26. Za *gnathia* keramiku u Otoku usp. *Urbs 1958.*, 109.

sl. 351. Keramičke prapovijesne posude iz Dugiša

333. Gacko

1. Nalazište je na Cetini, na riječnom otoku zvanom Gacko u Gali, i to na njegovom sjeverozapadnom kraju na položaju Kulina.

2. Prigodom regulacije toka Cetine na ovom su položaju obavljeni opsežni zemljani radovi, koji su potpuno uništili arheološko nalazište Kulina. Naknadnim uvidom u lokalitet utvrđeno je da se na gotovo čitavom otoku nalaze ulomci prapovijesnih keramičkih posuda, a na položaju Kulina manjim zaštitnim istraživanjima utvrđeni su građevinski ostaci objekta masivnih i vrlo debelih zidova, **sl. 352**. Uz ostatke građevine pronađeno je i nekoliko grobova obzidanih i pokrivenih kamenim pločama, koji su već bili raskopani. Od pojedinačnih nalaza na položaju Kulina nađen je jedan antički nadgrobni natpis (veterana *M. Caecilia Saturnina*), ploča s urezanim "triljama", i zlatni starokršćanski prsten s enkolpionom, **sl. 353**, te nekoliko brončanih kasnosrednjovjekovnih prstenova. Na prostoru Gackoga, nizvodno od Kuline, nađeno je i ulomaka kremenih nožića, te tri kasnosrednjovjekovna prstena.

3. Prapovijesno, antičko, kasnoantičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1950., 1956., 1958. i 1959. godine.

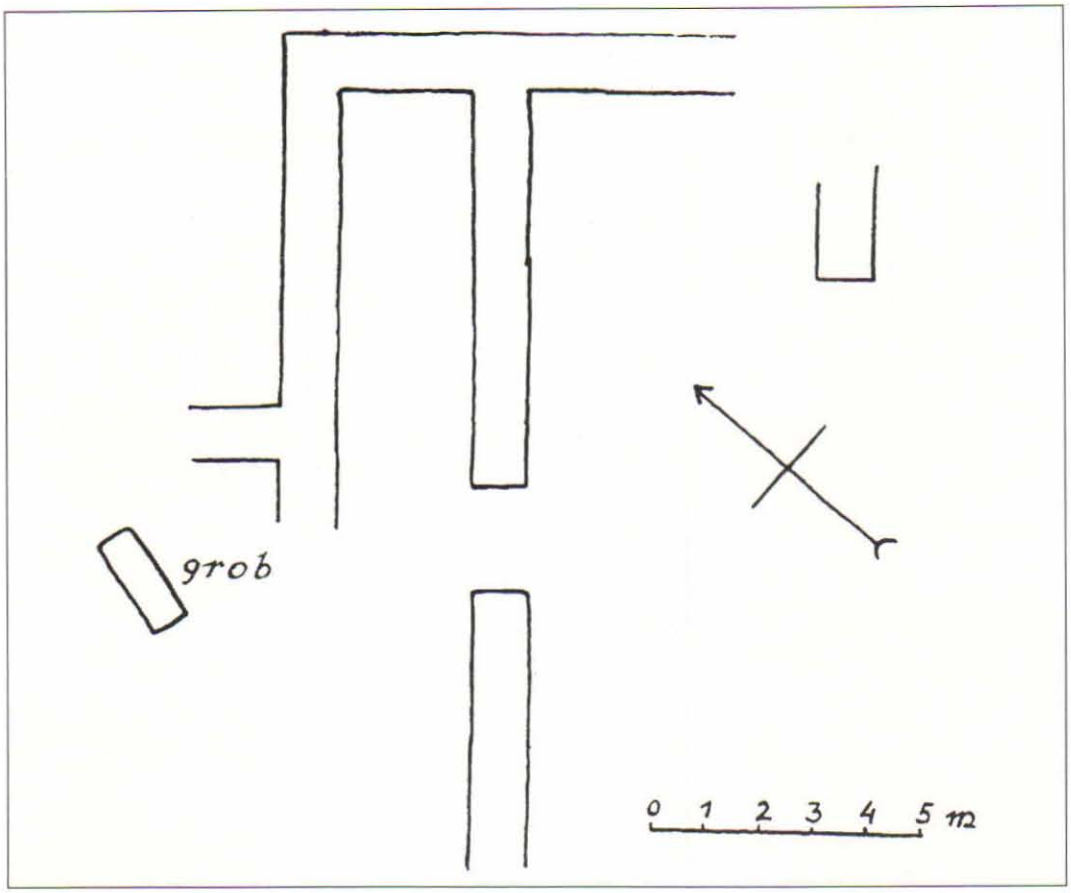

sl. 352. Tloris arhitektonskih ostataka na Gackome

sl. 353. Zlatni prsten s enkolpionom iz Gale

5. MCK, AMS. Zlatni prsten je ostao kod Anđe Dedić iz Gale, koja ga nije htjela ustupiti muzeju. Kasnije se saznalo da je odnesen i prodan negdje u Njemačkoj.

6. Od antičkih i kasnoantičkih arhitektonskih ostataka na Kulini danas nema nikakvog traga. Godine 1994., pri melioracijskim radovima, raskopan je cijeli sjeverni dio otočića Gacko, pri čemu je uništen veliki dio sojeničkog naselja. Uz ostatke drvenih pilona nađeno je i mnoštvo prapovijesnih keramičkih ulomaka.

7. B. Gabričević 1; A. Vuletić 3.

334. Galjsko groblje

1. Nalazište je na prostoru zvanom Krenica, na seoskom groblju uz župnu crkvu Svih Svetih u Gali.

2. Na ovom položaju, uz crkvu Svih Svetih nalazilo se nekoliko stećaka, a kao spolije u ogradni zid groblja bila su ugrađena dva antička ulomka (dovratnik na ulazu u groblje antička je kamena greda s motivima ovula i kimationa, a malo dalje u zidu ulomak s antičkom profilacijom).

3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima L. Maruna iz 1893., S. Gunjače iz 1949. i B. Gabričevića iz 1953. godine.

5. Nema nalaza.

6. Antičkih spolija u ogradnom zidu groblja i stećaka na groblju danas nema. Za stećke koji su bili na ovom groblju L. Marun bilježi da ih ima nekoliko i da su u obliku *tankih stećaka* (ploča?). Ukrase na njima ne spominje, što mu je inače nije običaj, pa treba držati da su ploče bile neukrašene.

7. B. Gabričević 1; S. Gunjača 8.

335. Grebčine (Udovičići)

1. Nalazište je na položaju Grebčine, zapadno od Džajinih kuća, s lijeve strane ceste koja iz Otoka vodi prema Grabu.

2. Na ovom se položaju nalazi veće groblje od kojega je istražen samo manji sjeverozapadni dio, **sl. 354**. Na ukupnoj istraženoj površini od 150 m2 otkopano je 26 grobova, od kojih su samo dva imala nadzemnu oznaku u obliku monolitne ploče. Grobovi su ukopani u zemlju ili su pak bili obzidani i pokriveni pločama od muljike, **sl. 355**. Od nalaza pronađen je jedan željezni nož, brončana vitica i jedan brončani prsten s umetkom od staklene paste, **sl. 91**.

sl. 354. Istraživanja na položaju Grebčine u Udovičićima

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., zaštitna arheološka istraživanja prlikom nove regulacije ceste kroz Sinjsko polje 1982. godine.

5. MCK.

6. Veći dio grobova na ovom položaju uništen je iskopom kanala za vodovod 1981. godine u vinogradima jugoistočno od istraživane površine. Tom je prigodom u kanalu uništeno više grobova, a sterali su se u dužini od oko 150 m, **sl. 90**.

sl. 355. Tloris istraženih grobova na položaju Grebčine u Udovičićima

7. S. Gunjača 8.

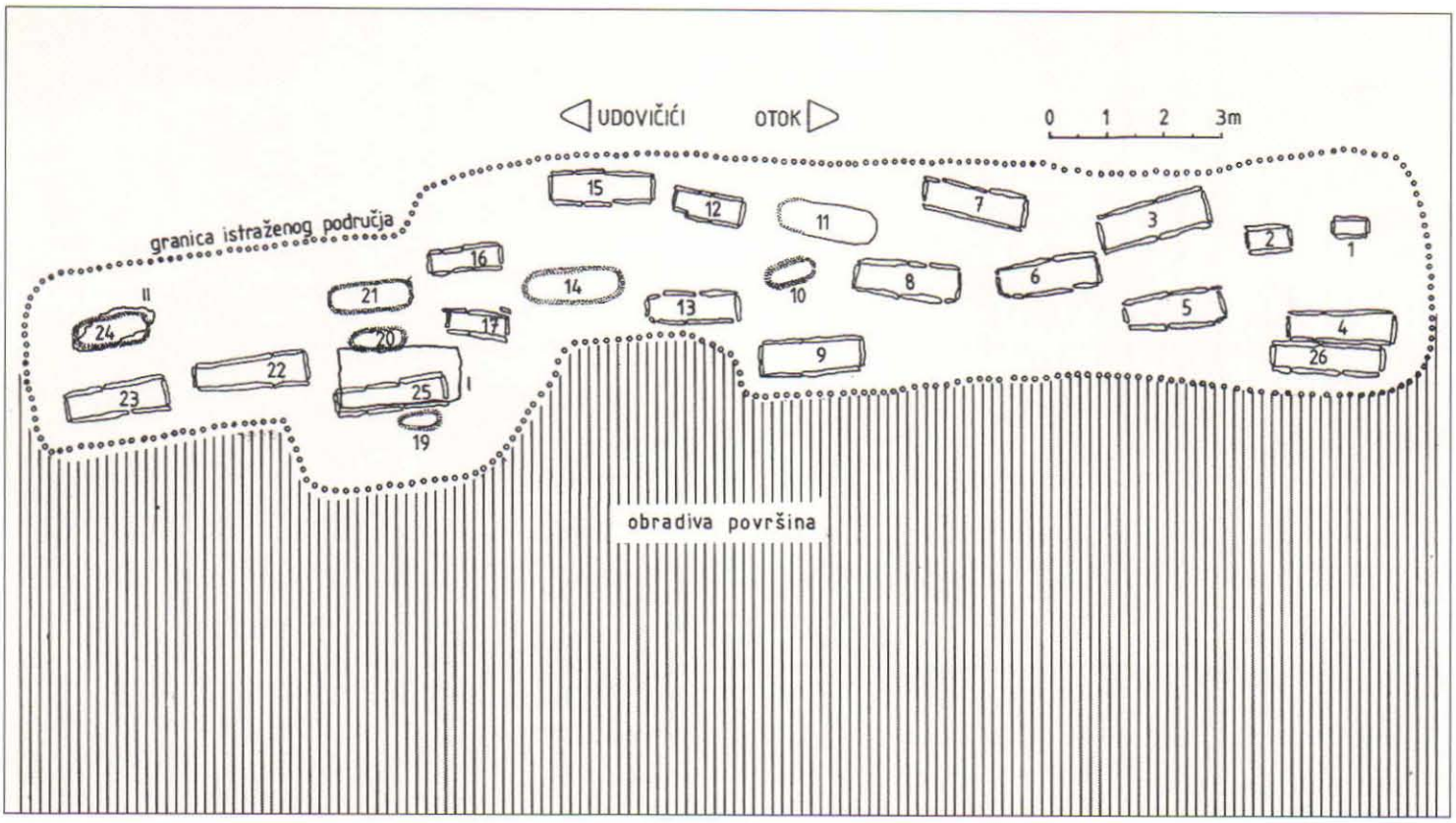

336. Kuštrina livada

1. Nalazište je na položaju tzv. Kuštrine livade uz Cetinu nedaleko od otočića Gacko.

2. Na ovom položaju nađena je kamena ploča oltarne pregrade ukrašena križem i nizovima koncentričnih krugova, **sl. 356**.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (7. stoljeće)

4. Slučajni nalaz iz 1956. godine.

5. MCK.

6. Drugih nalaza na ovom položaju nije bilo.

7. B. Gabričević 1, 5, 14.

sl. 356. Ranosrednjovjekovna ploča oltarne ograde iz Gale

337. Manastirina

1. Nalazište je na njivama u selu Ovrlji, na položaju zvanom Manastirina.

2. Na ovom je položaju veća krčevina na kojoj ima i tragova žbuke i građevinskog kamena te ulomaka antičke keramike i tegula.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Nema nalaza.

6. Vjerojatno se na ovaj položaj odnosi i bilješka Ć. Ivekovića u kojoj stoji: *... a na protivnoj strani crkve preko potoka, imade starih ruševina i grobova, a seljaci iskopaše tamo lonaca cijelih, opeka, starih novaca i t. d.* O nalazištu podatke donosi i L. Marun, *Starinarski dnevnik*, 20. II 1893. *Vodić iz istog sela, pripoviedao mi je i od prilike pokazao poziciju jedne starohrvatske tvrđave, koju puk zove Manastirina, i pod njem, također da ima stećaka.*

7. Ć. Iveković 1; S. Gunjača 8.

338. Mirine

1. Nalazište je na položaju Mirine, nedaleko od Dugiša u Otoku, oko 400 m daleko od lijeve obale Cetine.

2. Na ovom položaju istražena je i konzervirana jednobrodna crkvena građevina s nizom bočnih prostorija, narteksom i polukružnom apsidom u kojoj su subselija i katedra, **sl. 9**. U jednoj od pomoćnih prostorija bila je krstionica s piscinom križnog tlorisa, **sl. 65**. Nekoliko bočnih prostorija je imalo i grobni karakter (veće ukopane grobnice i nekoliko sarkofaga). Uz ostatke arhitekture pronađeno je i više ulomaka kamenog crkvenog namještaja osebujne plitko urezane ornamentike, **sl. 66**.

3. Starokršćansko razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja B. Gabričevića 1955. godine.

5. AMS, MCK.

6. Ovim istraživanjima obuhvaćen je samo središnji crkveni objekt, a ostataka građevina i zidova ima i na okolnim njivama na širem prostoru, pa se može pretpostaviti da se ovdje nalazio starokršćanski samostan. Godine 1985. na prostoru Mirina u Otoku izvođena su georezistentna mjerenja, ali bez rezultata.

7. N. Cambi 3, 4; B. Gabričević 8; B. Gabričević - I. Marović 1.

339. Munivrane

1. Nalazište je uz zapadni zid kuće Jele Munivrana.

2. Prigodom kopanja septičke jame na ovom položaju nađen je jedan grob obzidan i pokriven kamenim pločama. Uz skeletne ostatke jednog pokojnika, u grobu je pronađen jedan keramički lonac, **sl. 357**, vretenasti unguentarij, željezno koplje i dva veća željezna čavla, **sl. 358**. Jedna bedrena ploča groba je bila ukrašena različitim urezanim motivima (luk i strijela, križ, jelen).

3. Kasnoantičko razdoblje (6.-7. stoljeće).

4. Slučajni nalaz iz 1986. godine.

5. MCK.

6. Od mještana sam saznao da je prigodom kopanja za temelje kuće Jele Munivrana nađeno ostataka zidova, te da ih još ima na njivama južno od njene kuće.

7. A. Milošević 27.

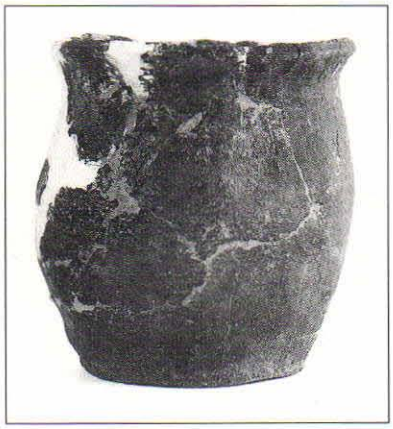

sl. 357. Kasnoantička keramička posuda iz Gale

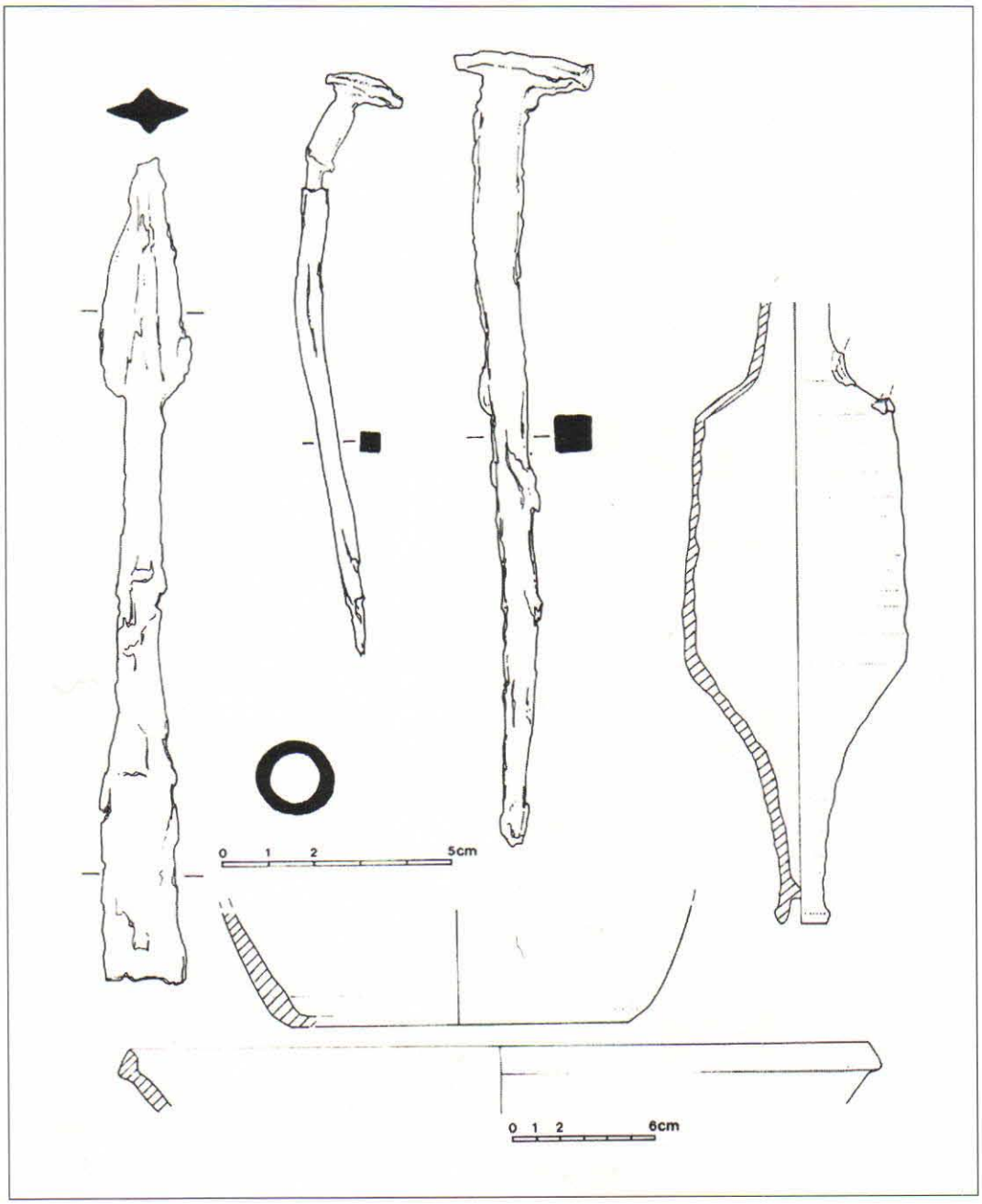

sl. 358. Nalazi iz kasnoantičkog groba u Gali

340. Ovrlja (put za Rudu)

1. Nalazište je na istočnom kraju sela Ovrlje, s desne strane puta koji vodi u Rudu.
2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko stećaka.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu mi poznati. Na većem dijelu prostora uz put za Rudu, danas su izgrađene obiteljske kuće, pa je vjerojatno pri toj gradnji stradalo i groblje koje spominje S. Gunjača.
7. S. Gunjača 8.

341. Priblaće

1. Nalazište je u Priblaću u Otoku, na prostoru između Dugiša i Mirina.
2. Na ovom prostoru nađeni su brojni ulomci prapovijesne i antičke keramike, ulomak antičkog nadgrobnog spomenika, ručni žrvanj s rupom u sredini i željezno koplje.
3. Prapovijesno i antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1957. godine.
5. MCK.
6. Pouzdaniji podaci o okolnostima nalaza nisu poznati.
7. Neobjavljeno.

342. Rotnjača

1. Nalazište je na položaju Rotnjača u sredini Otoka, uz kapelicu na raskrižju glavnog seoskog puta i odvojaka za Ovrlju i Sinjsko polje.
2. Na ovom položaju nalazi se desetak nadgrobnih spomenika kasnog srednjeg vijeka. Od danas vidljivih, pet je stećaka u obliku sanduka, pet je nadgrobnih ploča i dvije križine, **sl. 359**. Ukrašen je samo jedan stećak u obliku sanduka (masivnim rebrom po sredini gornje plohe) i jedna križina (rozetom). Na nekoliko mjesta na ovom nalazištu vidljive su i obložnice grobova.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1977. godine.
5. Nema nalaza.
6. Križina je sve donedavno bila čitava, a danas je razbijena. Kratak zapis o ovom nalazištu krajem 19. stoljeća u svojem *Starinarskom dnevnku* ostavio je i L. Marun (20. II. 1893.): *Drugo groblje u istom selu jest između ovog i župske crkve. Ovdje je također vidjeti nekoliko tanki stećaka i jedan starinski od kamena krst, a na krstu osmolatična zviezda. Opazio sam da zadnjih upravo dana biše uništena četiri takova stećka i to je dokaz kako starohrvatska groblja sa stećcima bivaju uništavana).*
7. S. Gunjača 8.

sl. 359. Kasnosrednjovjekovni nadgrobni spomenici na groblju na Rotnjači

343. Šestina gradina

1. Nalazište je na jezičku brda isturenom prema Sinjskom polju, na položaju Šestine gradine, istočno od zaseoka Šesto u Otoku.

2. Na ovom položaju ostaci su utvrđenja s manjim platoom, **sl. 360**. Plato gradine utvrđen je snažnim nasipom s istočne strane. Na nasipu ima dosta ulomaka krečne žbuke, a vidljiv je i ostatak jednog zida širine 0,80 m. Zapadno i sjeverozapadno od glavnog platoa gradine je nekoliko terasa na kojima ima ulomaka antičkih tegula i amfora. Na oranicama sjeveroistočno od gradine izorano je nekoliko obložnih ploča grobova.

3. Kasnoantičko razdoblje i srednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Plato gradine i terase prekrivene su debelim slojem humusa. Na ovom položaju S. Gunjača ubicira srednjovjekovni grad Vir. Krajem 19. stoljeća ovo nalazište posjetio je i L. Marun i u svome *Starinarskom dnevniku* zabilježio: 20. II. 1893. *Pošao sam u družtvu ot. Barbića u Sinj, namjerom pretražiti Sinjsku okolicu. Sutra dan bio sam u Otoku na starohrvatskom groblju pod gradinom Šestinih kuća. Sa one strane puta u dužini 40 m viditi je desetak stećaka plosnatih. Na jednom odozgo vidi se jedna izbuljena slika ko dobra pogača, sunce ili što slična. Na drugom vidi se u istom položaju izbuljen krst. Treći je dug 1,60, visok 0,60, širom 0,60, jako lijepo izgrađen. Odozgo u razmjernoj niz stećak duljini tri osmerolatične zviezde, kod nogu, na pročelju jedan izbuljen čovjek, na pročelju kod glave krst, a s pobočne sjeverne strane jedno stablo, dva čovjeka, između njih polumjesec, pa opet do zadnjeg s lijeve strane sunce (?). Sa svih spomenutih strana izrađen je lištelin i nekim nakitom, dočim s pobočne strane do zapada nema nikakove izradbe. Bez sumnje ovdje je bilo veliko groblje, ali je tokom stoljeća, nešto u občinski put uloženo, nešto razbijeno i razrušeno, a nešto zemljom naplilo.*

7. S. Gunjača 8.

sl. 360. Šestina gradina u Otoku

344. Tomaševića njive

1. Nalazište je na predjelu Tomaševića njive, sa sjeverne i južne strane seoskog puta koji vodi od groblja prema zaseoku Tomaševići u Gali.

2. Prigodom krčenja zemlje za vinograd, s južne strane puta pronađeni su ostaci zidova sa žbukom i jedna željezna motika. Na istom položaju ranije je nađeno još 12 istih motika kroz ušicu vezanih žicom, te željezne vrlo dobro sačuvane ognjišne verige (komaštre). Dobar dio zidova na ovom nalazištu krčenjem je odstranjen, a njihovi su ostaci i danas vidljivi u međi njive. Više arheoloških nalaza nađeno je i prigodom krčenja na susjednim njivama sa sjeverne

strane puta. Na ovom položaju pronađeno je više grobova obzidanih i pokrivenih pločama od muljike. U grobovima je bilo više priloga, ali ih je većina krčenjem razbijena (keramičke i staklene posude). Sačuvan je samo jedan željezni nož, brončana pojasna kopča s nekoliko okova pojasa i dvije spone s lukovičastim glavama.

3. Antičko i kasnoantičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi oko 1900. i 1950. godine.

5. Većina je nalaza u AMS-u. Komaštre su ostale kod Andrije Tomaševića u Gali.

6. Vrlo je vjerojatno da se na ovim položajima radi o jednom nalazištu koje je presjekao seoski put. U pokušaju da kod A. Tomaševića pronađem komaštre i nabavim ih za muzej u Sinju, nisam uspio, jer ih se nitko ne sjeća.

7. B. Gabričević 1.

345. Udovičić (groblje)

1. Nalazište je na današnjem seoskom groblju u Udovičićima.

2. Na ovom položaju nalaze se ostaci starije crkve (sačuvan je njen apsidalni dio veličine 5,60x4,50 m danas preuređen u grobišnu kapelu). Sačuvan je trijumfalni luk i svod apside koji ima gotičke odlike. U istočni zid današnje kapele uzidan je ulomak pilastra s troprutim mrežastim prepletom, u sredini kojega je naknadno uklesana rozeta s latinskim križem. Na prostoru seoskog groblja nađena je i zidna kamenica za svetu vodu s vanjske strane ukrašena kanelirama.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. i N. Gabrića iz 1974., rekognosciranja 1982. godine.

5. MCK.

6. Uzidani ulomak treba izvaditi jer reljefni ornament erodira pod utjecajem atmosferilija. Kamenicu je pronašao i muzeju poklonio 1978. Petar Šiško pok. Stipe iz Udovičića. Kao spolija na kući Ivana Omrčena Josipovog u Udovičićima uzidan je ulomak pluteja s ukrasom izljebljene arkade, troprutog pleternog križa, palmete i rozete, **sl. 361**. Ukras u gornjoj zoni pluteja je otučen prigodom ugrađivanja jer je stršio iz zidne plohe. Ulomak je nađen u vrijeme rušenja stare crkve na seoskom groblju oko 1930. godine. Veličina ulomka je 0,78 x 0,32 m.

7. N. Gabrić 4; S. Gunjača 8.

346. Vratnice

1. Nalazište je na položaju Vratnice, u polju južno od sela Udovičić, oko 200 m nizvodno i zapadno od mosta koji premošćuje rijeku Rudu na cesti Otok-Grab.

2. Prigodom regulacije toka Rude (izgradnja nasipa) na ovom je položaju nađeno više prapovijesnih (lučna spona tipa Golinjevo, brončani bodež, brončana sjekira s krilcima i drugo, **sl. 362**) i antičkih predmeta (ulomci keramike, brončane spone, novac).

3. Prapovijesno (rano i srednje brončano doba) i antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1956. i 1957. godine.

5. AMS.

6. Prigodom ovih nalaza nije pobliže utvrđen karakter nalazišta. S obzirom na druge slične nalaze iz Sinjskoga polja, moguće je pretpostaviti da se ovdje radi o prapovijesnom sojeničkom naselju.

7. I. Marović 16; A. Milošević 26.

sl. 362. Prapovijesni nalazi s položaja Vratnice u Udovičićima

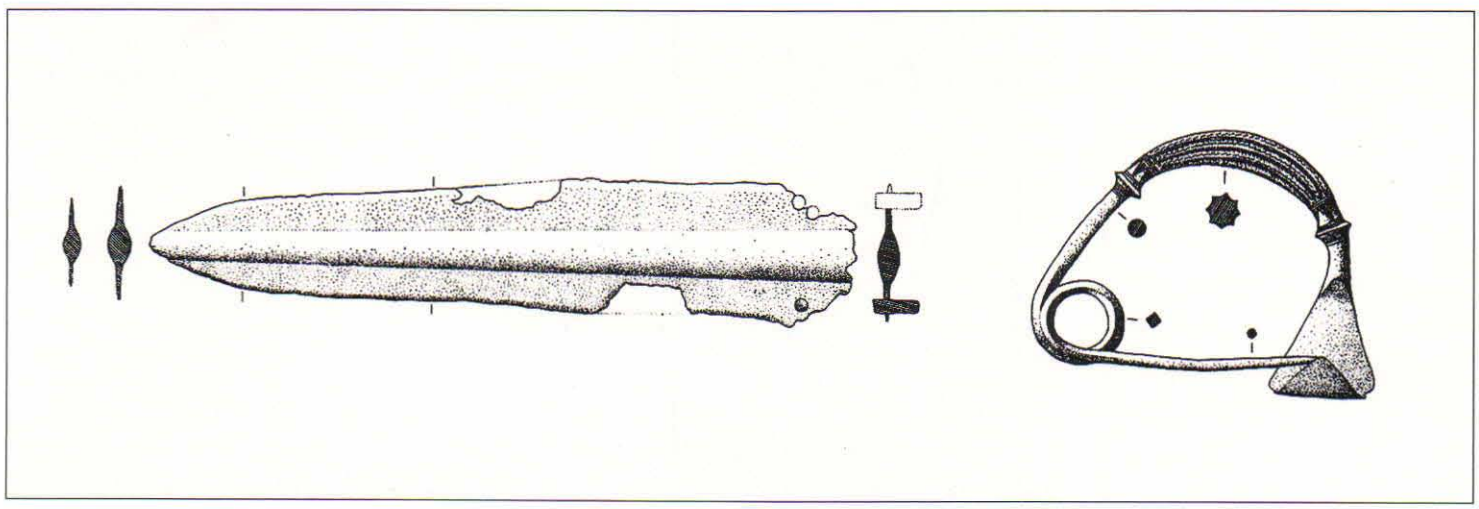

347. Zub

1. Nalazište je na niskom brežuljku zvanom Zub (kota 730), uz sjeverni rub manje doline Žlibina sjeverno od kuća u Donjim Koritima.

2. Na ovom položaju nalazi se manja gradina s uskim strmim platoom kojemu je po sredini stjenoviti greben. Kamenim nasipom je utvrđen sjeverni i istočni rub platoa, a ostali su rubovi branjeni strmim liticama visine do 12 m, **sl. 363**. Na vrhu sjevernog nasipa ukopan je vjerojatno srednjovjekovni grob obzidan kamenim pločama (veličina groba je 1,90x0,55 m). Grob je orijentiran sjeverozapad-jugoistok, i u njemu nema nikakvih ostataka. Na platou gradine i po kamenom nasipu ima ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda.

3. Prapovijesno i srednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina nema osobit strateški položaj. Gospodarski je usmjerena na obradivu malu dolinicu Žlibina i nešto obradive površine u dragi zvanoj Klima.

7. Neobjavljeno.

348. Žlabina

1. Nalazište je na visokoj stijeni zapadno od Gornjih (ili Malih) Korita, uz sjeverni rub široke i duboke vododerine koja ishodi visoko u Kamešnici.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s malim, dijelom stjenovitim dijelom zemljanim platoom trokutasta oblika, **sl. 364**. Veliki kameni nasip utvrđuje prostor platoa sa sjeverne strane. Na ostalim stranama platoa, pogotovo na južnoj, strme su litice visoke i do 50 m. Na kamenom nasipu gradine ima više ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda (jezičaste ručke).

3. Prapovijesno razdoblje (željezno doba?).

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Na oko 300 m sjeverozapadno od gradine je izvor Žlabina.

7. Neobjavljeno.

sl. 363. Tloris gradine Zub u Koritima

sl. 364. Tloris gradine Žlabina u Koritima

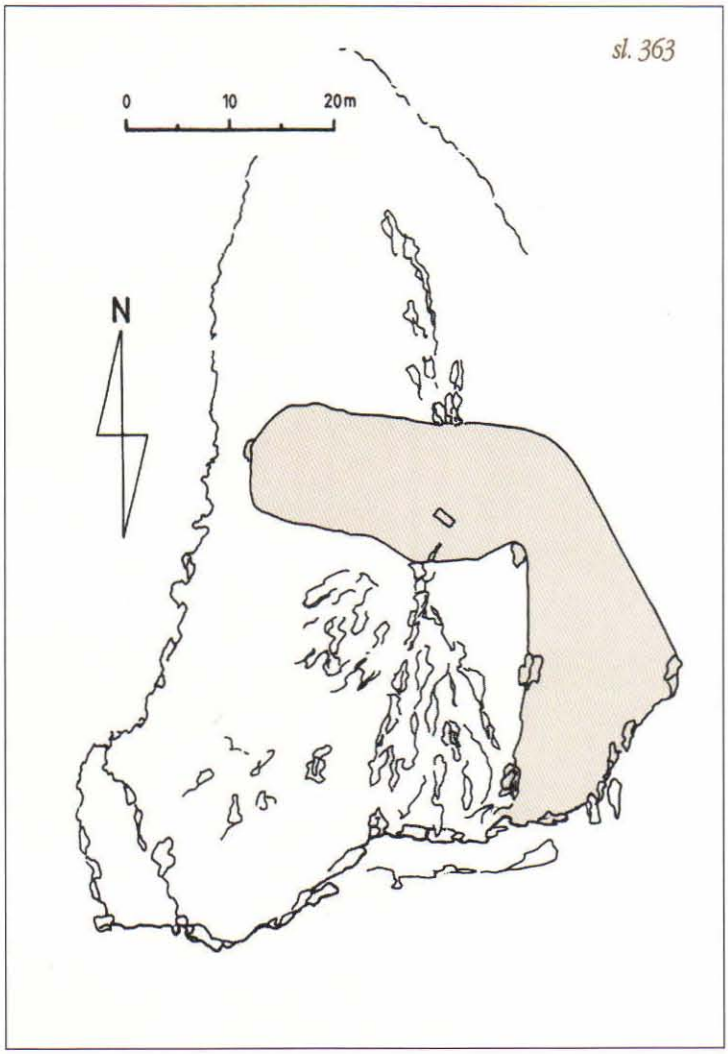

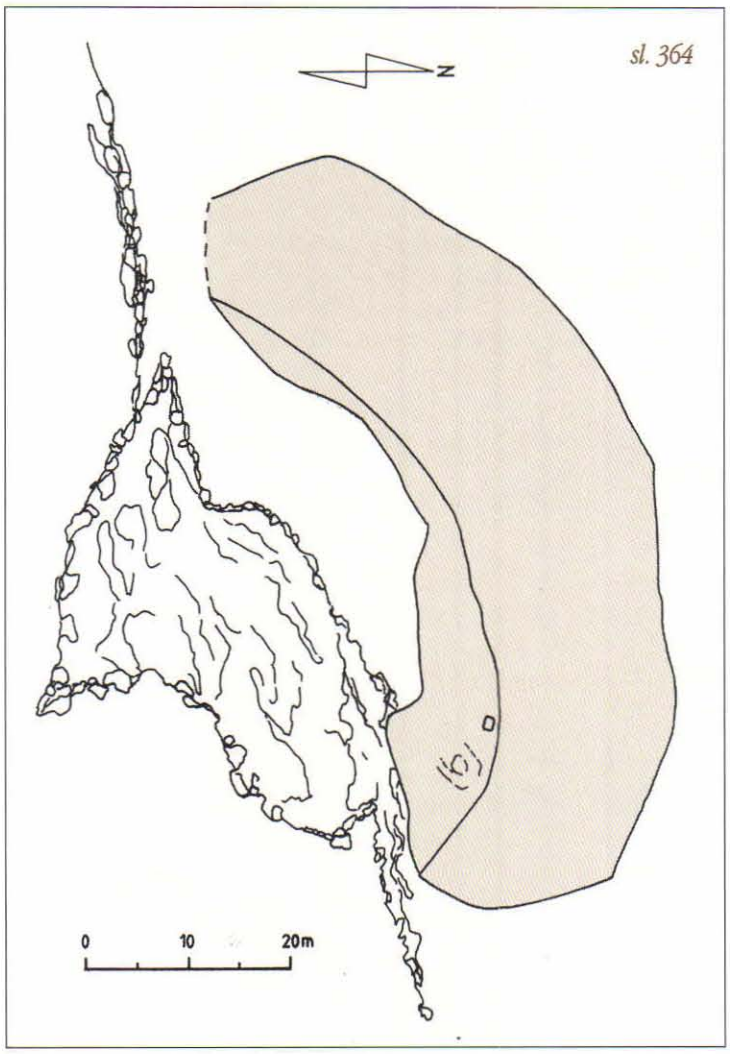

VI. Općina Dicmo

Područje općine Dicmo prostire se na jugozapadnom kraju nekadašnje Cetinske krajine. Na sjeveru graniči s područjem općine Donji Muć i s područjem grada Sinja, na istoku s područjem triljske općine, a na jugu i na zapadu s područjem općine Dugopolje. Veći dio područja dicmanjske općine pokrivaju obradive površine Dicmanjskog polja. To je polje, međutim, izrazitih krških karakteristika, s plitkom zemljom, vodopropusnim tlom i bez stalnih izvora vode, pa ove činjenice umnogome smanjuju uvjete za optimalno zemljoradničko gospodarstvo. Ove činjenice, naravno, odrazile su se i na ukupne arheološke ostatke na današnjem prostoru dicmanjske općine. Dosadašnjim slučajnim nalazima i rekognosciranjima arheološki ostaci na ovom prostoru utvrđeni su na 30 položaja.

Pored ovih pouzdano određenih arheoloških položaja, na arheološko nalazište upućivao je i toponim Gradina na koti 450 iznad zaselaka Pavići i Čukušići u Ercegovcima (zabilježen na specijalnoj karti Sinj 3/4, 1:25.000). Međutim, arheološkim rekognosciranjima 1985. godine tu nisu utvrđeni nikakvi arheološki ostaci, a slična je situacija i na nedalekom položaju (kota 505) iznad sela Liska (danas pripada dugopoljskoj općini) uz južni rub Dicmanjskog polja.

Ostala pouzdano ubicirana arheološka nalazišta na prostoru općine Dicmo su:

349. Ajdučića gomila, **350.** Butige, **351.** Crkva Sv. Nikole Tavelića, **352.** Čemernica - Mojanka, **353.** Čemernica (Prisoje), **354.** Dicmanjsko groblje, **355.** Golobrig, **356.** Gradina na Glavici, **357.** Jadrina gomila, **358.** Jasenovača, **359.** Jedini drinak, **360.** Klanac (Čemernica), **361.** Kokani (trafostanica), **362.** Križi, **363.** Kuća J. Kokana, **364.** Ledinice (Dicmo), **365.** Mala gradina (Korita), **366.** Mala Grubuša, **367.** Mojanka, **368.** Mojanka (Sičane), **369.** Njivice (Sičane), **370.** Ograda A. Šušak, **371.** Ograda M. Jokića, **372.** Podrugov voćnjak, **373.** Stare kuće (Sušci), **374.** Stari vinogradi, **375.** Šerbina gomila, **376.** Trapošnik, **377.** Vojkovića gradina, **378.** Župna kuća (Dicmo).

349. Ajdučića gomila

1. Nalazište je iznad zaseoka Pavići u Ercegovcima, na rubu brdske kose koja dominira jugozapadnim dijelom Dicmanjskog polja. Mještani položaj zovu Ajdučića ili Bilandžića gomila.

2. Na ovom položaju nalazi se velika gomila od većih lomljenih kamenih gromada. Elipsoidnog je oblika, rasuta u smjeru istok-zapad. Veličina gomile je 45 x 26 m. U nasipu gomile je pronađeno nekoliko netipičnih ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1982. godine.

5. MCK.

6. Gomila je nasuta preko kamenog grebena.

7. Neobjavljeno.

350. Butige

1. Nalazište je na prostoru između Butiga i crkve Sv. Jakova u Dicmu, bliže Butigama, uz lijevu (zapadnu) stranu ceste Split-Sinj.

sl. 365. Nadgrobni spomenik (titulus) Neviae Placidae iz Butiga

2. Na ovom položaju nađen je veći ulomak antičkog nadgrobnog spomenika (stele) *Neviae Placidae*, **sl. 365**.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1959. godine.
5. MCK.
6. Stela je prethodno bila u zbirki Josipa Britvića iz Sinja. Za MCK je nabavljena 1978. godine.
7. B. Gabričević 9.

351. Crkva Sv. Nikole Tavelića

1. Nalazište je u zaseoku Bradići, pokraj novosagrađene crkve Sv. Nikole Tavelića, sa sjeverne strane puta.
2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko grobova zidanih od manjih kvadratnih kamenih blokova. Jedan od njih je na zapadnoj strani označen manjom križinom na monolitnom postamentu. Na spoju krakova križina je ukrašena reljefnom polukuglom i polumjesecom. I ovomu susjedni grob je bio jednako označen, ali križina na njemu nedostaje.
3. Novi vijek.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grobovi nisu istraživani.
7. Neobjavljeno.

352. Čemernica - Mojanka

1. Nalazište je na kraškom području između brda Čemernice i Mojanke.
2. Na ovom položaju nalazi se dugački masivni kameni nasip sagrađen sa svrhom da spriječi prolaz kroz prodolinu između ova dva brda.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima J. Britvića.
5. Nema nalaza.
6. Kameni je nasip danas teško uočljiv, jer je većim dijelom obrastao malom šumicom.
7. J. Britvić 1.

353. Čemernica (Prisoje)

1. Nalazište je na vrhu brda Čemernica, na koti 531, iznad zaseoka Grčići u Prisoju.
2. Na ovom položaju nalazi se veća gomila od lomljenog kamena promjera oko 15 m. U nasipu gomile mjestimično su vidljivi tragovi uslojavanja.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Vrh gomile je oštećen oblikovanjem grudobrana za vojne vježbe.
7. Neobjavljeno.

354. Dicmanjsko groblje

1. Nalazište je na dicmanjskom groblju sjeverozapadno od Butiga u Osoju.
2. Na ovom položaju pronađen je ulomak gornjeg kraka kamenog križa. Na jednoj strani je natpis s nekoliko slova na bosančici, a s druge godina 1797. uklesana arapskim brojevima.
3. 18. stoljeće.
4. Slučajni nalaz oko 1970. godine.
5. MCK.
6. Nalaz je za MCK-a nabavljen 1978. iz zbirke Josipa Britvića iz Sinja.
7. Neobjavljeno.

355. Golobrig

1. Nalazište je oko 500 m zapadno od župne crkve Sv. Jakova i Ane u sredini Dicmanjskog polja
2. Na ovom položaju nalazi se neprirodna uzvisina izduženog oblika položena istok-zapad. Mještani ovaj položaj zovu Golobrig. Dio uzvisine mjestimično je obrastao bršljanom, a na njenom vrhu i rubovima ima nekoliko pločastih nadgrobnih spomenika. Jedan od njih je u zemlju zabijen okomito, **sl. 366**. Nadgrobni spomenici nemaju ukrasa.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Cijela uzvisina leži na kamenoj umjetno zaravnjenoj litici.
7. Neobjavljeno.

sl. 366. Položaj Golobrig u Dicmanjskom polju

356. Gradina na Glavici

1. Nalazište je na sjeverozapadnom vrhu brda Glavica, južno od crkve Sv. Nikole Tavelića u Sičanima, na položaju zvanom Gradina.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina, a s obzirom da je smještena na brdu blagih pristranaka, suhozidnim je bedemima utvrđena sa svih strana, **sl. 367**. Prostor gradine je četvrtasta oblika, utvrđen dvostrukim bedemima, s tim da je manje utvrđenje, u jugoistočnom, višem uglu gradine, bolje utvrđeno. Na zapadnom bedemu donjeg većeg platoa i na sjevernom bedemu gornjeg platoa, nalaze se ulazi u gradinu. Sondažnim istraživanjem uz južni bedem gornjeg platoa pronađena je veća količina ulomaka prapovijesnih keramičkih posuda.

3. Rano i srednje brončano doba.

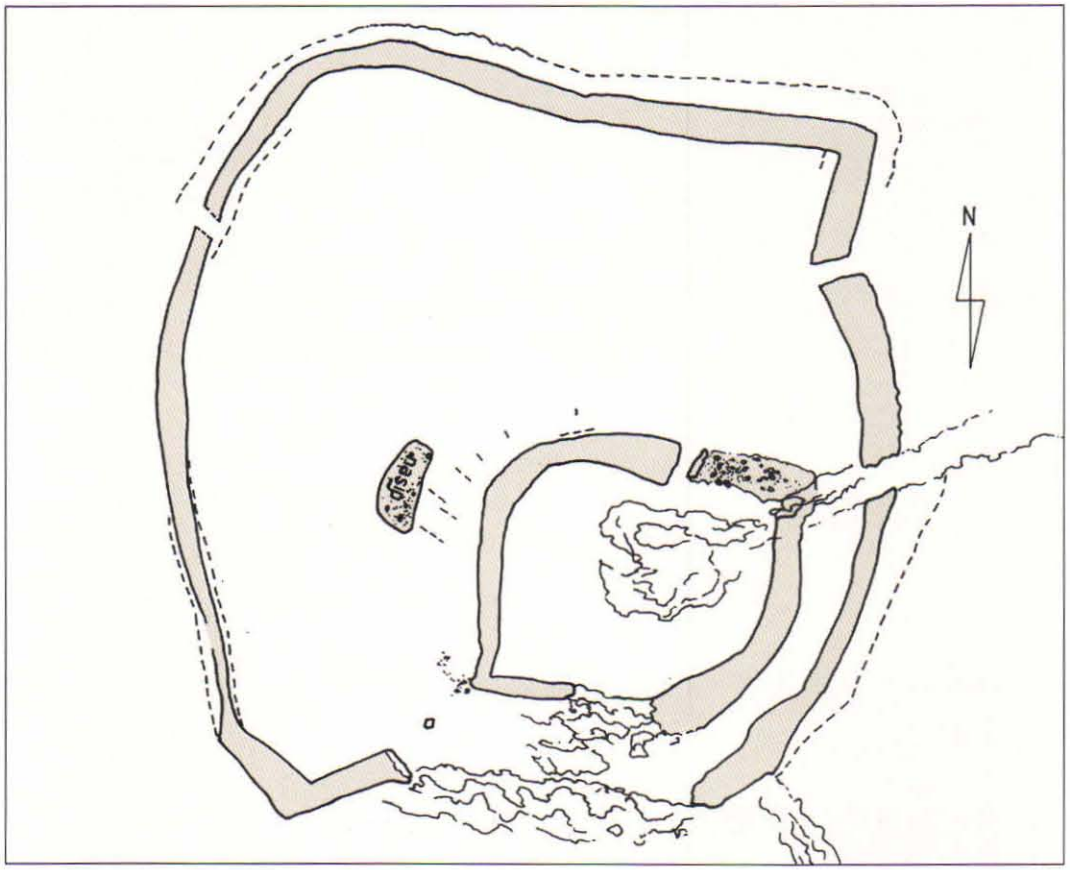

sl. 367. Tloris gradine u Sičanima

4. Rekognosciranje i sondiranje 1985. godine.

5. MCK.

6. Gornji plato gradine je uglavnom krševit, a donji je u cijelosti obrastao niskim raslinjem.

7. Neobjavljeno.

357. Jadrina gomila

1. Nalazište je na zapadnoj padini brda Trapošnik, iznad zaseoka Jadrići u Krušvaru (položaj se zove i Mali umac ili Batarelova gradina).

2. Na ovom položaju nalazi se velika gomila od lomljenog nabacanog kamenja. Mještani je zovu Jadrina gomila, Mali umac ili Batarelova gradina, **sl. 368**. Radi se, zapravo, o manjem utvrđenom objektu s masivnim plumjesečastim bedemom koji štiti mali plato gradine prema padini Trapošnika. Veličina bedema je 50x22 m. U nasipu bedema pronađen je jedan netipični ulomak prapovijesne keramike i jedan dobro sačuvan kameni bat.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Kameni bat je slučajni nalaz iz 1978., rekognosciranja 1982. godine.

5. MCK.

6. Gradina se nalazi na padini brijega, pa se bedem većim dijelom rasuo i preko platoa gradine.

7. Neobjavljeno.

sl. 368. Jadrina gomila u Krušvaru

358. Jasenovača

1. Nalazište je na prtini koja prati ogradu s hrastovima od lokve Jasenovača prema Sušcima po sredini kose (sjeverozapadni produžetak brda Kitnica).

2. Na ovom položaju je manja kamena gomila promjera oko 10 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1982. godine

5. Nema nalaza.

6. Kameni nasip gomile je dijelom uporabljen za suhozid ograde koja prelazi sredinom gomile.

7. Neobjavljeno.

359. Jedini drinak

1. Nalazište je na međi Krušvara i Biska iznad zaseoka Pranići, na brdu zvanom Jedini Drinak.

2. Na vrhu ovog brda i na njegovoj jugozapadnoj padini nalaze se dvije veće kamene gomile promjera od 15-20 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. Nema nalaza.
6. Gomila je na padini brijega pa je neznatno rasuta.
7. Neobjavljeno.

360. Klanac (Čemernica)

1. Nalazište je na prisojnoj strani brda Čemernice iznad Podrugovih kuća u predjelu Klanac.
2. Na ovom položaju nalazi se veća rasuta kamena gomila današnjeg promjera oko 20 m. U nasipu gomile pronađeno je nekoliko ulomaka netipične prapovijesne keramike.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Pronađeni ulomci keramike su u MCK-u.
6. Gomila je uz ogradu na padini brijega pa je znatnije rasuta. Dio kamenog nasipa s gomile uporabljen je i za gradnju suhozida ograde.
7. Neobjavljeno.

361. Kokani (trafostanica)

1. Nalazište je južno od kuća zaseoka Kokani, na raskršću kod trafostanice, na njivi Jure Kokana pok. Jakova.
2. Na ovom položaju povremeno se pri obradi zemljišta nailazi na grobove obzidane i pokrivene pločama od vapnenca, s pokojnicima sahranjenim u ispruženom položaju na leđa. U grobovima nije pronađeno nikakvih priloga.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prilikom obrade zemlje grobovi se povremeno oštećuju, pa bi na ovome položaju trebalo provesti istraživanja.
7. Neobjavljeno.

362. Križi

1. Nalazište je na hrptu brda Križi iznad zaseoka Bojići i Jukići u Ercegovcima, istočno od Prosike.
2. Na ovom se položaju nalazi skupina od pet kamenih gomila promjera 7-10 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Dvije od ovih pet gomila su raskopane po sredini.
7. Neobjavljeno.

363. Kuća J. Kokana

1. Nalaz je uzidan u kuću Jure Kokana u zaseoku Kokani u Sičanima.
2. Kao nadvratnik u ovu kuću ugrađen je veći ulomak antičkog arhitrava od bijelog vapnenca ukrašen ovulima i astragalima, **sl. 369**.
3. Antičko razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Uzidan u kuću Jure Kokana u Sičanima.
6. Nalaz je prethodno bio u međi južno od Kokanovih kuća.
7. Neobjavljeno.

sl. 369. Nadvratnik ugrađen u kuću

364. Ledinice (Dicmo)

1. Nalazište je sjeverno od zaseoka Stare kuće, na blagoj padini zvanoj Ledenice, iznad poljica zvanog Nugle.
2. Na ovom položaju nalazi se skupina od četiri manje gomile promjera oko 5 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomile su dobro sačuvane.
7. Neobjavljeno.

365. Mala gradina (Korita)

1. Nalazište je na položaju Mala gradina, u Koritima, uz zapadni rub Dicmanjskog polja.
2. Na ovom položaju nalazi se gradina s dva nivoa utvrđenja različite visine. Zapadni, viši, izrazito stjenovit nivo utvrđen je sa zapadne i s južne strane, dok su sjeverna i istočna strana branjene strmim liticama. Drugi, niži nivo je prostraniji i potpuno obrastao hrastovom

sl. 370. Mala gradina u Koritima i dio bedema

šumicom. Suhozidom je utvrđen sa svih strana, a na gornji plato se veže svojim istočnim rubom, **sl. 370**. Uz bedem gornjeg nivoa, na maloj terasi izvedeno je probno istraživanje, rezultat kojega su skromni nalazi ulomaka keramičkih posuda. Južno od gradine, uz lijevu stranu puta koji iz Sušaka vodi u Korita, nalazi se vrtača zvana "Grebište". Opravdanog razloga ovakvom nazivu vrtače nismo utvrdili.

3. Kasno brončano i starije željezno doba.

4. Rekognosciranje 1981., 1985., probno istraživanje1986. godine.

5. MCK.

6. Na visoravni južno od gradine ima više obradivih površina (ograda i vrtača), a jugozapadno od gradine, na položaju Trnavci, veliki je bunar.

7. Neobjavljeno.

366. Mala Grubuša

1. Nalazište je na sjeveroistočnom obronku brda Grubuša, na koti 616, iznad zaseoka Pajići.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina utvrđena s južne strane masivnim kamenim nasipom. Po sredini u nasip bedema utopljen je veći tumul, znatnije oštećen. Branjeni prostor gradine strmo se spušta prema Dicmanjskom polju, a čini ga nekoliko uskih podzidanih terasa, **sl. 371**. Po nasipu bedema i terasama gradine sakupljeno je više ulomaka prapovijesne i antičke keramike.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. MCK.

6. Prema podacima iz AMS-a, probna istraživanja na tumulu u sklopu nasipa gradine izvodio je M. Abramić. Arheološki neuvjerljivo i bez dovoljnog poznavanja arheološke topografije Dicmanjskog polja, na ovoj gradini M. Katić ubicira kasnoantički *Decimin* koji spominje Anonim iz Ravene. Našim rekognosciranjima na gradini nismo uspjeli pronaći ni jedan trag koji bi upućivao na kasnoantičku fazu njenog postojanja. Ostaci žbuke koje spominje M. Katić novijega su vremena, i vrlo vjerojatno pripadaju mletačkom razdoblju, a prema jednom zemljovidu iz *Bibliotece Marciane* u Veneciji, na prostoru Dicmanjskog polja, i to upravo u neposrednoj blizini gradine na Maloj Grubuši, bio je jedan od pozadinskih mletačkih vojnih logora u vrijeme oslobođenja Sinja 1686. godine. Slijedom danas poznatih topografskih odrednica, na prostoru Dicmanjskog polja antičko odnosno kasnoantičko naselje *Decimin* = *ad decima miliaria* treba smjestiti na položaju ograde M. Jokića u Sičanima, kod zaseoka Kokani, gdje su pronađeni brojni antički ostaci (građevine, ostaci monumentalnih javnih nat-

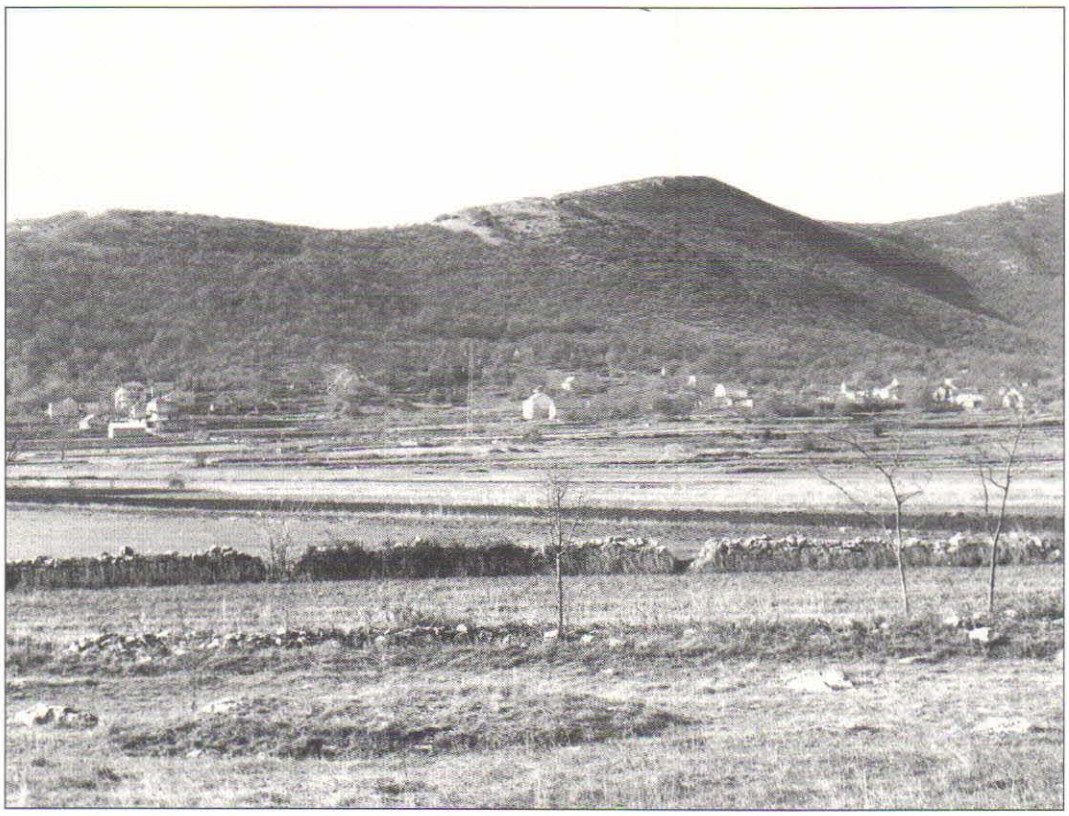

sl. 371. Gradina Mala Grubuša

pisa, antički žrtvenici i primjerci skulpture, novac, kermički ulomci, ulomci monumentalne arhitektonske skulpture i drugo). Usp. jedinicu 371, Ograda M. Jokića u ovom katalogu.

7. M. Katić 1.

367. Mojanka

1. Nalazište je kod kuće Pavla Grčića na predjelu Mojanka.
2. Na ovom položaju nađen je jedan ulomak antičkog natpisa.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz oko 1888. godine.
5. Nepoznato.
6. Prema Bulićevim podacima, natpis je nađen nedaleko antičke ceste *Salona - Aequum*.
7. F. Bulić 12.

368. Mojanka (Sičane)

1. Nalazište je na vrhu brda Mojanka, sjeverno od Kokanovih kuća u Sičanima na koti 524.
2. Na ovom položaju nalazi se gomila od lomljenog kamena. Današnji promjer gomile je oko 18 m, a sačuvana visina oko 1,20 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je po sredini raskopana, što je posljedica vojnih vježbi.
7. Neobjavljeno.

369. Njivice (Sičane)

1. Nalazište je na položaju Njivice, oko 500 m zapadno od puta Sičane-Kraj, na blagoj kosi koja se produžava od brda Kitnice prema jugu.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila promjera oko 15 m i visine nešto manje od 1 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Po kazivanju Stipana Maretića iz Sičana, dio nasipa gomile je zdrobljen za tucanik.
7. Neobjavljeno.

370. Ograda A. Sušak

1. Nalazište je u gaju jugozapadno od zaseoka Stare Kuće u Suščima, u ogradi Anđe Sušak Ilijine.
2. U ovoj ogradi je položaj nazvan Grob, a prema podacima dobivenim od Mirka Suška pok. Ivana, ovdje se navodno nalazi presvođena grobnica. Podatke o sličnom nalazu na položaju Ograde u zaseoku Stare kuće u Suščima (na tadašnjoj zemlji Nikole Stojanca pok. Marka) donosi i F. Bulić. Zabilježeno je da se na tom položaju nalaze ostaci antičke građevine i jednobojnog mozaika s brojnim ulomcima antičke keramike. Na ovom položaju F. Bulić bilježi i ostatke presvođene, iznutra ožbukane kasnoantičke grobnice.
3. Antičko i kasnoantičko razdoblje.
4. Prema podacima F. Bulića iz 1920. i rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Uza sva nastojanja, podatke F. Bulića i naših rekognosciranja, nismo na terenu uspjeli provjeriti i potvrditi.
7. Neobjavljeno, (F. Bulić 53 ?).

371. Ograda M. Jokića

1. Nalazište je u ogradi Marka Jokića u zaseoku Kokani u Sičanima (danas živi u Prisoju).
2. Na ovom položaju nalaze se ostaci zidova dužine oko 6 m i širine 0,45 m. Odaju karakteristike i način rimske gradnje. Sačuvani su u visini od 0,60-0,80 m. Duži zid se svojim sjevernim krajem naslanja na prirodnu liticu za koju je vezan žbukom. U dužini od oko 6 m pruža se u pravcu juga, nakon čega se lomi i nastavlja k istoku u dužini od oko 1,5 m. Zanimljivo je da je zid, na mjestu gdje se lomi i gdje bi smo očekivali pravi kut, polukružno oblikovan i s vanjske i s unutarnje strane, **sl. 372**. Na okolnim parcelama se nalaze brojni ulomci keramičkih posuda (ulomci grublje keramike i amfora) i ponešto brončanog novca. Na istom položaju pronađen je i reljef bakantice, žrtvenik posvećen Dijani, **sl. 373** nekoliko kamenih arhitektonskih fragmenata, ostaci monumentalnog natpisa (veličina slova preko 30 cm, **sl. 374**) i brončani novac.
3. Antičko razdoblje.

sl. 372. Antički zidovi

4. Slučajni nalazi s kraja 19. stoljeća, te posebno iz razdoblja od 1958.-1960., rekognosciranja 1980. godine.

5. AMS, MCK, AZFS.

6. Lokalitet nije istraživan. S obzirom na brojne antičke nalaze (ostaci građevina, monumentalni javni natpisi, žrtvenici, ostaci skulpture, novca, keramički ulomci, ulomci dekorativne arhitektornske skulpture), na ovom položaju nesumnjivo treba ubicirati značajnije antičko naselje, vjerojatno *Decimin (= ad decima miliaria)* - antičku cestovnu putnu stanicu (*mansio*) na desetoj milji ceste od *Salone* prema *Aequumu.*

7. A. Milošević 5.

sl. 373. Antički žrtvenik božice Dijane iz ograde M. Jokića u zaseoku Kokani u Sičanima

sl. 374. Antički ulomci iz ograde M. Jokića u zaseoku Kokani u Sičanima

372. Podrugov voćnjak

1. Nalazište je uz zapadni rub magistralne ceste Sinj-Split, nasuprot kuće Podrug u Kraju.

2. Na ovom položaju do uoči II. svjetskog rata bilo je nekoliko stećaka. Razbijeni su i ugrađeni u betonski zid Podrugova voćnjaka.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.

5. Uništeno.

6. Pobližih podataka o obliku i ukrašenosti stećaka nemamo. Iskopom kanala za vodovod 1978. godine, na ovom položaju uz samu asfaltnu cestu nisu pronađeni nikakvi grobovi.

7. S. Gunjača 8.

373. Stare kuće (Sušci)

1. Nalazište je oko 60 m zapadno od seoskog puta, na padini brijega u zaseoku Stare kuće u Sušcima.

2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila (mještani je zovu "Glavičica"). Današnji promjer gomile je oko 15 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranje 1982. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila se nalazi na strmoj padini pa je znatnije rasuta.

7. Neobjavljeno.

374. Stari vinogradi

1. Nalazište je na položaju Stari vinogradi, nedaleko od zaseoka Blajići u Krušvaru.

2. Na ovom položaju nađen je jedan obzidan i kamenim pločama pokriven grob. U grobu je nađeno jedno željezno koplje s vrhom u obliku vrbina lista, **sl. 375**.

3. Kasnoantičko razdoblje (?).

4. Slučajni nalaz iz 1976. godine.

5. MCK.

6. Grob je nađen prigodom krčenja za novi vinograd. Koplje je dugačko 21,5 cm.

7. A. Milošević 3.

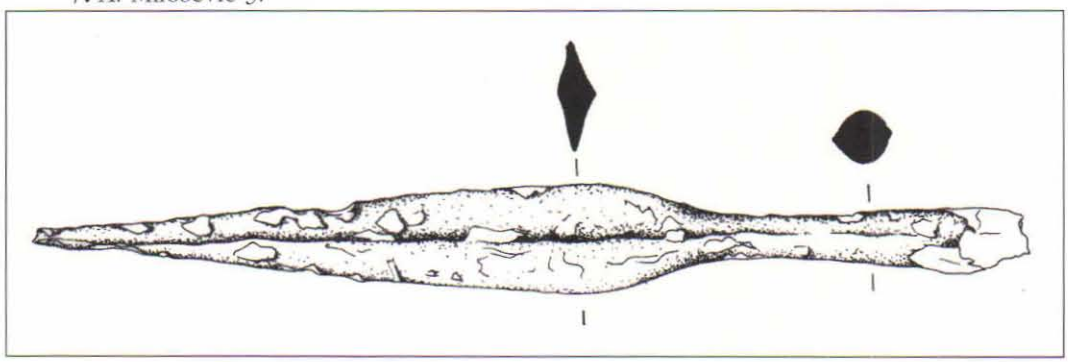

sl. 375. Kasnoantičko koplje iz Krušvara

375. Šerbina gomila

1. Nalazište je na koti 612 na brdu koje dominira Sušcima.

2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila zbog strmine terena rasuta prema jugu i prema sjeveru. Veličina gomile je 15 x 20 m. Na specijalnoj karti položaj je označen kao *Gradina*.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranje 1985. godine.

5. Nema nalaza.

6. Zapadno od gomile je kamenolom iz kojega su vađene ploče za pokrivanje krovova.

7. Neobjavljeno.

376. Trapošnik

sl. 376. Gradina na Trapošniku

sl. 376. Gomile na gradini na Trapošniku

1. Nalazište je na vrhu brda Trapošnik, na koti 666. Trapošnik dijeli područje Dicmanjskog polja i Turjačkih poda.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina u sredini koje je velika kamena gomila (promjera oko 30 m) dodatno obrubljena prstenastim bedemom. Istočno i zapadno od ovog bedema nekoliko je podzidanih terasa na kojima je pronađeno više ulomaka netipične prapovijesne keramike. Oko 25 m južno od zapadne terase nalazi se čatrnja, a oko 250 m istočno od sredine gomile, na drugom susjednom vrhu Trapošnika, nalazi se još jedna velika kamena gomila (promjera 27 m) bez dodatnog bedema i podzidanih terasa, **sl. 376**.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1982. i 1985. godine.

5. MCK.

6. Gradina na Trapošniku dominira gotovo cijelom Cetinskom krajinom i s nje su vidljive gotovo sve druge gradine na ovom području. Zbog svojeg osobitog oblika i središnjeg dominantnog položaja, može se pretpostaviti njen kultni karakter.

7. Neobjavljeno.

377. Vojkovića gradina

sl. 377. Vojkovića gradina u Krušvaru

1. Nalazište je zapadno od zaseoka Botići u Prisoju, na položaju Vojkovića gradina, na izduženom jezičku brda Čemernica koje duboko zadire u Dicmanjsko polje (kota 407).

2. Na ovom položaju nalazi se gradina utvrđena sa sjeveroistočne strane masivnim kamenim nasipom. Ostali su joj dijelovi branjeni strminom terena. Plato gradine je većim dijelom krševit, s malom ograđenom obradivom terasom na zapadnom dijelu, **sl. 377**. Na hrptu nasipa gradine tri su groba obzidana i pokrivena kamenim pločama. Sondažnim istraživanjima pronađeno je više ulomaka keramičkih posuda i jedan ulomak brončane sjekire sa zaliscima.

3. Srednje i kasno brončano doba.

4. Rekognosciranje i sondažno istraživanje 1985. godine.

5. MCK.

6. Iskopane su dvije sonde u prostoru obradive terase.

7. Neobjavljeno.

sl. 377. Tloris Vojkovića gradine u Krušvaru

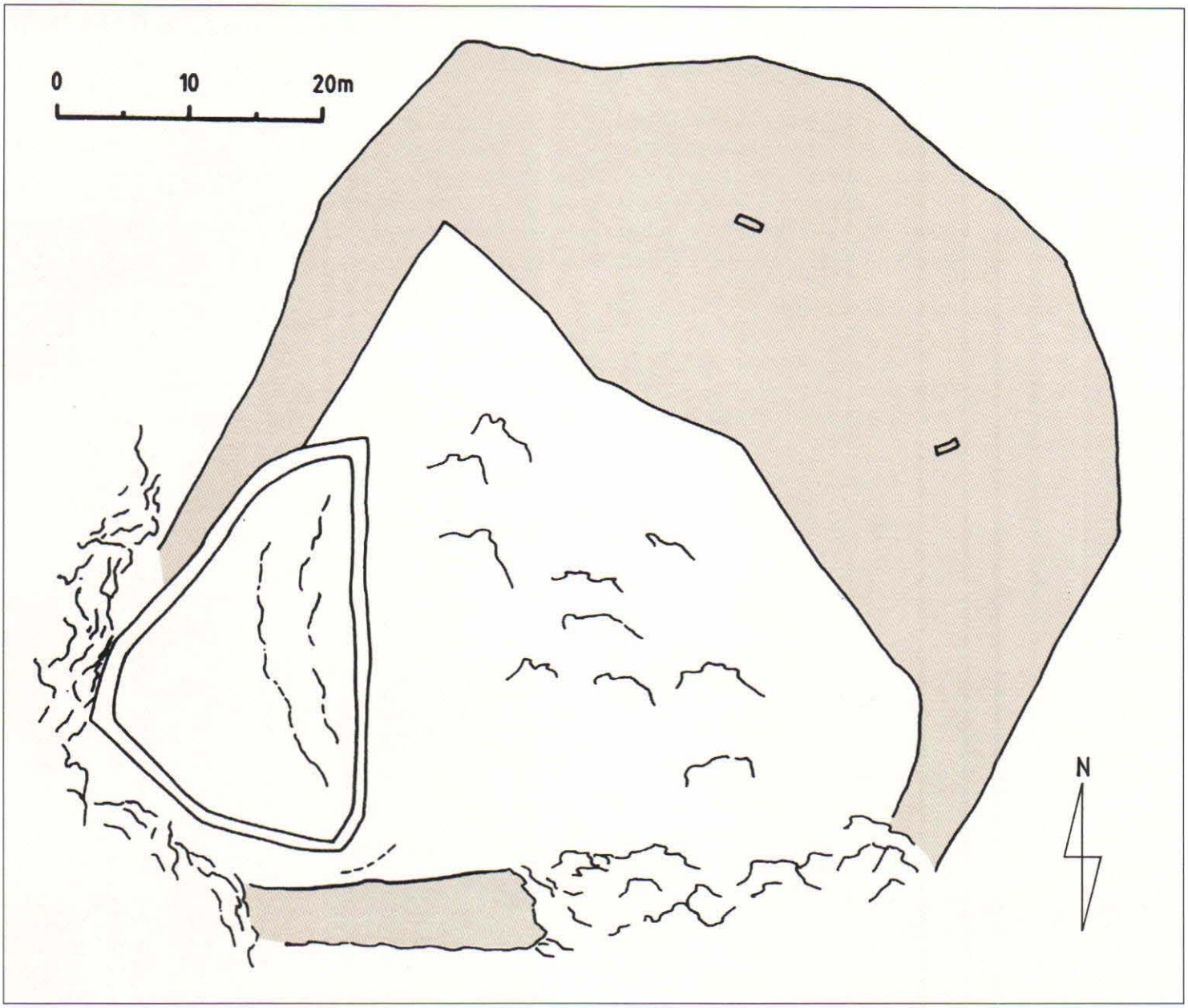

378. Župna kuća (Dicmo)

1. Nalaz je uzidan u dvorištu župne kuće u Donjem Dicmu.

2. Na ovom položaju nalazi se uzidan ulomak antičkog natpisa.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima F. Bulića iz 1920. godine.

5. Nepoznato.

6. Drugi podaci o nalazu nisu mi poznati.

7. F. Bulić 53.

VII. Općina Trilj

Općina Trilj zauzima uglavnom jugoistočni dio nekadašnje Cetinske krajine. Na sjeveru je omeđena područjem grada Sinja i područjem općine Otok, na istoku hrptom Kamešnice na kojemu je državna granica s Federacijom Bosnom i Hercegovinom, na jugu s područjem općine Cista Provo i područjem grada Omiša, a na zapadu s područjem općine Dicmo. Najveći dio prostora triljske općine krševit je teren, a obradive su površine svedene samo na uski pojas uz jugoistočni rub Sinjskog polja. Manje obradive površine su i na okolnim kraškim visoravnima u malim kraškim poljicima, ogradama i vrtačama uglavnom u istočnom dijelu općine prema Kamešnici. Značajnije takve obradive površine su na prostoru Velića, Vrpolja, Strmendoca, Budimira, Ugljana i Vojnića. Današnjim područjem triljske općine (preko mosta na Trilju) prolazile su dvije najznačajnije stoljetne prometnice u Dalmaciji; jedna prema Neretvi, i druga prema jugozapadnoj Bosni. Prometna važnost triljskog područja je nesumnjivo i razlogom mnoštva arheoloških ostataka do danas pronađenih na ovom prostoru, posebno onih iz prapovijesnog i antičkog razdoblja. Prometno značenje ovog prostora u prapovijesti potvrđuju brojni i izuzetno vrijedni arheološki nalazi pronađeni u novije vrijeme u koritu Cetine kod Trilja, te veći broj prapovijesnih gradinskih naselja. Zanimljiv arheološki prapovijesni položaj, koji upućuje na moguće pravce prapovijesnih prometnica jest i skupina većih kamenih gomila (nekropola) na hrptu krševitog brda Ražišta (Ržišta) istočno od Jabuke, uz južnu stranu puta prema Čačvini. Treba primijetiti da se sve ove gomile pružaju u jednom pravcu na brdskim visovima uz jugoistočni rub Sinjskog polja i uz južnu stranu današnje (potvrđeno antičke, a vjerojatno i prapovijesne) ceste prema Čačvini i Vrpolju. Prometna važnost triljskog područja u antici potvrđena je smještajem rimskog vojnog logora (*Tilurium*) na današnjem Gardunu s desne strane Cetine (ant. *Hippus*), odmah uz mostni prijelaz na Cetini (ant. *Pons Tiluri*). Postojanje ovako značajnog antičkog središta na ovom prostoru osnovni je razlog da je pronađen veći broj antičkih nalaza, posebno epigrafičkih spomenika. Velikom broju ovih nalaza moguće je utvrditi mjesto odakle potječu, no znatan je broj i onih kojima to nije, posebno onima koji su bili ugrađeni u kuće u Trilju. Tako je, primjerice, 1878. godine zabilježeno da je na kući Marka Sabljića bio ugrađen nadgrobni natpis *Q. Baebia*, vojnika VII. legije, a dva ulomka također vojničkih nadgrobnih natpisa bila su ugrađena i na kući Šimuna Latinca. Danas se vjerojatno nalaze u AMS-u (Delminium 1). Još je nekoliko značajnijih antičkih nalaza iz šire triljske okolice kojima danas nije moguće pouzdano odrediti mjesto gdje su pronađeni. U Košutama je, primjerice, 1905. godine nađena monumentalna, portretna, dobro sačuvana nadgrobna stela *M. Elvadia*, konjanika *alae Claudiae novae* (danas u AMS-u, usp. H. Hofman 1; K. Prijatelj 1; R. Schneider 1; **sl. 378**), a 1920. F. Bulić prosvjeduje zbog uništavanja ostataka antičkog vodovoda negdje na prostoru između Vojnića i Garduna (Izvješće 1). Nalaz ovog antičkog vodovoda, za koji Bulić pretpostavlja da je vodom napajao vojni logor na Gardunu, izuzetno je zanimljiv, jer je Vojnić na nižoj nadmorskoj visini od logora, pa bi bilo zanimljivo ispitati sustav kojim je podizana voda na Gardun, a s tim u svezi i podatak s natpisa nađenog na položaju Oglavak na Gardunu, koji spominje gradnju tornja za dizanje vode (*turrem ad aquam tolendam*). Na nepoznatom nalazištu na prostoru Vojnića, F. Bulić bilježi i nalaz prapovijesne spiralne brončane spone (F. Bulić 47; A. Milošević 5), a jedna brončana prapovijesna spiralno-naočarasta spona s osmicom u sredini (nedostaje joj sustav za zapinjanje) nađena je oko 1950. godine i na nepoznatom nalazištu u Jabuci. Danas se nalazi u AZFS-u. Važan prapovijesni nalaz sa šireg triljskog područja jest i jedna probušena čekić-sjekira od kamena svjetlozelene boje, **sl. 379**. Danas se nalazi u kovačnici Ane Koprčina ud. Lovre u Grabu. Pouzdano mjesto nalaza ove sjekire nije poznato, a vlasnica priča da je sjekira u kovačnici već oko 90 godina. Sjekiru upotrebljava kao brus, pa je po bočnim stranama oštećena. Uz ove nalaze posebno treba upozoriti na dva, u Cetinskoj krajini rijetka, kasnoantička numizmatička nalaza iz Biska nedavno nabavljena za MHAS. Jedan je 1/2 silique Justina II. (565.-578.) kovana u Rimu između 565. i 567. godine, **sl. 380**, a drugi 1/4 silique Vitigisa (536.-540.) kovana u Raveni 537.-538. godine, **sl. 381***. Ostali značajni nalazi i do danas ubicirana arheološka nalazišta na prostoru triljske općine su:

379. Bakići (Šemuša), **380.** Bilonići, **381.** Bišćansko groblje, **382.** Bitunjska gradina, **383.** Borinovac, **384.** Borinovac (Grebčine), **385.** Bravića glavica, **386.** Brig, **387.** Bugarinova i Bošnjakova gomila, **388.** Bunar, **389.** Crkva Sv. Stjepana, **390.** Crnograb, **391.** Čabina gomila, **392.** Červaruša, **393.** Čubića glavica, **394.** Čubića gradina, **395.** Čubići, **396.** Delongina glavica, **397.** Donji kraj, **398.** Draganjuše, **399.** Dragušice, **400.** Dukići (Kužna drača), **401.** Đakina gomila, **402.** Džakuline kuće, **403.** Džakuline kuće (Grebčine) **404.** Džaperove staje, **405.** Gaj (Velić), **406.** Gardun, **407.** Gardun (Kvartir), **408.** Gardun (Međine), **409.** Gardun

sl. 378. Nadgrobna stela Marka Elvadija iz okolice Trilja

sl. 379. Kamena probušena čekić-sjekira u kovačnici Ane Koprčina u Grabu

sl. 380. Srebrna 1/2 siliquae Justina II. iz Biska

* Za pomoć u prepoznavanju ovih novčića zahvalan sam kolegi Ž. Demu iz AMZ-a.

sl. 381. Srebrna 1/4 siliquae Vitigisa iz Biska

(Oglavak), **410.** Gardun (Osojak), **411.** Gilići, **412.** Glavičica, **413.** Gomila "U ulici", **414.** Gomilica, **415.** Gornja podvornica, **416.** Gornji Rakičani, **417.** Gospa od Rožarja, **418.** Grabovac, **419.** Grabsko groblje, **420.** Gradina iznad Graba, **421.** Gradina iznad Maroša. **422.** Gradina na Tabiji, **423.** Gradina na Voštanima, **424.** Gradina u Ljutu, **425.** Grebčine (Grab), **426.** Grebčine (Jabuka), **427.** Grebčine (Tijarica), **428.** Grebčine (Vlaka), **429.** Grebčine (Vrpolje), **430.** Greblje (Bisko), **431.** Greda (Nova Sela), **432.** Greda (Vojnić), **433.** Gromila, **434.** Grude, **435.** Igralište, **436.** Jabučki gaz, **437.** Jelinak, **438.** Jezero, **439.** Kadanj, **440.** Kamenje (Bisko), **441.** Karanj, **442.** Kosmaš, **443.** Kotarčeva gomila, **444.** Krcina ograda, **445.** Krivača, **446.** Križina, **447.** Kuća A. Krce, **448.** Kuća Britvić (Trilj), **449.** Kuća Galić, **450.** Kuća I. Žure, **451.** Kuća M. Sikirice, **452.** Kuća P. Sluje, **453.** Kusića gomila, **454.** Landikovac, **455.** Latinčeve kuće, **456.** Mali Dragavac, **457.** Marasovići, **458.** Maroševa njiva, **459.** Medeni kuk, **460.** Medića brdo, **461.** Medovača (Mala gradina), **462.** Medovača (Velika gradina), **463.** Međuša, **464.** Mladine, **465.** Nadograde, **466.** Na mašete, **467.** Nutjak, **468.** Ogradica, **469.** Okolište, **470.** Okruglo (Cetina), **471.** Omrčen, **472.** Omrčenove staje, **473.** Oranica R. Bilonića, **474.** Orlovac - Bisko, **475.** Orlovac - Ruda, **476.** Osnovna škola (Bisko), **477.** Osnovna škola (Grab), **479.** Osnovna škola (Strizirep), **479.** Osnovna škola (Vojnić), **480.** Paljevine, **481.** Pavići, **482.** Pečun, **483.** Pervani, **484.** Pervani (put za Aržano), **485.** Pisak, **486.** Pištet, **487.** Poljanice - Bisko (gomile), **488.** Poljanice - Bisko (kamenolom za stećke), **489.** Poljanice - Bisko (stećci), **490.** Poljanice (Ruda), **491.** Pod kosom, **492.** Prizida, **493.** Pržine (Tijarica), **494.** Pudari (Greblje), **495.** Put za Drinić, **496.** Radmani, **497.** Rarina gomila, **498.** Ražišta (Ržišta, Aržišta), **499.** Rimski put, **500.** Rudsko groblje, **501.** Runjik, **502.** Runjik (gradina), **503.** Sabljići, **504.** Samoleč (Torine), **505.** Selišta (Vlaka), **506.** Serdarica, **507.** Sinjal, **508.** Svalinova gradina, **509.** Steljci, **510.** Stražbenica (Sv. Petar), **511.** Šavina vrtlina, **512.** Šipići, **513.** Škalje, **514.** Šurlinova gradina, **515.** Trilj (Cetina), **516.** Triljsko groblje, **517.** Uzbrdica (Klin), **518.** Varvodići, **519.** Velika gomila, **520.** Velika gradina, **521.** Velika križina, **522.** Veliki Dragavac, **523.** Vrančića gomila, **524.** Vrandolac, **525.** Vrgočev kuk, **526.** Vrljića gradina, **527.** Vrt M. Lukića, **528.** Zabrđe, **529.** Zatočje, **530.** Žaperi, **531.** Živkov dolac (Razorina), **532.** Župna kuća (Trilj), **533.** Žuro, **534.** Žutina gomila.

379. Bakići (Šemuša)

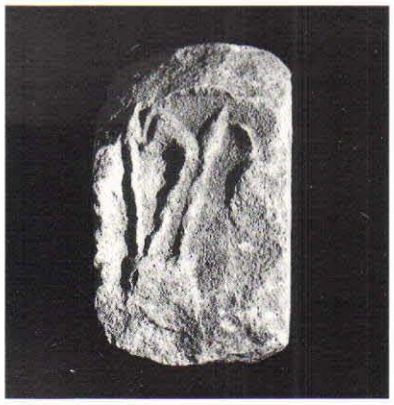

sl. 382. Antički ulomak s položaja Šemuša u Košutama

1. Nalazište je u zaseoku Bakići u Košutama, na položaju Šemuša, u vinogradu (položaj Ograda) i pod temeljima kuće Ante Bakića pok. Bože.

2. Na ovom položaju, uz zapadni rub vinograda vidljive su kamane obložnice dvaju grobova.

3. Neodređeno.

4. Rekognosciranja 1995. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema pričanju Ante Bakića, prigodom kopanja temelja za obiteljsku kuću na dubini od oko 1,5 m pronađeni su suhozidni temelji nekakve građevine i ostaci ognjišta (oko 1970. godine). Sve je ostalo zatrpano pod sjevernom polovicom kuće. Jedna urna s pepelom (?) i jedan brončani novčić nađeni su prigodom iskopa za bunar uz sjeverozapadni ugao njegove kuće (oko 1980. godine). U istom iskopu tom je prigodom nađen i manji blok od muljike na kojemu je reljefno bilo isklesano nekoliko primjeraka antičkog oružja (sjekira, koplje), **sl. 382**. Taj ulomak je kasnije tadašnji triljski župnik Alojzije Bavčević dao prenijeti u župni ured u Trilju. Ulomka danas tamo nema. Isti Bakić priča da se nekoliko raštrkanih grobova obzidanih kamenim pločama našlo i u vinogradu nedaleko od kuće.

7. Neobjavljeno.

380. Bilonići

1. Nalazište je s lijeve strane lokalne ceste koja iz Vrpolja vodi u Trilj, ispod kuća u zaseoku Bilonići, na oranicama Bilonić Grge pok. Bože i Bilonić Luke pok. Mate.

2. Na ovom položaju nalazi se manje groblje na kojemu je danas vidljivo osam nadgrobnih spomenika (jedan sanduk i sedam ploča), a vidljive su i obložnice jednog groba. Nekoliko nadgrobnih ploča bilo je i na susjednim oranicama, ali su izmještene i ugrađene u međašne zidove.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Obradom zemljišta grobovi se oštećuju, pa su zaštitna istraživanja nužna.

7. Neobjavljeno.

381. Bišćansko groblje

1. Na seoskom groblju u Bisku uz župnu crkvu Sv. Mihovila.
2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko pločastih nadgrobnih spomenika ukrašenih uklesanim dijagonalnim trakama, te biljnim i geometrijskim ornamentima.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Ploče nisu na prvotnom položaju. Jedna od ovih ploča je razbijena na dva dijela i složena uz zapadnu fasadu crkve, a ostale su uz sjeverni zid crkve, položene u temelj nove prostorije koja nije izgrađena. Vrlo je vjerojatno da su prvotno pripadale obližnjem groblju kasnog srednjeg vijeka na položaju *Igralište.*
7. A. Milošević 28.

sl. 383. Kasnosrednjovjekovni nadgrobni spomenik na groblju u Bisku

382. Bitunjska gradina

1. Nalazište je na osamljenom brežuljku zvanom Bitunjska gradina na Podima sjeverno od zaseoka Bitunjci u Rudi.
2. Na ovom položaju nalazi se gradina s malim središnjim kamenitim platoom ovalna oblika utvrđenim dvostrukim bedemom. Unutrašnji bedem zatvara plato sa svih strana, a vanjski sa svih strana osim sa zapadne. Na platou gradine je nađeno nekoliko sitnijih ulomaka keramičkih posuda.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. MCK.
6. Jugoistočno od gradine je veći prirodni bunar.
7. Neobjavljeno.

383. Borinovac

sl. 384. Ulomak antičkog nadgrobnog spomenika s Borinovca

1. Nalazište je na vrhu brda Borinovac, na sjeveroistočnom rubu Trilja.

2. Na ovom položaju nađena je donja polovica antičke stele s prikazom vrata sa četiri kasetona (tzv. *porta inferi*). U gornjim su poljima kucala u obliku alke i po dvije virolike rozete, a u donjim prikazi "munje", **sl. 384**.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 198l. godine.

5. Župni ured u Trilju.

6. Ulomak stele je prepolovljen. Ukupna mu je veličina 99 x 54 cm.

7. Neobjavljeno.

384. Borinovac (Grebčine)

1. Nalazište je na zapadnoj padini brda Borinovac, u sjeveroistočnom dijelu Trilja, na položaju Grebčine.

2. Na ovom položaju istraženo je groblje s ukupno 57 grobova i 25 nadgrobnih spomenika, **sl. 385**. Istraživanjima je utvrđeno da je samo 16 nadgrobnih spomenika *in situ*, a ostali su izmješteni. Među tipovima nadgrobnih spomenika bila dva su krnja sljemenjaka, **sl. 386**, a ostali su deblje nadgrobne ploče. Samo su rijetki spomenici bili ukrašeni (dva sljemenjaka i jedna ploča ukrašeni s motivima križa, ljiljana, rozete i polumjeseca). U grobovima su nađeni skromni nalazi: nekoliko brončanih vitica i jedan prsten, nekoliko željeznih čavala, jedna perla od crnog stakla i dva željezna koluta, **sl. 387**. Jedan grob je na donožnici imao urezan križ.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (druga polovica 15. i početak 16. stoljeća).

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1980. godine.

5. MCK.

6. Rubni su dijelovi groblja bili uništeni građevinskom djelatnošću. Po završenim istraživanjima prostor groblja je prepušten izgradnji, a nadgrobni su spomenici prenešeni u mjesni park kod Radauševe fontane ispred osnovne škole u Trilju.

7. S. Gunjača 8; A. Milošević 4, 6.

sl. 385. Tloris kasnosrednjovjekovnog groblja na Borinovcu

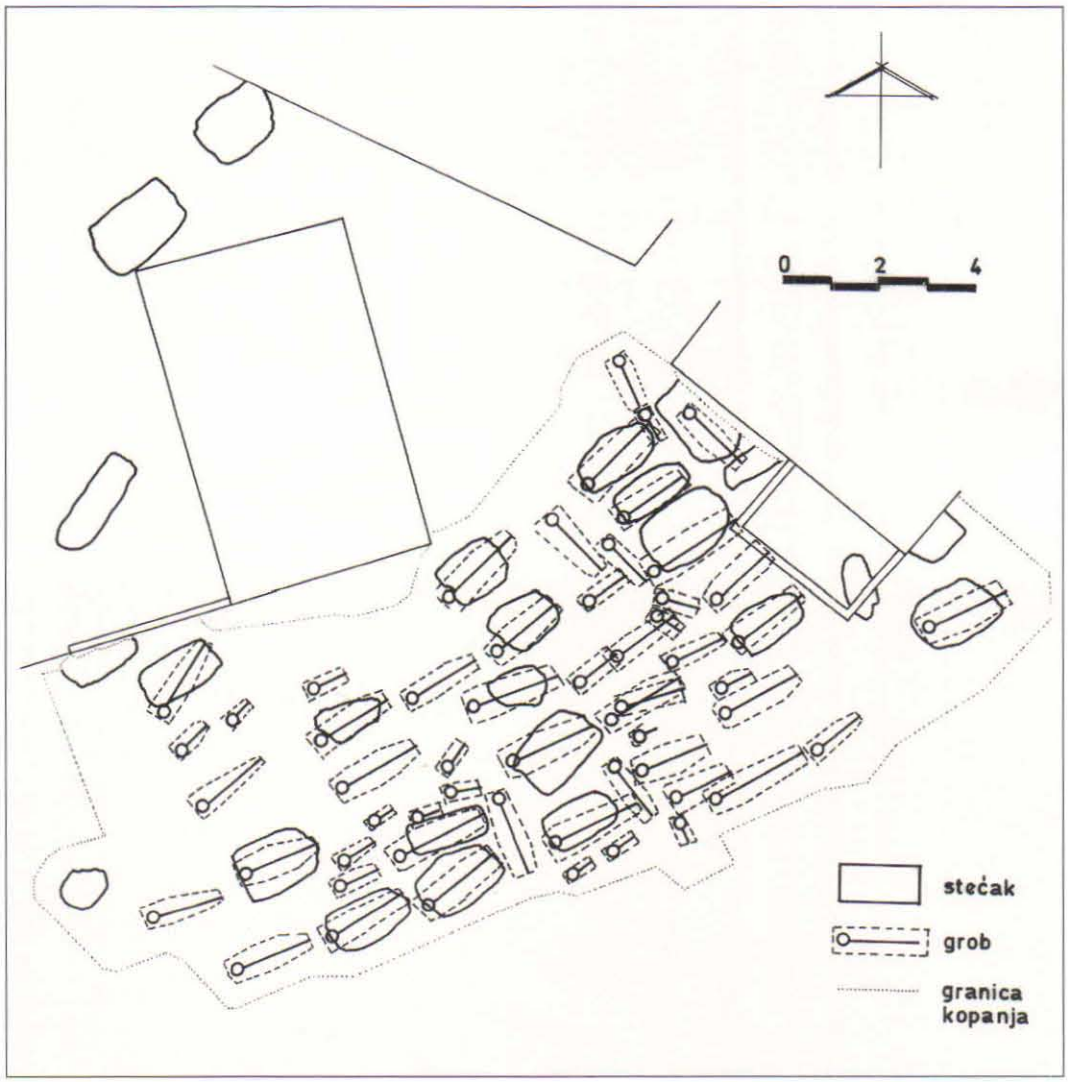

sl. 386. Odnos groba i stećka na groblju na Borinovcem

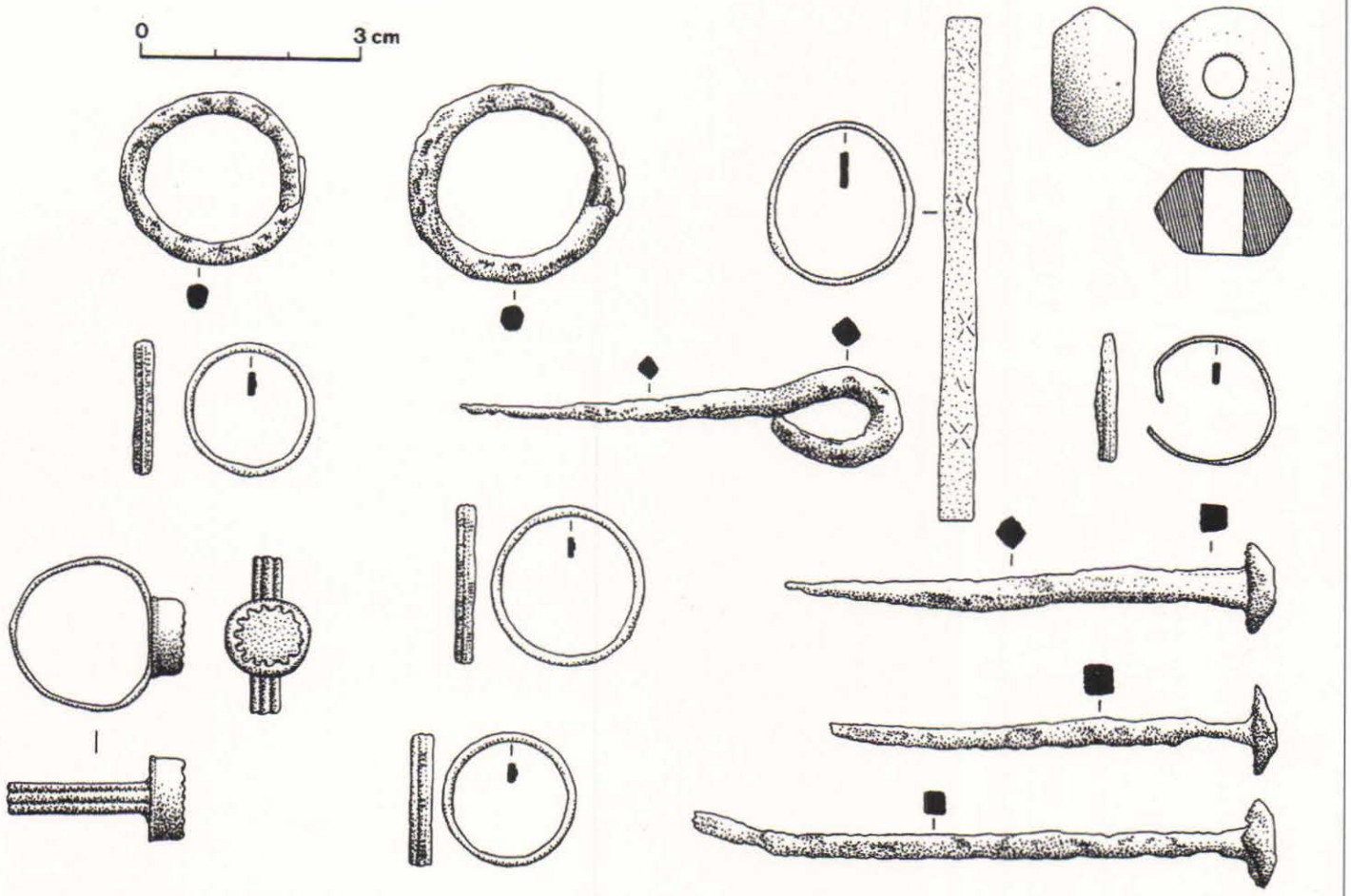

sl. 387. Kasnosrednjovjekovni nalazi iz grobova na Borinovcu

385. Bravića glavica

1. Nalazište je na položaju Bravića glavica, sjeverno od zaseoka Omrčen na Tijarici.
2. Na ovom položaju nalazi se skupina od četiri kamene gomile.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu mi poznati.
7. I. Marović 16.

386. Brig

1. Nalazište je na položaju zvanom Brig južno od Jabuke, u Čabinom i Bijaderovom vinogradu.
2. Prema pričanju mještana, na ovom položaju prilikom obrade zemlje nailazi se na grobove obzidane pločama od muljike. Pokojnici su bili pokopani na leđa u ispruženom položaju. U grobovima nije pronađeno priloga.
3. Srednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Dio grobova je oštećen krčenjem tla za vinograd. Na dan Sv. Jure ovaj položaj pohodi procesija i s njega blagosivlja polje u Jabuci.
7. S. Gunjača 8.

387. Bugarinova i Bošnjakova gomila

1. Nalazište je na položajima zvanim Bugarinova i Bošnjakova gomila, pri vrhu brda sjeverno od Graba uz put koji vodi prema Podima.
2. Na ovom se položaju nalaze dvije veće (promjera oko 30 m), **sl. 388**, i nekoliko manjih (promjera oko 12 m) kamenih gomila. Sve gomile, a posebno one dvije veće, znatnije su oštećene u vrijeme proširenja puta za Pode. Tom prigodom su, prema pričanju mještana,

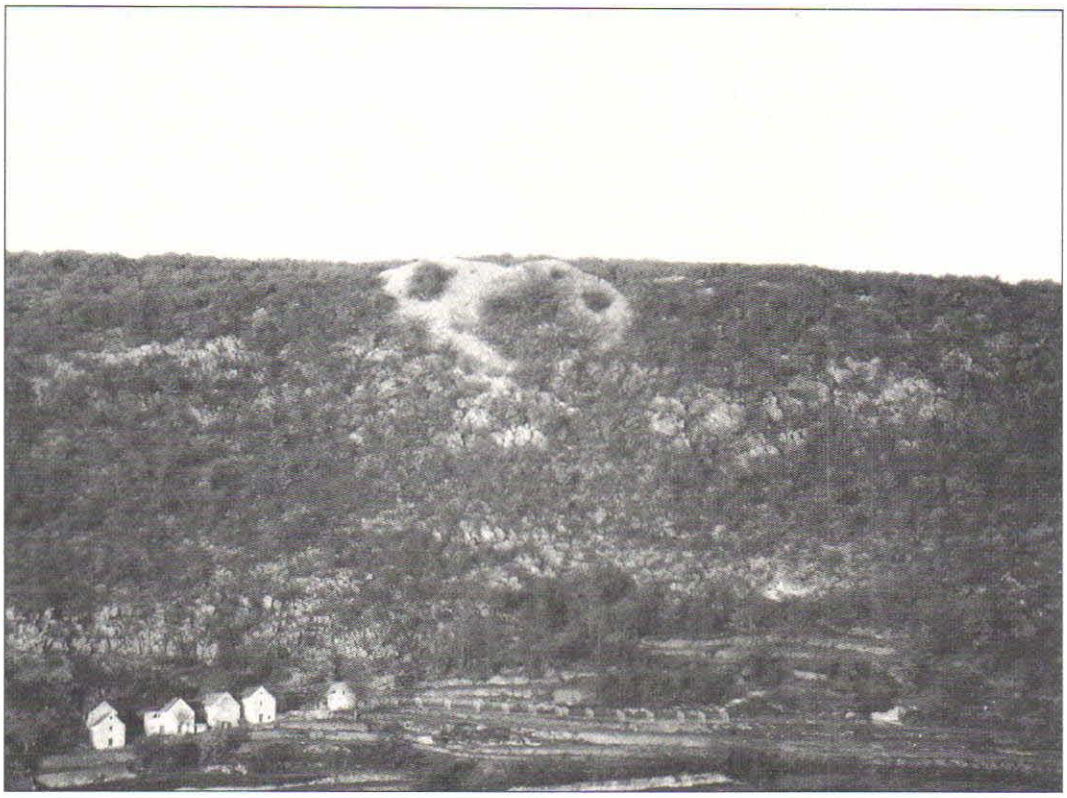

sl. 388. Bugarinova i Bošnjakova gomila iznad Graba

uništeni i grobovi koji su bili u sredini gomila. Nije poznato je li u grobovima bilo kakvih priloga.

3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Položaj s ovim gomilama nije vidljiv iz Graba, ali široko dominira južnom polovicom Sinjskog polja.
7. Neobjavljeno.

388. Bunar

1. Nalazište je nedaleko od nekadašnjeg komunalnog bunara na Vojniću, na zemlji Stjepana Sabljića.
2. Na ovom položaju otkriveni su ostaci antičke građevine četvrtastog oblika i nadgrobna stela *C. Iuliusa*, vojnika VII. legije. U trokutastom zabatu stele nalazi se glava Meduze.
3. Antičko razdoblje (prva pol. 1. stoljeća).
4. Slučajni nalazi iz 1908. godine.
5. AMS.
6. Ostatke građevine i nadgrobnu stelu pronašao je Stjepan Sabljić krčeći na njivi.
7. F. Bulić 46.

389. Crkva Sv. Stjepana

1. Nalazište je kod crkve Sv. Stjepana u Novim Selima.
2. Na ovom položaju nalazi se nekoliko stećaka.
3. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine.
4. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu mi poznati.
7. S. Gunjača 8.

390. Crnograb

1. Nalazište je na položaju oko 100 m jugoistočno od izvora Crnograb u Jabuci.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila obrasla niskim raslinjem. Promjer joj je oko 10 m i visina oko 1 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je znatnije rasuta.
7. Neobjavljeno.

391. Čabina gomila

1. Nalazište je na položaju Čabina gomila iznad magistralne ceste Trilj-Livno, na niskom krševitom brdu sjeverozapadno od Jabuke, **sl. 389**.

2. Premda se po toponimu može pretpostaviti o kakvom se obliku nalazišta na ovom položaju radi, po današnjem njenom izgledu nije potpuno sigurno da se ovdje uistinu radi o gomili. Moguća je i pretpostavka da se ovdje nalazio manji obrambeni utvrđeni objekt (kula) s jačim bedemom na kòsi prema vrhu brda.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Zbog karaktera objekta istraživanja na ovom položaju bi bila iznimno zanimljiva.

7. Neobjavljeno.

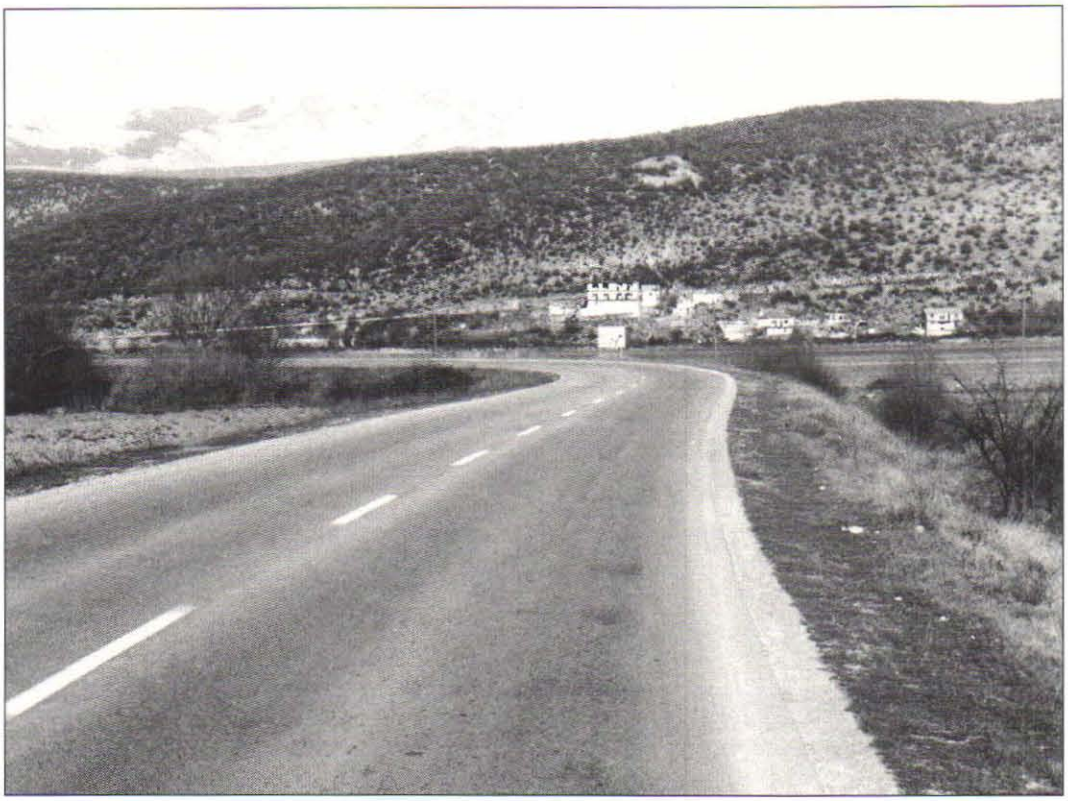

sl. 389. Gradina na Čabina gomila u Jabuci

392. Červaruša

1. Nalazište je na njivi zvanoj Červaruša (posjed Ante Vuce Markova s Garduna).

2. Na ovom položaju nađena je mala ostava od 29 rimskih sestercija i, neovisno o ovima, srebrni denar iz vremana Augusta. Ostava je bila u keramičkom lončiću. Novci iz ostave pripadaju Augustu, Tiberiju, Liviji, Germaniku, Neronu Druzu, Kaliguli i Klaudiju.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1926. godine.

5. AMS.

6. Pretpostavlja se da je ostava iz 42. godine, iz vremena Scribonijanove pobune protiv cara Klaudija u Dalmaciji.

7. A. Grgin 2.

393. Čubića glavica

1. Nalazište je na vrhu Ćubića glavice na međi Budimira i Strizirepa.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s malim središnjim ovalnim platoom utvrđenim trostrukim bedemima, **sl. 390**. Bedem uz sam plato gradine je najsnažniji. Na njemu su vidljivi i ostaci zidanja. Vanjski (treći) bedem je najslabiji, a manjim dijelom sačuvan je samo na sjeveroistočnoj strani gradine. U sklopu drugog bedema su i dvije manje gomile (na njegovom južnom i zapadnom kraju). Po platou gradine i bedemima brojni su ostaci prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina široko dominira krševitom budimirskom visoravni.

7. Neobjavljeno.

sl. 390. Gradina na Čubića glavici iznad Budimira

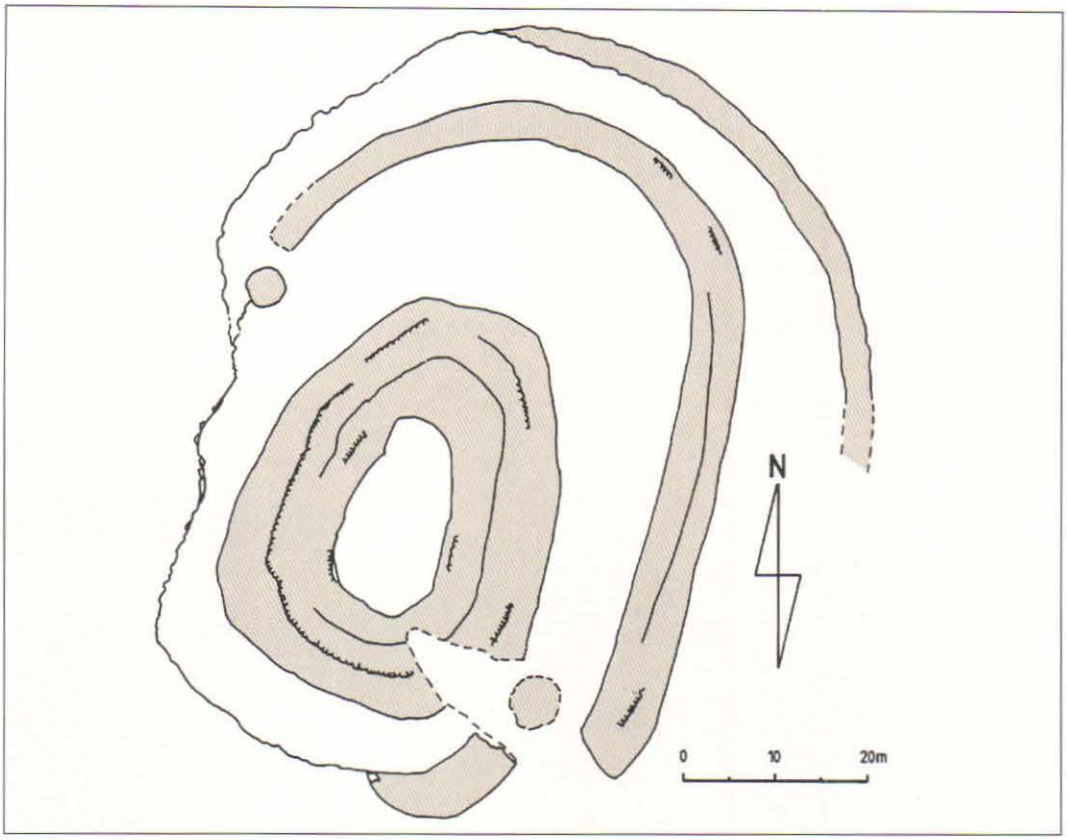

394. Čubića gradina

1. Nalazište je na južnoj padini brda Jagodnik, na položaju zvanom Ćubića gradina, iznad puta Budimiri-Vrpolje.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s malim, vrlo strmim platoom. Plato gradine je utvrđen snažnim nasipom sa sjeverne i s istočne strane, **sl. 391**. Nasip bedema većim je dijelom obrušen preko platoa gradine, pa je danas od nekadašnjeg platoa gradine vidljiv samo njegov jugoistočni rub širine oko 1-2 m. Na obrušenom nasipu nađeni su sitni ulomci netipične grube keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina široko dominira budimirskom visoravni.

7. Neobjavljeno.

sl. 391. Tloris Čubića gradine u Budimirima

395. Ćubići

1. Nalazište je oko 50 m iznad puta kroz zaselak Ćubići, na jugoistočnoj padini brda Jagodnik.

2. Na ovom položaju nalazi se skupina od sedam kamenih gomila promjera 6-10 m i prosječne visine 1-1,50 m. Kod zaseoka Ćubići je i kasnosrednjovjekovno groblje s 10 nadgrobnih spomenika (6 ploča i 4 sanduka).

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1982., 1997. godine. Podatke za grobove kasnog srednjeg vijeka donosim prema bilješkama L. Katića i Š. Bešlagića.

5. Nema nalaza.

6. Gomile su znatnije rasute i oštećene, a dvije od njih su po sredini i prekopane. Od nadgrobnih spomenika, koje u zaseoku Ćubići spominju Katić i Bešlagić (ispod Ćubića gradine, na položaju Torine ili Steljki), danas se nalazi manja, putem za Strizirep prepolovljena, prapovijesna gomila (promjera oko 8 m) i na njoj četiri deblje, nadgrobne kasnosrednjovjekovne ploče. Motivima rozeta, polumjeseca i križa, ukrašena je samo jedna. U presjeku gomile još su vidljive obložnice srednjovjekovnih grobova. U vinogradu nekog Mladine, 20-ak m sjevernije od ovog položaja, jedna je osamljena, lijepo ukrašena nadgrobna kasnosrednjovjekovna ploča, **sl. 392**.

7. Š. Bešlagić 1; L. Katić 1.

sl. 392. Ukrašeni kasnosrednjovjekovni nadgrobni spomenik s položaja Torine u Budimirima

396. Delongina glavica

1. Nalazište je na položaju Delongina glavica, iznad benzinske stanice s lijeve strane puta Sinj-Trilj na međi Košuta i Trilja.

2. Na ovom položaju pronađen je par *starohrvatskih naušnica* i jedan bizantski zlatnik Romana III. Argira.

3. Srednjovjekovno razdoblje (11. stoljeće).

4. Naušnice su nađene oko 1938. godine, a zlatnik oko 1977. godine.

5. Naušnice u MHAS-u, zlatnik u MCK-u.

6. Glavica je potpuno ogoljena. Na vrhu je novi betonski križ. Nema tragova grobova.

7. S. Gunjača 8; N. Jakšić 3.

397. Donji kraj

1. Nalazište je na položaju Donji kraj, u zaseoku Akrap, uz istočni rub Biščanskog polja.

2. Na ovom položaju pronađeno je desetak antičkih skeletnih grobova s različitim grobnim prilozima. Većina je grobova bila obložena i pokrivena pločama od vapnenca. U grobovima su kao prilozi nađene keramičke posude, brončani nakit i novac. Na ovom položaju nađen je i donji dio ručnog ovalnog žrvnja.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalazi u rasponu od 1927.-1975. godine.

5. MCK i kod Mate Akrapa, učitelja u Bisku.

6. Dva su groba pronađena u iskopu za gustirnu uz kuću Jure Lazića pok. Mate, a prema pričanju mještana, sličnih je grobova bilo i na susjednim oranicama uz Akrapove kuće.

7. Neobjavljeno.

398. Draganjuše

1. Nalazište je na povišenoj obrasloj glavici uz lijevi (istočni) rub ceste Trilj - Strmendolac.

2. Na ovom položaju nalazi se sedam nadgrobnih, kamenih, neukrašenih i loše obrađenih spomenika, većinom od pješčenjaka. Uglavnom su izmješteni s prvobitnog položaja, **sl. 394**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1993. godine.

5. Nema nalaza.

6. Vrlo je vjerojatno da je dio grobova i nadgrobnih spomenika na ovom položaju uništen u vrijeme proširenja ceste za Strmendolac.

7. Neobjavljeno.

sl. 394. Kasnosrednjovjekovno groblje na položaju Draganjuše

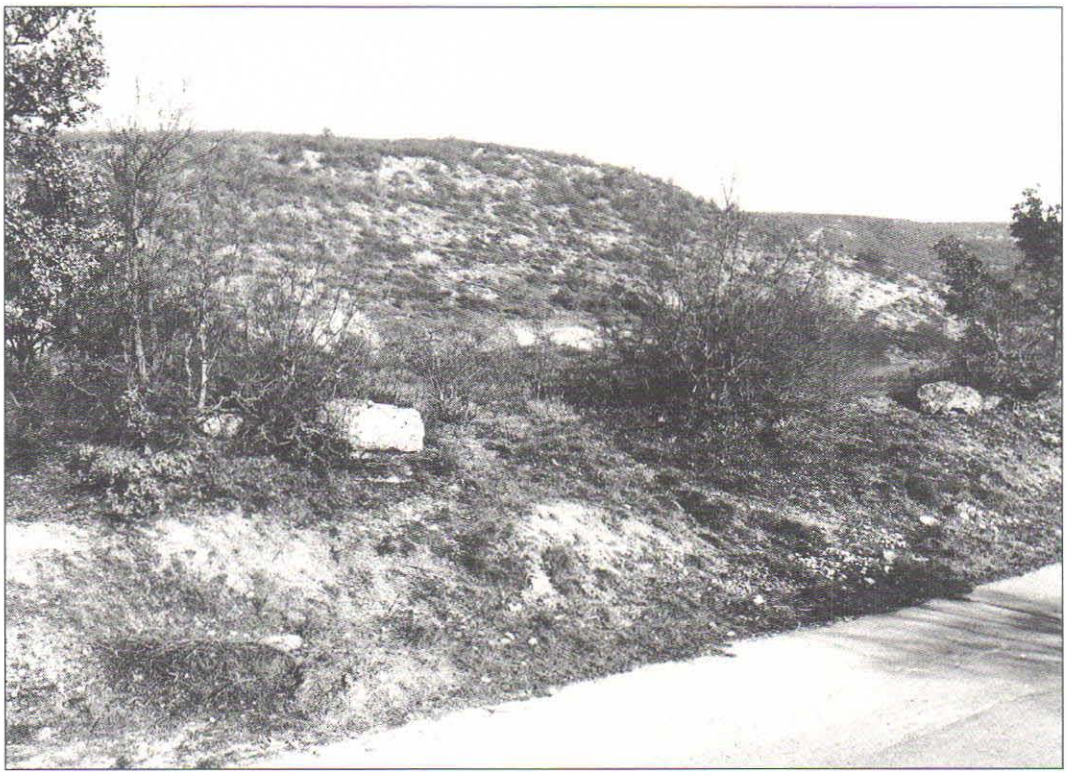

399. Dragušice

1. Nalazište je iznad zaseoka Dragušice u Vrpolju.

2. Na ovom položaju, obrađujući zemlju, mještani nailaze na grobove. Nekoliko oštećenih i danas je vidljivo.

3. Srednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. MCK.

6. Grobovi se uništavaju obradom zemlje.

7. Neobjavljeno.

400. Dukići (Kužna drača)

1. Nalazište je na položaju Kužna drača u zaseoku Dukići u Košutama.

2. U ogradnom zidu na ovom položaju, s desne strane puta za Dukiće, ugrađen je veći kameni blok s dvije polukružne rupe (vjerojatno ostatak kasnosrednjovjekovnog nadgrobnika).

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1995. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema pričanju mještana, na ovom položaju prigodom iskopa temelja za okolne kuće nađeno je više grobova obloženih kamenim pločama. I danas ih je najveći broj u vinogradu pok. Ante Dukića.

7. Neobjavljeno.

401. Đakina gomila

1. Nalazište je na brdu sjeverno od Graba, na položaju zvanom Đakina gomila.
2. Na ovom položaju nalazila se kamena gomila izuzetne veličine. Prvotni promjer joj nije moguće utvrditi jer je gotovo u cijelosti raskopana i rasuta niz padinu brda. Mještani kažu da je u njoj prilikom raskopavanja nađeno i grobova, ali nije poznato je li u grobovima bilo i nalaza.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je većim dijelom uništena raznošenjem materijala za gradnju nedalekog puta za Pode.
7. Neobjavljeno.

402. Džakuline kuće

1. Nalazište je s lijeve strane ceste Sinj-Trilj ispod Džakulinih kuća u Košutama.
2. Na ovom položaju ima grobova s kamenim obložnicama.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1992. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema usmenim podacima S. Gunjače, njegov pokušaj istraživanja na ovom položaju 1942. nije donio nikakvog rezultata. 1992. godine uz cestu Sinj-Trilj na ovom je položaju vršen iskop za nogostup. Tom su prigodom uništena četiri groba. Ni u jednom osim ostataka skeleta nije bilo drugih nalaza.
7. S. Gunjača 8.

403. Džakuline kuće (Grebčine)

1. Nalazište je na malom pjeskovitom uzvišenju oko 300 m istočno od Džakulinih kuća u Košutama.
2. Na ovom su položaju ostaci kasnosrednjovjekovnoga groblja s oko tridesetak nadgrobnih spomenika. Većina tih spomenika su priklesane vapnenaste ploče debljine oko 30 cm. Dva su nadgrobna spomenika u obliku debljeg sanduka. Na najvišem dijelu groblja (uz sjeverni rub) je kamena križina. Ni jedan nadgrobni spomenik nema ukrasa. Na jednoj nadgrobnoj ploči je kvadratna rupa (vjerojatno usadnik za križ).
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1995. godine.
5. Nema nalaza.
6. Na oranici uz sjeverni rub groblja vidljive su izorane obložne ploče grobova.
7. Neobjavljeno.

404. Džaperove staje

1. Nalazište je oko 150 m jugozapadno od Džaperovih staja na Tijarici.
2. Na ovom položaju nalaze se tri veće kamene gomile s promjerom od 16-20 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu mi poznati.
7. I. Marović 16.

405. Gaj (Velić)

1. Nalazište je na položaju Gaj južno od zaseoka Kozine u Veliću.
2. Na ovom položaju nalazi se manja skupina kamenih gomila.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine
5. Nema nalaza.
6. Gomile su dobro sačuvane.
7. Neobjavljeno.

406. Gardun

1. Nalazište je na prostoru naselja Gardun, na sjevernom, nešto povišenom rubu prostrane gardunske zaravni iznad Trilja.
2. Na ovom položaju pronađeni su brojni ostaci antičke materijalne kulture. Prema dosadašnjim nalazima i antičkim povijesnim izvorima, na ovom mjestu nalazio se antički TILVRIVM - vojni logor VII. legije. Na nalazištu do sada nisu obavljana nikakva arheološka istraživanja, pa je o veličini i nekadašnjem izgledu ovog logora teško govoriti. Prema obličju terena na kojemu se logor nalazio, prema dosadašnjim slučajnim nalazima i djelomično sačuvanim monu-

sl. 395. Položaj Garduna, pogled s juga

mentalnim bedemima logora, možemo pretpostaviti njegov trokutasti oblik s polukružnim isturenjem na južnoj strani na položaju Ganovac, **sl. 396**. Dio bedema ovog logora danas je dobro vidljiv jedino na zapadnoj i djelomično na sjevernoj strani. Na zapadnoj strani bedemi su sačuvani do visine od nekoliko metara, a u bedemima je sačuvano i nekoliko manjih otvora. Jedini vidljivi ostaci arhitekture unutar bedema su ostaci temelja građevina sačuvani na seoskoj cesti na položaju Megdan (ovdje se može pretpostaviti središte logora) i iza kuće pok. Petra Tadinca na položaju Oglavak. Na ovom drugom položaju, vlasnik parcele P. Tadinac je

sl. 396. Površina ant. Tiluriuma na suvremenom katastarskom podlošku

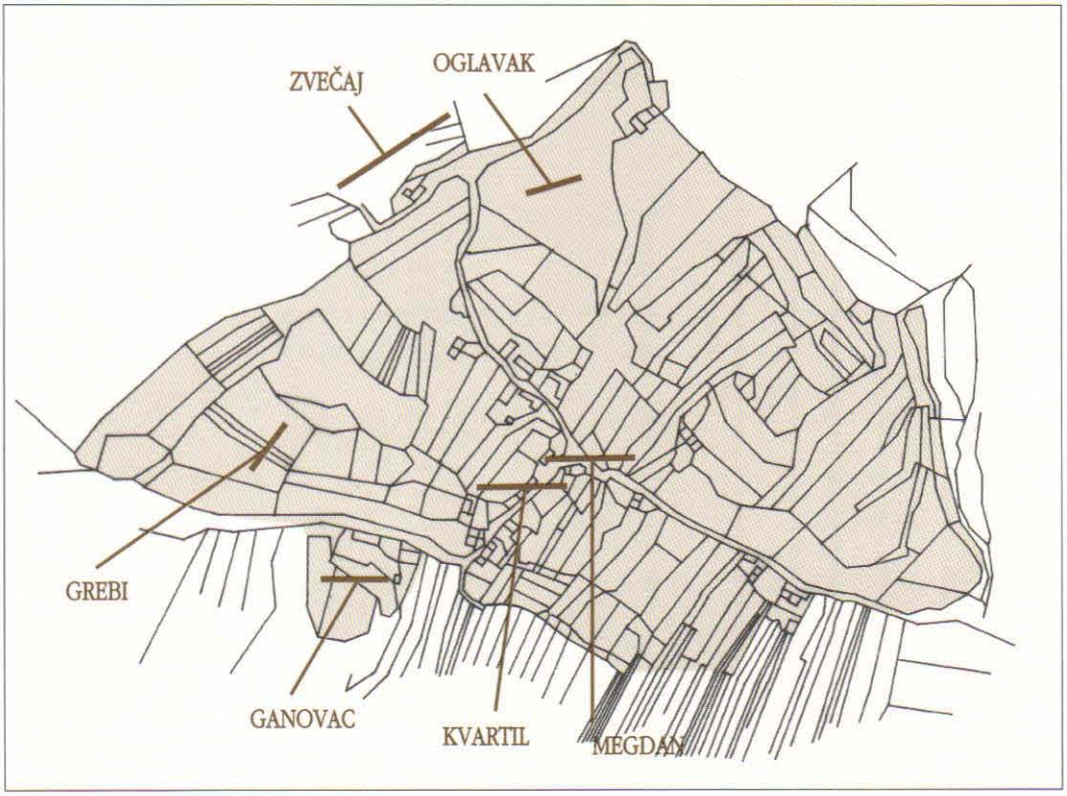

sl. 397. Kalup za lijevanje kasnoantičkog nakita s Garduna

tijekom sedamdesetih godina otkopao jugozapadni ugao velike cisterne presvođene polukružnim svodovima koje su podržavali masivni zidani piloni. Među antičkim nalazima s položaja Garduna brojni su ulomci antičkih keramičkih posuda (terra sigilata, terra nigra), različiti brončani nakitni predmeti, kalup za lijevanje brončanog nakita, **sl. 397**, antički novac, ulomci natpisa i skulpture, **sl. 398**. Među ovim posljednjima najznačajniji su ostaci monumentalnog tropeuma, **sl. 7, 406**. Veći ulomak kamene oplate ovog spomenika nađen je na položaju *Kvartiri*, a manji u međi oko 200 m južnije.

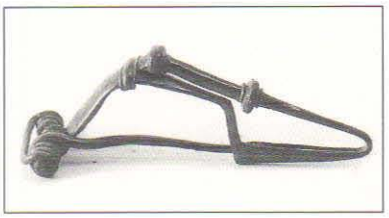

sl. 399. Prapovijesna latenska spona s Garduna

sl. 398. Protoma s glavom bika s Garduna

sl. 400. Ulomak antičke geme s Garduna

sl. 401. Starokršćanski (?) srebrni orant s Garduna

3. Prapovijesno (kasno brončano i željezno doba), antičko, kasnoantičko i ranosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi počevši od kraja 18. stoljeća.

5. AMS, AMZ, AZFS, MCK.

6. *Tilurium* je bio sjedište VII. legije u prvoj polovici 1. stoljeća, nakon čega na ovom položaju VII. legiju zamjenjuje VIII. kohorta, a zatim i druge manje pomoćne čete. *Tilurium* se kao značajna utvrda spominje i početkom 7. stoljeća. Na prostoru Garduna bilo je jedno od najznačajnijih antičkih naselja cetinske regije uopće, pa je i razumljivo obilje različitih arheoloških nalaza na cijelom području današnjeg naselja. Arheološke nalaze na Gardunu literatura bilježi još od 18. stoljeća, a danas se uglavnom nalaze u AMS-u, AMZ-u, AZFS-u i u MCK-u, ali tek za manji njihov dio danas se raspolaže pouzdanijim topografskim podacima. Primjerice, na položaju Ganovac na Gardunu, na nekadašnjoj zemlji Stipana Marušića pok. Mihovila, 1883. godine nađen je donji dio antičke stele, a na položaju Grebčine, na zemlji Martina Radića, 1903. nađena je gotovo cijela stela *Mebdiusa Corvinusa*, vojnika X. kohorte. Oba nalaza danas su u AMS-u (F. Bulić 39). Pod temeljima nove kuće Ćire Pezelja, 1968. nađena je protoma s glavom bika, danas u MCK-u (A. Milošević 5). Za većinu spomenika, međutim, posebno onih pronađenih krajem 19. i početkom 20. stoljeća danas nisu poznati pouzdani podaci o mjestu nalaza. Tako se, primjerice, u AMS-u nalazi nekoliko desetaka prapovijesnih nalaza (keramičke posude, **sl. 50**, različite brončane spone, **sl. 399**, dugmad, kamene sjekire i ulomci kremenih artefakata) uz koje kao mjesto nalaza stoji Gardun općenito (usp. F. Bulić, 2, 47; M. Abramić 2; I. Marović 16, A. Milošević 5; A. M. Wodward 1; A. Vuletić 3). U tom je muzeju i nekoliko stotina različitih, uglavnom antičkih, **sl. 400**, ali i kasnoantičkih nalaza, **sl. 401**, (usp. F. Bulić 11 53 57, 58; F. Buškariol 1, 2, 3; N. Jakšić 3; I. Lokošek 1, 2; A. Milošević 5, 28; Z. Vinski 2, 4, 5, 6). Na sreću, prvenstveno zahvaljujući maru F. Bulića i B. Gabričevića, za većinu do danas pronađenih antičkih kamenih, uglavnom epigrafičkih

sl. 402. Keramička uljanica s Garduna

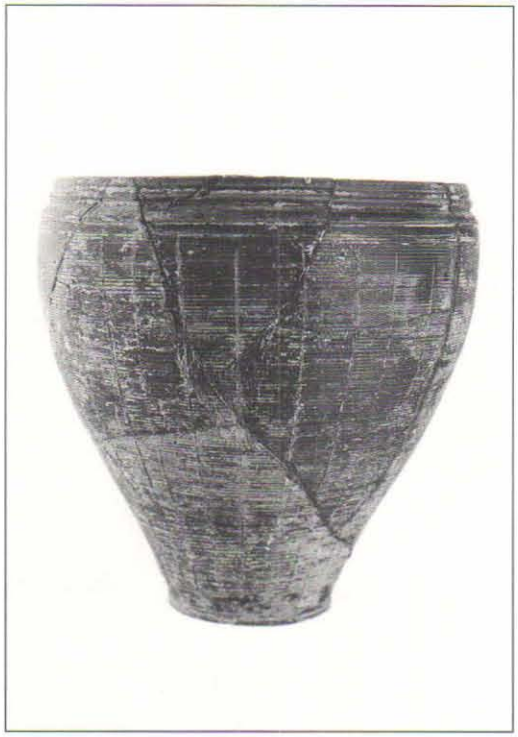

sl. 403. Keramička čaša s Garduna

sl. 404. Vojno brončano emajlirano odličje s Garduna

spomenika s Garduna, mjesto nalaza je pouzdanije zabilježeno (usp. F. Bulić 6, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 30, 34, 39, 40, 47; B. Gabričević 2, 4, 9). Nekoliko desetaka još uvijek neobjavljenih antičkih predmeta s Garduna danas se čuva i AMZ (keramička uljanica, ulomci brončanih aplika, spona i dugmadi i nekoliko primjeraka novca - jedan grčki, jedan republikanski /Renia/ i nekoliko carskih / Elagabal, August, Knostantin/). Nabavljeni su uglavnom otkupom od Mate Žuljevića s Garduna 1910. i 1911. godine. Nekoliko desetaka kamenih spomenika, te keramičkih ulomaka i novca nalazi se i u AZFS-u, a više stotina predmeta: kamenih spomenika keramičkih predmeta, **sl. 402**, **403**, različitih oblika brončanih nakitnih predmeta, **sl. 404** i brončanog novca u MCK-u. Desetak kamenih spomenika je danas ugrađeno kao spolije u kuće na Gardunu, **sl. 405**. Dvadesetak kamenih ulomaka s Garduna nalazilo se i u nekadašnjoj zbirci Josipa Britvića u Sinju. Ta se zbirka do 1978. godine nalazila u jednoj šupi iza električnog mlina u Sinju. Kada je šupa srušena, na njenom je mjestu izgrađena nova prostorija za potrebe tadašnje auto-škole, pa je jedan dio tih spomenika završio u njenim temeljima (vjerojatno i objavljeni ulomak centurionske stele, usp. B. Gabričević 9). Na sreću, veći dio spomenika iz te zbirke (među njima i manji ulomak oplate baze gardunskog tropeja) je spašen i pribavljen za MCK 1978. godine.

7. M. Abramić 1, 2, 3, 6; G. Alačević 1, 6; G. Alföldy 1, 3, 4, 5; A. Betz 1; J. Britvić 1; A. Budrovich 1, 2, 3; F. Bulić 6, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 27, 30, 34, 40, 47, 53, 57, 58; I. Bulić 3; F. Buškariol 1, 2, 3; N. Cambi, 5, 9, 28; Delminium 1, 2; A. Fortis 1; B. Gabričević 2, 4, 9, 10, 11; A. Grgin 2; S. Gunjača 1, 9, 23, 24; J. H. W. Henzen 1; B. Kirigin - E. Marin 1; I. Lokošek 1, 2; I. Lovrić 1; J. Medini 2; A. Milošević 1, 2, 5, 28, 42, 44; T. Momsen 1, 2; G. Novak 1, 2, 3; M. Pavan 1; K. Prijatelj 1; D. Rendić-Miočević 3, 4, 5; M. Suić 2; A. Šašel - J. Šašel 1, 2; Z. Vinski 2, 4, 5, 8; A. Vuletić 3; A. M. Woodward 1; M. Zaninović 1, 2, 3, 7, 8.

sl. 405. Antičke spolije ugrađene u kuće na Gardunu

407. Gardun (Kvartir)

1. Nalazište je na položaju Kvartir, na zemljištu Ante Bilića (kat. čest. 2955/2 K. O. Trilj) u središnjem dijelu Garduna.

2. Na ovom položaju nađen je veliki kameni blok, početni dio oplate monumentalnog tropeuma s Garduna, **sl. 7, 406**. Manji ulomak istog spomenika nađen je kasnije u međi oko 200 m južnije od ovoga.

3. Antičko razdoblje (1. stoljeće).

4. Slučajni nalazi iz 1886. i oko 1931. godine.

5. AMS, MCK.

6. Manji ulomak je za MCK-a nabavljen 1979. godine. Podatke o mjestu nalaza manjeg ulomka donosim prema usmenom pripćenju Josipa Britvića.

7. N. Cambi 5.

sl. 406. Dio oplate monumentalnog tropeja s Garduna

408. Gardun (Međine)

1. Nalazište je na položaju Međine ili Liska pod kućom Josipa Tadinca Petrovog.

2. Na ovom položaju nađen je reljef Silvana i tri nimfe, uklesan u polukružnoj niši. Na rubu niše je posvetni natpis, **sl. 407**.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1891. godine.

5. AMS.

6. Visina reljefa je 30,5 cm, a širina 31,5 cm.

7. F. Bulić 16.

sl. 407. Kamena reljefna ikona s prikazom Silvana i tri nimfe

409. Gardun (Oglavak)

1. Nalazište je na položaju Oglavak, na najvišoj točki Garduna, nedaleko je nekadašnje kuće Mate Pavića pok. Ivana.

2. Na ovom je položaju nađen kasnoantički grob u kojemu je kao spolija bio ugrađen antički natpis posvećen caru Antoninu Piju. Na natpisu stoji da je na Gardunu VIII. dobrovoljačka kohorta sagradila *turrem ad aquam tollendam*, dakle toranj za dizanje vode. Na istom položaju oko 1960. godine, neodobrenim građevinskim radovima pok. Petar Tadinac vršio je iskop za svoju cisternu i naišao na antičke ostatke. Tom prigodom iskopao je površinu od oko 60 m2 i otkrio jugozapadni ugao velike antičke cisterne za vodu. U iskopu su bila i dva masivna zidana pilona, a cijeli je prostor bio presvođen bačvastim svodovima. Kasnija nastojanja da se iskopano konzervira vlasnik je spriječio, pa je do danas gotovo sve propalo. U prostoru cisterne bilo je i pod tegulama i kamenim pločama nekoliko kasnoantičkih grobova, **sl. 408**, u kojima su nađeni različiti prilozi (pojasne kopče, keramičke i staklene posude). Na ovom položaju nađena su dva ulomka antičkih reljefa (jedan je dio Mitrinog zavjetnog spomenika).

3. Antičko (oko 150. godine) i kasnoantičko (4.-5. stoljeće) razdoblje.

4. Reljefi su nađeni 1903. godine, natpis o gradnji tornja za vodu pronađen je 1927. godine, a ostaci cisterne i grobovi oko 1960. godine.

5. Reljefi i natpis u AMS-u, ostali nalazi u MCK-u.

6. S obzirom na nalaz groba iz 1927. godine i onih u cisterni oko 1960. godine, sasvim je izvjesno da se na položaju Oglavak nalazilo i groblje kasnoantičkoga *Tiluriuma*.

7. F. Bulić 39; M. Abramić 2.

sl. 408. Kasnoantički grobovi u antičkoj cisterni (castellum aquae)

410. Gardun (Osojak)

1. Nalazište je na položaju Osojak, na nekadašnjoj zemlji Pavla Pezelja.

2. Na ovom položaju nađena je veća zavjetna ara posvećena Minervi. Aru je posvetio L. *Sulpicius Proculus*, vojnik VIII. kohorte.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1903. godine.

5. AMS.

6. Ara je visoka 0,85 m.

7. F. Bulić 39.

411. Gilići

1. Nalazište je na prostoru između Gilića kuća i magistralne ceste Trilj - Livno.

2. Na ovom položaju nađena je ostava od 275 komada brončanog novca (najviše primjeraka Konstantinovog novca - 216, zatim 53 primjerka novca Crispa i 6 Liciniusa).

3. Antičko razdoblje (4. stoljeće).

4. Slučajni nalaz iz 1971. godine.

5. MCK.

6. Skupni nalaz je nađen u šljunkovitom nasipu. Šljunak je jaružanjem izvađen iz korita Cetine u Trilju, a s njime i ovaj skupni nalaz. Nekoliko desetaka komada novca iz ostave rasuli su nalaznici.

7. A. Vuletić 2.

412. Glavičica

1. Nalazište je uz desnu obalu Cetine, na njivi zvanoj Glavičica, nizvodno od pumpne stanice.

2. Na ovom je položaju nađeno više desetaka kremenih alatki, uglavnom strugača i ulomaka nožića, a nađena su i dva vrška kremenih strelica, **sl. 409**. Neki od prikupljenih predmeta na ovom lokalitetu prema M. Malezu, pripadaju svršetku paleolitika, odnosno mezolitiku.

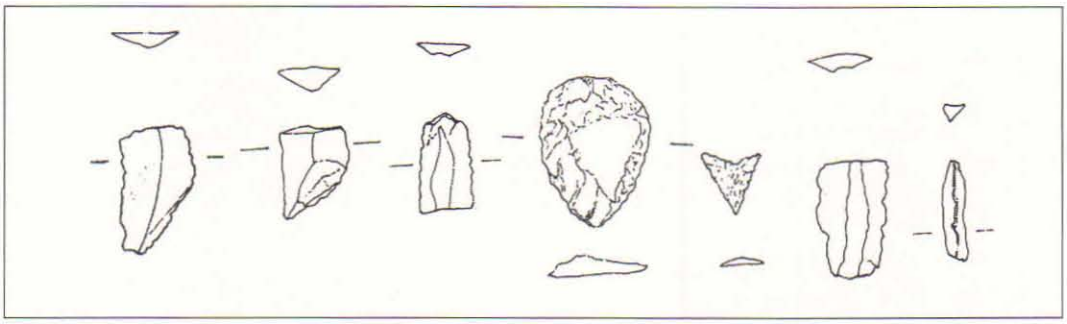

sl. 409. Kremeni ulomci s Glavičice kod Trilja

3. Prapovijesno razdoblje (mezolitik, neolitik).
4. Slučajni nalazi iz 1958. godine.
5. AMS, MCK.
6. Nalazi se učestalo javljaju na relativno maloj površini od oko 100 m2. Prema usmenim podacima I. Marovića, probna istraživanja na ovom položaju nisu donijela rezultata.
7. I. Marović 16; M. Malez 3; A. Vuletić 3.

413. Gomila "U ulici"

1. Nalazište je na Ražištima, na položaju zvanom "Ulica", oko 40 m južnije od tzv. Kotarčeve gomile,
2. Na ovom su položaju ostaci prapovijesne gomile promjera oko 15 m. Kameni nasip s gomile danas je uglavnom raznesen, pa je gomila sačuvana samo u osnovi. U temelju gomile, bliže njenom južnom rubu, i danas je vidljiv jedan grob u obliku kamene škrinje (0,60 x 1,00 m) pokrivene monolitnom pločom. U grobu nema nikakvih osteoloških ni kulturnih ostataka.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema riječima mještana, grob je otvoren prije nešto više od 30 godina.
7. Neobjavljeno.

414. Gomilica

1. Nalazište je u ogradi Joze Sikirice na Ražištima, na položaju zvanom Gomilica.
2. Na ovom je položaju veća kamena gomila promjera oko 30 m i visine 6 m.
3. Prapovijesno razdoblje (?).
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. U strukturi ova je gomila nešto drukčija negoli ostale na Ražištima, a s obzirom na njen položaj u ogradi, može se pretpostaviti i da je rezultat krčenja okolnog prostora, odnosno da je kamenje dobiveno krčenjem prekrilo raniju prapovijesnu gomilu.
7. Neobjavljeno.

415. Gornja podvornica

1. Nalazište je na zemlji zvanoj Gornja podvornica (posjed Jure Krstića pok. Petra) kod zaseoka Krstić na Vojniću.
2. Na ovom položaju nađena je velika nadgrobna stela *L. Fabia*. Na zabatu su prikazani maska i friz s oružjem, a u donjem dijelu su *porta inferi* s likovima dviju barbarskih glava i okrugli štitovi.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1903. godine.
5. AMS.
6. Stela je visoka 2,30 m.
7. F. Bulić 39.

416. Gornji Rakićani

1. Nalazište je na području Gornjih Rakićana, na zemlji Nikole Krstića pok. Ivana na Vojniću.
2. Na ovom položaju nađen je nadgrobni natpis *M. Pytha*, vojnika II. kohorte sirijske.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1899. godine.
5. AMS.
6. U gornjem dijelu stele ispod zabata prikazane su dvije ljudske figure. Sačuvan je cijeli gornji dio spomenika.
7. F. Bulić 29.

417. Gospa od Rožarja

1. Nalazište je na osamljenom brežuljku na sredini budimirske visoravni. Na nalazištu je danas seosko groblje i župna crkva Gospe od Rožarja u Budimirima.

2. Na ovom se položaju nalazi gradina s platoom polukružna oblika. Plato je utvrđen izrazito masivnim kamenim nasipom sa svih strana osim s južne, **sl. 410**. Istočno i zapadno od glavnog nasipa dvije su prostrane terase utvrđene manjim, slabo sačuvanim podzidima. Po platou gradine i kamenom nasipu brojni su ostaci netipične prapovijesne keramike, a pronađen je i jedan kameni bat.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Cijeli plato gradine danas pokriva seosko groblje i župna crkva Gospe od Rožarja. Zbog lakšeg pristupa groblju raskopan je kraj istočnog i zapadnog bedema. U raskopanom presjeku nema ostataka zidanja, pa se pouzdano može tvrditi da se radi o kamenom nasipu.

7. Neobjavljeno.

sl. 410. Gradina u Budimirima

418. Grabovac

1. Nalazište je na vrhu brda Grabovac (kota 458), na međi sela Ugljane i Nova Sela, nedaleko od lijeve obale Cetine iznad HE "Prančević".

2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 17 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je na vrhu neznatno oštećena.

7. Neobjavljeno.

419. Grabsko groblje

1. Nalazište je na seoskom groblju u Grabu.

2. Prigodom kopanja jame za novi grob, prije tridesetak godina pronađen je jedan ulomak ukrašen pleterom, ali je kasnije izgubljen. Nekoliko godina kasnije, u potoku Grabu kod mosta ispod samog groblja, pronađen je drugi ulomak, također ukrašen pleterom, a predstavlja ostatak pluteja, **sl. 411**. Nije isključeno da se radi o istom fragmentu. Na seoskom groblju je do osamdesetih godina 19. stoljeća stajala stara župna crkva sa zvonikom na pročelju. Nakon izgradnje nove crkve Sv. Ivana u blizini (sagrađena je 1874. godine), stara crkva je napuštena i porušena. Od nje je preostala samo kamenica za svetu vodu, koja je danas ugrađena u novu crkvu s lijeve strane ulaza. Na groblju ima i nekoliko kasnosrednjovjekovnih nadgrobnih spomenika.

3. Ranosrednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz 1962. godine.

5. MHAS.

6. Ulomak je u potoku pronašao Josip Britvić i poklonio ga AZFS-u u Sinju. Kasnije je ustupljen MHAS-u u Splitu, gdje se i danas nalazi.

7. N. Gabrić 4; S. Gunjača 8; A. Milošević 42.

sl. 411. Ulomak ranosrednjovjekovnog pluteja oltarne ograde iz Graba

420. Gradina iznad Graba

1. Nalazište je na najvišoj koti brda koje se diže južno od izvora Graba.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina koja zauzima uski stjenoviti hrbat brda s uskim platoom i suhozidnim utvrđenjima na istočnoj, sjevernoj i zapadnoj strani. Južnu stranu platoa gradine brani strma kamena litica. Pokretni nalazi su vrlo rijetki (dva ulomka grublje keramike).

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Veći dio današnjeg platoa gradine pokrivaju stijene s neznatnim površinama pokrivenim zemljom.

7. Neobjavljeno.

421. Gradina iznad Maroša

1. Nalazište je na stjenovitom hrptu brda sjeverozapadno od tvrđave na Čačvini, iznad velićkog zaseoka Maroši.

2. Na ovom položaju nalazi se manja gradina s izrazito stjenovitim platoom. Plato gradine utvrđuju dva veća kamena nasipa koji pregrađuju hrbat brda uz sjeveroistočni i jugozapadni rub platoa gradine. Plato gradine je manjim suhozidom utvrđen i s jugozapadne strane. Keramički nalazi su vrlo skromni.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Na platou gradine gotovo da nema prostora pogodnog za istraživanje.

7. Neobjavljeno.

422. Gradina na Tabiji

1. Nalazište je na izrazito krševitom vrhu brda Tabije, na položaju Gradina uz seosko groblje i župnu crkvu Svih Svetih.

2. Na ovom položaju ostaci su kasnosrednjovjekovne utvrde od koje je danas malo sačuvano, **sl. 412**. Na istočnom kraju utvrde sačuvana je kula kružnog tlorisa, a na hrptu brda, od kule na zapad, dio je tvrđavskog sklopa utvrđen dvama masivnim paralelnim zidovima s relativno uskim prostorom između njih. Tlorisno se doima da cijela utvrda ima oblik ključa, **sl. 413**. Slučajni površinski nalazi ulomaka keramičkih posuda upućuju na pretpostavku da je ovo utvrđenje imalo prethodnika u prapovijesnom, antičkom i kasnoantičkom razdoblju. Vidljivih ostataka ovih prethodnih utvrđenja na terenu nema.

3. Prapovijesno, antičko, kasnoantičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine, zaštitna istraživanja 1994.-1997.

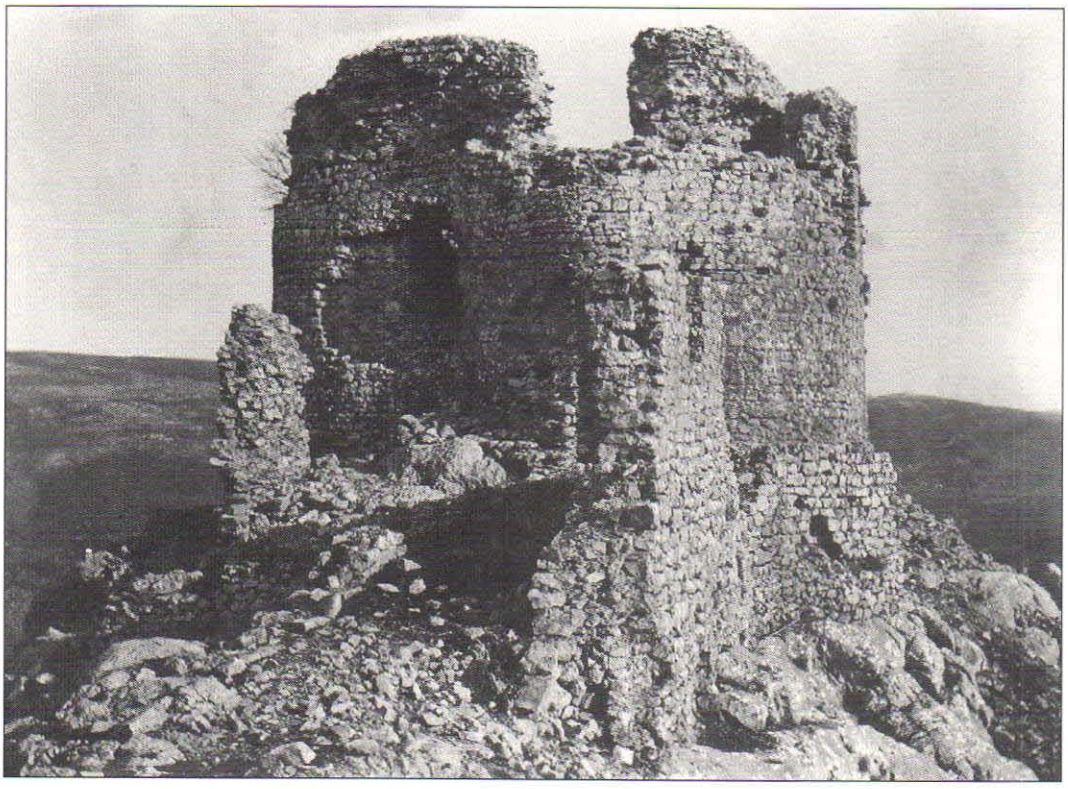

sl. 412. Ruševni ostaci kasnosrednjovjekovne utvrde Čačvina, fotografija s kraja 19. stoljeća

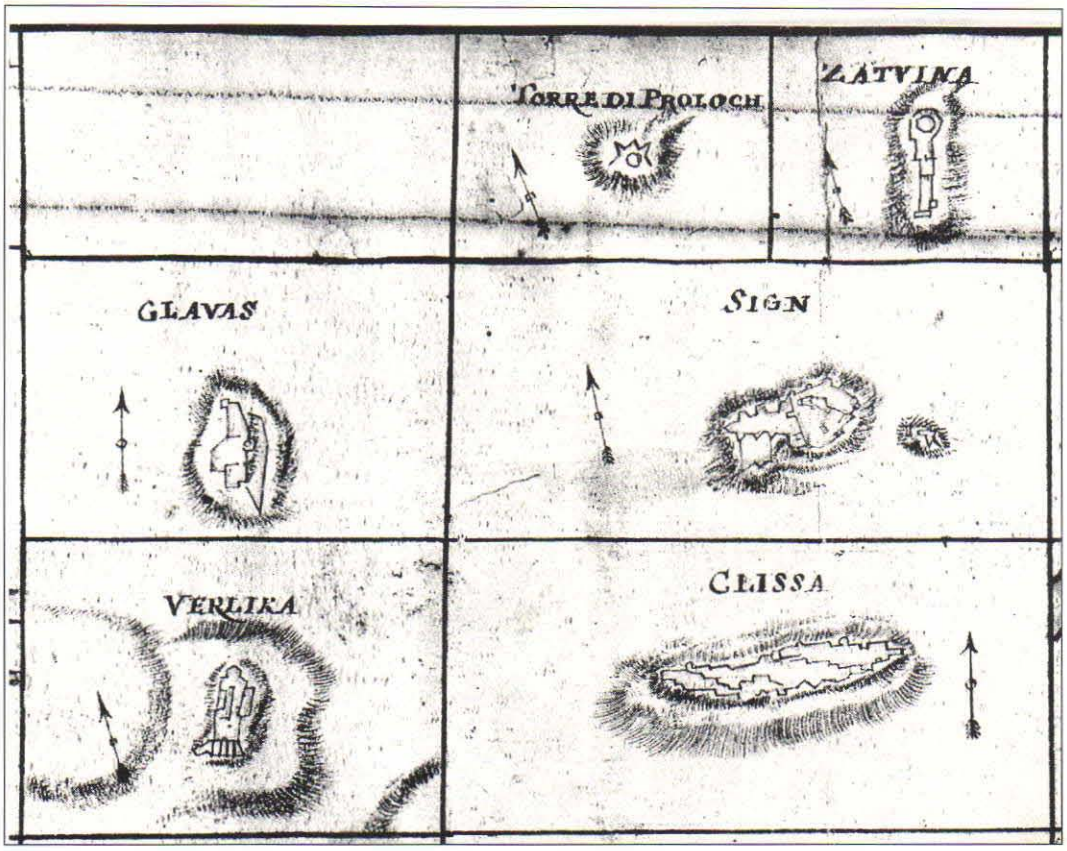

sl. 413. Čačvina i tlorisi još nekih cetinskih kasnosrednjovjekovnih utvrda

5. MCK, MHAS.

6. Na tvrđavi nisu vršena nikakva istraživanja, a s obzirom na oštećenost konzervatorski zahvati bili bi nužni. U srednjovjekovnim ispravama utvrda je prvi puta spomenuta 1371., Osmanlije ju osvajaju najvjerojatnije već 1513., a nakon *Maloga ili Sinjskog rata* 1715. godine Čačvina je ponovo pripojena Cetini. Neuobičajenim samoprijegorom i entuzijazmom zaštitna istraživanja koja traju od 1994. godine pokrenuo je gosp. Zdeslav Bošković iz Splita, i na tome okupio brojne suradnike.

7. Neobjavljeno.

423. Gradina na Voštanima

1. Nalazište je na južnim obroncima Kamešnice, na položaju zvanom Gradina, na međi Gornjih i Donjih Voštana.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina okrenuta k zapadu, s relativno malim stjenovitim platoom utvrđenim sa sjeverne, s istočne i s južne strane. Na zapadnoj strani plato je bio podzidan. Po platou gradine i bedemu ima više ulomaka netipične prapovijesne keramike. Na padinama sjeveroistočno od gradine ima nekoliko manjih raštrkanih kamenih gomila.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina dominira prostorom Kamešnice, a i južnim dijelom Cetinske krajine. S Gradine se vrlo dobro vide Kliška vrata, Brač i Hvar. U ogradama podno Gradine na Voštanima 1897. nađeno je i za AMS nabavljeno više primjeraka rimskog novca (Trajan, Klaudije, Urbs Roma, Konstantin, Gracian, Salonina).

7. Neobjavljeno. Č. Iveković 1.

424. Gradina u Ljutu

1. Nalazište je na krškoj zaravni s brojnim vrtačama između zaselaka Grubišići i Lagator u naselju Ljut.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina smještena na niskom i lako pristupačnom brežuljku, pa je stoga vrlo dobro utvrđena, **sl. 414**. Snažan kameni nasip sa zapadne, sjeverne i istočne strane zatvara mali ovalni plato prekriven zemljom i niskim raslinjem. Na južnoj strani platoa je podzid prema većoj vrtači, koja je, izgleda, također bila u sklopu gradine. Na kamenom nasipu pronađeni su brojni ulomci prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

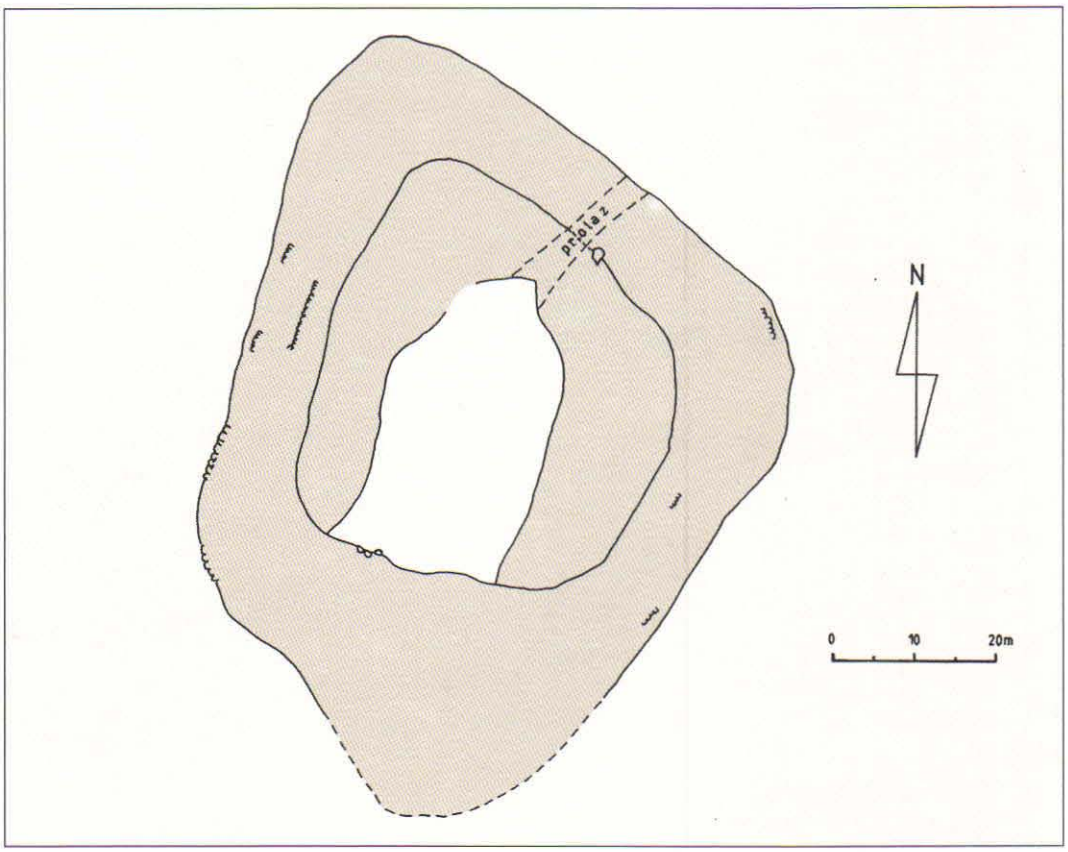

sl. 414. Tloris gradine u Ljuti

5. MCK.

6. Oko 700 m sjeveroistočno od gradine, u živoj stijeni nalazi se velika prirodna čatrnja. Gradina je južno od puta koji vodi iz Ljuti prema Grabu, i očito je da je njena strateška uloga da nadzire taj prolaz.

7. Neobjavljeno.

425. Grebčine (Grab)

1. Nalazište je položaju na Grebčine, u vinogradu Zvonka Rebića u zaseoku Delići. Seoska cesta koja vodi iz Graba prema Otoku položaj Grebčine presjeca na dvoje.

2. Prigodom uređenja ceste na ovom je položaju otkriven grob obzidan kamenjem i u njemu kao spolije jedan ulomak, **sl. 415**, te jedan cijeli pilastar ukrašen pleterom. Nalaznici su pričali da je taj grob bio pokriven jednom pločom ukrašenom istim ornamentom, ali je ta ostala na mjestu nalaza. Po pričanju mještana, sličnih grobova ima i na njivama povrh i ispod ceste, a to potvrđuju i monolitne nadgrobne ploče ugrađene u okolne suhozidine. Nekoliko grobova na nalazištu pokriveno je nadgrobnim kamenim pločama bez ukrasa.

3. Ranosrednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi 1968. godine.

5. MCK, MHAS.

6. Ulomak pilastra za MCK-a je nabavljen 1971. godine. Pilastar ima utore za ploče oltarne ograde na bočnoj i prednjoj strani, zbog čega se može pretpostaviti da je pripadao ranokršćanski koncipiranoj oltarnoj ogradi dijelom isturenoj prema nosu crkve. Stilski, pak, ovaj ulomak nesumnjivo pripada ranosrednjovjekovnom razdoblju, pa ova činjenica upućuje

sl. 415. Pilastri oltarne ograde ranosrednjovjekovne crkve u Grabu

na pretpostavku da se u Grabu u ranom srednjem vijeku preživjela ranokršćanska crkva, tada opremila novim kamenim namještajem. Prema novijim podacima, dio grobova na ovom položaju je uništen krčenjem za vinograd na parcelama iznad, i novosagrađenim kućama ispod ceste, ali u njima nije bilo nalaza.

7. N. Gabrić 4; S. Gunjača 8; A. Milošević 42.

426. Grebčine (Jabuka)

1. Nalazište je na oko 300 m južno od magistralne ceste Trilj-Livno, na prostoru zvanom Grebčine, između izvora Pišteljak i Novak.

2. Na ovom položaju, prema pričanju mještana, nailazilo se na ljudske kosti. Osim nekoliko sitnijih ulomaka kostiju i jednog profiliranog ruba grublje keramičke posude, nije ništa više pronađeno.

3. Neodređeno.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. MCK.

6. Površina nalazišta je na padini je krševita i izrazito erodirala.

7. Neobjavljeno.

427. Grebčine (Tijarica)

1. Nalazište je na vrhu male krševite glavice zvane Grebčine, s lijeve strane ceste Trilj - Livno, zapadno od Džaperovih kuća na Tijarici.

2. Na ovom položaju nalazi se malo groblje na kojemu je danas vidljivo šest nadgrobnih spomenika. Svi su složeni u jednom redu (pravcem sjever - jug), neukrašeni su i slabo obrađeni.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1993. godine.

5. Nema nalaza.

6. Preko jedne nadgrobne ploče je podignuta suhozidina. Na dva mjesta uz ove nadgrobne spomenike su i manja udubljenja, možda od urušenih ili prekopanih grobova.

7. Neobjavljeno.

428. Grebčine (Vlaka)

1. Nalazište je na južnoj padini brda Vlaka na položaju Grebčine, udaljenom oko 200 m od sedla brda (taj položaj zove se Jamurčina, a na njemu se danas nalazi željezni stup dalekovoda).

2. Na ovom položaju nailazi se na ulomke kremenog oruđa. Pred 20-ak godina ovdje je za MCK-a sakupljeno šest kremenih ulomaka (objavljeni su kao nalazi iz Vedrina), a nekoliko ih se nalazi i kod Marijana Sikirice pok. Nikole u Jabuci.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. MCK i Marijan Sikirica Nikolin u Jabuci.

6. Pokušavajući saznati nešto više o porijeklu naziva ovog položaja, od mještana se nije ništa saznalo; nitko se ne sjeća da se na ovom položaju nailazilo na grobove, a niti se na terenu mogu primijetiti kakvi tragovi.

7. A. Vuletić 3.

429. Grebčine (Vrpolje)

sl. 417. Ukrašeni nadgrobnjak s položaja Grebčine u Vrpolju

1. Nalazište je na položaju Grebčine u Vrpolju, s južne strane ceste Vrpolje-Trilj, na njivama Petra Lišnića pok Grge i Filipa Lišnića pok. Joze.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s 51 nadgrobnim spomenikom (jedan antropomorfni stećak, pet stećaka u obliku sanduka i 45 pločastih nadgrobnika), **sl. 416.** Reljefnim motivom dvostrukog kola i tordirane vrpce ukrašen je jedan sanduk, **sl. 417**, a motivom polukružnog udubljenja jedan pločasti nadgrobnik. Na jugoistočnom kraju groblja na razini zemlje vidljivo je desetak obložnica grobova.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Preko istočnog ruba groblja danas prolazi seoska cesta, pa se na ovom dijelu grobovi više oštećuju. Sve položaje s grobljima u Vrpolju na "Spasovdan" (ovaj blagdan mještani zovu i "Križi") obilazi procesija vraćajući se putem kroz polje do župne crkve.

7. Neobjavljeno.

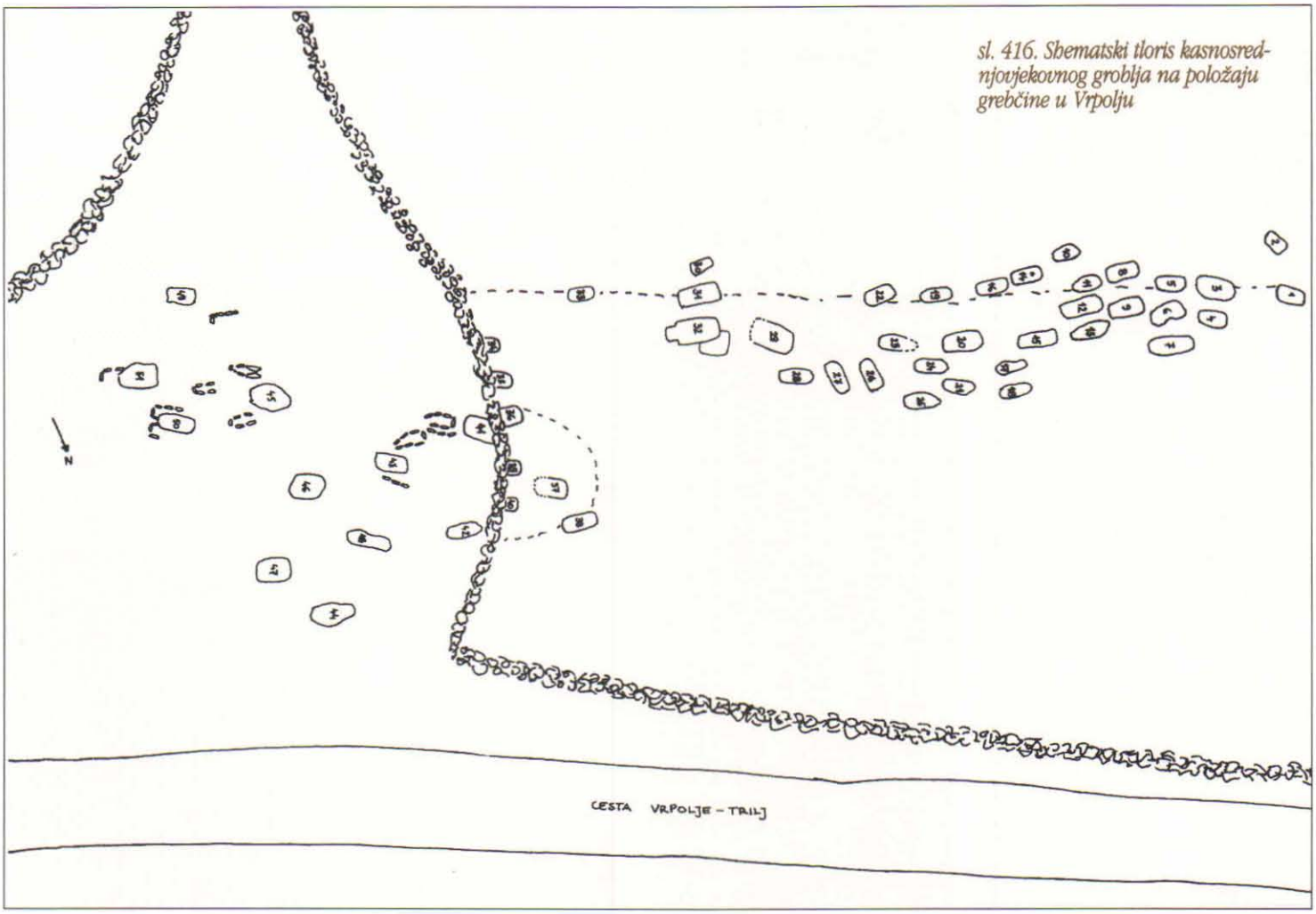

sl. 416. Shematski tloris kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju grebćine u Vrpolju

430. Greblje (Bisko)

1. Položaj Greblje nalazi se uz jugozapadni zid s vanjske strane seoskog groblja i župne crkve Sv. Mihovila.

2. Na nalazištu se nalazi nekoliko slabije obrađenih nadgrobnih ploča i jedna antropomorfna križina. Reljefnim shematskim prikazom ukrašena je samo antropomorfna križina, **sl. 418**. Na razini zemlje vidljivo je nekoliko obložnica grobova.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (?).

4. Prema podacima L. Katića i rekognosciranja 1982. godine.

5. Nema nalaza.

6. Položaj je potpuno obrastao niskim raslinjem, a na jednom njegovom dijelu je smetlište za otpad sa seoskog groblja.

7. L. Katić 1; M. Wenzel 4.

sl. 418

431. Greda (Nova Sela)

1. Nalazište je na Gredi od zaseoka Voloder do zaseoka Vukovići u Novim Selima.

2. Na ovom položaju u jednom pravcu nalazi se skupina od pet kamenih gomila promjera od 10-20 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomile su dobro sačuvane, premda neznatno rasute.

7. Neobjavljeno.

432. Greda (Vojnić)

1. Nalazište je na istočnom kraju brda Greda sjeverno od zaseoka Krstić na prijevoju između Vojnića i Košuta, sa sjeverne strane puta koji od Vojnića vodi prema Gardunu. Na nalazištu se danas kopa građevinski pijesak.

2. Na ovom je položaju nađeno više izrazito monumentalnih rimskih nadgrobnih spomenika (stela) od kojih su dva vrlo dobro sačuvana, od trećega je sačuvan samo zabat s likom pokojnika u niši, a od četvrtoga donji dio s nasadnikom. Na istom položaju pronađeno je i nekoliko većih kamenih blokova s četvrtastom rupom u sredini (usadnik za stelu). Dva

dobro sačuvana nadgrobna spomenika pripadaju vojnicima VII. legije (*L. Attiusu* i *L. Mummiusu*, **sl. 419**).

3. Antičko razdoblje (prva pol. 1. stoljeća).

4. Slučajni nalazi između 1970. i 1987. godine.

5. MCK.

6. Stele su pronađene *in situ*, jer su pod njima, po riječima nalaznika, bili i ostaci spaljenih pokojnika. Kako su iskopane mehanizacijom, od grobova ništa nije ostalo. S obzirom na ove nalaze, vjerojatno je da se ovdje nalazila nekropola antičkog *Tiluriuma*.

7. I. Fadić 2; A. Milošević 44.

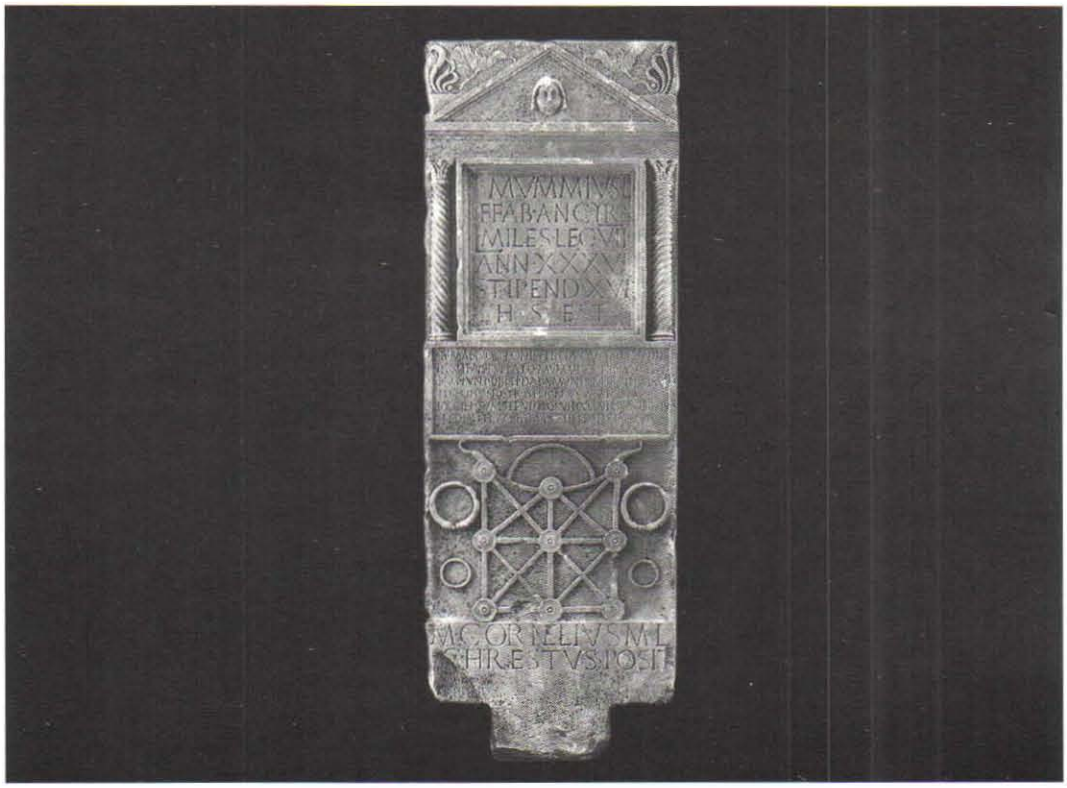

sl.419. Nadgrobna stela L. Mummiusa s Vojnića

433. Gromila

1. Nalazište je na nižoj koti na kosi brda Velika gradina, na položaju Gromila, sjeverno od zaseoka Škarići na Tijarici.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s relativno malim zemljanim polukružnim platoom. Plato gradine je utvrđen snažnim polumjesečastim kamenim nasipom samo sa sjeverne strane. Kameni nasip presijeca brdsku kosu jer je odatle pristup gradini najlakši. Ostali rubovi platoa branjeni su strmim stijenama. Na kamenom nasipu gradine pronađeno je nekoliko netipičnih prapovijesnih kremenih ulomaka.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Svojim položajem gradina nadzire tijaričku visoravan i strateški prolaz prema Aržanu.

7. Neobjavljeno.

434. Grude

1. Nalazište je na položaju Grude (ili Aram) u Čaporicama, sa sjeverne strane ceste Trilj-Imotski.

2. Na ovom položaju, prema riječima Šimuna Svaline Maksa pok. Ivana nađena su tri poklopca i dva sanduka urni u obliku sarkofaga. Sanduci su imali natpise. Bilo je i nešto keramičkih i staklenih priloga.

3. Antičko razdoblje.

4. Rekognosciranje 1986. godine.

5. Nepoznato.

6. Starija literatura s područja Čaporica s pobliže neodređenog nalazišta bilježi nalaz dvaju ulomaka antičkih natpisa (F. Bulić 25). Vrlo je vjerojatno da su i ovi ulomci, kao i većina drugih iz Čaporica, nađeni na položaju Grude na kojemu se izgleda nalazila antička nekropola.

7. Neobjavljeno.

sl. 420. Kasnosrednjovjekovni grobovi na položaju Igralište u Bisku

1. Nalazište se nalazi na položaju Igralište, na cesti uz sjeverni zid seoskog groblja i župne crkve Sv. Mihovila.

2. Na ovom položaju je istražena skupina od pedesetak grobova, od kojih su dva bila pokrivena većim neukrašenim pločastim nadgrobnim spomenicima. Istraživanjima je utvrđeno da grobovi u pripadaju kasnoantičkom i kasnosrednjovjekovnom razdoblju s tim da su pokojnici iz kasnog srednjeg vijeka pokopani u ispražnjene kasnoantičke grobove. Svi grobovi obloženi su i pokriveni kamenim pločama, **sl. 420**. Nalazi u grobovima su malobrojni, a uglavnom pripadaju nakitnim predmetima, **sl. 421, 422**. U zapadnom dijelu groblja bila je kosturnica za ispražnjene kasnoantičke grobove.

3. Kasnoantičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1985. godine.

5. MCK.

6. Grobove na ovom položaju prekrila je nova cesta koja uz groblje vodi prema HE Đale.

7. A. Milošević 10.

sl. 421. Nalazi iz kasnoantičkih grobova s položaja Igralište u Bisku

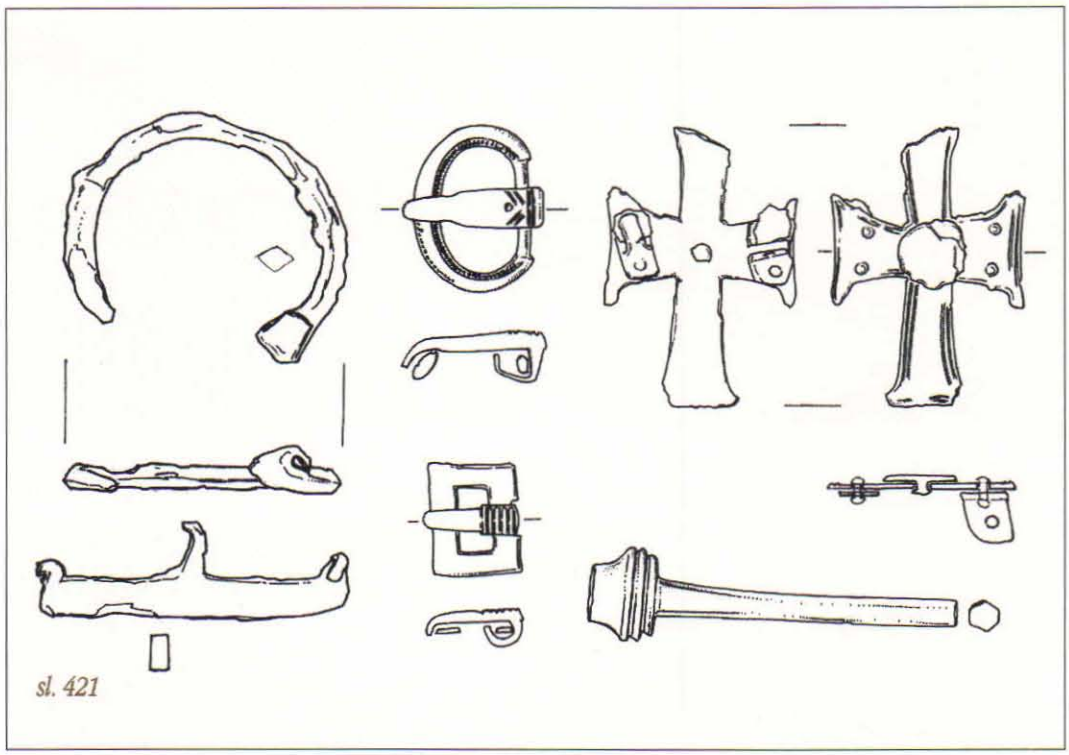

sl. 421

sl. 422. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnih grobova s položaja Igralište u Bisku

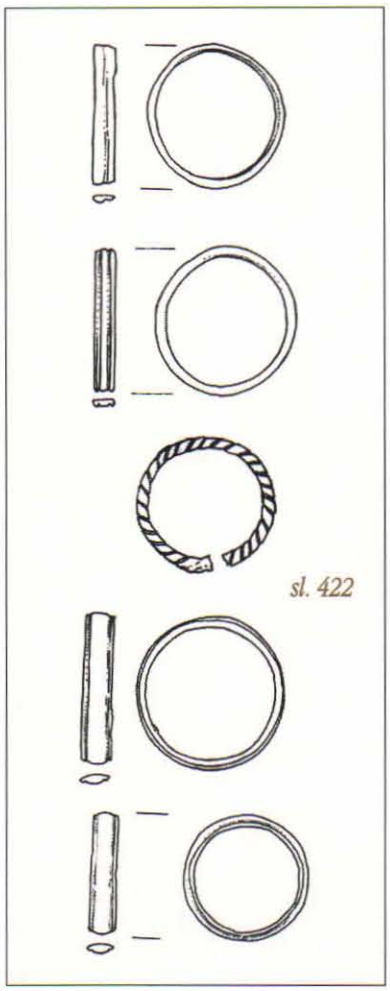

sl. 422

436. Jabučki gaz

1. Nalazište je na oranicama i u koritu Rude, na položaju zvanom Jabučki gaz.

2. Na ovom je prostoru nađeno više arheoloških nalaza iz različitih povijesnih razdoblja. Značajan je nalaz dvaju kasnosrednjovjekovnih drvenih monoksila, te veći broj brončanog prapovijesnog i željeznog antičkog i srednjovjekovnog oružja. Na oranici na ovom položaju nađen je i jedan tanki kasnosrednjovjekovni bodež s polukružno svinutom nakrsnicom. Držak nije sačuvan.

3. Prapovijesno, antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1958., te 1990.-1995. godine.

5. MCK.

6. Rezultati analize 14C i rezultati metode kalibrirane starosti monoksile određuju u vrijeme između 1283. i 1432. godine.

7. Neobjavljeno.

437. Jelinak

1. Nalazište je na sjeverozapadnom obronku brda Jelinak, na stjenovitoj hridi (kota 664) zapadno od zaseoka Anđelići u Vrpolju.

2. Na ovom je položaju gradina utvrđena snažnim nasipom s južne i istočne strane. Veći dio platoa gradine je stjenovit i obrastao niskim raslinjem, **sl. 423**. Na vanjskom dijelu istočnog bedema vidljivo je stepenasto zidanje. Na platou gradine je nađeno više ulomaka netipične prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina je na prijevoju između Vrpolja i strizirepske krške zaravni. Svojim položajem dominira Vrpoljem.

7. Neobjavljeno.

sl. 423. Gradina Jelinak u Vrpolju

438. Jezero

1. Nalazište je na položaju Jezero, oko 1,5 km uzvodno od mosta u Trilju, na desnoj obali Cetine nasuprot utoka Rude, na mjestu današnje pumpne stanice.

2. Na ovom položaju, na površini zemlje prije izgradnje pumpne stanice nađeno je više ulomaka kremenih alatki. Prigodom rekognosciranja korita Cetine, uz samu obalu rijeke na ovom su položaju nađene, pored ostaloga, i ovim nalazima istovremene, veće kalupaste sjekire i ulomci impresso kermike.

3. Prapovijesno razdoblje (stariji neolitik).

4. Slučajni nalazi iz 1956., podvodna rekognosciranja korita Cetine 1990.-1995. godine.

5. AMS, MCK.

6. Pored ovih neolitičkih nalaza u Cetini je bilo i drugog arheološkog materijala (vidi kat. jed. Trilj, Cetina).

7. A. Vuletić 3; A. Milošević 26.

439. Kadanj

1. Nalazište je na vrhu brda Kadanj (kota 613), na tromeđi sela Budimiri, Biorine i Nova Sela.

2. Na ovom položaju veća je kamena gomila promjera oko 20 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je neznatno rasuta.

7. Neobjavljeno.

440. Kamenje (Bisko)

1. Nalazište je na položaju Kamenje po sredini Bišćanskog polja u pravcu današnjeg seoskog groblja, na tzv. Velikom putu.

2. Na ovom je položaju oko 1978. pronađeno nekoliko kosturnih grobova obloženih kamenim pločama. U grobovima nije bilo priloga. Nedaleko od ovoga položaja nalazi se veća krčevina u sredini polja na kojoj ima građevinskog kamena i ostataka žbuke. Na istom položaju, oko 1960. Mate Renić pok. Marka iz Biska našao je Justinijanov zlatnik.

3. Kasnoantičko i srednjovjekovno razdoblje (?).

4. Rekognosciranja 1982. godine.

5. Zlatnik je danas kod Mate Renića u Bisku.

6. Grobovi su pronađeni prigodom postavljanja stupova za dalekovod i tada su svi uništeni.

7. Neobjavljeno.

441. Karanj

1. Nalazište je na najvišoj koti brda Karanj (kota 457), južno od zaravni Poljanice.

2. Gradina je utvrđena masivnim polukružnim bedemom s južne i s istočne strane. Ostali njeni dijelovi su prirodno branjeni strminom terena, **sl. 424**. Na južnom dijelu bedema je ulaz u gradinu. Plato gradine je izrazito krševit i gotovo bez humusa. Pokretni arheološki nalazi vrlo su rijetki, a pronađeni su uglavnom sitniji ulomci keramičkih posuda grube fakture.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. MCK.

6. Svojim položajem gradina široko dominira prostorom Dicmanjskog polja na zapadu, te kanjonom Cetine i prostorom prema Budimirima na istoku. Bedem gradine je rasut.

7. Neobjavljeno.

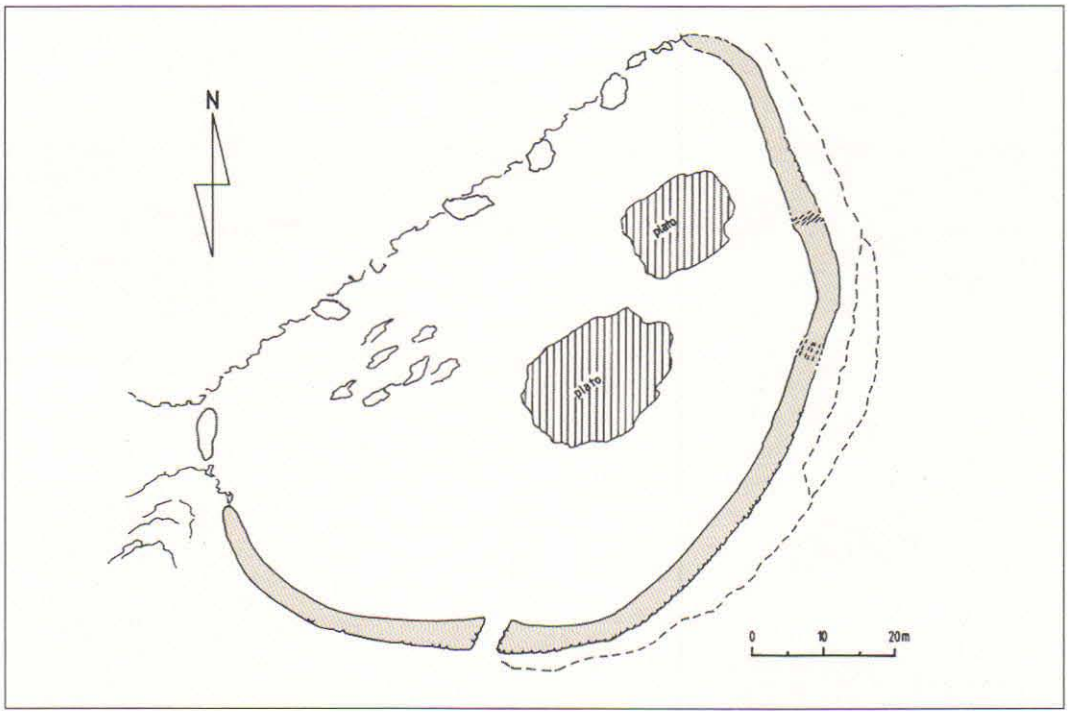

sl. 424. Tloris gradine Karanj u Bisku

442. Kosmaš

1. Nalazište je na prisojnoj padini brda Kosmaš, sjeverno od Vedrina prema koti 398.
2. Na ovom položaju nađeno je nekoliko ulomaka nožića od rožnjaka.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1958. godine.
5. MCK.
6. Nalazi su površinski, a precizniji položaj nije im moguće odrediti.
7. A. Vuletić 3.

443. Kotarčeva gomila

1. Nalazište je na Ražištima, u međi Krcine ograde istočno od Jabuke
2. Na ovom položaju nalazi se veća gomila od lomljenog nabacanog kamenja promjera oko 20 m. Mještani je zovu Kotarčeva gomila. Manja količina kamenja s gomile raznesena je za međašni zid ograde.
3. Parpovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. S vrha gomile je dobro vidljiv položaj na kojemu je Žutina gomila prema Čačvini, a i uzvisina na kojoj se nalazi srednjovjekovna utvrda Čačvina.
7. Neobjavljeno.

444. Krcina ograda

1. Nalazište je uz međašnji suhozid Krcine ograde na Ražištima, na međašnjem prostoru Jabuke i Velića.
2. Na ovom položaju nalazi se veća gomila od lomljenog nabacanog kamenja. Promjer joj je oko 20 m, a visina oko 3 m. Od Krcine ograde prema putu za Čačvinu, u pravcu sjever-jug, u dužini od oko 200 m, pruža se suhozidni bedem širine oko 6 m. Na bedemu su uočljiva i dva polukružna proširenja. Među lomljenim nabacanim kamenjem pronađeno je nekoliko vrlo sitnih ulomaka grubih keramičkih posuda.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. MCK.
6. Gomila i kameni nasip su dobro sačuvani. Prema pričanju mještana u Jabuci, nakon većeg prekida preko magistralne ceste za Livno, bedem se i dalje pruža prema Veliću, ali mu se ostatci zbog gusto obraslog terena ne mogu uočiti.
7. Neobjavljeno.

445. Krivača

1. Nalazište je na njivi zvanoj Krivača (vl. Jure Kozine pok. Bože) u Veliću.
2. Na ovom položaju nađen je antički miljokaz podignut u vrijeme cara Vera, **sl. 425.**
3. Antičko razdoblje (161.-169. godine).
4. Slučajni nalaz iz 1921. godine.
5. AMS.
6. Natpis je na okruglom stupu promjera 0,33 m i visine 1,08 m. Po sredini je oštećen.
7. M. Abramić 1.

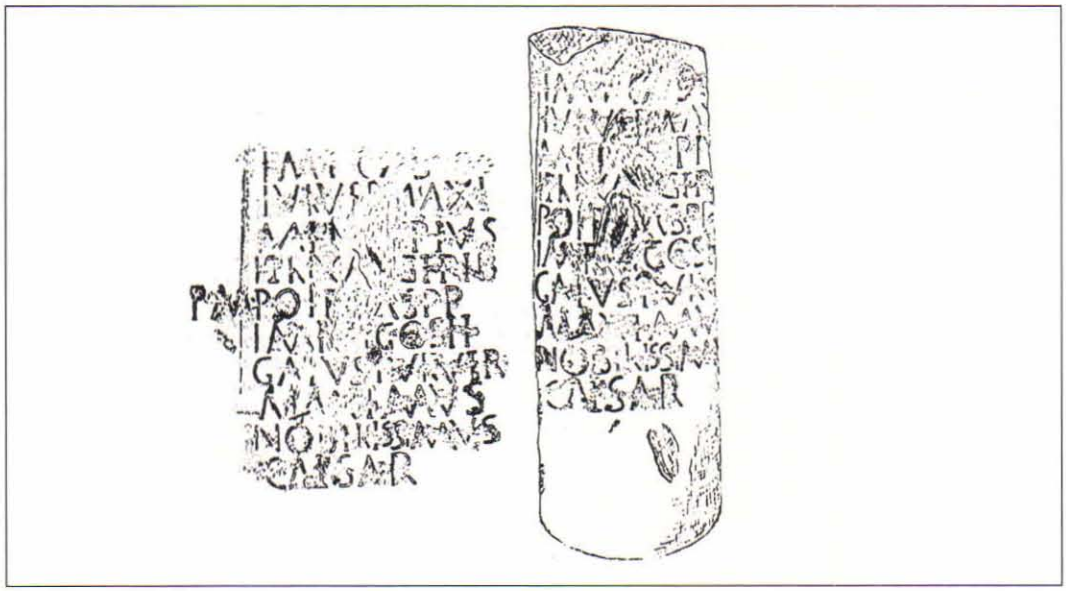

sl. 425. Antički miljokaz iz Velića, prema M. Abramiću

446. Križina

sl. 426. Gradina Križina u Vedrinama

1. Nalazište je na krajnjem zapadnom izdanku brda Kosmaš (kota 335,6 m), na položaju Križina u Vedrinama.

2. Na ovom se položaju nalazi gradina školjkasta oblika s vrlo malim platoom utvrđenim sa svih strana suhozidnim nasipom, **sl. 512** (osobito je masivan onaj na jugoistočnoj strani, a u njega je utompljena veća kamena gomila). Po bedemu i platou gradine nalaze se brojni ulomci prapovijesne keramike. Na hrptu južnog bedema bilo je naknadno ukopano desetak kasnosrednjovjekovnih grobova obzidanih i pokrivenih kamenim pločama. Među ovim grobovima nađen je i jedan srebrni novčić s početka 17. stoljeća, pa nije isključeno da grobovi pripadaju ovom vremenu.

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1985. godine.

5. MCK.

6. Kameni nasip gradine rasuo se po platou. Grobovi kasnoga srednjeg vijeka su uništeni i u njima nema nikakvih ostataka.

7. Neobjavljeno.

447. Kuća A. Krce

sl. 427. Nalazi iz ranosrednjovjekovnog groba u Jabuci

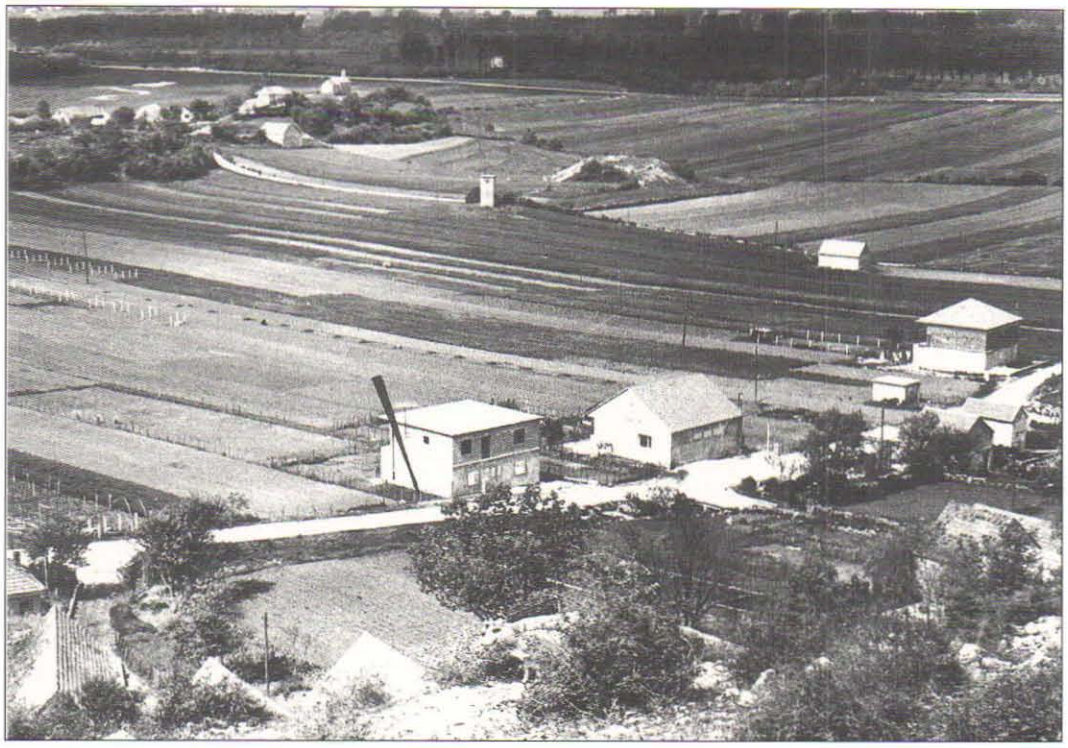

sl. 428. Položaj nalaza i ostaci ranosrednjovjekovnog groba u Jabuci

1. Položaj nalazišta je na prostoru obiteljske kuće Ante Krce.

2. Iskopom za rupu septičke jame uz istočnu fasadu kuće, na dubini nešto većoj od jednog metra, pronađen je jedan pločama od muljike obzidan, pokriven i popođen grob. Pored osteoloških ostataka triju pokojnika (muškarac, žena i dijete), kao prilozi u grobu pronađena su dva željezna srpa, željezni nož i jedna keramička posuda, **sl. 427**. Na slične grobove naišao je i Ivan Jaković oko 40 m zapadnije od ovog položaja, ali ih nije htio otvarati. Može se pretpostaviti da se na ovom položaju nalazi veće ranosrednjovjekovno groblje.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (7.-8. stoljeće).

4. Slučajni nalaz 1979. godine.

5. MCK.

6. Nakon što smo saznali za nalaz, provedeno je potrebno čišćenje i dokumentiranje groba. Grobovi ispod kuće Ivana Jakovića nisu otvarani, pa se i danas nalaze pod temeljima njegove kuće, **sl. 428**.

7. A. Milošević 3, 5.

448. Kuća Britvić (Trilj)

1. Nalazište je kod nekadašnje kuće Britvić u Trilju.

2. Na ovom položaju nađen je mali (dječiji) kameni sanduk sarkofaga s natpisom koji spominje I. Menandra, **sl. 429**.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1878. godine.

5. AZFS.

6. Visina sarkofaga je 32 cm, a dužina 65 cm.

7. Delminium 1.

sl. 429. Menandrov sarkofag iz Britvićeve kuće

449. Kuća Galić

1. Nalazište je uz kuće Galić kod mosta u Trilju s desne strane Cetine.
2. Na ovom položaju pronađen je skupni nalaz splitskih bagatina.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (13.-14. stoljeće)
4. Slučajni nalaz iz 1962. godine.
5. AZFS, MCK.
6. Nalazište je u neposrednoj blizini Latinčevih kuća, pored položaja na kojemu je bilo kasnosrednjovjekovno groblje.
7. N. Gabrić 2.

450. Kuća I. Žure

1. Nalazište je u zaseoku Žuro u Košutama, kod kuće Ivana Žure.
2. Na ovom položaju nađen je poklopac manjeg sarkofaga. Poklopac je dvostrešan, ukrašen imitacijom krova i reljefnom asciom. Na akroterijima su slova D. M, **sl. 430.**
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1980. godine.
5. Poklopac je pronašao tadašnji triljski župnik Alojzije Bavčević i prenio ga u župni ured u Trilju. Danas ga tamo nema.
6. Veličina poklopca 72 x 42 x 14 cm.
7. Neobjavljeno.

sl. 430. Poklopac urne u obliku sarkofaga iz Košuta

451. Kuća M. Sikirice

1. Nalazište je na prostoru septičke jame pokraj kuće Marijana Sikirice Nikolinog.
2. Kopajući rupu za septičku jamu, na dubini od 1,5 m ispod nanosa pijeska i ilovače, nalazi se sloj i u njemu sačuvan ugao suhozidnog stambenog objekta. Uz to je bilo nekoliko sitnijih netipičnih ulomaka keramičkih posuda.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nalazi su kod Marijana Sikirice u Jabuci.
6. Pronađeni ostaci arhitekture su iskrčeni iskopom septičke jame, a veći je dio objekta ostao pod zemljom.
7. Neobjavljeno.

452. Kuća P. Slujo

1. Nalazište je kod kuće Paške Sluje na lijevoj obali Cetine, oko 300 m nizvodno od triljskog mosta.
2. Na ovom položaju nađen je ulomak antičkog natpisa i jedan Neronov brončani novac.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1908. i 1969. godine.
5. AMS, MCK.
6. Nedaleko od ovoga položaja bio je antički most (*Pons Tiluri*).
7. F. Bulić 45.

453. Kusića gomila

1. Nalazište je na položaju Kusića gomile na području Bračica na Vojniću.
2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 30 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima J. Britvića iz 1963. godine.

5. Nema nalaza.
6. Gomila je dobro sačuvana i nije znatnije rasuta.
7. J. Britvić 1.

454. Landikovac

1. Nalazište je na položaju Landikovac, oko 1,5 km od raskrižja Gornja Tijarica - Aržano prema Dobranju.
2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 25 m i visine oko 6 m. Na prostoru uokolo gomile i u samom nasipu gomile vidljivo je nekoliko, vjerojatno srednjovjekovnih grobova.
3. Prapovijesno i srednjovjekovno (?) razdoblje
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je djelomično oštećena prije dvadesetak godina, u vrijeme proširenja ceste prema Dobranju.
7. Neobjavljeno.

455. Latinčeve kuće

1. Nalazište je na trasi ceste i uz Latinčeve kuće ispred mosta na Trilju, uz desnu obalu Cetine.
2. Prigodom uređenja i proširenja ceste, na ovom je položaju nađeno i većim dijelom uništeno manje kasnosrednjovjekovno groblje, **sl. 431**. Od brojnih ondje pronađenih grobnih nalaza sačuvano ih je svega 17 (različiti tipovi naušnica i brončanih karičica). U drugom pokušaju, prigodom uređenja ceste 1958. godine, rezultati su bili još skromniji. U desetak uništenih grobova bilo je svega nekoliko nalaza (trojagodna naušnica sa središnjom kruškolikom jagodom, ulomak druge, tri prstena i željezna potkovica cipele). Jedan ulomak brončane trojagodne naušnice na ovom položaju slučajni je nalaz iz 1959., jedna željezna ostruga iz 1960. godine.
3. Srednjovjekovno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1936. godine, zaštitna istraživanja S. Gunjače 1958. godine.
5. MHAS, MCK.
6. Grobovi iz kojih potječu ovi nalazi potpuno su uništeni. U novije vrijeme na ovom se položaju ponovo gradilo (kuće nasuprot Latincima i novo uređenje ceste i kanalizacije), ali nije pronađeno novih grobova, pa se može pretpostaviti da je 1936. uništena većina groblja, a ono što je ostalo, dokrajčeno je 1958. godine.
7. S. Gunjača 5, 8; A. Milošević 5; D. Vrsalović 2.

sl. 431. Tloris srednjovjekovnih grobova kod Latinčevih kuća u Trilju

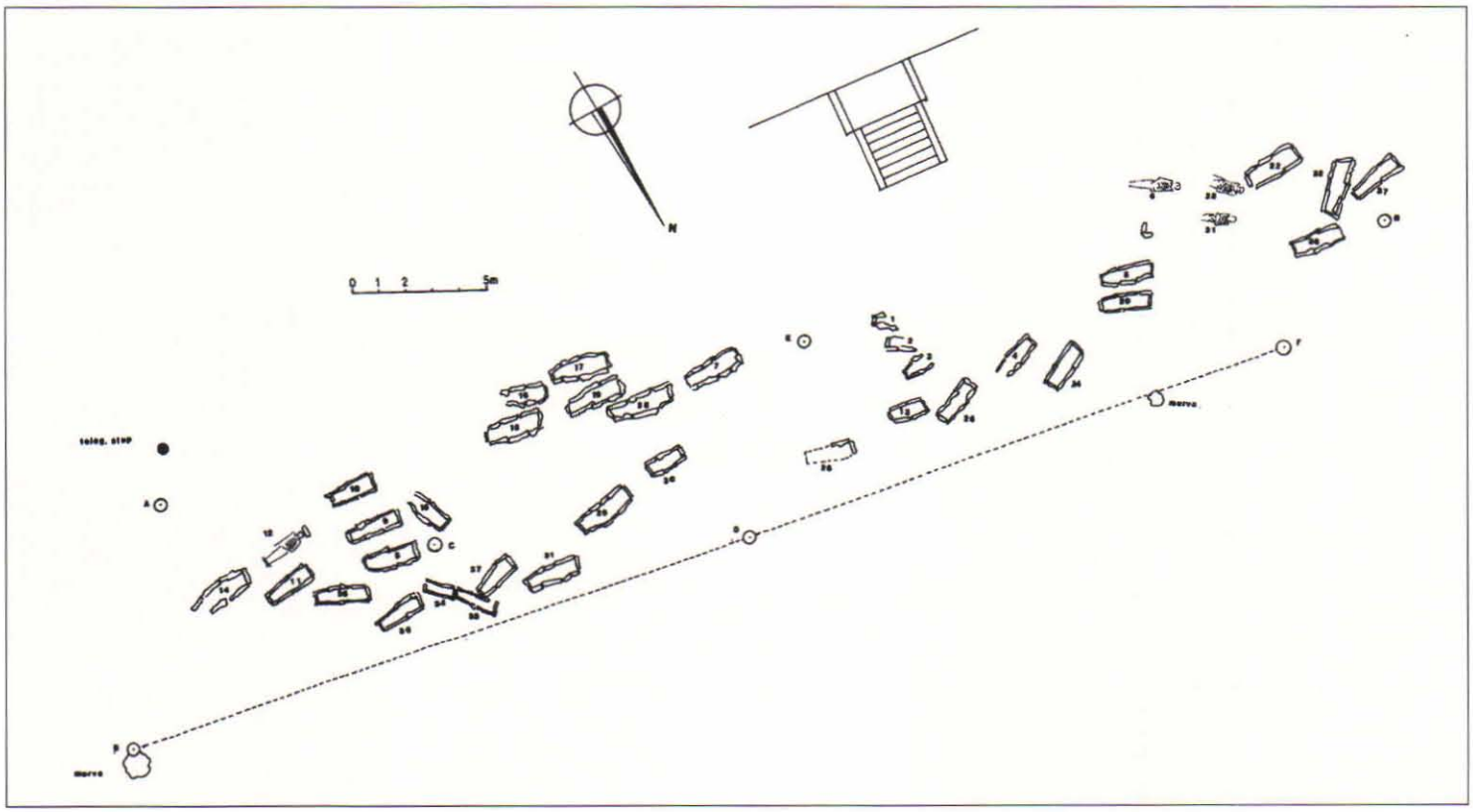

456. Mali Dragavac

1. Nalazište je na uzvisini Mali Dragavac u polju zapadno od Jabuke.
2. Na ovom položaju pronađeno je nekoliko grobova obzidanih i pokrivenih pločama od muljike. Jedan od ovih je bio etažni. U grobovima nije bilo priloga. Na ovom položaju i danas je vidljiv jedan stećak u obliku sanduka bez ikakva ukrasa, a nekoliko obložnica grobova vidljivo je na istočnim padinama ove uzvisine.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grobovi pronađeni iskopom za grobnicu obitelji Sikirica su uništeni.
7. Neobjavljeno.

457. Marasovići

1. Nalazište je na južnoj padini brda Vlake iznad zaseoka Marasovići u Gornjoj Tijarici.
2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila s promjerom oko 20 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu mi poznati.
7. I. Marović 16.

458. Maroševa njiva

1. Nalazište je na Maroševoj njivi uz istočnu stranu Malog Dragavca u Jabuci.
2. Na grobove je prigodom obrade njive nailazio Miško Maroš. Grobovi su bili obzidani i pokriveni pločama od muljike.
3. Srednjovjekovno razdoblje (?).
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Prema riječima nalaznika, u grobovima osim kostiju nije bilo drugih nalaza. Ploče grobova su uglavnom iskrčene, dok je drugi njihov sadržaj ostao pod zemljom.
7. Neobjavljeno.

459. Medeni kuk

1. Nalazište je u pećini na položaju Medeni kuk iznad HE Orlovac.
2. Prema pričanju mještana, u pećini na ovom položaju ima keramičkih ostataka. Nađena je i jedna cijela posuda.
3. Neodređeno.
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. Nalazi su izgubljeni.
6. Pećina je na stjenovitoj klisuri okrenutoj k jugozapadu.
7. Neobjavljeno.

460. Medića brdo

1. Nalazište je na uzvisini zvanoj Medića brdo u Budimirima.
2. Na ovom položaju nalaze se dvije veće kamene gomile promjera oko 12 m i visine oko 2 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranje 1986. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomile su manjim dijelom oštećene.
7. Neobjavljeno.

461. Medovača (Mala gradina)

1. Nalazište je na položaju zvanom Mala gradina, na zadnjem zapadnom obronku brda Medovača na međi Ugljana i Novih Sela.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila promjera oko 12 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je dobro sačuvana.
7. Neobjavljeno.

462. Medovača (Velika gradina)

1. Nalazište je na brdu Medovača, na međi sela Ugljane i Nova Sela, na položaju zvanom Pot ili Velika gradina (kota 594) sjeveroistočno od zaseoka Dražići.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s prostranim, dijelom krševitim a dijelom zemljanim ovalnim platoom, **sl. 432**. Plato gradine je utvrđen sa svih strana, a posebno s južne i istočne. Na južnom dijelu bedema vidljivi su ostaci podzida. Gradina je otvorena prema zapadu i dominira ugljanskom visoravni i prostorom prema Poljicima. Na bedemu gradine nađeno je mnogo ulomaka prapovijesne keramike i nekoliko ulomaka antičke.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Zapadni i dio sjevernog bedema (podzida platoa) je rasut.

7. Neobjavljeno.

sl. 432. Tloris gradine na Medovači u Ugljanima

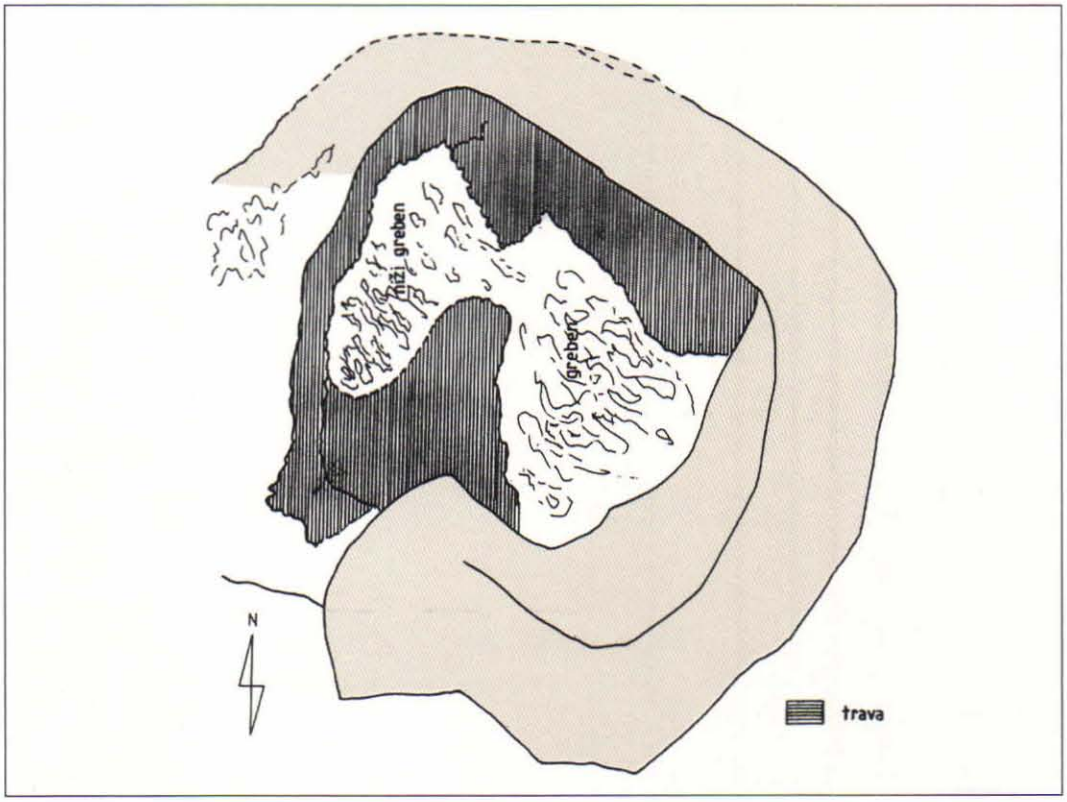

463. Međuša

1. Nalazište je na položaju Međuša, oko 800 m zapadno od zaseoka Medići (u Budimirima ? op. A.M.) uz seoski put k Vrpolju.

2. Na ovom se položaju nalazi malo kasnosrednjovjekovno groblje s pet stećaka (tri ploče, jedan sljemenjak, jedna križina). Spomenici su dobro obrađeni, premda danas neznatno oštećeni. Sljemenjak je ugrađen u među. Na sljemenjaku je reljefni prikaz lova na jelena.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima Š. Bešlagića.

5. Nema nalaza.

6. Topografski podaci Š. Bešlagića nisu pouzdani, pa položaj danas na terenu nije moguće ubicirati.

7. Š. Bešlagić 1.

464. Mladine

1. Nalazište je iznad zaseoka Mladine (Kovači) u Gornjim Budimirima.

2. Na ovom položaju nađena je jedna veća glačana klinasta sjekira, **sl. 433**. Također na ovom položaju se nalazi i manje kasnosrednjovjekovno groblje sa četiri sljemenjaka.

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Sjekira je slučajni nalaz iz 1978. godine. Podatke o nadgrobnim sljemenjacima kasnog srednjeg vijeka donosim prema L. Katiću i Š. Bešlagiću.

5. MCK.

6. Sjekira je nađena u zemlji. Dugačka je 24,5 cm. Kasnosrednjovjekovne sljemenjake nisam vidio.

7. Š. Bešlagić 1; L. Katić 1; A. Milošević 5.

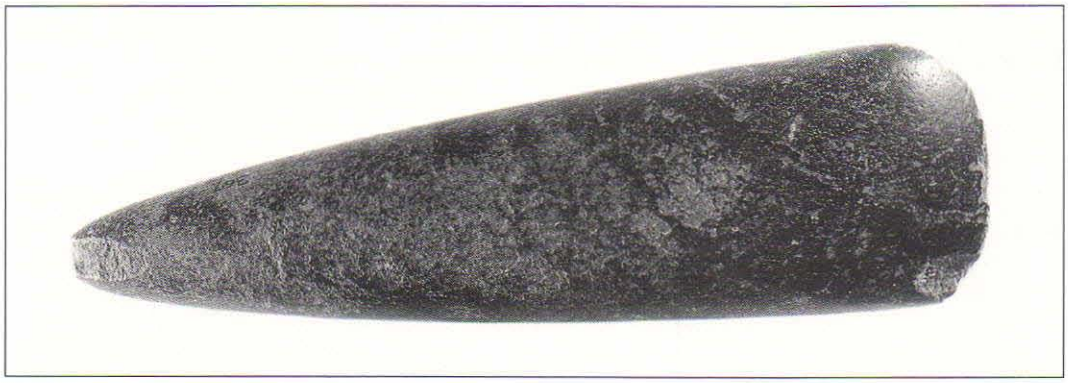

sl. 433. Klinasta sjekira iz Budimira

465. Nadograde

1. Nalazište je na položaju Nadograde iznad kuća u Gornjem Kraju i oko 300 m sjeverozapadno od zaravni Poljanice.

2. Na ovom se položaju nalazi nekropola s deset gomila. Zaštitnim istraživanjima grobovi su utvrđeni u šest gomila. Način sahranjivanja pokojnika je dvojak (*inhumacija* i *inceneracija*), pri čemu su spaljeni pokojnici sahranjeni u keramičke urne, a skeletni u grobne škrinje obložene i pokrivene pločama od vapnenca, **sl. 434**. Skeleti pokojnika bili su položeni na bok u zgrčenom položaju. Među brojnim keramičkim ostacima iz ovih gomila

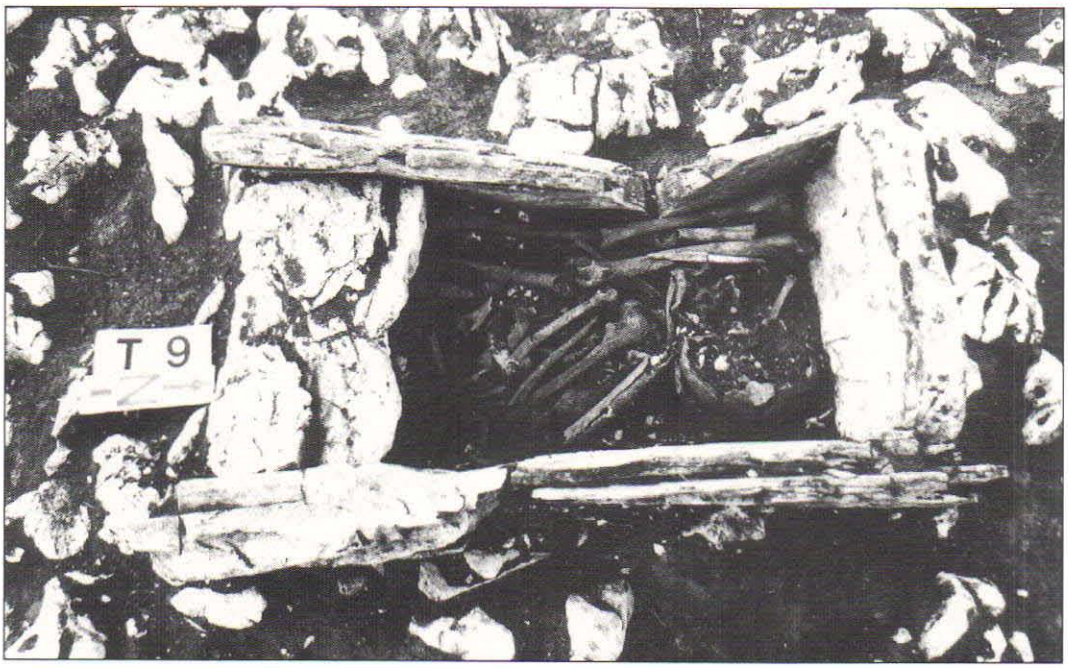

sl. 434. Prapovijesni grob u gomili 9 na Nadogradama u Bisku

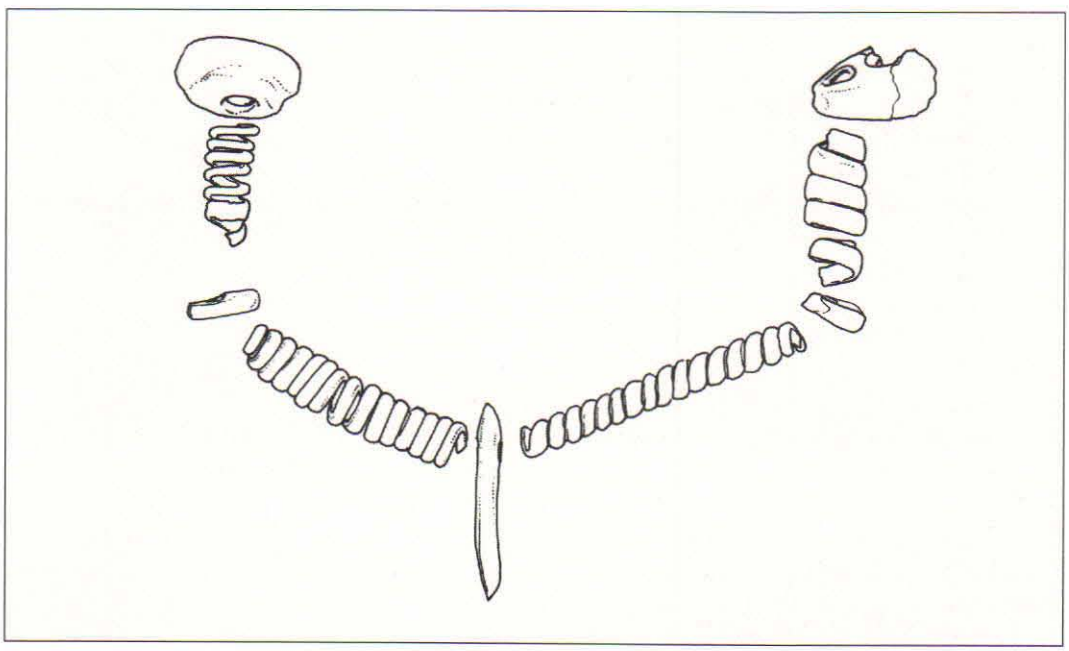

sl. 435. Prapovijesna ogrlica iz groba na Nadogradama

sl. 436. Ručni žrvanj iz gomile na Nadogradama

zanimljiv je nalaz jedne ogrlice sastavljene od jantarnih zrna i brončanih spiralnih privjesaka, **sl. 435,** te kamenog ručnog žrvnja, **sl. 436**.

3. Prapovijesno razdoblje (rano i srednje brončano doba).

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1986. godine.

5. MCK.

6. Po završetku istraživanja dio gomila je uništen iskopom kanala za vodovod i trasom nove cestom koja vodi prema HE "Đale".

7. A. Milošević 10.

466. Na mašete

1. Nalazište je na krševitoj visoravni zvanoj Drage ili Trni uz put na početku Gornjih Voštana, na položaju zvanom *Na mašete*, gotovo na hrvatsko-bosanskoj granici. Položaj je na prirodnom prijevoju između Sinjskoga i Livanjskoga polja, **sl. 437.**

2. Na ovom se položaju nalaze dva groblja s nekoliko desetaka nadgrobnih spomenika. Dva od ovih su ukrašeni sljemenjaci, **sl. 7**, i nalaze se na zapadnom rubu većeg groblja. Ukrašeni su motivima lova, kola i povorke, a uokvireni su vegetabilnim i tordiranim trakama. Jedan od njih ima vrlo slabo sačuvan natpis. Ostali spomenici ovog groblja su nadgrobne ploče. Ukupno ih ima oko 50, a samo je pokoji ukrašen motivima križa, rozeta ili polumjeseca. Drugo manje groblje je oko 300 m istočno od ovoga. Na njemu je oko 20, mahom pločastih nadgrobnika bez ikakva ukrasa.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Veće groblje je manjim dijelom oštećeno gradnjom puta za Gornje Voštane.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8; A. Milošević 5; M. Wenzel 4.

sl. 437. Kasnosrednjovjekovni stećci s položaja "Na mašete" u Voštanima

467. Nutjak

1. Nalazište je na položaju Nutjak na prostoru Vojnića, na strmoj klisuri iznad desne obale Cetine.

2. Na ovom su položaju ostaci kasnosrednjovjekovne utvrde od koje je do danas preostala jedna okrugla kula u sklopu sjevernog obrambenog bedema, **sl. 438** i temelja, te ostaci drugih tvrđavskih sadržaja na terasama južno od kule i sjevernog bedema **sl. 439**. Glavni ulaz u utvrđenje je na zapadnom zidu (sačuvan do visine od 3.5 m). Na prostoru kasnosrednjo-

sl. 438. Utvrda Nutjak u kanjonu Cetine

vjekovne utvrde nađeno je i prapovijesnih ostataka (ulomci kremenih nožića i strugala).

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Ostatke okrugle kule je djelomično konzervirao S. Gunjača 1958.-1961. godine. Prapovijesni predmeti su slučajni nalazi iz 1969. godine.

5. Prapovijesni su nalazi u MCK-u.

6. Utvrda je podignuta u vrijeme turskih osvajanja Cetine početkom 16. stoljeća, a nalazila se na povijesnoj međi Cetine i Poljica.

7. D. Vrsalović 2; A. Vuletić 3.

sl. 439. Tloris utvrde Nutjak

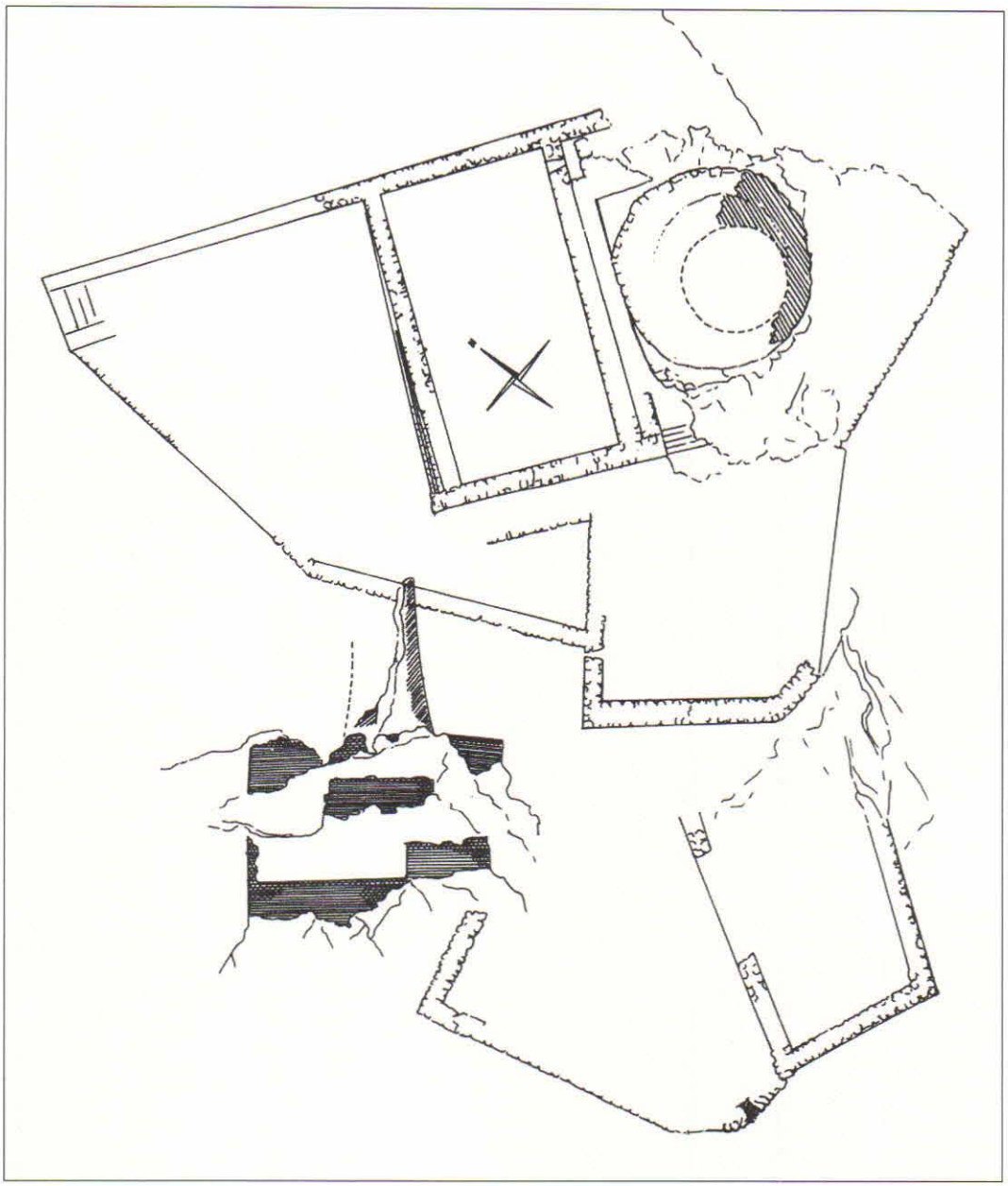

sl. 440. Pilastar ranosrednjovjekovne oltarne ograde s položaja Okolište u Trilju

468. Ogradica

1. Nalazište je na Ražištima istočno od središta Jabuke, na položaju zvanom Ogradica, oko 20 m sjevernije od velikog bunara uz prtinu prema Selištima i Jabuci.

2. Na ovom položaju nalazi se rasuta gomila od lomljenog nabacanog kamenja. Promjer gomile je oko 15 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Materijal s nasipa gomile je djelomično uporabljen za suhozidine okolnih ograda.

7. Neobjavljeno.

469. Okolište

1. Nalazište je na maloj uzvisini zvanoj Okolište, na prostoru na kojemu je danas tvornica za preradu plastičnih masa "Cetinka" u Trilju.

2. U vrijeme izgradnje tvornice na ovom je položaju bilo manje groblje od kojega su bile vidljive samo dvije nadgrobne ploče. Prigodom zaštitnih istraživanja pronađeno je 11 grobova obzidanih i pokrivenih pločama od muljike. U grobovima nije bilo nalaza. Kao spolija u jednom grobu nađen je ulomak pilastra ukrašen spiralnom četveroprutom trakom koja u sredini završava križem, **sl. 440**. Nekoliko recentnih grobova bez priloga pronađeno je i prigodom uređenja parkirališnog prostora ispred tvornice. Prethodno je na ovom položaju nađen manji ulomak antičke are (na nekadašnjoj zemlji Petra Šimunića iz Trilja).

3. Antičko, ranokršćansko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Dio grobova istraživao je S. Gunjača 1958., pilastar je slučajni nalaz iz 1966. godine.

Grobove na prakralištu u ime RZZSK-a u Splitu istraživali su N. Jakšić i B. Kirigin 1978. godine, a one pronađene 1980. istraživao je A. Milošević.

5. Pilastar u MCK-u.

6. Od radnika koji su radili u vrijeme izgradnje tvornice saznalo se da je na tom prostoru bilo i zidova koji su nemilosrdno raskopani da eventualna istraživanja ne bi zaustavila izgradnju. S obzirom na nalaz pilastra i jedan povijesni dokument iz 7. stoljeća, može se pretpostaviti da se negdje na ovom položaju nalazila značajna ranokršćanska crkva.

7. F. Bulić 40; T. Burić 1; J. Jeličić 1; A. Milošević 5; 42; D. Vrsalović 2.

470. Okruglo (Cetina)

1. Nalazište je u koritu Cetine uz otočić Okruglo.

2. Na ovom položaju u koritu Cetine vidljivi su ostaci drvenih građevina. Po dnu korita je rasuta veća količina životinjskih kostiju, prapovijesne i antičke keramike, a nađena je i jedna vrlo dobro sačuvana brončana spona *aucissa* tipa.

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.

4. Podvodna rekognosciranja 1990. godine.

5. MCK.

6. Sudeći po količini nalaza i na ovom se položaju na Cetini nalazilo prapovijesno i antičko naselje kao i na Dugišu u Otoku.

7. A. Milošević 32.

471. Omrčen

1. Nalazište je južno od zaseoka Omrčen na Tijarici.

2. Na ovom položaju nalaze se dvije kamene gomile s promjerom od oko 5 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima I. Marovića.

5. Nema nalaza.

6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.

7. I. Marović 16.

472. Omrčenove staje

1. Nalazište je na položaju Omrčenove staje na Tijarici, sjeverno od današnje magistralne ceste Trilj-Livno.

2. Na ovom položaju sačuvane su kolotečine antičke ceste.

3. Antičko razdoblje.

4. Prema podacima Ph. Baliffa.

5. Nema nalaza.

6. Ostatke ove ceste narod i danas zove rimski put.

7. Ph. Ballif 1.

473. Oranica R. Bilonića

1. Nalažište je na oranici Roka Bilonića iz Čačvine, na prostoru između Velike Križine i Tabije, uz cestu koja vodi kroz selo Čačvinu.

2. Na ovom je položaju nađen ulomak antičkog žrtvenika posvećenog Merkuru.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz prije 1969. godine.

5. Žrtvenik bi danas trebao biti kod Roka Bilonića u Čačvini. Pokušaj da mu se uđe u trag nije donio rezultata.

6. Žrtvenik je rustično klesan, a sačuvana visina mu je 28 cm.

7. B. Gabričević 9.

474. Orlovac (Bisko)

1. Nalazište se nalazi na položaju Orlovac, na istočnom rubu visoravni Runjik, iznad samog kanjona rijeke Cetine.

2. Na ovom položaju nalazila se manja prapovijesna kamena gomila promjera oko 6 m i visine oko 1 m. Istraživanjem u gomili nije pronađen istovremen grob, a osim nekoliko atipičnih sitnijih ulomaka keramike, nije pronađeno drugih prapovijesnih nalaza. U gomilu su naknadno bila ukopana dva srednjovjekovna groba bez priloga. Srednjovjekovni su grobovi bili obloženi i pokriveni pločama od vapnenca.

3. Prapovijesno razdoblje i srednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1986. godine.

5. MCK.

6. Istraživanjima gomila nije uništena, nego je u jednakom volumenu premještena u neposrednu blizinu.

7. A. Milošević 10.

475. Orlovac (Ruda)

1. Nalazište je na visokom stjenovitom grebenu zvanom Orlovac iznad samog izvora rječice Rude.

2. Na ovom se položaju nalazi gradina s malim ali dobro utvrđenim platoom. Plato gradine je utvrđen sa sjeverne i istočne strane, **sl. 441**. Najsnažnije utvrđenje je na sjeveroistočnom rubu platoa. Veći dio bedema je rasut, ali je mjestimično dobro vidljivo zidanje. Bedem je s dva lica širine oko 2 m. Po platou i po bedemima gradine ima mnogo ulomaka netipične prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina zatvara prostor doline rječice Rude s istočne strane.

7. Neobjavljeno.

sl. 441. Prapovijesna gradina Orlovac u Rudi

476. Osnovna škola (Bisko)

1. Nalazište je na položaju današnje seoske škole istočno od seoskog groblja.

2. Iskopom temelja za novu školu i ogradne zidove školskog dvorišta pronađeno je više ulomaka antičkih keramičkih posuda, tegula i amfora, jedna brončana spona tipa *"aucissa"* i jedan brončani novčić iz 4. stoljeća.

3. Antičko razdoblje.

4. Slučajni nalaz iz 1978. godine.

5. U školskoj zbirci u Bisku i kod učitelja Mate Akrapa.

6. Osim spomenutih nalaza, drugih ostataka, posebno arhitekture ili grobova nije pronađeno.

7. Neobjavljeno.

477. Osnovna škola (Grab)

1. U školskom dvorištu, uz jugoistočni zid školske zgrade.

2. Na ovom položaju prigodom uređenja školskog dvorišta, prema pričanju mještana, pronađeni su ostaci građevine koja je prema istoku završavala polukružnom apsidom. Ravne dijelove zidova zgrade bilo je moguće pratiti u cijeloj sačuvanoj dužini, sve do pod temelje školske zgrade. U neposrednoj blizini pronađeno je i nekoliko grobova i jedan ulomak kapitela s jednostavnim plitkim urezima i volutama na uglovima.

3. Ranokršćansko i srednjovjekovno (?) razdoblje.

4. Slučajni nalaz.

5. AZFS.

6. Cijeli prostor dvorišta je i danas slobodan, pa je moguće provesti istraživanja.

7. N. Gabrić 4; J. Jeličić 1; A. Milošević 5.

478. Osnovna škola (Strizirep)

1. Nalazište je pokraj osnovne škole u Strizirepu, uz put između Budimira i Vrpolja.
2. Na ovom položaju nalaze se tri ukrašena sljemenjaka (scene lova, konjanička povorka, vegetabilne trake, cvjetne rozete, **sl. 442**.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (pol. 15. stoljeće).
4. Rekognosciranja 1985. godine.
5. Nema nalaza.
6. Najmanji od ovih sljemenjaka prenesen je u MCK-a, jer je već ranije bio izmješten i ugrađen u među. Danas (1997. godine) su oba preostala sljemenjaka prevrnuta.
7. Š. Bešlagić 1; A. Milošević 27; M. Wenzel 4.

sl. 442. Kasnosrednjovjekovni stećci u Strizirepu

479. Osnovna škola (Vojnić)

1. Nalazište je na brdu, stotinjak metara iznad osnovne škole na Vojniću.
2. Na ovom položaju nađeno je više desetaka ulomaka kremenih nožića, **sl. 443**, strugala i dvije kremene strelice.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1958. i 1969. godine.
5. MCK.
6. Kremeni ulomci su površinski nalazi.
7. A. Vuletić 3.

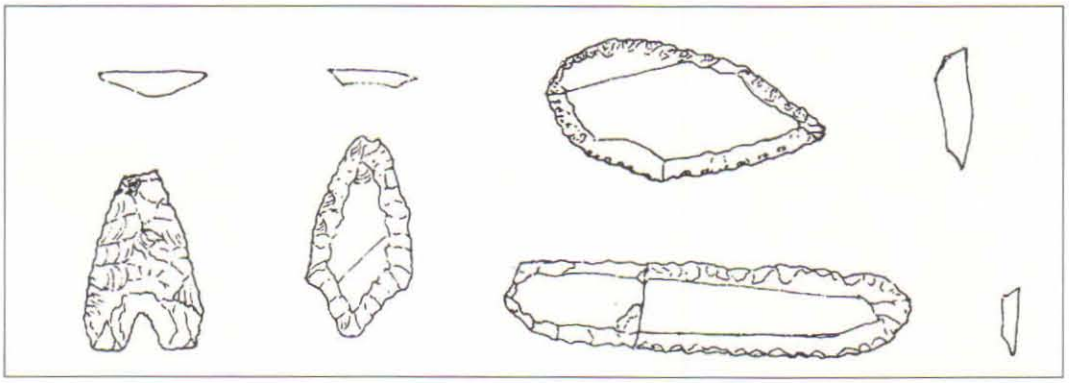

sl. 443. Ulomak kremenog nožića s Vojnića

480. Paljevine

1. Nalazište je na položaju Paljevine, na zemlji obitelji Pavić, na međašnjem prostoru Gornje Tijarice i Aržana.
2. Na ovom položaju nađen je nadgrobni natpis *Aurelija Saturnina*. Prema podacima iz literature, na ovom su položaju utvrđeni i ostaci antičkih građevina, grobova i novca.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalazi iz 1902. godine.
5. AMS.
6. Sačuvan je donji dio stele na kojoj je i prikaz ascije.
7. F. Bulić 38.

481. Pavići

1. Nalazište je sjeverno od zaseoka Pavići na Tijarici.
2. Na ovom položaju nalaze se dvije kamene gomile promjera oko 15 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 16.

482. Pečun

1. Nalazište je na vrhu brijega Pečun (kota 831), na međi Strizirepa i Tijarice.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila promjera oko 8 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 16.

483. Pervani

1. Nalazište je na platou oko 200 m zapadno od zaseoka Pervani.
2. Na ovom položaju, s obje strane seoske ceste, nalazi se veći broj kamenih gomila promjera od oko 6 m i visine od oko 1 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 16.

484. Pervani (put za Aržano)

1. Nalazište je iza crkve istočno od zaseoka Pervani, s južne strane puta oko 500 m prema Aržanu.
2. Na ovom položaju nalazi se veća skupina kamenih gomila promjera od 5-8 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 16.

485. Pisak

1. Nalazište je na položaju Pisak u Budimirima, s lijeve strane stare napoleonske ceste Trilj-Imotski, **sl. 444**.
2. Na ovom položaju nalaze se dvije (prapovijesne ?) gomile (15-ak metara promjera i

sl. 444. Kasnosrednjovjekovno groblje na prapovijesnoj gomila na položaju Pisak u Budimirima

sl. 445. Nadgrobni kasnosrednjovjekovni spomenik s položaja Pisak u Budimirima

visine oko 2-3 m), međusobno udaljene 50-ak metara. U nasipu gomilâ vidljive su obložnice i pokrivne ploče srednjovjekovnih grobova, **sl. 445**. Na istočnijoj gomili je i jedna ukrašena nadgrobna kasnosrednjovjekovna ploča (ljudska figura s križem u ruci). Dvije neukrašene nadgrobne ploče su i na maloj humci zemlje, uz stari napoleonski put, ispred ruševne "popovske kuće", ali vjerojatno nisu na izvornom položaju.

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima L. Katića iz 1954. i rekognosciranja 1981. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema pričanju mještana (u podacima L. Katića), na ovom je mjestu nekada bilo više stećaka, ali su iz kojekakvih razloga razbijeni. Katić je nekoliko razbijenih vidio i u okolnim ogradama.

7. Š. Bešlagić 1, 3; L. Katić 1; M. Wenzel 4.

486. Pištet

1. Nalazište je na položaju Pištet, s desne strane stare napoleonske ceste Trilj-Imotski.

2. Na ovom su položaju dvije prapovijesne kamene gomile i na njima pedesetak nadgrobnih spomenika kasnog srednjeg vijeka, **sl. 446**. Veća (zapadna) gomila ima promjer oko 20 m, a manja (istočna) oko 14 m. U sredini manje gomile vidljiva je prapovijesna grobna škrinja, **sl. 447**. Kasniji grobovi i nadgrobni spomenici su raspoređeni u redove po objema gomilama, **sl. 448**. Uglavnom su to loše obrađene monolitne debele ploče bez ukrasa, nekoliko je također neukrašenih sanduka i jedan sljemenjak ukrašen reljefnim prikazom kola. Između nadgrobnih spomenika je i nekoliko istovremenih grobova koji su već odavno otvoreni.

3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima L. Katića iz 1954. i rekognosciranja 1981. godine.

5. Nema nalaza.

6. Groblje je u cjelini ispremiješano i općenit je dojam da ni jedan spomenik nije na svom mjestu.

7. Š. Bešlagić 1, 3; L. Katić 1; A. Milošević 27; M. Wenzel 4.

sl. 446. Tloris kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Pištet u Budimirima

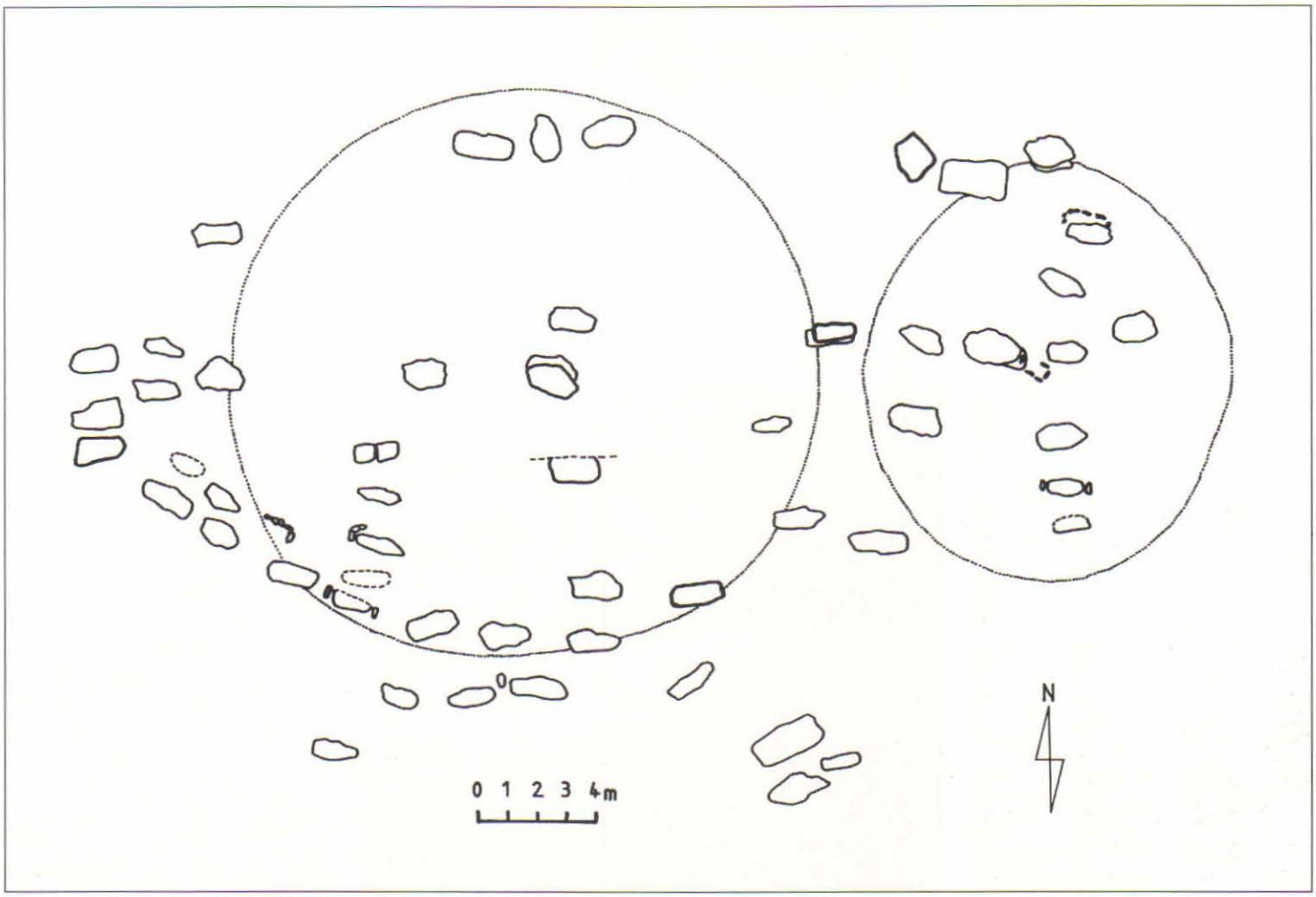

sl. 447. Prapovijesni grob na gomili s položaja Pištet u Budimirima

sl. 448. Prapovijesne gomile i kasnosrednjovjekovno groblje na položaju Pištet u Budimirima

487. Poljanice - Bisko (gomile)

1. Nalazište je razvučeno po cijeloj zaravni Poljanice, oko 300 m istočno od zadnjih kuća u Bisku, **sl. 449.**

2. Na ovom prostoru nalazilo se ukupno 35 gomila, a istraživanjima je utvrđeno da je samo šest gomila predstavljalo grobne tumule. Način pokapanja u gomilama je dvojak (incineracija i inhumacija), s tim da su i skeletni i spaljeni pokojnici bili sahranjeni u grobne škrinje obložene i pokrivene kamenim pločama. Uz grobove u ovim gomilama pronađeni su vrlo rijetki grobni prilozi, **sl. 450**. Pokretnih arheoloških nalaza (ulomci keramičkih posuda i ostaci kućnog ljepa) bilo je i u gomilama bez grobova.

3. Prapovijesno razdoblje (rano i srednje brončano doba).

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1984. i 1985. godine.

5. MCK.

6. Prostor nekropole prekrilo je i uništilo na tom mjestu sagrađeno gradilišno naselje HE Đale.

7. A. Milošević 10.

sl. 449. Prapovijesne gomile na visoravni Poljanice u Bisku

sl. 450. Tzv. pseudobrasard iz tumula 34 s položaja Poljanice u Bisku

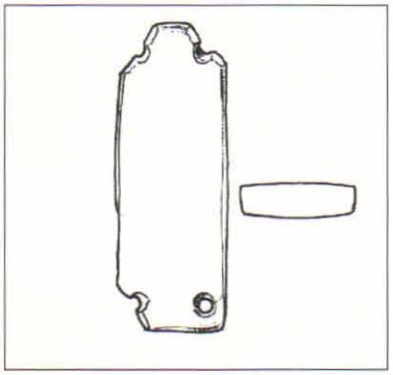

488. Poljanice - Bisko (kamenolom za stećke)

1. Kamenolom se nalazi uz zapadni rub zaravni Poljanice, uz prtinu koja vodi prema položaju Nadograde.

2. Na ovom položaju uz veću liticu bili su utvrđeni ostaci kamenoloma. U kamenolomu je preostao jedan poluobrađeni prelomljeni sljemenjak koji se vjerojatno raspukao u tijekom obrade, **sl. 451**.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (polovica 15. stoljeća).

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1986. godine.

5. Kamenolom je danas uništen. Prepolovljeni sljemenjak je po završetku istraživanja prenesen na položaj kasnosrednjovjekovnog groblja na Poljanicama.

6. Po završenim istraživanjima prostor kamenoloma je prekrila nova cesta koja preko zaravni Poljanice vodi prema HE "Đale".

7. A. Milošević 10, 28.

sl. 451. Kamenolom za stećke na Poljanicama u Bisku

489. Poljanice - Bisko (stećci)

1. Položaj sa stećcima nalazi se na jugoistočnom rubu zaravni Poljanice uz tzv. Šavinu vrtlinu.

2. Istraživanjima je utvrđeno da se na ovom položaju nalazilo groblje kojemu su samo tri groba bila označena monumentalnim ukrašenim stećcima - sljemenjacima, **sl. 11, 452**. Groblje je sadržavalo ukupno 28 grobova raspoređenih u tri skupine. Jedna skupina od šest grobova ukopana je u veliku prapovijesnu kamenu gomilu. Grobovi su obzidani i pokriveni kamenim pločama s malobrojnim nalazima (željezne igle, mala srebrna dugmad, trojagodne naušnice i drugo, **sl. 89**).

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje (groblje je nastalo polovicom 15. stoljeća, a stećci oko 1440. godine).

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1985. i 1986. godine.

5. MCK.

6. Stećci s grobova su premješteni u neposrednu blizinu, a grobove je po završetku istraživanja prekrilo gradilišno naselje HE Đale.

7. A. Milošević 10, 28, 44.

sl. 452. Kasnosrednjovjekovni stećci i grobovi na Poljanicama u Bisku

490. Poljanice - Ruda

1. Nalazište je na rubu krške zaravni Poljanice (položaj se zove i Vodene dole), sjeverno od gradine na Orlovcu.

2. Na ovom položaju nalazi se skupina od pet većih (promjera 10-20 m) i nekoliko manjih kamenih gomila (promjera 5-6 m).

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Većina je gomila, pogotovo većih, raskopana.

7. Neobjavljeno.

491. Pod kosom

1. Nalazište je na položaju zvanom *Pod kosom* u Veliću.

2. Na ovom položaju nalaze se dvije manje kamene gomile.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomile su dobro sačuvane.

7. Neobjavljeno.

492. Prizida

1. Nalazište je na položaju Prizida, između položaja Bračice i Kusića gomile na Vojniću.

2. Na ovom položaju se pruža masivni kameni nasip u dužini od oko 1 km. Širina nasipa u temelju je 6 m. Kameni nasip je napravljen od većeg lomljenog kamenja. Nema pokretnih arheoloških nalaza.

3. Prapovijesno razdoblje (?).
4. Prema podacima J. Britvića iz 1963. godine.
5. Nema nalaza.
6. Bedem je u cjelini dobro sačuvan. Svojim pružanjem pripriječuje visoravan Turjačkih poda i sprječava slobodan prolaz ovim područjem.
7. J. Brtivić 1.

493. Pržine (Tijarica)

1. Nalazište je na položaju Pržine, oko 400 m istočno od Džaperovih kuća na Tijarici, s desne strane ceste Trilj - Livno (neposredno uz stari put koji je vodio u istom pravcu).
2. Na ovom položaju je veće groblje sa četrdesetak vidljivih nadgrobnih spomenika. Nekoliko ih je u obliku sanduka (pet ili šest), a ostalo su nadgrobne ploče. Svi su neukrašeni i loše obrađeni.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1985. i 1993. godine.
5. Nema nalaza.
6. Uz istočni rub groblja 1989. godine prokopan je kanal za tijarički vodovod. Tom je prigodom nekoliko nadgrobnjaka premješteno. Od mještana se doznaje da je u tom iskopu uništeno i desetak grobova s velikim brojem kostiju.
7. Neobjavljeno.

494. Pudari (Greblje)

sl. 453. Kasnosrednjovjekovno groblje u zaseoku Pudari u Veliću

1. Nalazište je na položaju Greblje u zaseoku Pudari u Veliću.
2. Na ovom položaju nalazi se groblje s 33 monolitna nadgrobna spomenika. Pet od ovih spomenika je u obliku sanduka, a preostali su kamene monolitne ploče. Ni jedan spomenik nije ukrašen, **sl. 453**. Veći dio nadgrobnih spomenika ovog groblja je premješten i nije na prvotnom mjestu. Između nadgrobnih spomenika vidljivo je i nekoliko kamenih obložnica grobova koje strše iznad zemlje, **sl. 454**.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Dio groblja je uništen izgradnjom kuća i pomoćnih gospodarskih objekata.
7. Neobjavljeno.

sl. 454. Tloris kasnosrednjovjekovnog groblja u zaseoku Pudari u Veliću

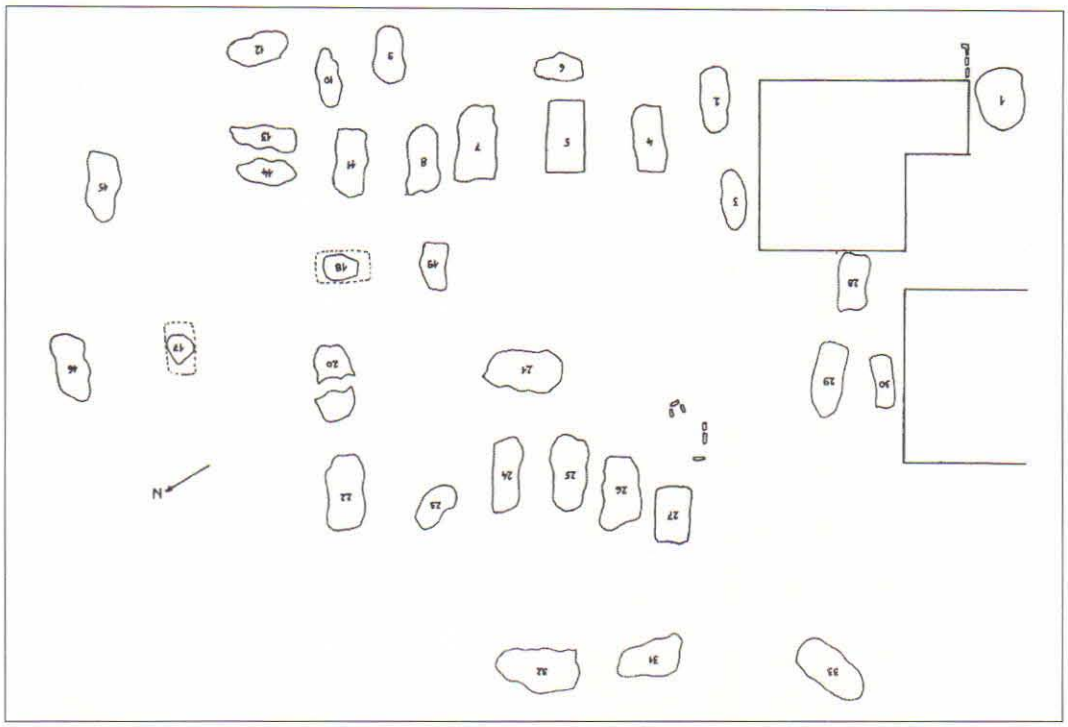

495. Put za Drinić

1. Nalazište je uz lijevi rub magistralne ceste Trilj-Livno, na međi Trilja i Vedrina, na odvojku puta za Drinić.

2. Na ovom položaju nalazi se jedan osamljeni stećak u obliku sanduka bez ukrasa, **sl. 455.**

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače i rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Oko 1975. godine stećak je prevrnut, ali ispod njega nije bilo groba. Š. Bešlagić pogrešno navodi da je stećak na prapovijesnom tumulu.

7. Š. Bešlagić 1; S. Gunjača 8.

sl. 455. Osamljeni stećak u Trilju

496. Radmani

1. Nalazište je na sjevernom rubu prostranog krševitog vrha brijega iznad zaseoka Radmani u Rudi.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s prostranim krševitim platoom koji je utvrđen niskim kamenim nasipom samo s istočne strane. Ostale strane platoa branjene su strminom terena. Na hrptu bedema gradine i djelomično uz južni rub platoa, razinom zemlje su ostaci zidova s dva lica (širina ovoga zida je 0,60-0,70 m). Na jugoistočnom uglu platoa je kružna

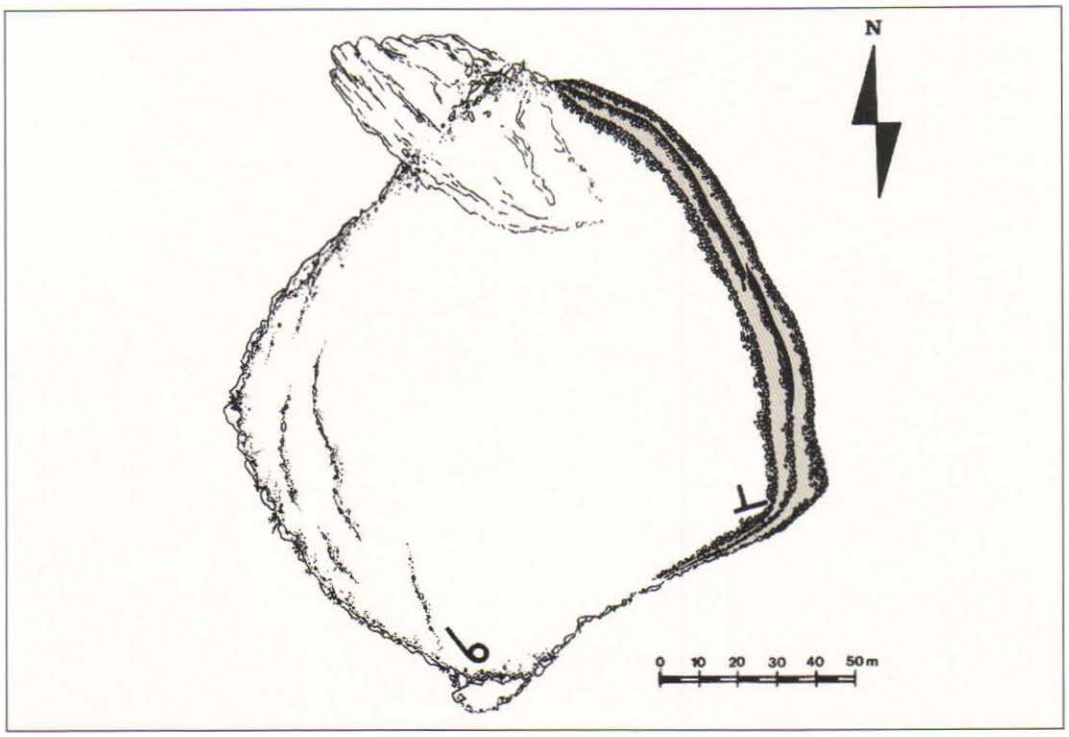

sl. 456. Tloris gradine iznad Radmana u Rudi

građevina (kula) i dio zida građen na isti način, **sl. 456**. Po platou gradine ima ulomaka prapovijesne i jedan ulomak kasnoantičke keramike.

3. Prapovijesno i kasnoantičko razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina strateški dominira malom rudskom dolinom i vizualno nadzire visoravan Podi.

7. Neobjavljeno.

497. Rarina gomila

1. Nalazište je oko 300 m sjeveroistočno od Šipića kuća u Vedrinama, na prisojnoj strani brda Kosmaš. Položaj se zove Rarina gomila.

2. Na ovom položaju nalazila se kamena gomila promjera oko 8 m i visine 2,30 m. U sredini nasipa gomile je bio grob obzidan i pokriven kamenim pločama. Veličina groba je 0,80 x 0,60 m. Uz skromne osteološke ostatke, u grobu je pronađena jedna brončana sjekira i keramička zdjela, **sl. 457**.

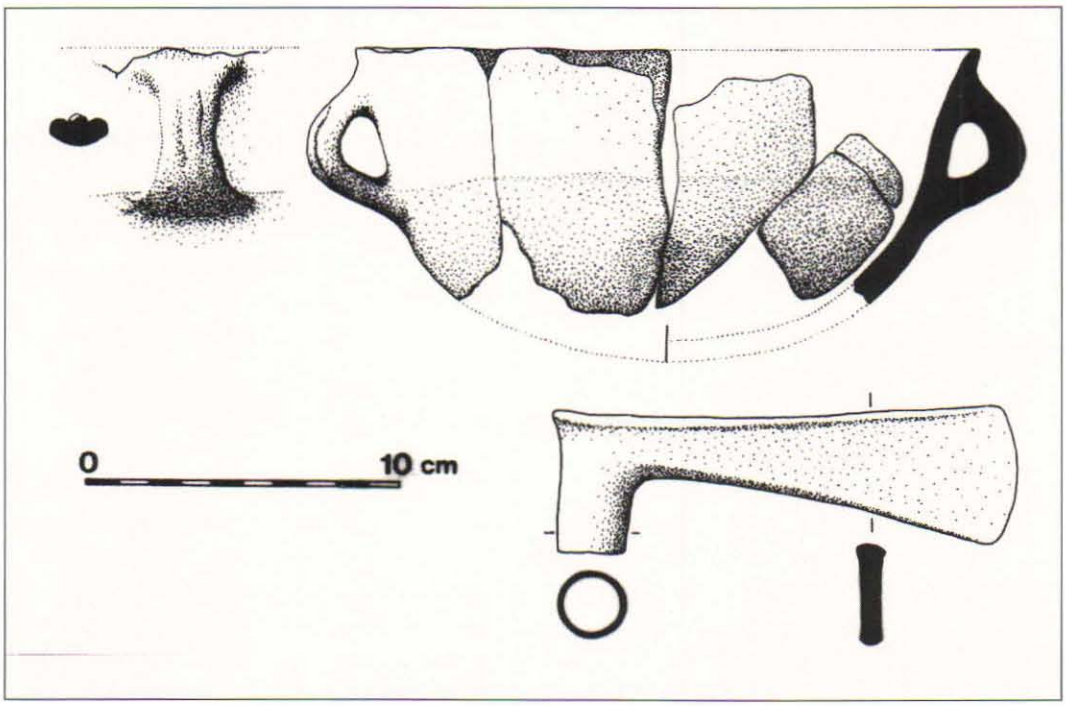

sl. 457. Prapovijesni nalazi iz Rarine gomile u Vedrinama

3. Prapovijesno razdoblje (kraj ranog i početak srednjeg brončanog doba).
4. Zaštitna straživanja A. Vuletića 1966. godine.
5. MCK.
6. Podaci o istraživanjima nisu jasni, pogotovo oni o položaju nalaza u gomili. Na temelju tih podataka može se pretpostaviti da je sjekira bila u grobu, a zdjela možda u nasipu gomile.
7. A. Milošević 1, 2.

498. Ražišta (Ržišta, Aržišta)

1. Položaj nalazišta je na tromeđi sela Jabuke, Vedrina i Čačvine na Ražištima, nešto bliže putu za Velića staje.
2. Na ovom prostoru nađeno je 12 komada obrađenog oruđa od kremena rožnjaka.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Slučajni nalazi 1958. godine.
5. MCK.
6. Nalazi su površinski. Pouzdan položaj nalazišta nije moguće utvrditi.
7. A. Vuletić 3.

499. Rimski put

1. Nalazište je na prijevoju kroz jarugu koja se od Vrpolja penje prema tijaričkoj visoravni, oko tridesetak metara udaljeno od desnog ruba današnje ceste Trilj - Livno.
2. Na ovom položaju u nekoliko dijelova ukupne dužine oko 1 km sačuvani su ostaci antičke ceste s mjestimično vidljivim kolotečinama. Ti ostaci u cijelosti prate desni rub današnje ceste Trilj - Livno.
3. Antičko razdoblje.
4. Prema podacima Ć. Ivekovića iz 1897., rekognosciranja 1983. godine.
5. Nema nalaza.
6. Put je danas već potpuno obrastao u nisku hrastovu šumicu, a s obzirom da se ne koristi ni kao prtina, na više mjesta je zasut erozijom.
7. Ć. Iveković 1.

500. Rudsko groblje

1. Nalazište je na položaju seoskog groblja u Rudi.
2. Prema podacima iz literature, na ovom položaju ima tragova starih grobova. Danas se ne vide. S istočne strane grobišne kapele, vjerojatno su četiri kasnosrednjovjekovne neukrašene križine. Nad vratima kapele ugrađen je ulomak antičkog profiliranog arhitrava (dugačak oko 1 m). Na grobu poginulima u ratu 1941.-1945. godine ispred grobišne kapele je velika rozeta s križem, nesumnjivo s nekog starijeg sakralnog objekta.
3. Antičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1993. godine.
5. Nema nalaza.
6. O izgledu grobova koje spominje Gunjača ništa pobliže nije poznato. Gotovo cijeli prostor današnjeg groblja je narušen novim betonskim grobnicama.
7. S. Gunjača 8.

501. Runjik

1. Nalazište je na blagoj brdskoj kosi i krškoj zaravni zvanoj Runjik sjeverno od zaravni Poljanice, a na međašnjem prostoru prema Vojniću Sinjskom i Gardunu.
2. Na ovom prostoru nalazi se desetak većih i manjih vrtača u kojima su ustanovljeni površinski nalazi ulomaka keramičkih posuda.
3. Prapovijesno razdoblje (eneolitik i rano brončano doba?).
4. Rekognosciranja 1985. i 1986. godine.
5. MCK.
6. Po fakturi ovi su ulomci srodni onima iz istraživane vrtače u Otišiću, pa je suditi da se i na ovom prostoru nalazilo slično prapovijesno naselje.
7. Neobjavljeno.

502. Runjik (gradina)

1. Smještena je na južnom jezičku krševite visoravni Runjik nad desnom obalom Cetine.
2. Gradina je utvrđena polukružnim niskim nasipom (širina nasipa je oko 4 m) sa sjeverne, te dijelom sa zapadne i s istočne strane. Na ostalim dijelovima je prirodno branjena strminom terena, **sl. 458**. Plato gradine je zaravnjen i krševit, s vrlo malo kulturnog sloja, dijelom obrastao niskim raslinjem. Na platou, posebno na njegovom istočnom dijelu prema Cetini, pronađeno je nekoliko netipičnih ulomaka keramičkih posuda grube fakture.

sl. 458. Gradina Runjik u Bisku

3. Prapovijesno razdoblje (brončano doba).
4. Rekognosciranja 1985. godine.
5. MCK.
6. Svojim položajem gradina nadzire kanjon Cetine i malu kršku zaravan Poljanice. Bedem je mjestimično uništen, prekriven zemljom i sačuvan je u sasvim maloj visini.
7. Neobjavljeno.

503. Sabljići

1. Nalazište je na brdskoj kosi iznad zaseoka Sabljići na Vojniću.
2. Na ovom položaju nalazi se prapovijesna nekropola s kamenim gomilama. Najveća od njih je prekopana prije tridesetak godina, a u grobu, u gomili, uz skeletne ostatke nađena je široka brončana narukvica rastavljenih krajeva i polukružno brončano dugme.
3. Prapovijesno razdoblje (kasno brončano - starije željezno doba).
4. Prema podacima I. Marovića.
5. AMS.
6. Drugi podaci o ovom nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 11.

504. Samoleč (Torine)

1. Nalazište je na brdu Samoleč, na predjelu Torine, na prijevoju između sela Biska i Vojnića.
2. Na ovom položaju, više na vojnićkoj strani, ima tragova usporednih kolotečina antičke ceste, **sl. 459**.
3. Antičko razdoblje.
4. Rekognosciranja 1982. godine.
5. Nema nalaza.
6. Kolotečine su sačuvane u tri dijela, u ukupnoj dužini od oko 7 m.
7. Neobjavljeno.

sl. 459. Ostaci antičke ceste na položaju Samoleč izmedu Vojnića i Biska

505. Selišta (Vlaka)

1. Nalazište je na hrptu brda Vlaka, oko 300 m od stupa dalekovoda na Jamurčini, na položaju zvanom Selišta.

2. Na ovom položaju nalaze se dvije manje kamene gomile promjera 7-8 m. Nedaleko od ovih gomila, s južne strane prtine za Ražišta, nalaze se na razini zemlje i ostaci triju suhozidnih nastambi kružnog oblika, promjera oko 3 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Kamene gomile, sasvim sigurno, pripadaju prapovijesnom razdoblju, dok za kružne nastambe to nije moguće pretpostaviti. Znakovit je mikrotoponim *Selišta*, pa stoga i na njega upozoravamo.

7. Neobjavljeno.

506. Serdarica

1. Nalazište je na položaju Serdarica, nedaleko od župne crkve Gospe od Rožarja u Veliću

2. Na ovom položaju, prema nepotvrđenim podacima, nalazila se stara crkva i samostan. Danas ovdje nema nikakvih ostataka. S ovog položaja se u lapidariju AZFS-a u Sinju nalazi jedna veća škropionica ukrašena listovima akantusa i palmetama, i dva velika ukrašena kapitela.

3. Neodređeno.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. AZFS.

6. Prema pričanju mještana, ruševine stare crkve na ovom položaju su stajale do pred II. svjetski rat, a srušene su u vrijeme početka izgradnje nove župne crkve (1939. godine). U to vrijeme pred ruševinama crkve slikala se grupa seljana; slika se danas nalazi kod vlasnika u Njemačkoj i nije nam bila dostupna.

7. Neobjavljeno.

507. Sinjal

1. Nalazište je na Ražištima u ogradi Marka Bijadera. Položaj se zove Sinjal.

2. Na ovom položaju nalazi se, položena na zemlju u smjeru istok-zapad, monolitna ploča. U visokom reljefu na ploči je isklesana ljudska glava i križ, a uklesana je 1777. godina. Prema legendi, ploča označava mjesto pogibije nekog Čabe (mladića iz Jabuke).

3. 1777. godina.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Prema pričanju mještana, ploču je postavio Markov djed, Ilija Bijader iz Jabuke.

7. Neobjavljeno.

508. Svalinova gradina

sl. 460. Svalinova gradina u Čaporicama

1. Nalazište je u zaseoku Svaline uz vododerinu Sarać, iznad same lijeve obale Cetine, s južne strane magistralne ceste Trilj-Imotski.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina koja zauzima prostran plato od ceste prema zaseoku Svaline, **sl. 460**. Suhozidnim bedemom bila je utvrđena s južne i s istočne strane. Istočni bedem gradine presjekla je nova cesta za Imotski. Na tom mjestu vidljivo je dvostrano zidanje bedema s ispunom u sredini. Bedem je u temelju širok oko 3,50 m, a sačuvan je do visine od oko 2,50 m, **sl. 461**. Na platou gradine brojni su nalazi prapovijesne i antičke keramike.

sl. 461. Suhozidni bedemi Svalinove gradine u Čaporicama

3. Prapovijesno i antičko razdoblje.
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. MCK.
6. Dio platoa gradine s južne strane uništen je izgradnjom kuća. Sudeći po ostacima antičkih grobova na obližnjem položaju Grude, kao i po ulomcima antičke keramike na prostoru Svalinove gradine, sasvim je sigurno da se na prostoru gradine nalazilo i antičko naselje, postavljeno na suprotnoj obali Cetine kao protuteža strateški značajnijem *Tiluriumu.*
7. Neobjavljeno.

509. Steljci

sl. 462. Stećci na položaju Steljci u Budimirima

1. Nalazište je na položaju Steljci u Budimirima, s lijeve i desne strane nekadašnje napoleonske ceste Trilj-Imotski.

2. Na ovom položaju nalazi se groblje s nešto više od 50 nadgrobnih spomenika. Pet spomenika ovoga groblja je na desnoj strani puta (tri sljemenjaka i dvije ploče), a svi ostali su s lijeve strane, **sl. 462**. Na ovoj su strani četiri sljemenjaka, a sve ostalo su deblje, često loše obrađene ploče, **sl. 463**. U cjelini, obje grupe grobova i nadgrobnih spomenika dio su jednog

sl. 463. Tloris kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Steljci u Budimirima

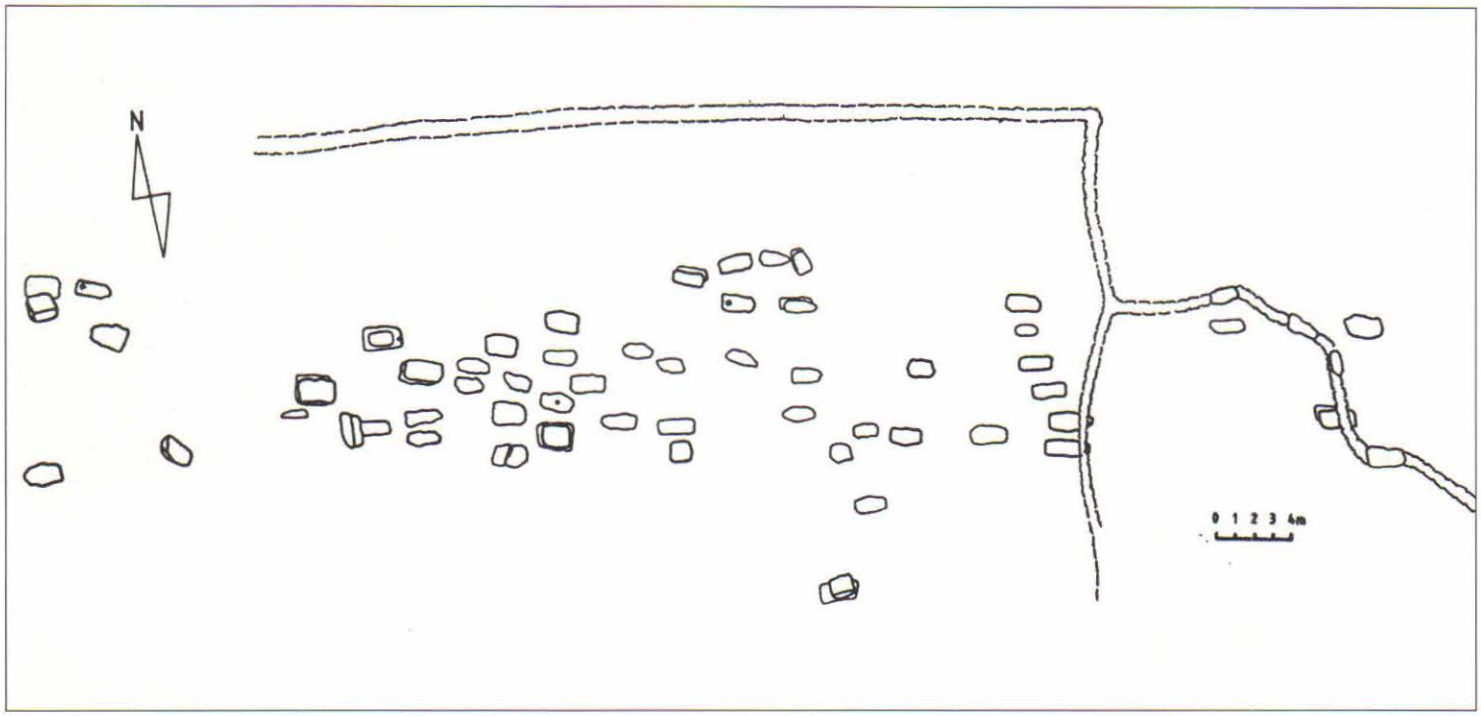

groblja i tako ih treba tretirati. Od svih ovih spomenika ukrašeni su samo sljemenjaci, a ploče sasvim iznimno. Ukrasni reljefni motivi su uobičajeni (križevi, rozete, polumjesec, te scene lova i kola).

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima L. Katića iz 1954. i rekognosciranja 1981. godine.

5. Nema nalaza.

6. Većina spomenika i na ovom položaju, kao i na drugim položajima u Budimirima, ispremještana je. Jedan sljemenjak s ovog groblja je bio predstavljen na velikoj izložbi "Umjetnost na tlu Jugoslavije od praistorije do danas", i tom je prigodom bio očišćen. Kemijski preparati tada uporabljeni brže su djelovali na vapnenastu površinu stećka, pa je on danas znatno više erodirao negoli drugi na ovom položaju.

7. Š. Bešlagić 1, 3; L. Katić l; A. Milošević 27; M. Wenzel 4.

510. Stražbenica (Sv. Petar)

sl. 464. Prapovijesna gradina kod crkve Sv. Petra na Gardunu

1. Nalazište je na istočnom rubu gardunske visoravni, na položaju Stražbenica, na kojemu je seosko groblje i crkva Sv. Petra, iznad desne obale Cetine, **sl. 464**.

2. Na ovom položaju nalazila se prapovijesna gradina s platoom na jezičastom hrptu brda koji se u istom nivou izdvaja s gardunske visoravni. Vrlo slabo sačuvanim bedemom utvrđen je pristup platou po hrptu sa zapadne i dijelom s jugozapadne strane. Zapadni bedem je sačuvan samo u temelju, a jugozapadni je u cijelosti obrušen. Na južnim obroncima brda je bilo nekoliko stambenih terasa. Veći dio platoa gradine danas pokriva seosko groblje i crkva Sv. Petra. Po platou i bedemu gradine ima ulomaka netipične prapovijesne keramike. U zapadni zid stare grobljanske kapele ugrađena je jedna antička stela i profilirani antički ulomak, a desni stup na ulazu u groblje je antički granitni stup. U 18. stoljeću na ovom je položaju bila mletačka straža (guardia - odatle današnje ime Garduna). Ostaci ove utvrde ukazali su se 1987. godine kada se odronio južni ogradni zid groblja, ali su vrlo brzo (nakon dva dana) uništeni iskopom za novu grobnicu. Na ovom položaju nađen je i jedan vrlo dobro obrađen ugaoni ulomak arhitravne grede ukrašen listovima akantusa i palmetama, **sl. 465**.

sl. 465. Arhitektonski antički ulomak sa Stražbenice na Gardunu

3. Prapovijesno i antičko razdoblje, 18. stoljeće.

4. Rekognosciranja 1979., 1984., 1987. godine.

5. MCK.

6. Svojim položajem gradina strateški nadzire prirodni prijelaz preko Cetine na njenom ulazu u kanjon nizvodno od Trilja.

7. S. Gunjača 23; A. Milošević 5; M. Zaninović 1, 2, 7, 8.

511. Šavina vrtlina

1. Nalazište je u vrtači zvanoj Šavina vrtlina uz jugoistočni rub zaravni Poljanice, a istraživani se dio nalazišta nalazio s vanjske strane, uz sjeveroistočni rub te vrtače.

2. Istraživanjima je utvrđeno da su se na ovom položaju nalazile jame ukopane u crvenu zdravicu. Jame su uz različit kulturni materijal sadržavale i nešto kućnog ljepa, pa se može pretpostaviti da pripadaju ostacima jednoslojnih stambenih objekata. Pored ljepa u jamama je pronađeno i kremenih artefakata, glačanih kamenih sjekira, **sl. 466,** te brojni ulomci grube impresso i neukrašene keramike, **sl. 61**. Pouzdani ostaci arhitekture, međutim, nisu pronađeni, a u jamama nema niti ostataka ognjišta i drugih tragova čovjekova boravka u njima (ostaci hrane). Sudeći po nalazima na okolnom terenu, istraživanjima je obuhvaćen rubni dio naselja, a glavnina mu se vjerojatno nalazila u već spomenutoj većoj susjednoj vrtači.

3. Prapovijesno razdoblje (stariji neolitik - impresso kultura).

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1986. godine.

5. MCK.

6. Šavina vrtlina nije bila ugrožena građevinskom djelatnošću, pa na njenom prostoru nisu izvođena istraživanja.

7. A. Milošević 10.

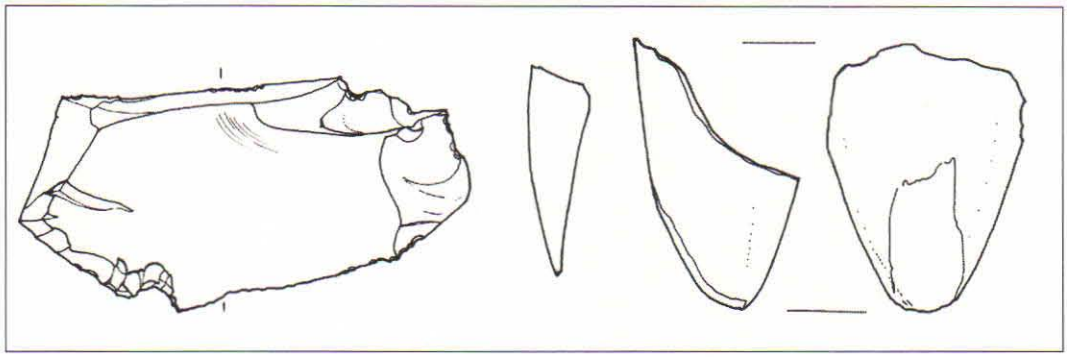

sl. 466. Kremeni neolitički ulomci s Poljanica u Bisku

512. Šipići

1. Nalazište je sjeverno od Šipića kuća u Vedrinama, na prijevoju koji veže brdo Kosmaš i Križinu.

2. Na ovom su položaju ostaci kolotečina antičke ceste, a na razini zemlje vidljive su i okomito posađene kamene obložnice grobova. Kao površinski nalaz na prijevoju je nađen jedan brončani spiralnonaočarasti privjesak sa središnjim cjevastim navojem i kasnoantička željezna sjekira s polumjesečastim sječivom na jednoj i čekičastim završetkom na drugoj strani, **sl. 467**.

sl. 467. Kasnoantička bojna sjekira iz Vedrina

3. Prapovijesno, antičko i kasnoantičko razdoblje.

4. Brončani privjesak je slučajni nalaz iz 1966. godine, a sjekira iz 1977. godine.

5. MCK.

6. Tragovi kolotečina su dobro sačuvani u dužini od oko 5 m, a vjerojatno predstavljaju ostatke magistralne antičke ceste od Garduna (ant. *Tilurium*) prema Livanjskom polju. Pravac pružanja ove ceste prati današnju stazu koja preko prijevoja spaja sela Vedrine i Jabuku. U novije vrijeme nalazište je uglavnom uništeno izgradnjom novog vedrinskog groblja upravo na ovom prijevoju.

7. A. Milošević 17.

513. Škalje

1. Nalazište je položaju Škalje, između seoskog groblja i zaseoka na položaju Grmljani.

2. Na ovom se položaju nalazi više ograda u kojima je desetak krčevina. Istraživanjima je utvrđeno da se pod krčevinama nalaze ostaci antičkih građevina. Istražene su tri takve krčevine i pod njima utvrđeni ostaci triju rustično građenih antičkih seoskih kuća jednostavna tlorisa, **sl. 468**. Kuće su građene početkom nove ere, a kasnije su više puta dograđivane. Opstojale su sve do 7. stoljeća, o čemu svjedoče relativno brojni pokretni arheološki nalazi (upotrebni predmeti, **sl. 469**, nakit, oružje, keramički ulomci). Uz jednu kuću je bila i velika zidana kasnoantička grobnica. Nalaz avarske strelice nudi pretpostavku da su kuće stradale u vrijeme avaro-slavenskog prodora u Dalmaciju u prvoj polovici 7. stoljeća. U 15. i 16. stoljeću u ruševne ostatke antičkih kuća bili su ukopani grobovi obzidani i pokriveni pločama od vapnenca, s vrlo rijetkim nalazima (dijelovi odjeće i obuće, **sl. 470**).

3. Antičko, kasnoantičko i kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Zaštitna istraživanja A. Miloševića 1987. i 1988. godine.

5. MCK. Veću površinu nalazišta uništila je grednja ceste za Trilj. Preostali su samo

sl. 468. Istraživanje ruševnih ostataka antičke kuće na Škaljama u Bisku

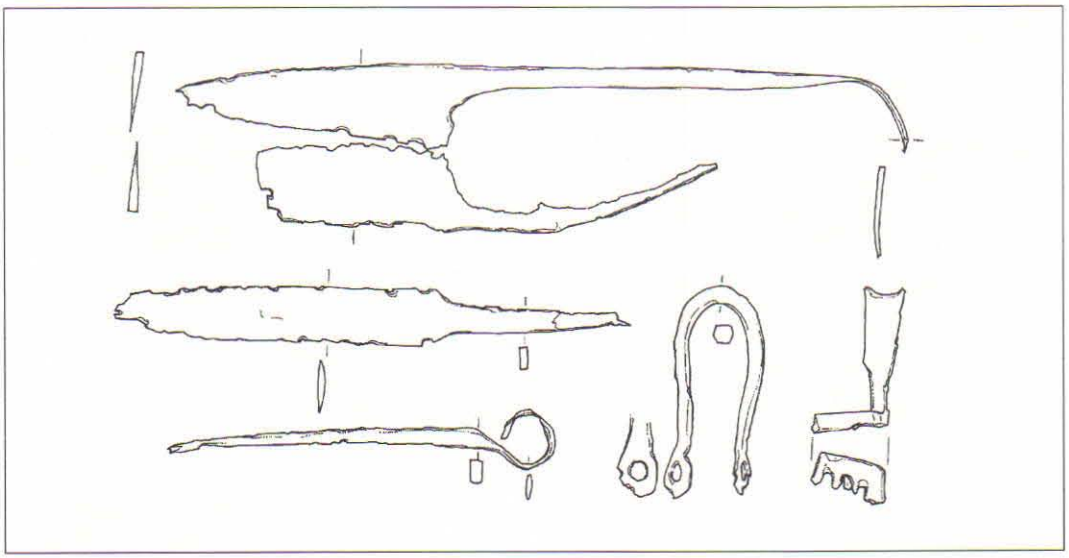

sl. 469. Željezni nalazi iz antičke kuće u Škaljama u Bisku

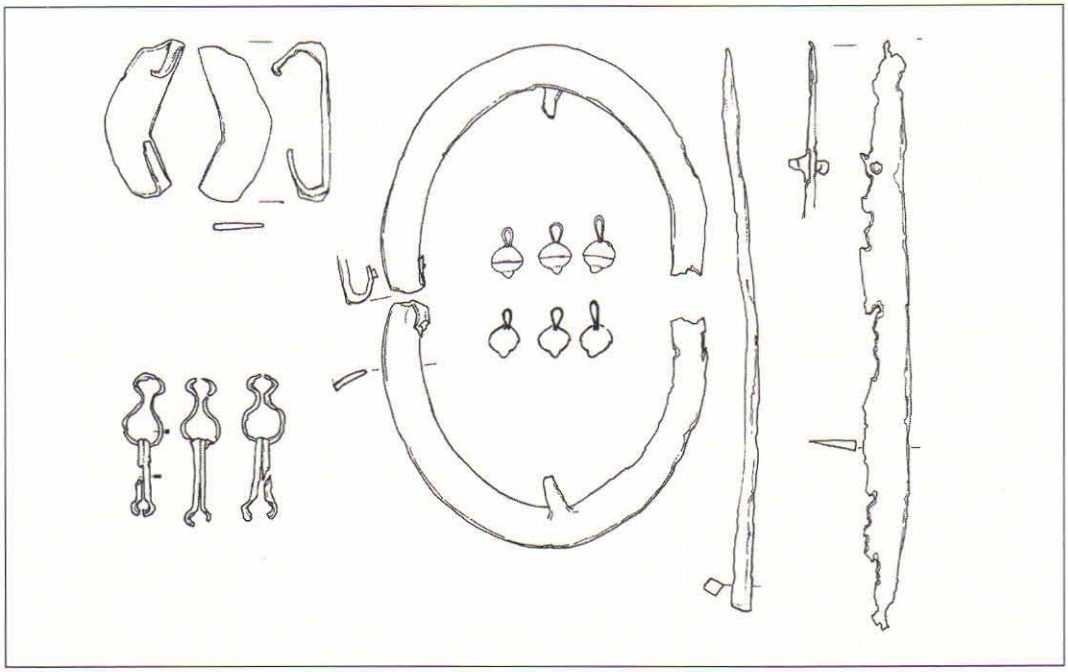

sl. 470. Nalazi iz kasnosrednjovjekovnih i novovjekovnih grobova u Škaljama u Bisku

sl. 471. Ostaci kasnoantičke grobnice na Škaljama u Bisku

ruševni ostaci jedne antičke kuće koja je konzervirana i na lokalitetu danas vidljiva, **sl. 471**.

6. Istraživanja su obavljana u sklopu opsežnih istraživačkih radova prigodom izgradnje HE Đale. Ostaci dviju istraženih kuća i kasnoantička grobnica, **sl. 472** kasnije su (1989. godine) uništeni izgradnjom nove ceste koja iz Biska vodi prema Trilju.

7. A. Milošević 10, 18.

sl. 472. Konzervirani ostaci antičke kuće na Škaljama u Bisku

514. Šurlinova gradina

1. Nalazište je u Rudi, na položaju zvanom Šurlinova gradina, na stjenovitom hrptu na rubu brda s južne strane ulaza u rudsku dolinu.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina s vrlo uskim stjenovitim platoom. Plato gradine je utvrđen masivnim nasipom samo s jugozapadne strane, **sl. 473**. Na bedemu gradine nađeno je nekoliko sitnijih ulomaka prapovijesne keramike.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Svojom veličinom i smještajem gradina ima stražarsku ulogu na ulazu u malu rudsku dolinu.

7. Neobjavljeno.

sl. 473. Šurlinova gradina u Rudi

sl. 474. Rijeka Cetina kod Trilja

1. Nalazište je u koritu rijeke Cetine u Trilju u dužini od oko 1 km (od ušća Rude u Cetinu oko 700 uzvodno od triljskog mosta pa do nekadašnjeg otočića na Cetini oko 300 m nizvodno od mosta). Najveća koncentracija nalaza je na položaju Velikog i Malog Drinića i na ušću Rude u Cetinu, **sl. 474**.

2. Na ovom dijelu u koritu rijeke nađen je veći broj arheoloških predmeta iz različitih vremenskih razdoblja. Prvi nalazi s ovog nalazišta sežu u kraj 19. stoljeća (antički natpis o obnovi mosta na Cetini), a osobito su učestali nakon provedenog jaružanja korita 1988. i 1989. godine. Najbrojniji nalazi su iz prapovijesnog (kasnobrončanodobnog) razdoblja: brončani mačevi, **sl. 480**, noževi, koplja i sjekire, **sl. 477**, ukrašeni umbo štita **sl. 479**, keramički ulomci, nakitni predmeti - torquesi, različite brončane spone, **sl. 478**. Kamene kalupaste i probušene čekić-sjekire te različiti oblici bakrenih sjekira svjedoče i o nalazima iz ranijih prapovijesnih razdoblja. Nalazi iz željeznog doba također su vrlo brojni (nakitni predmeti, ulomci keramike, koplja, ulomci grčko-ilirskih šljemova, noževi, keltski željezni mač, **sl. 482**). Iz antičkog su razdoblja značajni nalazi željeznog oruđa i oružja - sjekire i koplja, novac, brončane posude (**sl. 483**), keramički ulomci i natpisi, te iz srednjovjekovnog razdoblja (sjekire, **sl. 484**, koplja, mačevi, **sl. 485**, noževi, keramički ulomci, **sl. 486**).

3. Prapovijesno, antičko i srednjovjekovno razdoblje.

4. Slučajni nalazi počevši od kraja 19. stoljeća, rekognosciranja korita Cetine 1990. i 1992.-1995. godine.

5. AMS, MCK, MHAS, AZFS.

6. Porijeklo ovako raznovrsnih arheoloških predmeta u koritu rijeke Cetine u Trilju još nije utvrđeno. Osnovni razlog, čini mi se, treba tražiti u činjenici da je ovdje oduvijek bio prijelaz preko rijeke (*gaz* na položaju Drinić, oko 700 m uzvodno od današnjeg triljskog mosta i antički most, oko 300 m nizvodno od današnjeg mosta u Trilju). Glavninu novijih nalaza iz Cetine uspio je pribaviti MCK-a u Sinju. Znatnija količina predmeta je otuđena s lokaliteta, a najveću količinu je pribavio liječnik Mićo Gilić iz Trilja (sl. 341-346, 348, 353).

7. D. Glogović 1; S. Gunjača 1, 9; I. Marović 14; A. Milošević 5, 19, 26, 32, 33, 34, 35; D. Rendić-Miočević 3.

sl. 475.

sl. 476.

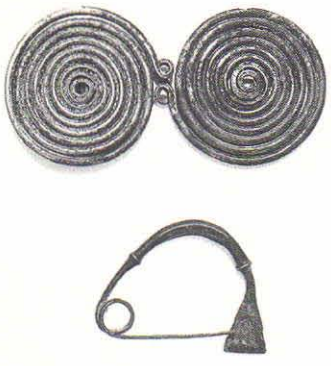

sl. 478.

sl. 477.

sl. 475. Prapovijesne kalupaste i jezičaste sjekire iz Korita Cetine
sl. 476. Prapovijesne bakrene i brončane sjekire iz korita Cetine
sl. 477. Prapovijesna brončana sjekira i koplja iz korita Cetine u Trilju
sl. 478. Prapovijesni brončani nakit iz korita Cetine u Trilju
sl. 479. Brončani prapovijesni ukrašeni umbo štita iz korita Cetine u Trilju
sl. 480. Prapovijesni brončani mač s koricama iz korita Cetine u Trilju
sl. 481. Prapovijesni brončani krivi noževi iz korita Cetine u Trilju
sl. 482. Prapovijesni ranolatenski željezni mač s okovom korica iz korita Cetine u Trilju

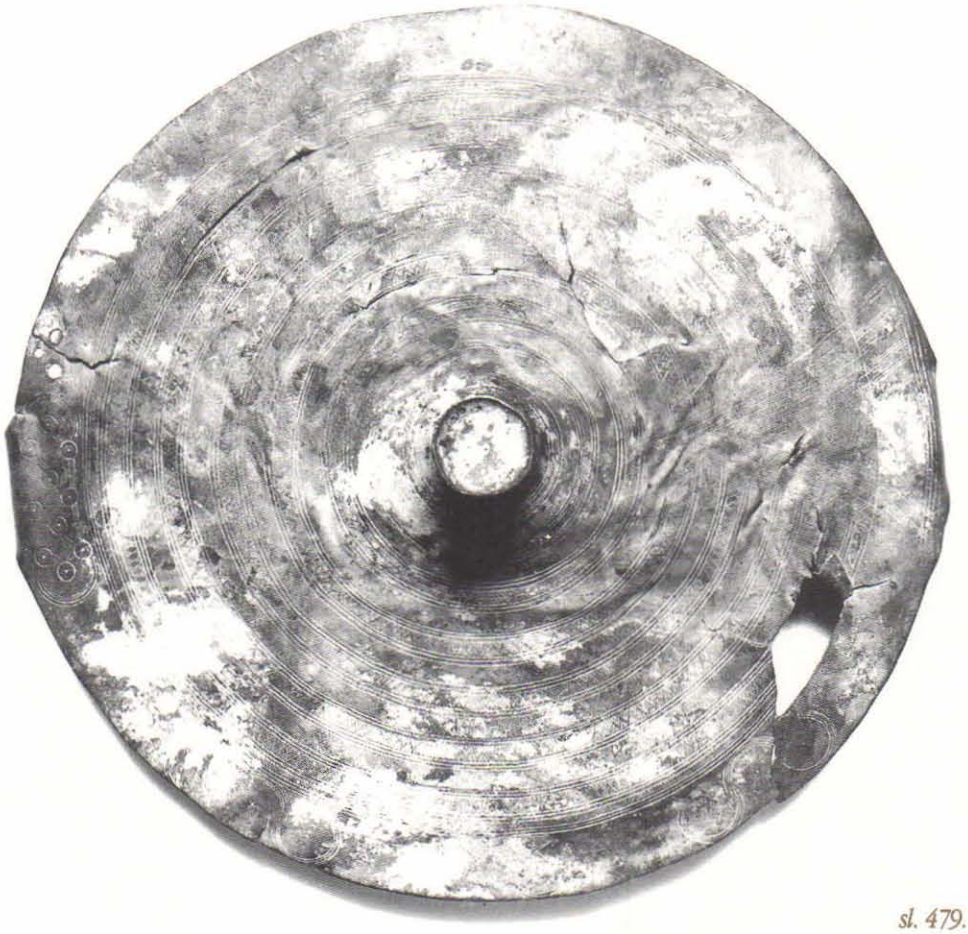

sl. 479.

sl. 480.

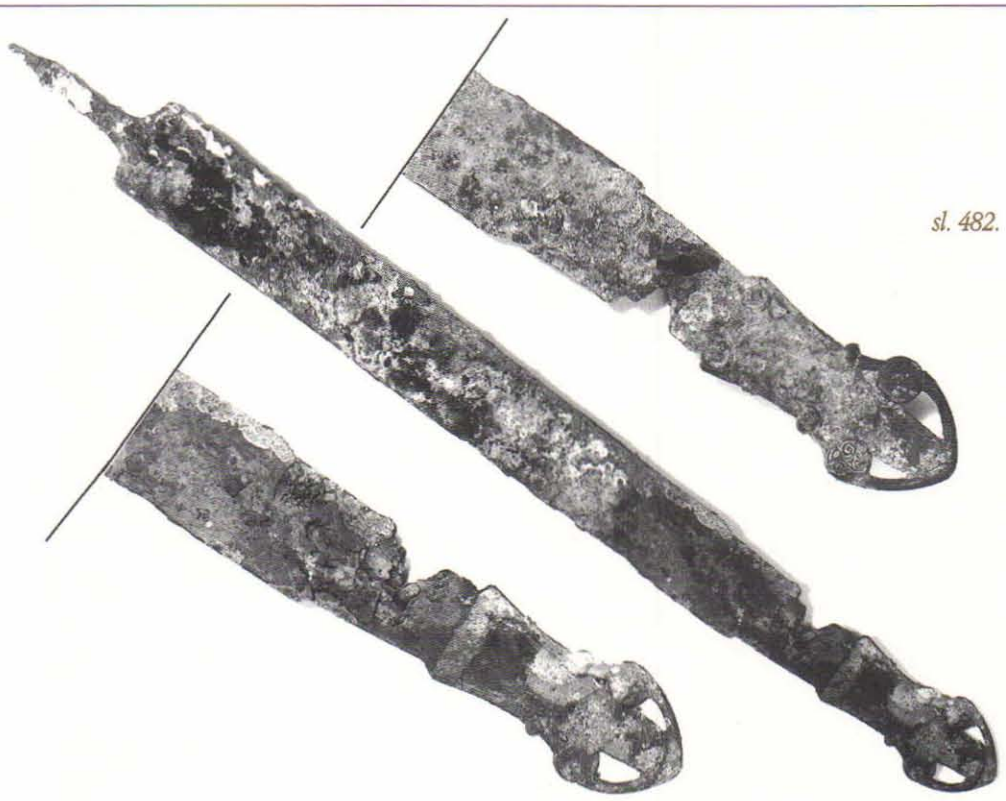

sl. 482.

sl. 481.

sl. 483. Antičko brončano posude iz korita Cetine u Trilju
sl. 484. Kasnoantičke i ranosrednjovjekovne bojne sjekire iz korita Cetine u Trilju
sl. 485. Kasnosrednjovjekovni željezni dvoručni mač iz korita Cetine u Trilju
sl. 486. Kasnosrednjovjekovni keramički vrč iz korita Cetine u Trilju

sl. 483.

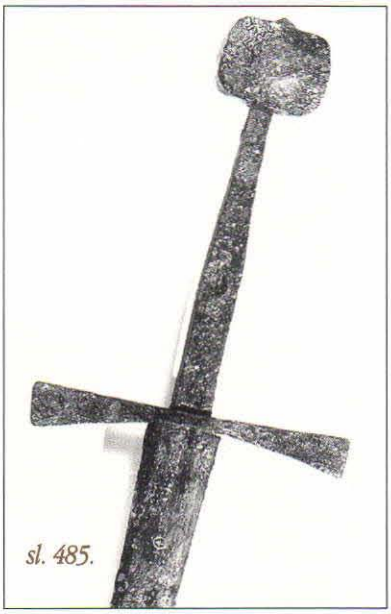

sl. 485.

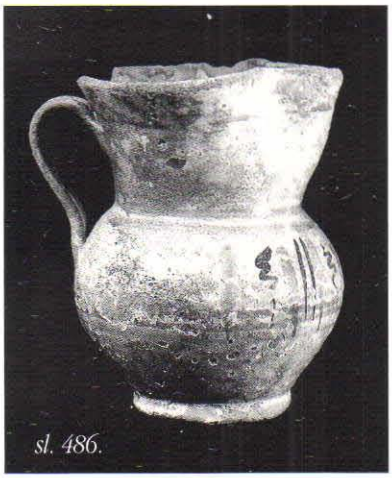

sl. 486.

sl. 484.

516. Triljsko groblje

1. Nalazište je na povišenoj glavici s desne strane magistralne ceste Sinj-Trilj, na položaju današnjeg groblja u Trilju (na mjestu grobnice obitelji Dukić).

2. Na ovom položaju pokraj grobne kapele nađen je jedan oštećen grob u zemlji. U grobu je nađeno 11 zlatnih nakitnih predmeta: prsten, tri para grozdolikih naušnica, dva okrugla dugmeta, zlatnik bizantskog cara Konstantina V. Kopronima i niska od 24 perle, **sl. 487**.

3. Ranosrednjovjekovno razdoblje (druga polovica 9. stoljeća).

4. Slučajni nalaz iz 1921. godine.

5. AMS.

6. Prigodom kasnije izgradnje novih grobnica na ovom položaju nije pronađeno drugih grobova, pa se može pretpostaviti da se ovdje radi o osamljenom ukopu.

7. Lj. Karaman 1; P. Korošec 1; A. Milošević 42, 44; Z. Vinski 16.

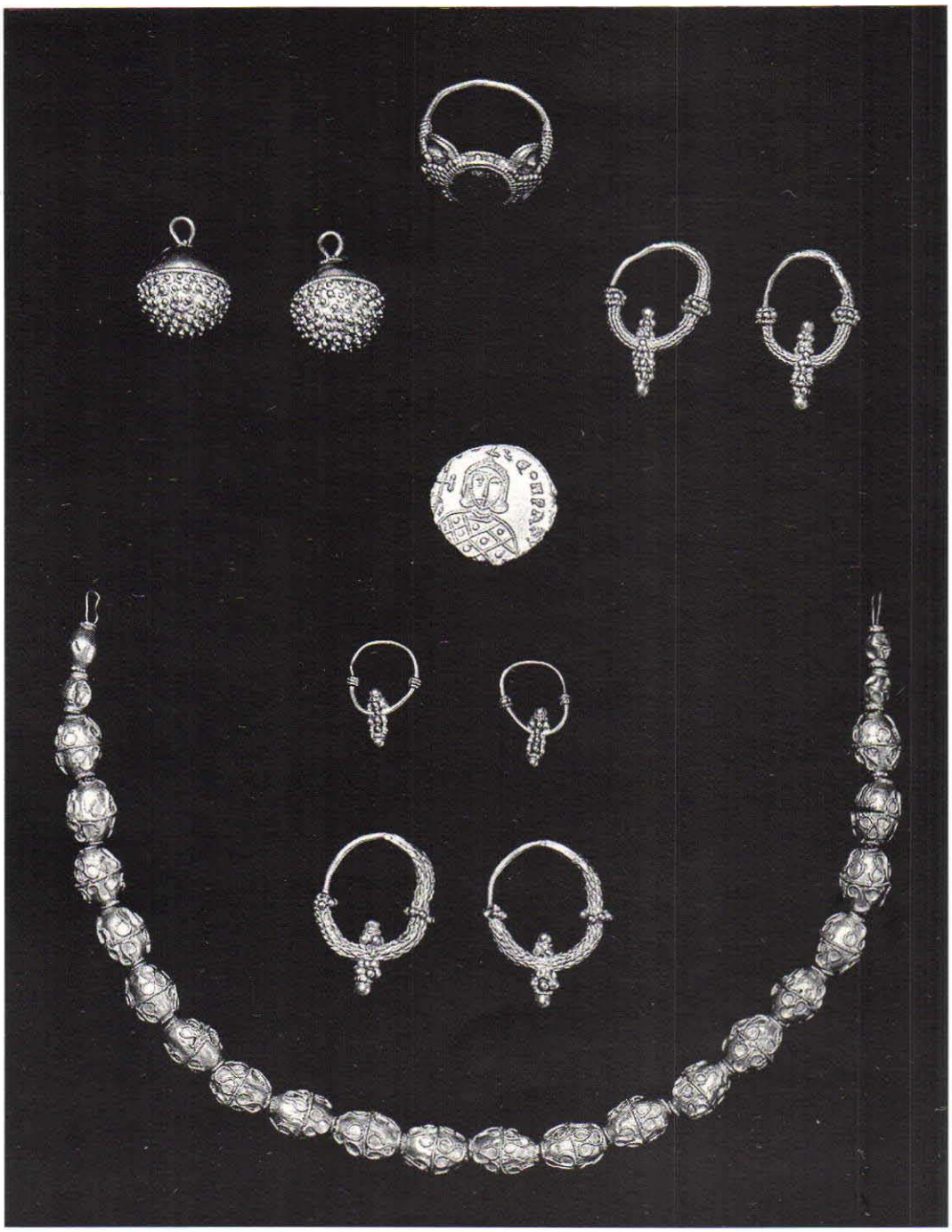

sl. 487. Ranosrednjovjekovni zlatni nakit iz Trilja

517. Uzbrdica (Klin)

1. Nalazište je na položaju Uzbrdica (Klin), nedaleko od lijevoga ruba ceste koja iz Strmendoca vodi prema Ugljanima.

2. Na ovom položaju nalazi se manje groblje s dvadesetak vidljivih nadgrobnih spomenika., **sl. 567**. Dva su u obliku sljemenjaka *dalmatinskog tipa,* a ostalo su deblje ploče i sanduci. Svi su spomenici dobro obrađeni. Dvjema rozetama i polumjesecom ukrašena je jedna

ploča, a antropomorfnim ljiljanom, **sl. 488**, narativnim scenama lova na jelene i prikazom borbe pješaka i konjanika, jedan sljemenjak. Prikazi na sljemenjaku su uokvireni bordurama s biljnim ornamentom. Drugi sljemenjak je zatrpan do sljemena.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949., rekognosciranja 1982. i 1993. godine.

5. Nema nalaza.

6. Cijelo je groblje potpuno obraslo i gotovo cijelo zatrpano sitnijim kamenjem iskrčenim s okolnih oranica, pa se može pretpostaviti da se pod krčevinom na ovom položaju nalazi barem još ovoliko spomenika.

7. S. Gunjača 8; A. Milošević 27.

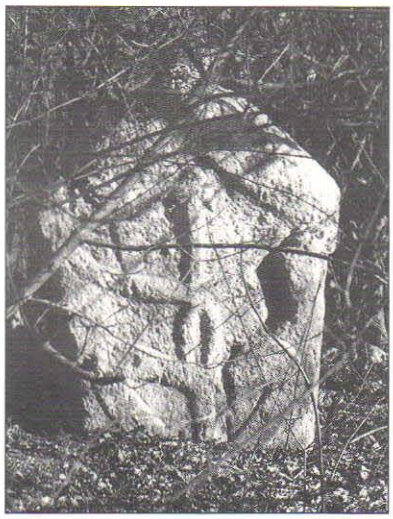

sl. 488. Kasnosrednjovjekovno groblje na položaju Uzbrdica u Strmendocu

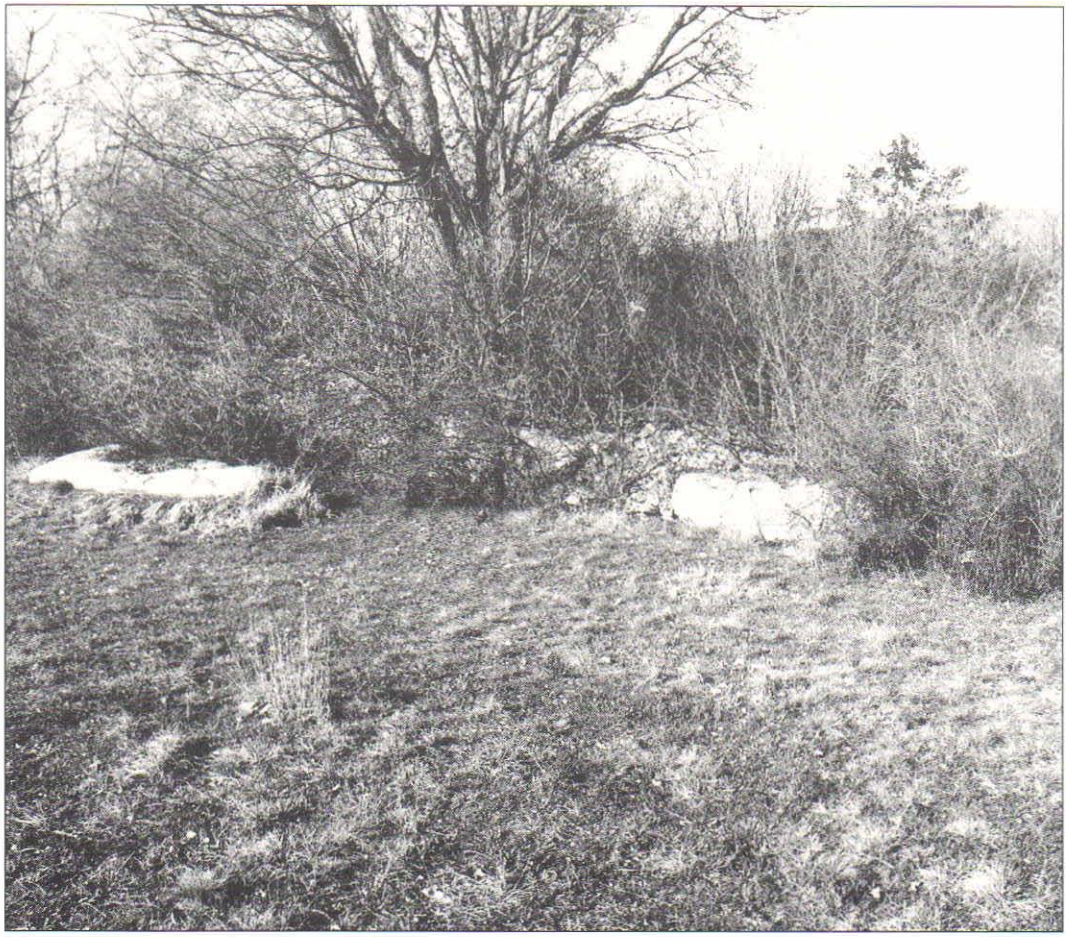

518. Varvodići

1. Nalazište je na vrhu i zapadnoj padini brijega (kota 991) sjevero-zapadno od zaseoka Varvodići u Rožama.

2. Na ovom se položaju nalazi gradina s prostranim stjenovitim platoom koji kameni nasipima utvrđenja sa sjeverne i s istočne strane. Drugi rubovi platoa su branjeni strminom terena. Po bedemu su brojni ulomci prapovijesnih keramičkih posuda, a ima i kućnog ljepa.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina se nalazi sjeverno od puta koji iz Roža vodi prema Rudi i očito je njena uloga da štiti taj prolaz.

7. Neobjavljeno.

519. Velika gomila

1. Nalazište je na brdskom visu na koti 583, nedaleko od južnog ruba ceste za Čačvinu, na položaju Velika gomila.

2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 30 m, **sl. 489**.

3. Prapovijesno razdoblje

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je dobro sačuvana.

7. Neobjavljeno.

sl. 489. Velika gomila na Čačvini

520. Velika gradina

1. Nalazište je na dominantnom brdu zvanom Velika gradina (kota 846), na međi između Gornje Tijarice i Aržana, sjeveroistočno od zaseoka Škarić u Gornjoj Tijarici, **sl. 490**.

2. Na ovom položaju nalazi se gradina čiji središnji plato zauzima najviši vrh brda. Većim dijelom je stjenovit. Snažnim kamenim nasipima utvrđen je sa svih strana (osobito sa sjeverne). Mali dio ruba platoa na jugoistoku nema bedema, i tu je vjerojatno bio ulaz u središnji prostor gradine. Na sjevernom bedemu ima tragova zidanja. Manjim zidom (širine 2-2,30 m) utvrđen je i donji vrlo prostrani plato koji zauzima cijeli vrh brda. Uglavnom na gornjem platou nađeno je više ulomaka keramičkih posuda, a na gradini je pronađena i jedna jezičasta sjekirica od nefrita.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Sjekirica je slučajni nalaz iz 1958., rekognosciranja 1986. godine.

5. MCK.

6. Gradina dominira tijaričkom visoravni na jugu i prostorom prema Buškom Blatu na sjeveru. U stijeni pod gradinom manja je pećina ispred koje također ima kulturnih ostataka.

7. A. Vuletić 3.

sl. 490. Velika gradina iznad zaseoka Škarić u Tijarici

521. Velika križina

1. Na jednom od brdskih visova krškog prostora između zaseoka Živaljići i gradine na Tabiji, na koti 703, položaj je zvan Velika Križina.

2. Na ovom je položaju veća kamena gomila promjera oko 20 m koja dominira okolnim prostorom, **sl. 491**.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Gomila je dobro sačuvana. Sudeći po sačuvanom toponimu, može se pretpostaviti da je u ovoj gomili ukopano i nekoliko grobova kasnog srednjeg vijeka koji su nekada bili označeni kamenom križinom, kako to pokazuju i drugi primjeri iz Cetine (npr. gradina Križina u Vedrinama kod Trilja).

7. Neobjavljeno.

sl. 491. Gomila Velika križina na Čačvini

522. Veliki Dragavac

1. Nalazište je na brijegu zvanom Veliki Dragavac, jugozapadno od Jabuke kod Krcine kuće i oko 80 m daleko od četvrtaste apside crkve Gospe od Zdravlja.

2. Na ovom položaju danas se nalaze dva groba zidana manjim kvadratnim kamenim blokovima, označena s dvije križine. Nemaju ni ukrasa niti natpisa. Nedaleko od ovog položaja (oko 40 m prema jugu), Stipe je Varenina, kopajući kanal za vodovod, naišao na tri groba obzidana i pokrivena pločama od muljike. U njima osim kostiju nije bilo drugih nalaza, a jedan ovakav grob i danas je vidljiv uz sjevernu fasadu spomenute crkve. Dva ista groba nađena su kod Krcine kuće, a jedan kod murve (duda) na istoj glavici. Ni u jednom nije bilo nalaza.

3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.

4. Prema podacima S. Gunjače iz 1949. godine, rekognosciranja 1980. godine.

5. Nema nalaza.

6. Svi do sada pronađeni grobovi su uglavnom uništeni, a sudeći po njihovom rasporedu na glavici, može se pretpostaviti da se ovdje nalazi veće kasnosrednjovjekovno groblje.

7. S. Gunjača 8.

523. Vrančića gomila

1. Nalazište je na položaju Vrančića gomila, na međi zaseoka Vrančić i Omrčen na Tijarici.

2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila s promjerom od oko 18 m i visinom od oko 2,5 m.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Prema podacima I. Marovića.

5. Nema nalaza.

6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.

7. I. Marović 16.

524. Vrandolac

1. Nalazište je na položaju Vrandolac nedaleko od zaseoka Tokići na Tijarici.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila. U nasipu gomile vidljivi su ostaci grobova označeni s dva veća monolitna kamena križa.
3. Prapovijesno i kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića.
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 16.

525. Vrgočev kuk

1. Nalazište je na osamljenom brežuljku zvanom Vrgočev kuk, južno od ceste za Gornju Tijaricu.
2. Na ovom položaju nalazi se gradina čiji plato zauzima cijeli vrh brda. Plato gradine je s istočne strane (1/3 platoa) branjen visokom stijenom (kukom), a ostali travnati prostor platoa utvrđen je suhozidnim nasipom (podzidom) koji je znatno obrušen, **sl. 492**. Po platou gradine i kamenom nasipu ima dosta ulomaka prapovijesne keramike.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1983. i 1986. godine.
5. AMS, MCK.
6. Jugoistočno od gradine ima nekoliko prirodnih bunara. Gradina dominira prostorom tijaričke visoravni i prirodnim prijelazom prema Livanjskom polju.
7. I. Marović 16; A. Milošević 8.

sl. 492. Gradina Vrgočev kuk na Tijarici

526. Vrljića gradina

1. Nalazište je u istočnom dijelu sela Čaporice, na položaju zvanom Vrljića gradina (kota 449), zapadno od zaseoka Peše u susjednim Ugljanima.
2. Na ovom položaju nalazi se dobro utvrđena gradina s malim ovalnim platoom u sredini, **sl. 493**. Masivnim bedemima plato gradine je utvrđen sa svih strana. Mjestimično na dijelovima bedema dobro su sačuvani stepenasti podzidi danas sačuvani u dva ili tri nivoa. Plato gradine je prekriven debljim slojem humusa i nije nimalo erodirao. Po bedemu gradine ima ostataka netipične prapovijesne keramike.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1986. godine.
5. MCK.
6. Pristup gradini je s južne strane brda, a svojim položajem dominira poljem u Strmendocu i ugljanskom visoravni. Oko 300 m istočno od Vrljića gradine, na kosi istog brda, između zaseoka Peše i Marasovići, nekoliko je prapovijesnih kamenih gomila promjera 8-10 m i visine oko 2,5 m. Vjerojatno pripadaju prapovijesnom naselju na Vrljića gradini.
7. Neobjavljeno.

sl. 493. Vrljića gradina u Ugljanima

527. Vrt M. Lukića

1. Nalazište je na zemlji Milana Lukića, pri dnu jugoistočnog obronka Delongine glavice.

2. Prema pričanju vlasnika, na ovom položaju pronađen je zidani grob pokriven monolitnom pločom od muljike.

3. Neodređeno.

4. Slučajni nalaz iz 1986. godine.

5. Nema nalaza.

6. Grob je pronađen prigodom kopanja temelja za ogradni zid vrta M. Lukića, oko 20 m zapadno od njegove obiteljske kuće.

7. Neobjavljeno.

528. Zabrđe

1. Nalazište je na položaju Zabrđe, na sjevernoj padini brda (gradine) Križina, na međašnjem prostoru Jabuke i Vedrina.

2. Na ovom položaju nađen je jedan spaljeni grob i u njemu kao prilozi staklene perlice, mala polukružna brončana dugmad, željezni vršak strelice, ulomci spiralnih brončanih privjesaka i još desetak sitnijih metalnih ulomaka. Grob nije imao određenu arhitekturu, nego je bio ukopan u malu škrapu.

3. Prapovijesno razdoblje.

4. Slučajni nalazi iz 1966. godine.

5. MCK.

6. Nije isključeno da navedeni grob nije dio nekropole stanovnika obližnje gradine Križina. U cjelini, ovaj grob s položaja Zabrđe je za prapovijest Cetinske krajine izuzetno dragocjen, jer je to jedan od rijetkih željeznodobnih prapovijesnih grobnih nalaza na ovom području uopće.

7. Neobjavljeno.

529. Zatočje

1. Nalazište je u koritu Cetine, na položaju Zatočje ispod Čaporica.

2. Na ovom položaju nađen je jedan srednjovjekovni mač dvosjeklog ravnog sječiva, ravne nakrsnice i okrugle jabuke na drški, **sl. 494**.

3. Srednjovjekovno razdoblje (12. stoljeće).

4. Slučajni nalaz iz 1959. godine.

5. MHAS.

6. Mač je pronašao i MHAS-u prodao Šimun Svalina iz Čaporica.

7. D. Vrsalović 2.

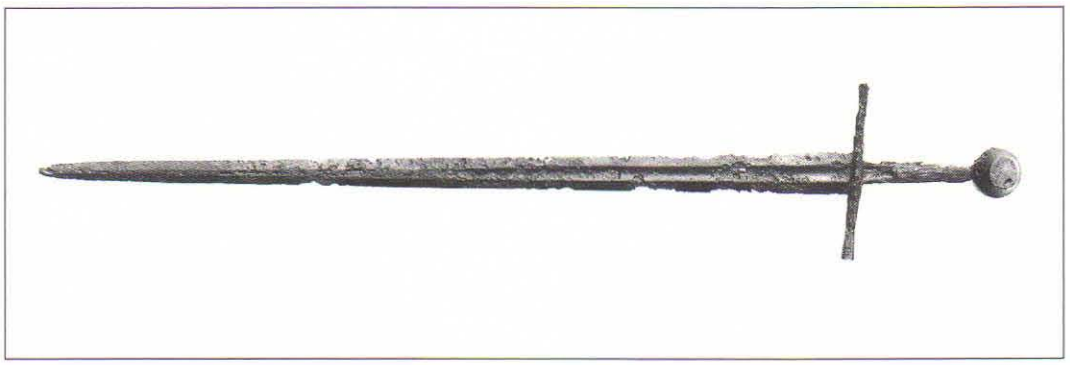

sl. 494. Srednjovjekovni mač iz korita Cetine na položaju Zatočje u Čaporicama

530. Žaperi

1. Nalazište je na livadama uz rub polja ispod kuća zaseoka Žaper.
2. Na ovom položaju nalazili su se grobovi (obložne ploče vidljive su u međašnim zidovima). Na livadi Jure Žapera pok. Mate nalaze se dvije nadgrobne ploče s uklesanim godinama (1816., 1855.) i imenima pokojnika. Prema pričanju vlasnika, na grobove se nailazi i na drugim dijelovima ove livade.
3. Kasnosrednjovjekovno i novovjekovno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Grobovi se oštećuju prekapanjem i krčenjem zemljišta.
7. Neobjavljeno.

531. Živkov dolac (Razorine)

1. Nalazište je na položaju Živkov dolac ili Razorine, sjeveroistočno od raskrižja Tijarica-Kamensko.
2. Na ovom položaju nalazi se kamena gomila promjera oko 22 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Prema podacima I. Marovića
5. Nema nalaza.
6. Drugi podaci o nalazištu nisu poznati.
7. I. Marović 16.

532. Župna kuća (Trilj)

1. Nalazište je na položaju današnje župne kuće kod crkve Sv. Mihovila u Trilju.
2. Na ovom položaju nađena je gornja polovica antičkog nadgrobnog spomenika s reljefnim prikazom poprsja muškarca i žene u polukružnoj niši.
3. Antičko razdoblje.
4. Slučajni nalaz iz 1958. godine. Prema podacima N. Gabrića.
5. AZFS.
6. Pri nedavnoj rekonstrukciji župne kuće u Trilju i uređenju okoliša, na ovom nalazištu nije nađeno drugih spomenika.
7. Neobjavljeno.

533. Žuro

1. Nalazište je u sredini zaseoka Žuro kod seoskog gumna.
2. Prigodom iskopa kanala za vodovod, na ovom položaju nađeno je nekoliko grobova obzidanih i pokrivenih pločama od muljike. U njima osim skeleta nije bilo drugih nalaza.
3. Kasnosrednjovjekovno razdoblje.
4. Zaštitna istraživanja N. Jakšića 1978. godine.
5. Nema nalaza.
6. Ovim istraživanjima obuhvaćeni su samo grobovi koji su bili oštećeni iskopom kanala. Na ovom prostoru ih zasigurno još ima.
7. A. Milošević 1, 2.

534. Žutina gomila

1. Nalazište je na vrhu brda nedaleko od zaseoka Živaljići, na koti 554. Položaj se zove Žutina gomila.
2. Na ovom položaju nalazi se veća kamena gomila promjera oko 25 m.
3. Prapovijesno razdoblje.
4. Rekognosciranja 1980. godine.
5. Nema nalaza.
6. Gomila je dobro sačuvana.
7. Neobjavljeno.

Literatura i izvori za arheološku topografiju Cetine

Literatura za arheološku topografiju Cetine

Upotrijebljene skraćenice:

Adriatica - *Adriatica praehistorica et antiqua, zbornik radova posvećen Grgi Novaku, Zagreb, 1970.*
ANUBiH - *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo*
AP - *Arheološki pregled, Beograd, Ljubljana*
Arch. Iug. - *Archaeologia Iugoslavica, Beograd*
Arh. vest. - *Arheološki vestnik SAZU, Ljubljana*
ARR - *Arheološki radovi i rasprave, Zagreb*
BASD - *Bullettino di archeologia e storia dalmata, Split*
Diadora - *Diadora - glasilo Arheološkog muzeja u Zadru*
Godišnjak - *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo*
GZM - *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine, Sarajevo*
HAD 8/1980. - *Cetinska krajina od prethistorije do dolaska Turaka, izd. Hrvatskog arheološkog društva sv. 8, Split, 1980.*
HAZU - *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb*
Jahreshefte - *Jahreshefte des Österreichischen archäologischen Instituts, Wien*
JAZU - *Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb*
Kačić - *Kačić, Zbornik Franjevačke Provincije Presv. Otkupitelja, Split*
Materijali 12 - *Materijali IX kongresa arheologa Jugoslavije, Zadar, 1979. godine*
Obavijesti - *Obavijesti Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb*
Praistorija - *Praistorija jugoslavenskih zemalja 1-5, Sarajevo*
Prilozi - *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, Split*
Radovi - *Radovi Filozofskog fakulteta, Zadar*
SADJ - *Savez arheoloških društava Jugoslavije, Beograd*
SAZU - *Slovenska akademia znanosti in umetnosti, Ljubljana*
SHP - *Starohrvatska prosvjeta, Split*
Starinar - *Starinar Arheološkog instituta, Beograd*
VAMZ - *Vjesnik Arheološkog muzeja, Zagreb*
Situla - *Situla - glasilo Narodnog muzeja u Ljubljani*
VAHD - *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split*
VHAD - *Viestnik Hrvatskoga arkeologičkoga družtva, Zagreb*
WMBH - *Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, Wien*
Zbornik C. k. - *Zbornik Cetinske krajine, Sinj*

ABRAMIĆ, Mihovil

1. O novim miljokazima i rimskim cestama u Dalmaciji, *VAHD 49/ 1926.-1927.*, 139-155.
2. Historijski natpis iz Garduna, *VAHD 51/1930.-1934.*, 225-229.
3. O predstavama Ilira na antiknim spomenicima, *Časopis za zgodovino in narodopisje 32, Ljubljana, 1937.*, 7-19.
4. Archäologische Forschung in Jugoslawien, *Bericht über den VI Internationalen Kongress für*

Archäologie, Berlin, 1940., 176-177.
5. Novi votivni reljefi okonjenih božanstava iz Dalmacije, *Hoffillerov zbornik, Zagreb, 1940.*, 297-307.
6. Dva historijska natpisa iz antikne Dalmacije, *Izvestija na B'lgarskija arheologičeski institut 16, (Serta Kazaroviana), Sofia, 1950.*, 238-240.
7. Antike kopien griechischer Skulpturen in Dalmatien, *Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte 1 (Festschrift für Rudolf Egger), Klagenfurt, 1952.*, 306-308.

Aequum
1. Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 1/1878.*, 20, 33-35.
2. Aequum (Čitluk), *BASD 2/1879.*, 178.
3. Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 8/1885.*, 55.

ALAČEVIĆ, Giuseppe
1. Delminium, *BASD 1/1878.*, 21-32, 38-42, 51-61.
2. Aequum, *BASD 2/1879.*, 34, 359.
3. La via romana da Sirmio a Salona I-III, *BASD 4/1881.*, 5-8, 20-23, 52-53.
4. La via romana da Sirmio a Salona XIII-XXIII, *BASD 5/1882.*, 115-118, 133-138.
5. Escursione a S. Salvatore di Verlica, *BASD 5/1882.*, 129-133.
6. Delminium, *BASD 20/1897.*, 102-111.

ALFÖLDY, Geza
1. Die Auxiliartruppen der Provinz Dalmatien, *Acta archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae 14, fasc. 3-4, Budapest, 1962.*, 259-269.
2. Caesarische und augusteische Kolonien in der Provinz Dalmatien, *Acta antiqua Academiae scientiarum Hungaricae 10, fasc. 4, Budapest, 1962.*, 357-365.
3. Tilurium - der antike Name des Legionslagers Gardun bei Trilj in der Provinz Dalmatien, *Bonner Jahrbücher 165, Bonn, 1965.*, 105-107.
4. Epigraphica, *Situla 8, Ljubljana, 1965.*, 95-96.
5. Tilurium, *Realencyclopadie der Classischen Altertumswissenschaft, Supp. 11, Stuttgart, 1968.*, 1259-1268.

BALIF, Philipp
1. Römische Strassen in Bosnien und der Hercegovina, *Wien, 1893.*

BATOVIĆ, Šime
1. Iz ranog željeznog doba Liburnije, *Diadora 1/1959.*, 129-133.
2. Pregled željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali, *VAHD 68/1966.*, 63-68.
3. Neolitsko doba. Jadranska zona, *Praistorija 2/1979.*, 473-634.
4. Kasno brončano doba na istočnom Jadranskom primorju. Dalmatska kulturna skupina, *Praistorija 4/1983.*, 331-357.
5. Dalmatska kultura željeznog doba, *Radovi 25/1986.*, 5-60.

BELOŠEVIĆ, Janko
1. Materijalna kultura Hrvata od VII do IX stoljeća, *Zagreb, 1980.*
2. Bizantske naušnice grozdolika tipa iz starohrvatskih nekropola ranog horizonta na području Dalmacije, *Radovi 23/1984.*, 41-60.

BENAC, Alojz
1. Studije o kamenom i bakrenom dobu u sjeverozapadnom Balkanu, *Sarajevo, 1964.*, 142-143.

BEŠLAGIĆ, Šefik
1. Stećci - kataloško-topografski pregled, *Sarajevo, 1971.*, 75-79.
2. Stećci i njihova umjetnost, *Sarajevo, 1971.*
3. Stećci - kultura i umjetnost, *Sarajevo, 1982.*

BETZ, Artur
1. Neue Inschriften aus dem römischen Dalmatien, *VAHD 56-59/1954.-1957.*, 82-87

BOJANOVSKI, Ivo
1. Pelva i Salviae - prilog antičkoj topografiji rimske provincije Dalmacije, *Adriatica*, 503-523.
2. Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, *Djela ANUBiH, knj. 47, Sarajevo, 1974.*

BRITVIĆ, Josip
1. Neka topografska povijesna pitanja s teritorija Delmata, *VAHD 65-67/1963.-1965.*, 27-37.

BRUNŠMID, Josip
1. Nahođaji bakrenoga doba iz Hrvatske i Slavonije i susjednih zemalja, *VHAD N. s. 6/1902.*, 32-67.

2. Antikni figuralni bronsani predmeti u Hrvatskom narodnom muzeju u Zagrebu, *VHAD N. s. 13/1913.-1914.*, 248.

BUDROVICH, Atilio

1. Ubicazione del capoluogo preromano dei Dalmati, *Atti e Memorie Sosieta Dalmata di Storia Patria 6, Roma, 1969.*, 142.
2. Postille topographiche e toponomastiche su Delminium e Tilurium, *Atti e Memorie Societa di Storia Patria 7, Roma, 1970.*, 228-231.
3. Postille topographiche e toponomastiche su Delminium e Tilurium, *Adriatica*, 483-488.

BULIĆ, Frano

1. Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 7/1884.*, 36-38.
2. Čitluk di Sinj (Aequum), *BASD 7/1884.*, 71.
3. Scavi a Čitluk di Sinj (Colonia Claudia Aequum o Aequitas), *BASD 8/1885.*, 7-13
4. Ausgrabungen in Čitluk, Dalmatien, *Mittheilungen der Zentralkommission zur Erhoaltung der Bandenkmale 11, Wien, 1885.*, 25-26.
5. Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 8/1885.*, 26-27.
6. Inscriptiones quae in C. r. museo archeologico Salonitano Spalati asservantur, *Program C. k. Velike gimnazije u Spljetu 21, Split, 1885.-1886.*, 37-38, 45 (Tilurium), *23/1887.-1888.*, 69 (Vrlika), *27/ 1891.-1892.*, 400 (Aequum), 400, 485, 467, 486 (Gardun), 400, 401, 437, 445, 457, 473 (Vrlika), 417 (Bajagić), *29/1893.-1894.*, 536, 538, 539, 558, 575, 586 (Gardun), 545 (Vrlika)
7. Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 9/1886.*, 37-38.
8. Čitluk di Sinj (Col. Claudia Aequum), *BASD 9/1886.*, 193.
9. Vrlika (Erona), *BASD 10/1887.*, 6-11, 169.
10. Čitluk di Sinj (Col. Cl. Aequum), *BASD 10/1887.*, 25.
11. Le Gemme del i. r. Museo di Spalato, *BASD 11/1888.*, 66, 84-85, 104, 118, 131, 148-149, 164; *BASD 12/1889.*, 117,154-155, 181-182; *BASD 14/1891.*, 12, 20; *BASD 15/1892.*, 205-206; *BASD 19/1896.*, 26-28, 44-45, 61, 102-104; *BASD 20/1897.*, 55-56, 101-102; *BASD 21/1898.*, 11-12, 112, 148-152, 165-166, 209-212; *BASD 22/1899.*, 12; *BASD 23/1900.*, 62-64; *BASD 25/1902.*, 29-32; *BASD 26/1903.*, 16-19, 110-112; *BASD 27/1904.*, 107-109; *BASD 28/1905.*, 161-165; *BASD 29/1906.*, 261-268; *BASD 30/1907.*, 131; *BASD 31/1908.*, 162; *BASD 32/1909.*, 77; *BASD 33/1910.*, 142-143; *BASD 34/1911.*, 72; *BASD 39/1916.*, 172; *BASD 40-42/1917.-1919.*, 155-156.
12. Gardun (Delminium?), *BASD 11/1888.*, 99-100.
13. Eronia (Vrlika), *BASD 11/1888.*, 162-163.
14. Salonitanus ager, *BASD 11/1888.*, 178.
15. Arduba (Gardun?), *BASD 12/1889.*, 179.
16. Gardun (Arduba?), *BASD 13/1890.*, 19.
17. Gardun (Arduba?), *BASD 14/1891.*, 162-163.
18. Ascia sulle lapidi sepolcrali romane in Dalmazia, *BASD 14/1891.*, 166-168.
19. Aerona (Vrlika?), *BASD 15/1892.*, 37.
20. Arduba (Gardun?), *BASD 15/1892.*, 67.
21. Vučipolje (distratto di Sinj), *BASD 15/1892.*, 68.
22. Arduba (Gardun?), *BASD 16/1893.*, 67.
23. Gardun (Arduba?), *BASD 17/1894.*, 3-5.
24. Arduba (Gardun?), *BASD 18/1895*, str. 18-19.
25. Colonia Claudia Aequum (Čitluk), *BASD 20/1897.*, 129.
26. Dicmo (Arduba?), *BASD 20/1897.*, 130-131.
27. Pons Tiluri (Trilj), *BASD 20/1897.*, 131-132.
28. Vrlika (Aerona?), *BASD 20/1897.*, 145.
29. Strade romane in Dalmazia, *BASD 22/1899.*, 26-28.
30. Gardun (Delminium (?), Arduba (?), *BASD 23/1900.*, 7-10.
31. Aequum (Čitlik di Sinj), *BASD 23/1900.*, 10.
32. Delminium? Arduba? (Turjaci presso Gardun), *BASD 23/1900.*, 61-62.
33. Colonia Claudia Aequum (Glavice di Sinj), *BASD 23/1900.*, 118-119.
34. Gardun - Vojnić, Arduba?, Delminium?, *BASD 24/1901.*, 129, 133.
35. Pons Tiluri (Trilj), *BASD 24/1901.*, 173-174.
36. Cenni sulla strada romana da Salona alla Colonia Claudia Aequum (Čitluk presso Sinj) e sue diramazioni, *BASD 26/1903.*, 113-123.
37. Donji Dolac, *BASD 26/1903.*, 123-125.

38. Colonia Claudia Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 26/1903.*, 125-128.
39. Tijarice, *BASD 26/1903.*, 128.
40. Gardun - Vojnić, Arduba (?), Delminium (?), *BASD 26/1903.*, 129-136.
41. Trilj (Pons Tiluri), *BASD 26/1903.*, 136.
42. L'ampolla d'oglio di S. Menas martire nella Collezione dei pp. Francescani di Sinj, *BASD 27/1904.*, 14-17.
43. Ritrovamenti antichi cristiani a Sinj, *BASD 27/1904.*, 17-21.
44. Bericht aus Dalmatien, *Mittheilungen der antropologischen Gesellschaft 37, Wien, 1907.*, 40.
45. Osservazione sulle due ampolle di S. Menas martire trovate in Dalmazia, *BASD 31/1908.*, 165-166.
46. Pons Tiluri (Trilj), *BASD 31/1908.*, 78.
47. Gardun - Vojnić (Delminium?), *BASD 31/1908.*, 78-82.
48. Bolli su vasi acquistati dall I. r. Museo di Spalato, *BASD 31/1908.*, 127-128.
49. Iscrizioni e rappresentazioni su oggeti di metallo, *BASD 31/1908.*, 163.
50. Oggetti preistorici nell' I. r. Museo Archeologico di Spalato, *BASD 32/1909.*, 40-45.
51. Due importanti lapidi dalmate nel Museo civico di Padova, *BASD 33/1910.*, 105 (Aequum)
52. Colonia Claudia Aequum (Čitluk di Sinj), *BASD 34/1911.*, 63.
53. Un piccolo ripostiglio di monete bizantine, *BASD 36/1913.*, 60.
54. Iscrizione inedita di un veteranus Alae Claudiae novae trovata a Sinj, *BASD 38/1915.*, 154-157.
55. Leggende popolari sul luogo di nascita del imperatore Diocleziano e sulla sua famiglia, *BASD 39/1916.*, 66-90.
56. Starinska iznašašća u Dicmu, *VAHD 43/1920.*, 198-199.
57. Drago kamenje nabavljeno za Arheološki Muzej godine 1920.-1921., *VAHD 44/1921.*, 56-57.
58. Drago kamenje (gemme) nabavljeno od Drž. arheološkoga Muzeja god. 1924-1926, *VAHD 47-48/1924.-1925.*, 188-189.
59. Razvoj arheoloških istraživanja i nauka u Dalmaciji kroz zadnji milenij, *Zbornik Matice hrvatske, "O tisućoj godišnjici hrvatskoga kraljevstva", Zagreb, 1925.*, 95-246.
60. Izabrani spisi, *priredio Nenad Cambi, Split, 1984.*

BULIĆ, Frano - BERVALDI, Josip

1. Kronotaksa solinskih biskupa uz dodatak kronotakse splitskih nadbiskupa od razorenja Salone do polovice XI. vijeka, *pretiskano iz Bogoslovske smotre, Zagreb, 1912.-1913.*

BULIĆ, Ivan

1. Prehistorijski predmeti nabavljeni g. 1892. za C. k. Muzej u Spljetu, *BASD 16/1893.*, 5-6.
2. Prehistorijski predmeti nabavljeni g. 1893. za C. k. Muzej u Spljetu, *BASD 17/1894.*, 79-80.
3. O položaju Delminiuma, *Novi viek 1/1897.*, 399-402, 468-473.

BURIĆ, Tonči

1. Posljednji salonitanski klesari. Geneza predromaničke skulpture splitsko-trogirskog kruga, *VAHD 85/1992.*, 177-197.
2. Predromanička skulptura iz crkve Sv. Spasa u Cetini, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 91-113.
3. Arheološki tragovi kasnobizantske epohe na istočnoj obali Jadrana (Vladavina Emanuela I. Komnena), *Diadora 16-17/1995.*, 365-381.

BUŠKARIOL, Frane

1. Još o rovašenim fibulama Ostrogota i Tirinžana povodom rijetkog tirinškog nalaza u Saloni, *VAHD 81/1988.*, 47-64.
2. Arheološki nalazi metalnih idiofonskih glazbenih instrumenata iz antičke zbirke Arheološkog muzeja u Splitu, *VAHD 83/1990.*, 5-19.
3. "S" spone u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD 83/1990.*, 21-28.
4. Zbirka Luje Maruna u Arheološkom muzeju u Splitu, *Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini, izd. HAD-a 15/1992.*, 161-167.

BUTTLER, Werner

1. Burgwalle in Norddalmatien, *Bericht der Romisch-Germanischen Kommission 21, Wien, 1931.*, 183-198.

CAMBI, Nenad

1. Nove potvrde egipatskih kultova u antičkoj provinciji Dalmaciji, *VAHD 65-67/1963.-1965.*, 100-102.
2. Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti starokršćanskog perioda u Dalmaciji, *VAHD*

70-71/1968.-1969., 95.
3. Problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali, *Materijali 12*, 239-282.
4. Unpublished excavations and Finds of Early Christian period in Yugoslavia, *Atti del congresso internationale di archeologia cristiana, vol. 2, Roma, 1978.*, 147.
5. Gardunski tropej, *HAD 8/1980.*, 77-92.
6. Dvije skulpture iz antičkog Aequuma, *VAHD 74/1980.*, 27-46.
7. Odjeci Skopasa i Lisipa na skulpturama Herakla iz Dalmacije, *Radovi 10/1983.-1984.*, 29-40.
8. Sepulkralni spomenici antropomorfnog karaktera kod Ilira, *Duhovna kultura Ilira, Posebna izdanja ANUBiH, knj. 47/1984.*, 105-118.
9. Antička skulptura u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, *Kačić 17/1985.*, 415-433.
10. Rimski portret, *Antički portret u Jugoslaviji, Beograd, 1987.*, 45-92, 228.
11. Zum römischen Porträt, *Antike Porträts aus Jugoslawien, Frankfurt a/M, 1988.*, 21-31, 183-184.
12. Dva ranocarska dječačka portreta iz Salone, *ARR 11/1988.*, 115-132.
13. El retrato romano, *Retratos antiguos en Yugoslavia, Barcelona - Madrid, 1989.*, 27-59, 136.
14. Suvremeno i zakašnjelo prihvaćanje stilskih, modnih i strukturalnih karakteristika na nadgrobnim stelama u Dalmaciji, *Radovi 28/1989.*, 33-48.
15. Antički portret u Hrvatskoj, *Zagreb, 1991.*
16. Dvije nove akvizicije Arheološke zbirke franjevačkog samostana u Sinju, *VAMZ 24-25/1991.-1992.*, 121-138.
17. Stele iz kasnoantičke grobnice u Dugopolju, *VAHD 86/1993.*, 147-174.

CAMBI, Nenad - RAPANIĆ, Željko
1. Ara Lucija Granija Proklina, *VAHD 72-73/1979.*, 95-107.

CATANJ, Nenad
1. Alcuni cenni sopra Verlika, le sue acque ed il suo terittorio, *Spalato, 1889.*

CHEVALIER, Pascale
1. Les sièges du ,clergé et des fidèles dans les églises paléochrétiennes de Dalmatie, *VAHD 83/1990.*, 65-82.

CHROPOVSKY, Bohuslav
1. Die Slaven. Historische, politische und kulturelle Entwicklung und Bedeutung, *Praha, 1988.*, 270-292.

CRAWFORD, H. Michael
1. Trade and Movement of Coinage across the Adriatic in the Hellenistic period, *Scripta Nummaria Romana. Essays presented to Humphrey Sutherland, London, 1978.*, 3-11.

CVITANIĆ, Antun
1. Istraživanja koštanih ostataka s arheološkog lokaliteta Dugiš (Otok, Sinjska krajina), *VAHD 83/1990.*, 125-223.

ČAČE, Slobodan
1. Prilozi proučavanju političkog uređenja naroda sjeverozapadnog Ilirika, *Radovi 18/1979.*, 43-125.

ČOVIĆ, Borivoj
1. Osnovne karakteristke materijalne kulture Ilira na njihovom centralnom području, *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, izd. Centra za balkanološka ispitivanja ANUBiH, Sarajevo, 1964.*, 110.
2. Vodeći arheološki tipovi kasnog bronzanog doba na području Delmata, *Godišnjak 8/1970.*, 67-99.
3. Od Butmira do Ilira, *Sarajevo, 1976.*
4. "Schnur" i "Litzen" keramika na području Neretve, *Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, izd. HAD-a 5/1980.*, 35-43.
5. Željezno doba. Srednjodalmatinska grupa, *Praistorija 5/1987.*, 442-480.

ĆUDINA, Jakov
1. Vrlika, *Split, 1885.*, 18-19.
2. Sign e il suo distretto, *Split, 1893.*

DAICOVICI, Constantin
1. Ili Italici nella Provinzia Dalmatia, *Ephemeris Dacoromana 5, Roma, 1932.*, 57-122.

Delminium
1. Delminium (Gardun - Vojnić), *BASD 1/1878.*, 17-20.
2. Delminium (Gardun), *BASD 6/1883.*, 4.

DELONGA, Vedrana
1. Donatorski natpis župana Gostihe iz crkve Sv. Spasa u Cetini (Vrh Rici), *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 117-139.
2. Rezultati novijih istraživanja srednjovjekovnih arheoloških nalazišta u Dalmaciji, *SHP ser. 3, sv. 21/1991., (1996.)*, 1-29.
3. Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj, *Monumenta Medii Aevi Croatiae 1, Split, 1996.*

DEMO, Željko
1. Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia and Herzegovina, *Situla 32, Ljubljana, 1994.*

DERIBAK, Gaetano (RADMAN, Josip)
1. Lettera del R. P. Gaetano Deribak - Sul libro delle osservazioni di Giovanni Lovrich sopra il viaggio in Dalmazia, *BASD 6/1883.*, 151.155, 184-191, *BASD 7/1884.*, 14-16, 28-32, 44-48.

DIMITRIJEVIĆ, Stojan
1. Problem eneolita na istočnoj jadranskoj obali, *Praistorija 3/1979.*, 367-379.

DOMASZEWSKI, Alfred
1. Le stazioni dei beneficiarii e le reti stradali romane nell Illyricum, *BASD 27/1904., suppl.* 1-16.

Dopisi
1. Dopisi, *VHAD 3/1881.*, 89 (pismo Š. Milinovića o nalazu Nocturnova žrtvenika u Čitluku)
2. Dopisi, *VHAD 6/1884.*, 120-121 (pismo Š. Milinovića o istraživanjima na Čitluku 1884. godine)

DOSTÁL, Borivoj
1. Das Vordringen der grossmährischen Materiellen Kultur in die Nachbarländer, *Magna Moravia, (Sborník k 1000 vyroči príchodu byzantské mise na Moravu), Praha, 1965.*, 384.

DRAGIČEVIĆ, Magdalena
1. Nekoliko fragmenata tekstila iz grobova nekropole Sv. Spas u selu Cetini kod Vrlike, *SHP ser. 3, sv. 12/1982.*, 161-172.
2. Gotički pojas iz groba nekropole Sv. Spas na vrelu rijeke Cetine, *Etnologica Dalmatica 1/1992.*, 67-76.
3. Srednjovjekovni tekstilni ostaci i kostimi na području stare hrvatske države, *katalog izložbe, Etnografski muzej Zagreb, 1994.*

DYGGVE, Ejnar
1. Das Anastasiusmausoleum und der Altkroatische Kirchenbau, *Forschungen in Salona III, Wien, 1939.*, 119-130, T. 9.
2. Izabrani spisi, *Split, 1989.*

FADIĆ, Ivo
1. Antičko staklo u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, *HAD 8/1980.*, 127-148.
2. Novi natpisi VII. legije iz Tilurija, *Diadora 16-17/1995.*, 163-177.

FISKOVIĆ, Cvito
1. Les artistes français en Dalmatie du XIVe au XVIIe siècle, *Annales de l'Institut français de Zagreb, 2/1964.-1965.*, 25-35.
2. Francuski gotički i renesansni majstori u Dalmaciji, *Mogućnosti 14/1-2, Split, 1967.*, 146-157.

FISKOVIĆ, Igor
1. Solinski tip ranokršćanskih sarkofaga, *ARR 12/1995.*, 117-140.

FORETIĆ, Dinko
1. Tabella enciclopedica del Regno di Dalmazia, *Radovi Instituta JAZU 10, Zadar, 1963.*, 291-307.

FORTIS, Alberto
1. Viaggio in Dalmazia, *Venezia 1774.*, vol. 2, 61-84. (Reprint: Otto Sagner, München - "Veselin Masleša", Sarajevo. 1974.)
2. Put po Dalmaciji, *priredio Josip Bratulić, Zagreb, 1984.*, 187-202.
3. Viaggio in Dalmazia, *Venezia, 1986. priredili: Eva Viani i Gilberto Pizzamiglio* (obogaćeno brojnim kartama i vinjetama dalmatinskih gradova)

FRANCESCHI, Giovanni
1. Strade antiche in Dalmazia, *La Dalmazia 1, Zadar, 1845.*, 69-71.

FRANKFURTER, Solomon
1. Epigraphischer Bericht aus Osterreich, *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen der Oesterreich 8, Wien, 1884.*, 148-149, 152.

GABRIČEVIĆ, Branimir
1. Arheološki nalazi iz Gale, *VAHD 55/1953.*, 181-198.
2. Novi natpisi iz sinjske okolice, *VAHD 55/1953.*, 256-258.
3. Dvije ilirske općine s područja Vrlike, *VAHD 55/1953.*, 103-121.
4. Tropeum iz Garduna u sklopu pitanja naše etnogeneze, *Slobodna Dalmacija 29.-30. studenog i 1. prosinca 1955.*
5. Detalj autohtone komponente u našoj antici, *Mogućnosti 4, Split, 1956.*, 291-298.
6. Otkriće sojenica u Sinjskom polju, *Slobodna Dalmacija 9. rujna 1956.*
7. 2000 godina skulpture u Dalmaciji. Plastika antike, *Slobodna Dalmacija 1.-3. svibnja 1960.*
8. Piscine battesimali cruciformi scoperte recentemente in Dalmazia, *Akten des VII Internazionalen Kongres fur christlichen Archaologie, Trier, 1965.*, 540.
9. Neobjavljeni rimski natpisi iz Dalmacije, *VAHD 63-64/1961.-1962.*, 230-240.
10. Arheološka zapažanja i epigrafičke bilješke Ivana Lovrića, *Zbornik C. k. 1/1979.*, 209-216.
11. Iz antičkog perioda Cetinske krajine, *HAD 8/1980.*, 93-106.
12. Antička nekropola u Sinju. Prilog proučavanju prapovijesnih vjerovanja, *VAHD 76/1983.*, 5-101.
13. Studije i članci o religiji i kultovima antičkog svijeta, *Split, 1987.*

GABRIČEVIĆ, Branimir - MAROVIĆ, Ivan
1. Arheološka istraživanja u Otoku kraj Sinja, *Slobodna Dalmacija 22. listopada 1955.*

GABRIĆ, Nikola
1. Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju, *Sinjska spomenica (1715.-1965.), Sinj, 1965.*, 241-256.
2. Skupni nalaz novca grada Splita u Trilju, *Numizmatičke vijesti 14, Zagreb, 1967.*, 15-17.
3. Nalaz starohrvatske crkve u Kljacima kod Drniša, *Kačić 4/1971.*, 59-70.
4. Neobjavljeni starohrvatski spomenici u Arheološkoj zbirci Franjevačkog samostana u Sinju, *Kačić 6/1974.*, 39-51.
5. Dva nepoznata numizmatičara XIX. stoljeća iz Sinja, *Kačić 7/1975.*, 137-154.
6. Još nekoliko starohrvatskih fragmenata, *Kačić 8/1976.*, 219-225.
7. Colonia Claudia Aequum. Pregled dosadašnjih iskopavanja, slučajni nalazi i usputna zapažanja, *HAD 8/1984.*, 273-284.

GATTIN, Nenad - PEJAKOVIĆ, Mladen
1. Starohrvatska sakralna arhitektura, *Zagreb, 1982.*

GIROMETTA, Umberto
1. Špiljski nalazi u srednjoj Dalmaciji, *Hrvatski planinar, god. 31, br. 10, 11, Zagreb, 1935.*

GJURAŠIN, Hrvoje
1. Kasnoantički nalazi iz Škripa na otoku Braču i srebrni prsten iz Vrlike, *SHP ser. 3, sv. 20/1990.*, 251-264.

GLOGOVIĆ, Dunja
1. Mačevi s jezičastimz rukohvatom iz Dalmacije u svjetlu nalaza iz rijeke Cetine, *VAMZ 3. ser., vol. 28-29/1995.-1996.*, 9-22.

GLUŠČEVIĆ, Smiljan
1. Rimska nekropola u Satriću, *Zbornik C. k. 2/1981.*, 199-228.

GOSS, Vladimir (GVOZDANOVIĆ, Vladimir)
1. Two Early Croatian Royal Mausolea, *Peristil 18-19, Zagreb, 1975.-1976.*, 5-10.
2. Early Croatian Architecture, *London, 1987.*
3. Značaj starohrvatske arhitekture za opću povijest evropske predromanike, *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, Split 1978.*, 131-148.

GOVEDARICA, Blagoje
1. Rano bronzano doba na području istočnog Jadrana, *Djela ANUBiH 47/1989.*

GRGIN, Antun
1. Tri nadgrobna spomenika iz Potravlja u Dalmaciji, *Bulićav zbornik (=Serta Buliciana), Zagreb - Split, 1924.*, 233-235.
2. Skupni nalaz rimskih novaca iz Garduna, *VAHD 50/1928.-1929.*, 26-29.

GUNJAČA, Stjepan
1. Topografska pitanja na teritoriju cetinske županije s ekskursima o ubikaciji Setovije i Tiluriuma, *Split, 1937.*
2. Ostaci starohrvatskih crkava u Cetinskoj i vrličkoj županiji, *Jadranski dnevnik 5/1938.*, br.

90, 10.
3. Rijetko vidljivi starohrvatski spomenici približuju se konačnoj propasti, *Jutarnji list, Zagreb, 25. srpnja 1939.*
4. Dolina gornje Cetine u davnoj prošlosti, *Novo doba, Split, 25. XII. 1939.*
5. Još jedan nalaz starohrvatskog nakita u Trilju, *Historijski zbornik 1, Zagreb, 1948.*, 211-215.
6. Rezultati arheoloških istraživanja u staroj Vrlici, *Slobodna Dalmacija 1. siječnja 1948.*
7. Radovi na crkvi i groblju sv. Spasa na vrelu Cetine, *Ljetopis JAZU 55/1949.*, 87-91.
8. Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *SHP ser. 3, sv. 1/1949.*, 282-287, 290-291, 293-294.
9. Nov prinos ubikaciji Tiluriuma, *VAHD 52/1935.-1949.*, 50-52, 318.
10. Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas, *SHP ser. 3, sv. 2/1952.*, 223-225.
11. Prinos poznavanju porijekla i načina prijevoza stećaka, *Istorijski časopis 5, Beograd, 1954-1955.*, 139-147.
12. Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1952, *SHP ser. 3, sv. 4/1955.*, 227-234.
13. Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja, *SHP ser. 3, sv. 4/1955.*, 85-134.
14. Rad Muzeja hrvatskih starina u godini 1953, *SHP ser. 3, sv. 5/1956.*, 208-215.
15. Ubikacija srednjovjekovnog kastruma Brečevo, *Rad JAZU 311, Zagreb, 1957.*, 219-237.
16. Otkriće talionice željeza kod Sinja, *Slobodna Dalmacija 6. srpnja 1957.*
17. Tragom istraživanja prošlosti Sinja i okolice, *Slobodna Dalmacija 21.-23. ožujka 1957.*
18. Stećci u dolini Cetine, *Slobodna Dalmacija 1.-3. siječnja 1957.*
19. Rad Muzeja hrvatskih starina u god. 1954, *SHP ser. 3, sv. 6/1958.*, 228-230, 232.
20. Novi naučni rezultati u hrvatskoj arheologiji, *Predavanja održano u JAZU 18/1958.*
21. Stari grad Sinj krvavo poprište - tri bitke kroz tri godine, *Mogućnosti 2/1959.*, 141-149.
22. Trogodišnji rad Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika, *SHP ser. 3, sv. 7/1960.*, 273-275.
23. Tri preživjela prethrvatska toponima, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji 2, Zagreb, 1973.*, 8-32.
24. Kratak pregled prošlosti Sinja i okolice, *Sinj, 1977.*
25. Historijsko-arheološka šetnja dolinom gornje Cetine, *Zbornik C. k. 2/1981.*, 137-164.
26. Izbor iz djela, *Split, 1991.*
27. Radovi na crkvi i groblju Svetog Spasa na vrelu Cetine, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 29-36

GUNJAČA, Stjepan - JELOVINA, Dušan
1. Starohrvatska baština, *Split, 1976.*

GUNJAČA, Zlatko
1. O pojavi elemenata kasnoantičke graditeljske tradicije na nekim ranosrednjovjekovnim sakralnim objektima, *HAD 8/1980.*, 253-263.

GUŠIĆ, Marijana
1. Drvena čaša iz Bitelića, *Povijest grada Nina, posebna izdanja Instituta JAZU u Zadru, Zadar, 1969.*, 657-697.

GVOZDANOVIĆ, Vladimir (v. GOSS, Vladimir)

HARDING, Antony
1. Die Schwerter im ehemeligen Jugoslawien, *Prähistoriche Bronzefunde, Abt. IV, Bd. 14, Stuttgart, 1995.*

HENZEN, Johan Heinrich Wilhelm
1. Iscrizioni latine 3, *Bullettino dell'Instituto di corrispodenza archaeologica 9-10, Roma, 1851.*, 155-158, 176.

HIRSCHFELD, Otto - SCHNEIDER, Robert
1. Bericht über eine Reise in Dalmatien, *Archäologish-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich-Ungarn 9, Wien, 1885.*, 31-84.

HOFFILER, Viktor
1. Trački konjanik, *VHAD N. s. 6/1902.*, 192-209.

HOFMAN, H.
1. Römische Militärgragsteine der Donauländer, *Sonderschrifften des Österreichischen Archalologischen Institutes 5, Wien, 1905.*, 47.

HOVORKA, O.
1. O važnosti i značaju dalmatinskih gomila, *VHAD N. s. 3/1898.*

IVEKOVIĆ, Ćiril
1. Putne arheološke bilješke - Sinjska krajina, *BASD 20/1897.*, 199-201.

Izvješće
1. Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorijalnog Ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove Palače u Splitu do konca godine 1920, *VAHD 43/1920., suppl.* 1-60.
2. Izvješće o djelatnosti Konservatorskoga Ureda za Dalmaciju u Splitu god. 1924.-1925., *VAHD 47-48/1924.-1925., suppl.* 1-28.

JADRIJEVIĆ, Ante
1. Novi rimski natpis s grada Sinja, *VAHD 51/1940.*, 157-159.
2. Starokršćanska gema sv. Demetrija iz Aequuma, *VAHD 51/1940.*, 163-164.
3. Ubikacija Stoca u Cetini, *VAHD 63-64/1961.-1962.*, 193-197.

JAKŠIĆ, Nikola
1. Pokušaj određenja horizontalne stratigrafije starohrvatskih nekropola, *Novija neobjavljena istraživanja u Dalmaciji, izd. HAD-a 3/1978.*, 91-94.
2. Majstor koljanskog pluteja, *HAD 8/1980.*, 243-252.
3. Solidus romanatus na istočnoj jadranskoj obali, *SHP ser. 3, sv. 12/1982.*, 173-184.
4. Rezultati istraživanja, *Ričice - nekropole stećaka, Split, 1983.*, 61-71.
5. Constantine Porphyrogenitus as the Suorce for the Destruction of Salona, *VAHD 77/1984.*, 315-326.
6. Naušnice s tri jagode u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, *Prilozi 23/1983.*, 49-74.
7. Nakit 14. stoljeća u Hrvatskoj i Bosni, *Radovi 23/1983.-1984.*, 331-342.
8. Vijesti o padu Salone u djelu Konstantina Porfirogeneta, *Antička Salona, Split, 1991.*, 427-441.
9. Klesarska radionica iz vremena kneza Branimira, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 141-150.
10. Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici, Analiza, *SHP ser. 3, sv. 23/1996.*, 139-172.

JELIČIĆ, Jasna
1. Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine, *HAD 8/1980.*, 169-180.

JELOVINA, Dušan
1. Novi arheološki nalazi kod Vrlike, *Slobodna Dalmacija od 29. ožujka 1958.*
2. Kasnosrednjovjekovna nekropola "Greblje" u selu Maljkovu, *SHP ser. 3, sv. 7/1960.*, 255-266.
3. Statistički tipološko-topografski pregled starohrvatskih naušnica na području Hrvatske, *SHP ser. 3, sv. 8-9/1963.*, 101-120.
4. Die Forschungstätigkeit an mittelalterlichen Fundstätten Kroatiens 1945-1959, *Arch. Iug. 5/1964.*, 97-111.
5. Starohrvatske nekropole na području između rijeka Zrmanje i Cetine, *Split, 1976.*
6. Ranosrednjovjekovni položaj Crkvina u Gornjim Koljanima kod Vrlike (Istraživanja i nalazi), *HAD 8/1980.*, 227-242.
7. Ranosrednjovjekovno groblje na lokalitetu "Brig" kod izvora Zduša nedaleko Vrlike, *SHP ser. 3. sv. 13/1983*, str.105-116.
8. Glavne značajke starohrvatske materijalne kulture od 7. do 12. stoljeća na području između rijeka Zrmanje i Cetine, *SHP ser. 3, sv. 16/1986.*, 25-50.
9. Starohrvatsku kulturno blago, *Zagreb, 1986.*
10. Srednjovjekovni nakit s područja Dalmatinske Hrvatske, *u knjizi "Rani srednji vijek" u seriji "Umjetnost na tlu Jugoslavije", Beograd - Zagreb, 1986.*, 48-50.
11. Mačevi i ostruge karolinškog obilježja u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, *Split, 1986.*
12. Starohrvatska crkva sv. Spasa na vrelu Cetine i groblje oko nje u svjetlu arheoloških istraživanja, *Prilozi 30/1990.*, 31-48.

JELOVINA, Dušan - VRSALOVIĆ, Dasen
1. Die materielle Kultur der Altkroatischen Gräberfelder auf dem Gebiete des dalmatinischen Kroatien, *Arch. Iug. 7/1966.*, 85-97.

JOVANOVIĆ, Vojislav
1. Prilozi hronologiji srednjovjekovnih nekropola Jugoslavije i Bugarske I, *Balcanoslavica 6, Prilep, 1977.*, 141-187.
2. Prilozi hronologiji srednjovjekovnih nekropola Jugoslavije i Bugarske II, *Balcanoslavica 8, Prilep, 1979.*, 115-169.

JURIĆ, Radomir
1. Srednjovjekovni nakit Istre i Dalmacije, *Arheološka istraživanja u Istri i Hrvatskom Primorju, izd. HAD-a 11/2, 1986.*, 245-289.
2. O srednjovjekovnom nakitu kod crkve Sv. Nikole u Solinu, *VAHD 85/1992.*, 167-176.
3. Fibula oblika križa iz Privlake kod Zadra, *Diadora 16-17/1995.*, 103-116.

JURIĆ, Šimun
1. Ime grada Sinja, *Bilten Savjeta za školstvo, prosvjetu i kulturu NOO Sinj, broj 3/4, Sinj 1959.-1960.*, 12-14.
2. Sinjska alka - Informativni vodič po Cetinskoj krajini, *Sinj, 1965.*, 29-34.
3. Sinjska alka - monografija, *Jugoslovenska revija Beograd, 1987.*, 19-57.

JURIŠIĆ, Karlo
1. Život i rad fra Ante Jadrijevića (1896.-1974.), *Kačić 6/1974.*, 189-226.
2. Prvi muzej hrvatskih starina u Kninu i franjevci, *Kačić 9/1977.*, 181-197.
3. Fra Lujo Marun. Osnivač starohrvatske arheologije (1857.-1939.), *Split, 1979.*

JURKOVIĆ, Miljenko
1. Crkve s *Westwerkom* na istočnom Jadranu. Pravci istraživanja, *Prilozi 26/1986.-1987.*, 61-86.
2. Iz hrvatske spomeničke baštine od 9. do 11. st. - od Ninske biskupije do katedrale hrvatskog biskupa. Katalog, *Od Nina do Knina, Zagreb, 1992.*, 23-120.
3. O arhitekturi hrvatske države 9. stoljeća, *Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini, izd. HAD-a 15/1992.*, 65-73.
4. Sv. Spas na vrelu Cetine i problem *Westwerka* u hrvatskoj predromanici, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 55-75.

KACZMARCZYK, Zdzislaw
1. Miasta dalmatinskie do poczatku XV wieku, *Warszawa-Poznan, 1976.*, 215-218 (Aequum, Gardun, Sinj, Andetrium)

KALEBIĆ, Ćiro
1. Povijesni prilozi topografiji gradova i tvrđava u župi Cetini, *VAHD 50/1928.-1929.*, 296-306.

KANDLER, Pietro
1. Antichita Dalmatische, *L'Istria 4, Trieste, 1849.*, 199-200.

KARAMAN, Ljubo
1. Zlatni nalaz na Trilju nedaleko od Sinja, *VAHD 44/1921.*, 3-20.
2. Iz koljevke hrvatske prošlosti, *Zagreb, 1930.*
3. Starohrvatsko groblje na "Majdanu" kod Solina, *VAHD 51/1930.-1934.*, 67-100.
4. Eseji i članci, *Zagreb, 1939.*
5. Iskopine društva "Bihać" u Mravincima i starohrvatska groblja, *Rad JAZU 268, Zagreb, 1940.*, 1-44.
6. Sv. Spas na vrelu Cetine, *Nova Hrvatska od 30. rujna 1943.*
7. Živa starina, *Zagreb, 1943.*
8. Baština djedova, *Zagreb, 1944.*
9. Glose nekojim pitanjima slavenske arheologije, *VAHD 54/1952.*, 55-71.
10. Dva hronološka pitanja starohrvatske arheologije, *SHP ser. 3, sv. 5/ 1956.*, 129-134.
11. Odabrana djela, *priredio Kruno Prijatelj, Split, 1986.*

KATALINIĆ, Ivan
1. Storia della Dalmazia, I-III, *Zadar, 1834-1835.*

KATANČIĆ, Matija Petar
1. Istri adcolarum geographia vetus e monumentis epigraphicis, marmoribus, numis, tabelis eruta et commentariis illustrata, *Sumptibus Tipographiae Regiae Universitatis Hungaricae, Pars II, 1826.-1827.*, 19, 48

KATANIĆ, Nadežda - GOJKOVIĆ, Milan
1. Građa za proučavanje starih kamenih mostova i akvedukata u Hrvatskoj, *Beograd - Zagreb, 1972.*

KATIĆ, Lovre
1. Stećci u Imotskoj Krajini, *SHP ser. 3, sv. 3/1954.*, 131-170.
2. Veze primorske Dalmacije kroz kliški prolaz od prahistorije do pada Venecije, *Starine JAZU 51, Zagreb, 1962.*, 267-434.

KATIĆ, Miroslav
1. Prilog ubikaciji Decimina, *Obavijesti HAD-a 24/2, 1992.*, 49-52.

KENNER, Friedrich
1. Beitrage zu einer Chronik der archäeologischen Funde in der österreichischen Monarchie, *Arhiv fur Kunde osterreichischer Geschichts-Quellen, Bd. 33, Wien, 1865.*, 139-142.

KENNER, Friedrich - HÖRNES, Moritz - FRIMMEL, Theodor
1. Dvije čudnovate grupe od bronca iz okolice sinjske, *GZM 2/1890.*, 18-24.

KIRIGIN, Branko
1. Istraživanja južnih gradskih vratiju Aequuma, *Arheo 1/1981.*, 26.
2. Roman Glass Bowls from the Archaeological Museum at Split, *VAHD 77/1984.*, 121-131.
3. Arheološka istraživanja u Čitluku kod Sinja. Aequum se napokon vidi, *Slobodna Dalmacija 27. kolovoza 1981.*

KIRIGIN, Branko - MARIN, Emilio
1. Arheološki vodič po srednjoj Dalmaciji, *Split, 1989.*

KLAIĆ, Vjekoslav
1. Topografske sitnice. Bistrica i Vrhrika, *VHAD 3/1881.*, 68-72.
2. Episcopatus Ludrensis u Dalmaciji (532.), *VHAD N. s. 12/1912.-1913.*, 314-316.
3. O položaju "Episcopatus Ludrensis" u rimskoj Dalmaciji (g. 532.), *BASD 38/1914.*, 114-118.

KLAUSER, Theodor
1. *Jahrbuch für Antike und Christentum 1959.*, 126, bilj. 52, tab. XI.

KLEMENC, Josip
1. Nalazi novca u Jugoslaviji od 1910-1936, *Numismatika 2-4/1934.-1936.*, 129.

KLEMENT, Karl
1. Sculpturen von Dalmatien, *Archaeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Oesterreich 13, Wien, 1890.*, 6-8 (Gardun)

KOROŠEC, Paola
1. Kronološka i kulturna ocjena triljskog nalaza, *SHP ser. 3, sv. 21/1991., (1996.)*, 87-97.

KOSOR, Karlo
1. O. fra Stjepan Zlatović (Nacrt monografije), *Kačić 1/1967.*, 205-303.

KOVAČEVIĆ, Jovan
1. Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslavenskih oblasti (od IV do početka VII veka), *Novi Sad, 1960.*

KOVAČIĆ, Vanja
1. Ričice - arheološka istraživanja nekropola stećaka, *Ričice - nekropole stećaka, Split, 1983*, 11-43.

KROLO, Augustin
1. Župa Otok kod Sinja, *Otok, 1979.*

KUBITSCHEK, Wilhelm
1. Dalmatia tributium descripta, *BASD 14/1891.*, 69-73, 87-91.
2. Osservazioni alle iscrizioni publicate nel Bull. Dalm. 1893. (XVI) p. 16 (161!) n. 105 (1958.), Palladio Damasceno, *BASD 17/1894.*, 69-70.

LAGO, Valentino
1. Memorie della Dalmazia, vol. 2, *Venezia, 1870.*, 256.

LIBRENJAK, Anita
1. Odraz grčke klasične umjetnosti u rimskoj skulpturi Zbirke Franjevačkog samostana i Muzeja Cetinske krajine u Sinju, *Cetinska vrila 7/1996.*, 23-25.
2. Tri ranokršćanska nalaza na području Cetinske krajine, *Cetinska vrila 8/1996.*, 30-32.

LOKOŠEK, Ivo
1. Zoomorfne fibule iz Arheološkog muzeja u Splitu, *VAHD 78/1985.*, 73-81.
2. Lučne fibule na šarnir s dvije igle iz Arheološkog muzeja u Splitu, *VAHD 81/1988.*, 5-20.

LOVRICH, Giovanni
1. Osservazioni sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor Abbate Alberto Fortis coll'agiunta della vita di Socivizca, *Venezia. 1776.*

LOVRIĆ, Ivan
1. Bilješke o putu po Dalmaciji opata Alberta Fortisa i Život Stanislava Sočivice, *priredio: Mihovil Kombol, Zagreb. 1948.*

LJUBIĆ, Šime
1. Nabave arkeolog. odiela zem. muzeja, *VHAD 2/1880.*, 59-60.
2. Prva odkrića iz kamenite dobe u Dalmaciji, *VHAD 3/1881.*, 2-11.
3. Popis predmeta iz predhistoričke dobe u Nar. zemaljskom muzeju u Zagrebu. Gvozdena doba, *Viestnik Narodnoga zemaljskog muzeja u Zagrebu 2/1876.*, 50, br. 7, 51, br. 8.
4. Novi izvori za dalmatinsku epigrafiju, *Rad JAZU 65, Zagreb, 1883.*, 133.
5. Oris dosadašnjeg uspjeha u istraživanju spomenika iz kamene dobe u Dalmaciji i nov prinos, *VHAD 9/1887.*, 1-4.

6. O napredku arkeoligičke znanosti u našoj Hrvatskoj zemlji, *VHAD 10 1888.*, 20, 107.
7. Rimski nadpisi iz Koljanih blizu Vrlike u Dalmaciji, *VHAD 13/1891.*, 41-42.
8. Ulomci rimskih nadpisa iz Dalmacije, *VHAD 14/1892.*, 110.

MADIRAZZA, Francesco
1. Storia e costituzione dei comuni Dalmati, *Split, 1911,* Sinj e suo distretto, 223-230.

MAIXNER, Franjo
1. Intagliji u zemaljskom muzeju zagrebačkom, *VHAD 3/1881.*, 80, 117.

MALEZ, Mirko
1. Neke pećine i jame duž Cetine, *Geografski glasnik 16-17, Zagreb, 1954.-1955.*, 39-59.
2. Gospodska pećina - novi lokalitet paleolitika u Dalmaciji, *VAHD 72-73/1979.*, 5-11.
3. Paleolitsko i maezolitsko doba u Hrvatskoj, *Praistorija 1/1979.*, 195-298.

MARASOVIĆ, Tomislav
1. Srednjovjekovna utvrda "Glavaš" na Dinari, *Hrvatsko Kolo 5, Zagreb, 1952, br. 3,* 195-197.
2. Carolingian influence in the early medieval architekture in Dalmatia, *Actes duXIXe Congres international d'historie de l'art, Paris 1958.*, 117-121.
3. Prilog morfološkoj klasifikaciji ranosrednjovjekovne arhitekture u Dalmaciji, *Split, 1978.*
4. Graditeljstvo na tlu Hrvatske u ranom srednjem vijeku, *u knjizi "Rani srednji vijek" u seriji "Umjetnost na tlu Jugoslavije", Beograd - Zagreb, 1986.*, 28-38.
5. Prilog kronologiji predromaničke arhitekture u Dalmaciji, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti 12-13/1989.*, 27-39.
6. Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji, *Split 1994.*
7. Crkva Sv. Spasa na vrelu Cetine. Prilog tipološkoj analizi, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 37-53.
8. "Westwerk" u hrvatskoj predromanici, *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejsaža, Zagreb 1996.*, 215-229.

MARIJANOVIĆ, Brunislav
1. Ljubljanska kultura na istočnoj Jadranskoj obali, *VAHD 84/1991.*, 215-246.
2. Neka pitanja eneolitika istočnog Jadrana, *Diadora 14/1992.*, 5-21.

MARIN, Emilio
1. Neke značajke rimske sakralne arhitekture na istočnom Jadranu, *VAHD 70-71/1968.-1969.*, 160.
2. Lapidari Dalmati: Realizzazioni e progettazioni delle collezioni epigrafiche nella Croazia Meridionale, *Epigrafia e antichita 7, Faenza, 1984.*, 263-278.

MARINI, Gaetano
1. Papiri diplomatici, *Roma, 1805.*, 121.

MARKOVIĆ, Ivan
1. Sinj i njegovo slavlje, *Zagreb, 1898.*

MARKOVIĆ, Petar
1. Geschichte von Sinj und der Feierlichkeiten zur Eriunerung an die Türkenbefreiung (kroatish),

MAROVIĆ, Ivan
1. Novi antikni nalazi u okolici Splita, *VAHD 53/1950.-1951.*, 269-270.
2. Neobjavljeni praistorijski predmeti sa Danila, *VAHD 54/1952.*, 77-80.
3. Nalaz prahistorijske keramike u Biskupiji kod Knina, *VAHD 54/1952.*, 85-90.
4. Bakrene sjekire u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD 55/1953.*, 124-144.
5. Brončani mač iz Međina kod Sinja, *VAHD 56-59-2/1954.-1957.*, 24-27.
6. Prilog poznavanju seljačke keramičke produkcije iz Potravlja kod Sinja, *VAHD 60/1958.*, 146-148.
7. Skupni nalaz sestercija iz Čitluka, *VAHD 60/1958.*, 130-145.
8. Nekoliko praistorijskih nalaza iz Splita i okolice Sinja, *VAHD 60/ 1958.*, 5-9.
9. Iskopavanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine god. 1953, 1954. i 1958., *VAHD 61/1959.*, 5-80.
10. Prahistorijski nalazi na području Solina, *VAHD 62/1960.*, 5-30.
11. Nekoliko nalaza iz halštatskog perioda u Dalmaciji, *VAHD 63-64/ 1961.-1962.*, 13-16.
12. I tumuli di Bajagić (Dalmazia), *Atti del Colloquio Internazionale di Preistoria e Protoillstoria della Daunia, Firenza 1975.*, 245-246.
13. Rezultati dosadašnjih istraživanja kamenih gomila oko vrela rijeke Cetine u god. 1953, 1954, 1958, 1966. i 1968, *Materijali 12,* 55-73.
14. L'elmo greco-illirico, *Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb, 1976.*, 287-300.
15. Rezultati arheološkog sondiranja u Gospodskoj pećini kod vrela Cetine, *VAHD 72-73/*

1979., 13-50.
16. Cetinska regija u prahistoriji, *HAD 8/1980.*, 27-63.
17. Prilozi poznavanju brončanog doba u Dalmaciji, *VAHD 75/1981.*, 7-61.
18. Narukvice tipa Borotice iz okolice Splita, *Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu, ANUBiH, Posebna izdanja knj. XCV, Odjeljenje društvenih nauka knj. 27, Sarajevo, 1991.*, 193-200.
19. Istraživanja kamenih gomila cetinske kulture u srednjoj Dalmaciji, *VAHD 84/1991.*, 15-214.
20. Dva predmeta neuobičajena oblika iz Obrovca i Ravče, *VAHD 86/1993.*, 63-80.

MAROVIĆ, Ivan - ČOVIĆ, Borivoj
1. Cetinska kultura, *Praistorija 4/1983.*, 191-231.

MARUN, Lujo
1. Redovito tromjesečno izvješće kninskog starinarskog društva, *VHAD 12/1890., 111.*
2. Starohrvatsko groblje sa crkvom Sv. Spasa u Cetini, *SHP 1/1895.*, 183-187, 224-230.
3. Starohrvatsko groblje sa crkvom Sv. Spasa u Cetini, *SHP 2/1896.*, 25-29.

MATAS, Antun Konstantin,
1. Prvo izviešće o C. K. Državnom nižem gimnaziju u Sinju, *Split, 1873.*
2. Čitluk (kod Sinja u Dalmaciji), *VHAD 2/1880.*, 12-16.
3. Prinos za istraživanje tragova rimskih puteva u Dalmaciji, *VHAD 2/ 1880.*, 33-34.
4. Potravlje, *VHAD 4/1882.*, 33-38.

MAYER, Antun
1. Studije iz toponomastike rimske provincije Dalmacije, *VAHD 50/ 1928.-1929.*, 85-126.
2. Doprinosi poznavanju rimskih cesta u Dalmaciji, *VAHD 51/1930.-1934.*, 125-156.
3. Stridon, *VHAD N. s. 22-23/1941.-1942.*, 175-181.
4. Die sprache der alten Illyrer, Bd. 1, *Wien, 1957.*, 251.

MEDINI, Julijan
1. Rimska i orijentalne religije na istočnoj obali Jadrana, *Materijali 12*, 185-208.
2. Spomenici s Atisovim likom na području sinjske krajine, *HAD 8/1980.*, 107-125.
3. Provincija Liburnija, *Diadora 9/1980.*, 363-441.

MEICHSNER, G.
1. Contributo alla questione sulla posizione dell' antico Delminium, *BASD 14/1891.*, 22-24.

MIGOTTI, Branka
1. Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine, *Zagreb, 1990.*
2. Dekorativna ranokršćanska plastika jaderskog i salonitanskog područja. Temeljne osobine i međusobne razlike, *Diadora 13/1991.*, 291-312.
3. Dalmacija na razmeđi Istoka i Zapada u svjetlu međusobnog odnosa jaderske i salonitanske ranokršćanske crkve, VAMZ 3. ser., vol. 24-25/1991.-1992., 163-182.
4. Zusatz zur Datierung der außerstädtischen frühchristlichen Architektur des breiteren salonitanischen Bereiches, *Arh. vest. 43/1992.*, 111-113.
5. Naslovnici ranokršćanskih crkava u Dalmaciji, *ARR 12/1995.*, 189-247.

MILETIĆ, Nada
1. Stećci, *Umetnost na tlu Jugoslavije, Beograd - Zagreb, 1982.*

MILINOVIĆ, Šimun
1. O Sinju u Dalmaciji s okolišnimi starinami, *Arkiv za poviestnicu Jugoslavensku 7, Zagreb 1863.*, 129-146.
2. Nalaz rimskog natpisa u Aequumu, *VHAD 5/1883.*, 89-90.
3. O nalazu rimskih starina u Čitluku - ant. Aequumu, *VHAD 6/1884.*, 120-121.

MILOŠEVIĆ, Ante
1. Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini, *Gunjačin zbornik, Zagreb, 1980.*
2. Pregled arheoloških istraživanja u Cetinskoj krajini, *HAD 8/1980.*, 9-26.
3. Novi ranosrednjovjekovni grobni nalazi iz Cetinske krajine, *HAD 8/ 1980.*, 181-220.
4. Borinovac, Trilj - kasnosrednjovjekovna nekropola sa stećcima, *AP 22/1981.*, 166-168.
5. Arheološki spomenici gornjeg i srednjeg toka rijeke Cetine, *Zbornik C. k. 2/1981.*, 1-136.
6. Kasnosrednjovjekovna nekropola sa stećcima pod Borinovcem u Trilju, *SHP ser. 3, sv. 12/1982.*, 185-199.
7. Srednjovjekovna nekropola u "Barama" u Lučanima kod Sinja, *SHP ser. 3, sv. 14/1984.*, 285-304.
8. Delmati, *Keltoi - Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije, Ljubljana 1984.*, 66-69, 110, 129.
9. Ranosrednjovjekovni grob iz Bitelića, *SHP ser. 3, sv. 15/1985.*, 227-236.

10. Bisko kod Sinja. Neolitsko naselje, brončanodobna nekropola, antičko naselje, kasnoantička nekropola i srednjovjekovna nekropola, *AP 26/ 1985.*, 60-61.
11. Općina Sinj. Rekognosciranje gradinskih naselja, *AP 26/1985.*, 203.
12. Dvije ostave željeznog oruđa s područja Delmata, *Arh. vest. 37/ 1986.*, 97-127.
13. Nastavak rekognosciranja prapovijesnih gradina na području sinjske općine, *Obavijesti 19-1/1987.*, 20-21.
14. Čitluk. Najnovija istraživanja Aequuma, *AP 27/1986.*, 85-87.
15. Prežitak poganskog obreda sahranjivanja na stećcima, *Prilozi 26/ 1986.-1987.*, 91-97.
16. Neolitička keramika s Bilokapića gradine u Sinjskom polju, *Obavijesti HAD-a 19-1/1987.*, 16-17.
17. Ranosrednjovjekovna bojna sjekira iz Vedrina kod Trilja i drugi nalazi sjekira tog vremena na području Hrvatske, *VAMZ 20/1987.*, 107-126.
18. Bisko kod Sinja. Antičko naselje i kasnosrednjovjekovno groblje, *AP 28/1987.*, 94-95.
19. Još jedan tip kasnoantičke bojne sjekire u Dalmaciji, *SHP ser. 3, sv. 18/1988*, str. 195-202.
20. Čitluk. COLONIA CLAUDIA AEQUUM, *AP 29/1988.*, 129-132.
21. Općina Sinj. Rekognosciranje prapovijesnih gradinskih naselja, *AP 29/1988.*, 235-236.
22. Izgled i značaj sinjske tvrđave u prošlosti s posebnim osvrtom na tursko i mletačko razdoblje, *Zbornik C. k. 4/1989.*, 219-251.
23. 5000 godina sinjskog Grada, *Sinj 1989.*
24. Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi ranosrednjovjekovne Dalmacije, *Diadora 11/1989.*, 347-362.
25. Mjesto nalaza i porijeklo ranosrednjovjekovne brončane matrice iz Arheološkog muzeja u Zagrebu. Veritatem dies aperit, *VAHD 83/1990.*, 117-124.
26. Porijeklo i datiranje keramičkih posuda u grobovima ranoga srednjeg vijeka u Dalmaciji, *Diadora 12/1990.*, 327-369.
27. Stećci i Vlasi, *Split, 1991.*
28. Ranosrednjovjekovna naušnica s Garduna, *Diadora 13/1991.*, 313-322.
29. Gradine na Kosorskoj glavici i Alebića kuli glavna su agresorska uporišta u napadima na Vrliku i Sinj, *Obavijesti HAD 24-1/1992.*, 47-50.
30. Srednjovjekovni arheološki nalazi na položaju antičkog Aequuma, *Arheološka istraživanja u Kninu i Kninskoj krajini, izd. HAD-a 14/1992.*, 145-150.
31. Kratke zemljopisne i kulturno-povijesne odrednice Sinja i Cetine, *katalog izložbe "Sinju i Cetinskom kraju", Frankfurt, 1992.*
32. Arheološki nalazi u koritu rijeke Cetine u Sinjskom polju, *Obavijesti HAD-a 24-2/1992.*, 45-48.
33. Arheološki nalazi u koritu rijeke Cetine u Sinjskom polju, *Arheo 15/1992.*, 86-88.
34. Arheološka istraživanja u koritu Cetine i Rude u Sinjskom polju 1990. i 1992. godine, *katalog izložbe, Zadar, 23. lipnja 1993.*
35. Arheološka istraživanja u koritu Cetine i Rude u Sinjskom polju 1990, 1992. i 1993. godine i znanstveni skup "Arheologija Sinjskog polja", *Cetinska vrila 2/1993.*, 25-27.
36. Mletačka kartografija kao izvor za arheološku topografiju Dalmacije, *Histria antiqua 1, Pula 1995.*, 105-108.
37. Komanski elementi i pitanje kasnoantičkog kontinuiteta u materijalnoj kulturi ranosrednjovjekovne Hrvatske, *Etnogeneza Hrvata, Zagreb 1995.*, 97-104.
38. Die spätantike teritoriale und Kulturelle Kontinuität in der frühmittelalterlichen Cetinagegend, *Hortus artium medievalium 1, Zagreb 1995.*, 169-175.
39. Arheologija u obnovi - obnova u arheologiji, Prijedlog za sanaciju ratom uništenih i oštećenih arheoloških nalazišta u Hrvatskoj, *Arheološka istraživanja u Zagrebu i zagrebačkoj regiji, izd. HAD-a 17/1996.*, 134-138.
40. La cartografia veneziana come fonte della topografia archeologica della Dalmazia, *Anales 8, Koper 1996.*, 333-338.
41. O kontinuitetu kasnoantičkih proizvoda u materijalnoj kulturi ranoga srednjeg vijeka na prostoru Dalmacije, *Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejsaža, Zagreb 1996.*, 37-40.
42. Sinj i Cetina u starohrvatsko doba, *Split, 1996.*
43. Vrlika - starohrvatska župa Vrh Rika, *Split, 1997.*
44. Vodič po Muzeju Cetinske krajine. Vodič po Cetini, *Sinj, 1997.*

MILOŠEVIĆ, Ante - GOVEDARICA, Blagoje

1. Otišić, Vlake - praistorijsko nalazište u vrtači I, *Godišnjak 22/1986.*, 51-71.

MILOŠEVIĆ, Ante - PETRINEC, Maja
1. Sv. Spas u Vrh Rici, *katalog izložbe, Split 1997.*

MILOŠEVIĆ, Petar
1. Starinska iznašašća u Čitluku kod Sinja (Col. Claudia Aequum), *BASD 14/1891.*, 68-69.

MIŠINA, Đ. Veljko
1. Sveti Spas u Cetini, *Beograd - Knin, 1994.*

MIŠURA, Ante Pajo
1. Colonia Romana Aequum Claudium (Čitluk), *Graz et Vienne 1921.*

MOMMSEN, Theodor
1. Corpus inscriptionum Latinarum, vol. 3, Inscriptiones Asiae, Provinciarum Europae, Graecarum, Illyrici Latinae. *Consilio et auctoritate Accademiae Litterarum Regie Borussicae, Berolini Apud Georgium Reimerum, 1873.*, 358-359, 1034 (Delminium), 358, 359 (Gardun), 359, 407 (Tilurium, Vojnić, Košute), 360-361, 1035 (Aequum), 362 (Koljani, Vrlika, Cetina, Podosoje), 1035 (Vrlika).
2. Adittamenta secunda ad Corporis, vol. 3, *Ephemeris epigraphica Corporis Inscriptionum Latinarum Supplementum, Bd. 4, Romae 1881.*, 107-109 (Gardun, Tilurium), 110-111 (Aequum, Potravlje, Hrvace).

MRKOBRAD, Dušan
1. Arheološki nalazi seobe naroda u Jugoslaviji, *Beograd, 1980.*

MURATORI, Antonio Lodovico
1. Novus thesaurus veterum inscriptionum Mediolani, *Ex aedibus Palatinis, 1739.-1742.*, 847, tab. II (Aequum)

NIKOLAJEVIĆ, Ivanka
1. Ranohrišćanske krstionice u Jugoslaviji, *Zbornik radova Vizantološkog instituta 9, Beograd, 1966.*, 237.
2. Beleške o nekim problemima ranohrišćanske arhitekture u Bosni i Hercegovini, *Zbornik radova Vizantološkog instituta 10/1967.*, 95-119.
3. Veliki posed u Dalmaciji u V i VI st. u svetlu arheoloških nalaza, *Zbornik radova Vizantološkog instituta 13, Beograd 1971.*, 284.

NIKOLANCI, Mladen
1. Kulturni život u Saloni i rimskoj Dalmaciji, *VAHD 82/1989.*, 143-156.
2. Nove grčke kacige i knemide u Dalmaciji, *VAHD 61/1959.*, 81-92.

NOVAK, Grga
1. Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, *BASD 38/ 1915, suppl.*, 3-39.
2. Topografija i etnografija rimske provincije Dalmacije, *Nastavni viestnik 1918.-1919.*, 16-26, 83-98, 125-130, 173-185.
3. Prošlost Dalmacije 1, *Zagreb, 1943.*

OSTOJIĆ, Ivan
1. Benedektinci u Hrvatskoj i ostalim našim krajevima, II. Benediktinci u Dalmaciji, *Split, 1964.*

PAŠALIĆ, Esad
1. Römische Strassen in Bosnien und der Herzegowina, *Arch. Iug. 3/1959.*, 61-73.

PATSCH, Carl
1. Rimske pomoćne čete (alae et cohortes auxiliares) u provinciji Dalmaciji, *Izvještaj Velike gimnazije u Sarajevu 16, Sarajevo, 1895., br. 10,* 5-26.
2. Rimski spomenici kninskoga muzeja, *GZM 7/1895.*, 411-414.
3. Archaologisch-epigraphische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien, 2. Theil, *WMBH 5/1897.*, 209-212
4. Piombo der legio XI claudia p. f. aus Gardun, *Jahreshefte 1/1898.*, 121-124.
5. Nove tekovine muzeja u Kninu, *GZM 11/1899.*, 506, 516, 530, 531.
6. Arheološko-epigrafska istraživanja, I. Dolina gornje Cetine u rimsko doba, II, Nadgrobni natpis iz Aequuma, *GZM 11/1899.*, 69-116.
7. Archaologisch-epigraphische unterschungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien 1, Das obere Cetinathal in romischer Zeit, 2. Eine Grabinschrift aus Aequum, *WMBH 7/1900.*, 135-158, 160-162.
8. Kleinere Untersuchungen in und um Narona, *Jahrbuch fur Alterkumskunde 2, WieN, 1908.*, 102-104.

PAVAN, Massimiliano
1. Ricerche sulla provincia romana di Dalmazia, *Venezia 1958.*, 17-27, 108-115, 229-294.

PAVLOVIĆ - LUČIĆ, Ivan Josip
1. Marmora Macarensia, obvilioni et injuriae temporum subtracta, *Venetis, 1789.*, 21-23 (Aequum)
2. Marmora Macarensia, 2. izd., *Dubrovnik, 1810.*, 48-56.
3. Marmora Traguriensia, *Dubrovnik, 1811.*, 67-72.

PEJAKOVIĆ, Mladen
1. Omjeri i znakovi, *Dubrovnik 1996.*

PEROJEVIĆ, Marko
1. Sutina kod Muća (Andetrium), *BASD 31/1908.*, 83-84.

PETERMANN, E. Reinhard
1. Fürer durch Dalmatien, *Wien, 1899.*, 358-362,

PETRICIOLI, Ivo
1. Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji, *Zagreb, 1960.*
2. Prilog diskusiji o starohrvatskim crkvama s oblim kontraforima, *HAD 8/1980.*, 221-226.
3. Oko datiranja umjetničkih spomenika ranoga srednjeg vijeka, *Gunjačin zbornik, Zagreb 1980.*, 113-120.
4. Plastika kod Hrvata u ranom srednjem vijeku, *u knjizi "Rani srednji vijek" u seriji "Umjetnost na tlu Jugoslavije", Beograd - Zagreb, 1986.*, 37-46.
5. Crkva Sv. Spasa na vrelu Cetine, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 7-17.

PETRIĆ, Nikša
1. Sjekire od žadetita i nefrita u pretpovijesti Hrvatske, *Histria archaeologica 26, Pula, 1995. (1997.)*, 5-27.

PETRINEC, Maja
1. Kasnosrednjovjekovno groblje kod crkve Sv. Spasa u Vrh Rici, Katalog, *SHP ser. 3, sv. 23/1996.*, 7-138.

PETROV, Stanko
1. Gospa Sinjska - povijest sinjskoga prošteništva, *Zagreb, 1922.*

PFLUG, Hermann
1. Illyrische Helme, *Antike Helme, Mainz, 1988.*, 42-64.

PIPLOVIĆ, Stanko
1. Istraživanje graditeljskog nasljeđa u Dalmaciji od strane danskog fonda i E. Dyggvea, *VAHD 80/1987.*, 93-130.
2. Razmatranje o orijentaciji starohrvatskih crkava u Dalmaciji, *SHP ser. 3, sv. 21/1991., (1996.)*, 171-181.

POLASCHEK, Erich
1. Audiantur et milliaria romana teritorii Jugoslaviensis! *VAHD 56-59-2/1954.-1957.*, 94-100.

POPOVIĆ, Petar
1. Novac Skordiska. Nonac i novčani promet na Centralnom Balkanu od IV do I veka pre. n. e., *Beograd - Novi Sad, 1987.*

PRIJATELJ, Kruno
1. Nekoliko rimskih nadgrobnih portreta u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD 53/1950.-1951.*, 135-154.
2. Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog doba, *SHP ser. 3, sv. 3/ 1954.*, 65-91.

RADIĆ, Frano
1. Najnovija otkrića predhistoričkijeh predmeta u drniškoj, kninskoj i vrličkoj okolici, *VHAD 13/1891.*, 5-9.
2. Hrvatsko-bizantske nadstupine Prvoga muzeja hrvatskih spomenika, *SHP 1/1895.*, 205-211.
3. Izvješće o radu Hrvatskog starinarskog družtva u Kninu u obće, a napose o kršćanskim starinama odkrivenim i objelodanjenim u Dalmaciji, osjem Solina, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Slavoniji i Istri, *SHP 2/1896.*, 254-255.
4. Vrhovi starohrvatskih strelica u "Prvom muzeju hrvatskih spomenika" u Kninu, *SHP 3/1897.*, 114-123.
5. Mrtvački prilozi nađeni u starohrvatskim grobovima u Koljanima kod Vrlike, *SHP 3/1897.*, 99.
6. Izvještaj Upraviteljstva Hrvatskoga starinarskoga družtva u Kninu o društvenom radu i napredku kroz zadnji tromjesec, *SHP 3/1897.*, 164.
7. Ostaci starinske crkve i groblja u Gornjim Koljanima kod Vrlike, *SHP 5/1900.*, 107-122.
8. Ostaci starinske crkve i groblja u Gornjim Koljanima kod Vrlike, *SHP 6/1901.*, 3-11.

RAPANIĆ, Željko
1. Doprinos franjevaca arheologiji u Hrvatskoj, *Kačić 17/1985.*, 403-413.

2. Predromaničko doba u Dalmaciji, *Split, 1987.*

REISCH, Emil

1. Colonia Claudia Aequum, Die Grabungen des Österreichischen archäologischen Instituts Wahrend der Jahre 1912 und 1913, *Jahreshefte 16/1913.*, 135-144.

RENDIĆ - MIOČEVIĆ, Ante

1. Tri brončane statuete s područja Delmata, *VAMZ 8/1974.*, 29-42.

RENDIĆ - MIOČEVIĆ, Duje

1. Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, *suplI. VAHD 52/1935.-1949.*, 5-67.
2. Onomastička pitanja sa teritorija ilirskih Delmata, *GZM N. s. 7/1951.*, 34-47.
3. Novi i neobjelodanjeni natpisi iz Dalmacije, *VAHD 53/1950.-1951.*, 212-232.
4. Ilirske predstave Silvana na kultnim slikama sa područja Delmata, *GZM N. s. 10/1955.*, 5-40.
5. Neobjelodanjeni antički natpisi u Arheološkom muzeju u Splitu, *VAHD 55/1953.*, 262-263.
6. Novi epigrafički prilozi ilirskoj onomastici sa teritorije Delmata, *VAHD 55/1953.*, 245-254.
7. Umjetnost Ilira u antičko doba, *Duhovna kultura Ilira, Posebna izdanja ANUBiH, knj. 47/1984.*, 65-80.
8. Iliri i antički svijet, *Split, 1989.*

RINALDI TUFI, Sergio

1. Stele funerarie con ritrovati di età romana nel Museo Archeologico di Spalato. Saggio di una tipologia strutturale, *Atti della Accademia Nazionale dei Lincei Memorie, Classe di scienze morali, storiche e filologiche, ser. 8, vol. 6, fasc. 3, Roma, 1971.*, 96-98, 110, 111.

RUPČIĆ, Bonifacije

1. Ubikacija Vrulje, stare dosad nepoznate župe kod Ljubuškoga, *Rad JAZU 322, Zagreb, 1961.*, 265-284.

SAVO, Doimo

1. Ripostiglio di 183 denari e 3 vittoriati romani trovati a Zasiok distretto di Sinj, *BASD 28/1905, suppl.*, 1-9.

SCHNEIDER, Robert

1. Bericht über eine Reise in Dalmatien 2, Über die bildlichen Denkmäler Dalmatiens, *Archeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Osterreich, Bd. 9, Wien, 1885.*, 44-45, 55-57.

SCLAMER, Pietro (FORTIS, Alberto?)

1. Sermone parenetico di Pietro Sclamer Chersino al sig. Giov. Lovrich nativo di Sign in Morlachia, *Modena, 1776.*

SEIDL, Johan Gabriel

1. Beitrage zu einer Chronik der archäologischen Funde in der österreichischen Monarchie, *Archiv fur Kunde österreichischer Geschichts-Quellen, Bd. 2, Wien, 1849.*, 193.

SEKULIĆ - GVOZDANOVIĆ, Sena

1. Grafički prilog tipologiji hrvatske sakralne arhitekture do romanike, *Prilozi istraživanju starohrvatske arhitekture, Split, 1978.*, 149-156.

SERGEJEVSKI, Dimitrije

1. Rimski miljokaz sa ceste Narona - Salona, *GZM N. s. 10/1955.*, 149-150.

SKOK, Petar

1. Prilozi ispitivanju hrvatskih imena mjesta 8, Sinj, *Nastavni vjesnik 8, Zagreb, 1921.-1922.*, 18-19.
2. Kako bizantski pisci pišu slovenska mjesna i lična imena. II. Analiza Porfirogenitova srp.-hrv. onomastičkog materijala, *SHP N. s. 1/1927.*, 161-196.

SKUBISZEWSKI, Piotr

1. L'arte Europea dal VI al IX secolo, *Torino 1995.*

SOKOL, Vladimir

1. Tri nadgrobna spomenika s natpisima na bosančici, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 2-3, Zagreb, 1976.-1977.*, 137-143.

SOLDO, Josip Ante

1. Cetina - srednjovjekovna županija i kneštvo Nelipića, *Sinjska spomenica 1715.-1965., Sinj 1965.*, 63-102.
2. Prilozi za upoznavanje razvoja Sinja pod Venecijom, *Sinjska spomenica 1715.-1965, Sinj 1965.*, 103-176.
3. Počeci historiografije franjevaca Prov. Presv. Otkupitelja u XVIII. stoljeću, *Kačić 9/1977.*, 99-118.
4. Župa sv. Nikole, Bajagić - Obrovac, *Split, 1978.*

5. Fra Nikola Gabrić (1910-1984), 7. Prilog. Popis spomenika iz Aequuma i zemljišnih čestica na kojima su pronađeni, *Kačić 16/1984.*, 369-384.
6. Sveti Spas u Vrhrici. Povijesno-kritička rasprava o hrvatskoj sakralnoj i kulturnoj baštini u današnjem selu Cetini kraj Vrlike, *Split, 1990.*

STANIĆ, Petar
1. O rimskim nalazima u Otišiću kod Sinja, *VHAD 12/1890.*, 137.
2. Rimski spomenici Vrličke okolice, *BASD 13/1890.*, 153-157, 167-169, 181-183; *BASD 14/1891.*, 14-15, 25-27.
3. Sredovječni spomenici u vrličkoj okolici, *VHAD 13/1891.*, 9-12.
4. Rimski spomenici Vrličke okolice u Dalmaciji, *VHAD 13/1891.*, 68-74, 99-106.
5. Starinske izkopine u Baleku (Bariduo?) pokraj Vrlike, *BASD 14/ 1891.*, 106-110.
6. Rimski spomenici Vrličke okolice, *BASD 14/1891.*, 14-15, 25-27.
7. Starinske izkopine u Kotluši i Stražinama pokraj Vrlike u Dalmaciji, *VHAD 14/1892.*, 10-16.
8. Pretpovijesni spomenici vrličke okolice u Dalmaciji, *VHAD 14/1892.*, 43-50, 68-71.
9. Rimski putevi od Aequuma do Leusabe, *VHAD 14/1892.*, 97-106.
10. Izvješće o izkopinama na starohrvatskoj crkvi u Gornjim Koljanima kod Vrlike, *VHAD 14/1892.*, 73-76.

STEINBUCHEL, Anton
1. Dalmatien, Eine Reiseskizze, *Jahrbücher der Literatur, Bd. 12, Wien, 1820.*, 15-16 (Aequum, Gardun), 22 (Sinj)

STIPČEVIĆ, Aleksandar
1. Iliri, *Zagreb, 1974.*
2. Kultni simboli kod Ilira, *Posebna izdanja ANUB i H, knj. 54, Sarajevo, 1981.*

STRZYGOVSKI, Josef
1. O razvitku starohrvatske umjetnosti. Prilog otkriću sjevernoevropske umjetnosti, *Zagreb, 1927.*

SUIĆ, Mate
1. Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali, *Zbornik Instituta za historijske nauke 1, Zadar 1955.*, 1-36.
2. Antički grad na istočnom Jadranu, *Zagreb, 1976.*

ŠAŠEL, Ana - ŠAŠEL, Jaro
1. Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt, *Situla 19/1978.*, 97-103.
2. Inscriptiones latinae quae in Iugoslavia inter annos MCMII et MCMXL repertae et editiae sunt, *Situla 25/1986.*, 164-170.

ŠEPAROVIĆ, Tomislav
1. Katalog kamenih spomenika iz crkve Sv. Spasa na vrelu Cetine, *SHP ser. 3, sv. 22/1995.*, 81-90.

ŠIŠIĆ, Ferdo
1. O sredovječnom hrvatskom gradu Labu, *Bulićev zbornik, Zagreb - Split, 1924.*, 13-16.

ŠKOBALJ, Ante
1. Obredne gomile, *Sv. Križ na Čiovu, 1970.*

TERŽAN, Biba
1. Handel und soziale Oberschichten im früheisenzeitlichen Südosteuropa. Handel, Tausch und Verkehr im Bronze und Früheisenzeitlichen Südosteuropa, *Südosteuropa - schriften, Bd. 17, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Bd. 11, München - Berlin, 1995.*, 81-160.

THALLÓCZY, Ljudevit
1. O lažnim broncanim kipovima iz Sinja, *GZM 2/1890.*, 323-330.

TOMASCHEK, Wilhelm
1. Die vorslavische Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna Gora und der augrenzenden, *Mittheilungen der Kais. und Kon. geographischen Gesellschaft 23, Wien, 1880.*, 504.

Tromjesečno izvješće
1. Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga družtva, *VHAD 12/1890.*, 68-72.
2. Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga družtva, *VHAD 13/1891.*, 60-62.
3. Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga družtva, *VHAD 14/1892.*, 92-95.

TUDOR, Dimitru
1. I cavalieri danubiani, *Ephemeris Dacoromana 7, Roma, 1937.*, 338.

2. Corpus monumentorum religionis Equitum Danuviorum, *Brill, 1969.*, 66.

VASIĆ, M. Miloje 1. Arhitektura i skulptura u Dalmaciji od početka IX do početka XV veka, *Beograd, 1922.*

VEŽIĆ, Pavuša 1. O centralnim građevinama Zadra i Dalmacije u ranom srednjem vijeku, *Diadora 13/1991.*, 232-375.

VINSKI, Zdenko 1. Osvrt na mačeve ranog srednjeg vijeka u našim krajevima, *Vesnik Vojnog muzeja 2, Beograd, 1955.*, 34-52.
2. O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvog avarskog kaganata, *Opuscula archaeologica 3, Zagreb, 1958.*, 13-55.
3. Nalaz iz Velike Kladuše i problem naušnica tipa okrenute piramide, *GZM N. s. 11/1956.*, 80-81.
4. Jovan Kovačević, Arheologija i istorija varvarske kolonizacije južnoslavenskih oblasti od IV do početka VII veka (recenzija), *Arheološki vestnik SAZU 11-12/1961.*, 225-238.
5. Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata, *VAHD 69/1967.*, 5-86.
6. Krstoliki nakit epohe seobe naroda u Jugoslaviji, *VAMZ 3/1968.*, 103-166.
7. Oružje na području starohrvatske države do godine 1000, *I. Miedzynarodowy kongres archeologii Slowianskiej, Wroclaw-Warszawa-Krakow, 1970.*, 135-158.
8. Rani srednji vijek u Jugoslaviji, *VAMZ 5/1971.*, 47-74.
9. Novi ranokarolinški nalazi u Jugoslaviji, *VAMZ 10-11/1977.-1978.*, 143-208.
10. Archaologische Spuren ostgotischer Anwesenheit im heutigen Bereich Jugoslawiens, *Problemi seobe naroda u Karpatskoj kotlini, Novi Sad. 1978.*, 33-49.
11. Šljem epohe seobe naroda nađen u Sinju, *HAD 8/1980.*, 163-167.
12. O nalazima karolinških mačeva u Jugoslaviji, *SHP ser. 3, sv. 11/ 1981.*, 9-54.
13. Šljem epohe seobe naroda nađen u Sinju, *SHP ser. 3, sv. 12/1982.*, 7-34.
14. Razmtranja o poslijekarolinškim mačevima 10. i 11. stoljeća u Jugoslaviji, *SHP ser. 3, sv. 13/1983.*, 7-64.
15. Epoha seobe naroda, *u knjizi "Rani srednji vijek" u seriji "Umjetnost na tlu Jugoslavije", Beograd - Zagreb, 1986.*, 19-27.
16. Paola Korošec, Kronološka i kulturna ocjena triljskog nalaza (Recenzija), *SHP ser. 3, sv. 21/1991., (1996.)*, 97-98.

VINSKI - GASPARINI, Ksenija, 1. Ranosrednjovjekovna kadionica iz stare Vrlike, *SHP ser. 3, sv. 6/ 1958.*, 93-103.

VRČIĆ, Vjeko 1. O. fra Šimun Milinović, *Sinjska spomenica 1715.-1965., Sinj 1965.*, 315-327.

VRSALOVIĆ, Dasen 1. Kasnosrednjovjekovne ostruge u Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, *SHP ser. 3, sv. 8-9/1963.*, 155, 159, 150.
2. Četverogodišnji rad Instituta za nacionalnu arheologiju i Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, *SHP ser. 3, sv. 8-9/1963.*, 269, 274-275, 277-279.

VULETIĆ, Ante 1. Nekropola pod halom ciglane, *Slobodna Dalmacija 19. veljače 1970.*
2. Nalaz antičkog novca u Trilju, *Slobodna Dalmacija 14. srpnja 1971.*
3. Novi neolitski nalazi na području Cetinske krajine, *Sinj, 1975.*

WENZEL, Marian 1. Some Reliefs outside the Vjeternica Cave at Zavala, *Starinar 12/1961.*, 21-34.
2. O nekim simbolima na dalmatinskim stećcima, *Prilozi 14/1962.*, 79-93.
3. Bosnian and Herzegovinian Tombstones - Who Made Them and Whay, *Südost Forschungen 21, Munchen, 1962.*, 102-143.
4. Ukrasni motivi na stećcima, *Sarajevo, 1965.*
5. Bosnian Kingdom Metalworking Tradition, *Peristil 25-26/1984.-1985.*, 5-40.

WERNER, Joachim 1. Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupija-Crkvina (Marienkirche), *Schild von Steier (Festschrift Modrijan) 15-16/1978.-1979.*, 227-237.

WILKES, J. John 1. Equestrian rank in Dalmatia under the Principate, *Adriatica*, 538.
2. Boundary stones in Roman Dalmatia. I. The Inscriptions, *Arh. vest. 25/1974.*, 258-274.

3. The Illyrians, *Oxford (GB) - Cambridge (USA), 1992.*

WILKINSON, John Gardner
1. Dalmatia and Montenegro with a Journey to Mostar in Herzegovina..., vol. 1, *London, 1848.*, 228, 229.

WODWARD, A. M.
1. A prehistoric Vase in the Museum of Spalato, *Anals of Archaeology and Anthropology 2/1, Liverpool, 1909.*, 27-32.

WODWARD, A. M.
1. Urgeschichtliche Notizien aus Dalmatien, *Mittheilungen der antropologischen Gesellschaft 6, Wien, 1876.*, 48-57.

YRIARTE, Carlo
1. La Dalmazia, *Milano, 1878.*, 186-191.

ZANINOVIĆ, Marin
1. Ilirsko pleme Delmati 1, *Godišnjak 4/1966.*, 27-92.
2. Ilirsko pleme Delmati 2, *Godišnjak 5/1967.*, 5-102.
3. Rimska vojska u razvitku antike na našoj obali, *Materijali 12*, 169-182.
4. The Continuation of Autochthonous Settlementsin the Graeco-Roman Period in Dalmatia, *Actes du VIIIe Congres international des sciences Prehistoriques et Protohistoriques, tom III, Beograd, 1973.*, 185-194.
5. Delmatsko-grčki odnosi na Jadranu, *Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb, 1976.*, 301-307.
6. Neki prometni kontinuiteti u srednjoj Dalmaciji, *Materijali 17/1980.*, 39-51.
7. Vojni značaj Tilurija u antici, *HAD 8/1980.*, 65-75.
8. Od gradine do castruma na području Delmata, *Materijali SADJ 22/ 1986.*, 163-169.
9. Rider između Salone i Scardone, *ARR 12/1995.*, 307-327

ZEKAN, Mate
1. Novi arheološki nalazi u pećinama srednje Dalmacije, *VAHD 70-71/1968.-1969.*, 144-145.

ZLATOVIĆ, Stjepan
1. Stara crkva i grobište u vrelu Cetine, *VHAD 5/1883.*, 102-107.
2. Ruševine dvaju gradova latinskih u Vrilucetine, *BASD 6/1883.*, 136-138.
3. Latinske starine na Danilu, *VHAD 6/1884.*, 65-71.
4. O Cetinu gdje se je obavio izbor Habsburgovaca na priestol hrvacki, *VHAD 6/1884.*, 76-79, 97-105.
5. Mala mreža rimskih putova u Dalmaciji, *BASD 10/1887.*, 50-52.
6. Franovci Države Presvet. Otkupitelja i hrvatski puk u Dalmaciji, *Zagreb, 1888.*
7. Topografičke crtice o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve, XI, Cetinska županija, *SHP 3/1897.*, 9-13, 60-63, 110-113.
8. Franjevački samostan u Cetini - Bl. Gospe u Sinju, *Gospa Sinjska, Sinj-Split, 1/1922., 2/1923.*

ZORIĆ, Magda
1. Simbolika na nekim ranosrednjovjekovnim kamenim spomenicima, *SHP ser. 3, sv. 21/1991., (1996.)*, 183-202.

ZOTOVIĆ, Ljubica
1. Istorijski uslovi razvoja orijentalnih kultova u rimskim provincijama na teritoriju Jugoslavije, *Starinar 19/1968.*, 59-74.
2. Mitraizam na tlu Jugoslavije, *Beograd, 1973.*

ŽERAVICA, Zdenko
1. Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina, *Prähistorische Bronzefunde IX/18, Stuttgart, 1993.*

ŽGANJER, Branimir
1. Kelti u Iliriku, *VAHD 53/1950.-1951.*, 13-23.

ŽIVINIĆ, Viktor
1. Hodočašće k crkvi Sv. Spasa na vrelu Cetine, *Obzor 140, 4. VIII. 1932.*

Izvori za arheološku topografiju Cetine

Arheološki muzej u Zagrebu:

Arhiv muzeja,
Indeks nalazišta i knjiga inventara prapovijesne zbirke,
Indeks nalazišta i knjiga inventara antičke zbirke,
Knjiga inventara antičkog stakla,
Indeks nalazišta antičke keramike
Knjiga inventara srednjovjekovne zbirke,
Indeks i knjiga inventara numizmatičke zbirke.

Arheološka zbirka franjevačkog samostana u Sinju:

Inventar A, (sadrži prvi inventar Antuna Konstantina Matasa iz 1860. godine i inventar iz 1882. godine kojega su uredili Šimun Milinović i Vicko Šalinović),
Inventar C (sadrži kronološki i po vrstama razvrstan cijeli inventar zbirke. Uz kratak opis priložena je i fotografija svih predmeta u zbirki. Inventar je sačinio Nikola Gabrić)
***N. Gabrić,** Bilješke (notes sadrži veći broj bilješki o arheološkim nalazima iz cijele Dalmacije koje su prikupljene za ovu zbirku u vremenu od 1950.-1980. godine),*
***N. Gabrić,** Kronološki popis materijala koji je nabavljen za arheološku i etnografsku zbirku od god. 1967.-1979.,*
Kartoteka arheološke zbirke franjevačkog samostana u Sinju,
Arhiv muzejske zbirke franjevačkog samostana u Sinju.

Muzej Cetinske krajine u Sinju:

Arhiv muzeja,
Inventar A, knjiga inventara prapovijesne zbirke
Inventar B, knjiga inventara antičke zbirke
Inventar C, knjiga inventara srednjovjekovne zbirke
Inventar D, knjiga inventara numizmatičke zbirke
***A. Milošević,** Terenski izvještaj o nađenom ranosrednjovjekovnom grobu u Jabuci 1979. godine,*
***A. Milošević,** Rekognosciranja na prostoru Jabuke 1980. godine,*
***A. Milošević,** Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Grebčine u Trilju 1980. godine,*
***A. Milošević,** Čitluk - istraživanja istočne kule uz južna gradska vrata 1981. godine,*
***A. Milošević,** Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja srednjovjekovnog groblja u Lučanima 1981. i 1983. godine,*
***A. Milošević,** Dnevnik i terenska dokumentacija zaštitnih istraživanja kasnosrednjovjekovnog groblja na položaju Grebčine kod Džajinih kuća u Udovičićima 1982. godine,*
***A. Milošević,** Izvještaj o istraživanju kasnosrednjovjekovnih grobova na položaju Tripaluša u Turjacima 1982. godine,*
***A. Milošević,** Izvještaj o istraživanju kasnoantičkog groba kod kuće Stipana Titlića pok. Klimenta u Ćurlinima kod Sinja 1982. godine,*
***A. Milošević,** Istraživanje kasnoantičkog groba na položaju Krstače u Kijevu 1983. godine,*
***A. Milošević,** Dnevnik istraživanja ranosrednjovjekovnog groba na njivi Ilije Đapića na Biteliću 1983. godine,*

A. Milošević, *Dnevnik i terenska dokumentacija o istraživanju kasnoantičkih grobova u Lučanima kod Sinja 1983. godine,*
A. Milošević, *Hrvace - arheološki nalazi kod Vukova potoka 1984. godine,*
A. Milošević, *Hrvace - uništeni srednjovjekovni grobovi na položaju Krtelj 1984. godine,*
A. Milošević, *Istraživanje kamenoloma za stećke na Poljanicama u Bisku 1985. godine,*
A. Milošević, *Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja neolitičkog nalazišta na Poljanicama u Bisku 1985. godine,*
A. Milošević, *Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja prapovijesnog groblja s gomilama na položaju Nadograde u Bisku 1985. godine*
A. Milošević, *Pokusno istraživanje gomile na Orlovcu u Bisku 1985. godine,*
A. Milošević, *Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja kasnoantičkog groblja i groblja kasnog srednjeg vijeka na položju Igralište u Bisku 1985. godine,*
A. Milošević, *Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja antičkih građevina i grobova kasnog srednjeg vijeka na položaju Škalje u Bisku 1985. i 1987. godine,*
A. Milošević, *Čitluk - istraživanja na trasi vodovoda 1986. godine,*
A. Milošević, *Čitluk - istraživanja kod crkve Sv. Franje 1988. godine,*
A. Milošević, *Izvještaj o podvodnim arheološkim rekognosciranjima korita Cetine u Sinjskom polju 1990. godine,*
A. Milošević - B. Kirigin - S. Čače, *Rekognosciranja na području Dicmanjskog polja, Maljkova, Gljeva i Otišića 1982. godine,*
A. Milošević - V. Kovačić, *Rekognosciranja groblja sa stećcima na području Vrpolja, Velića, Budimira i Voštana 1982. godine,*
A. Milošević - B. Govedarica, *Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja prapovijesnog nalazišta u Rosića ogradi u Otišiću 1984. god.,*
A. Milošević - I. Marović, *Dnevnik i terenska dokumentacija istraživanja prapovijesnog groblja s gomilama na Poljanicama u Bisku 1984. i 1985. godine,*
A. Milošević - N. Jakšić, *Dnevnik i terenska dokumentacija istražinja groblja sa stećcima na Poljanicama u Bisku 1984. i 1985. godine,*
A. Milošević - B. Govedarica, *Dnevnici i terenska dokumentacija arheološkog rekognosciranja prapovijesnih gradinskih naselja 1985., 1986. i 1988. godine.*
A. Vuletić, *Zabilješka o prekopavanju prapovijesnih gomila na Penića njivicama u Bajagiću 27. kolovoza 1960. godine,*
A. Vuletić, *Izvještaj o rezultatima radova na Čitluku 1966. godine,*
A. Vuletić, *Zabilješka o iskopavanju Rarine gomile u Vedrinama 5. kolovoza 1966. godine.*

Muzej hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu:

Kartoteka metalnih spomenika,
Kartoteka kamenih spomenika,
Knjiga inventara metalnih spomenika od br. 1-1007, sv. 1,
Knjiga inventara kamenih spomenika od br. 1-985, sv. 1,
Knjiga inventara kamenih spomenika od br. 985-1987, sv. 2,
Protokol Prvog muzeja hrvatskih spomenika za 1889., 1890., 1891., 1892., 1893., 1897., 1907., 1908., 1909., 1917., 1918. i 1922. godinu,
Protokol Muzeja hrvatskih starina u Kninu za 1933., 1941. i 1942. godinu,
Cetina, *Nugo - Sv. Marko, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Cetina, *Sv. Spas, 1947. godine (podaci o grobovima),*
Cetina, *Sv. Spas, 1948. godine (podaci o grobovima),*
Cetina, *Sv. Spas, 1952. godine (podaci o grobovima od broja 1 do 126),*
Cetina, *Sv. Spas, 1952. godine (podaci o grobovima od broja 127 do 310),*
Cetina, *Sv. Spas, 1952. godine (podaci o grobovima od broja 311 do 375),*
Cetina, *Sv. Spas, 1953. godine (podaci o gorbovima od broja 376 do 512),*
Cetina, *Sv. Spas, 1953. godine (podaci o grobovima od broja 513 do 646),*
Cetina, *Sv. Spas, 1954. godine (podaci o grobovima od broja 647 do 817),*
Dragović, *Crkvina, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Dragović, *Crkvina, 1956. godine (podaci o grobovima),*
Dragović, *Mramori - Laktačine, 1956. godine (podaci o grobovima),*
Dragović, *Stari manastir, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Koljane, *Staro groblje, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Koljane, *Staro groblje, 1956. godine (podaci o grobovima),*
Košute, *zaseok Župa, 1978. godine (podaci o grobovima),*

Peruča, *njiva Jovana Jukića 1954. godine (podaci o grobovima),*
Peruča, *Peručki brijeg, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Podosoje, *Racića kuće, 1956. godine (podaci o grobovima),*
Podosoje, *Stražine, 1956. godine (podaci o grobovima),*
Podosoje, *glavica Grebljice, 1958. godine (podaci o gorbovima),*
Ribarić, *groblje kod kuće Milice Bilandžić pok. Bože, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Ribarić, *Grudina, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Ribarić, *Kraljeva kuća, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Ribarić, *njiva Marijana Solde, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Ribarić, *Podgora, vinograd Ivana Budimira, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Trilj, *Latinčeve kuće, 1958. godine (podaci o grobovima),*
Trilj, *Okolište, 1958. godine (podaci o grobovima),*
Zasiok, *groblje sv. Jovana, 1954. godine (podaci o grobovima),*
Lj. Gudelj*, Izvješće o rezultatima arheoloških istraživanja 1997. godine, Glavice Jojine kuće*
S. Gunjača, *Cetina, 1952. godine (opis nalaza po broju groba),*
S. Gunjača, *Cetina, Sv. Spas (dnevnik iskopavanja), 1953. godine,*
S. Gunjača, *Rekognosciranje groblja sa stećcima 1953. godine,*
S. Gunjača, *Cetina, Sv. Spas (nastavak dnevnika), 1953. godine,*
S. Gunjača, *Cetina, Sv. Spas (dnevnik iskopavanja), 1954. godine,*
S. Gunjača, *Arheološko iskopavanje lokaliteta Majdan (Marunice) 1956. godine (dnevnik),*
S. Gunjača, *Dnevnik arheoloških iskopavanja u Dragoviću 1956. godine,*
S. Gunjača - D. Jelovina, *Dnevnik istraživanja u Dragoviću, Koljanima i Podosoju 1956. godine,*
S. Gunjača - D. Jelovina - J. Grabovac, *Arheološka istraživanja u dolini gornje Cetine 1954. godine (dnevnik),*
D. Jelovina, *Brig, Zduš kod Vrlike (dnevnik istraživanja), 1958. godine,*
D. Jelovina - S. Gunjača, *Dragović, Stari manastir (dnevnik iskopavanja), 1956. godine,*
I. Marović, *Potravlje 1952. godine (dnevnik istraživanja),*
I. Marović, *Pećina iznad starog samostana u Dragoviću (dnevnik istraživanja), 1954. godine,*
L. Marun, *Starinarski dnevnici od 1891.-1927. godine,*
M. Petrinec, *Glavice - Iza grede/Gluvine kuće, terenski dnevnik 14.studeni - 6. prosinca 1996.*
D. Vrsalović, *Arheološka iskapanja u dolini gornje Cetine 1958. godine (dnevnik).*

Nalazište	Razdoblje													
I. Općine KIJEVO i CIVLJANE	PA	ME	NE	EN	BD	ŽD	PR	AR	KA	RS	SV	KS	NV	VN
1. Bačićev vinograd												✤		
2. Bare - Cetina												✤		
3. Barišićeva gradina							○							
4. Cetinsko polje														❒
5. Četnikove staje							○							❒
6. Četnikovo vrelo												✤		
7. Doci								▲						
8. Glavaš							○				○			
9. Gomile više lada				◆	◆									
10. Gospodska pećina	●		●	●	●	●					●	●		
11. Gradina Sv. Mihovila					○	○		▼	✝			❒		
12. Jezerine												✤		
13. Jojića glavica							○			❒	❒			
14. Jojići									✤					
15. Kneževići							○							
16. Kolovrat								▼			❒			
17. Kosturova njiva					❒									
18. Kotluška glavica							○							
19. Krstače								▼	✤					
20. Kuća S. Blešića								▲						
21. Lelasov klanac								■						
22. Lukovača				◆	◆									
23. Metaljke							◆					✤		
24. Milaševa gomila					◆	❒	✤				❒			
25. Milaševo vrelo											▲			
26. Naslon												❒		
27. Nelaj								▲				✤		
28. Nugo											✝	✤	✤	

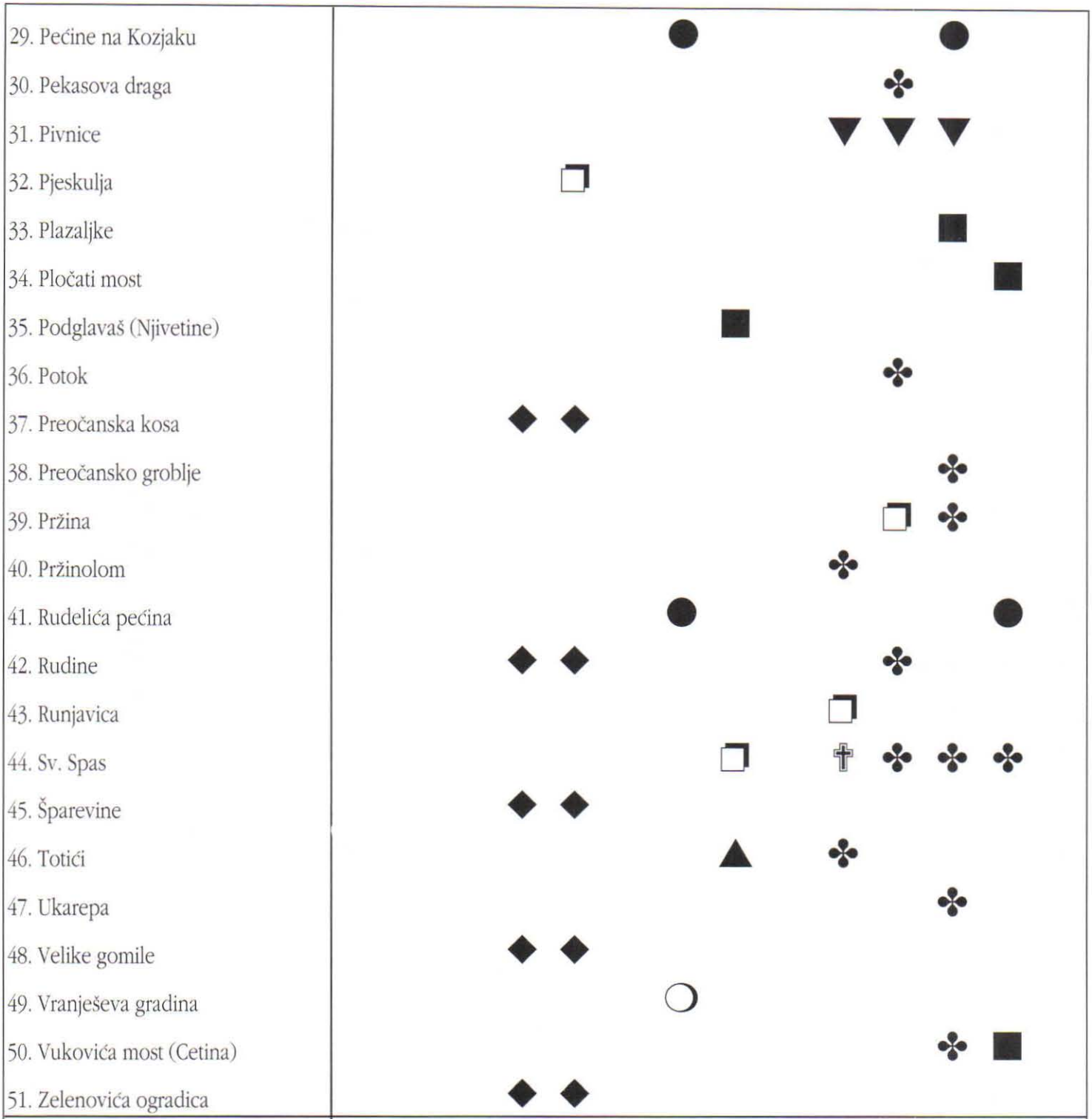
29. Pećine na Kozjaku
30. Pekasova draga
31. Pivnice
32. Pjeskulja
33. Plazaljke
34. Pločati most
35. Podglavaš (Njivetine)
36. Potok
37. Preočanska kosa
38. Preočansko groblje
39. Pržina
40. Pržinolom
41. Rudelića pećina
42. Rudine
43. Runjavica
44. Sv. Spas
45. Šparevine
46. Totići
47. Ukarepa
48. Velike gomile
49. Vranješeva gradina
50. Vukovića most (Cetina)
51. Zelenovića ogradica
II. Grad VRLIKA
PA ME NE EN BD ŽD PR AR KA RS SV KS NV VN
52. Bakovića glavica
53. Bakovića greblje
54. Bajindol
55. Balečka gradina
56. Balečki most
57. Biuci (Vinalić)

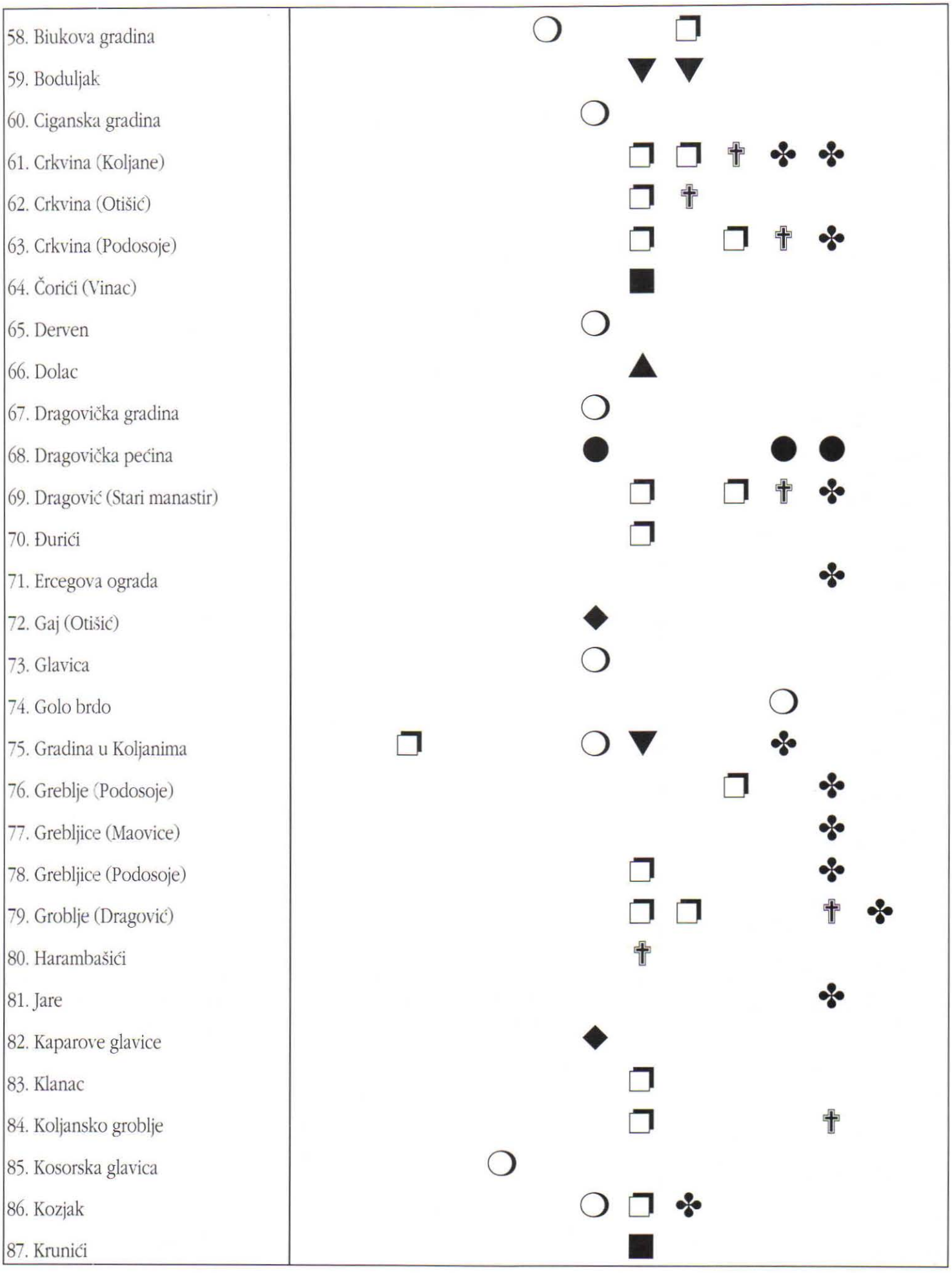
58. Biukova gradina
59. Boduljak
60. Ciganska gradina
61. Crkvina (Koljane)
62. Crkvina (Otišić)
63. Crkvina (Podosoje)
64. Čorići (Vinac)
65. Derven
66. Dolac
67. Dragovička gradina
68. Dragovička pećina
69. Dragović (Stari manastir)
70. Đurići
71. Ercegova ograda
72. Gaj (Otišić)
73. Glavica
74. Golo brdo
75. Gradina u Koljanima
76. Greblje (Podosoje)
77. Grebljice (Maovice)
78. Grebljice (Podosoje)
79. Groblje (Dragović)
80. Harambašići
81. Jare
82. Kaparove glavice
83. Klanac
84. Koljansko groblje
85. Kosorska glavica
86. Kozjak
87. Krunići

88. Kukar
89. Lastve
90. Mačkova glavica
91. Maovičko groblje
92. Marinkova kosa
93. Matkovine
94. Mišine
95. Modrića gradina
96. Mučalov bunar
97. Mučalova glavica
98. Njivice
99. Oranica J. Biuka
100. Oštra glavica
101. Otišić (crkva)
102. Otišić (pećina)
103. Pod
104. Poljanak
105. Prozor
106. Radoljakove kuće
107. Reljina ograda
108. Sajmište
109. Samograd
110. Staja N. Novaka
111. Stoisavljevići
112. Stražine
113. Ševače
114. Šušnjar (Ruševine)
115. Trepetljike
116. Ustići
117. Vinogradi ispod tvrđave

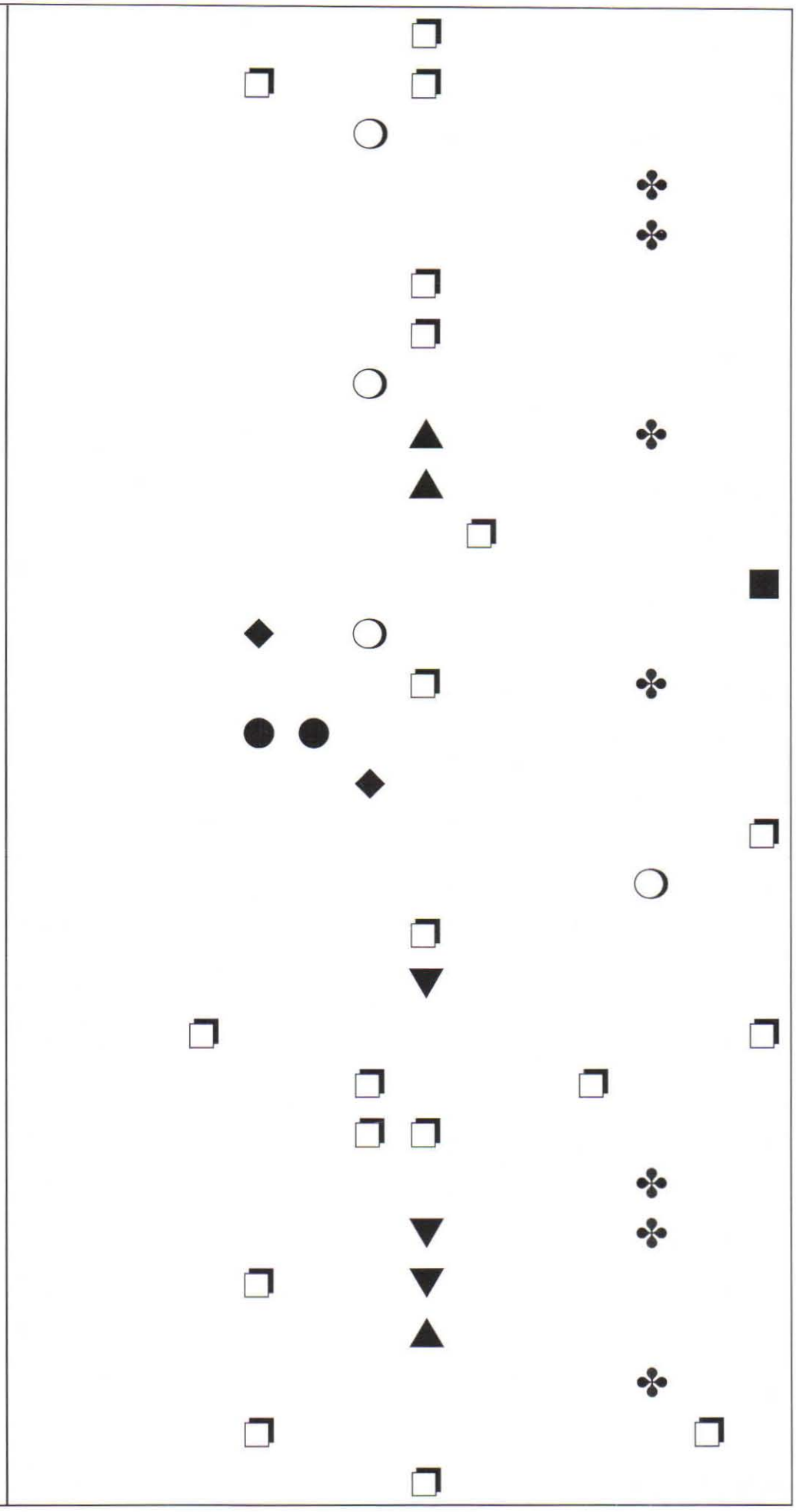

118. Vlake				▼	▼									
119. Vruljak											✤	✝		
120. Vukovića mst (Koljane)										✤				
121. Zagorčeva kuća												✤		
122. Zduš										✤	✤			
123. Ždanj												✤		
124. Žilima peća														●
III. Općina HRVACE	**PA**	**ME**	**NE**	**EN**	**BD**	**ŽD**	**PR**	**AR**	**KA**	**RS**	**SV**	**KS**	**NV**	**VN**
125. Alebića kula							❍							
126. Armandići								❒						
127. Banovića gorica								❒				✤		
128. Bešlići								❒		✤				
129. Brig (Rumin)											✤			
130. Brižina														✤
131. Bulovića gradina							❍							
132. Crkvica (Dabar)												✝	✤	
133. Crni umac					❒									
134. Ćulak				❒			❍							
135. Glavurdići								❒						
136. Gornja grudina								❒						
137. Gradina u Vučipolju							❍	❒						
138. Greblje (Maljkovo)												✤		
139. Grudina (Maljkjovo)								▲				✤		
140. Grudine (Potravlje)								❒	✝		✝	✤		
141. Guguluše														✤
142. Hrvatačko groblje								❒		❒				
143. Jankovići								■						
144. Jastrebača							❒							
145. Jukića brig											✤			
146. Jukića gradina (Bitelić)							❍							

147. Jukići (Bitelić)
148. Kaželin umac
149. Kekezova gomila
150. Kekezove staje
151. Kovačevine
152. Kravarica
153. Krinj
154. Krtelj
155. Krvavica
156. Kuća F. Bilandžića
157. Kuća F. Paladina
158. Ledinice
159. Liovića greblje
160. Liovići
161. Lovrići
162. Ljut (Zasiok)
163. Majdan
164. Majstorovići
165. Mali Krinj
166. Mali Rumin
167. Maljkovo (osnovna škola)
168. Marunice
169. Metiljevica
170. Mijaljuša
171. Mišaluke
172. Mlinište
173. Mramori i Ogrljak
174. Nišica
175. Oglavci
176. Oranica I. Krajine

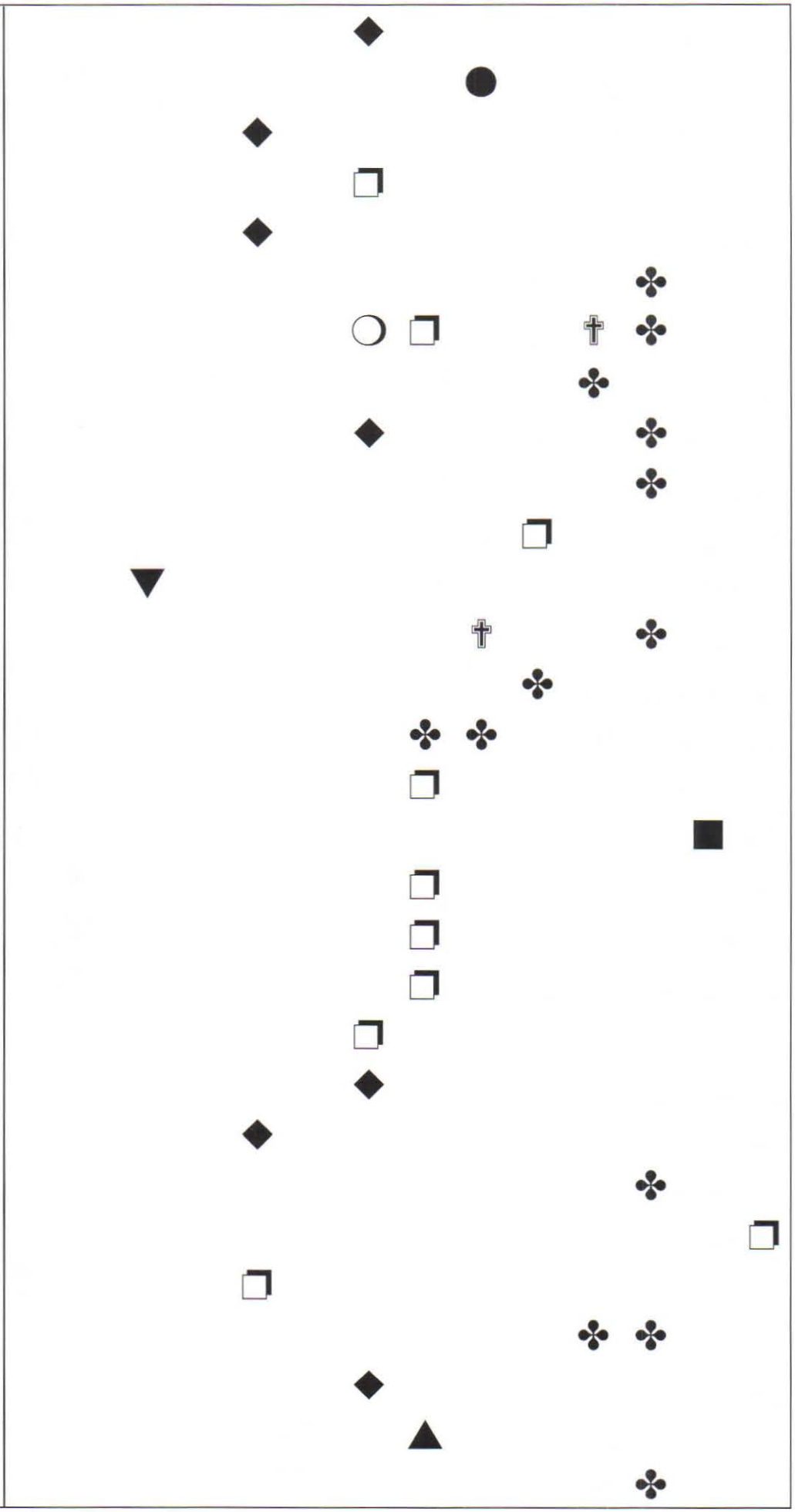

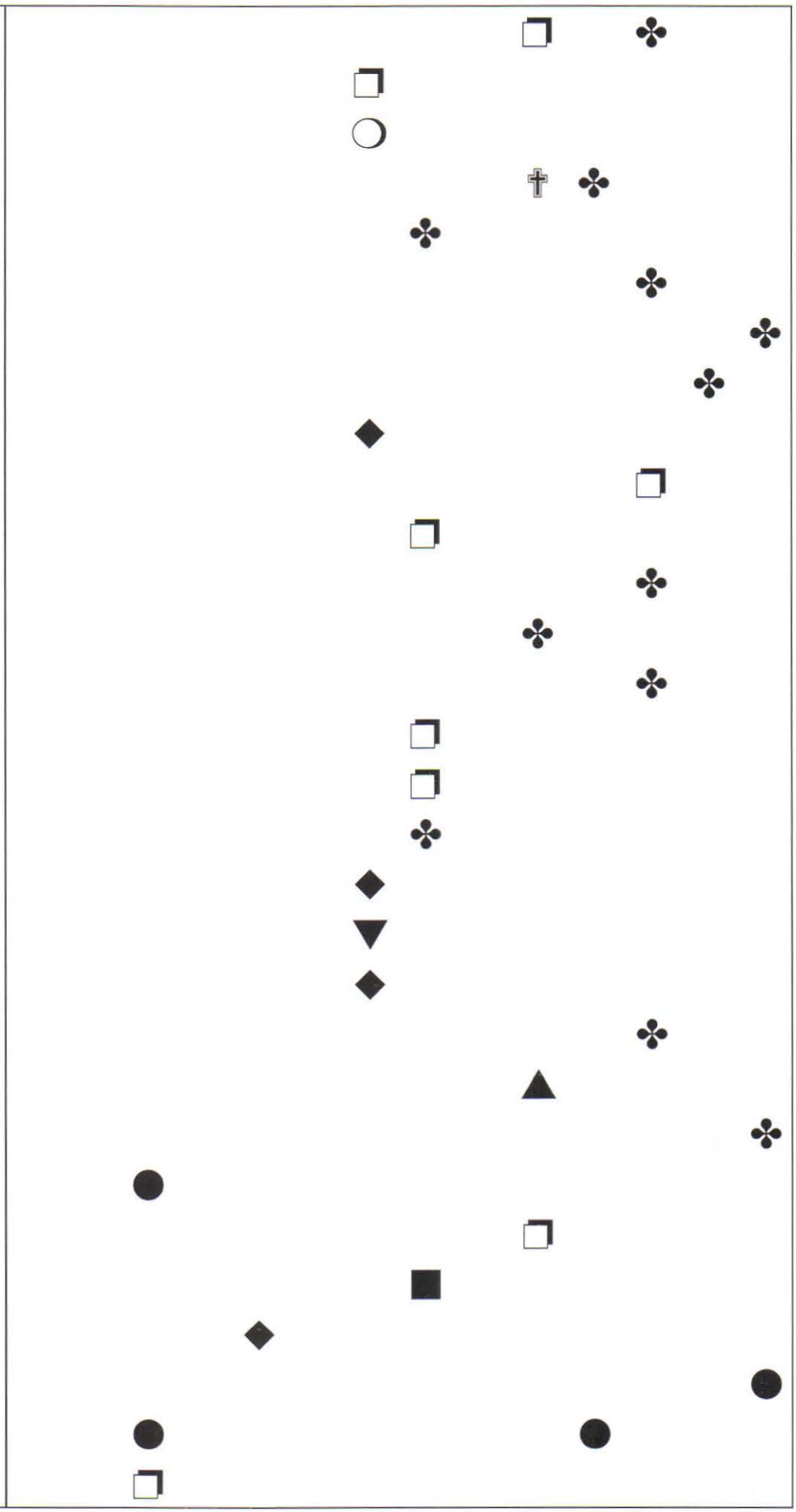
177. Oranica M Soldića
178. Oranica Š. Miljkovića
179. Orlov kuk
180. Pačina glavica
181. Paviše
182. Peruča
183. Peruča (vinograd M. Kelave)
184. Peručka glavica
185. Plandište
186. Pletikosići
187. Podgradina
188. Podgora
189. Podvornice (Bitelić)
190. Podvornice (Vučipolje)
191. Potravsko groblje
192. Primorci
193. Prolići
194. Prndeljeva gomila
195. Ribarić
196. Ribarska strana
197. Satrić (kapelica)
198. Stare kuće (Bitelić)
199. Stipanci
200. Stipanovića pećina
201. Stipanovići
202. Šilovica
203. Šustina gomila
204. Tamnica (Laktac)
205. Tamnica (Rumin)
206. Todorovača

	PA	ME	NE	EN	BD	ŽD	PR	AR	KA	RS	SV	KS	NV	VN
207. Travnik												○		
208. Ustića draga							○							
209. Veliki Podi							◆							
210. Veliki Rumin					◆									
211. Vučjak							❒							
212. Vukov potok											✤	✤		
213. Zasiok (Sv. Ivan)												✤	✝	
214. Zjače							❒							
215. Župna kuća (Hrvace)								❒						
216. Žužino vrelo								❒						
V. Grad SINJ	**PA**	**ME**	**NE**	**EN**	**BD**	**ŽD**	**PR**	**AR**	**KA**	**RS**	**SV**	**KS**	**NV**	**VN**
217. Bajagičko groblje										✤				
218. Balajića gomila					◆						✤			
219. Bare (Lučane)										✤		✤		
220. Bekanova gradina					○	○								
221. Bukovik							○							
222. Bukva								▲						
223. Buljani (Obrovac)					◆									
224. Crkvin								▲				✤		
225. Čačijin dolac								■						
226. Čitluk								▼		✤	▲	✤		
227. Ćemer								▲	✤			✤		
228. Domazetov dolac									✤					
229. Donje ili Malo šematorije											✤			
230. Đipalova kosa														✤
231. Efendići					❒			❒						
232. Fratarka								❒			✤			
233. Gaj Brnaze									❒					
234. Gašparovac														▲
235. Gluvine kuće										✤	✤			

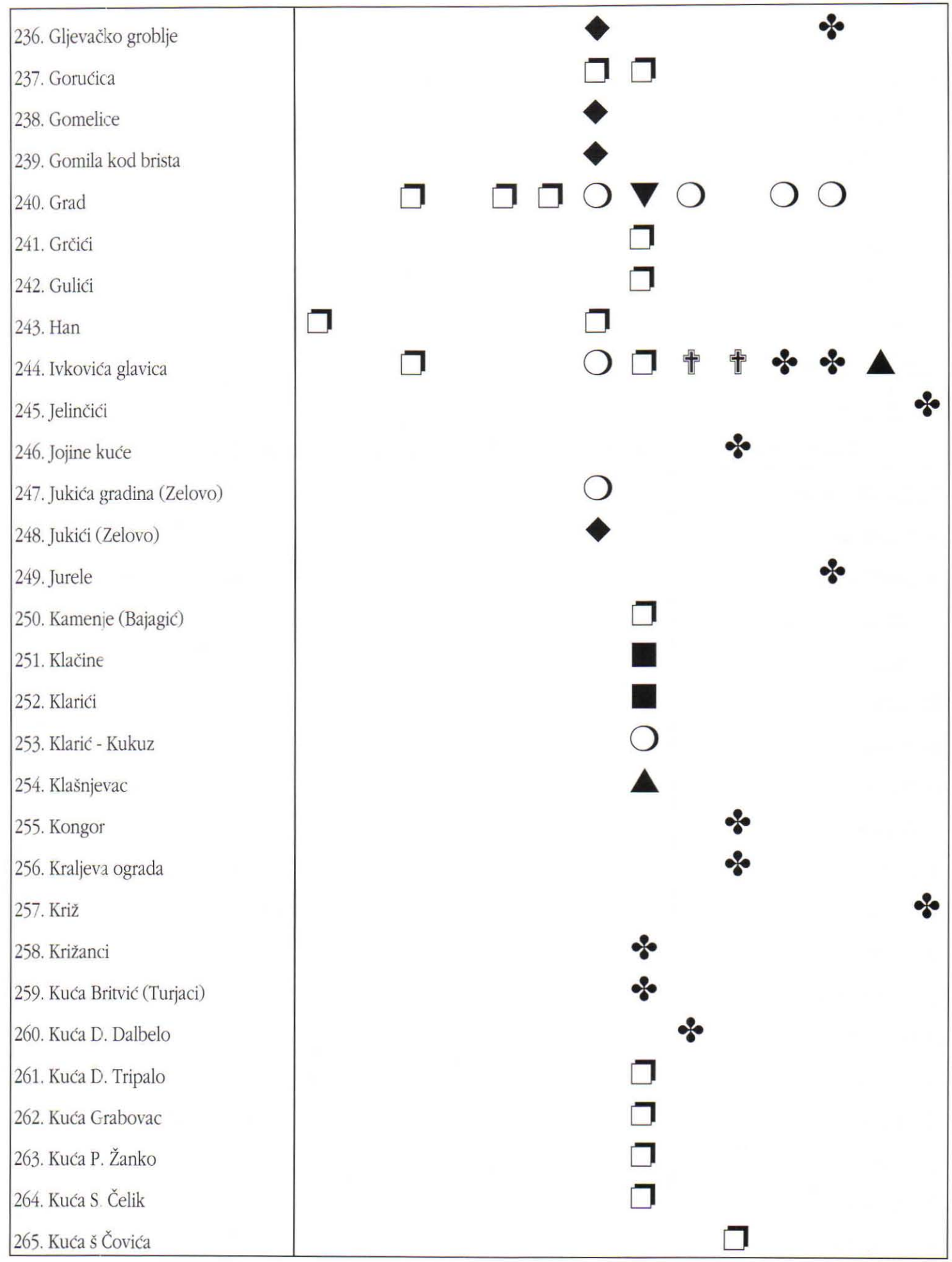
236. Gljevačko groblje
237. Gorućica
238. Gomelice
239. Gomila kod brista
240. Grad
241. Grčići
242. Gulići
243. Han
244. Ivkovića glavica
245. Jelinčići
246. Jojine kuće
247. Jukića gradina (Zelovo)
248. Jukići (Zelovo)
249. Jurele
250. Kamenje (Bajagić)
251. Klačine
252. Klarići
253. Klarić - Kukuz
254. Klašnjevac
255. Kongor
256. Kraljeva ograda
257. Križ
258. Križanci
259. Kuća Britvić (Turjaci)
260. Kuća D. Dalbelo
261. Kuća D. Tripalo
262. Kuća Grabovac
263. Kuća P. Žanko
264. Kuća S. Čelik
265. Kuća š Čovića

266. Kuća Š. Marića
267. Kuća T. Baraća
268. Kukuzova glavica
269. Kula
270. Kupnjača
271. Lopate
272. Luščić
273. Maganjići
274. Maleševa draga
275. Maleševa greda
276. Markovača
277. Masovčića brig
278. Matići
279. Međine i Pelimovac
280. Mostine
281. Obor U. Dalbelo
282. Okruglo (Radošić)
283. Općinska lokva
284. Oranica A. Smolje
285. Oranica J. Žmire
286. Pavića nebesa
287. Penića njivice
288. Petrada
289. Plišivica
290. Pod gredom
291. Pod peći
292. Podi (Obrovac)
293. Poljakove kuće
294. Priorice
295. Put Ruduše

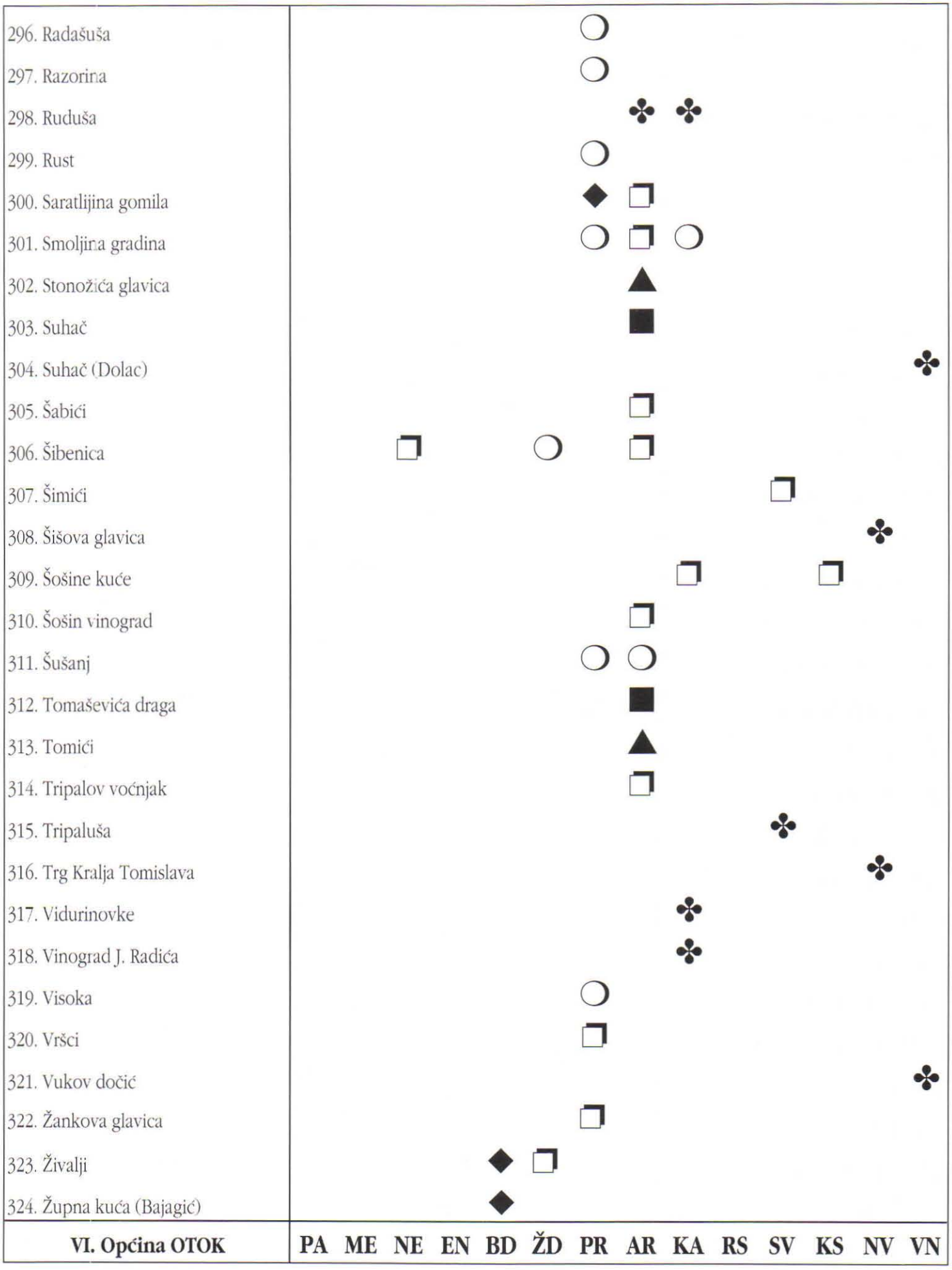
296. Radašuša
297. Razorina
298. Ruduša
299. Rust
300. Saratlijina gomila
301. Smoljina gradina
302. Stonožića glavica
303. Suhač
304. Suhač (Dolac)
305. Šabići
306. Šibenica
307. Šimići
308. Šišova glavica
309. Šošine kuće
310. Šošin vinograd
311. Šušanj
312. Tomaševića draga
313. Tomići
314. Tripalov voćnjak
315. Tripaluša
316. Trg Kralja Tomislava
317. Vidurinovke
318. Vinograd J. Radića
319. Visoka
320. Vršci
321. Vukov dočić
322. Žankova glavica
323. Živalji
324. Župna kuća (Bajagić)
VI. Općina OTOK
PA ME NE EN BD ŽD PR AR KA RS SV KS NV VN

	PA	ME	NE	EN	BD	ŽD	PR	AR	KA	RS	SV	KS	NV	VN
325. Bilokapića gradina			●		○	○		❐	○					
326. Blaca							○							
327. Botičina gomila							○							
328. Brižina										✤				
329. Crkva Sv. Luke												✤		
330. Čanj				❐										
331. Dedići												✤		
332. Dugiš					▼	▼		❐						
333. Gacko							▼	❐	▲			✤		
334. Galjsko groblje								❐				✤		
335. Grebčine (Udovičići)												✤		
336. Kuštrina livada										❐				
337. Manastirina								▲						
338. Mirine									✝					
339. Munivrane									✤					
340. Ovrlja (Put za Rudu)												✤		
341. Priblače							❐	❐						
342. Rotnjača												✤		
343. Šestina gradina									○		○			
344. Tomaševića njive								▲	✤					
345. Udovičić (groblje)										✝				
346. Vratnice					▼			❐						
347. Zub							○				✤			
348. Žlabina						○								
VI. Općina DICMO	**PA**	**ME**	**NE**	**EN**	**BD**	**ŽD**	**PR**	**AR**	**KA**	**RS**	**SV**	**KS**	**NV**	**VN**
349. Ajdučića gomila							◆							
350. Butige								❐						
351. Crkva Sv. Nikole Tavelića.													✤	
352. Čemernica (Mojanka)							○							
353. Čemernica (Prisoje)							◆							

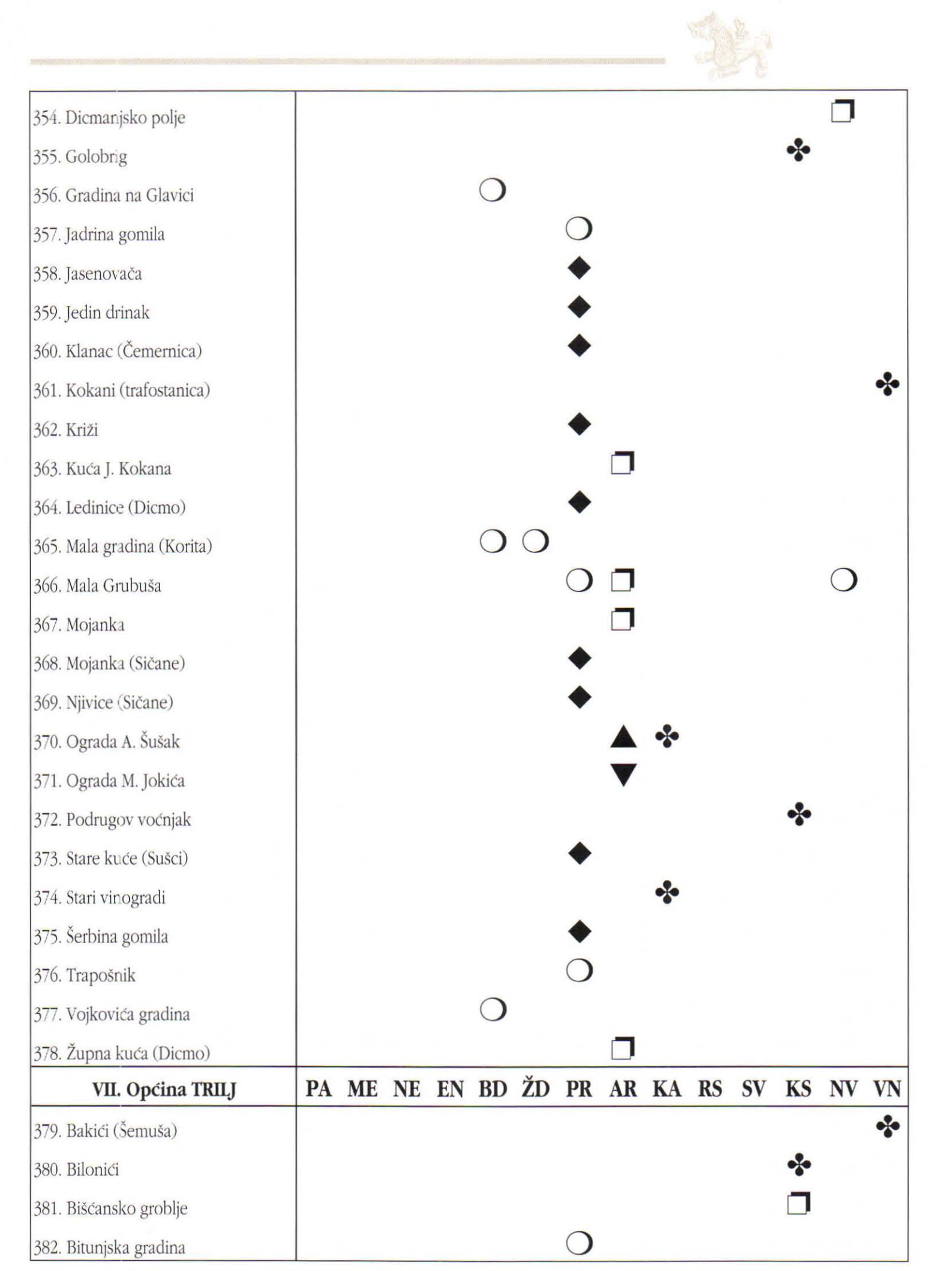
354. Dicmanjsko polje
355. Golobrig
356. Gradina na Glavici
357. Jadrina gomila
358. Jasenovača
359. Jedin drinak
360. Klanac (Čemernica)
361. Kokani (trafostanica)
362. Križi
363. Kuća J. Kokana
364. Ledinice (Dicmo)
365. Mala gradina (Korita)
366. Mala Grubuša
367. Mojanka
368. Mojanka (Sičane)
369. Njivice (Sičane)
370. Ograda A. Šušak
371. Ograda M. Jokića
372. Podrugov voćnjak
373. Stare kuće (Sušci)
374. Stari vinogradi
375. Šerbina gomila
376. Trapošnik
377. Vojkovića gradina
378. Župna kuća (Dicmo)
VII. Općina TRILJ
PA ME NE EN BD ŽD PR AR KA RS SV KS NV VN
379. Bakići (Šemuša)
380. Bilonići
381. Bišćansko groblje
382. Bitunjska gradina

383. Borinovac
384. Borinovac (Grabčine)
385. Bravića glavica
386. Brig
387. Bugarinova i Bošnjakova gom.
388. Bunar
389. Crkva Sv. Stjepana
390. Crnograb
391. Čabia gomila
392. Červaruša
393. Čubića glavica
394. Čubića gradina
395. Čubići
396. Delongina glavica
397. Donji kraj
398. Draganjuše
399. Dragušice
400. Đukići (Kužna drača)
401. Đakina gomila
402. Đakuline kuće
403. Đakuline kuće (Grabčine)
404. Đaperove staje
405. Gaj (Velić)
406. Gardun
407. Gardun (Kvartir)
408. Gardun (Međine)
409. Gardun (Oglavak)
410. Gardun (Osojak)
411. Gilići
412. Glavičica

413. Gomila "U ulici"
414. Gomilica
415. Gornja podvornica
416. Gornji Rakičani
417. Gospa od Rožarja
418. Grabovac
419. Grabsko groblje
420. Gradina iznad Graba
421. Gradina iznad Maroša
422. Gradina na Tabiji
423. Gradina na Voštanima
424. Gradina u Ljutu
425. Grebčine (Grab)
426. Grebčine (Jabuka)
427. Grebčine (Tijarica)
428. Grebčine (Vlaka)
429. Grebčine (Vrpolje)
430. Greblje (Bisko)
431. Greda (Nova Sela)
432. Greda (Vojnić)
433. Gromila
434. Grude
435. Igralište
436. Jabučki gaz
437. Jelinak
438. Jezero
439. Kadanj
440. Kamenje (Bisko)
441. Karanj
442. Kosmaš

443. Kotarčeva gomila
444. Krcina ograda
445. Krivača
446. Križina
447. Kuća A. Krce
448. Kuća Britvić (Trilj)
449. Kuća Galić
450. Kuća I. Žure
451. Kuća M. Sikirice
452. Kuća P. Sluje
453. Kusića gomila
454. Landikovac
455. Latinčeve kuće
456. Mali Dragavac
457. Marasovići
458. Maroševa njiva
459 Medeni kuk
460. Medića brdo
461. Medovača (Mala gradina)
462. Medovača (Velika gradina)
463. Međuša
464. Mladine
465. Nadograde
466. Na mašete
467. Nutjak
468. Ogradica
469. Okolište
470. Okruglo (Cetina)
471. Omrčen
472. Omrčenove staje

473. Oranica R. Bilonića
474. Orlovac - Bisko
475. Orlovac - Ruda
476. Osnovna škola (Bisko)
477. Osnovna škola (Grab)
478. Osnovna škola (Striuzirep)
479. Osnovna škola (Vojnić)
480. Paljevine
481. Pavići
482. Pečun
483. Pervani
484. Pervani (put za Aržano)
485. Pisak
486. Pištet
487. Poljanice - Bisko (gomile)
488. Poljanice - Bisko (kamenolom)
489. Poljanice - Bisko (stećci)
490. Poljanice (Ruda)
491. Pod kosom
492. Prizida
493. Pržine (Tijarica)
494. Pudari (Greblje)
495. Put za Drinić
496. Radmani
497. Rarina gomila
498. Ražišta (Ržišta, Aržišta)
499. Rimski put
500. Rudsko groblje
501. Runjik
502. Runjik (gradina)

503. Sabljići
504. Samoleč (Torine)
505. Selišta (Vlaka)
506. Serdarica
507. Sinjal
508. Svalinova gradina
509. Steljci
510. Stražbenica (Sv. Petar)
511. Šavina vrtlina
512. Šipići
513. Škalje
514. Šurlinova gradina
515. Trilj (Cetina)
516. Triljsko groblje
517. Uzbrdica (Klin)
518. Varvodići
519. Velika gomila
520. Velika gradina
521. Velika križina
522. Veliki dragavac
523. Vrančića gomila
524. Vrandolac
525. Vrgočev kuk
526. Vrljića gradina
527. Vrt. M. Lukića
528. Zabrđe
529. Zatočje
530. Žaperi
531. Živkov dolac
532. Župna kuća (Trilj)

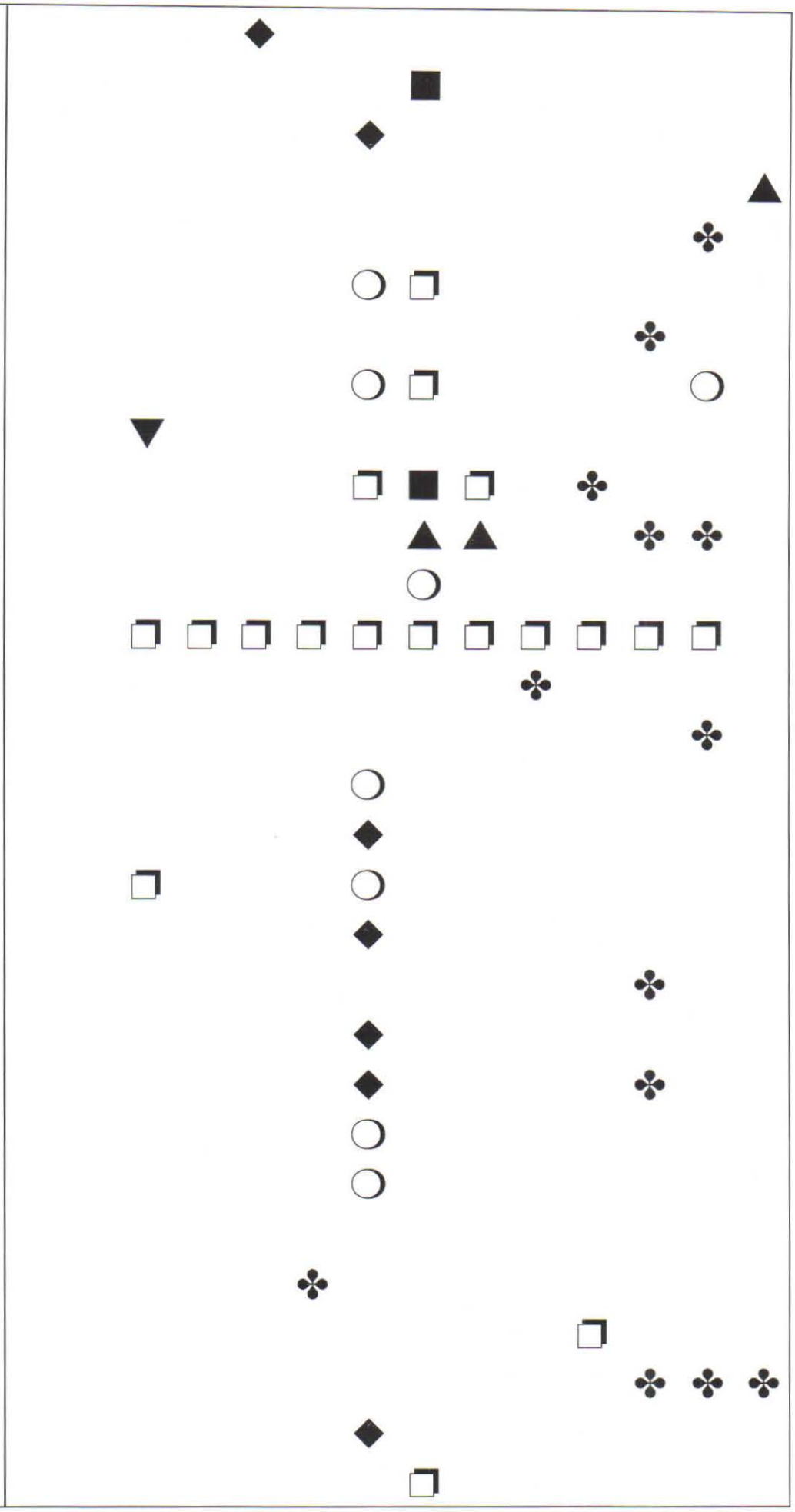

533. Žuro	♣
534. Žutina gomila	◆

UDK 902:801.311
MILOŠEVIĆ, Ante
Arheološka topografija Cetine / Ante Milošević ; fotografije Zoran Alajbeg ... (et al.) ; crteži Silvana Bubalo ... (et al.).
- Split ; Muzej hrvatskih arheoloških - spomenika, 1998. - 344 st ; ilustr. ; 30 cm. - (Katalozi i monografije ; 3)

ISBN 963-96708-9-6